Teodoras NARBUTAS

LIETUVIŲ *tautos* ISTORIJA

Teodoras NARBUTAS

LIETUVIŲ *tautos* ISTORIJA

PIRMAS TOMAS

VILNIUS MINTIS 1998

UDK 947.45
Na-162

Versta iš:
Dzieje starożytne narodu
Litewskiego przez
Teodora Narbutta.
Tom pierwszy:
Mitologia Litewska
z ośmią rycinami.
Wilno, nakładem i drukiem
A. Marcinowskiego, 1835.

Redaktorių kolegija:
E. ALEKSANDRAVIČIUS, R. GRIŠKAITĖ, Z. KIAUPA,
A. TYLA, N. VĖLIUS, V. VISOCKAS
Dailininkas ALFONSAS ŽVILIUS
Iš lenkų ir lotynų kalbų vertė RIMANTAS JASAS
Specialioji redaktorė REDA GRIŠKAITĖ

ISBN 5–417–00765–X
ISBN 5–417–00766–8

© Vertimas, Rimantas Jasas, 1992, 1998
© Įvedamasis straipsnis,
Vytautas Berenis, 1992, 1998
© Įvedamasis straipsnis,
Norbertas Vėlius, 1992, 1998
© Įvedamasis straipsnis, paaiškinimai,
papildymų vertimas, Reda Griškaitė,
1997
© Dailininkas Alfonsas Žvilius, 1992,
1998

TEODORAS NARBUTAS IR JO „LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA“

Yra asmenybių, kurių gyvenime atsispindi visuomenės heroizmas, lūkesčiai ir ydos. Prie tokių žmonių galima priskirti Teodorą Narbutą. Jo epopėjinė lenkiškai parašyta „Lietuvių tautos istorija“ (toliau – LTI) tapo Lietuvos istoriografijos paminklu ir lietuvių tautos kultūriniu palikimu. Įsigalėjęs neigiamas požiūris į sulenkėjusią Lietuvos bajoriją kaip kultūrinių ir socialinių tautos vertybių išdavikę atitolindavo mus nuo literatūrinės Lietuvos bajorų kūrybos, istorijos tyrimų supratimo. Nuo aušrininkų laikų įsigalėjusi vienmatė lietuvio samprata trukdė mūsų istorinei sąmonei tinkamai atspindėti istorinį Lietuvos palikimą. Juk Lietuvos istorija – tai ne vien pagoniškas tikėjimas, Vytauto galybė, Simonas Daukantas ir žemaičių bajorų kultūrinis sąjūdis bei Vasario 16-osios signatarai. Istorinė Lietuva, arba Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, – tai lietuvių, lenkų, žydų, baltarusių, ukrainiečių politinio, socialinio, kultūrinio paveldo arealas. XVI–XVIII a. lietuvis – tai bajoras, stropiai ginantis savo politines laisves ir besididžiuojantis Lietuvos statuto suteiktomis teisėmis.

XIX amžius teisėtai vadinamas istorizmo šimtmečiu. Romantizmas pagimdė naują individo sąmonės formų struktūrą, kuri skiriasi nuo švietėjiškos asmenybės proto diktato. Europos romantikai atgaivino ciklinio laiko sampratą, įtariai įžvelgdami linijinio „progresyvaus“ laiko išklotinėje neatitikimą tarp proto deklaruojamų visuotinių visuomeninių principų ir jų virtimo priešingybėmis gyvenime. Romantizmas pagilino nacionalinės sąmonės formavimosi procesą. Vienas pirmųjų mūsų

literatūros istorijos tyrėjų Pranas Augustaitis pažymėjo: „Vienok pasilieka neužginčijamas faktas, kad lietuvybės elementai XIX šimtmečio pradžioje padarė labai žymios įtakos į lenkų literatūrą, per tai visai buvo rimtas pamatas išskirti juos iš kitų lenkų literatūroj veiksnių ir gvildenti juos atskirai, kaipo atskirą literatūros kryptį“[1]. Tyrėjas įžvelgė skirtumą tarp vadinamųjų lenkiškų literatūrų.

Lenkiškai rašančių Lietuvos romantikų kūryboje pagoniška krašto istorija užėmė svarbią vietą. Romantikų santykis su praeitimi rėmėsi atmintimi, formuojama proto ir jausmų. Švietėjas Liudvikas Jucevičius, gana stipriai linkęs į sentimentalizmą, rašė: „Kai užgriūna mus daugybė atminimų, išlikusių mumyse, tai norėtųsi vienąsyk tą visą daugybę perimti ir jos atspaudą savo atmintyje įtvirtinti, bet kai šaltai svarstydami pradedame galvoti apie atskirus daiktus, tai didžioji jų dalis dingsta iš mūsų domės“[2]. Apskritai pojūčių susiliejimas ir iš to kylanti praeities kūryba gana dažnai pasitaiko romantikų darbuose. Pozityvistinis istorijos mokslas tai pavadino išmone ar net sąmoninga falsifikacija. Todėl romantiškosios istorijos sampratos raktas glūdi ano meto gyvenimo realijų supratime.

T. Narbutas, kaip ir daugelis to meto žmonių, bodėjosi vienakryptės veiklos. Jis daug vertė, rašė eilėraščius, domėjosi socialinėmis idėjomis ir dvaro ūkio reikalais. Dažnai vykdavo į archeologinius kasinėjimus, rinko ir užrašinėjo tautosaką. Visuomenės akyse jis tapo LTI autoriumi.

Teodoras Narbutas gimė 1784 m. lapkričio 8 d. Lydos paviete, Šaurų dvare, Jokimo ir Izabelės Narbutų šeimoje[3]. Narbutai – sena lietuvių bajorų giminė, istoriniuose dokumentuose minima nuo Horodlės unijos laikų. Baigęs Bazilijonų ordino

---

[1] *Augustaitis P.* Lietuvybės elementai lenkų romantizme. – V., 1921. – P. 55.

[2] *Jucevičius L.* Raštai. – V., 1959. – P. 370.

[3] *Stolzman M.* Teodor Narbutt // Polski słownik biograficzny. – T. XXII/3(94). – 1977. – S. 537–539.

išlaikomą mokyklą, 1799–1803 m. mokėsi Vilniaus universitete. Be matematikos ir inžinerijos mokslų, T. Narbutas studijavo architektūrą pas Mykolą Šulcą. Jaunuolis nesibaidė vyriausybinės tarnybos. Kurį laiką jis dėstytojavo Peterburgo kadetų korpuse. Tarnaudamas Rusijos kariuomenėje, 1807 m. dalyvavo Tilžės ir Austerlico kautynėse, kur buvo sužeistas. T. Narbutas taip pat dalyvavo 1808–1809 m. Rusijos–Švedijos kare. Mūšyje prie Abo miesto jį kontūzijo. Sužeidimas netrukus atsiliepė sveikatai – jis apkurto. Napoleono žygio į Rusiją metu T. Narbutas greičiausiai pasiliko ištikimas imperijos pavaldinys, nors, pasak kitos jo biografijos versijos, jis lyg ir tarnavo prancūzų administracijoje.

Pirmieji T. Narbuto spausdinti darbai – tai užsienietiškų leidinių apžvalgos, eilėraščiai, vertimai Vilniaus laikraščiuose. Jis pats prisipažino, kad Lietuvos istorija susidomėjo apie 1810 m. Išsamesnėms krašto praeities studijoms istoriką galėjo paskatinti pusbrolio Justino parašyta nedidelė knygelė „Trumpa lietuvių tautos istorijos bruožų apybraiža“. Tuo metu susidomėjimas istorija buvo didelis, Vilniaus universitete dėstė Joachimas Lelevelis, Ignotas Danilavičius, Ignotas Onacevičius. Adomo Mickevičiaus draugai filomatai ir filaretai susirinkimuose diskutavo apie krašto praeitį, liaudies padavimus ir dainas, kuriose jie atsekdavo sustingusius praeities pėdsakus. Vilniaus šubravcų draugijos nariai, pasivadinę pagoniškais dievų ir dievybių vardais, rinko medžiagą apie lietuvių mitologiją. Vilniuje buvo rengiamas spaudai XVI a. kronikininko Motiejaus Strijkovskio veikalas. Vilniaus universiteto auklėtiniai vertė žymiausių XVIII-XIX a. Europos istorikų – Vilhelmo Robertsono, Adomo Fergusono, Pranciškaus Petro Vilhelmo Gizo, Johano Miulerio – darbus.

Visuomenės švietimo ir ugdymo uždaviniai buvo suformuluoti masonų organizacijose. Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejaus rinkiniuose saugoma taurė – masonų apeigų atributas. Viename taurės šone išraižytas įrašas „Teodor Narbutt“,

kitame – staltiese užtiestas stalas, ant kurio padėta žmogaus kaukolė, kalavijas, akacijos šakelė, kampainis, skriestuvas, pastatytos svarstyklės, žiūronas ir deganti žvakė, į kurios šviesą skrenda drugelis. Masonų organizacijose kampainis simbolizavo sąžinę, akacijos šakelė – nemirtingumą, skriestuvas – aukščiausiąjį protą. Ant taurės išgraviruota data – „1817 m." R. Klimavičiaus nuomone, tais metais T. Narbutas įstojo į masonų organizaciją[4]. Jis pradėjo rašyti straipsnius ugdymo ir auklėjimo temomis, laikraščiuose „Dziennik Willeński" ir „Tygodnik Wileński" pasisakė prieš baudžiavinį išnaudojimą. Šių periodinių leidinių redaktoriai Kazimieras Kontrimas ir Antanas Marcinovskis taip pat priklausė masonų organizacijai. 1817 m. „Dziennik Wileński" buvo įkurtas skyrelis „Lietuvių senovės tyrimai", kuriame kartkartčiais pasirodydavo T. Narbuto straipsnių.

T. Narbuto darbštumas ir interesų įvairovė stebina šiuolaikinį žmogų. 1830 m. jis išleido „Čigonų liaudies istorijos bruožus". Po kelerių metų knygynuose pasirodė Horacijaus ir Ž. B. Ruso kūrybos vertimai[5] ir dar 1826 m. Vilniaus universiteto konkursui pateiktas darbas apie linų ir kanapių auginimą.

T. Narbutas gana aktyviai dalyvavo 1830–1831 m. sukilime. Tiesa, jis nekovojo su ginklu rankose. T. Narbutas buvo parašęs kažkokį paskvilį prieš rusų valdžią ir už tai kurį laiką jį tardė. Buvo pasklidę gandai, esą jis padėjęs sukilėliams lieti patrankas, tačiau caro valdžia negalėjo to įrodyti.

1835 m. pasirodė pirmasis LTI tomas, skirtas senovės lietuvių mitologijai. Mitologiją ir pagoniškąjį Lietuvos laikotarpį istorikas ypač mėgo: savo giminę jis laikė vyriausiojo pago-

[4] *Klimavičius R.* Masonų taurės mįslė // Mokslas ir gyvenimas. – 1989. – Nr. 7.

[5] *Narbutt T.* Wyborowe Ody i kantaty Jana Batisty Rousseau. – Wilno, 1832; *Narbutt T.* Horacego ody wszystkie. – Wilno, 1835. – T. I–II.

nių žynio Lizdeikos palikuone. Antra vertus, senovės Lietuvos istorija – tai geriausias krašto ir tautos didybės įrodymas. Šitaip T. Narbutas pasisakė prieš vieningos Lenkijos atkūrimo šalininkų mėginimus paversti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemes eiline provincija. Jo parašytas istorijos veikalas turėjo priminti Lietuvos bajorams, kas jie yra iš tikrųjų.

LTI T. Narbutas apžvelgė politinę ir kultūrinę lietuvių raidą nuo seniausių laikų iki Liublino unijos. 1569 m. unija – tai savarankiškos LDK egzistavimo pabaiga. T. Narbutas, sekdamas rusų istoriku Nikolajumi Karamzinu, pirmenybę teikė politiniams įvykiams ir pagal juos suskirstė veikalo turinį[6]. Nuo IV tomo prasideda Lietuvos politinės istorijos dėstymas, V skirtas įvykiams nuo Gedimino mirties iki 1399 m. mūšio prie Vorkslos, VI – Vytauto valdymo laikotarpiui, VII – Švitrigailai ir Žygimantui, VIII ir IX – kunigaikščių Kazimiero, Aleksandro, Žygimanto Senojo ir Žygimanto Augusto valdymui. Istorijos veikalą T. Narbutas baigia tokiais žodžiais: „Aš privedžiau savo rašinį iki epochos, kuria baigėsi tautos savarankiškumas. Čia turiu perduoti darbą tęsti lenkų istorikams. Paskutinis savarankiškas Lietuvos valdovas ir paskutinis vyriškasis Jogailos palikuonis Žygimantas Augustas mirė, ir aš laužau plunksną prie jo karsto“[7].

Lenkų istoriografijoje T. Narbuto darbai nėra teigiamai vertinami. Tai susiję ne tik su gausiomis faktinėmis jo veikalo klaidomis, netikslumais, asmenine „kūryba“. Pagrindinė LTI nuvertinimo priežastis – istoriko politinės simpatijos LDK ir lietuvių tautai. T. Narbutas – tipiškas *gente lituanus, natione polonus* lietuvis bajoras. Ksavero Bogušo, Ignoto Onacevičiaus, Adomo Honorijaus Kirkoro ir jo kultūrinio būrelio kūryba ir veikla bandė parodyti LDK žemių istoriją, joje gyvenančių tautybių kultūrinę įvairovę ir paliudyti neginčijamą teisę bent į

[6] *Jonynas I.* Istorijos baruose. – V., 1984. – P. 153.

[7] *Narbutt T.* Dzieje narodu Litewskiego. – Wilno, 1841. – T. 9. – S. 492.

savarankišką kultūrinio palikimo vertinimą. Istorinė Lietuva – tai Vilniaus, Kauno, Gardino ir Minsko gubernijos; „litvinai" – tenai gyvenantys bajorai, išpažįstantys katalikų tikėjimą. Jiems visų pirma ir buvo skirtas Lietuvos istorijos veikalas.

Istorikas T. Narbutas LTI pirmajame tome pirmasis sistemiškai išdėstė lietuvių mitologijos metmenis. Savo populiarumu šis tomas prilygo kitiems aštuoniems. Istoriko supratimu, lietuvių mitologija prilygsta graikų, todėl yra klasikinė. Lietuviškų dievybių panteonas visiškai atitinka tiek indų, tiek graikų dieviškąjį pasaulį. Perkūnas – tai indų Višnus, deivė Butė – graikų Minerva. Lietuva – tai laisvės deivė, kuri turėjo priminti skaitytojui anaiptol nelaisvą istorinės Lietuvos padėtį.

T. Narbuto aprašyta lietuvių mitologija sulaukė karšto pritarimo. Jo Šaurų dvaras garsėjo pagoniškų raritetų kolekcija ir traukė daugelį Lietuvos praeities mylėtojų. Poetas Vladislovas Sirokomlė papasakojo savo įspūdžius Varšuvos laikraštyje: „<...> muziejuje eksponuojamas dieviškas akmuo, karaliaus Mindaugo antkapio dalis, čia pat galima pamatyti „ašarines" – senovės lietuvių įkapes – stikliniuose indeliuose saugomas protėvių ašaras"[8]. Didelio poeto dėmesio sulaukė Lietuvos kunigaikščio skeptro kopija, nužymėta paauksuotų vinučių virtine. Tie ženklai – tai senovės lietuvių gamtos kalendoriaus žymenys. V. Sirokomlė T. Narbuto garbei sukūrė eilėraštį, kuriame išreiškė jo tyrimų reikšmę amžininkams:

Užmigo prieblandoj paslaptinga praeitis,
Užgeso Lietuvoje šventoji ugnis,
Nutilo vaidilų daina iškilminga,
Kas mums praeitį nušvies? Kas ateitį numatys?
O! Yra žmogus Dievo siųstas iš dangaus,
Jo lietuviškoje krūtinėje šventoji ugnis
liepsnoja, –

[8] Gazeta Warszawska. – 1854. – Nr. 159.

Tai žmogus su istorijos skrynia stovintis
sargyboje,
Atmintimi sujungdamas senąją ir naująją
Lietuvą[9].

Rašytojas Juozapas Ignotas Kraševskis gana nepalankiai sutiko T. Narbuto veikalą. Jis kritiškai atsiliepė apie savamokslio istoriko darbą. Pasak jo, tai greičiau neapdorota istorijos medžiaga, o ne veikalas. Bet T. Narbuto istorijos pasirodymas paskatino patį J. I. Kraševskį beveik dešimtmetį paskirti nuodugnioms Lietuvos praeities studijoms. „Vilniaus miesto istorija" (1838–1842), istorinis veikalas „Senovės Lietuva" (1847–1850), poetinė trilogija „Anafielas" (1840–1845; motyvas paimtas iš tos pačios T. Narbuto istorijos) praplėtė Lietuvos istorijos tyrimus.

1835–1841 m. LTI devynių tomų leidimas atėmė iš istoriko daug jėgų. Tuo pat metu jis baigė versti Migelio Servanteso „Don Kichotą" – mėgstamiausią savo romaną. „Servantesas mane linksmino, linksmina ir domina, jaudina ir sustiprina; pats nežinau, kaip mano protas – verčiant jį – juokiasi ir kaip galėčiau sukaupti moralines jėgas apmąstyti ir suprasti praeitų amžių įvykius"[10]. T. Narbutas stengėsi išspausdinti jau išverstą „Don Kichotą", bet nesurado leidėjo. Istorikas toliau kaupė istorijos medžiagą ir norėjo išleisti savo monumentalaus darbo X tomą, skirtą panaudotų istorijos šaltinių analizei ir palyginimui.

LTI ryškus LDK valstybės buvusio piliečio patriotizmas. T. Narbutas, kaip ir S. Daukantas, pabandė nušviesti lietuvių tautos istoriją nuo seniausių, mitais ir legendomis apipintų laikų. Senovės lietuvių tauta – tai kariai, žynių luomas, kunigaikš-

[9] *Syrokomla W.* Poezye Ludwika Kondratowicza. – Warszawa, 1872. – T. 6. – S. 323.

[10] List T. Narbutta do A. Reniera 1840 r. 3 lipca // Kronika Rodzinna. – 1887. – T. 14. – S. 490.

čiai, nežinomi pagoniškų šventyklų statytojai. Lietuvių kilmė iš gelonų ir budinų (sąlytis su Indijos ir antikinės Graikijos civilizacija), viduramžiško Vilniaus aprašymas (grafo Kyburgo kelionė), bandymai nukelti istorijos įvykius ir jų datavimą kuo toliau į praeitį liudija Lietuvos praeities mylėtojo norą matyti Lietuvą vos ne išskirtinės civilizacijos kraštu.

T. Narbuto lenkų kalba parašytas veikalas dar labiau išryškino etnokultūrinius lietuvių ir „koroniažų" (Lenkijos gyventojų) skirtumus. „Lenkų istorikai ir istorijos tyrėjai visuomet mus, lietuvius, žemino ir žemina <...>; dėl tokių priežasčių reikia rinkti grynai lietuviškos dvasios paminklus ir parodyti, kad mes jų turime daugiau ir kur kas geresnių negu lenkai"[11]. T. Narbuto istorinės „kūrybos" priežastys glūdi jo siekime išaukštinti Lietuvos praeitį, parodyti savito krašto, o ne Lenkijos provincijos istoriją.

Lyg atsakydamas gausiems savo darbo kritikams, T. Narbutas laiške Vilniaus gydytojui ir artimam šeimos draugui Anicetui Renjė rašė: „Mūsų istorijoje tiek mažai faktų, tiek daug visuotinės istorijos <...>. Istorikas Naruševičius nieko apie tautą nerašė, tik dėstė valdžios veiksmus ir karo įvykius, o Lelevelis, norėdamas tai ištaisyti, puolė į kitą suklydimą: samprotaudamas ir lygindamas ją su kitomis europietiškomis valstybėmis, savo tyrimuose faktams neskyrė pakankamai vietos. Aš, kaip atrodo, pasirinkau vidurio kelią: pateikdamas faktus apie tautą, išvadas ir visa tai, ko nėra šaltiniuose, palieku padaryti pačiam skaitytojui. Hiūmas buvo mano pavyzdys, tik nežinau, ar tai pavyko"[12].

T. Narbuto istorijos darbų kritika stiprėjo. Lietuvos istorikas Mykolas Balinskis rašė: „Kas tiek pasakų palaikė tiesa ir gretino jas su tikrais įvykiais, kas nesvyruodamas kaitaliojo da-

[11] List T. Narbutta do A. Reniera 1843 r. 27 grudnia // Kronika Rodzinna. – 1888. – T. 15. – S. 357.

[12] List T. Narbutta do A. Reniera 1841 r. 12 stycznia // Ten pat. – P. 296.

tas ir savaip perdirbo daugelio autorių tekstus, kas paprastuose popiergaliuose, neturinčiuose jokios istorinės vertės, matė senus dokumentus ir jais rėmė klaidingas išvadas, kas pagaliau iš būdvardžių ir patarlių sukūrė vaizduotėje daugybę pagoniškų dievų Lietuvai, kurių ji niekada neturėjo <...>. Svarbu, kad tik vaizduotės ir dirbtinumo gangrena nesunaikintų mūsų istorijos pagrindo, o išmonė nebūtų laikoma tiesa, – o tai jau mėginama daryti"[13]. T. Narbutas liguistai reagavo į jam išsakomą kritiką. A. H. Kirkoras, A. Renjė bandė jį užtarti periodikoje, pagirdami už iškelto ir realizuoto sumanymo didumą.

1839 m. istorikas nusiuntė penkis savo istorijos veikalo tomus Rusijos imperatoriui ir gavo iš jo briliantinį 1000 aukso rublių vertės žiedą. Bet pinigų vis trūko. „Reikia baldų, bet Vilniaus staliai per brangiai ima <...>. Tikras badas užklupo mūsų vargšus kaimiečius. Būtina ruošti duonos atsargas, o parduoti nieko neturiu"[14], – rašė jis Renjė.

Tuo metu T. Narbutas daug rašė į Druskininkų kurorte leidžiamą žurnalą „Ondyna" („Undinė"). Šalia praktinių medicinos patarimų, skaitytojas leidinyje rasdavo nemažai istorijos straipsnių. 1847 m. T. Narbutas išleido LTI santrauką. Dar 1842 m. jis pradėjo susirašinėti su Peterburge gyvenančiu S. Daukantu. Jie turėjo tikslą bendromis pastangomis parengti ir publikuoti Lietuvos istorijos šaltinius. Didingą Lietuvos praeitį, tautos heroizmą, aukštą senovinę kultūrą turėjo parodyti autentiški dokumentai. Karaliaučiuje ir Rygoje gyvenantys istorikai Johanas Foigtas ir Karolis Edvardas Napierskis žadėjo T. Narbutui atsiųsti dokumentų. Pradžia jau buvo padaryta: išleista „Bychovco kronika", S. Daukantas atsiuntė Alberto Vijūko-Kojalavičiaus „Herbyną" – Lietuvos bajorų giminių genealogijų rinkinį. Bet istorijos šaltinių leidimas nejudėjo iš vietos. Nusivylęs T. Narbutu ir negavęs jam nusiųsto „Herbyno", S. Daukantas nutraukė su juo santykius.

---

[13] Gazeta Warszawska. – 1858. – Nr. 6.

1850 m. Vilniaus gimnazijoje suėmė T. Narbuto sūnų Liudviką. Apkaltintas už priešvalstybinę agitaciją ir siekimą sukurti slaptą organizaciją, jis tardomas ir kalinamas. Viešai išplaktą rykštėmis, sūnų išsiunčia eiliniu kareiviu į Kaukaze veikiančią rusų armiją. Tai buvo didelis smūgis tėvui. Sėkmingai išvengęs kalniečių kulkų, L. Narbutas žuvo Lietuvoje 1863 m. pavasarį. 1863 m. sukilime aktyviai dalyvavo visa Narbutų šeima: į miškus išėjo sūnūs Boleslovas, Pranciškus.

Sukilimo slopintojas Michailas Muravjovas norėjo ištremti į Sibirą visą Narbutų šeimą, bet duktė Teodora ir sūnus Pranciškus spėjo pasitraukti į užsienį, o pats Lietuvos praeities tyrėjas 1864 m. lapkričio 26 d. mirė Vilniuje. Rusijos valdžia Šaurų dvarą sekvestravo. Knygas, archyvus, muziejaus eksponatus suvežė į vieną iš Vilniaus bažnyčių, iš kurios, pasakojama, už rublio mokestį sargas leisdavo ten saugomą biblioteką ir rankraščius išgabenti. Taip nyko dešimtmečius kaupta biblioteka, istorijos dokumentų archyvas, nespausdinti darbai.

Daugelį T. Narbuto LTI teiginių ir faktų perėmė aušrininkai. Jonas Basanavičius 1897 m. išvertė į lietuvių kalbą ir išleido „Grovo Kyburgo kelionę". XIX a. pirmosios pusės Lietuvos bajorų lenkiška romantinės pakraipos kūryba aušrininkams buvo labai artima ir suprantama. Jonas Spudulis rašė Adomui Dambrauskui-Jakštui: „Bet juk žinai, kad ne tik pas lietuvius, ir pas kitas tautas buvo tokie pat vyrai, kurie nerašė savo prigimtoje „motinos" kalboje, vienok pagarbino ir pakėlė savo tėvynę ir atnešė jai nemažą naudą, nors ir ne taip gausią, kaip tai būtų padarę rašydami savotiškoje kalboje"[15].

XIX–XX a. sandūroje vis stiprėjantis politinis ir kultūrinis lietuvių ir lenkų antagonizmas negalėjo neatsiliepti vertinant Lietuvos kultūrinę tradiciją. Lietuvos bajorai buvo laikomi su-

---

[14] J. Spudulio laiškai A. Dambrauskui-Jakštui // Mūsų senovė. - 1940. - T. 3. - P. 169.

lenkėjusiais, netikrais lietuviais ir lenkiškos kultūros skleidėjais. Toks požiūris įsigalėjo ir Lietuvos istoriografijoje.

Dabar mes iš naujo atrandame nežinomą bajoriškąją Lietuvos kultūrą. T. Narbuto LTI – viena iš pirmųjų pažinčių su ja.

Vytautas Berenis

TEODORAS NARBUTAS – LIETUVIŲ MITOLOGIJOS TYRINĖTOJAS

Teodorą Narbutą visai pagrįstai galima vadinti lietuvių mitologijos tėvu, tėvu, kurį, dar maži būdami, vaikai gerbė ir mylėjo, o bręsdami, kaip dažnai esti, išjuokė ir išsižadėjo stebėdamiesi, koks jis atsilikęs ir senamadiškas, tik subrendę pradėjo suvokti, kad vaikai negali pasirinkti savo tėvų ir kad tas jų pašiepiamas tėtušis ne toks jau blogas ir neišmanantis – kaip ir visi kiti tėvai: labai darbštus, mylintis, todėl gal kiek ir naivokas ir, kas tiesa, tai tiesa, nepagydomas svajotojas ir romantikas. Bet ar galima už tai jį smerkti, jei tada beveik visi tėvai tokie buvo. Išties T. Narbutas buvo tipiškas savo epochos atstovas; jį ta epocha pagimdė, išugdė, ir jis nuosekliai reiškė tos epochos idealus, buvo jos sąžinė ir balsas.

Tuo metu (XVIII a. pab.–XIX a. pr.) visoje Europoje vyko ryškūs ekonominio, politinio ir kultūrinio gyvenimo pakitimai, kurie išjudino amžiais nusistovėjusį gyvenimo būdą, papročius, vertė perkainoti visas dvasines vertybes, formavo naują požiūrį į visuomenę ir individą. Kaip pasenę, ekonomiškai neefektyvūs iro feodaliniai santykiai, braškėjo griūdamos tuos santykius palaikiusios monarchijos; pasiekusi savo apogėjų ir pradėjusi vysti pasirodė ir šios politinės santvarkos ideologiją reiškusi kultūra, paženklinta klasicizmo ženklu. Į istorijos areną veržėsi iniciatyvūs, veiklūs žmonės iš žemesnių socialinių sluoksnių – vadinamoji buržuazija, nuneigdama išglebusią, tik savo kilme ir privilegijomis besipuikuojančią aristokratiją (feodalus), nesulaikomai plito nauji, samdomu darbu ir prekyba

paremti ekonominiai santykiai. Vietoj senosios feodalinės valstybės suvokimo formavosi naujõs tautinės valstybės samprata, tautõs kaip bendrijos, sudarytos iš įvairių socialinių sluoksnių, saistomos panašių interesų, kalbos, papročių, tikėjimo. Stiprėjant tautinei savimonei, pavergtos tautos, įėjusios į didžiųjų imperijų sudėtį, pradėjo kilti į kovą už didesnį savarankiškumą ir nepriklausomybę. Laisva, jokių kanonų nevaržoma asmenybė ir laisva tauta buvo vienas iš svarbiausių šio plataus, sudėtingo visuomeninio judėjimo devizų. Gilinantis į tautos ir asmenybės savitumą, išskirtinumą, atkreiptas dėmesys į atskirų tautų kalbas, papročius, tautosaką, mitologiją – visą etninę kultūrą, kuri klasicizme buvo ignoruojama arba tiesiog niekinama kaip tamsiõs, politiniame ir kultūriniame valstybės gyvenime, nedalyvaujančios liaudies kultūra. Šis judėjimas sustiprino domėjimąsi kalbotyra ir tiesiog pagimdė etnologijos (tautosakos, etnografijos, mitologijos ir pan.) mokslus, o profesinėje kultūroje (ypač literatūroje, muzikoje, vaizduojamajame mene) įtvirtino naują romantizmo kryptį.

Šie Europoje vykstantys audringi socialinio, politinio ir kultūrinio gyvenimo procesai negalėjo neveikti ir Lenkijos–Lietuvos valstybės, kuri po trečiojo padalijimo (1795 m.) visiškai neteko nepriklausomybės ir priklausė Rusijos, Prūsijos ir Austrijos imperijoms. Naujų socialinių ekonominių santykių, naujo gyvenimo būdo, naujos kultūros formavimasis čia sutapo su tautinio išsivaduojamojo judėjimo stiprėjimu, su kova už Lenkijos ir Lietuvos nepriklausomybę. Šviesiausi Lenkijos ir Lietuvos protai suvokė, kad dar ne viskas prarasta ir, gelbstint valstybę nuo galutinės pražūties, reikia palaikyti tautinę savimonę, puoselėti ir tirti gimtąją kalbą, papročius, istoriją – kelti tautinę kultūrą. „Nors žuvo valstybė, bet neleiskime žūti tautai“ – toks svarbiausias to meto šviesuolių šūkis. Ir, susibūrę į įvairias kultūrines draugijas, jie kvietė „išsaugoti ir ištobulinti gimtąją kalbą, išlaikyti ir ištobulinti tautai istoriją, pažinti gimtąją žemę ir jos visokius produktus, platinti jų gavimui, nau-

dojimui reikalingus mokslus“[1]. (Taip, pavyzdžiui, Stanislovo Stašico žodžiais buvo nusakomi Varšuvos mokslo bičiulių draugijos tikslai[2].) O kaip viena iš svarbiausių sudedamųjų tautinės kultūros dalių buvo suprantama mitologija. „Sukūrimas tautinės mitologijos“ beveik visose šalyse „buvo viena iš bendro patriotinio reikalo grandžių“[3]. O Lietuvoje, garsėjusioje kaip paskutinė pagoniškoji citadelė Europoje, ilgiausiai išlaikiusioje savo senąją religiją ir mitologiją, kuri jau nuo Renesanso laikų turėjo turtingą tyrinėjimo istoriją, tautinės mitologijos svarba XIX a. pradžios kultūriniame ir išsivaduojamajame judėjime buvo itin ryškiai suvokiama ir akcentuojama. Lietuvių mitologija šiuo metu domėjosi ne tik mokslininkai, rašytojai, bet ir visa apsišvietusioji visuomenė, akademinis jaunimas. Ryškus to pavyzdys „Nenaudėlių draugijos“ („Towarzystwo szubrawców“) žavėjimasis senaisiais lietuvių mitiniais personažais. Šios masoniškos draugijos, susispietusios apie satyrinį laikraštį „Wiadomości Brukowe“ (1816–1822), nariai buvo pasirinkę pseudonimus iš senovės lietuvių mitologijos (pvz., *Perkunas, Poklus, Wajžgantos*) ir privalėjo rinkti medžiagą apie mitinius personažus, kurių vardais buvo pasivadinę, kad tuo prisidėtų prie sudarymo lietuvių mitologijos, kuri su laiku galėtų būti draugijos išleista[4]. Mitinio personažo Palemono vardu buvo pasivadinusi Raseinių masonų lošė[5]. Susidomėjimas lietuvių mitologija plito tarp Vilniaus universiteto studentų ir profesorių, nors jo rektorius Jonas Sniadeckis ir piktinosi jaunųjų lenkų romantikų susižavėjimu senaisiais tikėjimais, sak-

---

[1] *Maciūnas V.* Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje. – K., 1939. – P. 34.

[2] Ten pat. – P. 37.

[3] *Азадовский М.К.* История русской фольклористики / Под общей редакцией Э. В. Померанцевой.– М., 1958.– С. 479.

[4] *Maciūnas V.* Min. veik. – P. 57–58.

[5] Ten pat. – P. 54.

mėmis ir padavimais, stebėdamasis, kad tos nesąmonės ir plepalai, iš tamsybės ir prietarų amžių iškelti, galį dominti išlavintus žmones („Dziennik Wileński", 1819)[6]. Yra duomenų, kad 1823 m. šio universiteto studentas Kajetonas Nezabitauskis per viešuosius egzaminus skaitė rašinį apie lietuvių mitologiją[7]. Lietuvių mitologija domėjosi ir ją tyrinėjo rašytojai Dionizas Poška[8], Simonas Stanevičius[9], Juozapas Ignotas Kraševskis[10], istorikai Adomas Naruševičius[11], Joachimas Lelevelis[12], Juozapas Jaroševičius[13], Simonas Daukantas[14] ir daugelis kitų. Tačiau visus juos savo užmojų platumu, sukauptos medžiagos gausumu ir populiarumu pralenkė Teodoras Narbutas, tapęs svarbiausiu XIX a. pirmosios pusės lietuvių mitologijos tyrinėjimo autoritetu, padaręs didžiulę įtaką savo meto ir vėlesniems tyrinėtojams.

T. Narbutas lietuvių mitologija pradėjo domėtis dar veikiamas senosios, nuo Renesanso laikų besitęsiančios mitolo-

---

[6] Ten pat. – P. 266.

[7] Ten pat. – P. 205.

[8] Žr.: *Poška D.* Raštai / Surinko V. Laurynaitis. Tekstą parengė D. Urbas. – V., 1959. – P. 330–417.

[9] Žr.: *Stanevičius S.* Raštai / Parengė Jurgis Lebedys. – V., 1967. – P. 216–303.

[10] *Kraszewski J. I.* Litwa: Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania i. t. d. – Warszawa, 1847. – S. 99–178.

[11] *Naruszewicz A.* Historia narodu Polskiego. – Warszawa, 1824. – T. I. – Cz. 1–2.

[12] *Lelewel J.* Winulska Sławianszczyzna. Z geografa Bawarskiego // Tygodnik Wileński. – 1816. – T. 2. – S. 352–353.

[13] *Jaroszewicz J.* Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. – Wilno, 1844. – Cz. 1: Litwa pogańska. – S. 177–189.

[14] *Daukantas S.* Raštai. – T. 1/ Tekstą parengė B. Vanagienė. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. – V., 1976. – P. 81–99, 488–560.

gijos tyrinėjimo tradicijos, kuri XVII–XVIII a. buvo praturtinta platesniu lyginamuoju aspektu – atskirų Europos tautų mitologiją imta lyginti ne tik su antikine graikų, romėnų, bet ir su Rytų (indų, persų) mitologija. Neretai vietinių tautų mitologija buvo tiesiog kildinama iš antikinės mitologijos. Garsusis Jakobo Grimo veikalas „Vokiečių mitologija", pagrįstai laikomas moderniosios mitologijos (o kartais net iš viso mitologijos) mokslo pradžia, pasirodė tais pačiais metais (1835), kaip ir T. Narbuto „Lietuvių mitologija". Todėl jokios įtakos padaryti jam negalėjo. Visoje Europoje ir buvusioje Lenkijos–Lietuvos valstybėje plintantis visuomeninis ir kultūrinis judėjimas tik paskatino T. Narbutą ir kitus to meto šviesuolius domėtis lietuvių mitologija, tačiau dar negalėjo pasiūlyti jiems naujos tyrinėjimo metodologijos. Ją reikėjo susikurti patiems. Ir ji buvo kuriama atsižvelgiant į senąją tradiciją ir naujos epochos reikalavimus. Taigi T. Narbuto ir jo amžininkų tyrinėjimai yra tarpinė grandis, jungianti moderniąją lietuvių mitologiją su senąja, atstovaujama Jono Dlugošo, Motiejaus Strijkovskio, Aleksandro Gvaninio, Jono Lasickio, Alberto Vijūko-Kojalavičiaus ir daugelio kitų, kurių darbai kartu yra reikšmingi ir kaip lietuvių mitologijos šaltinis. T. Narbutas sujungia ne tik dvi lietuvių, bet ir kitų baltų – prūsų, latvių – mitologijos tyrinėjimo tradicijas, nes lietuviais pagal beįsivyraujantį ano meto požiūrį jis vadina visus baltus; prūsai ir latviai, anot jo, esą tik „atskiros lietuvių gentys", „atskiros lietuvių genties tautos". Tokiu būdu T. Narbutas tarsi užbaigia ir gan turtingą senosios prūsų religijos bei mitologijos tyrinėjimo (aprašinėjimo) etapą, paženklintą Petro Dusburgiečio, Erazmo Stelos, Simono Grunau, Luko Davido, Kasparo Šiuco, Kasparo Henenbergerio, Kristoforo Hartknocho, Motiejaus Pretorijaus, Gotfrydo Ostermejerio bei daugelio kitų vardais, ir pradeda naują.

Su pirmtakais T. Narbutą sieja panašus požiūris į mitologiją, jos kilmę ir raidą, vietą žmonijos istorijoje, panaši šalti-

nių atranka ir jų vertinimas, pats mitologijos tyrinėjimo būdas, keliamos problemos ir net jų išdėstymas.

Kaip ir daugelis pirmtakų, T. Narbutas buvo istorikas (didžiausią savo gyvenimo dalį paskyrė Lietuvos istorijai, nors pagal specialybę buvo karo inžinierius) ir mitologiją laikė svarbiausia sudėtine savo tiriamojo objekto – tautos istorijos – dalimi („seniausios istorijos pamatu“) ir kartu priemone šiai istorijai pažinti („mitologija yra raktas seniausiajai tautų istorijai pažinti“). Todėl Lietuvos istorijos studijas pradeda nuo mitologijos ir paskiria jai visą LTI pirmąjį tomą.

Senąsias, ikikrikščioniškąsias mitologijas, neišskiriant ir lietuvių, T. Narbutas, kaip buvo įprasta krikščioniškosios pasaulėjautos švietėjų, laiko „žmogaus proto silpnybe“. Dievo pažinimas iš prigimties esąs „įrėžtas žmogaus širdyje“, ir žmonija iš pradžių savo kūdikystėje tikėjusi vieną Dievą. Dievas, apdovanodamas žmogų protu, leidęs jam pažinti save patį, todėl pirmoji „tikroji“, „prigimtinė“ religija buvusi monoteistinė. „Žmonės iš pradžios, įkurdami savo religinę santvarką, ją visuomet grindė tikėjimu vieną aukščiausią Esybę, kas buvo pavadinta religija.“ (Šiuo požiūriu T. Narbutas pralenkė Vilhelmą Šmitą ir kitus XX a. religijos tyrinėtojus, laikiusius monoteizmą seniausia religijos stadija.) Tačiau dėl „įvairių permainų bei žmonių gebėjimo morališkai sugesti“ į tuos pirmykščius religinius vaizdinius įsibrovę daug „piktnaudžiavimų ir klaidų“ ir ši religija žlugusi. Žmogaus sukurti tikrojo Dievo „atvaizdai, simboliai, paminklai, trofėjai“ vėliau virtę savarankiškais dievais. Tačiau, žlugus pirminei prigimtinei religijai, daug jos pradinių principų, mažai tepakitę, išlikę naujuosiuose tikėjimuose. Žmonijos atmintyje išlikusi ir pati tiesa. Panašiai įvairių religijų kilmę aiškino M. Pretorijus, K. Hartknochas ir kiti senieji religijų tyrinėtojai. Tolesnė susikūrusių neprigimtinių religijų raida ir plitimas aiškinamas pagal XVIII a. įprastą mechanistinę „skolinimosi“ teoriją: dauguma religinių

vaizdinių esą kilę Indijoje, iš ten perėję „pas chaldėjus, iš chaldėjų pas egiptiečius, iš pastarųjų pas graikus, paskui pas romėnus ir kitur“. Į šią schemą bandoma įsprausti ir lietuvių mitologijos raidą: lietuvių (juos T. Narbutas laiko vienos kilmės su graikais) mitologija buvusi azijinė – indiška, vėliau susigiminiavusi su romėnų mitologija ir patyrusi nemenką gotų įtaką. Tačiau, nors ir pripažindamas didelę įvairių tautų įtaką, vis dėlto T. Narbutas mano, kad lietuviai nuo seno turėjo „savo pačių išsiugdytą“ religiją. Taigi T. Narbutas, nors dar ir nedrįsdamas atmesti vyravusių nuomonių, kad patys lietuviai ir jų religija esą kilę iš graikų, romėnų ar dar iš kitų tautų, jau kad ir neaiškiai suvokė lietuvių mitologijos atskirumą ir tik manė, kad kitų tautų tikėjimai ją daugiau ar mažiau yra paveikę. Ir nors jis savo darbe ne kartą pabrėžia, kad visos ikikrikščioniškosios religijos, neišskiriant ir lietuvių, yra atsiradusios dėl žmonių „proto silpnybės“, „piktnaudžiavimų ir klaidų“, „paklydimo“, tačiau aiškiai žavisi tais „paklydimais“, ypač lietuvių mitologija, jos archaiškumu (artimumu senosioms indų, persų, graikų, romėnų mitologijoms), savitumu, turtingumu. Tai yra aiškus prieštaravimas tarp Narbuto švietėjo, išauklėto griežto klasicizmo dvasia, ir Narbuto romantiko.

Pačią mitologiją T. Narbutas suvokia gan plačiai, priskirdamas jai ir tikėjimą dievus, ir dangaus kūnų bei kitų gamtos objektų ir reiškinių garbinimą, ir pasakojimus („padavimus“) apie tuos dievus, apeigas, visą religinę organizaciją. Greta *mitologijos* kartais kaip sinonimą vartoja ir *religijos* sąvoką, o kartais jai suteikia šiek tiek skirtingą prasmę. *Religijos* sąvoka dažniau vartojama kalbant apie „prigimtinį“ (Dievo apreikštą) tikėjimą, o *mitologijos* – kalbant ne apie „prigimtinį“, o apie „pagoniškąjį“ tikėjimą. Suprasdamas taip plačiai mitologiją, T. Narbutas, nagrinėdamas lietuvių mitologiją, užsibrėžia sau labai sudėtingus ir įvairiapusiškus tikslus: aprašyti „aukštesniuosius“ ir „žemesniuosius“ lietuvių dievus, deives, didvyrius arba pusdievius, dangaus kūnų ir kitų gamtos objektų bei reiš-

kinių garbinimą, pomirtinio gyvenimo supratimą, apeigas, kuriomis tie dievai, dangaus kūnai ir reiškiniai buvo garbinami, šventes, aukas, kurios buvo aukojamos, vietas (šventyklas), kuriose buvo šventos apeigos atlikinėjamos, asmenis (žynius), kurie jas atlikinėjo, ir daugelį kitų mitologijai priklausančių dalykų. O jei dar turėsime galvoje, kad lietuviais jis vadina visus baltus ir šitaip plačiai nori aprašyti visų baltų mitologiją, tai suprasime, kad jis vienas ant savo pečių užsikrovė tokią sunkią naštą, kurią vargu ar galėtų panešti ir keli asmenys. Kito tokio įvairiapusiško lietuvių (o ką jau kalbėti apie visų baltų) mitologijos aprašo kaip T. Narbuto mes iki šiol dar neturime.

Šitokį platų mitologijos supratimą ir siekimą įvairiapusiškai ją aprašyti T. Narbutas irgi paveldėjo iš savo pirmtakų, daugiausia iš prūsų mitologijos tyrinėtojų. Panašiai mitologiją suprato ir ją aprašinėjo M. Pretorijus, K. Hartknochas, G. Ostermejeris, J. Foigtas. Įdomu, kad net pats T. Narbuto darbo suplanavimas, skyrių pavadinimai ir seka yra panašūs kaip minėtų prūsų mitologijos tyrinėtojų, ypač K. Hartknocho, kuriuo T. Narbutas daugiausia rėmėsi. Pavyzdžiui, konkrečius savo darbo skyrius K. Hartknochas irgi buvo skyręs aukštesniems dievams, antros ir trečios eilės dievams, apeigoms, aukoms, šventėms, žyniams, pomirtinio gyvenimo supratimui. O tendencija lietuviams priskirti prūsų ir kitų baltų garbintus dievus, apeigas, religinę organizaciją yra perimta iš M. Strijkovskio, A. Vijūko-Kojalavičiaus ir kitų senųjų lietuvių mitologijos aprašinėtojų. Tačiau šie tyrinėtojai kitų baltų genčių mitologijos taip nuosekliai neskyrė lietuviams, kaip T. Narbutas. Pvz., M. Strijkovskis išskiria dievus, kurie buvę bendri visiems baltams (šiai kategorijai jis daugiausia priskiria „Sūduvių knygelėje“ ir jai giminiškuose šaltiniuose aprašytuosius dievus), ir dievus, garbinamus tik lietuvių ir žemaičių (šiai kategorijai jis daugiausia priskiria savo pirmą kartą paminėtus dievus Prakorimą, Ragutį ir kt.).

Naudojamų šaltinių atranka ir vertinimu T. Narbutas irgi mažai kuo tesiskyrė nuo savo pirmtakų. Kaip buvo įprasta, jis naudojosi senaisiais rašytiniais šaltiniais, savo ir kitų mokslininkų tyrinėjimais ir gyvąja tradicija. „Ypač aš stengiausi, nieko nepraleisdamas, aprašyti visa, ką paliko rašytosios istorijos, ką atskleidė senovės mokslininkų tyrimai, ką pavyko surinkti iš žmonių padavimų bei dainų, ką taip pat išsaugojo paminklų liekanos." Daugiausia lietuvių mitologijos duomenų T. Narbutas sėmėsi iš M. Strijkovskio ir J. Lasickio, prūsų – iš K. Hartknocho, latvių – iš Frydricho Stenderio veikalų; taip pat naudojosi Kornelijaus Tacito, Adomo Brėmeniečio, Vincento Kadlubeko, Petro Dusburgiečio, Jeronimo Prahiškio, Erazmo Stelos, Simono Grunau, Kasparo Henenbergerio, Luko Davido, Kasparo Šiuco, Jono Frideriko Rivijaus, Konstantino Sirvydo ir daugelio kitų senųjų šaltinių pateiktomis žiniomis, savo meto istorikų Johano Foigto, Nikolajaus Karamzino, Adomo Naruševičiaus, Tado Čackio, Joachimo Lelevelio, Ksavero Bogušo, kalbininkų Johano Severino Faterio, Samuelio Lindės, Peterio Boleno, Franco Bopo ir daugelio kitų darbais, archeologų radiniais, savo ir kitų kraštotyrininkų surinkta tautosaka, etnografine medžiaga. Panaudotos tautosakinės ir etnografinės medžiagos gausumu T. Narbutas pralenkė savo pirmtakus. Žavėjimasis paprastų žmonių buitimi, papročiais, tikėjimais, dainomis, padavimais, netgi burtais ir prietarais, jų rinkimas ir panaudojimas savo darbe suartina T. Narbutą su moderniojo mitologijos, tausosakos, etnografijos mokslo pradininkais ir visais romantikais kūrėjais. Seniesiems šaltiniams, kuriais naudojosi, ir tyrinėjimams T. Narbutas jautė didelę pagarbą ir pats prisipažįsta, kad stengęsis „tikrinius vardus, dalykų eigą, nuomones ir pasakojimus perteikti pagal istorikus – pirmtakus".

Tačiau, nežiūrint didelės pagarbos autoritetams, senuosius šaltinius ir tyrinėtojus T. Narbutas vertino kritiškai, ne kartą pabrėždamas, kad laikosi „griežto kriticizmo", apsiriboja „kri-

tikos patvirtinta medžiaga", kad tikrinęs ir taisęs kur pastebėjęs „aiškias klaidas". Kritinių pastabų jis yra pareiškęs beveik apie visus svarbiausius baltų mitologijos aprašinėtojus, kuriais jis ir pats daugiausia rėmėsi. J. Lasickį jis kritikuoja už tai, kad deives *Wellona, Ragutenapati* palaikė dievais, kad klaidingai užrašęs dievų *Kublaniczu, Smik Smik Perleuenu* ir kt. vardus, neteisingai aptaręs dievus *Numejas ir Peskia, Krugis*, M. Strijkovskį – kad deivę *Kruminie Pradziu Warpu* palaikė dievu, K. Hartknochą – kad viską stengėsi pritempti prie germaniškos mitologijos, F. Stenderį – kad krivius laikė esant kilusius iš rusų (krievų) žemės, kad stengėsi įrodyti kai kurių mitinių personažų nepriklausomumą nuo antikinės gaikų ir romėnų mitologijos ir t. t. Tačiau jis nesuabejojo iš viso jų pateiktų dievų tikrumu ir beveik be atrankos perkėlė juos į savo aprašomą lietuvių mitologiją. Smarkiai T. Narbutas kritikavo ir anuo metu madingus etimologizavimus („etimologines išmones") ir tik jais paremtas išvadas. Tačiau to kritiškumo aiškiai būta per maža, ypač turint galvoje, kad beveik visi svabiausieji jo naudoti rašytiniai šaltiniai yra ne visai patikimi. Patikrinti ir įvertinti tautosakinius ir etnografinius šaltinius jam buvo dar sunkiau nemokant lietuvių kalbos. Tiksliai nesuprasdamas prasmės ir dar versdamas į lenkų kalbą, T. Narbutas irgi galėjo juos šiek tiek iškreipti ir už gryną pinigą imti neautentiškus, netradicinius pasakojimus, padavimus, dainas. Už per didelį pasitikėjimą šaltiniais T. Narbutas buvo smarkiai kritikuojamas amžininkų ir ypač XIX a. antrosios pusės tyrinėtojų pozityvistų.

Palyginamąją kitų tautų (graikų, romėnų, indų...) mitologinę medžiagą T. Narbutas daugiausia ėmė iš anuo metu populiarių Pjero Šomprė (Dominyko Šybinskio išversto į lenkų kalbą), Francua Noelio, Edvardo Mėjerio mitologinių žodynų.

Nors T. Narbutas ir laikėsi senųjų rašytinių šaltinių ir tyrinėjimų, tačiau aklai jų nekopijavo. Remdamasis šiais šaltiniais, jis savarankiškai skirstė lietuvių dievus į „didžiuosius" ir „ma-

žesniuosius“, aptarinėjo jų vietą ir paskirtį visoje mitinėje sistemoje, aprašinėjo kitas, jo manymu, svarbias mitologijos sritis, garbinamus objektus, aukas, apeigas ir t. t. T. Narbutas nekompiliavo senųjų šaltinių, tačiau lietuviais laikydamas visus baltus, analizuodamas vieną ar kitą jų mitologijos reiškinį, stengėsi surinkti duomenis iš visų jų gyventų arealų (Lietuvos, Prūsijos, Latvijos) ir kartu juos pateikti. Pavyzdžiui, kalbėdamas apie „didžiuosius“ lietuvių dievus, pateikia duomenis apie svarbiausius lietuvių, prūsų ir kitų baltų genčių dievus. Prie „didžiųjų“ lietuvių dievų jis priskiria Praamžių (Pramžimą), Ragutį, Santvarą, Žemininką – dievus, kuriuos M. Strijkovskis laiko ypatingais lietuvių ir žemaičių dievais, priskiria Ukapirmą, Perkūną, Atrimpą, Gardaitį, Poklių, kuriuos M. Strijkovskis laiko lietuvių, žemaičių, sambių, latvių ir prūsų, o K. Hartknochas – prūsų dievais, priskiria Viršaitį, Patelą, Šneibratą, kuriuos M. Strijkovskis ir K. Hartknochas laiko prūsų dievais, ir pagaliau priskiria Kriukį, kurį J. Lasickis laiko žemaičių dievu. Prie lietuvių deivių jis priskiria M. Strijkovskio paminėtus lietuvių dievus ir deives Ladą, Krūminę, Upinę, M. Strijkovskio ir kitų šaltinių paminėtas istorines asmenybes Birutę ir Pajautą, J. Lasickio žemaičių deives ir dievus – Budintoją, Pelenų Gabiją, Moterų Gabiją, Perkūnaitėlę, Velioną, Alabatį, Aušrą (Auską), Bežlėją, Brėkštą, Užsparinę (Aspelenę), Gondą, Ratainyčią, Valginą, Laibegeldą, Austėją, Ragutienę pačią, Dugnę, Raganą, Lazdoną, Medžiojną, M. Strijkovskio ir K. Hartknocho minimas prūsų deives Pilvytę, Pergrubę, F. Stenderio paminėtas latvių deives Mėšlų bobą, Žemės motiną. Visai savarankiškai prie „svarbesniųjų“ lietuvių dievų jis priskiria senuosiuose jo turimuose rašytiniuose šaltiniuose nepaminėtus Kovą, Kabirus, prie deivių – Praurimę, Lietuvą, Mildą, Nijolę, Kruonį, Verpėją, Gailą, Nerį.

Panašiai T. Narbutas elgėsi aprašinėdamas „mažesniuosius dievus“, sudievintus dangaus kūnus, „paslaptingąsias dievybes“ ir kitus lietuvių mitologijos elementus.

Iš minėtų ir daugelio kitų šaltinių surinktus ir pagal savo sistemą sugrupuotus baltų mitologijos faktus T. Narbutas įvairiai interpretuoja. Vienus iš jų apibūdina labiau laikydamasis šaltinių. Pavyzdžiui, neva vyresnysis lietuvių dievas Šneibratas beveik pažodžiui apibūdinamas pagal M. Strijkovskį ir K. Hartknochą, tik priduriama: „Reikėtų manyti, kad dievo Šneibrato mitas virto nusipelniusio tautai dievinamo vyro simboliu". Pelenų Gabija apibūdinama pagal J. Lasickį, tik pridedant, kad „ji visiškai atitinka romėnų deivę Statą, kurią mitologai tapatina su Vesta", ir kad Pelenų Gabija tikriausiai esąs „naminis Praurimės vardas". Daugmaž pagal J. Lasickį apibūdinama Austėja, Datonas, Trotytojas kibirkščių, Bentis, Strutis ir Miechutėlė, Priparšis, Gardunytis, Vaižgantas ir daugelis kitų, pagal M. Strijkovskį – Gulbis dievas, Šeimynos dievas, Kelio dievas, Lada deivė ir kt., pagal M. Strijkovskį ir K. Hatknochą – Gardunytis, Pušaitis, Markopoliai ir kt., pagal F. Stenderį – Mėšlų boba, Žemės motina ir t. t., ir t. t. Tik vienur kitur nurodomi atitikmenys iš romėnų, graikų ir kitų tautų mitologijų, pateikiami iš žmonių nugirsti šiuos mitinius vardus liečiantys posakiai, tikėjimai, papročiai. Lietuvių garbinti dangaus kūnai (Saulė, Mėnuo, Aušra, Vakarinė, žvaigždės) daugiausia apibūdinami pagal Liudviko Rėzos paskelbtąsias (1825) ir latvių mitologines dainas.

Aiškindamas kitų senuosiuose rašytiniuose šaltiniuose paminėtų mitinių personažų prasmę, T. Narbutas gerokai nutolsta nuo pirminių šaltinių, naujai juos interpretuoja, kartais net polemizuoja su jais. Pavyzdžiui, dievą Ukapirmą, kurį „Sūduvių knygelės" autorius apibūdina kaip „dangaus ir žvaigždynų" dievą, Jeronimas Maleckis ir juo sekę M. Strijkovskis, J. Lasickis, K. Hartknochas – kaip „dangaus ir žemės" dievą, T. Narbutas laiko suasmeninta aukščiausiojo Dievo ypatybe – pirmapradiškumu. Šitaip teigti jį, atrodo, paskatino galvojimas, kad pirmasis žodžio *Ukapirmas* sandas *Uka-* reiškiąs orą, oro permainą, laiką, antrasis *pirmas* – pirmąjį, pirmutinį, o

visas žodis reiškiąs tą, kuris buvo anksčiau už laiką. Pirmąjį žodžio sandą *Uka-* su oru ir laiku jis susiejo tikriausiai manydamas, kad jis savo prasme yra artimas lietuviškam žodžiui *ūkas* („nedidelis rūkas, migla"), ir žinodamas, kad iš ūko pasirodymo žmonės sprendžia apie oro permainą. Toliau, remdamasis mitologijos žodynais, kuriuose rašoma, kad senovės persų, romėnų dievo Mitros (pagal kurį buvo matuojamas laikas) šventė buvo švenčiama apie Kalėdas, daro prielaidą, kad to lietuvių su laiku susijusio dievo šventė buvo švenčiama gruodžio 25 d., t. y. per Kalėdas. Daryti tokią prielaidą galėjo paskatinti ir tai, kad krikščionys gruodžio 25 d. švenčia aukščiausiojo Dievo (Dievo sūnaus) gimimo šventę. Ir be jokių papildomų argumentų teigia, kad šis lietuvių dievas buvęs toks pat „kaip slavų Kalėda, senojo pasaulio Mitra".

Savo nuožiūra T. Narbutas M. Strijkovskio, K. Hartknocho ir kitų minimą dievą Viršaitį (sudievintą pirmąjį prūsų karalių Vaidevutį, namų, turto ir gyvulių globėją) susieja su J. Lasickio minimu aukščiausiuoju Dievu *(Auxtheias Vissagistis)* ir lygina jį su senovės graikų Saturnu. Šitaip susieti ir lyginti jį, atrodo, paskatino lietuvių žodžio *viršaitis* prasmė („vyresnysis", „viršininkas").

Dar toliau T. Narbutas eina interpretuodamas dievą Sotvarą (Santvarą). Jį M. Strijkovskis (paminėjęs pirmą kartą) laiko įvairaus plauko gyvulių dievu. Kadangi šio dievo vardas panašus į graikų (lotynų k.) žodį *soter* („gelbėtojas", „išvaduotojas"), kuriuo buvęs vadintas dievas – aukščiausio gėrio kūrėjas, o toks dievas graikų klasikinėje mitologijoje buvo Apolonas – Saulės dievas, tai T. Narbutas visomis išgalėmis šį dievą stengiasi susieti su saule. Sotvaras esąs to paties dievo, kurį kronikininkai vadina Švaistiku, pavadinimas (Švaistiką beveik visi šaltiniai, pradedant „Sūduvių knygelės" autoriumi, laiko šviesos dievu). Toliau šį dievą susieja su Jaučiabobiu (kadangi K. Bogušas Jaučiabobį laiko Apolono atitikmeniu), J. Lasickio Gabija (kadangi ji yra ugnies deivė, o Saulė irgi yra ugnies

šaltinis), o pasigavęs M. Strijkovskio paminėtus dievus dvynius „Lelum po Lelum“, paveiktas latvių kalbos žodžio *liels* („didelis“) perkeltinės prasmės „šviesus“, stengiasi įrodyti, kad Saulės dievui Sotvarui pavadinti Lietuvoje dar buvo vartojamas ir vardas *Lelus* (Lėlius) ir kad buvo žinomas mitas apie dievus dvynius Lėlių ir Lėlę, panašiai kaip Graikijoje apie Apoloną (Saulės dievą) ir Dianą.

Analizuodamas M. Strijkovskio minimą dievą Prokorimą, T. Narbutas pakeičia net jo vardą – vadina Pramžimu *(Pramžimas)*. M. Strijkovskis šį dievą apibūdino tik kaip „patį pirmutinį“ *(naprzedniejszy)* ir rašė, kad jam buvo aukojami balti gaidžiai. O T. Narbutas vadina jį „pirmutiniu ir visuotinai paplitusiu dievu“. Jo vardas reiškiąs lemtį, likimą, būtinybę. Jį atitinką latvių Drebkulis, Likimas *(Liktens)*, graikų bei romėnų *Sors* ir *Fatum*. Savo teiginiams paremti T. Narbutas pateikia ilgą neva iš žmonių nugirstą etiologinę sakmę („pasaką“, „padavimą“) apie šio dievo veiklą. T. Narbuto amžininkas S. Stanevičius mano, kad naują dievo Prokorimo vardą Pramžimą T. Narbutas pats sukūrė nusižiūrėjęs į K. Sirvydo žodyne esantį panašų žodį *Pražimiu*, ir stengiasi paaiškinti, kodėl jis taip padarė: „T. Narbutas, manydamas, kad graikų ir romėnų mitologija prasideda nuo *Fatum*, nusprendė, kad ir lietuvių mitologija tuo pačiu *Fatum* turi prasidėti. Ieškojo, kaip tą *Fatum* lietuviškai galima būtų pavadinti. Radęs Sirvydo žodyne prie lenkiško žodžio *Przeznaczam* lietuvišką žodį *Pražimiu* ir žinodamas, kad iš veiksmažodžių padaryti daiktavardžiai lietuvių kalboje turi galūnę *-imas*, iš žodžio *Pražimiu,* kiek nutoldamas nuo lietuvių kalbai įprastos formos (vietos *pražinimas*), padarė *pramžimas*“[15].

Pakeičiamas ir M. Strijkovskio minimo arklių ir karo dievo *Chaurirari* pavadinimas. Lietuvių karo dievas buvęs Kovas. Šitokią prielaidą padaryti T. Narbutą bus paskatinę lietuviškų

[15] *Stanevičius S.* Raštai. – V., 1967. – P. 223.

žodžių *kovas* („paukštis"), *kovas* („mėnuo") ir *kova* („mūšis", „karas") panašumas ir kad romėnai kovo mėnesį buvo paskyrę karo dievui Marsui ir pavadinę jo vardu. Lietuvių karo dievo vardu T. Narbutas laiko ir žodį Žvėrinė, kadangi K. Bogušas kaip jo atitikmenį nurodo lotyniškąjį *Mars* (tačiau K. Bogušas šiuo atveju, atrodo, turėjo galvoje ne dievo, o žvaigždės pavadinimą). Norėdamas savo prielaidą paremti, T. Narbutas nurodo neva lietuviškus kreipinius į šį dievą, iškaltus ant rasto trimito ir įrašytus Henriko Latvio kronikos prieraše.

Panašiai nutoldamas nuo pirminių šaltinių, T. Narbutas aiškina Kriukio, Pergrubės (Pergrubio), Dugnės (Dugnų), Raganos, Aušlavio, Kaunio (Pizio), Slenksnio, Avalo, Komo, Kerpyčiaus ir kitų mitinių personažų prasmę.

Į „vyresniųjų", „mažesniųjų" dievų, deivių ir „didvyrių" (pusdievių) tarpą T. Narbutas nemažai įtraukė ir tokių personažų, kurių nėra paminėję senieji rašytiniai šaltiniai arba jei ir yra paminėję, tai nėra jiems suteikę mitinės prasmės. Į dievų ir pusdievių tarpą T. Narbutas šiuos personažus įtraukė daugiausia remdamasis gyvąja tradicija – „padavimais", dainomis, tikėjimais, tik jam vienam težinomais rankraščiais (vyskupo Petro, Korsako), netikėtai surastomis ir vėl dingusiomis monetomis, statulėlėmis ir kitais archeologiniais radiniais neretai su lietuviškais įrašais ir pan. Iš viso konteksto nesunkiai galima suprasti ir kas T. Narbutą paskatino ieškoti ir rasti panašių mitinių personažų. Tai jo turėtuose mitologijos žodynuose aprašyti kitų tautų (visų pirma graikų ir romėnų) dievai ir pusdieviai, apie juos sekami mitai, apeigos, įvairūs mitiniai terminai, sunkiai suprantami mitinę prasmę turintys arba ir neturintys lietuvių kalbos žodžiai, posakiai, vietovardžiai.

Pavyzdžiui, dievų Kabirų (su pomirtiniu pasauliu susijusios paslaptingosios dievų trijulės) lietuvių panteone T. Narbutas ieško pastebėjęs, kad mitai apie juos yra žinomi daugeliui pasaulio tautų. O kad ir lietuviai tuos dievus turėję, rodančios Drujos apylinkėje rastos trys tarpusavy sujungtos žal-

varinės statulėlės; buvęs net lietuviškas užrašas *Triopa*, patvirtinantis, kad tai panaši lietuviška minėtų dievų trijulė.

Iš mitologijos žodynų sužinojęs, kad kitos tautos garbino indiškos kilmės deivę *Bute*, tapatinamą su išmintinguoju *Budha*, T. Narbutas ieško šios deivės ir Lietuvoje. Ir Klaipėdos apylinkėse iš vieno jūrininko išgirsta „padavimą", kuriame tiesiai šviesiai sakoma: „Išmintis, arba protas, kuris sergsti visus gero žmogaus darbus, yra dieviškos būtybės Butės rankoje". O kaip kitą argumentą, patvirtinantį mito apie šią deivę buvimą lietuvių mitologijoje, nurodo žodį *būdas*, kuris turįs prasmę ir „protas", „išmintis" (tokia prasme iki šiol šis žodis nėra užrašytas[16]).

„Laisvės, malonumų, džiaugsmo deivės" – skandinavų Frėjos atitikmens T. Narbutas ieško susipažinęs su skandinavų mitologija. O jo žvilgsnis sustoja ties Lietuva, kadangi neseniai prarastos laisvės ir Lietuvos vardas greta vienas kito girdėjosi iš daugelio ano meto inteligentų lūpų. O kaip argumentą, kad „laisvės, malonumų..." deivė vadinasi Lietuva, pateikia romantinį individualios kūrybos eilėraštį apie pradingusią Lietuvos laisvę, kuriame *Lietuvos* ir *laisvės* vardai vartojami beveik kaip sinonimai. Kadangi Frėjos vežimas buvo traukiamas dviejų katinų ir Antikos tautose katinas buvo laisvės simbolis, tai ir T. Narbutas suranda net karaliaus Kazimiero privilegiją, duotą kažkokiam bajorui Rimvydui, kurioje tiesiog pasakojama, kad „katinas esąs stabmeldiškosios laisvės Lietuvos ženklas". Toliau be jokių argumentų šiai deivei priskiriamas ir latvių likimo lėmėjos Dėklos *(Dahkla, Dekkla)* vardas ir be reikalo kaltinamas F. Stenderis, kuris šią deivę painiojo su Laima.

Akstiną domėtis „meilės ir piršlybų" deive Aleksota Milda davė D. Šybinskio aprašytoji antikinė „stebėtino gražumo nimfa *Alexothe*". Kadangi vienas Kauno priemiestis vadinosi

---

[16] Žr.: Lietuvių kalbos žodynas / Atsak. redaktorius J. Kruopas. – V., 1968. – T. I. – P. 1118.

Aleksotu, tai dainas, kuriose apdainuojamas lietuviškosios Aleksotos grožis, T. Narbutas ir išgirsta Kauno apylinkėse. O šią deivę dar pavadina ir Milda, kadangi „Kauno apylinkėse tam tikros rūšies kerėtojas ir kerėtojus, padedančius meilėje, kauniečiai vadina mildauninkais“. Tokio lietuviško žodžio iš viso nėra užfiksuota. Lietuvišką žodį *maldauninkas* T. Narbutas bus nugirdęs kaip *mildauninkas* ir iš jo padaręs deivės vardą *Milda*. Surandamas ir „rankraštis“, patvirtinantis, kad Mildos deivės šventykla buvusi Vilniuje, Antakalnyje, Šv. Petro vienuolyno vietoje, ir „padavimas“, skelbiantis, kad Kaune, „Aleksoto priemiestyje, ant vieno namo stovėjusi šventykla arba aukuras, skirtas meilės dievybėms“ (Mildai ir jos sūnui Kauniui).

T. Narbutas Lietuvoje suranda ir antikinio mito apie Plutono pagrobtą Demetros dukterį Persefonę atitikmenį. Visiškai panašų „pasakojimą“ jis nugirsta Raseinių apskrityje, Pašvenčio apylinkėse. Šio „pasakojimo“ svarbiausi veikėjai pasirodo besą M. Strijkovskio, K. Hartknocho ir kitų minimas požemio dievas Poklius (lietuviškasis Plutonas), M. Strijkovskio minima Krūminė (lietuviškoji Demetra) ir paties T. Narbuto surasta jų duktė Nijolė (Persefonė). Surandama ir moneta, iliustruojanti šį „pasakojimą“. O kad skaitytojas nesumanytų abejoti, ten yra ir lietuviškas užrašas: *„Poklus, Nijola“*. Nijolės vardas esąs kilęs iš dviejų žodžių: *Nija*, reiškiančio „slavų Cereros, arba lietuvių Krūminės, vardą“ (panašia prasme šį žodį minėjo J. Dlugošas ir M. Strijkovskis), ir *ola* – „požeminis urvas“. Ar tik ši „etimologija“ nerodo, kaip vardas Nijolė buvo sukurtas?

Panašiu būdu į lietuvių mitologiją buvo įvesdintas Kronis, Kaunis, Varpas, Liublenyčius, Pucis, Gaila, Neris, Gelonas, Alcis, Nemunas ir daugelis kitų. Analogiškų „padavimų“, „pasakojimų“, „dainų“, tikėjimų, kuriais daugiausia remdamasis T. Narbutas šiuos ir kitus personažus priskiria lietuvių mitolo-

gijai, kitiems tautosakos rinkėjams iki šiol nepavyko surasti. Šie kūriniai labiau primena ne liaudies, o individualią, romantiškų vėjų stiprokai nugairintą kūrybą. Lietuvių tautosakoje iš viso mãža tikrinių (istorinių, mitologinių) vardų, išskyrus nebent visiems gerai žinomų mitinių būtybių ir dievybių pavadinimus. Todėl visai pagrįstai galima paabejoti, ar dauguma šių „padavimų", „pasakojimų" nėra paties T. Narbuto arba jo informantų sukurta. O jeigu taip, tai verta suabejoti ir „rankraščių" bei įvairių archeologinių radinių, kuriais remiantis įrodinėjamas minėtų mitinių personažų buvimas, tikrumu. Tiesiog keista, kad iki pat šiol nei kitiems istorikams, nei archeologams panašių dokumentų ir radinių nepavyko rasti ne tik apie T. Narbuto aprašytus, bet ir apie kitus dievus.

Nevienodai su šaltiniais T. Narbutas elgiasi ir aprašinėdamas religinio garbinimo objektus, šventąsias vietas, žynius, apeigas ir kitus „su lietuvių mitologija susijusius dalykus".

Religinio garbinimo objektai (ugnis, upės, ežerai, medžiai), šventos vietos (kalnai, miškeliai, kai kurios šventyklos, pavyzdžiui, Vilniaus Perkūno šventykla), šventės (Pergrubės, Didžioji) apibūdinama labiau laikantis senųjų rašytinių šaltinių. Daug vertingos savo meto etnografinės medžiagos, surinktos Lydos apskrityje, panaudota aptariant pavasario sutikimą, Sekmines, Jonines, rugiapjūtės pradžios ir pabaigos iškilmes, vestuves (mergvakarį); savo ir kitų sukaupta archeologinė medžiaga panaudota aptariant kapines, senąją lietuvių laidoseną. Tačiau aprašinėdamas stabus, šventyklas, kai kuriuos šventųjų asmenų bruožus, apeigas, T. Narbutas nutolsta ir nuo savo svarbiausių rašytinių šaltinių (M. Strijkovskio, J. Lasickio, K. Hartknocho, F. Stenderio), ir nuo gyvosios tradicijos. Tada ir vėl dažniau imama remtis tik jam vienam težinomais rankraščiais (kunigo Lodziatos rankraščiu, bajoro Balandžio testamentu, „senų dainų vertimo rankraščiu"...), stebuklingu būdu surasta ir vėl dingusia ikonografine medžiaga, monetomis su lietuvių

dievų atvaizdais ir kt. Kuo smulkiausiai aprašinėjamas žynių apsirengimas, jų laikysena apeigų metu, veiksmai, šventinės procesijos, nors šaltiniuose, kuriais jis rėmėsi, tokių detalių nėra.

Kaip laisvai T. Narbutas elgėsi su senaisiais rašytiniais šaltiniais, puikiai matyti iš šių pavyzdėlių.

Žynius signotus T. Narbutas apibūdina daugiausia remdamasis K. Hartknochu. Tačiau K. Hartknochas tik pasako, kad žynio vardas *Siggo* esąs kilęs iš prūsiško žodžio *Sigos*, reiškiančio eilę (tvarką), ir „galimas daiktas, kad taip buvo vadinti paprasti vaidilučiai arba žyniai". O T. Narbutas jau aiškina: „Tai buvo vienuoliai, vienuolijų nariai to žodžio prasme, kadangi žodis *Sigos* senovės prūsų kalba pagal Hartknochą turėjo reikšti tvarką arba vienuoliją. Tie žyniai buvo išskirtinai dievo Atrimpo arba Gardaičio tarnai, todėl jie būdavo pajūrio srityse". Toliau dėstoma apie šios „draugijos" gyvenimo būdą, o nors galiausiai teisingu pripažįstamas kalbininko J. S. Faterio teiginys, kad *Signat* reiškia „laiminti". O tai aiškiai prieštarauja K. Hartknocho *Siggo* etimologijai, kuria yra paremtas visas T. Narbuto aiškinimas.

Linų globėjo Vaižganto šventę T. Narbutas apibūdina remdamasis J. Lasickiu. Apie šioje šventėje atliekamą būrimą J. Lasickio tik tiek tėra parašyta: „Pati aukščiausia mergina, prisipylusi į sterblę paplotėlių, vadinamųjų *sykies*, stovėdama viena koja ant kėdės, o kairę ranką iškėlusi aukštyn, laiko joje arba liepos, arba guobos plačią žievę (iš jos jie sau net apavą pinasi), o dešinėje rankoje turėdama alaus ąsotį, šitaip kalba: „Waizganthos devaite auging mani linus teip ilgies, ik mani, nie duok mumis nogus eithi" [...] Po to išgeria ąsotį (mat ir moterys mėgsta gerti!) ir, vėl jį pripylusi, išlieja ant žemės dievui; paplotėlius taip pat išmeta iš sterblės, kad dievukai, jeigu yra kokie kartu su Waizganthos, galėtų valgyti. Jeigu po to ji tvirtai stovi, širdy visi įtiki, jog kitais metais bus puikus linų

derlius. O jeigu nugriūna ir kita koja atsispiria, kyla abejonė dėl būsimo derliaus. Kaip jie tiki, taip ir būna..."[17]

O T. Narbutas šią sceną gerokai praplečia, konkretizuoja ir poetizuoja: „Tuo metu iš viso valsčiaus būdavo renkama gražiausia, liemeningiausia ir vikriausia mergina. Viduryje erdvios trobos arba klojime statydavo kėdutę arba aukštą kilnojamą suolą, gražioji aukotoja baltais drabužiais, su vainikėliu ant galvos prisijuosdavo prijuostę, į kurią pridėdavo paplotėlių, vadinamų *sikies*. Tada su ceremonijomis išvesta į trobos vidurį, ji atsistodavo ant kėdutės veidu į duris, o visi dalyvaujantys nukreipdavo veidus į ją. Mergina, stovėdama ant kėdutės ant dešinės kojos, kairiąją truputį pakėlusi, kairiojoje rankoje laikydavo ilgą šiaudų spalvos kaspiną, kurio galą iškeldavo virš galvos, o dešiniojoje – taurę su alumi. Stovėdama šitokia vaizdinga poza, ji šaukdavosi dievaičio šiais žodžiais: „Wajzgantos Devaite, auging mums linu tejp ilgies, kaip mani; ne duog mums nuogos ejti" [...] Po šių apeigų būdavo šokama aplink kėdutę arba trikojį, ant kurio buvo atsistojusi aukotoja. Mergaitės, susiėmusios už rankų, šokdamos dainuodavo: „Imkim verpstes, peškim kuodelį, statykim stakleles. Vaižgantas mums bus maloningas, nes Baniutė, mūsų kaimo gražiausia mergelė, be rikto išstovėjo ant vienos kojos".

Panašiai T. Narbutas elgiasi ir su daugeliu kitų senųjų rašytinių šaltinių – praplečia jų informaciją, sukonkretina, perteikia ne tik tai, kas juose pasakyta, bet ir tai, kas, jo manymu, galėjo būti pasakyta. Tikriausiai jis žinojo, kad nedera šitaip elgtis su pirminiais šaltiniais, ir, per toli nukrypęs nuo jų, teisinasi, kad remiasi „ir kitais kronikininkais", „žmonių padavimais", „rankraščiais". Tačiau vargu ar tai buvo sąmoninga falsifikacija. T. Narbutas, atrodo, šventai tikėjo, kad jo į lietuvių mitologiją įvesdinti dievai, jų funkcijos, „padavimai", kuriuose jie vaizduojami, yra ne jo sukurti, o atkurti iš jo naudotų

[17] *Lasickis J.* Apie žemaičių dievus. – P. 23.

kitų folklorinių, etnografinių, kalbinių šaltinių. Tai savotiškas šaltinių skaitymo būdas, atradimas ir iškėlimas juose esančios tokios informacijos, kuri paprastiems skaitytojams – ne tyrinėtojams yra sunkiau įžiūrima. Šitaip juk su šaltiniais elgiasi visi tyrinėtojai, tik griežčiau atriboja, kas jau turimuose šaltiniuose yra pasakyta ir kas jų pačių atkurta arba rekonstruota. Deja, T. Narbutas šito nepadarė ir dėl to užsitraukė sau falsifikatoriaus nešlovę, o būsimiems lietuvių mitologijos tyrinėtojams sudarė daug papildomų sunkumų: norint dabar pasinaudoti jo tyrinėjimais, visų pirma reikia atskirti, kas sąžiningai paimta iš pirminių šaltinių ir kas sukurta arba prikurta, pagražinta. O kadangi pirminiais šaltiniais (ypač J. Lasickiu, M. Strijkovskiu) buvo naudotasi nelabai kritiškai, dar reikia tikrinti ir iš tų šaltinių paimtus faktus, nurodyti, ar jie iš tiesų priklauso lietuvių mitologijai, ar yra kabinetinės mitologijos produktas. Ir pagaliau dar reikia atskirti, kurie faktai priklauso lietuvių, o kurie – prūsų, latvių ar kitų baltų mitologijai.

Nekritiškai naudodamasis senaisiais rašytiniais šaltiniais, juos papildydamas savo rekonstruotais (sukurtais) faktais ir sujungdamas į vieną visumą visų baltų (lietuvių, prūsų, latvių) medžiagą, T. Narbutas sukūrė gan įspūdingą senosios lietuvių religijos ir mitologijos vaizdą. Iš viso buvo 15 lietuvių garbintų „didžiųjų" ir 46 „mažesniejí" dievai, 39 deivės, 7 pusdieviai, arba didvyriai, daugelis sudievintų dangaus kūnų (Saulė, Mėnuo, Aušra, Vakarinė ir visos žvaigždės), 22 „paslaptingosios dievybės" ir fetišai. Pateikiama net keliolika „padavimų", pasakojimų apie šių dievų ir pusdievių tarpusavio ryšius ir santykius su žmonėmis (apie dievo Pramžimo sukeltą žemės paskandą, apie požemio dievo Pokliaus pagautą deivės Krūminės dukterį Nijolę, apie senovės lietuvių didvyrius Geloną, Vytolfą, Alcį, Nemuną ir kt.). Plačiai aprašytos sudėtingos apeigos, kurios buvo atlikinėjamos dievų garbei, ir aukos, kurios buvo aukojamos. Buvo net 16 praktikuotų aukų (mažosios, didžiosios, pastoviosios, padėkos, permaldavimo ir kt. aukos). Šventąsias apeigas atlikinėdavę, aukas aukodavę ir būsimus

dalykus pranašaudavę žyniai, kurių buvę daugiau kaip 20 įvairių kategorijų (vyriausiasis žynys Krivių Krivaitis, jo pavaduotojas Evarto Krivis, įvairiose šventyklose reziduojantys kriviai, jų pagalbiniai vaidilos, žemesnio rango aukų atnašautojai viršaičiai, dievo Ragučio žyniai puotininkai ir t. t., ir t. t.). Detaliai, kartais net su išmatavimais aprašytos svarbiausios ir mažiau svarbios lietuvių šventyklos, aukurai, dievų atvaizdai. Nustatomas daugelio lietuvių dievų „padavimų" ir apeigų ryšys su antikinių tautų dievais, mitais ir ritualais. Mėginama išsiaiškinti, net kokie gamtos ar visuomeniniai reiškiniai paskatino sukurti vienus ar kitus dievų vaizdinius.

Toks platus lietuvių mitologijos suvokimas ir įvairiapusiškas, sistemiškas jos aprašymas, daugelio senųjų rašytinių ir folklorinių bei etnografinių šaltinių naudojimas, drąsūs lyginimai su antikine graikų, romėnų, indų, persų, germanų mitologija ir pagaliau solidi T. Narbuto studijos apimtis darė didelį įspūdį kitiems ano meto ir vėliau gyvenusiems mitologijos tyrinėtojams. Jie rėmėsi T. Narbutu kaip didžiausiu autoritetu, citavo jį, o neretai ir kritikavo. Ypač didelį poveikį T. Narbutas padarė tiems savo amžininkams, kurie panašiai suprato mitologijos tyrinėtojo paskirtį ir pačią lietuvių mitologiją, laikė ją artima Rytų (ypač indų, persų) mitologijai, nelabai kritiškai vertino senuosius rašytinius šaltinius, laikėsi panašios tyrinėjimo metodologijos, dažnai etimologizavo įvairių dievų vardus. Ištisai T. Narbutu rėmėsi, jo teiginius citavo Ignotas Jonas Hanušas, didelę studiją paskyręs lyginamajai slavų-lietuvių-prūsų-indų ir persų mitologijai[18]. Daugiausia T. Narbutu rėmėsi J. I. Kraševskis[19], nors to tiesiog ir nenurodo, o kartais net

[18] *Hanusch I. J.* Wissenschaft des slawischen Mythus im weitesten den altpreussisch-lithauischen Mythus mitumfassenden Sinne. – Lemberg, Stanislawów und Tarnow, 1842.

[19] *Kraszewski J. I.* Litwa. Starożytne dzieje, ustawy, język, wiara, obyczaje, pieśni, przysłowia, podania ir t. d. – Warszawa, 1847. – T. 1: Historia do XII wieku. – S. 99–141.

priešingai – truputį jį pakritikuoja, plačiai aptardamas ir klasifikuodamas lietuvių dievus ir pusdievius pagal indų ir persų mitologijos prigimtį, nes manė, kad lietuvių mitologija yra kilusi iš Rytų (slavų mitologija esanti artimesnė indų, o lietuvių – persų mitologijai). Ne kartą T. Narbutą cituoja ir juo remiasi J. Jaroševičius[20], S. Daukantas[21], L. Jucevičius[22]. Amžininkų požiūrį į jį bene ryškiausiai yra nusakęs J. Jaroševičius: „Skolingi esame Narbutui, kuris savo tyrinėjimais ne kartą nušvietė pagoniškąjį lietuvių tikėjimą, ištaisė ne vieną Strijkovskio ir Lasickio klaidą, artimiau supažindino mus su tikraisiais lietuvių dievų vardais ir jų ypatybėmis. Su dėkingumu prisimename šį gerbiamo autoriaus nuopelną..."[23] T. Narbutu, kartais nurodydami, o kartais ir nenurodydami, rėmėsi Pavelas Kukolnikas[24], Mikalojus Akelaitis[25] ir kt.

Tačiau tik pasirodžius studijai, T. Narbutas susilaukė ir smarkokos kritikos. Jį kritikavo jo amžininkas rašytojas S. Stanevičius, parašęs platų „Lietuvių mitologijos aiškinimą", ir visų pirma kritikavo už tai, kad T. Narbutas mitologijos šaltiniu laikė liaudies kūrybą – „padavimus". S. Stanevičiaus nuomone, nagrinėjant lietuvių mitologiją, galima remtis tik rašytiniais šaltiniais. Lietuvių liaudis nesanti išlaikiusi jokių mitų,

---

[20] *Jaroszewicz J.* Obraz Litwy pod względem jej cywilizacyi, od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. – Wilno, 1844. – Cz. I: Litwa pogańska. – S. 177–199.

[21] *Daukantas S.* Raštai / Tekstą parengė B. Vanagienė. Sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė V. Merkys. – V., 1976. – T. 1. – P. 488–560.

[22] *Jucevičius L. A.* Raštai / Vertė D. Urbas. Įvadas M. Lukšienės. Komentarai M. Lukšienės ir Z. Slaviūno. – V., 1959.

[23] *Jaroszewicz J.* Min. veik. – P. 1.

[24] *Кукольник П.* Предания литовского народа / Черты из истории и жизни литовского народа.– В., 1854.– С. 68-90.

[25] *Akielewicz M.* Słówko o bogach Litewskich // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1858. – T. 3. – S. 192–195.

lietuviškose ir žemaitiškose pasakose nieko nesą, „kas būtų susiję su krašto istorija, greičiau tai biaurus mišinys įvairių istorijų nuotrupų ir po visą pasaulį išsimėčiusių pasakojimų“[26]. Padaryti tokį ne visai teisingą priekaištą S. Stanevičių, matyt, paskatino ne jo nusistatymas apskritai prieš liaudies kūrybą (juk jis pats užrašinėjo žemaičių dainas), o prieš netikrą, falsifikuotą kūrybą. T. Narbuto neva iš žmonių girdėtus „padavimus“ jis laiko neautentiškais („Tai, ką kai kurie šių dienų rašytojai kalba apie lietuvių mitus ir padavimus, reikia laikyti netikru ir pramanytu dalyku“[27]). S. Stanevičius abejoja T. Narbuto Vilniaus senosios šventyklos altoriaus aprašymu, iš viso netiki Kauno Perkūno šventyklos buvimu, dievų Pramžimo, Kovo tikrumu, o pasakojimą apie Vytolfą laiko panašiu į tuos, „kurie yra veikale „Tūkstantis ir viena naktis“[28]. S. Stanevičius tiesiogiai nekaltina T. Narbuto, kad jis nekritiškai vertina senuosius rašytinius šaltinius. Tačiau, ko gero, visą savo „Aiškinimą“ jis parašė norėdamas parodyti, kiek daug T. Narbuto naudotuose šaltiniuose yra neteisingų, iškraipytų faktų ir kaip iš tiesų reikia vertinti lietuvių mitologiją. Sumanymas rašyti apie lietuvių mitologiją S. Stanevičiui tikriausiai kilo perskaičius T. Narbuto veikalą. J. Lebedžio nuomone, S. Stanevičiaus „Aiškinimas“ „rašytas ne anksčiau kaip 1838 m., bet ir ne vėliau, nors parengiamieji darbai tikriausiai buvo pradėti anksčiau, gal 1835 ar 1836 m., pasirodžius T. Narbuto veikalo I tomui“[29]. S. Stanevičius nesuplaka, kaip T. Narbutas, visų baltų mitologijos faktų į vieną, o išskiria „prūsų-lietuvių“ ir „lietuvių-žemaičių“ mitologiją, remiasi tais pačiais rašytiniais šaltiniais kaip ir T. Narbutas (K. Hartknochu, M. Strijkovskiu, J. Lasickiu), tačiau ištisai juos koreguoja ir kritikuoja, visiškai

[26] *Stanevičius S.* Raštai / Parengė Jurgis Lebedys. – V., 1967. – P. 227.

[27] Ten pat. – P. 221.

[28] Ten pat. – P. 227.

[29] Ten pat. – P. 599.

nesiremia gyvąja tradicija (tautosakine, etnografine medžiaga), archeologiniais radiniais, lietuvių mitologijos faktų beatodairiškai negretina su antikinių tautų faktais – žodžiu, tiek savo požiūriu į lietuvių mitologiją ir jos šaltinius, tiek visa tyrinėjimo metodologija jis yra priešingas T. Narbutui ir tarsi su juo polemizuoja. Tačiau S. Stanevičiaus „Lietuvių mitologijos aiškinimas" liko nespausdintas ir negalėjo paveikti viešosios nuomonės apie T. Narbuto veikalą, pradėti formuoti kritiško požiūrio į jį.

Vienas pirmųjų viešai kritiškai apie T. Narbuto lietuvių mitologijos tyrinėjimą atsiliepė žymusis kalbininkas Augustas Šleicheris, pasišovęs išaiškinti, kurie įvairiuose šaltiniuose minimi lietuvių dievų vardai yra patikimi, iš liaudies užrašyti ir kurie pramanyti arba iškraipyti. Kaip vienu iš šaltinių jis naudojasi ir T. Narbuto veikalu, tačiau nurodo, kad „Narbuto veikalu reikia naudotis itin atsargiai, jis parašytas be daramo tikslumo ir kritiškumo, labiausiai pasigendame tikslių šaltinių nuorodų; autorius labai greitas nemoksliškai aiškinti žodžių reikšmes ir ieškoti paralelių su kitų tautų mitologija"[30].

Kritiškos pasaulinį garsą turinčio mokslininko pastabos sumažino T. Narbuto autoritetą mitologų akyse. Tačiau dar didesnį poveikį turėjo neigiami istorikų atsiliepimai apie jo istorinius Lietuvos tyrinėjimus. Tas pats M. Akelaitis, anksčiau rėmęsis T. Narbutu, 1863 m. jau nesivaržydamas jį kritikavo[31]. Kritiškai T. Narbutą vertino ir vokiečių mitologas Vilhelmas Manhartas, XIX a. 7–8-ajame dešimtmetyje rengęs spaudai senuosius rašytinius baltų religijos ir mitologijos šaltinius. Tačiau jo darbas buvo išspausdintas tik 1936 m.[32] ir labiau paveikti to meto viešąją opiniją irgi dar negalėjo. Ypač T. Narbuto kritika pasmarkėjo XIX a. pabaigoje, įsigalėjus pozity-

[30] *Schleicher.* Lituanica. – Wien, 1853. – S. 18.

[31] *Akielewicz M.* Uwagi // *Lelewel J.* Pisma rozmaite. – Poznań, 1863. – S. 107.

[32] *Mannhardt W.* Letto-Preussische Gotterlehre. – Riga, 1936.

vizmui, o mitologų dėmesiui nuo svarbiausių dievų, jiems skirtų mitų ir apeigų nukrypus į žemesnio rango liaudyje dar egzistuojančias mitines būtybes, tikėjimus, burtus ir prietarus. Visų tautų mitologijoje imta ieškoti animizmo – pirmykščių dvasių garbinimo, suabejota, ar atskiros tautos (netgi indoeuropiečių) iš viso turėjo savo aukščiausiuosius dievus, šventyklas, visą religinę organizaciją. Labiausiai šiuo metu T. Narbutą kritikavo lenkų kalbininkas mitologas Antanas Miežynskis, o XX a. pradžioje – kalbininkas, literatūros ir kultūros istorikas Aleksandras Briukneris. A. Miežynskio nuomone, T. Narbutas ir kiti to meto lietuvių mitologijos tyrinėtojai (J. I. Kraševskis) kritikuotini už tai, kad „nebuvo susipažinę su daugeliu šaltinių, kurie be ypatingo vargo galėjo būti prieinami, kad jie nesuvokė, kiek yra patikimi šaltiniai, iš kurių jie sėmėsi pilnomis rieškučiomis, kad savuosius bei svetimuosius susimanymus bei prasimanymus pateikdavo kaip mokslinę tiesą. Be to, nekreipdami deramo dėmesio į liaudies poeziją bei pažiūras, jie prarasdavo vienintelį gyvąjį šaltinį ir svarbų rašytinių šaltinių patikrinimo kriterijų. Jeigu kur ne kur bandė šitaip elgtis, darė tai be jokio kritiškumo ir be jokio mokslinio metodo. Šitokio pobūdžio darbai, stokojantys šių pagrindinių ir būtinų savybių, negali būti laikomi turinčiais mokslinę vertę“[33]. A. Briukneris sarkastiškai ironizuoja, kad mitologai („nuo Narbuto iki Karo“) sukūrę „stebėtinai gausų ir įvairų“ lietuvių Olimpą. „Ko tik tenai nėra! Etinės ir gamtinės dievybės, trejybė, gerieji ir piktieji gaivalai, fatumas, pomirtinis teismas, spalvingi mitai, išvystyti kultai ir hierarchija, turtingos šventyklos ir dievaičių štabai, – visa, ką tik sukūrė Indija, Iranas, Graikija ir Roma, galima rasti ištisai ar dalimis lietuvių ir prūsų mitologijoje.“ O iš tiesų „gryniausia romantiko išmonė, svetima senovės lietuviams, priešinga jų dvasiai, jiems varu primesta“,

[33] *Mierzyński A.* Źródła do mytologii litewskiej: od Tacyta do końca XIII wieku. – Warszawa, 1892. – S. 1.

esą J. I. Kraševskio „Vitolio raudoje“ pavaizduoti dievaitės Mildos, Nijolės, Perkūno ir kitų herojų santykiai (apie kuriuos kalbama ir T. Narbuto tyrinėjimuose). „Grynos niekų kalbos, be kruopelytės tiesos, vien prasimanymai; tuščias fantazijos žaismas“ esąs ir prūsų Romovės šventyklos aprašymas, krivio pranašystės, visas krivių sąrašas (T. Narbuto perimtas iš K. Hartknocho ir kitų prūsų kronikininkų) ir nieko neturį bendro su lietuvių mitologija. „Nesusipratimais ir riktais“ laikomi T. Narbuto teiginiai, kad žemaičiai „vandens mergeles“ vadino gudelkomis, vaivorykštę – *Linksmine*, žinios „apie kažkokį lietuvių Bakchą, jo garbintojus ir jo šventyklą, buvusią Vilniuje“, Piatnicos cerkvės vietoje[34], ir t. t., ir t. t. O 1910 m. lenkų enciklopedijoje paskelbtame straipsnyje apie lietuvių mitologiją T. Narbutas tiesiog vadinamas „įžymiuoju falsifikatoriumi“[35].

A. Miežynskio, A. Briuknerio ir kitų pozityvistų kritika buvo nukreipta ne tiek prieš patį T. Narbutą, kiek prieš jo suformuluotą ir įtvirtintą klasikinį lietuvių religijos ir mitologijos supratimą, būtent kad lietuviai, kaip ir senovės romėnai, graikai, turėję savo Olimpą, šventyklas, žynius, kurie atlikinėjo įvairias kulto apeigas ir pan. Jų gi manymu, lietuvių mitologija buvusi primityvi, gamtinė, lietuviai dar nebuvo sukūrę arba jau užmiršę savo aukščiausius dievus, išskyrus nebent Perkūną, neturėję šventyklų, žynių, sudėtingesnės religinės organizacijos.

Pozityvistų įdiegtas lietuvių mitologijos supratimas išsilaikė vos ne iki pat šių dienų, o T. Narbuto autoritetas beveik visai buvo sugriautas, nors kaip prieš juos, taip ir po jų pasitai-

---

[34] *Brückner A.* Starożytna Litwa: ludy i bogi. Szkice historyczne i mitologiczne. – Warszawa, 1904. – S. 18–21.

[35] *Br[ückner] A.* Mitologia // Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. – Warszawa, 1910. – T. XLII–XLIV. – S. 633.

kydavo įvairių T. Narbuto vertinimų. Vieni tyrinėtojai (Adomas Honorijus Kirkoras[36]. Hermanas Useneris[37], Eduardas Volteris[38], Petras Klimas[39]) juo kaip nepatikimu visai nesinaudojo, kiti (Jonas Krečinskis[40], Zenonas Ivinskis[41], Jonas Balys[42]) kritikavo, dar kiti (Teobaldas[43], Jonas Basanavičius[44], J. Linksmūnėlis[45], Jonas Šliūpas[46], Konstancija Skirmuntaitė[47]), nors ir žinodami visą kritiką, iš dalies juo rėmėsi, ragino liaudyje ieškoti dar išlikusių dainų ir padavimų apie jo paminėtus dievus. Pasitaikydavo ir tokių (Zenonas Kuzmickis[48]), kurie, kaip ir XIX a. pradžios tyrinėtojai, visai nekritiškai į savo lie-

---

[36] *Киркор А. Г.* Литовский язык и литовская мифология // Живописная Россия.– С. Птб-М., 1882.– Т. 3.– С. 30–36.

[37] *Usener H.* Götternamen. Versuch einer Lehre von der religiosen Begriffsbildung. – Bonn, 1896.

[38] *В[ольтер] Э.* Литовская мифология // Энциклопедический словарь.– СПб, 1896.– Т. 27 А.– С. 812-813.

[39] *Klimas P.* Lietuvių senobės bruožai. – K., 1919.

[40] *[Кречинский Н. Л.]* Литовския языческия божества // Вестник археологии и истории, издаваемый археологическим институтом. 1885 вып.– СПб, 1885.– С. 69-80.

[41] *Ivinskis Z.* Medžių kultas lietuvių religijoje // Soter. – 1938. – Nr. 2(27). – P. 148.

[42] *Balys J.* Ar senovės lietuviai turėjo stabų // Jaunoji Lietuva. – 1929. – Nr. 8. – P. 33–37; 1929. – Nr. 9. – P. 44–46; Nr. 10. – P. 40–45.

[43] *Теобалд.* Литовско-языческие очерки.– Вильна, 1890.

[44] *Basanavičius J.* Rinktiniai raštai / Parengė D. Krištopaitė. – V., 1970. – P. 586–587.

[45] *Linksmūnėlis J.* Keletas bruožų iš senovės lietuvių tikybos // Kultūra. – 1925. – Nr. 10. – P. 454–460; Nr. 11. – P. 526–531.

[48] *Šliūpas J.* Lietuvių, latvių bei prūsų arba baltų ir jų prosenių mythologija. – Šiauliai, 1932.

[47] *Skirmuntt K.* Nad Niemnem i nad Baltykiem: w zaraniu dziejów. – Warszawa, 1892. – S. 19–35.

[48] *Kuzmickis Z.* Lietuvių religija // Kardas. – 1931. – Kovo mėn. – Nr. 3(23). – P. 35–41.

tuvių mitologijos apžvalgėles perkėlinėjo T. Narbuto aprašytuosius dievus.

Panašus požiūris į T. Narbuto studiją išsilaikė iki pat šių dienų. Vieni lietuvių mitologijos tyrinėtojai (pvz., Pranė Dundulienė[49]), ypač tie, kurie patys nekritiškai vertino senuosius šaltinius, laikėsi panašios lietuvių mitologijos sampratos ir kurių metodologija buvo artima T. Narbuto metodologijai, ir toliau nekritiškai rėmėsi juo, kiti (pvz., Juozas Jurginis[50]), kurie laikėsi griežto pozityvistų suformuluoto lietuvių mitologijos supratimo, kritikavo jį, dar kiti (Algirdas Julius Greimas[51], Norbertas Vėlius[52]) mėgino objektyviau vertinti atskirus teiginius, išskirti, kas juose yra nepagrįsta, pasenę ir kas turi išliekamąją vertę. Tačiau iš esmės T. Narbuto nuopelnai lietuvių mitologijai, jo atradimai ir praradimai, kaip ir daugelio kitų praeities ir dabarties lietuvių mitologijos tyrinėtojų, iki šiol tebėra deramai neįvertinti. Todėl neretai lietuvių mitologams tenka iš naujo atradinėti jau seniai atrastus ir užmirštus dalykus. Lietuvių mitologija, kaip ir daugelis kitų lietuvių etninės kultūros sričių, tebelaukia savo istoriko. Bet šiandien ir be didesnių studijų jau aišku, kad T. Narbuto veikalas „Lietuvių mitologija", nepaisant visų ano meto tyrinėjimams būdingų ribotumų ir trūkumų, suvaidino didžiulį pozityvų vaidmenį. Jis atkreipė lietuvių ir kitų tautų mokslininkų dėmesį į lietuvių mitologiją,

---

[49] *Dundulienė P.* Senovės lietuvių religijos klausimu // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. – V., 1969. – Nr. 10. – P. 181–207.

[50] *Jurginis J.* Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje. – V., 1976.

[51] *Greimas A. J.* Tautos atminties beieškant: apie dievus ir žmones. – Vilnius–Chicago, 1990. – P. 226.

[52] *Vėlius N.* Mitinės lietuvių sakmių būtybės: Laimės. Laumės. Aitvarai. Kaukai. Raganos. Burtininkai. Vilktakiai. – V., 1977. – P. 60–61, 133–134 ir kt.

sukaupė į vieną krūvą ir bandė apibendrinti daugelį baltų rašytinių religijos ir mitologijos šaltinių, drąsiai naudojosi tautosakos ir etnografijos medžiaga, pateikė nemaža lietuvių ir kitų, visų pirma antikinių, tautų mitologijos paralelių, nors ir ne visai teisingai jas interpretuodamas, ir pagaliau nedaug klydo aprašinėdamas tokį stulbinamai sudėtingą klasikinį senosios lietuvių religijos ir mitologijos vaizdą. Kaip parodė naujausi archeologų, kalbininkų, mitologų ir kitų sričių mokslininkų darbai[53], lietuvių religija ir mitologija nebuvo tokia primityvi ir perdėm gamtinė, kaip manė XIX a. pozityvistai ir jų sekėjai. Būta Lietuvoje ir šventyklų, ir stabų, tikėta daugelį dievų ir deivių, atlikinėtos sudėtingos apeigos, atnašautos įvairios aukos – žodžiu, visko būta, kaip ir kiekvienoje normalioje religijoje bei mitologijoje. Tik, palyginti su kitų senųjų ir dabartinių indoeuropiečių tautų mitologija, ji buvo daug archaiškesnė ir patyrusi didesnį senosios Europos mitologijos poveikį. Todėl keistas ir nesuprantamas šiandien atrodo žinomo mūsų istoriko Z. Ivinskio teiginys, kad „lietuvių senajam tikėjimui ištirti ir pažinti daug naudingiau būtų, jei Narbuto Lietuvos istorijos I-mas tomas su ten esančiais išvedžiojimais kiek galima greičiau būtų užmirštas. Atsipalaidavus nuo tos didelės iškraipytų ir fantazija paremtų dalykų krūvos, per kurią kartais sunku perbristi, kol pasiekiama lietuvių kulto esmei pažinti grynesni šaltiniai, turbūt, būtų lengvesnis tos religijos

---

[53] *Топоров В. Н.* Заметки по бальтийской мифологии // Балто-славянский сборник.– М., 1972.– С. 289–314; *Иванов В. В., Топоров В. Н.* Бальтийская мифология // Мифы народов мира.– М., 1980. – С. 153–159; *Vėlius N.* Senovės lietuvių religija ir mitologija // Krikščionybė ir jos socialinis vaidmuo Lietuvoje. – V., 1986. – P. 9–42; *Vėlius N.* Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai // Mokslas ir gyvenimas. – 1988. – Nr. 1–2; *Gimbutienė M.* Baltų mitologija // Mokslas ir gyvenimas. – 1989. – Nr. 1–10; *Greimas A. J.* Tautos atminties beieškant. – Vilnius–Chicago, 1990 ir kt.

tyrinėjimas“[54]. Priešingai, daug naudingiau lietuvių mitologijai būtų, kad mes tą T. Narbuto veikalą kuo geriau pažintume, išstudijuotume ir iš jo pasimokytume ir kaip reikia tyrinėti savo tautos istoriją, ir kaip nereikia.

Norbertas Vėlius

[54] *Ivinskis Z.* Medžių kultas lietuvių religijoje // Soter. – 1938. – Nr. 2(27). – P. 148.

APIE „LIETUVIŲ MITOLOGIJOS“ GENEZĘ[1]

Sudėtinga vėl grįžti prie veikalo, kuris buvo parašytas daugiau nei prieš pusantro šimto metų. Bet toks jau neįprastas Teodoro Narbuto „Lietuvių mitologijos“ likimas. Šių pastabų atsiradimas – tai irgi patvirtinimas fakto, kad ta knyga užima ypatingą vietą LTI tomų virtinėje ir turi savo likimą. Dabar, pažvelgę iš laiko perspektyvos, būsime teisūs, pasakę, kad „Lietuvių mitologija“ istorikui atnešė ne tik entuziastingą tautiečių pritarimą, bet ir davė daugiausia mokslinės kritikos (tai išsamiai savo įvadiniuose straipsniuose išdėstė Vytautas Berenis ir Norbertas Vėlius[2]), o kartu – ir mažiausiai vidinio pasitenkinimo bei dvasinės ramybės. Galbūt dėl šios priežasties ši knyga turi ne vieną variantą ir ne vieną istoriją.

Drįstume teigti, kad nuožmi kritika, kuri apkartino paskutinius T. Narbuto metus ir kuri truko ilgus dešimtmečius, vedė prie pusiau tiesos sakymo, prie dalinės rekonstrukcijos ir iškreipto vaizdo. Iš tikrųjų, galima visiškai pritarti N. Vėliaus minčiai, kad LTI, ypač pirmąją jos dalį, skirtą lietuvių mitologijai, labiau negu kurią kitą knygą mūsų istoriografijos atžvilgiu paveikė inercijos dėsnis; buvo pasiektas maksimalus subjektyvumo lygis nuo karštos adoracijos iki tiesiog beatodairiš-

---

[1] Šis straipsnis buvo spausdintas leidiniuose: Lietuvos istorijos metraštis. – 1993 metai. – V., 1994. – P. 150–166; bei: *Narbutas T.* Lietuvių tautos istorija. – T. 2. – V., 1995. – P. 429–445. Dabar publikuojamas tekstas pataisytas ir papildytas.

[2] Žr. šio leidinio p. 5–15 ir 16–46.

ko neigimo. Tarp dviejų tokių polių gyveno ir pats istorikas. Iš čia ir tam tikra jo rezignacija, nenoras atsakyti į kaltinimus, sunkiai nuslepiama nuoskauda. Vidinius T. Narbuto išgyvenimus geriausiai atskleisti padėtų jo dienoraštis ar memuarai, – deja, išliko tik sunkiai įrodomas spėjimas, jog jie tikrai egzistavo. Ir vis dėlto kiek atidesnis žvilgsnis į tai, ką turime mūsų dienomis, leidžia atsisakyti mums primestų stereotipų. Kitaip tariant, tai suteikia galimybę daugiau kalbėti pačiam istorikui.

Sumanymas. „Aš nerašau lietuvių tautos istorijos <...>" – tokia iš pirmo žvilgsnio šokiruojančia deklaracija T. Narbutas pradėjo laišką istorikui Ignotui Onacevičiui[3]. Laiško originalas nepasiekė mūsų dienų, o iš juodraštinio varianto negalime jo tiksliai datuoti. Ir vis dėlto laiško turinys leidžia nors apytiksliai tą laiką nustatyti. Tai turėtų būti metai po „Lietuvių mitologijos" pasirodymo, t. y. laukiant LTI antro tomo – 1836 metai arba 1837 metų pradžia. Taigi skaitome: „Aš nerašau lietuvių tautos istorijos, nes neįstengčiau susidoroti su tokiu darbu; be kita ko, ir pats Livijus nesugebėtų jos parašyti – tokia ji šiandien, kai nuosmukį patyrė dalykai, galėję palaikyti jos šaunumą, yra neapdorota, tokius išbarstytus ir išblaškytus turi šaltinius. Mano uždavinys, kaip galima spręsti iš „Mitologijos", yra atskleisti praeities įvykių esmę, pradedant tautos kilmės ***ab ovo*** (pabr. T. N. – *R. G.*), iki pat tų laikų, kai ji 1569 metais, valdant Žygimantui Augustui, susijungė su Lenkija. Taigi šis įrodinėjimų, įvykių spėliojimų ir jų pagrindimo, sumanymų, pastabų ir šaltiniuose išskaitytų faktų rinkinys, kuris sudarys penkis arba šešis tomus, negali būti vadinamas istorija *(historia)*, o tik veikalais *(dzieje)*, t. y. turi turėti kuklesnį pavadinimą[4]. Vadinasi, iš cituoto teksto galima spręsti, kad

[3] Šaurai? (Be datos). T. Narbutas I. Onacevičiui // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – MAB RS). – F. 18. – B. 185. – L. 265–266 (juodraštis).

[4] Ten pat. – L. 265.

T. Narbutas labai aiškiai atribojo tai, kas šiandien mūsų ausiai skamba visiškai identiškai. Simonas Daukantas vadinamajame „Didžiajame lenkų-lietuvių kalbų žodyne" žodį *dzieje* aiškino kaip *wejkałaj, księga dziejów – kniga wejkałû, dziejopis – wejkałuraszytojas* ir t. t. Beje, žodį *dziejopis (dziejopisarz)* prilygino žodžiui *latopisiec*, t. y. *meturaszitojas*[5]. Taigi laikantis anuometinės terminijos, T. Narbuto LTI turėtų būti vadinama „Lietuvių tautos veikalais", o pirmieji trys tomai – „Lietuvių tautos veikalais senovėje" – beveik identiškai S. Daukanto tekstui „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje". T. Narbutas sąmoningai vengė žodžio „istorija"; tarytum nepretendavo į mokslišKumą, suvokdamas save tik kaip aprašinėtoją, *meturaszitoją*, bet ne istoriką – net anuometiniu įsivaizdavimu. Vadinasi, bent iš pradžių jo uždavinys buvo labai kuklus. Suprasdamas, jog LTI nebus tobulas ir nekritikuotinas veikalas, o tik medžiaga būsimiems tyrinėtojams, T. Narbutas rašė: „Jame (LTI – *R. G.*) Šiaurės Europos tyrinėtojas sau ras labai didelę paslaugą. O kitas Lietuvos istorikas (jeigu tik Dievas tokiu apdovanos mūsų tautą) turės nueiti lengvesnį kelią; mūsų tautietis visuomet čia atras puikių mūsų protėvių veikalų, aiškiai ir teisingai išdėstytų. Toks yra mano ketinimas, o kaip jis pavyko – įvertins palikuonys"[6].

Antra vertus, kad ir koks kuklus būtų buvęs istoriko sumanymas, tam, kad galėtų pradėti jį įgyvendinti, reikėjo išeikvoti daug fizinių ir moralinių jėgų. Jis rašė: „Jau trisdešimt metų, kai jaučiu norą dirbti šį darbą; tarnavau inžinieriumi Rusijos armijoje ir, daug keliaudamas, versdamas ir rausdamas žemę (ne vieną kartą – ir savo gimtąją), ieškojau praeities pėdsakų. Rinkau knygas, jas nurašinėjau, rausiausi privačiuose ir viešuose archyvuose – kur tik galėjau, išmokau skaityti

[5] *Daukantas S.* Raštai. Didysis lenkų–lietuvių kalbų žodynas / Parengė Giedrius Subačius. – T. 1 (A–M). – V., 1993. – P. 175, 330.

[6] Šaurai? (Be datos). T. Narbutas I. Onacevičiui. – L. 265.

senus rusiškus, vokiškus, lotyniškus rankraščius, išmokau kalbas ir lietuvių kalbos dialektus (t. y. lietuvių genties tautų – lietuvių, latvių ir prūsų kalbas – *R. G.*), pririnkau įvairių ištraukų, užrašų, taip pat sulaukiau pagalbos iš tų tautiečių, kurie turėjo krašto senovės paminklų"[7]. Tame pačiame laiške I. Onacevičiui istorikas prisipažino, kad šią medžiagą jis ėmė tvarkyti maždaug prieš dešimtį metų, t. y. apie 1825–1827 metus. Vadinasi, trečiojo dešimtmečio pabaigoje T. Narbutas jau turėjo sukaupęs pakankamą kiekį šaltinių, kuriais remdamasis galėjo ryžtis rekonstruoti seniausią Lietuvos istoriją. Be to, ir anuometinė atmosfera buvo palanki tokiam sprendimui priimti. Bene geriausiai ją apibūdina 1829 metais „Dziennik Warszawski" išspausdintas Dionizo Poškos straipsnis „Keletas įžanginių žodžių bet kam, žadančiam rašyti Lietuvos ir Žemaičių istoriją"[8]. Jis parašytas metai prieš mirtį, todėl jį drįstume laikyti tam tikru literatūriniu testamentu. Straipsnio pavadinimas tarsi sako, kad autoriui visų pirma rūpėjo duoti nurodymus ar patarimus visiems, kurie imsis rašyti lietuvių tautos istoriją. Tačiau, įsigilinus į rašinio turinį, aiškėja, jog problema daug didesnė: D. Poškai labiausiai rūpi, *kas* gi rašys tą istoriją. Taigi, straipsnio autoriaus nuomone, atėjo laikas, kad ją parašytų pats lietuvis, o ne rusas, ne vokietis ir ne lenkas, nes „<...> senieji autoriai, iš eilės vienas kitu sekdami ir iš kits kito nusirašinėdami lietuvių pagoniškas gimines ne iš įsitikinimų ar religinių principų, bet dėl prietarų, vos teikėsi laikyti žmonėmis ar to vardo vertais <...>"[9]. D. Poška piktinosi: „O vėlesnieji autoriai, lietuvių gimines šmeiždami ir paskviliais niekindami, nenoromis rašė apie Lietuvą ir jos giminaičius, o patys,

[7] Ten pat.

[8] *Żmudzin D. P.* Kilka słów przedwstępnych do kogabądź mającego zamiar pisać dzieje Litwy i Żmudzi // Dziennik Warszawski. – 1829. – T. V (Nr. 44). – S. 17–19. Straipsnio vertimas į lietuvių kalbą spausdintas: *Poška D.* Raštai. – V., 1959. – P. 258–261.

[9] Ten pat. – P. 259.

būdami lenkai, norėjo ir Lietuvą matyti sarmatų giminių bėglių apgyventą, o todėl Lenkijai tariamai teisėtai priklausančią <...>. Ką tad bekalbėti apie kitų šalių – vokiečių, rusų ir kt. – rašytojus, kurių tautoms lietuviai kariniais atsikeršijimais buvo įsipykę ir kurie, nepažindami mūsų istorijos, rašė tai, kas jiems patiko ar ką lenkų dvasininkų istorikų veikaluose buvo skaitę"[10]. Autoriaus įsitikinimu, dėl šių priežasčių lietuvių tautos istoriją gali parašyti „tiktai kuris nors civilis pilietis" ir tik jis turi galimybę objektyviai pavaizduoti tos tautos praeitį.

Sunku pasakyti, ar D. Poška, rašydamas šį straipsnį, turėjo omenyje kokį nors konkretų asmenį. Galbūt ir taip. Jam puikiai buvo žinomas tuometinis intelektualus Lietuvos elitas, ypač tie, kurie domėjosi krašto praeitimi. D. Poška turėjo galimybę su daugeliu iš jų asmeniškai bendrauti, vadinasi, ir žinoti jų planus. Manoma, kad tuo metu jau buvo parašyti S. Daukanto „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių". D. Poškai buvo žinomas šis veikalas, net spėjama, kad jis galėjo būti jo persirašytas[11]. Bet savo straipsnyje jis nemini S. Daukanto, tarytum pastangų parašyti lietuvių tautos istoriją iki pat 1829 metų ir nebuvo. Galbūt geriausiai šį faktą paaiškintų paties S. Daukanto „Darbų" pratarmės žodžiai: „<...> aš ne dėl mokytų vyrų ir galvočių, bet dėl tų motinų rašiau, kurios geba savo vaikams darbus jų bočių prabočių papasakoti, o be raštų daug kartų apsirinka"[12]. D. Poška, kalbėdamas apie poreikį rašyti lietuvių tautos istoriją, visų pirma turėjo omenyje „mokytus vyrus ir galvočius", istoriją, kuri papildytų Šiaurės Europos tyrinėjimus. Ir nors kalbos klausimas straipsnyje neakcentuojamas, D. Poška neabejojo, kad ją turi rašyti lietuvis arba

---

[10] Ten pat. – P. 259–260.

[11] Žr.: *Merkys V.* Simonas Daukantas. Antras papildytas leidimas. – V., 1991. – P. 41.

[12] *Daukantas S.* Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių // *Daukantas S.* Raštai. – T. 1. – V., 1976. – P. 39.

žemaitis. Tokia būtų pagrindinė šio straipsnio, rašyto 1829 metais, t. y. T. Narbutui sisteminant jau sukauptą istorijos medžiagą, išvada. Kaip rodo antro LTI tomo parankinis egzempliorius, istorikas gerai žinojo šį rašinį, be to, ir kitus D. Poškos darbus, juolab kad Šaurų dvaro bibliotekoje buvo saugoma nemažai šio žemaičių literato rankraščių. Antra vertus, vargu ar būtume teisūs kalbėdami apie šį D. Poškos testamentą, kaip apie išskirtinį, programinį dokumentą, turėjusį ypatingą poveikį to meto šviesuomenei, besidominčiai Lietuvos praeitimi. Ir vis dėlto šis straipsnis rodo bendrą lygį, bendrą nuotaiką, gimstantį norą rašyti patiems, t. y. tokiu būdu išvengti klaidų, kurias sąmoningai ar nesąmoningai darė kiti.

Likimas susiklostė taip, kad tuo rašytoju, tuo „civiliu piliečiu" tapo T. Narbutas, kurio, kaip Lietuvos senienų tyrinėtojo, vardas spaudoje jau buvo žinomas nuo 1818 metų. Suprantama, kalbant apie T. Narbuto apsisprendimą rašyti lietuvių tautos istoriją, reikėtų turėti omenyje visą kompleksą veiksnių, visų pirma susijusių su jo biografijos detalėmis, – pradedant kilme ir baigiant 1808–1809 metų Rusijos-Švedijos karu. Bet tai jau būtų problema, verta atskiros studijos, kuri mus nukeltų į gerokai ankstesnius metus[13].

Idėjos įkūnijimas. Savaime suprantama, viena iš svarbiausių problemų, įgyvendinant tokį sumanymą, turėjo būti leidėjo paieškos. Juo tapo Antanas Marcinovskis (1781–1855) – žinomas Vilniaus literatas, redaktorius ir spaustuvės savininkas, vienas ryškiausių to meto intelektualų. Nesuklysime sakydami, kad būtent jam reikėtų priskirti dalį LTI šlovės, nors iš

[13] Kai kurios iš biografijos detalių buvo aptartos įžanginiame Vytauto Berenio straipsnyje (žr. šio leidinio p. 5–15). Taip pat skaitykite: *Griškaitė R.* Istorinės savimonės ištakų ieškant: Teodoras Narbutas 1808–1809 metų Rusijos-Švedijos kare // Lietuvių atgimimo istorijos studijos. – T. 8: Asmuo: tarp tautos ir valstybės. – V., 1996. – P. 143–167.

esmės šito didelio leidybinio sumanymo jam nepavyko iki galo įgyvendinti – taip ir nebuvo išspausdintas paskutinis, dešimtas tomas. Ši aplinkybė aptemdė gerus autoriaus ir leidėjo santykius, tačiau didesnių sunkumų su A. Marcinovskio spaustuve leidžiant visus devynis tomus, T. Narbutas nebuvo patyręs. Vėliau, susidūręs su kitais Vilniaus leidėjais (ypač kai spausdino „Bychovco kroniką" ir „Mažesniuosius istorijos raštus"), įvertino LTI leidėjo privalumus. Belieka apgailestauti, kad mūsų dienų nepasiekė visi autoriaus ir leidėjo susirašinėjimo laiškai. Ir vis dėlto T. Narbuto dėka kai kurios jų dalykinio bendravimo smulkmenos mums žinomos.

Istorikas, rengdamas spaudai antrąjį LTI pirmo tomo leidimą, parankiniame egzemplioriuje, prieš pat titulinį lapą, įklijavo tokią informaciją: „Sutartis su Marcinovskiu dėl viso veikalo išspausdinimo buvo sudaryta 1837 metų vasario 4 dieną ir įregistruota Vilniaus magistrate. Viso veikalo leidimą, atsižvelgiant į 1830 metų sausio 8 dienos įstatymą apie autorių teises, atidaviau leidėjo nuosavybėn. Pastarasis po to, kai bus gautas cenzūros sutikimas pardavinėti, privalo už kiekvieną tomą sumokėti 300 rublių sidabru honoraro. Taip pat iš karto po išspausdinimo dar turi duoti po 60 kiekvieno tomo egzempliorių"[14]. Vadinasi, sutartis su A. Marcinovskiu dėl viso veikalo *išleidimo buvo sudaryta tik praėjus porai metų po pirmo* tomo išspausdinimo. Tai rodo galutinį A. Marcinovskio apsisprendimą leisti visą LTI. Reikia manyti, kad žodžiu susitarta buvo anksčiau, o pirmo tomo populiarumas paskatino sudaryti ir oficialią sutartį. 1838 metais, kaip galima spręsti iš prenumeratorių sąrašo, paskelbto ketvirtame LTI tome, bei mūsų dienas pasiekusių prenumeratorių kortelių[15], buvo paskelbta

[14] *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Wilno, 1835. – T. 1 // MAB RS. – F. 17–244/1 (nenumeruota įklija prieš titulinį lapą).

[15] Ten pat.

ir vieša visų tomų prenumerata (veikalas kainavo 22 rublius 50 kapeikų).

Taigi nuo 1837 metų T. Narbutas galėjo toliau tęsti pradėtą darbą, jau turėdamas pagrįstą viltį, kad LTI bus išspausdinta. Ir ne tik išspausdinta, bet ir perkama: A. Marcinovskis pasirūpino ne tik leidyba, prenumerata, bet ir reklama. Išliko puikus šios leidėjo akcijos pavyzdys, vadinamasis „Pranešimas“[16]. Jis buvo rašytas tuomet, kai jau buvo išspausdinti aštuoni LTI tomai, tačiau T. Narbutas „Pranešimą“ įklijavo būtent pirmo tomo parankiniame egzemplioriuje (toliau PE – *R. G.*), kuris turėjo tapti pagrindu antrajam leidimui. Kodėl ne paskutiniame? Į šį klausimą būtų sunku atsakyti, tačiau galima ir tokia hipotezė, kad, T. Narbuto nuomone, būsimiems LTI skaitytojams ir tyrinėtojams bus įdomi ir jos leidimo bei platinimo istorija. „Pranešimas“ buvo išspausdintas „Kurjer Litewski“, kurio redaktorius buvo A. Marcinovskis.

Kaip rodo reklaminio skelbimo tekstas, jo autorius nėra vien prekiautojas, kuriam svarbu tik įsiūlyti savo prekę. A. Marcinovskis buvo artimas T. Narbutui žmogus, literatas, puikiai supratęs LTI reikšmę. Leidėją, kaip žmogų ir kaip pilietį, žavėjo istoriko biografija, bylojanti apie jo atsidavimą ir rezignaciją – nepaisydamas tarnyboje prarastos sveikatos, jis „nemanė, kad ganėtinai atidavė skolą visuomenei“. A. Marcinovskis LTI vadina „dovana visuomenei“ ir sako, kad pirmą kartą Lietuvos istorijos tyrinėjimų srityje visa surinkta istorijos medžiaga buvo sujungta „į vieną visišką ir tvarkingą visumą“, kuri stebina jau vien savo apimtimi. Leidėjas rašė: „Laukiant, kol pasirodys bešališka mokslingo išminčiaus nuomonė, galima pagrįstai, stebintis tokia ištverme, užtikrintai pasakyti: amžių amžiais buvo laukiama tokio veikalo ir amžių amžiais jis gyvuos. Taip, tiesa: tol, kol gyvieji turės poreikį pažinti pasau-

[16] *Marcinowski A.* Uwiadomienie. Dzieje narodu Litewskiego przez Teodora Narbutta // Ten pat. – F. 17. – B. 244/1 (įklija po 482 p.).

lio istoriją, o jų palikuonys – mokslą, tol Narbuto veikalas bus mokslinių diskusijų objektas, bus visų tuomų piliečių pramoga, medžiagos istorikui lobynas, paminklų bei įrodymų, kurie buvo išgelbėti nuo pražūties, rinkinys, o Lietuvos gyventojams, beveik bet kuriame jos kampelyje, kad ir kaip jis ten vadintųsi, bus įdomybė, žadinanti smalsumą, akstinas, kuris verčia mąstyti ir patikrinti ten aprašomus įvykius; ne vienam iš mūsų – mielas buvusios šlovės ir reikšmingumo priminimas". „Pranešimo" autoriaus įsitikinimu, LTI ypač reikšminga yra dabar, nes „joje vaizduojami laikai ir įvykiai, regis, ypač domina visų rašančiųjų protą".

Tai buvo puikus pristatymas. Viskas, net pati LTI autoriaus biografija, žadėjo sėkmę. Sunku pasakyti, kokia buvo reali leidėjo materialinė nauda, tačiau galima manyti (turint omenyje A. Marcinovskio biografiją, jo aspiracijas, o galbūt ir net tik ką cituotą tekstą), kad jam rūpėjo ne vien pelnas. Vilniaus universiteto absolventas, „Kurjer Litewski" redaktorius, Šubravcų draugijos sekretorius, senųjų aktų rinkėjas ir leidėjas, jis, kaip pastebėjo ir Malgožata Stolcman, „nukrypo nuo XIX amžiuje dominavusio profesionalaus leidėjo tipo, kurio pagrindinis kriterijus, pasirenkant knygas spausdinimui, buvo jų akceptavimas iš klientų pusės, kas garantuodavo verslo pelningumą"[17]. Enciklopedinės žinios, šviesus protas, publicistiniai sugebėjimai, darbštumas – tai bruožai, kurie buvo būdingi praėjusio, XVIII amžiaus leidėjui. Taigi A. Marcinovskiui rūpėjo ne tik nauda – visi XIX amžiaus tyrinėtojai kaip pavyzdį pateikia faktą, kad būtent jo leidykloje buvo leidžiama LTI. Pats T. Narbutas, jau praėjus daugeliui metų po paskutinio tomo publikavimo, teigė, jog A. Marcinovskis jo „Istorija" pelnė ir naudą, ir šlovę. Jis buvo teisus: „Marcinovskis" ir „Narbuto leidėjas" tapo neatskiriamais epitetais.

---

[17] *Stolzman M.* Nigdy od ciebie miasto... Dzieje kultury wileńskiej lat międzypowstaniowych (1832–1863). – Olsztyn, 1987. – S. 75.

Pirmoji reakcija. Oficialūs atgarsiai į T. Narbuto „Lietuvių mitologiją“ pasirodė netrukus, t. y. tais pačiais 1835 ir kitais 1836 metais. Tai buvo dvi didelės recenzijos: pirmoji išspausdinta leidinyje „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe“, antroji – oficioze „Tygodnik Petersburski“. Pirmoji buvo anonimiška, o antroji priklausė Juozapo Ignoto Kraševskio plunksnai.

Bene pati reikšmingiausia, ypač didelės apimties (25 puslapių) buvo anoniminė 1835 metų recenzija[18]. Rašinio autorius tokią apimtį aiškino taip: „Šis veikalas atneša tokią pat garbę tiek autoriaus pilietiniam sumanymui, tiek ir leidėjui ponui Marcinovskiui; jis yra sugalvotas turint tokį svarbų tikslą ir taip rūpi visiems tenykščiams provincijos gyventojams, kad mūsų leidinyje negalima apsiriboti tik sausa užuomina arba tik visapusiškomis liaupsėmis“[19]. Kaip ir įprasta kiekvienam tokio pobūdžio rašiniui, recenzentas iš pradžių nurodė teigiamąsias „Mitologijos“ puses: „Nors autorius ir ne vienas pats stojo Lietuvos istorijos tyrinėjimų srityje (kaip jis nori tvirtinti įžangos pradžioje), nes po Strijkovskio ir po Kojalavičiaus Naruševičiaus, Bogušas ir kiti jau yra gana ženkliai atnaujinę jos pėdsakus, vis dėlto jo nuopelnas visuomet bus labai didelis, nes jis į vieną vietą surinko apie Lietuvą tas žinias, kurios buvo išbarstytos po įvairias lenkų, rusų ir vokiečių kronikas, taip pat skambėjo įvairiuose to krašto padavimuose. Jau vien dėl šios priežasties jo darbas tapo reikšminga medžiaga, kad kada nors būtų parašyta **tikra** (pabr. mano – *R. G.)* Lietuvos istorija“[20]. Recenzento nuomone, T. Narbuto „Lietuvių mito-

[18] Dzieje starożytne narodu Litewskiego przez Teodora Narbutta. – Tom I: Mitologija Litewska, z ośmią rycinami. – Wilno, nakładem i drukiem A. Marcinowskiego. – 1835, in 8vo stronic prócz regestru 482, wstępu stronic XV na dobrym białym popierze // Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – 1835. – T. XII. – S. 88–113.

[19] Ten pat. – P. 88.

[20] Ten pat. – P. 89.

logiją“ būtina skaityti jau vien todėl, kad „nežinoti to, kas vyko šioje žemėje, kurioje mes gyvename ir kuri mus maitina, yra gėdingas abejingumas, nederantis civilizuotam žmogui“[21]. Straipsnio autorius, sutikdamas su istoriko nuomone, kad mitologija yra raktas seniausiai tautų istorijai pažinti, toliau aptaria kritikuotinas LTI pirmo tomo vietas, kurios, be jokios abejonės, šioje recenzijoje nusveria teigiamąsias „Lietuvių mitologijos“ puses. Jo nuomone, svarbiausias veikalo trūkumas – šaltinių skurdumas, pagrindiniai T. Narbuto naudoti darbai tebuvę K. Sirvydo bei mitologiniai žodynai. Be to, neretai istorikas daro ir tokią „pasibaisėtiną“ klaidą, kad grožinį kūrinį traktuoja kaip istorijos šaltinį: čia kaip pavyzdį referentas nurodo Felikso Bernatovičiaus „Pajautą“. Rašinio autorius buvo nepatenkintas tuo, jog T. Narbutas ne tik daug prifantazavo apie tikrai egzistavusius dievus, bet ir sukūrė daug naujų. Be to, jo nuomone, vienas knygos skyrius, t. y. „Apie dangaus kūnus“, parašytas vien tik dėl didesnės apimties, o penktasis – „Apie paslaptis“ – visiškai nereikalingas. Recenzento įsitikinimu, „Lietuvių mitologija“ apskritai yra pernelyg didelės apimties veikalas. Antra vertus, suvokdamas istoriko pasirinkto tikslo sudėtingumą, anonimas rašė: „Autorius, norėdamas *ab ovo* nustatyti Lietuvos lizdą, privalo pereiti visą tos tautų migracijos, papasakotos kronikų pasakose, labirintą; pereiti laikydamas delne istorinės tiesos žibintą. Kokiam gi įžvalgiam reikia būti, kad neįklimptum į tą sraunų nuolatinių prielaidų ir hipotezių verpetą ir kad tas žibintas neužgestų dar tau nespėjus iš ten išsikapstyti?“[22]. Ir vis dėlto su neslepiama ironija recenzentas linkėjo T. Narbutui, kad „mus taip skubotai neperdarytų į graikus, kaip gerbiamasis Foigtas (be viso kito, dar ir istorikas) mus sugiminiavo su vokiečiais“[23]. Anoniminis autorius

[21] Ten pat.

[22] Ten pat. – P. 91.

[23] Ten pat.

prikišo istorikui ir nepakankamą lenkų kalbos mokėjimą: nors veikalas iš esmės parašytas gana gera kalba, vis dėlto T. Narbutas nesugebėjo išvengti kai kurių keistų posakių, kuriuos recenzentas apibūdino kaip „lituanizmus“. Kritikuodamas be atvangos, jis užsipuolė ir, mūsų akimis žiūrint, didžiausią ne tik „Lietuvių mitologijos“, bet ir kitų LTI tomų privalumą – kontekstą, kaimyninių tautų istorijos aprašymą, t. y. foną, kuriame ryškėja ir lietuvių tautos istorija.

Recenzijos pabaigoje autorius pabrėžė, kad jis turėjo tikslą tik padėti autoriui, kad tokia kritika yra labai naudinga ir apskritai „Lietuvių mitologija“ yra skaitytina knyga, bet vis dėlto bendro nemalonaus įspūdžio tai jau nebegalėjo panaikinti. Rašinyje nors ir labai neryškiai, bet prasiveržė ir vienas rimčiausių kaltinimų, kuris (jeigu taip galima pasakyti) turi politinį atspalvį. Tas priekaištas išryškėjo nagrinėjant vieną svarbiausių – senosios lietuvių pasaulėžiūros kilmės – problemų. Anonimas be jokių užuolankų rašė: „Ko gi ieškoti pas graikus ir pas romėnus, kai, tiesiog lietuvių mitologines tradicijas palyginus su slavų mitologija, akivaizdu, kad, būtent į pastarąją nusižiūrėjus, Lietuvoje buvo sukurta daugiausia vaizdinių apie dievus ir visokias antgamtines būtybes![24] Tai T. Narbutui, kuris teigė visiškai atvirkščiai, buvo didžiulis akibrokštas. Galbūt šis daugiau niekuomet atvirai neišsakytas, bet, mūsų nuomone, esminis kaltinimas vėliau nulems ir tai, kad T. Narbutas, nepaisydamas didelių pastangų, nesugebės išleisti ne tik pakartotinį „Mitologijos“ leidimą, bet ir jos rusiškąjį variantą?

„Wizerunki i Roztrząsania Naukowe“, iš pradžių redaguotas Leono Rogalskio, o vėliau – Ignoto Šidlovskio, buvo vienas stambiausių ir solidžiausių to meto intelektualinės pakraipos leidinių. Recenzija, ir tokia nepalanki, buvo rimtas pavojaus ženklas. Reikia manyti, kad ji sukėlė labai neigiamas emocijas tiek LTI autoriui, tiek jos leidėjui. Tiesą sakant, rašinys

[24] Ten pat.

galėjo būti nukreiptas ne tiek prieš T. Narbutą, kiek prieš A. Marcinovskį. T. Narbuto korespondencijoje ne kartą teko rasti užuominų, jog Juozapas Zavadzkis buvo nepatenkintas ir įžeistas dėl to, kad autorius savo „Istoriją" atidavė ne jam, bet A. Marcinovskiui. O juk „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe" leido ir finansavo būtent Zavadzkiai. Vis dėlto sunku tai tvirtinti, juolab kad istoriografijoje vyrauja nuomonė (taip pat labiau hipotetinė), kad A. Marcinovskis buvo J. Zavadzkio proteguojamas ir, būtent jo padedamas, tapo garsiu Vilniaus leidėju.

Sunku identifikuoti ir recenzijos autorių. „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe" puslapiuose anonimiškumas buvo įprastas reiškinys. Šio leidinio, kuris buvo sumanytas kaip šubravcų tradicijų tęsėjas, autoriai buvo aštuoniolika buvusių Vilniaus universiteto profesorių, aštuoni su šia įstaiga nesusiję mokslininkai ir devyniolika literatų, kurių dauguma buvo to universiteto absolventai. Sunku tarp jų būtų pažinti recenzijos autorių. Vis dėlto straipsnio stilius, maniera, kandumas, dalyko išmanymas, profesionalumas labai primena kitą rašinį, tiksliau sakant, straipsnių ciklą „Laiškai nuo Kražantės krantų", kuris trejus metus buvo spausdinamas „Gazeta Warszawska" puslapiuose[25]. Šių „laiškų" dauguma buvo skirta 1856 metais pasirodžiusių T. Narbuto „Mažesniųjų istorijos raštų" kritikai[26]. Straipsnių, beje, ir anonimiškų, autorystė buvo išaiškinta – jie priskiriami istoriko, publicisto Mykolo Balinskio plunksnai. Vadinasi, jis galėjo būti ir anoniminės „Lietuvių mitologijos" recenzijos autorius. Bet tai tik hipotezė, rašinys galėjo būti ir kolektyvinio darbo vaisius. Vis dėlto reikėtų manyti, kad „Lietuvių mitologijos" recenzentas nebuvo vienas iš artimiausių

[25] Listy z nad brzegów Krożenty // Gazeta Warszawska. – 1856–1859 (list I–X).

[26] *Teodor Narbutt.* Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się. – Wilno, 1856.

T. Narbuto bičiulių. Kokių nors tiesioginių kontaktų su M. Balinskiu kol kas nepavyko apčiuopti, bent jie neatsispindi istoriko korespondencijoje. Taigi M. Balinskis, kaip žmogus, profesionaliai išmanantis tuos dalykus, ir „Wizerunki i Roztrząsania Naukowe" bendradarbis, galėtų būti ir minėtos recenzijos autorius. Norėtųsi tikėti, kad nei T. Narbutui, nei A. Marcinovskiui šio rašinio autorystė nebuvo paslaptis.

Antroji, jau įvardyta recenzija priklauso J. I. Kraševskiui[27]. Jau pirmose rašinio eilutėse „Lietuvių mitologija" buvo apibūdinta kaip „kruopšti kompiliacija", kurios autorius dėl pernelyg nekritiško požiūrio į šaltinius „negali vadintis istoriku"[28]. Toliau J. I. Kraševskis rašė: „Antra, dauguma šiame veikale aprašomų dalykų istorijai nepriklauso. Trečia (o tai yra įdomiausia ir naujoviškiausia), čia yra tiek mažai autentiškumo, kad vėlesnis istorikas, norėdamas pasinaudoti pono Narbuto darbu, ilgai dvejos, kol išdrįs iš ten ką nors paimti"[29]. Recenzentas, pagyręs „Mitologijos" autoriaus nuoširdumą, vis dėlto manė, jog tai nesudaro pretekstо tikėti viskuo, ką jis sako: „<...> tokioje tamsioje ir neaiškioje istorijoje tam, kad galėtum pelnyti pasitikėjimą, reikia turėti įrodymų, ir ne atsitiktinių, ne bet kokių, o išbandytų kritikos ugnyje, jau anksčiau aprašytų ir ne vienam, bet keletui autorių pripažinus juos autentiškais <...>"[30]. Visi kiti istorikui pateikti priekaištai visiškai sutapo su tais, kuriuos buvo išsakęs vilnietis anonimas. Galima spėti, kad būtent ši recenzija davė pradžią šaltiems T. Narbuto ir J. I. Kraševskio santykiams (nors, jeigu tikėsime pirmuoju, jie niekuomet nebuvo asmeniškai pažįstami). Ši nuo-

---

[27] *Kraszewski J. I.* Uwagi nad pismem... // Tygodnik Petersburski. – 1836. – Nr. 70. – S. 429–430 (tas pats tekstas buvo spausdintas: Pamiętnik Naukowy. – 1837. – T. 2).

[28] Ten pat. – P. 429.

[29] Ten pat.

[30] Ten pat. – P. 430.

stata ypač ryški istoriko laiškuose artimiausiems bičiuliams. Beje, T. Narbutas dėl J. I. Kraševskio istorijos darbų išsakė identiškų priekaištų.

Bet, prieš baigiant trumpą J. I. Kraševskio recenzijos pristatymą, norėtųsi atkreipti dėmesį į vieną smulkmeną. Po rašiniu buvo išspausdintas „Tygodnik Petersburski" redakcijos prierašas, kuris įdomus savo akivaizdžiu palankumu „Lietuvių mitologijos" autoriui, t. y. disonuoja su prieš tai išsakyta nuostata. Ten buvo rašoma: „Nuoširdumas, patiklumas, sisteminimas – tai nėra jau tokios didelės ydos, jeigu istorikas tiksliai atpasakoja tai, ką buvo girdėjęs, ir neslepia nieko, kas galėtų būti naudinga vėlesniems tyrinėtojams, kai šie imsis nustatinėti čia girdėtų padavimų patikimumą"[31]. Šis prierašas – tai savotiška iliustracija, kuri irgi rodo, kad T. Narbuto „Lietuvių mitologija" nutraukė tylą, „protus sujudino", atsirado noras diskutuoti. Nuo šiol ji jau nebenuėjo nuo arenos, keldama dvilypę, kontraversišką sumaištį. Blaivių vertintojų, tokių kaip S. Daukantas ar I. Onacevičius, buvo nedaug. Suprantama, tai susiję su oficialia spauda, profesionalia kritika, kuri, deja, taip pat visapusiškai neatspindi LTI vertinimo diapazono. Nederėtų užmiršti ir kitą, neoficialią, t. y. visų skaitančių to meto piliečių reakciją. O ji, kaip jau buvo minėta, duoda visiškai kitokį vaizdą. Šios knygos poveikis ir jos sukeltas entuziazmas šiandien kelia nuostabą. Tuo galima paaiškinti ir T. Narbuto ryžtą toliau tęsti pradėtą darbą. O čia dar ir nuolatiniai padrąsinantys, verčiantys susimąstyti I. Onacevičiaus laiškai. 1836 metų kovo 19 dieną jis rašė T. Narbutui: „Mažai yra Žemės rutulyje kraštų, panašių į Lietuvą, kur žmonės tokie abejingi ir taip nesirūpina savo krašto reikalais. Paprastas žydelis daugiau domisi savo tauta nei lietuviai. Kortos, romanai, garderobai – tokios yra jų dorybės. Vyrauja tuščias pasididžiavimas senoliais, o protėvių istorijai paprasčiausiai atsuko nu-

[31] Ten pat. – P. 436.

garą. Per 400 metų nė vienas lietuvis, išskyrus Kojalavičių, Mykolą Lietuvį ir Teodorą Narbutą, nepasirūpino krašto praeitimi. Iki šiolei apie Abisiniją, arabus, mongolus ir samojedus daugiau darbų parašyta nei apie Lietuvą. Tas pavyzdžio neturintis abejingumas bus amžina Lietuvos dėmė ir prisidės prie kadaise galingos ir didvyriškos tautos išnykimo“[32].

Naujos paieškos. T. Narbutas į oficialiąją kritiką beveik niekuomet neatsakinėjo, galbūt išskyrus tą bene vienintelį kartą, jau praėjus beveik dvidešimčiai metų po paskutinio LTI tomo pasirodymo, t. y. 1858 metais, kai „Teka Wilenska“ puslapiuose davė atkirtį Stanislovo Mikuckio kaltinimams[33]. Toks tylėjimas stebino istoriko bičiulius, tarp jų ir S. Daukantą. Sunku būtų išsamiai paaiškinti tokią T. Narbuto poziciją – tylėjimas tokiais atvejais nėra geriausia išeitis. Antra vertus, anoniminės recenzijos autorius buvo teisus sakydamas, kad kritika turi ir teigiamą pusę. Ir iš tikrųjų nuo pat 1835 metų T. Narbutas nuolat tobulino „Lietuvių mitologiją“, ir šio darbo rezultatas buvo keletas jos variantų.

Faktiškai šiandien galima kalbėti apie keturias „Lietuvių mitologijos“ atmainas: 1) 1835 metų „Mitologijos“ rankraščio santrauką, parengtą kaip atskira knygelė[34]; 2) rusiškąjį variantą[35]; 3) šio tomo parankinį egzempliorių su išsamiais pa-

---

[32] Cit. iš: *Šidlauskas A.* Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje. – V., 1986. – P. 99.

[33] *Narbutt T.* Uwagi nad uwagami // Teka Wileńska. – 1858. – Nr. 3. – S. 358–368.

[34] *Narbutt Teodor.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Tom pierwszy: Mitologia Litewska. Z ośmią rycinami. – Wilno, 1835. Nakładem i drukiem A. Marcinowskiego. – 49 k // MAB RS. – F. 9. – B. 1046

[35] Литовская мифология. Сочинение Феодора Нарбута. Перевод с польского самим сочинителем. – 862 с // Ten pat. – F. 17. – B. 246.

pildymais ir korektūromis, skirtomis antrajam LTI leidimui[36]; 4) vadinamąją „Naująją mitologiją“, t. y. 1848 metais perrašytą pirmą LTI tomą[37]. Pirmojo varianto – pirmo tomo santraukos – paskirtį, jos atsiradimo aplinkybes sunku paaiškinti. Galima tik konstatuoti, kad tai buvo trumpas, lakoniškas 1835 metų „Mitologijos“ turinio perpasakojimas, labai primenantis reklaminę knygelę. Kiti trys variantai yra verti ypatingo dėmesio, todėl apie juos pakalbėsime kiek išsamiau.

Vargu ar būtų galima vienareikšmiškai pasakyti, kas paskatino T. Narbutą išversti į rusų kalbą „Lietuvių mitologiją“. Beje, buvo išverstas ne tik pirmas tomas – mūsų dienas pasiekė ir antro LTI tomo rusiškasis variantas, kuris datuojamas 1835 metų gegužės mėnesiu; vadinasi, jis buvo parengtas dar nepasirodžius lenkiškajam šio tomo leidimui[38]. Ši aplinkybė leidžia daryti prielaidą, kad abu tomai į rusų kalbą buvo verčiami tiesiog iš rankraščio, kartu su lenkiškuoju variantu. Vadinasi, sumanymas siekia daug ankstesnius laikus nei „Lietuvių mitologija“ buvo įvertinta sostinėje Peterburge. Jo Didenybės Imperatoriaus dovaną, briliantinį žiedą, istorikas gavo 1839 metais. Šis faktas galėjo tik atgaivinti seną viltį išleisti rusiškąjį variantą. Kaip galima spręsti iš mokslinės T. Narbuto korespondencijos, istorikas daugelį metų ieškojo galimybės išspausdinti šio tomo vertimą. Dar 1843 metais, tai rodo laiškai S. Daukantui ir A. Renjė[39], jis, tarpininkaujant savo giminai-

---

[36] *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Tom. I. – Wilno, 1835 // Ten pat. – F. 17. – B.244/1.

[37] *Narbutt T.* Mytologija Litewska // Ten pat. – F. 17. – B. 247 C.

[38] Перевод Истории Литовского Народа. Сочинение г-на Феодора Нарбута. – Том 2. – Листов 602 // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). – F. 1139. – Ap. 1. – B. 144. – L. 1–597.

[39] Šaurai. 1843.II.13 (25). T. Narbutas S. Daukantui // *Daukantas S.* Raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. – V., 1996. – P. 332; Šaurai. 1843.II.14 (26). T. Narbutas A. Renjė // Kronika Rodzinna. – Warszawa, 1888. – T. 14. – Ser. 4. – S. 333.

čiui Friderikui Narbutui, mėgino ieškoti leidėjų imperijos sostinėje. Deja, šios pastangos buvo nevaisingos. Nesėkmės priežasčių galėtų būti įvairių, tačiau šiandien faktografinė medžiaga nesudaro galimybės vienareikšmiškai atsakyti į šį klausimą.

Didelės apimties (862 lapai) rankraštis šiuo metu saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyriuje. Tituliniame lape rusų kalba parašyta: „Lietuvių mitologija. Iš lenkų kalbos išvertė pats autorius". Deja, pastaruoju faktu tenka suabejoti. Savo korespondencijoje T. Narbutas ne vieną kartą minėjo kažkokį Lydos mokytoją (pavardės nenurodė), kuris LTI vertė į rusų kalbą. Istorikas vertėjo darbu buvo labai nepatenkintas, tikriausiai ne vieną kartą taisė tekstą. Taigi galima daryti prielaidą, kad egzistavo pora rusiškojo vertimo variantų: pirmas galėjo būti parengtas iki 1839 metų (akivaizdus argumentas tokiai hipotezei – antro LTI tomo vertimo data), o antras – po 1839 metų. Nė vienas šio darbo vertėjas negalėjo būti T. Narbutas. Jis pats ne kartą akcentavo savo nepakankamą rusų kalbos mokėjimą, tai, nepaisant ilgos tarnystės rusų armijoje, neleido jam laisvai dėstyti minčių popieriuje. Šį faktą patvirtina ir keletas juodraštinių laiškų, adresuotų įvairioms valdiškoms įstaigoms, taip pat nuolatinė Adomo Honorijaus Kirkoro pagalba panašiuose reikaluose. Suprantama, T. Narbutui rusų kalbos žinių pakako tam, kad galėtų taisyti, koreguoti ir derinti vertimo tekstą.

Apskritai rusiškasis „Mitologijos" variantas beveik niekuo nesiskyrė nuo 1835 metų teksto – tai pažodinis vertimas, be jokių ženklių korektūrų. Dėmesio vertas tik prierašas, padarytas paties T. Narbuto ranka: „Šioji „Mitologija" – tai tikslus pirmosios „Lietuvių tautos istorijos", kurios devyni tomai buvo išleisti Vilniuje pas Marcinovskį, dalies vertimas. Autorius, norėdamas būti naudingas rusams, besidomintiems Šiaurės Europos senove, pasistengė, kad ši dalis būtų išversta į rusų kalbą <...>"[40]. Taigi mums žinomas rusiškasis „Lietuvių mi-

[40] Литовская мифология... (be numeracijos).

tologijos“ variantas gali būti datuojamas 1841–1842 metais, vadinasi, jau po visų LTI tomų pasirodymo, ir yra būtent tas, kurį istorikas 1843 metais siūlė Peterburgo leidėjams. Deja, jokia data rankraštyje nenurodyta. Įdomu ir tai, kad mus pasiekęs rusiškasis „Lietuvių mitologijos“ nuorašas yra be lentelių, t. y. iliustracijų, kurios puošė lenkiškąjį tomą.

Nepavykus įgyvendinti rusiškosios „Lietuvių mitologijos“ išleidimo idėjų, T. Narbutas visą dėmesį sukoncentravo į lenkiškojo teksto pataisas. Remiantis tuo, kas buvo pasakyta anksčiau, galima teigti, kad tas darbas buvo pradėtas po 1843 metų. Beje, to meto laiškuose istorikas vis dažniau akcentavo, jog LTI – tai tik bazė, tik pagrindas ateities tyrinėtojams; taigi ne tik galimas, bet ir būtinas jos koregavimas. Antra vertus, nematydamas istoriko, kuris galėtų artimiausiu metu imtis tokio gigantiško darbo, pradėjo brandinti mintį išleisti antrąjį, pakartotinį LTI leidimą. Taip T. Narbuto parankiniame LTI egzemplioriuje, visose devyniose dalyse, atsirado daugybė pataisų, įklijų – visa tai ir turėjo papildyti antrąjį leidimą. Ir nors vilčių paskelbti naująjį variantą buvo labai nedaug, T. Narbutas nemažai metų koregavo pirmąjį tekstą. 1846 metais jis rašė S. Daukantui: „O tuo tarpu ant švarių lapų, įsiūtų į mano parankinį egzempliorių, perrašinėju, taisau, išmetu, lyginu, kol užtenka gyvatos. Tegu tai lieka arba būsimam pakartotiniam leidimui, arba Lietuvos muziejui, kaip ir kiti viso mano gyvenimo darbai“[41]. Savo parankinį LTI egzempliorių T. Narbutas pildė iki lemtingų 1863 metų – tai rodo teksto analizė, t. y. datos bei senyvam istoriko amžiui būdingas braižas.

Dėl jau minėtos kritikos, dėl kontraversiško vertinimo, dėl naujų tyrinėjimų atsirado pirmas LTI tomas susilaukė itin daug pataisų ir papildymų, be to, nors esminė tomo struktūra nepakito, pavyko suskaičiuoti 166 didesnes arba mažesnes korektyvas. Antrojo leidimo tekstą turėjo papuošti epigrafai, LTI

[41] Šaurai. 1846.VIII.12(24). T. Narbutas S. Daukantui. – P. 586.

leidimo ir platinimo istorijos apžvalga, įspūdingas (regis, paties istoriko atliktas) piešinys, kuriame buvo pavaizduoti visi Lietuvos praeities tyrinėtojo atributai: plunksna, LTI tomai, laurų (?) vainikas, Lietuvos žemėlapis, Herodoto (o gal Livijaus?) biustas, paties T. Narbuto monograma, taip pat atverstas natų sąsiuvinis, kuriame galima įskaityti tokius žodžius: „Tego, co z cnot, mądrości i nauki słynę, / Wieki wiekom przekazą sławne jego imię“ (Mokslu, išmintim, dora garsėjęs vardas / Amžių amžiais lieka liaupsių vertas)[42]. Taigi susipažinus su pirmo LTI tomo parankiniu egzemplioriumi, susidaro jau beveik spaudai parengto leidinio vaizdas. Smulki korektūrų analizė pateikta šio tomo pabaigoje, paaiškinimuose, todėl norėtųsi paminėti tik keletą apibendrinamų pastabų. Susipažinus su minėtomis „Lietuvių mitologijos“ pataisomis, galima konstatuoti, kad, be daugybės straipsnių, paskelbtų įvairiuose to meto periodiniuose leidiniuose, be tos informacijos, kurią teikdavo jo korespondentai, istorikas, tobulindamas pirmąjį „Lietuvių mitologijos“ variantą, daugiausiai rėmėsi trijų tyrinėtojų – Adomo Liudviko Jucevičiaus, Mykolo Višnevskio bei Tado Volianskio – darbais. Apie paskutinio įtaką T. Narbutui norėtųsi pridurti keletą žodžių, juolab kad ji istoriografijoje nebuvo akcentuota.

Tadas Volianskis – garsus to meto Poznanės kolekcionierius (vėliau didžioji jo rinkinių dalis atsidūrė Peterburge), numizmatikos specialistas – 1845 metais spaudoje paskelbė savo atvirus laiškus T. Narbutui[43]. Istorikas ne kartą minėjo apie susirašinėjimą su Poznanės kolekcionieriumi, tačiau tų laiškų originalų tarp mokslinės T. Narbuto korespodencijos rasti ne-

---

[42] Minėtas piešinys spausdinamas šiame leidinyje (p. 69). Eiliuoto vertimo autorė Regina Koženiauskienė.

[43] *Wolański T.* Listy o starożytnościach sławiańskich. – Zbior pierwszy. Z 143 rycinami na XI tablicach. – Gniezno, czcionkami Ernesta Günthera, 1845.

pavyko (teko matyti tik jų nuorašus, darytus paties LTI autoriaus). Tai leistų daryti prielaidą, kad istorikas asmeniškai jų niekuomet nebuvo gavęs, t. y. laiškai buvo vieši. Kiekvienu atveju šie, 1844 metais Bidgoščiuje rašyti T. Volianskio laiškai T. Narbutui po metų buvo išspausdinti atskiru leidiniu, kuris užėmė garbingą vietą Šaurų dvaro bibliotekoje[44]. Ypatingas T. Narbuto susižavėjimas Poznanės kolekcionieriaus numizmatiniais tyrinėjimais gali būti aiškinamas ir gana palankiu pastarojo atsiliepimu apie LTI. T. Volianskio „Laiškuose apie slavų senienas" T. Narbuto „Istorija" vadinama „neįkainojamu veikalu", „tautinės literatūros lobiu..." Tyrinėtojas su patosu (tokiu būdingu ir mūsų istorikui) rašė: „Progai pasitaikius, galiu Tamstai į Lietuvą pasiųsti malonius sveikinimus – kaip senovės tyrinėtojas senovės tyrinėtojui ir savo kolegai, nes, kaip ir Tamsta, jau trisdešimt metų plušu slavų senienų tyrinėjimų srityje – ir čia mylima Lietuva dėl kadaise buvusio dviejų tautų susijungimo, be jokios abejonės, užima svarbią vietą[45]. T. Volianskis atkreipė T. Narbuto dėmesį į skandinaviškus numizmatinius paminklus, kurie, jo nuomone, turi nenuginčijamą ryšį su Lietuva. Poznanės kolekcionierius ypač žavėjosi Karališkojo Danijos lobyno rinkiniais, kurių dauguma jau buvo publikuota. Skandinaviškose monetose bei ten pat saugomuose auksiniuose brakteatuose pavaizduotas figūras bei užrašus T. Volianskis ir bandė perskaityti, anot paties T. Narbuto, padarydamas tai, ko negalėjo niekas padaryti jau daugiau kaip pusšimtį metų. Lietuvos istoriko negalėjo nesuintriguoti smulkus, paremtas didele erudicija ir kalbų mokėjimu aiškinimas, čia pat iliustruotas įdomiais piešiniais; juolab kad numizmato išvados būdavo tiesiog stulbinančios ir dažnai patvirtinančios

[44] *[Narbutt T.]* Spisanie Muzeum w Szawrach // MAB RS. – F. 18. – B. 185. – L. 22. – Nr. 488.

[45] Bidgoščius. 1844.I.17(29). T. Volianskis T. Narbutui // *Wolański T.* Listy... – S. 9–10.

DZIEJE STAROŻYTNE

NARODU LITEWSKIEGO

PRZEZ

TEODORA NARBUTTA.

TOM PIERWSZY.

MYTOLOGIA LITEWSKA.

Z OŚMIĄ RYCINAMI.

WILNO.

NAKŁADEM I DRUKIEM A. MARCINOWSKIEGO.

1835.

Titulinis Teodoro Narbuto LTI I tomo viršelis su autoriaus pataisa ir monograma

Teodoro Narbuto piešinys LTI I tomo parankiniame egzemplioriuje

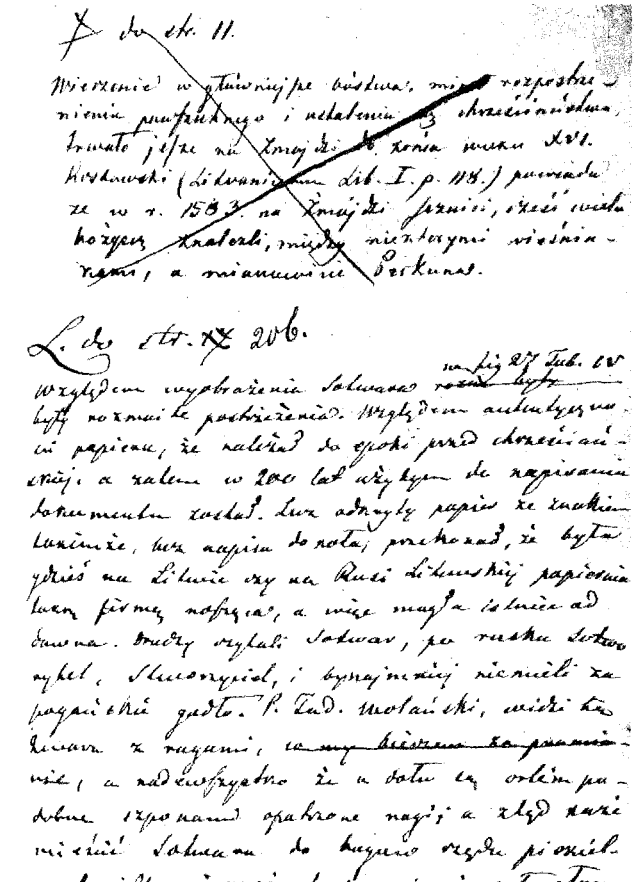

Įklija parankiniame LTI I tomo egzemplioriuje (L. 26)

bna do znajdzioney przez Hartknocha (*). Czy druga sztuka czyli pokrywka była wydrążoną, lub nie? ani ten dziejopis nie spomina, ani moi wieśniacy objaśnić nie umieją. Rzadkość przecie w naszym kraju podobnych odkryć, każe wnosić o rzadkiém paleniu ciał umarłych, albo, że popioły zagrzebywano najczęściej w naczyniach z materyału, zgniciu podległego. W Wilnie popioły Xiążąt, jak wnoszą, muszą bydź zakopane w górze Zamkowey, od strony Wschodu słońca, i kiedy były w trwałych popielnicach, to muszą głęboko leżeć w górze.

Przy odkryciu przypadkowém jedney mogiły w mojém sąsiedztwie, pod miasteczkiem Naczą, znaleziono siekierkę ~~kamienną~~, z bardzo twardego ~~kamienia~~ zrobioną, ~~grinsztejnu. Takie siekierki mam trzy, dwie całe, a jedna rozbita. (Obaczyć wyobrażenie na figurze 34. Tab. V.) Rozmiar ich prawie jednostajny, długości 3, szerokości w ostrzu 1 i ćwierć, miąższość przy dziurce jeden i ćwierć cali, dziurka z jedney strony 9, z drugiey 7 linij ma w srzednicy, wnętrze jej do poloru wygładzone.~~ Jedna cała i druga rozbita, znalezione na powierzchni ziemi, tak są gładko obrobione, jak w szlifierni; ta zaś, co w grobowcu, chropowatą ma powierzchnię, przez rozkład kamienia. Są to zabytki naydawnieyszych mieszkańców tej ziemi, którym żelaza użycie znajomém jeszcze nie było. W gabinecie mineralogicznym Akademii Wileńskiey, jest kilka siekierek z takiegoż ka-

Dz. Star. Nar. Lit. T. I. 24

LTI I tomo parankinio egzemplioriaus puslapis su autoriaus pataisomis (L. 241)

paties T. Narbuto hipotezes. T. Volianskio dėka senoji Lietuvos istorija nušvito naujomis spalvomis. Poznanės kolekcionieriaus išvadomis istorikas puolė pildyti parankinio LTI egzemplioriaus tomus. Šiandien net sunku būtų suskaičiuoti, kiek tokių papildymų buvo padaryta, ir bene daugiausia jų tektų pirmam tomui. T. Narbutas, atsižvelgęs į numizmato tyrinėjimus, parankinį egzempliorių net buvo papildęs naujomis iliustracijomis, kurios, deja, ne visos pasiekė mūsų dienas. Belieka tik dar kartą konstatuoti, kad T. Volianskio „Laiškų" pasirodymas buvo neeilinis įvykis, kuris galbūt suvaidino lemiamą vaidmenį, paskatinusį koreguoti LTI – bent jau chronologiškai tai sutampa. Savo entuziazmu T. Narbutas pasidalijo ir su S. Daukantu. Jis rašė: „Tasai ponas Volianskis šiandien yra žymiausias archeologas, iki šiol neišaiškintų paminklų šifruotojas; jis – mūsų tautietis, labai geranoriškas"[46]. Ši frazė itin reikšminga, jeigu prisiminsime tai, kas jau buvo anksčiau pasakyta šiame rašinyje. Būtent T. Volianskio geranoriškumas darė istorikui didžiausią įspūdį. Beje, minėtame laiške S. Daukantui T. Narbutas atkreipė dėmesį ir į kitą smulkmeną: numizmatas ne tik mokėjo visas senovės kalbas, bet ir lietuvių, latvių ir prūsų kalbas. Tai turėjo padidinti T. Volianskio vertę S. Daukanto akyse. Kitame laiške Peterburgo korespondentas padėkojo T. Narbutui už informaciją, bet jam vargu ar pavyko išstudijuoti pačią knygelę, – regis, jau tuomet ji buvo bibliografinė retenybė.

Kitų dviejų T. Narbuto autoritetų – M. Višnevskio ir L. A. Jucevičiaus – tyrinėjimai nesukėlė tokio didelio istoriko entuziazmo. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad nebuvo asmeninių kontaktų. „Lenkų literatūros istorija", ypač jos šeštasis tomas[47], kuriame buvo rašoma apie lietuvių kalbą, sulaukė ga-

---

[46] Šaurai. 1846.II.4(16). T. Narbutas S. Daukantui. – P. 558.

[47] *Wiszniewski M.* Historya literatury Polskiej. – Kraków, 1844. – T. VI.

na gero T. Narbuto įvertinimo. Daugumai ten išdėstytų faktų istorikas pritarė; jis mėgdavo kartoti, kad M. Višnevskis apie lietuvių kalbą išmano geriau negu kitas kuris lietuvis. T. Narbutas abejojo tik vienu tyrinėtojo faktu, t. y. ar lietuvių kalbos gramatika buvo parašyta jau XIII amžiuje[48]. Su L. A. Jucevičiumi, regis, taip pat nebūta glaudesnių kontaktų; laiškų neliko, o ir vertinimų taip pat. Vis dėlto parankiniame egzemplioriuje gausu citatų iš L. A. Jucevičiaus monografijų („Lietuvių liaudies priežodžiai", 1840; „Žemaitijos atsiminimai", 1842; „Lietuva", 1846); po T. Volianskio tai buvo antras ryškiausias darbinio LTI varianto autorius, ir tai jau daug ką pasako. Antra vertus, norėtųsi atkreipti dėmesį į vieną niuansą: visur, minėdamas L. A. Jucevičiaus pavardę, istorikas neužmiršdavo pridėti epitetą „exksiądz", t. y. ekskunigas. Vadinasi, šis skandalingas rašytojo gyvenimo faktas LTI autoriui buvo gerai žinomas, o jo akcentavimas taip pat parodo tam tikrą jo nuostatą.

Bėgant metams, viltis išleisti pakartotinį leidimą darėsi visiškai nereali, todėl parankinis egzempliorius buvo pildomas labiau sau arba, kaip rašė istorikas jau minėtame laiške S. Daukantui, „Lietuvos muziejui". Papildymų susikaupė labai daug. Šeštojo dešimtmečio viduryje T. Narbutui (o galbūt kam nors iš jo bičiulių) kilo mintis kai ką iš to, kas buvo sukaupta per penkiolika metų, išleisti atskira knygele. Tai buvo tam tikras kompromisas, išeitis, juolab kad rasti leidėją, kuris išleistų istorijos veikalus, darėsi vis sunkiau. Be to, tuo metu T. Narbutas jau turėjo karčią patirtį, įgyvendindamas Lietuvos istorijos šaltinių publikavimo programą[49]. Taigi 1856 metais Teofilio Gliuksbergo spaustuvėje atsirado galimybė išleisti dalį to, kas

[48] Ten pat. – P. 409.

[49] Žr.: *Griškaitė R.* Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas // *Daukantas S.* Raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. – P. 11–170.

turėjo papildyti antrąjį LTI leidimą. Taip gimė „Mažesnieji istorijos raštai", kurių pratarmėje (beje, datuotoje 1852 metais) istorikas rašė: „Pildant mano paskelbtos „Lietuvių tautos istorijos" puslapius naujais pastebėjimais, kritiškai vertinant įvairius trūkumus bei klaidas, galbūt net turint vilties, kad pasirodys antrasis leidimas, ir anksčiau, ir dabar pasitaikė dalykų, kuriuos vertėtų atminti ir išsaugoti nuo pražūties, arba tokių smulkmenų, kurių visų nebūtų įmanoma sutalpinti į „Istoriją", – visa tai ir spausdinu šiame rinkinyje"[50]. Taigi 1856 metais „Mažesniuose istorijos raštuose" bent iš dalies buvo realizuota pakartotinio LTI leidimo idėja, kuri, regis, galutinai buvo palaidota 1855 metais, mirus A. Marcinovskiui. Nepaisant paskutinių metų nesutarimų, regis, jis buvo ir liko vienintelis Vilniaus leidėjas, galėjęs ryžtis tokiam žingsniui.

Ir vis dėlto šiame rinkinyje neatsispindėjo visa T. Narbuto idėja, o ir pirmo LTI tomo papildymai „Mažesniuose istorijos raštuose" sudarė tik nedidelę dalį. Taigi daugelis to, ką istorikas buvo sumanęs, nebuvo pateikta skaitytojams. Beje, keistai susiklosčius aplinkybėms, T. Narbuto rankraštinis palikimas yra beveik netyrinėtas, todėl net menkiausias prisilietimas prie jo darbų atveria ne vieną istoriko paslaptį. Tokiu slėpiningu T. Narbuto kūrybos faktu reikėtų laikyti ir jau anksčiau minėtą 1848 metų „Lietuvių mitologijos" rankraštį, kurį sąlygiškai drįstume vadinti „Naująja mitologija" (visas pavadinimas yra „Lietuvių mitologija su smulkmenomis apie lietuvių tautos tikėjimą, papročius ir apšvietą ikikrikščioniškaisiais laikais")[51]. Detaliam šio darbo genezės nagrinėjimui jau buvo skirtas atskiras tyrinėjimas[52]. Šiandien apsiribosime tik kai ku-

[50] *Narbutt T.* Słów kilka naprzód // *Narbutt T.* Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się. – S. 1–2.

[51] Mytologija Litewska ze szczegółami do wiary, obyczajów i oświaty przedchrześciańskiej narodu Litewskiego odnaszącem się // MAB RS. – F. 17. – B. 247 C.

[52] *Griškaitė R.* Naujoji Teodoro Narbuto "Lietuvių mitologija" // Lituanistika. – 1993. – Nr. 3 (15). – P. 9–16.

rių faktų konstatavimu. „Naujosios mitologijos" pratarmėje T. Narbutas rašė: „Ši „Lietuvių mitologijos" knyga nėra tarsi „Lietuvių tautos istorijos" pirmo tomo pakartojimas, nes, ten išdėstytus faktus paėmę tik kaip pagrindą, papildėme juos keletu straipsnių, sistemingiau išdėstėme, kritiškiau, atsižvelgę į naujus tyrinėjimus, pataisėme, paaiškinome"[53]. Taigi jau įžangoje istorikas akcentavo, kad naujoji knyga nėra pirmo LTI tomo pakartojimas. Antra vertus, tai nėra ir jau aptartas parankinis egzempliorius. Jiems bendra tik tai, jog abiejų pagrindą sudarė 1835 metų tekstas, bet savaip papildytas ir pakoreguotas. „Naujojoje mitologijoje" buvo iš esmės pakeista pirmo LTI tomo struktūra, perrašyta pratarmė, o apie pataisas pačiame tekste neverta ir kalbėti. Tuo tarpu, rengdamas antrąjį pirmo tomo leidimą, T. Narbutas ne tik išlaikė nepakitusią struktūrą, bet ir ilgą vaizdingą pratarmę, neatsisakė ir nė vieno jos teiginio. 1848 metų rankraštyje pratarmė buvo perrašyta iš esmės. Turint omenyje, kokį vaidmenį romantinėje istoriografijoje vaidino įvadinė dalis, galima padaryti kai kuriuos apibendrinimus, kurių pagrindinis būtų toks: T. Narbutas buvo patenkintas ankstesniąja pirmo tomo koncepcija bei idėja ir neketino jos keisti. Pratarmė (o ji buvo tikra istoriko požiūrio į praeities tyrinėjimus deklaracija, jo aspiracijų išraiška) buvo pakoreguota tik įrašant vieną nedidelę papildomą pataisą, tuo tarpu pats knygos tekstas mirgėjo nuo korektyvų. Laikui bėgant ir blėstant vilčiai, kad kada nors pasirodys antrasis leidimas, parankinis egzempliorius buvo pildomas labiau sau; galbūt todėl jis buvo „nuoširdesnis", be to, galima įžvelgti mažiau kompromisų. „Naujoji mitologija" – tai naujas mėginimas prabilti, bet jau laikantis laiko dvasios reikalavimų. S. Daukantui apie šį naują savo darbą jis neparašė, nors jam paprastai entuziastingai išsakydavo visus savo planus. Rankraščiui, kaip ir kitiems „Lietuvių mitologijos" variantams, nebu-

[53] Mytologija Litewska. – K. V.

vo lemta išvysti dienos šviesą. Derybos su spaustuvininkais buvo nesėkmingos. Vėliau rankraštyje atsirado dar naujų pataisų, papildymų. 1848 metai tapo tik sąlygine „Naujosios mitologijos" sukūrimo data.

Vietoj pabaigos. Taigi T. Narbuto paieškos lietuvių mitologijos tyrinėjimų srityje buvo atkaklesnės ir tragiškesnės, negu galima būtų manyti detaliau jų nepažinus. Nedvejojant galima konstatuoti, kad mitologijai istorikas skyrė ypač daug dėmesio, kurį galbūt net būtų galima pavadinti aistra. Antra vertus, tai buvo ir gerai suvoktas įsitikinimas, jog kiekvienos tautos mitologija – tai raktas jos seniausiai praeičiai pažinti, tam tikras pasirengimas tolesnei istorijai nagrinėti. „Naujojoje mitologijoje" T. Narbutas rašė: „Tos svarbios religijos priminimas ir pažinimas yra nepaprastai reikalingas istorijos žinioms turtinti – dar daugiau, be tinkamo jos išaiškinimo negali būti pažinta lietuvių žemės praeitis"[54]. Jau 1835 metais pirmo tomo pratarmėje T. Narbutas deklaravo, kad savo, kaip praeities tyrinėtojo, uždavinį jis įgyvendins tik tuomet, kai sugebės parodyti labai didelį tautos istorijos senoviškumą, kuris skaitytojui gali būti pateiktas tik „ano laiko dvasia". Tai buvo itin sunkus uždavinys, bet istorikas manė, kad rekonstrukcija vis dėlto dar galima, „daugybė to paveikslo detalių yra dingusių, tačiau išliko visuma, išsamesnė už visus šiaurės tautų mitus"[55]. Šios visumos ieškojimas tapo pagrindiniu T. Narbuto uždaviniu; jis ypač ryškus pirmame LTI tome. Taigi būtų svarbu, jeigu mes, skaitydami „Lietuvių mitologiją", sugebėtume pamatyti *ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kaip tai pasakyta, kaip kuriamas vaizdas, kaip niveliuojasi atskiros detalės, faktai, kaip į pirmą vietą iškyla visuma, panorama, vaizdas.*

Jau ne vieną kartą cituotame laiške I. Onacevičiui T. Narbutas savo tyrinėjimus mitologijos srityje apibūdino kaip „dar-

---

[54] Ten pat. – L. VI.

[55] Žr. šio leidinio p. 80.

bą sausą ir neturiningą, bet didelį Lietuvos praeities paminklą“[56]. Šiuose žodžiuose galima įžvelgti prieštaravimą, bet, žiūrint šiandienos akimis, „Lietuvių mitologija“ yra reikšmingas ano meto istorinės savimonės paminklas. 1852 metais, apmąstydamas jau nueitą kelią, T. Narbutas rašė: „Nors pataikiau gyventi metu, kuris nėra palankus darbui, skirtam tautai, kurios tik vardas gyvas; nors, dažnai pavydžių ir piktų balsų apšauktas, nesugebėjau savo darbo atlikti naujosios istorinės filosofijos minties šviesoje, vis dėlto ir toliau vargau, nes turėjau viltį, kad šis darbas bus naudingas didesnių sugebėjimų žmonėms“[57]. Šių žodžių šviesoje įgauna prasmę ir šiandienė T. Narbuto „Lietuvių tautos istorijos“ pirmojo tomo publikacija.

Reda Griškaitė

[56] Šaurai? (Be datos). T. Narbutas I. Onacevičiui. – L. 266.
[57] *Narbutt T.* Słów kilka naprzód... – S. I.

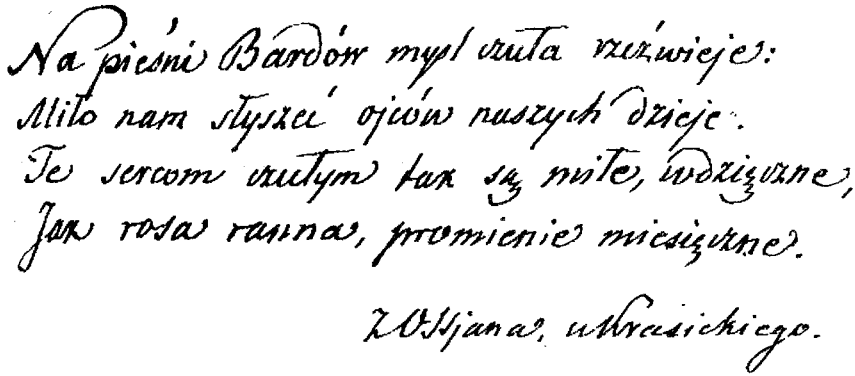

Autografas epigrafo, kuriuo Teodoras Narbutas papildė tekstą, rengdamas spaudai antrąjį LTI IV tomo leidimą

Na pieśni Bardów myśl czuła rzeżwieje:
Miło nam słyszeć ojców naszych dzieje.
Te sercom czułym tak są miłe, wdzięczne,
Jak rosa ranna, promienie miesięczne.
I. Krasicki. Piesni Ossjana

(Kai giesmės bardų aidi, svajos bunda:
Žygius mums miela protėvių girdėti.
Jos jautrią širdį taip maloniai gundo,
Kaip ryto rasos, spinduliai saulėti.
*I. Krasickis. Osiano giesmės)**

PRATARMĖ

Rašydamas lietuvių tautos senovės istoriją, stojau beveik vienas pats į kelią, kurį šitiek praėjusių amžių buvo apleidę. Jo pradžia vos įžiūrima amžių migloje. Einant juo, kiekviename žingsnyje tykoja beveik neįveikiamos kliūtys; tyrėjui tenka sustoti, pasukti į šalį, leistis į ieškojimus, dažnai labai tolimus, idant būtų galima įrodyti, koks jų tolesnis tęsinys.

Todėl skaitytojas neras tų sklandžių istorinių aprašymų, dėl kurių malonu neatsitraukiant skaityti istorijas, jau reikiamai nušviestas ankstesnių tyrimų. Mat mūsų istorijos eigą pertraukinės kruopštūs kiekvieno dalyko įrodymai. Jeigu atkreipiau dėmesį į naujus senovės istorijos atradimus, jeigu parodžiau labai didelį tautos istorijos senoviškumą, jeigu sugebėjau paaiškinti bent bendresnių įvykių padarinius – tai mano darbas nenueis veltui.

Šiame pirmajame tome užsibrėžiau tikslą ko išsamiausiai nušviesti lietuvių mitologiją, kurią manau esant seniausios istorijos pamatu. Sėmiau iš visų šaltinių, kokie tik galėjo pasitaikyti, tiksliai laikydamasis būdingų krašto praeities tyrimams kritikos reikalavimų; rašiau apie netikrus dievus, bet stengiausi griežtai laikytis tiesos. Nesivaikiau aprašymų gražumo, nepapildžiau jokiais priedais, kad būtų maloniau skaityti, kadangi įmantrūs prasimanymai yra už istorijos ribų, kaip visa tai, ko negalima įrodyti prideramu būdu. Priešingai, stengiausi tikrinius vardus, dalykų eigą, nuomones ir pasakojimus perteikti pagal istorikus pirmtakus; taisiau ir tikslinau tik ten, kur pastebėjau jų klaidas, padarytas aiškiai dėl kalbos arba krašto realijų neišmanymo, kadangi senovės amžių paminklai, bran-

gūs net savo pasakomis, privalo būti ir perteikti, ir išdėstyti ano laiko dvasia.

Ypač aš stengiausi, nieko nepraleisdamas, aprašyti visa, ką paliko rašytosios istorijos, ką atskleidė senovės mokslininkų tyrimai, ką pavyko surinkti iš žmonių padavimų bei dainų ir ką išsaugojo paminklų liekanos. Tiesa, daugybė to paveikslo detalių yra dingusių, tačiau išliko visuma, išsamesnė už visus šiaurės tautų mitus. Lietuvių mitologija, sukurta iš graikų, nebeturi tos laukinės ir barbariškos fantazijos, su kuria paprastai susiduriama kitose šiaurės tautose, tad ją turėjo išrutulioti žmonės, užkopę ant aukštesnio civilizacijos laipto.

Kad mums būtų lengviau išsemti visą naudą iš mitologijos skaitymo, nepakenks iš pradžių apžvelgti atradimus, galinčius mus užvesti ant kelio, kuriuo ėjo tautos savo tikybos klaidžiojimuose.

Seniausios žemės tautos – indai ir kinai savo tautiškumo svarbiausiais bruožais laikė ir tebelaiko tvirtą saugojimą senųjų įstatymų, papročių, įpročių ir visokių visuomenės gyvenimo smulkmenų. Kaip tik tai yra priežastis amžino sąstingio, dėl kurio tos tautos su savo geografine padėtimi ilgai buvo ir dabar tebėra to paties apšvietos, politinių institucijų ir religijos lygio. Jokia laiko pažanga, jokia civilizuoto pasaulio permaina nesutrikdo jų stabilios padėties: amžiais jos stovi ant tos pačios pakopos; niekas jų neskatina ieškoti gerovės žengiant aukščiau; iš kitų tautų, pasisavinusių svetimus daiktus ir atradimus, jie su panieka tyčiojasi. Jie įnirtę persekioja net norą kaip nors pakeisti senovę. Tokia pat dvasia gyveno daugybė senųjų Azijos tautų.

Prieš 2000 metų iki krikščioniškosios eros, kai egiptiečiai pradėjo bendrauti su pietiniais Europos pakraščiais, jie tenai rado visai kitų polinkių žmones, kuriems lemtis lėmė iškilti visose srityse. Mat vos Europos tautos pasiekė tam tikrą civilizacijos lygį, jose atsiskleidė genijus, visiškai kitoks, negu civilizuotų Azijos ir Afrikos gyventojų – jis milžiniškais žingsniais

pakilo siekti šviesos. Atviras, gyvas, aistringas, trokštantis laisvės protas; paprastumas, vaišingumas, noras išgarsėti savo išradimais, pomėgis perimti svetimus dalykus ir iš to nenumalšinamas siekimas tobulėti – tokie buvo amžini Europos tautų bruožai, ypač pelazgų-helenų genčių, kurių priekin išėjo graikai. Tačiau pernelyg didelis graikų nepastovumas – didelė yda šalia tų gražių privalumų – lėmė daug pasaulietinių ir religinių piktnaudžiavimų.

Tuo tarpu Apvaizda ruošė kitą tautą, turėjusią tapti Europos apšvietos sargu. Senovės Lacijaus gilumoje, tarp plikų kalnų, nesveikiausiame užkampyje, užsimezgė romėnų karalystė – romėnų, kurie parodė pasauliui didų būdą, didžias dorybes, nepalyginamą tėvynės meilę, vyriškumą, ištvermę, giliamintę politiką, neišmatuojamą troškimą būti galingi. Visa tai, sulydyta su įgimtais europiečių privalumais, sukūrė tautą, vertą valdyti pasaulį, – tautą, kuriai buvo lemta tapti pavyzdžiu tolimiausiems ainiams ir kuri tarytum šešėlis dingo nuo pasaulio paviršiaus vien todėl, kad jos moralė skyrėsi nuo religijos vaizdinių, kad dievų žyniai nebuvo filosofai nei filosofijos žyniai.

Pamąstykime dabar apie pražūtingas senovės tautų tikybos klaidas, pradėdami nuo daugiadievystės išpažinimo.

Šiandien nereikia įrodinėti, kad pirmykštis Dievo pažinimas yra įrėžtas žmogaus širdyje, nereikia net daug mąstyti, kad tai suprastum. Betgi žmonės, turintys geresnes galvas, lengvai išrado tai, ką mes vadiname proto religija. Tačiau jos lygis, visuomenėms tobulėjant, įvairiose tautose pasirodė esąs kitoks. Netikėkime tais, kurie pirmykščius žmones mums vaizduoja buvus laukiniais žvėrimis, besibastančius po miškus ar gyvenusius primityviausiai, laukiniškai: tuos romanus jie rašė norėdami paremti savo keistas pažiūras, dėl kurių jie padarė ne vieną tokią klaidą. Tik iš arčiau susipažinus su žmogaus prigimtimi, akivaizdžiai įsitikinama, kad žmogus visada buvo visuomenės kūrinys: niekur nei rasta, nei iš tikro girdėta apie

tokius žmones, kurie būtų gyvenę visiškai atsiskyrę vienas nuo kito, tai yra tikrai laukiniškai. Net primityviausios tautos visuomet ir visur gyveno bendruomenėmis. Šito būtinai reikia žmogaus prigimčiai, kaip ir kitiems gyvūnams, gyvenantiems krūvoje.

Dievas mus apdovanojo protu, kaip paukščius apdovanojo plunksnomis, lokius – gaurais, sako Fernėjos filosofas. Protas ir iš jo kylantys jausmai gimsta kartu su žmogumi, vystosi tarpusavyje bendraujant, auga drauge su atmintimi. Iš to kilo kalba, mąstymas, pramonė, teisė, religija. Reikalas ir patogumas toli pastūmėjo tuos dalykus. Tolesnis mąstymo vystymasis sustiprino instinktą, arba vidinę nuojautą, dėl savo niekingumo, dėl Dievo didybės ir jo amžinumo: tolesnė šios evoliucijos eiga pagimdė Dievo ypatybių ir jo išmintingiausių darbų supratimą.

Sprendžiant iš visų senojo pasaulio paminklų, visų senovės padavimų, vieno Dievo pažinimas siekia žmonių giminės kūdikystę. Žmonės, iš pat pradžių kurdami savo religinę santvarką, ją visuomet grindė tikėjimu viena aukščiausiąja Esybe, ir tai buvo pavadinta prigimtine religija.

Žmonių bendruomenės, išsibarsčiusios po žemės rutulį, nesuskaičiuojamus kartus kito, kaip anksčiau pats to rutulio paviršius. Dėl tų įvairių permainų ir dėl žmonių gebėjimo morališkai sugesti į religinius vaizdinius įsismelkė piktnaudžiavimų ir klaidų. Tačiau tiesa visuomet išliko atmintyje. Senovės istorija gausi faktų apie žmogaus nuopuolį: indai, kinai, chaldėjai, egiptiečiai, izraelitai, persai, graikai dūsauja prisimindami geresnę praeitį – visų padavimai primena palaimingus dar nesugadintos prigimties laikus. Senovės filosofų devizas buvo šie žodžiai: *aurea prima sata est aetas* – pirmasis gimė aukso amžius.

Žmonių pagausėjimas ir bendruomenių skaidymasis labiausiai prisidėjo prie prigimtinės religijos žlugimo. Vis dėlto pradiniai jos principai mažai tepakito, savęs pripažinimas nu-

sidėjėliu ir nevykėliu Dievo akyse, atgaila už nuodėmes, susilaikymas tam tikromis dienomis nuo tam tikrų valgių, Dievo baimė, išoriškas garbinimas, aukojimai, aukurai, žyniai, žmonių sambūriai švenčiamomis dienomis, apsivalymas nuo nusižengimų šventintu vandeniu, ugnimi, aukų krauju, malda, išmalda, mirusiųjų gerbimas, pomirtinio gyvenimo įsivaizdavimas – tai buvo visuotinis tikėjimo tiesų išrutuliojimas, besiremiantis pradiniais principais, kuriuos filosofai vadino *elementa mundi* – pasaulio elementais.

Smarkiai pagausėjus visuomenių, atsirado vidaus saugumo reikiamybė: visuomenės institucijos ėmė tobulėti, taip pat tikėjimas Dievu pakilo į aukštesnį lygį; imta jį skleisti ir pritaikyti dabartinėms reikmėms. Dėl to buvo išrasti atvaizdai, simboliai, paminklai, trofėjai. Jie, pažymėti tikėjimo ženklu, susiliejo su pačia religija, Dievo garbinimo įrankiai virto Dievo atvaizdais. Perdėtas šito naudojimas lengvai virto paklydimu, siekiančiu taip toli, kad laikui bėgant priemonės, atvaizdai, ženklai patys virto dievais. Tiesą sako „Antilukrecijaus" autorius: „Pojūčiais suvokiami dalykai, seniau buvę skirti Dievo ir žmonių pareigų jo atžvilgiu pažinimui, virto esybėmis, garbinamomis su smilkytuvu rankose"[1].

Indiją, gražiausią senojo pasaulio šalį, tikriausiai iš pat pradžių buvo apgyvenę civilizuoti žmonės, nes iš ten kilo ir daugybė kastų, ir daugelis mokslų, o su jais religiniai vaizdiniai. Senovės istorija aiškina, kaip tatai perėjo iš indų pas chaldėjus, iš chaldėjų pas egiptiečius, iš šių pas graikus, paskui pas romėnus ir kitus. Šitaip mokslo šviesai sklindant, ypač religijoje, aukščiau minėtu būdu atsirado daugybė nukrypimų, kuriais įvairios tautos įvairiai išgarsėjo. Egiptiečiai, giliai nugrimzdę į gamtos pažinimą, arba į pasaulio fizinį kintamumą, prie dangaus kūnų garbinimo, tuoj pat perimto iš chaldėjų, pridėjo asmenų, laikytų nemirtingais, dievinimą. Pagaliau dėl dau-

[1] Antilucretius. – L. 9. – V. 897.

gybės savo žynių smulkmeniškiausių svarstymų jie ėmė laikyti dievybėmis menkiausius daiktus – net taip, kad tie išminčiai įsakė vargšams žmonėms keliaklupsčiauti prieš žvėris, paukščius, šliužus, augalus.

Graikai, kitokio dangaus ir sąmonės tauta, perėmę iš egiptiečių dalį dangaus kūnų ir Titanų giminės garbinimą, išvystė malonesnio pavidalo savo daugiadievystę.

Reto sumanumo tos tautos protas sugebėjo gražiau surikiuoti dievų hierarchiją, į kurią vis labiau kišosi žyniai – ne be naudos savo profesijai. Gražmenų tam nemirtingajam dievų būriui pridėjo poetai, be kurių jis greitai būtų netekęs reikšmės.

Savo ruožtu romėnai – kuo jie darėsi galingesni ir labiau apsišvietę, tuo labiau grimzdo į daugiadievystės chaosą. Žyniai, kurių priviso nesuskaitoma daugybė, net nebežinojo, iš kur dar pasiskolinti naujų dievų. Ne tiktai miestai, šeimos, pavieniai žmonės, bet ir aistros bei gėdingi nusidėjimai turėjo atskirus, tikybos valdininkų įgaliotus dievus. Štai kokia yra tikra ir per amžių amžius patikrinta tiesa, kad tikybinis sugedimas kyla iš pačių religijos sargų arba kunigų.

Lietuviai turėjo eiti į daugiadievystę tuo pačiu keliu, nes dėl vienodų padarinių galima spėti buvus vienodą priežastį. Mat jie ne tik kad buvo su helenais tos pačios kilmės – kaip tatai paaiškės pažinus jų senovės istoriją, – bet ir turėjo vieną ir tais pačiais principais besiremiančią religiją, pamėgdžiojančią beveik visas menkiausias smulkmenas.

Net atrodo, kad Graikijos ir senosios Romos dievai, išguiti iš pietų, persikėlė į Lietuvos kraštus ir, mokslo šviesą atnešdami, susitaikė su senovine vietos tikyba. Su šių dviejų religijų sistemomis sumišo trečioji, tai yra skandinavų, o iš tos samplaikos kilo mitologija, kurią imamės išdėstyti.

Išnagrinėję visą lietuvių mitologijos sistemą, lengvai pastebime, kad seniausioji lietuvių religija buvo azijinė – indiška: dangaus kūnai ir elementai, tai yra ugnis, vanduo, žemė,

buvo garbinami pagal budistų ir senovės persų – iš budizmo kilusio Zoroastro mokymo sekėjų – taisykles. Tas tikėjimas V amžiaus pabaigoje arba VI amžiaus pradžioje kažkokiu būdu susigiminiavo su senovės romėnų tikyba, tikriausiai ne itin svetima lietuvių protėviams dėl jų kraujo giminystės ir santykių rytuose su graikais[2]. Kadangi lietuvių gentys nuolatos palaikė artimus ryšius su gotais, tad ir iš jų perėmė daug religinių mitų ir apeigų, kurių pėdsakai mūsų mitologijoje yra pakankamai ryškūs – tiek, kad senesnieji istorikai visą tą mitologiją kildina iš skandinavų. Kadangi ir šioje yra nemažai pasisavinta iš graikų, todėl mūsų ir skandinavų mitologijos panašybė pasirodo esanti dar ryškesnė. Bet jos principai visiškai nutolsta nuo graikų, todėl mes negalime tikėti tomis nuomonėmis; negalima net manyti, kad senovės graikų tikyba būtų patekusi į Lietuvą per tarpininkus gotus, nes skandinavų įtaka mūsų kraštui buvo senesnė nei krašto pažintis su romėnais. O kai lietuvių tikėjimas ėmė kilti į romėnų lygį, gotai jau buvo krikščionys, herulų priešai, ir niokojo kitas lietuvių gentis, gyvenusias Baltijos kraštuose; tad jie būtų visai lietuvių tautai primetę ne romėnų stabmeldystę, išguitą iš vyriausių Italijos miestų bei provincijų, o krikščionybę arba šiaurės asų religiją, jeigu lietuviai nuo seno nebūtų turėję savo pačių išsiugdytos religijos, kurią gana veiksmingai formavo graikų mitologija. *Tiesa, jog lietuvių religija labai panaši į galų, tai yra druidų, nes visos senovės religijos, kaip ir pačios tautos, yra labai viena kitai artimos, kilusios iš vienos šakos – iš vieno lopšio**.

Šalia šių trijų šaltinių dar radosi žynių pridurstytų vietinių prasimanymų, kurių pėdsakai pastebimi menkiausiuose mituose, apeigose ir kitose religinėse smulkmenose. Dar kiti mitai kilo iš tautos būdo, dėl klimato įtakos ir rūstaus visuomenės gyvenimo. Visa tai nudažė bendrai nagrinėjamą lietuvių mitologiją savita spalva, šiek tiek kitokia negu graikų.

[2] Šito įrodymus leidžiame sau išdėstyti kitame, antrajame tome, kai bus kalbama apie lietuvių tautos civilinius pokyčius.

Medžiagą, iš kurios sudėjau šį istorijos tomą, sėmiausi, kiek buvo reikalo ir užteko sugebėjimų, iš rašytinių paminklų, pradėdamas nuo Šiaurės sagų ir baigdamas Kojalavičiumi, nepraleisdamas nieko, kas galėjo būti naudinga. Be to, mano paties Lietuvos senovės tyrimai, trukę trisdešimt metų, sukaupė lobį žinių iš mūsų dalyko. Papročiai, įpročiai, prietarai, burtai, mįslės, pasakojimai, padavimai, lietuvių genties tautų dainos, surinktos sunkiu darbu iš tikrosios Lietuvos, Žemaičių, Prūsų ir Latvijos, sudaro tą turtą. Žodžiu, kiek tik leido laiko aplinkybės ir galimybė, stengiausi papildyti ir išaiškinti dalyką, kurį privalėjau išdėstyti šiame veikale, nes esu įsitikinęs, kad mitologija yra raktas seniausiajai tautų istorijai pažinti.

Išminties vertintojas ir žmonių giminės bičiulis šiame visuotinės mitologijos papildyme ras sau naują naudą: pamatys šiaip dar nepažintą žmogaus proto silpnybės pusę, išsamiau pažins įdomią supainiotą praeitį ir civilizacijos progreso kelius. Sugebės nurodyti visuomenės nuopuolio arba atgimimo priežastis ir kartu galės atrasti kelią, vedantį į visų žemės tautų visuotinį apšvietimą; numatys ir nuspręs, ar galima ateityje tikėtis visuotinės laimės laikų.

[Teodoras Narbutas]

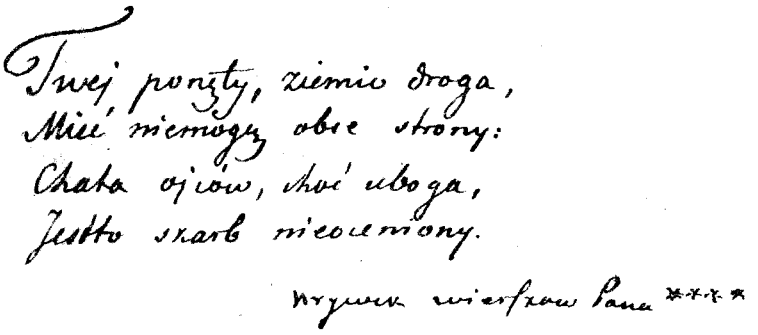

Autografas epigrafo, kuriuo istorikas ketino papildyti antrąjį LTI I tomo leidimą

Twej ponęty, ziemio droga,
Mieć niemogę obie strony:
Chata ojców, choć uboga,
Jestto skarb nieoceniony.

Urywek wierszów Pana N

(Žeme miela, tavo grožio
Negaliu apglėbti viso:
Vien pirkia tėvų menkutė
Turtas mano pats didysis.

*Ištrauka iš pono N eilėraščio)**

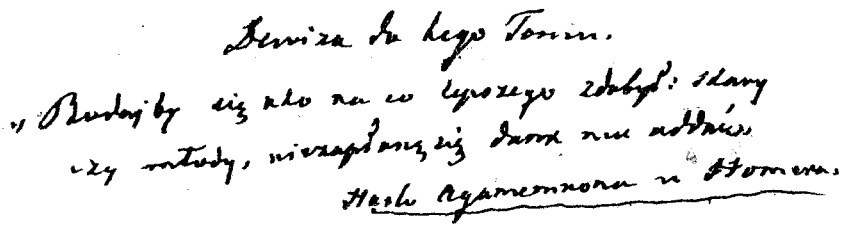

Autografas epigrafo, kuriuo Teodoras Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą

Šio tomo devizas:

Bodaj by się kto na coś lepszego zdobył:
Stary czy młody, niezapłonię się dań mu oddać.
Hasło Agamemnona u Homera

(Lai kas iš jūsų dabar patarimą geresnį suranda,
Ar kas jaunesnis, ar senas, aš vien pasidžiaugti galėsiu.
*Homeras. Agamemnono šūkis)**

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA*

Pirmoji knyga
LIETUVIŲ MITOLOGIJA

* * *

I skyrius
DIDIEJI DIEVAI

.....

Pramžimas *(Pramžimas)*

Pirmasis ir visuotinai paplitęs Senojo pasaulio dievas. Jo vardas reiškia lemtį, likimą, neišvengiamybę, *fatum.* Strijkovskis vadina *Prokorimos*; lietuviškai tai reiškia tą patį. Kaip liudija senovės padavimai, šis dievas valdė žmonių, viso pasaulio ir dievų likimus.

Kad lietuviai tikėjo šį dievą sužinome ne vien iš kronikų, bet ir iš liaudies padavimų. Vienoje iš pasakų, žinomų sakmės *(Sekime)*, taip pat klausmės *(Klausime)* pavadinimais, pasakojamas toks dalykas:

„Dangaus aukštybėse yra dievo rūmai, vadinami *Pramžiu*, kuriuose gyvena aukščiausiasis valdovas, pramintas Pramžimu *(Pramžimas)*; iš tikrųjų tai reiškia visa žinančią lemtį. Kadangi jo valdžia apima dangų, orą, vandenį ir žemę bei visas būtybes, gyvenančias vidur jų ir virš jų, todėl jo valdžia yra beribė. Vieną kartą, žiūrėdamas į žemę pro savo rūmų langą, jis pastebėjo, kad joje vyksta daug blogų dalykų: tarpusavio karai, užpuolimai, žudynės, smurtas, nedorybė tarytum maras apėmė visas žemės šalis. Todėl jis pasiuntė dvi didžiausias, pik-

tas ir tarp savęs nesutariančias galybes – Vandenį *(Wandę)* ir vėją *(Wejį)*. Šie milžinai didžia jėga puolė vargšę žemę, apvalią ir plokščią, kaip lėkštė; sugriebę savo rankomis, jie dvidešimt dienų ir devyniolika naktų ją purtė su tokiu įtūžiu, kad išnyko visos būtybės, gyvenusios sausumoje. Antrą kartą Pramžimas pažvelgė į žemę kramtydamas dangiškus riešutus, augančius jo pilies soduose. Matydamas, kad žemei galas, jis sviedė riešuto kevalą. Šis nukrito netoli nuo viršūnės aukščiausio kalno, ant kurio buvo susispietę įvairūs žvėrys, paukščiai ir kelios poros žmonių, besigelbstinčių nuo visuotinio tvano. Visi tie padarai tuojau sulipo į kevalą, nes vanduo jau sėmė paskutinį jų prieglobstį. Milžinai neturėjo galios pakenkti tam kevalui, nusinešančiam potvynyje nelaimingas būtybes. Pagaliau dievas trečią kartą pažvelgė į žemę ir, pamatęs, kas joje vyksta, pasigailėjo. Jis nutrenkė milžinus į jų seną buveinę, vandenys nuslūgo, audros nurimo, ir nušvito linksmas jaunatviškas dangus. Būtybės, išsigelbėjusios dieviškojo riešuto kevale, tuojau ėmė daugintis. Žmonės poromis išsibėgiojo į tolimus pasaulio pašalius; viena pora, pasilikusi šalyje, iš kur ir kilę mūsų žmonės, negalėjo sulaukti palikuonių, kadangi abu buvo per daug seni. Kai šie garbingi seneliai nepaprastai liūdėjo matydami artėjančią mirtį, ypač neturėdami nieko, kam būtų galėję palikti ir savo turtą, ir savo palaikus palaidoti, Pramžimas atsiuntė jų paguodai vaivorykštę Linksmynę *(Linxmine)*, kuri patarė jiems šokinėti per žemės kaulus. Kiek kartų senelis šoko, tiek gimė dailių vyrų; kiek kartų senutė šoko, tiek atsirado gražiausių mergelių. Tačiau, išgąsdinti netikėto vaivorykštės pasirodymo arba dėl savo pernelyg senyvo amžiaus, jie galėjo šokti tik po devynis kartus. Todėl iš devynių porų žmonių išaugo devynios lietuvių tautos kiltys. Visos kitos tautos susidarė iš kitų žmonių porų. Jos išsisklaidė po tvano dėl tarpusavio nesantaikos ir ypatingos neapykantos senelių porai, iš kurios yra kilę lietuviai".

Todėl ir šiandien vyrauja neapykanta tarp tautų, kurios nekenčia ir lietuvių.

Ši sakmė yra dviejų dalykų suplakimas, primenantis Nojaus tvaną ir Deukalioną, mat riešuto kevalas yra laivo simbolis, dviejų žmonių šokinėjimas per žemės kaulus primena Deukalioną ir Pirą, iš kurių kildinosi graikai. Tautų neapykanta yra senų pirmykščių laikų palikimas.

Latviai šį dievą vadino *Drebbkuls*, kadangi jo galybei priskirdavo žemės drebėjimą: mat, kaip sako liaudies padavimai, kai Likimas užsirūstina ant žemės, tai ją, vargšę, taip plaka, kad visa dreba. Latvių žemėje žemės drebėjimai nežinomi, taigi šį pasakojimą šios tautos protėviai turėjo atsinešti iš šiltesnių kraštų; tas pasakojimas išlikęs iki šiol[1].

Latviai taip pat kalba apie tą dievą, vadindami jį *Liktens*, likimu. „Kadangi senovės latvių savita filosofija, todėl likimas buvo pagrindinis jos principas. Dar ir šiandien latviai kaimiečiai visiškai tiki aklu likimu. Iš jų dažnai galima išgirsti: *tas jau bija winnam Likts* („taip jam jau buvo lemta")[2].

Graikai bei romėnai, kuriuos šiame veikale minėsime vadindami apskritai Antikos žmonėmis, turėjo dvi atitinkamas dievybes – *Sors* ir *Fatum*. Pirmoji deivė buvo lemtis, valdanti pasaulį ir dievus, antrajai buvo pripažįstama vienvaldė galia viskam. Tą patį reiškė ir *Eviternus*.

Ukapirmas *(Okkapirmas)*

Šis pavadinimas reiškia tą, kuris buvo anksčiau už laiką. Tai aukščiausiosios esybės ypatybė, laikytina atskiru dievu. Tikriausiai tas dievas dar vadinosi *Okkas*, taip pat *Oras*, kadangi tie žodžiai reiškia meteorų skrydį, klimato permainas, laiką.

Šio dievo garbei buvo švenčiama šventė apie gruodžio 25

---

[1] *Stender*. Lettische Grammatik*. Tačiau tai klaidinga išvada, kadangi žemės drebėjimų būta Prūsijoje, taigi jie buvo žinomi ir tolimesnei Lietuvai.

[2] Ibidem.

dieną, o tas šventimas, be dievui skirtų apeigų, – žinios apie jas mūsų nepasiekė – daugiausia skirtas apsivalyti nuo nuodėmių, ateičiai burti, bičiuliškai puotauti. Toji šventė vadinosi *Okkaatgimimas*, laiko atgimimas. Apie tai kalbėsime toliau, skyriuje apie šventes.

Tai buvo tas pats dievas, kaip slavų Kalėda, Senojo pasaulio Mitra, kurį apskritai garbino daugelis senovės tautų. Persai, romėnai ir kiti kaip tik kalėdiniu laikotarpiu, arba prieš metų pabaigą, šventė paslaptingą Mitros šventę: atgailaudavo už nuodėmes, savo misterijose vaizduodavo gamtos atgimimą, rengdavosi naujam, doram gyvenimui.

Kai kurie kronikininkai, kaip Gvaninis ir Meletijus, lygina šį dievą su Perkūnu, kadangi jis buvo laikomas dangaus ir žemės viešpačiu. Jų nuomonės nėra nepagrįstos, nes tai buvo suasmeninta aukščiausiojo dievo savybė, kaip ir daugelis kitų aukštesniojo lygio dievų, besiskiriančių tik savo pavidalu ir skirtingais mitais.

Viršaitis *(Wirszajtos)*

Šio dievo stabas buvo senojoje Romovės šventykloje, jis buvo labai gerbiamas. Dievas globojo namus, visokį kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą bei namų gyvulius, – taip mano Strijkovskis.

Pasak Lasickio, jis buvo žinomas Aukstėjo Visagiščio *(Auxtejas Wissagistis)* vardu. Iš šio vardo prasmės pastebime, kad tas dievas reiškė tą patį, ką Antikos žmonėms Saturnas. Tas senovės mitas, primenantis labai reikšmingą Titanų šeimynos asmenį, negalėjo būti nežinomas lietuvių mitologijai.

Tačiau Prūsijos kronikininkai linkę manyti, kad šiuo vardu buvo garbinamas senovės kunigaikštis Vaidevutis, neva laikytas dievu. Pagal lietuvių mitologijos dvasią galėjo būti taip, kad aukštesniojo dievo mitas vėliau virto legenda apie kuni-

gaikštį, pirmąjį vyriausiąjį žynį ir tautos įstatymų leidėją, kuris buvo laikomas tautos tėvu, kaip Viršaitis buvo dievų tėvas[3].

Perkūnas *(Perkunas)*

Perkūnas, Jupiteris griausmavaldis, *Jupiter tonans* – senovės Europoje labiausiai paplitęs dievas, dievų, dangaus ir žemės karalius, gamtos valdovas. Žmogus, vadovaudamasis įgimtu jausmu, pajutęs dievą savo širdyje, protu ieškojo jo aplinkoje. Jis jautė, kad visa, kas vyksta gamtoje, turi turėti savo kaltininką, todėl pripažino savo viešpatį ir visų dalykų valdovą, ėmė jį garbinti; bet garbinimas visuomet žengia kartu su baime, todėl savo jausmais linkęs garbinti reiškinį, kuris, atrodė, labiausiai jį gąsdino. Audros, kruša, žaibai, griausmas – šitokie baisūs reiškiniai, sukeliami nesuprantamų dangaus jėgų, labai traukė žmogaus dėmesį: jų jėga griauna, daužo, naikina viską, net šventyklas ir dievų stabus; taigi tos jėgos valdovas turi būti galingiausias dievas. Šitą dievą žmogus pripažino aukščiausiu visos gamtos viešpačiu ir davė jam Perkūno vardą.

Lietuvių genties tautos Perkūną garbino ko iškilmingiausiai, su reguliariomis apeigomis, jam buvo skirti miškeliai, su tam tikru puošnumu įrengtos šventyklos. Žyniai kasdien aukodavo jam aukas didelėse šventyklose, jo ženklu buvo pažymėti vyriausiojo žynio Krivių Krivaičio nešiojami drabužiai. Perkūnui buvo paskirta viena savaitės diena – penktadienis, kuris buvo laikomas šventadieniu. Tikėta, kad visos oro permainos priklauso nuo Perkūno valios, todėl žemdirbiai jam buvo labai pamaldūs. Buvo meldžiamasi nusiėmus kepures. Lietuviai kaimiečiai iki šiol dar nepamiršo šio dievaičio: kai

---

[3] *Jam kaip auką atnašaudavo sorų paplotėlius, kuriuos kepdavo ant ugnies, sukurtos prie liepų medžių. Tą patį aukodavo ir dievui Šneibratui (Praetorius. – Lib. IV. – P. 16)*.*

susipykę siunčia kam nors dangaus kerštą, Perkūnas įeina į prakeikimo formulę. Sutrupintas akmuo, žaibo trenktas medis jau tampa kokio nors garbinimo objektu. Esama dainų, iš kurių aiškėja, kad ąžuolas buvo priskiriamas Perkūnui.

Vokiška rankraštinė J. F. R. kronika, apie kurią papasakosime žemiau, minėdama šio dievo šventyklą Vilniuje, nurodo atskirą papildymą: „*Perkun,* arba *Perkunas*, lietuviškai reiškia griaustinį *(Donnerschlag)*; tai buvo tikras lietuvių Jupiteris. Tačiau jis turėjo ne vieną pavadinimą, priklausomai nuo to, koks kultas buvo toje ar kitoje provincijoje. Beje, jį vadino *Jeu* arba *Jeou*, o prie Oderio – *Jesse*". Lasickis jį dar vadina *Pargu.* Latviai prie jo pavadinimų pridėdavo epitetą *Debbes bungo tajs* (dangaus būgnininkas, mušantis dangaus katilus). Jį taip pat vadino *Wezzajs Tehws* (senasis tėvas) arba tiesiog *Wezzajs* (senis). Įsivaizdavo jį gyvenantį danguje arba važinėjantį debesimis ir žiūrintį, ką žmonės beveikią: dar dabar sako, kai griaudžia griaustinis: *wezzajs barrahs*, senis barasi arba *wezzajs kahjas*, senis apreiškia ten savo buvimą[4].

Šiuos pavadinimus, ypač *Jeou*, verta paaiškinti. Iš mitologų žinome, kad seniesiems daugdievystės išpažinėjams *Jeu* ir *Jeou* reiškė tą, ką izraelitams Jehova *(Jehowah);* pasak jų, *Jupiter* yra kilęs iš *Pater Jehowah*, kaip *Diespiter* reiškia *Pater dei.* Senovės lietuvių kalboje *Kun, Kungs, Kunigas* reiškia tą, ką senovės romėnų *Dominus*, aukščiausiasis viešpats. Skiemuo *Per* tikriausiai yra *Pater*, senovės lietuviams žinomo žodžio, santrumpa; iš čia *Perkun*, arba *Perkunas*, reikšme atitinka Tėvą – viešpatį. Trumpiau aiškinant žodžio *Perkunas* kilmę iš lotynų kalbos, galima teigti, kad jis galėjo būti kilęs iš žodžio *percutere*, kadangi trenkia. Karamzinas, stengdamasis išaiškinti to paties žodžio kilmę, pagaliau išveda jį iš indų kalbos, kurioje *Perun* reiškia didelį[5]. Slavų *Perun*, lenkų *Piorun* iš tikrųjų nėra

---

[4] *Stender.* Lettische Grammatik.

[5] *Karamzin.* – T. VIII (priedas)*.

slaviški, kadangi toje kalboje joks žodis neprasideda skiemeniu *Per*, iš tikrųjų sakoma *Grom;* taigi jis yra pasiskolintas iš lietuvių, tik be priebalsės *k*. Iš tikrųjų slavai stabmeldžiai Jupiterį nuo seno vadino *Jesse;* tik tada ėmė vadinti Perūnu, kai jų dalis iš Lietuvos su pasisavintu kultu susiliejo su slavais rusinais. Rusios istorija liudija, kad 980 metais tą garbinimą įvedė Kijeve Vladimiras Didysis, liepęs pastatyti ant kalno to dievo stabą – visiškai tokį, kokį buvo matęs variagų Lietuvoje, kitaip Rusioje, arba dabartinėje Prūsijoje, kadangi tenai svečiavosi pabėgęs iš Naugardo, bijodamas savo brolio Jaropolko. Vladimiro vietininkas Sveneldas tuo pat metu įvedė Perkūno kultą Didžiajame Naugarde. O tai aiškiai rodo, kad seniau slavai rusinai negarbino Jupiterio su tokiomis iškilmėmis ir, aišku, jis buvo garbinamas ne Perūno vardu.

Kai pasigirsdavo griaustinis, senovės prūsai, pasak Henenbergerio, prašydavo griaustinio dievo paprastai tokiais žodžiais: *Dewe Perkunas absolo mus!* Lietuviškai sako: *Dewe Perkune apsaugog mus!* („Dieve Perkūne, apsaugok mus!")

Senovinį Perkūną vaizduoja 13 piešinys III lentelėje bei 41 piešinys VI lentelėje, įdėtose šio tomo pabaigoje.

Šis lietuvių dievas, atrodo, atitinka skandinavų Torą, kurio apeigų lietuvių tautos tikriausiai nemaža perėmė per ilgamečius ryšius su skandinavais.

Kalbant apie šį mitą, galima dar pažymėti, kad indai savo dievą Višnų po tam tikro jo persimainymo, arba įsikūnijimo, vadina *Adiwarage Perunal*. Taigi Perūnas *(Perun)*, arba Perkūnas *(Perkun)*, lietuvių tautos protėviams turėjo būti žinomas labai seniai, dar prieš jiems susisiekiant su indais, ir tas vardas turėjo reikšti aukščiausiąjį dievą, o vėliau, kai imta garbinti Titanų giminę[6], prilipo prie Jupiterio.

Sprendžiant iš kreipinių į jį ir maldelių, išlikusių kronikose ir senovės užrašuose, terminas *Dewas* buvo taikomas kaip

[6] *Meyer.* Allgemeiner Mythologie Lexicon*.

tik šiam dievui. Jis yra ne tik tiesiogiai kilęs iš pelazgų – graikų kalbos, bet dar yra panašus į žodį *Diw* arba *Dew*, kuriuo senovės persai kreipdavosi į Arimaną, reiškusį jiems aukščiausiąją esybę[7].

Stenderis (latvių kalbos gramatikos autorius) straipsnyje apie tos tautos mitologiją aiškina mitologinių terminų kilmę su keistu nusistatymu: jokiu būdu nenori pripažinti jų kilmės iš graikų ar lotynų kalbų; nuobodžiausiai stengiasi surasti vietinių žodžių, kad tik nereiktų vartoti lotyniškų. Taigi straipsnyje *Deews*, Dievas, kildina jį iš žodžio *dewejs* – davėjas, nors *Deews* yra perimtas iš *Dewas*, iš originaliosios lietuvių kalbos, kurios šaka yra latvių kalba.

Todėl to autoriaus aiškinimai labai dažnai neatitinka tiesos, nors jis žinojo daug liaudies padavimų ir burtininkų, arba lietuvių bardų, dainų.

Kovas *(Kawas)*

Karo dievas. Lietuviai kovu *(Kawas)* vadina mėnesį, kurį ir romėnai buvo paskyrę dievui Marsui. Norint apibūdinti kariškos laikysenos ir išvaizdos žmogų, lietuviškai sakoma: *Kawinga Kartu* – kariškas veidas. Žodis *Kawa* reiškia mūšį[8] arba karišką kovą. Strijkovskis tą dievą vadina *Chaurirari;* kai kuriose tarmėse *Chaułas*, tiksliau *Kaułas*, reiškia kaulą, todėl kronikoje gali būti klaida – turėjo būti *Chaułyrari* arba *Chaułyares*. Taip galima paaiškinti tą mitologinį terminą, ir jis reikš „kaulinis ares". Be abejo, senovės tautos, dar menkai išmanydamos apie metalus, vietoj kertamųjų karo ginklų vartojo aštrius kaulus. O graikų ir alanų *ares* reikšmė sutampa su Marsu, nuo žodžio *ares* – mūšis.

---

[7] Ibidem.

[8] Dictionarium trium linguarum in usum studiosae juventutis. – Auctore *R. P. Constantino Szyrwid S. J.* – Vilnae, M. DCCXIII, 8-vo*.

[9] *Noel F.* Dictionnaire de la fable**.

Alanai, kurie ne sykį kontaktavo su lietuviais, garbino kalavijo pavidalo Aresą, lenkėsi jam su ypatingomis apeigomis[9].

Tą dievą lietuviai dar vadino *Zwerinne*[10].

Dievo Kovo ženklas buvo žirgas arba juodas gaidys, kurie jam būdavo aukojami. Jam melsdavosi kariškai apsirengę, atsisėdę balnuose, šarvuoti, su šalmais, prisisegę kardus, su ietimi rankoje. Iš Marienburgo, Karaliaučiaus, Revelio senienų aiškėja, kad lietuvių karo vėliavose paprastai būdavo pavaizduotas žirgas arba gaidys. Revelyje, šv. Olafo bažnyčioje, pats mačiau medinį kotą su kažkokio audeklo gabalu, kuriame buvo žalvarinis balandžio dydžio gaidys; tatai laikyta pagonybės laikų vėliava, paimta Latvijoje. Man sakė, kad Karaliaučiuje buvo Kęstučio vėliava, kurioje pavaizduotas šuoliuojantis juodas žirgas, o ant jo – juodas gaidys.

1809 metais Marijampolės apskrityje, netoli nuo kairiojo Nemuno kranto, Lokaičių *(Lokajce)* kaime, kaimietis Kavaliauskas, įdirbdamas skynimą arimui, po supuvusiu kadaise milžiniško ąžuolo kelmu rado daugybę įvairių ginklų nuolaužų: tai buvo rūdžių suėsti kalavijai, kardai, berdyšiai, skydai, antveidžiai, kai kurie variniai ir sidabriniai daiktai. 1813 metais jo mylista Daujotas, anuometinis Lokaičių palivarko nuomotojas, man pasakojo: „Gavau varinį žiedą su puse colio pločio, 11 colių diametro".

To žiedo puošyba, kurią aš kuo tiksliausiai perpiešiau, parodyta I lentelės 1-ajame piešinyje. Iškalti žiedo skardoje ženklai yra kariški, o gal tai kokie nors herbai ar simboliai: plėšrusis paukštis, ietis, skeptras, vamzdis su pakaba, persmeigta ietimi žvėries galva, kalavijas. Apačioje lietuviškas parašas: *Kawas. Kawas. podek mums*, tai yra: „Kove, kove, padėk mums!" Tai buvo lietuviško karo trimito apkala; vamzdis buvo iš rago ir supuvo žemėje. Rusiškos raidės panašios į tas, kurios yra

[10] *Bohusz X.* O początkach narodu i języka Litewskiego. – S. 145*.

ant Maskvos didžiojo kunigaikščio Dmitrijaus Doniškio monetų, todėl ši seniena turėtų priklausyti XIII amžiui! Reikia daryti išvadą, kad ąžuolas, iš po kurio kelmo iškasti tie senovės ginklai, turėjo būti šventas; ant jo buvo kabinami dievams aukojami ginklai. Mat, kaip savo padavimai, toks paprotys buvo nesvetimas lietuviams; tų ginklų niekas nedrįsdavo liesti, ir kai iš senatvės medis nugriuvo, aukotų trofėjų likučiai prasmego puvenose.

Henriko Latvio kronikos prierašuose, arba pastabose, kurias XVII amžiuje parašė kažkoks kunigas Glumeris ir kurias turiu rankoje, tarp nedaugelio Lietuvos istoriją liečiančių dalykų yra parašyta, kad, kai 1243 metais Livonijos riteriai, šaukdami tikrojo Dievo vardą, užpuolė lietuvius, šie savo ruožtu rėkė: *Jog Kauou, jog Kauaite!* („Jok Kove, jok Kovaiti!"). Anot autoriaus, tai buvęs šios tautos karo šūkis, arba kreipinys į jų karo dievą. Tose pačiose pastabose dar yra užuomina apie vieną lietuvių vadą ar kunigaikštį, vardu Dangerutis; ten sakoma, kad tas garsus karžygys buvo karo dievo, vadinto *Kauas*, žynys. Šis karžygys, kurį Livonijos riteriai klasta arba pasaloje sugavo ir laikė surakintą Vendeno pilyje, nusidūrė savo paties kalaviju, kurio iš jo neatėmė pagerbdami jo luomą. Tą kalaviją riteriai grąžino kunigaikščio giminėms, tarpininkaujant rusų kunigaikščiui Visvaldžiui (Vsevolodui), kurio sostinė buvo Gercikos pilis prie Dauguvos, autoriaus nuomone, dabartinis Daugpilis. Tą kalaviją lietuviai paskyrė savajam karo dievui; kiek kartų jį turėję su savimi kovodami su livoniečiais, tiek kartų nugalėję, nes buvo įsitikinę, kad jų karo dievas padės keršydamas už nužudymą Dangeručio, kuris, kaip jie manė, nelaisvėje buvo nužudytas tuo kalaviju.

Senovės persai turėjo karingą dievaitį, vadintą *Kaous*[11].

---

[11] *Szybiński.* Słownik mytologiczny*. *Dievo Kovo stabas X lentelėje***.

Ragutis *(Ragutis)*

Midaus darytojų, bartininkų, aludarių, degtinės varytojų dievas, kurį ypač garbino puotautojai, įkaitę nuo gėrimų. Kitaip vadintas Bubilu *(Bublos, Bubilos)*. Lasickis pasakoja, kad rusai lenkėsi tam dievui, vadindami *Zosim*.

Lietuviai garbino jį tam tikru būdu: jis turėjo savo aukurus, stabus, šventyklas, žynius, vaidilutes. Plačiau apie tas smulkmenas papasakosime toliau, atskiruose straipsniuose, kuriuose išvardysime jo garbei atlikinėtas apeigas, rengtas šventes ir iškilmes, labai panašias į Romos bakchanalijas.

Kronikininkai skiria Ragutį nuo Bubilo, pirmąjį pripažindami rūgšties, antrąjį – saldumynų šeimininku. Rūgštis – tai skysčių raugas, po fermentacijos tinkamas gerti. O saldumynai – tai midus. Priklausomai nuo gėrimo pagaminimo būdo dievas įgydavo Bubilo arba Ragučio vardą, kaip tai pastebima ir kitose mitologijose.

Iš padavimų apie graikų dievus žinome, kad garsus pranašautojas Melampas, kuris gyveno Proito laikais, dar iki Trojos karo, apie 1380 metus prieš Kristaus gimimą, pirmasis Graikijoje įvedė Bakcho garbinimą. Todėl tais laikais, kai lietuvių tauta brandino savo stabmeldystę, to dievo garbinimas kitur buvo labai senas ir visuotinai paplitęs. Lietuviai įvedė tą garbinimą savo šalyje, tačiau natūralu, kad, neturėdami vynuogių, savo Bakchui turėjo priskirti kitas ypatybes ir atributus, nes žmonių polinkiai visur panašūs, piktnaudžiaujančių svaiginamaisiais gėrimais ištvirkimas visur dangstomas dievobaimingumo skraiste.

Straipsnyje „Stabai" pamatysime tam tikrą to dievo paveikslą. Latviai, matyt, vaizdavo jį baisų ir nepatrauklų, kadangi dar dabar, norėdami pagąsdinti vaikus, jiems sako: „Atcina *Bubbulis* – paims, pagriebs". Jį taip pat vadino *Trimpus*, tik jis visai nesusijęs su *Atrimpos*, kaip norėtų Stenderis, tai buvo paprastas girtuoklių globėjo epitetas. Kadangi to dievo

stabas ar kažkoks keistas jo atvaizdas per jo šventę, švenčiamą vasario mėnesį, buvo vežiojamas rogėmis iš kaimo į kaimą, o lietuvių kalba rogės vadinamos *Ragutas*, todėl tinkamiausia būtų išvada, kad ir tas dievas Ragutis plačiausiai buvo vadinamas vardu, kilusiu iš to žodžio.

Santvaras (Sotvaras, *Sotwaros)*

Dienos šviesos, poetų, gydytojų dievas. Atrodo, tas pavadinimas bus kilęs iš graikiško *Soter*, kuriuo vadintas dievas, aukščiausiojo gėrio kūrėjas. Tą žodį Ciceronas aiškina taip: *Is est nimirum Soter, qui salutem dedit*[12], tai yra išganytojas. Pasak kronikininkų, jis dar vadinamas *Szwintestix*, *Szwaixtiks**. Anot Ksavero Bogušo, –*Jauczobobis*[13]. Mūsų tyrimais, – Lėlius *(Lelus)*. Lasickis pažįsta jį Gabijos *(Gabie)* vardu ir pateikia tokių duomenų apie jį: „Kai vasara šlapia ir sunku išdžiovinti javus lauke, juos džiovina jaujose ir, nusilenkdami deivei Gabijai, maldauja jos šitokiais žodžiais: „Gabija, dievaite, pakelk garą, neleisk kibirkščių!" *(Gabie Diewajte, pakielk garu, nie łajsk kirbixtu)*. Tai reiškia: „Gabija, miela deive, duok daugiau šilumos, neleisk ugniai per daug kibirkščiuoti". Ši maldelė yra ugnies užkeikimas jaujoje, kad nekiltų gaisras. Prietaringi žemaičių valstiečiai tebekalba ją dar dabar, kurstydami ugnį savo džiovyklose. Reikia atminti, kad Antikos žmonės saulę laikė ugnies šaltiniu ir garbino ją kaip to elemento dievybę, vadindami taip pat *Gabie, Gabalus, Heliogabalus*. Pažiūrėk į mitologijos žodynus. Visose tautose ugnies ir saulės, arba Apolono, garbinimas sutampa. Ugniai ir saulei buvo nusilenkiama visur, kur tik stabmeldiškoji religija turėjo išorinę išraišką ir žynius. Graikai sakydavo, kad Šiaurės tautų Apolono garbinimas buvo labai pagarsėjęs, todėl Apoloną vadino Šiauriniu

[12] In Verrem Act. – IV.

[13] Aukščiau minėtas veikalas. – P. 145.

(Hyperborensis). Lietuvių liaudies rugiapjūtės dainose yra posakis „saulės gaivinantis spindulys“, vartojamas pasakymas *Garu Koru;* matyt, tai primena padavimą apie Plinijaus[14] pastebėtą saulės, arba Apolono, garbinimą prie Baltijos jūros, kur garbinamoji saulė buvo vadinama *Koros*. Apie tai plačiai kalba ponas Riteris savo Šiaurės senovės tyrimuose[15].

Kronikininkai mini Švaistiką *(Szwajstix)* arba Svaitestiksą *(Swajtestix)* kaip šviesos dievą: lietuviškai tas žodis reiškia šviesos teikėją arba žadinančiąją šviesą, o tai atitinka senovės Febą.

„Lietuviams saulė, vadinama *Sotuar*, priklauso pirmosios eilės dievams, sakytum, lyg pasaulio prikėlėja arba pasaulio dvasia. Vis dėlto ši dievybė pas juos neturi atskirų šventyklų, kaip tai buvo pas visus šiaurės stabmeldžius. Juk jie turi savus šiokios tokios astronomijos mokovus: skaičiuoja metų laikus, mėnesius, savaites, dienas; savo mėnesį pradeda nuo jauno mėnulio; savaitę kaip musulmonai – nuo penktadienio, kurį paskiria savo Jupiteriui, o antrą dieną po penktadienio, tai yra sekmadienį, jie, visai kaip senovės romėnai, paskiria saulei. Šie žmonės labai atsidavę žemės darbui ir su juo susijusiam naminių gyvulių auginimui; atsižvelgiant į tai, Santvaras *(Sotuar)*, kaip piemenų dievas, gauna aukas, ir jį garbinti moka skurdžiausiose pirkelėse“[16].

Lietuviams saulė yra ne tik ugnies, šviesos ir gyvybės, bet

---

[14] *Plinius.* – VI. – 26*.

[15] Vorhalle europaischer Volkergeschichte etc. – Berlin, 1820.

[16] Eminentissimi Petri Episcopi Camaracensis, cardinali De Manicheis Agapianis in Russia et Lithuania, eorumque doctrinae cum ethnicismo affinitate. Anno 1418, codex in folio manu scriptus, paginarum 185. Turbūt tai vienas iš neišspausdintų veikalų kardinolo Petro d'Ailli, gyvenusio tarp 1350 ir 1419 metų, arba, kaip kiti nori, iki 1425 metų. Velionis Augustas Kocebiu įsigijo jį Neapolyje; man jį buvo davęs 1809 metais Revelyje, kad išsirašyčiau Lietuvos istoriją, ypač mitologiją liečiančius dalykus**.

ir kiekvienos ligos, išsigydymo šaltinis. Užkalbėjimai nuo gyvačių įkandimo, augalų gydomųjų savybių atradimas, žodžiu, visa senovės lietuvių žynių medicina buvo globojama saulės, kurios šiuo atveju buvo šaukiamasi, vadinant ją Lėliumi *(Lelus)*[17]. Vienoje dainoje pastebėjau, kad gydytojų ir vaistų globėjas yra Lėlius. Lydos krašte, Rodūnios parapijoje, netoli vienas nuo kito yra du kaimai: Leliušių *(Lelusze)* ir Lelionių *(Lelańce)*; taip pat Trakų apskrityje, ponų Gorskių dvare, yra Lelionių milžinkapis. Visa tai paaiškina dar mažai ištirtus Šiaurės mitologijos mitus. Iš lietuvių mitologijos tyrimų pastebima, kad Lėlius *(Lelus)* ir Lėlė *(Lela)* – tai dvyniai: brolis ir sesuo, vyras ir žmona, kažkokios deivės, kurios vardas pamirštas, vaikai; darau išvadą, kad tai buvo Lada *(Lado)*, atitinkanti graikų Latoną, o jos vaikai – Apoloną ir Dianą, o slavų mitologijoje – Lėlių ir Polėlių. Šie mitai jokiu būdu netaikomi Ledos dvyniams Kastorui ir Poliuksui, kaip tai mėginta įrodyti.

Šios nuomonės klaidingumas atsirado dėl to, kad šitaip manė kronikininkas Belskis, kuriam tikriausiai pirmiau už Latoną atėjo į galvą Ledos vardas, panašesnis į Ladą, žinomą Lėlio ir Polėlio motinos vardu.

Tyrėjams stokojant kritiškumo, ta klaida išplito panašiai kaip mūsų mitologų spėjimas; kai kurie iš mūsų deivės Lados daro graikų Venerą arba egiptiečių Izidę, o iš jos dvynių Lėlių vadina Kupidonu, o Polėlių – Himenėju. O iš tikrųjų slavų *Lelum – Polelum*, Lėlius ir Lėlė, arba bendras vardas Lelyva *(Leliwa)*, reiškė tą patį, ką *Latoides*, arba Latonos vaikai[18]. Se-

[17] Pagal lietuvių kalbos ypatybes žodis *Lelus*, latviškai *Leels* reiškia šviesųjį *(excellens)*, kai taikomas žmogui, ir didįjį *(magnus)*, kai kalbama ne apie žmogų, o apie negyvą daiktą. Žr. *Stender.* Lettische Grammatik.

[18] Taigi atkrinta mūsų heraldikų spėliojimai, esą Lelyvos herbą atsinešusi kažkokia giminė, atkeliavusi IX amžiuje iš Pareinės kraštų; pasirodo, jog tas herbas siekia labai senus laikus, gerokai ankstesnius už krikščionybės įvedimą Lenkijoje. Jo kilmė turi būti susijusi su mitologija.

nuosiuose lietuvių antspauduose randame pavaizduotą Lelyvą: matyt, tų antspaudų būta anksčiau, nei buvo perimti lenkų herbai[19]; juose pavaizduota šešiakampė žvaigždė virš pusmėnulio, apversto ragais aukštyn, nuo jos dar sklinda platus spindulys; herbynų autoriai savuose šio herbo aprašymuose prideda: žvaigždė turinti būti skaisti, tai yra toli skeidžianti šviesą. Mat Antikos žmonės, pasak Noelio[20], saulę piešinyje vaizdavę šešiakampe žvaigžde. Tolesnį šito patvirtinimą rasime žemiau, straipsnyje „Laima".

Visos lietuvių genties tautos turėjo savo dainius, panašius į kitur žinomus trubadūrus, skaldus arba bardus, kurie apdainuodavo įvairius tautos istorijos įvykius; lieuviškai juos vadindavo burtininkais *(Burtynikaj)*, latviškai – *Burwis* arba taip pat *Burts*. Kai kuriose savo giesmėse jie šaukdavosi Santvaro, kartais Lėlio. Apie tai skaityk straipsnyje „Žyniai".

Santvaras dar atitinka keltų Beleną ir slavų Baltąjį dievą *(Białobog)*; visa tai panašu į Apoloną.

Šis dievas, traktuojamas kaip saulė, yra elementarusis, arba ugnies elemento, valdovas – taip, kaip indų *Agni*, arba *Agnini*, ugnies dievas[21]. Su šiuo sieja ir vardo panašumas, nes lietuviškai ugnis – *Ugnis*, ugninis – *Ugninis*.

Atrimpas *(Atrimpos)*

Jūros ir vandens dievas. Dėl jokio kito dievo nėra kronikose tiek nesutarimų, kiek dėl šio. Mes laikysimės padavimų, labiausiai atitinkančių lietuvių religijos esmę. Hartknocho Prūsijos istorijoje[22] skaitytojas ras išvadas apie kronikininkų nesąmones arba apie klaidingas nuomones tų, kurie kūrė savo spė-

[19] Žr. pabaigoje straipsnį apie antspaudus.

[20] *Noel F.* Dictionnaire de la fable (Etoiles).

[21] *Meyer.* Allgemeiner Mythologie Lexicon.

[22] *Hartknoch Ch.* Alt- und Neues Preussen. – Frankfurt und Leipzig, 1684*.

liones, nepažindami krašto realijų, todėl to dievo vardas buvo rašomas skirtingai. Meletijus ir Vaiselijus vadina *Antimp*, Lasickis – *Andros*. Kiti dar randa dievą Patrimpą *(Potrimp)* – valdantį tik upes, tačiau mokančiam kalbą *Potrimpos* ir *Atrimpos* yra tas pats. Vyskupo Petro rankraštyje aptinkame: „jie garbino vandenį, vadindami *Atropos*, kurį laikė kilniu elementu". Matyti, kad šio dievo vardas šitaip parašytas per klaidą. *Žemaitijos žvejai ir šiandieną savo dainose apdainuoja jūrų dievą, vardu „Dzivsvits"*[23].

Tai bus bendras jūrų ir kitų vandenų, kuriais plaukiota, dievas ir laivininkų globėjas. Lietuviai gyveno susisiekiančiame su jūra krašte, kuriame daug visokių didelių vandenų, todėl plaukioti buriniais laivais jiems buvo neišvengiama, taigi jie negalėjo apsieiti be savo Neptūno. Gyvenantys prie ežerų lietuviai šaukdavosi to paties dievo, vadindami jį Ežeriniu *(Ezerinis)*. Vienintelis Lasickis išsaugojo mums šį faktą.

Turime užrašytų padavimų, kur dievas Atrimpas laikytas būtiniausių žmogaus reikmių tenkintoju. Jis buvo įsivaizduojamas jaunikaičio pavidalu. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad tai prieštarauja Netpūno ypatybėms arba apie Atrimpą turėtų būti kitoks mitas. Bet žinoma, kad antikinėje filosofijoje patys pirmieji organizmai atsirado iš vandens, vanduo laikytas visos gamtos pradžia. Šitoks lietuvių supratimas galėjo apdovanoti amžinos jaunystės savybe tą elementarųjį dievą, valdantį kilnųjį ir pirmykštį pradą, kad parodytų nepaliaujamą gyvųjų būtybių ir augalų atsinaujinimą.

Atrimpo ženklas buvo javų pėdu uždengtas indas arba urna, pripildyta vandens, kurioje laikomas vandens žaltys. *Kunigo Jucevičiaus nuomone*[24], *lietuviai, gyvenantys prie Palangos, prie jūros, tai yra žvejai, Atrimpą vadina „Dzivsvits". Tas žymu-*

---

[23] *Ks. Ludwik Adam Jucewicz. Przysłowia ludu Litewskiego.* – S. 65*.

[24] *Ibidem.* – *P. 64–65.*

sis lietuviškų dalykų tyrinėtojas tvirtina ir tai, jog spirališkai susivijusio žalčio stabas, apie kurį bus pasakojama kituose straipsniuose, nebuvo Atrimpo, bet Žalčių karaliaus, „kurį dar ir šiandien kai kuriose srityse lietuviai laiko tikru aukščiausiojo dievo (Ukapirmo) broliu". Visa tai galima suderinti, padarius prielaidą, jog Atrimpo simbolis buvo žaltys, tūnantis vandens pilnoje vonioje. Taigi senovės lietuviai šį jūrų dievą vaizdavo kaip didžiulį žaltį, tai yra žalčių karalių.*

Taip pat kronikos liudija, jog šio dievo stabas, spirale susiraitęs žaltys, stovėjęs Romovės šventykloje, į kairę nuo Perkūno; varinis dievas buvęs su vidutinio amžiaus žmogaus galva. Atvaizdas parodytas II lentelės 7-ajame piešinyje. *Pasak kitų tyrinėtojų, tas stabas turėjo vaizduoti Žalčių karalių (Žalcziu Karalus), kuris buvo laikomas tikru dievo Ukapirmo broliu*[25]. Prūsų didžiojoje vėliavoje buvo pavaizduotas kitoks Atrimpas – jaunikaitis su galva, papuošta javų varpų vainiku, stovintis Perkūno kairėje. Žiūrėk IV lentelės 41-ąjį piešinį ir vėliavos aprašymą straipsnyje „Herbai".

Gardaitis *(Gardoeldius)****

Vėjų, audrų, jūros potvynių dievas, jūrinių arba visokių laivų globėjas, kaip rodo charakteringo jo vardo prasmė. Kronikininkas jį vadina kitaip: *Perdoite, Perdoitus, Gardoaitis*, o tai yra tik tarminė vardo atmaina.

Jūros pavojai, ypač tokios audringos kaip Baltija, gali įvaryti baimės net drąsiausiems jūreiviams. Iš baimės bėgama prie dievo. O pagal antikinę filosofiją žmonės įsivaizduodavo tam tikrą dievą, kurio buvo šaukiamasi, kai baimė suspausdavo širdį. Štai kodėl visos pajūrio tautos turėjo savo Eolą.

Kronikos aiškiai liudija, kad lietuviai įsivaizduodavo šį dievą kaip milžinų milžiną, gyvenantį kažkur jūros vidury; jo klau-

[25] *Ibidem. – P. 64**.*

sė vėjai, savo valia ir rankos mostelėjimu jis sustabdydavo arba pasiųsdavo bangas, palengvindavo arba kliudydavo laivybą. Žodžiu, tai buvo didysis jūrų ir visų, net sausumos, vandenų dievas.

Jam aukodavo žuvų, kurias kaip ženklą, kad jis – gelmių valdovas, atnešdavo giliuose induose. Ypač jį garbino žvejai. Latviai jį vadino *Gardehts.*

Pajūrio žvejai nešdavo jam įvairiausių žuvų. Jis turėjo savo žynį, vardu signotas *(Sigonotta).* Skaityk apie jį žemiau, straipsnyje „Žyniai".

Tą patį dievą skandinavai vadina *Fro*, taip pat *Dievų satrapu*; šventyklą jis turėjo netoli Upsalos. Aštuntasis Danijos karalius Hadingas, kartą patekęs į baisią jūros audrą ir praradęs daug laivų, maldavo jo malonės juodosiomis aukomis, ką senovės švedai vadino *Froblosk*, auka dievui *Fro*. Valdant Hoteriui, Balderis pakeitė ją žmonių auka *(Eddy)*. Esama dainos, iki šiol pajūrio žemaičių tebedainuojamos, kurioje dainuojantis apverkia žuvusius jūreivius, pagrobtus paaukoti audrai, *Judime*. Juos laukinių žmonių rankos nužudžiusios kaip juodus gyvulius, kurie aukojami audroms, tai yra kuriuos buvo įprasta atnašauti audrų dievui.

Poklius *(Poklus)*

Požemio dievas, numirėlių neštuvų valdovas, varginantis mirusių nusikaltėlių vėles pragariškomis kančiomis, nepermaldaujamas keršytojas. Būta įvairių jo vardų: *Pokolus, Pokole, Pikol, Pikole, Pragartis* – nuo žodžio *Pragaras,* pekla.

Istorikai žino apie šį dievą tokių smulkmenų. Pasak Henenbergerio, lietuviai įsivaizduodavo jį senio pavidalu, su žila barzda, išblyškusio veido, pastėrusiomis akimis, žvelgiančiomis į dangų, galva, nerūpestingai apmuturiuota balta drobule. Žiūrėk tą jo pavaizdavimą lietuvių didžiojoje vėliavoje, VI lentelėje, 41-ajame piešinyje. Daugiau baimės jis įvarydavo savo

išvaizda, negu savo pareigų rimtumu. Todėl jis labai gąsdindavo menko proto žmones, moteris ir vaikus, nors gana baisus buvo kiekvienam, valdomam stiprių įspūdžių, paveldėtų iš vaikystės, ir dėl baisių savo keršto padarinių. Poklius viešai pasirodydavo namuose; tai būdavo tikra dievų rūstybės, būsimų namų bei gyventojų vargų ir nelaimių pranašystė. Dievui apsireiškus antrą kartą, reikėdavo atnašauti dvigubą išperkamąją auką. Jeigu to neužtekdavo, Poklius siaubingiausiu būdu pasirodydavo trečią kartą. Tuomet kildavo neapsakomas išgąstis, nepaprasta baimė dėl greito rūstaus dievų keršto apimdavo šeimininką, namiškius ir kaimynus. Reikėdavo jam tuoj pat užbėgti už akių, skubėti pas žymų žynį, kokį nors krivio artimą, arba pas patį Krivių Krivaitį. Šis apreikšdavo dievų valią, išaiškindavo, ko jie trokšta. Kadangi visuomet būtinai turėdavo būti aukojamas žmonių kraujas, todėl žynys įvardindavo žmogų, kurį reikėdavo atnašauti kaip auką. Taigi šeimininkai su namiškiais ir giminaičiais negalėdavo nurimti tol, kol nenužudydavo nurodytos aukos ir jos galvos nepadėdavo prie Pokliaus stabo kojų.

Tačiau vėlesniais laikais tas žynių piktnaudžiavimas, matyt, nebegaliojo, nes reikalas baigdavosi dosniu užmokesčiu žyniui, kuris pats save sužeisdavo ir išperkamąją auką atiduodavo savo krauju, taip pat būdavo paaukojama kokio nors gyvulio galva.

Buvo pripažįstamos penkios Pokliaus savybės: 1. Jis buvo labai piktas, todėl jį laikydavo visokio blogio kaltininku. 2. Nuo jo valios ir simpatijų priklausė visos privataus gyvenimo nelaimės – kam norėdavo, tam pasiųsdavo nelaimę. 3. Buvo mirusiųjų vėlių karalius, nusikaltėlius kankindavo pragare. 4. Galėjo viešai pasirodyti bet kada ir bet kur. 5. Jam patikdavo žiauriai gąsdinti vaikus; iš to, žinoma, paniška baimė ir Antikos žmonėms. Vis dėlto dažniausiai pasirodydavo turtuolių namuose arba pas narsius ir pajėgius kautis žmones. Skaityk apie tai dar straipsnyje „Aukos“.

Taip pat straipsnyje „Krūminė“ papasakosime padavimą apie Pokliaus ir tos deivės Krūminės dukters Nijolės vedybas. Čia tik pažymėsime, kad visose tautose, kuriose žinomas Plutonas, jis apvesdinamas su pagrobtos į pragarą deivės dukterimi. Egiptiečiai, finikiečiai, graikai, romėnai pasakojo tą patį. Indai, kurių Plutonas vadinamas Mahadevu, priskiria jam žmoną, vardu Kali. Apskritai, mitologų nuomone, Plutonas yra ne kas kitas, kaip Stigo (Stikso? – *Vert.*) Jupiteris, kuris iš tikrųjų buvo neapsakomo baisumo dievas.

Prūsijos kronikininkai, kurie surinko gana daug duomenų apie šį dievą, jį, kaip persekiotoją ir nepermaldaujamą – nebent krauju – kerštytoją, lygina su Skandinavijos Odinu. Taigi matyti, kad barbariškai prieštaringas šio dievo prigimties supratimas iš variagų atkeliavo į Lietuvą; žyniai, skleisdami tai, apgavikišku būdu įgijo labai didelę galią, kadangi galėjo paversti dievų keršto auka, kurį norėjo. Pats Krivių Krivaitis užantyje nešiojo mažą Pokliaus statulėlę, kuri vadinosi *Roszkas* arba, kaip tvirtina J. F. R. kronika, *Rosskas*.

Pokliaus ženklas buvo trys kaukolės: žmogaus, jaučio ir arklio.

Kriukis *(Krugis)*

Kalvių dievas arba kažkokia antikinio Vulkano liekana; jis, visuotinai pripažintas geriausiu kalviu ir to amato globėju, Lietuvoje buvo pramintas tautišku vardu, kilusiu iš *Kriugos* – kriukio, kablio. Šį vardą mums išsaugojo Lasickis. Tačiau jis priskiria dievui nepritinkančias savybes, paversdamas jį kiaulių globėju, nors jis pats tų gyvulių globėjais laiko visai kitas dievybes, tai yra Kremarą *(Kremara)* ir Priparšį *(Priparszas)*, ir pasakoja, kad kažkokie kalviai Budraičiai *(Budrajcis)* labai karštai jam meldžiasi. Kaip žinome iš liaudies padavimų, šie kalviai buvo rūdininkai, arba geležies iš vietinės rūdos lydytojai. Mitologijos požiūriu, juos reikėtų laikyti ciklopų rūšimi.

Taip pat padavimuose minimi milžinai – žmogėdros, kurie gyvenę tarp didelių pelkių, prie vieno ežero, ir ten kalę geležį.

Ksaveras Bogušas savo studijoje, 145 puslapyje, Vulkaną lietuviškai vadina *Jagaubis*. Šį vardą jis bus paėmęs iš kokios dainos ar padavimo, – taigi šis dievas buvo žinomas net keliais vardais.

Žemininkas *(Ziemienikas)*

Kitoniškai Kurkas *(Kurko, Kurchus)*. Hartknochas labai argumentuotai įrodo, kad lietuvių Žemininkas ir prūsų *Kurchus* – tai tas pats dievas. Jis buvo žemės dievas, valdė žemės derlių ir tamsą, buvo šviesos dievo antipodas, namų ir apskritai viso krašto globėjas.

Lietuviai teikė jam garbę, laikydami žalčius ir maitindami juos pienu; su juo buvo susiję šiurkštūs ir tamsūs prietarai. Jis priklausė pagrindiniams dievams ir iš jų buvo žemiausias, kadangi valdė žemės elementą. Jo valdžioje buvo visa, kas valgoma, ko reikėjo gyvoms būtybėms išsimaitinti. Todėl jam buvo aukojami pirmieji žemės derliaus grūdai, medžių vaisiai, pirmos sužvejotos žuvys ir sumedžioti žvėrys. Ypatingos aukos jam buvo atnašaujamos rudenį, per šventę, vadintą Didžiąja.

Prūsuose jis buvo vienas iš didžiausių dievų: turėjo labai garsią šventyklą vietovėje, kur dabar Heiligenbeilis, Šventasis Kirvelis[26], anksčiau vadintoje Šventuoju miestu *(Szwenta mes-*

[26] Pasak Hartknocho, šis pavadinimas kilęs štai iš kur: „Kai kryžiuočiai užvaldė šią vietovę, vyskupas Anzelmas įsakė sunaikinti Kurko šventyklą ir nukirsti šventąjį ąžuolą. Tuomet vienas iš tų kirtėjų smarkiai susižeidė kirviu. Prūsai, laikydami tatai dievo kerštu, ėmė tą kirvį dievinti ir senosios šventyklos griuvėsiuose jį garbinti. Vėliau kryžiuočiai, ne itin greit pasistatę ten pilį, pavadino ją to naujojo garbinimo vardu, pagal kurį toji vietovė buvo žinoma“.

ta). Joje degė Amžinoji ugnis. Kasmet Didžiosios šventės išvakarėse šio dievo stabą sudaužydavo ir dirbindavo naują. Dar jis turėjo aukurą, arba akmenį, esantį tarp Frauenburgo ir Tolkmito, ant kurio žvejai atnašaudavo jam pirmas sužvejotas žuvis. Apaštalai, apkrikštydami prūsus, daugiausia vargo, kol įveikė prietaringą tikėjimą šia dievybe*.

Latviai tą dievą, vadindami *Zeemneeks*, garbino visiškai ta pačia prasme kaip lietuviai. Jis buvo namų ir visokio turto globėjas. Naminių gyvulių pirmagimių aukos jam buvo aukojamos per Rudens šventę. Latviai vadino jį *Mahjas Kungs*, dabartiniu supratimu – namų ponas, šeimininkas. Šitą dievybę dažniausiai įkūnydavo žaltys arba koks nors namų fetišas. Ypač jis buvo gerbtinas kaip žemdirbių dievas.

Bandkė savo Lenkijos istorijoje, išvardydamas slavų dievus, aiškiai sako, kad lietuvių *Gurko* atitinka slavų Gurovidą *(Górowid)*. Nežinia, dėl kurios priežasties, nes jei dėl žodžių panašumo, tai jis apsiriko: lietuviai jo nevadino kitaip, kaip tik Žemininku, o prūsai – Kurku, o jei iš lotynų kalbos *Curchus*, tai visai ne nuo žodžio *góra*, nes *góra* yra *Kalnas*. Hartknochas (p. 159) nurodo kronikininką Grunau, kuris linkęs manyti, kad prūsai garbinę dievą Kurką kartu su mazoviečiais. Mes nustatėme jį atitinkant slavų Čarnobogą *(Czarnobog)* arba Ziemiobogą, kuris buvo Bialobogo priešingybė, kaip lietuvių mitologijoje Žemininkas – Santvaro priešingybė.

Šio dievo mitas taip pat sutampa su senovės persų Oromazu ir Arimanu, iš kurių, matyt, ir kilęs. Senovės romėnai vadino jį *Niger Deus* ir painiojo su Plutono mitais. Senovės saksai jį vadino *Atre*.

Daug kas stengėsi išsiaiškinti Kuršo krašto pavadinimo kilmę. Tikras krašto pavadinimas yra *Kur-zeeme*, lenkiškai *Kurońska ziemia*, vokiškai *Kuhrland*. Nestoras IX amžiuje jį vadina *Korś*, skaityti reikia *Kurs*; tai yra sutrumpintas nacionalinis pavadinimas. Taigi iš šito seniausio pavadinimo reikia spė-

ti, kad kraštas pradėtas vadinti senų senovėje nuo Kurko, o jo gyventojai vadinosi kurai, kurionai. Šis kraštas, derlingiausias ir trąšiausias visame Baltijos pajūryje, be abejo, anksčiausiai išgarsėjo dėl to žemdirbių dievo garbinimo, kuris pirmiausia ten išsirutuliojo, vadinasi, todėl tą lietuvių tautos dalį imta vadinti tarytum Kurko arba Kurcho šalimi.

Patelas *(Patelo)*

Skraidančių oro dvasių dievas, savitas aukščiausiosios kategorijos angelas. Kitaip jį vadinę *Pateno, Potelo.* Savo stabą jis turėjo didžiojoje Romovės šventykloje, Perkūno dešinėje. Jo garbei kiekvienas namuose laikydavo numirėlio kaukolę. Lasickis jį žino kaip Algį *(Algis)*.

Lietuvių kalboje *Potałas* reiškia mirties patalą, neštuvus, ant kurių neša mirusiuosius, katafalką, antikinį *Bustum.* Tikriausiai šio dievo globojami buvo laužai, ant kurių degindavo numirėlius, o jų vėles dievas pernešdavo į amžiną buveinę. Čionykščiams kaimiečiams *Poteliszka* yra naktinis drugys, *Falena mori;* jų manymu, jo pavidalu pasirodąs tas mirties angelas, pagrobiantis vėlę.

Vėlė, išskrendanti iš karsto peteliškės sparnais, turėjo būti dievo Patelo ženklas; šitoks ženklas (25-asis piešinys) yra IV lentelėje. Skaitykite straipsnį apie herbus.

Šneibratas *(Sznejbrato)*

Paukščių ūkio ir medžioklės dievas. Jam daugiausia buvo aukojamos vištos, antys, balandžiai, povai. Kitaip vadinosi *Iszwambratus.* Jis buvo vienas svarbiausių dievų, turinčių stabų Romovės šventykloje.

Prūsijos kronikininkai spėja, kad tai buvo sudievintas Prutenis, taip pat sudievinto Vaidevučio brolis, vadintas Viršai-

čiu. Išeitų, kad dievo Šneibrato mitas virto nusipelniusio tautai dievinamo vyro simboliu, kadangi tie patys kronikininkai teigia, jog trejetas vyriausiųjų dievų buvo Perkūnas, Atrimpas ir Poklius, o po jų vyriausiesiems dievams priklausė taip pat Viršaitis, Šneibratas ir Kurkas.

Tai paimta iš paminklų, rastų Prūsijoje, kur kaip dievai buvo garbinami du broliai – Vaidevutis ir Prutenis, garbinti per stabus tų minėtų dievų, kurie turėjo ir atskiras savo valdymo sritis.

Jam aukodavo sorų paplotėlius, iškeptus ant ugnies, sukurtos prie liepų medžių[27].

Kabirai *(Kabiry)*

Tai yra Trejybė, lietuviškai Trejopa *(Triopa)* arba Stabmeldžių trejybė.

Seniausiems ir drauge labiausiai paplitusiems mitams priklauso mitas apie Kabirus. Egiptiečiai ir graikai, romėnai, indai, japonai, slavai, lietuviai ir daugelis kitų tautų turėjo daugiau ar mažiau paslaptingą dievų Kabirų ritualą.

Bochartas žodį *Cabires* išveda iš arabiško žodžio *Kabir*, reiškiančio galią. Romėnai tuos pačius dievus vadino *Dii potentes, Dii socii* arba *Anactes* – monarchai. F. Noelis mano, kad Kabirus anksčiausiai pradėta garbinti Egipte, kadangi Memfyje buvo seniausia jų šventykla. Herodotas sako, kad pelazgai, iš Samotrakės salos atsikėlę į Pelaponesą, atsinešė dalį Kabirų ir įvedė paslaptingą jų garbinimo ritualą. Antikos laikais šviesiausi ir žymiausi žmonės veržėsi būti tų paslapčių dalyviais. Šiek tiek vėliau tų dievybių garbinimas iš Atikos paplito visoje Graikijoje ir toliau.

Enėjas savo Karibus iš Trojos atsinešė į Italiją. Ypač jiems lenkėsi Alba ir Roma; pastarojo miesto cirke buvę jiems trys aukurai. Žmonės šaukdavosi Kabirų ištikus blogiui, namų ne-

---

[27] *Praetorius – Lib. IV. – P. 16*.*

laimei, jūreiviai – per audras, bičiuliai – per bičiulių laidotuves.

Dabar sunku tinkamai atskleisti to mito prasmę: pirma, apeigos buvo slaptos, antra, painiava net senovės mitologų veikaluose, nes vieni Kabirus prilygina Dioskūrams, tai yra Kastorui ir Polideukui, kiti laiko juos kažkokių dievų vaikais, treti – kerėtojais arba kažkokiais šventikais, panašiais į daktilus, koribantus, kuretus. Tačiau lygindami tuos padavimus vieną su kitu ir aiškindamiesi tų dievybių prigimtį, Mnelea, o vėliau Rolandas, labiausiai priartėdami prie tiesos, sutaria, kad Kabirai – trys pragaro, arba mirusiųjų, dievai, kadangi Prozerpina simbolizuoja žemę, priimančią į savo įsčias visa, kas mirė, ir atiduodančią, arba gimdančią, iš tų pačių įsčių, dėl to ji yra pati gyvybė; Merkurijus išreiškia galybę ir lemtį – vieno ir kito gyvenimo ribą, mirtį, perėjimą iš vienos būsenos į kitą; Plutonas – požemį, arba egzistavimą po mirties. Tai iš tikrųjų ir yra graikų mitologijos Trejybė.

Dar atkreipkime dėmesį, kad beveik kiekvienas bent kiek susiformavęs stabmeldiškas tikėjimas yra turėjęs savo trejybę. Indų trejybė – Brahma, Višnus ir Šiva. Egiptiečiai turėjo savo Kamefius, japonai – dievus *Kami*, pono Georgi nuomone, visiškai tapačius Kamefiams, o šie savo ruožtu, matyt, atitinką slavų Tryzną. Iš istorijos žinoma, kad senovės prūsai turėjo Trejybę, todėl nedvejosime priimdami Kabirus į lietuvių dievų tarpą.

Apžvelkime artimesnius šito tikėjimo paminklus. 1811 metais Drujos apylinkėse nusausinto ežero dugne rastos trys žalvarinės statulėlės: jos buvo apie 18 colių aukščio, įskaitant pagrindą – 2 colių storumo trikampę žalvarinę lentą. Figūros ant tos lentos stovėjo nusigręžusios viena nuo kitos; žemiau pečių jas visas juosė metalinis lankas, visas priraižytas ženklų, panašių į kažkokį raštą; jų buvo taip pat lentos plokštumoje ir statmenuose šonuose. Kaimiečiai pardavė Drujoje žydams svarą po 10 grašių, o sverti jos galėjo daugiau kaip du pūdus. Šitą žinią turiu iš vieno patikimo dvarininko, kuris buvo tiesioginis

pardavimo liudytojas[28]. Pasak jo, viena figūra vaizdavo kilmingą moterį romėniškais drabužiais, su diadema papuošta galva; antroji atrodė beveik kaip nuogas jaunuolis su kepuraite, panašia į tas, kurias nešioja Kauno apskrities kaimiečiai, trečioji vaizdavo barzdotą vidutinio amžiaus žmogų, apsirengusį ilgu apsiaustu ir su dirželiu, juosiančiu plaukus. Toms statulėlėms stigo keleto rankų, matyt, buvo nulaužtos. Domintis vėliau, po dešimt metų, neaptikta nė pėdsako, kur toji liekana dingo; vos rasta atsimenančių šį nutikimą; žydai nenorėjo prisipažinti tai pirkę. Nežinia, kas buvo užrašyta, bet vis dėlto vienas žodis, to dvarininko nupieštas iš atminties, kaip nagrinėjant paaiškėjo, mūsų raštu reiškė *Triopa* (Trejopa), o tai lietuviškai tas pats, kas slaviškai Tryzna, tai yra trys ženklai, trys simboliai ar figūros arba trys žmogaus egzistavimo tarpsniai – gyvenimas, mirtis ir amžinybė. Apie tai dar kalbėsime aptardami laidotuvių apeigas.

* * *

II skyrius
DEIVĖS, *Dewe*[1]

.....

Praurimė *(Praurime)*

Šventosios ugnies deivė, viena seniausių senojo pasaulio dievybių.

---

[28] *Ponas Adomas Borovskis*.*

[1] Latviai kiekvieną deivę vadino motina *(Mathe)*, ir, jų supratimu, beveik kiekvienas dalykas, turintis savo dievą, – kiekvieną iš jų apskritai vadino tėvu *(Thews)*, – turėjo ir savo deivę, kitaip sakant, jiems kiekvienas mitas siejosi su dievybės vyriškąja ir moteriškąja lytimis. Tokia Stenderio nuomonė (Lettische Grammatik).

Vyskupo Petro rankraštis apie ją sako: „Pas juos (lietuvius) gyvuoja netikros deivės, panašios į senovės Romos Vestą arba Cibelę, kultas; ją vadina *Praurime,* garbina su įvairiais prietarais. Žmonės ją vadina skaisčiausiąja mergele, ugnies saugotoja, gyvybės davėja. Jai taip pat aukoja ugnį, laikomą amžina, kadangi ji negesdama dega šventajame jos aukure. Tam skirtos ir mergelės, atliekančios žynių apeigas, jos vadinasi *Praurme*; griežta jų pareiga yra saugoti, kad toji ugnis neužgestų. Tos mergelės, kol gyvos, privalo laikytis skaistybės; ją praradusias šalies įstatymai baudžia žiauria mirtimi". Strijkovskis, pasakodamas apie kunigaikščio Kęstučio ir Birutės vedybas, aiškiai mini ją buvus panašia žyne, arba vestale. Mat ant švento kalno prie Palangos, prie Nevėžio upės, Vilniuje ir kitose vietose būta aukurų, kuriuose degė Amžinoji ugnis, saugoma mergelių. Jos visuotinai buvo vadinamos vaidilutėmis, lietuviškai *Wejdalotenie*. Apie jas bus žemiau, straipsnyje apie žynes, taip pat atskirame straipsnyje apie šventąją ugnį.

Menkai yra duomenų apie tą dievybę, tik latvių kalboje išliko artimas tos deivės pavadinimui žodis *Praulis* – gaisras, visa naikinanti ugnis.

Lada *(Lado)*

Didžioji deivė, visuotinai paplitusi senovinėje Šiaurės Europoje.

Kai kurie kronikininkai klysta šiame mite įžiūrėdami dievą, nes visi slavų, estų, lietuvių paminklai mena deivę.

Lietuviai laikotarpį nuo gegužės 25 iki birželio 25 dienos paskirdavo Ladai. Jai buvo atnašaujami balti gaidžiai, rengtos vičšos puotos, šokta pievose, mergaitės dainuodavo dainas, kuriose dažnai kartodavo: *Lado, Lado, Lado, didie musu dewe*, tai yra: „Lada, didžioji mūsų deive". Paskutinė diena buvo Rasos šventė. Skaityk straipsnį „Šventės".

Lietuvos kaimiečiai dar išsaugoję dainų, dainuotų per Ra-

sos šventę, kuriose minima Lada, taip pat aukso Lada, aukso ponia.

Nors ši deivė buvo žinoma ir slavams, ypač šiauriniams, bet neturime apie ją tikslių duomenų. Kai kas, kaip antai Lomonosovas, mano, jog tai buvusi Venera. Atrodo, Auksinė boba *(Zolotaja Baba)* reiškė tą patį, ką Lada, kurios stabą turėjo obdorai[2]. Ji globojo vaikus nuo gimimo iki jaunuolio amžiaus. Taigi ir lietuvių Lada galėjo turėti panašių bruožų. Iš tikrųjų iš to, ką išguldėme straipsnyje apie Santvarą, Lada buvo lietuvių Latona, dvynių Lėlio ir Lėlės, pramintų Lelyva, motina.

Butė *(Budte)*

Išminties deivė. Jos vardą paėmiau iš vieno liaudies padavimo, išgirsto Memelio apylinkėse, iš kurio aiškėja, kad šiuo vardu dievinta išmintis. Šiame pasakojime apie kažkokio garsaus jūrininko nuotykius tarp kitų moralizuojamų sakinių yra tokie: „Išmintis, arba protas, kuris sergsti visus gero žmogaus darbus, yra dieviškos būtybės, Butės *(Budte)*rankoje. Ji apdovanodavo ta dovana žmones, ir jie išgarsėdavo". Matyt, čia kalbama apie lietuvių Minervą, tačiau jos kilmė buvo kitokia, negu graikų Minervos.

Herodotas[3] aiškiai sako, kad egiptiečiai lenkdavosi deivei Butei, kurios garbinimas buvo ir seniausių graikų paprotys. F. Noelis straipsnyje „Butė" pažymi, kad šią deivę iš indų pirmiausia perėmė egiptiečiai ir japonai bei kitos tautos.

Indai turi mums iki šiol dar neaiškų supratimą apie Budhos *(Budha)* dievybę, nes mitologas vienur sako, kad tai buvęs vienas iš senovės indų valdovų, iš mitinės mėnulio vaikų kartos, kitur šis vardas reiškiąs planetos Merkurijaus genijų, o

---

[2] Skaityk Gvaninio septintosios knygos I dalį*.

[3] Lib. 2. – C. 59, 63.

dar kitur – dievą Višnų, kuris, devintą kartą įsikūnydamas, priėmęs tokį vardą. Kad ir kaip ten būtų, sutampa braminų nuomonės: mitologinė būtybė, turinti šį vardą, buvo išminčius arba tikroji išmintis. Pasak jų blaivesnio to dalyko aiškinimo, Budha buvęs senovės indų mokytojas ir įstatymų kūrėjas, kuris išmokė juos šešių mokslų: astronomijos ir astrologijos, moralės, religinių apeigų, gydymo meno, teisės ir prekybos. Vis dėlto matyti, kad, greta to, jis dar skiepijo Dievo teisingesnio supratimo tiesas ir peikė braminų religinį fanatizmą, kadangi jie iki šiol kupini didžiausios paniekos Budhai, nors neginčija didelių jo dorybių ir dieviškumo. Labai senais laikais budistų sekta Indijoje buvo persekiojama ir ištremta iš šalies. Todėl Budhos vyriausieji kunigai persikraustė į tolimas Azijos šalis; per juos jau seniai plito šis tikėjimas. Todėl mitologai tapatina Budhą su kiniečių *Fo*, birmiečių *Gaudma*, siamiečių *Semonahodom*, egiptiečių *Bute*, japonų *Buto*. Mes manome, kad ir mūsų lietuviška Butė priklauso tai pačiai kategorijai. Sutikdami, kad budistai buvo tikri Budhos sektantai, juos turime priskirti prie lietuvių tautos pirmtakų, kaip tai vėliau paaiškės dėstant lietuvių senovės istoriją.

Lietuvių kalboje dar yra žodis *Budas* (būdas), kurio prasmė plati: įprotis, nuomonė, protas, išmintis. Tad išminties deivė nėra svetimas lietuvių mitologijai mitas.

Laima *(Lajma)*

Deivė, turinti didelę valdžią danguje ir žemėje. Iš visų surinktų apie ją duomenų aiškiausiai matome, kad tai buvo lietuvių Diana arba Izidė[4].

Ji, kaip senovės graikų Diana, taip pat turėjo daug vardų – vadinta *Marionyma,* tai yra Tūkstantvarde. Iš lietuviškų var-

---

[4] *Russow Balthasar.* Chronika der Provintz Lyflandische*. Šis autorius pastebi tą patį, priskirdamas jai Dianos savybes (p. 1–3).

dų, kurie dar neišnyko, yra Laima *(Lajma), Menule, Lela, Kunimirszis, Miedzioima.*

Labiausiai paplitęs tos deivės vardas – Laima – garsėja prūsų, lietuvių, žemaičių ir latvių liaudies dainose, pasakojimuose ir padavimuose. Šaukiama tuo pačiu vardu, ji buvo moterų globėja visuose jų gyvenimo nutikimuose, kaip romėnų Diana, vadinta Eileitijos, Lucinos ir Genitalės vardais[5]. Ypač ji globojo skausmingai gimdančias moteris, rūpinosi naujagimio sveikata ir likimu, paduodavo jam žinduką, suvystydavo, sergėdavo maudomą. Stenderis sako: dar dabar latviams *Lajma* reiškia vaikų laimingą likimą arba laimę, kai kuriose dainose ji vadinama *Laema mahmina,* Laima – motulė arba deivė. Kai kuriomis tebegyvuojančiomis žmonių nuomonėmis, Laima viešai pasirodanti ant tam tikrų kalnų ir pasigirstąs jos balsas. Taip ji įspėjanti apie gresiančią nenumatytą nelaimę. Vienoje, pajūrio dainoje sakoma:

Lajme szauke, Lajme reke,
Basi bėgant per kalneli...
(Laimė šaukė, laimė rėkė,
Basa bėgant per kalnelį...)[6].

---

[5] Šybinskis drauge su kitais mitologais mitologijos žodyne pripažįsta Lucinos vardą Junonai, bet klysta, nes Horacijus Eileitiją, Luciną ir Genitalę vadina Diana. (Carmen Saeculare. – V. 14 et segu.)

[6] Dainos, arba lietuvių liaudies dainos. *Rhesa L. J.* Litthauische Volkslieder etc.*. *Ponas Tadas Volianskis mums pateikė savą šios dainos vertimą:*

I
Lajma woła, Lajma wrzeszczy,
Suwa boso przez pagórek.
Doszedł do mnie głos jej wieszczy,
Wnet wybiegam na mój wzgórek.

2
Tam spostrzegam trzech rybaków,
Kopijników – mych rodaków:
Czyście brata nie spotkali
Po dzisiejszej nocnej fali?
3
Ach! dzieweczko miłośliwa!
Brat twój na dnie już spoczywa;
Piasek mu policzki ściera –
Już się nurtom nie opiera.
4
Kopijniki, przyjaciele,
(Rzecze dziewczę do nich śmiele)
Wydobądźcież mi braciszka
Z głębokiego wód łożyska.
5
Ej, dzieweczko – próżna praca;
Kto śpi w głębi, już nie wraca.
Co nam dasz, gdy go dobędziem,
Trudnej pracy nie oszczędziem?
6
Pierścień złoty dam jednemu,
A jedwabny pas drugiemu;
Lecz trzeciemu niemam co dać,
Muszę siebie jemu oddać.
7
Słuchaj, ty sterniku młody,
Co swą łodzią prujesz wody:
Ja się z tobą wnet ułożę –
Wozak sterniki chłopcy hoże;
8
Żagle swoje jak rozwiną,
Z wiatrem przeciw wiatru płyną.
Ale wrogi, jak cię zoczą,
I na okół cię obskoczą:

Deivė Laima. Teodoro Narbuto piešinys „Naujosios mitologijos" rankaštyje (pagal Tadą Volianskį)

Prūsijos lietuviai dar turi priežodį: *Tajp Lajma lėmė*. Latviai šią dievybę taip pat vadina Laume *(Lauma)*. Tai yra tas pats, nors Stenderis šiuo vardu vadina kitą deivę, nes, pasak

9
Czy potrafisz otoczony
Im się wymknąć do twej żony,
By samotną nie została –
Oczki z żalu wypłakała?

(Laimė šaukė, laimė rėkė,
Basa bėgant per kalnelį.
Aš, užkopusi kalnelį,
Mačiau tris žvejačius –
Kopininkus ant jūračių.
– Ar nematėt mano brolelį
Ant aukštų jūrelių?
– Ai mergate lelijate,
Tavo brolytis gul nuskendęs
Ant jūrių dugnelio.
Smiltys jo veidelį graužia,
Vilnys jo plaukelius plauja.
– Kopininkai, mieli kūmai,
Ar ištrauksite brolytį
Iš jūrių dugnelio?
– Ką gi duosi, kad ištrauksim?
– Vienam duosiu šilkų juostą,
Antram duosiu aukso žiedą,
Trečiam neturiu ko duoti.
Tuomi pati suderėsiu
Jaunu styrininku.
Styrininkas mudrus vyras,
Tasai mok akrutu bėgti,
Bėgt su vėju, bėgt prieš vėją.
Kaipgi tu vengte išvengsi
*Savo neprietelius?)**.

Ostermėjeris, atsižvelgdamas į šias ypatybes, Parką visiškai netinkamai vadina Laima (Kritischer Beitrag zur altpreussischen Religions Geschichte. – S. 15).

jo, ji valdžiusi žemę, krušą ir lietų. Tai buvo lemčiai būdingos ypatybės arba lėmimai deivės, valdančios įvairius – blogus ar gerus – nutikimus moterų gyvenime. Latvių mergaitės iki šiol paiso *Peekts vakars* – vakaro prieš penktadienį. Tą vakarą nė viena neverpia bijodama, kad lauke neužderės linai arba kad avims susivels vilna. Mano užkampyje nuo Kalėdų iki Naujųjų metų moterys vakarais neverpia dėl tos pačios priežasties, – tai Laimos šventės liekanos. Stenderis dar sako, kad latviams *Lauma* reiškia tą patį, ką ir ragana. Taigi įvairūs – ir pareinami nuo būdo, ir dėl turinio – yra iš Laimos kilę pavadinimai. Stabmeldystės laikais galėjo būti moterų pranašautojų, tos deivės garbintojų, tokių kaip burtininkai – Santvaro išpažinėjai. Skaityk straipsnį „Burtai".

Netoli Krušvicos, prie Goplo ežero, buvo atkastas deivės Laimos stabas, gana dailiai iškaltas iš smiltainio. Ponas Tadas Volianskis atsiuntė man piešinį, kurį čia pridedu (žr. iliustraciją p. 120). Iš kitų rankų gavau tokį pat piešinį, tik su tuo skirtumu, jog ant akmeninio pagrindo buvo rastas runų užrašas, patvirtinantis pono Volianskio spėjimą. Jis išskaitė, jog tai yra „Lauma", AΨYAL (skaitoma iš dešinės į kairę). Žinoma, jog 1096 metais prūsai buvo tuose kraštuose ir stojo į mūšį su lenkais prie Goplo ežero[7]. *Kaip tik tuomet jie galėjo pamesti savo deivės stabą, kuris išgulėjo žemėje daugiau nei septynis amžius. Šiandien tai lenkų armijos generolo Skažinskio (Skarżyński) nuosavybė. Statulėlės išmatavimai nežinomi*.*

Liaudies dainose pastebėtas pavadinimas *Menule*, taikomas mėnuliui *(Menuo, Menesis, Menulis)* ir laikomas moteriškos giminės. Jis reiškė vyrų garbinamą mėnulį, kaip romėnų *Men* arba *Lunus; Mena*, arba *Luna*, – tas pats šviesulys, kurio, kaip deivės, šaukiasi moterys. Pasak žmonių pasakojimų, *Menule* buvo nakties ir žmonių naktinių nutikimų valdovė; šviečiant mėnuliui, ji linksmu žvilgsniu stebi žemę, nusileidžia jo spinduliais. Supykusi ji nusuka veidą ir pasislepia debesyse.

---

[7] *Dzieje narodu Litewskiego. – T. III. – S. 260.*

Kad Laima tapatinama su mėnuliu, patvirtina Prūsijos lietuvių daina pono Rėzos rinkinyje „Dainos" (p. 11). Ten dainuojama: *Lajme lėme Saulužės dienate.* Tai reiškia, kad tuomet saulės periodas pasirodė esąs viena diena ilgesnis už mėnulio periodą. Kitose dainose dainuojama apie tai dar aiškiau.

Vardą *Lela* išlaikė vietovardžiai, ir jis aptinkamas vienoje vestuvinėje dainoje, kur pasakyta: *Triwejde Lele Kunigie* – triveidė Lėlė karalienė. Tai mitas apie lietuvių Dianą, nusižiūrėtą iš graikų mitologijos. F. Noelis straipsnyje *Trigla* sako, kad trijų pavidalų Dianą garbino tautos, gyvenusios prie Oderio, Vyslos, Dnepro ir pan. Tuos tris Dianos pavidalus Servijus aiškina taip: ši deivė valdė žmogaus gimimą, gyvenimą ir mirtį. Visai taip pat, kaip Laimą suprato mūsų lietuviai. Šitaip suprantama ir vadinama, ji įėjo į Trejybę.

Romėnų *Lella* reiškė naktibaldą, ištvirkusią moterį, besišlaistančią naktimis; tokių moterų namus vadindavo *Stabula Lellae.* Čionykščiai kaimiečiai Lėliu *(Lelak)* vadina vieną naktinį nemenko dydžio paukštį, kuris vėlyvais vasaros vakarais skraido aplink namus. Nuo to ir jaunus žmones, besišlaistančius naktimis, jie paprastai vadina lėliais *(Lely).*

Kunimirszis liaudies sakmėse vadinama Laima, kai ji, mėnuliui šviečiant, šoka kapinėse su mirusių mergaičių vėlėmis. Taip pasakoja žmonės.

Medžiojma *(Miedzioima)* minima medžiotojų padavimuose. Tai Laima, gyvenanti miškuose, besivaikanti žvėris, gąsdinanti juos, o kartais gananti ištisas briedžių, stirnų ir kitų laukinių gyvulių kaimenes. Girių medžiokliai dar laikosi prietarų, iki šiol primenančių šitą padavimą. Jie vadinosi stumbrininkai *(Żubrawce)*, kadangi paslapčiomis galabino stumbrus, taip pat brakonieriais, kadangi vogė briedžius ir kitus stambius gyvulius; brakonierių yra ir dabar.

Vyskupo Petro rankraštyje yra duomenų, kad lietuviai garbino deivę *Lellia Menelia* su didžiuliu prietaringumu, *horribili cum superstitione colenda.* To neradome jokio pėdsako. Jei tai

būta gyvų žmonių aukos, tai galima spėti, kad pagal graikiškas apeigas, kurias atlikdavo balandžio mėnesį, Targelijų šventės išvakarėse[8], mėnulio ir saulės garbei, būdavo užmušami du žmonės – vyras ir moteris, o, pasak kitų, – du vyrai. Tikriausiai tai barbarybės amžių liekana, nes ir Tauridėje karalius *Thoas* žudydavo praeivius – aukas Dianai.

Pelenų Gabija *(Polengabia)*

Anot Lasickio, tai deivė, globojusi besikūrenantį židinį. Saugotoja nuo gaisrų.

Šiuo atžvilgiu ji visiškai atitinka romėnų deivę Statą, kurią mitologai tapatina su Vesta. Taip pat ir lietuvių deivė Pelenų Gabija *(Polengabia)*, ko gero, buvo naminis Praurimės vardas, kuriuo jos būdavo šaukiamasi ruošiantis apie namų židinį.

Moterų Gabija *(Matergabia)*

Keptos duonos ir kepėjų deivė. Lasickis apie ją sako: „Moterys jai atnašauja kaip auką pirmąjį iškeptos duonos kepalą, kurio viršų paženklina tam tikru ženklu. Nuo jo neatsiriekia niekas kitas, tik pats namų šeimininkas arba jo pati. Kepalas vadinasi „Tas viršus" *(Taswirszis)*". Tai reiškia paženklintą viršų. To papročio kaimiečiai laikosi iki šiol, tik vietoj jau užmiršto deivės Moterų Gabijos ženklo *Tas* brėžia kryžių. Kadangi kepalas yra geriausiai iškepęs, nes pirmasis pašautas į pačią duonkepės gilumą, tai nenuostabu, kad šeimininkai pasilieka jį sau. Lotyniškas žodis *Mater* nesvetimas lietuvių kalbai, nes visose tarmėse ir šnektose žodis „motina" *(matka)* yra panašios kilmės.

---

[8] *Noel F.* Dictionaire de la fable (Thargelia).

Skyrelyje apie Santvarą pastebėjome, kad tas dievas, valdantis ugnies elementą, vadinosi Gabija; ką tik suminėtosios deivės, kurių vardai baigiasi tuo pačiu žodžiu, turėjo būti kaip nors susigiminiavusios su lietuvių Apolonu. Iš tikrųjų trijų dievybių vardo pranašybė suartina jas tarpusavy. Gabijos šaukdavosi vyrai, kurstydami ugnį jaujose arba kitose vietose, kur grėsdavo gaisras; Pelenų Gabijos – moterys, kurstydamos ugnį krosnyse namuose. Šauktis Moterų Gabijos – tai paprotys kepėjų, norinčių, kad gerai nusisektų duona*.

Perkūnaitėlė *(Perkunatele)*

„Ji yra žaibo ir griausmo motina, kuri saulę, nuvargusią ir dulkiną, išprausia maudyklėje; po to, kitą dieną, išleidžia švarią ir švytinčią", – sako Lasickis. Su Perkūnu ji dalijosi valdžia danguje ir žemėje, panašiu vardu lietuvių šaukiama. Ji buvo lietuviškoji Junona, Perkūno žmona ir sesuo, visiškai kaip graikų mitologijoje. Žinoma, kad Antikos mitologai Junoną taip pat painiojo su okeano deive Tetide. Jie manė, kad besileidžianti saulė nugrimzta į okeano vandenis, tarytum eidama į tos dienos maudyklę.

Ką paliko Lasickis ir ką čia ką tik pasakėme, to teisingumą patvirtina tyrimai. Žemdirbiai garbino šią deivę kaip oro permainų valdovę; ypač valstietės maldaudavo jos, kad apgintų pas Perkūną laukus nuo krušos, liūčių, griausmų. Žemaitijoje, kai kuriose vietose, iki šiol tebesimeldžia Perkūnaitėlei, tik savo maldas kreipia į švenčiausiąją mergelę Mariją, kurią jie vadina *Panna Marya Perkunatele* arba *Perkunija*. Net būta papročio vadinti šventę Maloningosios Dievo motinos švente. Šis kaimiečių meldimasis sutampa su žinomomis senovės Romos žemdirbių maldomis Junonai, vadinamai *Populonia.*

Netoli Jurbarko, Nemuno kairiajame krante. Kidulių kaime, yra labai sena mūro pilis. 1805 metais vieno bokštelio lau-

ko sienoje mačiau tos Dangaus karalienės bareljefinę figūrą iš nedailaus, bet labai patvaraus gipso. Nors ir patirti per ilgus amžius dideli jos sužalojimai, vis dėlto galima suprasti skulptoriaus mintį. Žiūrėk I lentelės 2-ąjį piešinį. Joje nėra nieko, kas darytų ją panašią į krikščionišką šventąją. Manyta, kad tai senųjų pilies savininkų herbas. Moteris apsirengusi romėniška tunika, susijuosusi diržu, nuo pečių krenta platus apsiaustas. Galva papuošta kažkokia spinduliuojančia diadema; ant pečių krinta ilgi plaukai, ties kakta perskirti; veidas pailgas, griežtas, nebejaunas, rankos praskėstos; kairiojoje rankoje laiko kažką panašaus į skeptrą, dešiniojoje – lyg Jupiterio deglą, *fulgur*. Nuo kojų iki pusės kūną gaubia tiršti debesys, tarytum pati kiltų su jais. Jeigu šis paminklas nėra iš stabmeldystės laikų, tai – kaip reiktų manyti – ar jis nepriklauso XV amžiaus pradžiai; neabejotina, kad sukurtas pagal stabmeldišką Perkūnaitėlės vaizdinį toje epochoje, kai dar prietaringai bijota perkūnijos.

Pagaliau reikia manyti, kad Perkūnaitėlės vardas visiškai atitinka antikinių laikų Fulgurą; šiuo vardu romėnai garbino Junoną, žaibų motiną, tardami ją esant saugotoja nuo perkūnijos.

Pilvytė *(Pilwite)*

Pinigų, turto, lobių, sėkmės deivė, lietuvių Fortūna.

Kad šis mitas buvo žinomas, įrodo pateikiama dainelė, kurią dar tebemoka vietos valstiečiai:

Weju, weju tau, Pilwite!
Ir per łauku, ir per mariu;
Ni aldeju nietureju,
Ni sparmas man niepadariu,
Tik tej szłowe priraszite.

Kas tawa tur, o Pilwite!
Małone brungiu del żmoniu:
Ture auxiu kajb ir plite,
Ture piłnu rugiu kłoniu,
Garbe ture manip mundu[9].

Pilvytė yra originalus lietuviškas pavadinimas. *Pilwis* iš tikrųjų reiškia storulį, perkeltine prasme – turčių. Iš čia *Pilwitos*, kaip vadina Strijkovskis, arba *Pilwite*, reiškia turto deivę. Šioje lietuvių deivėje susiliejo Plutono ir Fortūnos bruožai, todėl ji galėjo vadintis ir vyriškos giminės Pilvyčiu *(Pilwitos)*, ir moteriškos giminės Pilvyte *(Pilwite)*. Atnašaujant svarbiausias aukas, niekada nebūdavo užmirštama kreiptis į šią deivę. Apie ją samprotauja beveik visi kronikininkai, bet dažniausiai mano ją buvus dievą. Mes labiau laikomės krašto padavimų, kaip tai randame ką tik pateiktoje dainoje. Beje, labai gali būti, kad vėlesniais laikais ir stabmeldystei išnykus liaudis klydo apibūdindama dievybių lytį, bet ne čia esmė; tai lengvai ištaisoma, jeigu tik atsirastų kokių nors žinių apie šį dalyką.

Latviai žinojo šią dievybę kaip Pilviką *(Pelwihkse)*, kitaip *Szkahde*. Stenderis, tuose savo latvių mitologijos straipsniuose saviškai pateikdamas klaidingas išvadas, nutolsta nuo esmės ir tiesos.

Slavai garbino tą pačią dievybę, vadindami įvairiais tarmiškais vardais: *Kolita, Dažba, Dachuba, Daszuba, Dažboh, Dajebóg*. Lietuvos rusinai savo pasakojimuose taip pat mini *Dolą (Dola)*, atitinkančią šią dievybę, kuri, kaip romėnų Fortūna, būdama permaininga, vieniems būdavo gera, o kitiems – bloga. *Senovės vokiečiai garbino dievaites „Pilwith", „Pilwis", „Belewitt"***.

---

[9] Gera lietuvių kalba *mundus* reiškia pasaulį apskritai, todėl *Narymund* – pasaulio pakraštys, *Giarymund* – gerasis pasaulis, *Zygmund* – kitoniškas (skirtingas) pasaulis*.

Lietuva *(Liethua)*

Laisvės, malonumų, džiaugsmo deivė. Ją tebežino lietuviai, ypač senojoje Trakų vaivadijoje, latviai ir estai.

Anot visų tyrimų, šios deivės ypatybės buvo perimtos iš skandinavų, kurie ją vadino Frėja; ji buvo jūrų ir ugnies dievo, žemiškos laimės, turtų, sostų dalintojo Niordo duktė, *o pati buvo laisvės, nepriklausomybės, malonumų, meilės poezijos motina**. Be to, ji raita nulėkdavo į kiekvieno mūšio lauką ir pasidalydavo su Odinu žuvusių karių vėles, lietuviškai vadinamas murgais *(murgi)*. Ašagarde *(Assagard)*, arba šiaurės Olimpe, ji turėjo prabangius rūmus, vadintus Tautų sambūriu *(Zgromadzenie ludow)*, kuriuose jai patarnaudavo žuvusių už laisvę riterių vėlės. Jos karietą traukdavo dvejetas katinų. Jos vyras buvo Oderis *(Oder)*, su kuriuo turėjo nuostabiausio grožio dukterį, vardu Nosa *(Nossa)*. Minėtasis vyras, išvykdamas į keliones po įvairias šalis, pametė ją visiems laikams. Labai sukrėsta šio nutikimo, deivė klaidžiojo visur, ieškodama neištikimo vyro; gailios ašaros, kurias ji išliejo, virto gryno aukso lašais. Skandinavai taip pat manė, kad dėl tos kelionės deivė Frėja tapo žinoma įvairiuose kraštuose ir buvo garbinama įvairių tautų. Beveik tokį patį, kaip užrašytasis Edoje, pasakojimą aptinkame mūsų kaimiečių padavimuose. Turiu jį savajame senų liaudies padavimų rinkinyje; kitą, menkai tesiskiriantį, gavau iš Žemaitijos, iš vieno senovės tyrėjo. Pasak šių lietuvių padavimų, pasakojimo veikėjų vardai yra arba visiškai iškraipyti, arba visiškai užmiršti, pavyzdžiui, neaišku, kieno duktė buvo deivė, kaip vadinosi vyriausiasis dievas. Deivės vardas buvo Lietuva, jos vyro – Trinetas (Trinytis? – *R.J.*), dukters – Dalia *(Dala)* arba *Dahla*. Murgų, arba Tautų sambūrio, rūmai buvo pačioje toliausioje šiaurėje.

Įrodymą, kad lietuviams katinas buvo Lietuvos simbolis, radau vienoje 1483 metų karaliaus Kazimiero privilegijoje, rašytoje ant pergamento rusų kalba, kuria bajorui Rimvydui

(Rymwidowi) suteikia žemę prie Merkio upės Trakų apskrityje. Ten pasakyta, kad duota kaip atpildas už didesnės, nei įstatymais garantuojama, laisvės siekiančių Merkinės valsčiaus valstiečių maišto nuslopinimą, taip pat už sugavimą maištininkų vado, vardu Leicis *(Lejczis)*, kuris, paniekindamas jo didenybės karaliaus orumą ir rimtumą, išdrįso paduoti karaliui katiną, sakydamas, kad tai esąs stabmeldiškosios laisvės *(Lietwii)* ženklas.

Iš to matyti, kad lietuvių tauta, nepakęsdama savo laisvių suvaržymo ir norėdama išsivaduoti iš priespaudos, pasinaudodavo laisvės deivės simboliu. Šitoks simbolio panaudojimas buvo visuotinai paplitęs Antikos tautose. Tokią pat reikšmę katinas turėjo romėnams, jis simbolizavo pilietinę laisvę, kitokią, negu suteikiama vergams ir karo belaisviams, kurios ženklas buvo kepurė.

Dar pateikiame dainelę apie tą deivę, pažodžiui išverstą iš lietuvių kalbos:

Milenka Liethua,
Droga wolności!
Skryłaś się w niebios przestrzenie.
Gdież ciebie szukać?
Czy już tylko na łonie śmierci?
Niech patrzy, gdzie chce, nieszczęśliwy,
Spójrzy na Wshód,
Spójrzy na Zachod;
Bieda, mus, ucisk;
Pot z pracy, krew od razow
Ziemię zalały obszerną.
Mileńka Liethua,
Droga wolności!
Znijdź z nieba, użal się.

(Mieloji Lietuva,
Laisvės kely!
Dingai dangaus erdvėje,
Kurgi tavęs ieškoti?
Gal jau tik mirties prieglobsty?
Težiūri vargšas kur nori:
Ar pažiūrės į rytus,
Ar pažiūrės į vakarus,
Vargas, prievarta, engimas,
Prakaitas nuo darbo, kraujas nuo smūgių
Plačiai užliejo žemę.
Mieloji Lietuva,
Laisvės kely!
Nuženk iš dangaus, pasigailėk)

Mielai atidaviau savo laikrodį bajorui, kuris man tą dainelę užrašė ir tiksliai išvertė į lenkų kalbą Seredžiaus miestelyje 1805 metų liepos 17 dieną.

Rusovas sako, kad latvių jaunimas garbino tą deivę, vadindamas *Dahkla*, kaip laisvės ir vyriškumo globėją. Tą patį mitą pastebi Stenderis, bet dėl savo keistos etimologizacijos sudvejina: vienur vadina *Dekkla*, kitur – *Tikla*. Taip pat priskiria jai nebūdingas ypatybes: kadangi ji buvusi prievartos nepakenčiančio jaunimo deivė, tai painioja ją su Laima.

Veliona *(Wellona)*

Tai buvo garsi amžinybės, amžinos vilties, būsimo pomirtinio gyvenimo deivė. Lasickis šiame pavadinime klaidingai įžiūri dievą.

Senovės prūsai ją, kaip mirusiųjų valdovę, vadino Giltine

[10] *Rėza.* Dainos.

(Giltine)[10]. Latviai, teikdami tą pačią prasmę, vadino *Welli-Deewa*. Šios deivės garbinimo apeigos buvo rengiamos per laidotuves ir Vėlines. Skaityk žemiau atitinkamus straipsnius.

Ji turėjo savo šventyklą vietovėje, kuri iki šiol tebesivadina Veliuona *(Wellona)*. Dabar tai menkas miestelis dešiniajame Nemuno krante, penkios mylios iki Jurbarko. Seniau ten buvo stipri pilis ant kalno, plačiu perkasu padalinto į du piliakalnius. Kaip tik ten buvo minima Velionos šventykla. XIV amžiaus pradžioje kryžiuočiai buvo apgulę pilį, bet, negalėdami jos paimti, pasistatė priešais ją dvi pilis – Fridburgą ir Bajerburgą, kadangi Bavarijos kunigaikštis su savo kariuomene dalyvavo tame žygyje. 1329 metais Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas, puldamas vieną iš tų pilių, buvo nukautas kažkokiu šaunamuoju ginklu. Vėliau, pagal 1331 metų rugsėjo 17 dienos sutartį, sudarytą stovykloje prie Bartenšteino, tos pilys buvo sunaikintos. Vis dėlto 1364 metais kryžiuočiai sudegino Veliuoną ir sugriovė pilį. Po to kunigaikštis Kęstutis pasistengė pilį iš naujo atstatyti ir sustiprinti. Atnaujino ir šventyklą, kuri gyvavo iki 1406 metų, kada kryžiuočiai antrą kartą paėmė pilį ir perstatė į krikščionių bažnyčią. Nuo tol iki mūsų laikų ant jos bokšto tebėra šv. kryžiaus ženklas. 1414 metais kunigaikštis Vytautas, gyvendamas Veliuonos pilyje, administravo tą kraštą, įsteigė Veliuonos vėliavininkiją, arba apskritį, užrašė bažnyčiai daugiau pajamų. Valdant Žygimantui Augustui, vietos kunigas klebonas Ragauskas *(Rogowski)* priėmė Socino tikėjimą, ir toji bažnyčia ilgai priklausė evangelikams reformatams. Katalikams ji sugrįžo jėzuitų pastangomis, valdant Zigmantui III. Ši trumpa ekskursija į istoriją remiasi vietinių istorijos mokovų apklausa ir klebonijos užrašais, kuriais vietos klebonas leido man pasinaudoti 1805 metais. Tuo laiku aptikau ir bažnyčios išorinėje sienoje įmūrytą akmeninę lentą, kurioje, nepaisant didelių sužalojimų, buvo galima perskaityti šiuos žodžius:

D. O. M.
Veritatis. unoq. Vivo. Et. San.
Hoc. In. Loco. Ubi. Antiqus.
Cultus. Wellone. Aeternitas.
Deae. Fuit. Don... Nihil.
...o. Prim... sac...
.....Ro...[11]

Tai buvo paminklinė lenta, žyminti krikščionių bažnyčios įkūrimą Velionos šventyklos griuvėsiuose.

Šios deivės simbolis buvo ypatingas ženklas, arba hieroglifas. *Žiūrėk V lentelės 35 piešinį**. Kitus dalykus apie ją išdėstysime straipsniuose „Vėlinės", „Laidotuvių papročiai", „Kapai," „Mirusiųjų garbinimas".

Pergrubė *(Pergrubie)*

Pavasario, gėlių, daržų, žmogaus pastangomis gausinamų žemės vaisių deivė.

Kitaip vadinosi Grubytė *(Grubite),* nuo žodžio *Grubios* – gėlių ir vaismedžių sodas.

Stenderis yra pastebėjęs, kad latviai turėjo deivę, kurią vadino *Dyza* arba *Dysza*; savo ypatybėmis ji visiškai atitiko Pergrubę. Senovės prūsai ją vadino *Melitele,* tai yra Meilutėle.

Su šia malonia dievybe supažindina dainelė, iki šiol tebeskambanti Lietuvos kaimo gražuolių lūpose:

Dok mums žiedaj, dok, Grubite!
Padarit grażaj wajnikaj;
Dok szwintaj dowana tawa,
Kas tur darżaj patogitaj,

---

[11] Tiesos Dievui, Geriausiajam, Aukščiausiajam, vieninteliam gyvam šioje vietoje, kur senovėje (senoviškai) garbinta Veliona, amžinybės deivė... *(lot.)*

Giaras łajmbos burimnikaj:
Te red' martis plaukaj sawa.*

Nežinau, ar yra kur nors kaimiečių, taip mėgstančių gėles, kaip Lietuvoje; niekur mergaitės nepuoselėja gėlių rūpestingiau; dažnai varganas namelis turi nuostabaus grožio daržėlį. Menkame kaimelyje nesunku rasti tokių gražių žiedų, kuriais kiekviena sostinės gražuolė nesigėdintų papuošti savo alebastrinę liemenėlę. Kiekvienos vestuvės, net viduržiemį, negali apsieiti be gyvų žalumynų vainikų; taigi jie taip moka pridengti čžią su rūtomis, kad šaltis jų nenukanda. Gėlės Lietuvoje, kaip kadaise pas graikus ir romėnus, buvo ypatinga švenčių ir puotų puošmena. Dar dabar kaimo žmonės daug vilčių deda į žoles, pašventintas įvairiais metų laikais, – ne gydymo, bet tam tikro jų panaudojimo prieš įvairius nelaimingus nutikimus ir įsikalbėtas baimes požiūriu. Švento Jono, Kalėdų, Švenčiausiosios mergelės į dangų ėmimo šventės, vadinamos Žolinės atlaidais, proga neša pašventinti žoles, daržoves, vaisius ir juos laiko, kad saugotų namus nuo piktų dvasių; jų dūmais nuvejamos šalin kai kurios ligos, atnešamos blogų vėjų, krušos ir žaibų debesys, tokių žolių ryšelis mirusiems įdedamas į pagalvę ir atliekami įvairūs kerėjimai, kurie yra senųjų Pergrubės garbinimo apeigų liekanos.

Iš kronikų žinoma, kad tos deivės šventė buvo švenčiama pavasarį, kai tik nutirpsta sniegas. Skaityk straipsnį „Šventės".

Tai buvo dievybė, tapati antikinei Florai, taip pat slavų Sievai *(Siewa)*, kurios stabo atvaizdas išliko slavų kronikose; kažkas panašaus, aišku, buvo ir Pergrubė. Ją vaizdavo kaip nuogą jauną ir gražią mergaitę su palaidais, žemiau kelių krintančiais plaukais, galva, papuošta gėlių vainikėliu, dešinėje rankoje laikančią obuolį, kairėje – vynuogių kekę. Tikriausiai tai būtų galėjusi būti viena gražiausių šiaurės stabmeldžių figūrų, jeigu skulptoriui nebūtų pristigę talento.

Deivės Pergrubės garbinimas ne tik buvo bendras dauge-

liui tautų, gyvenusių Lietuvos kaimynystėje, bet ir labai išgarsėjęs tiek tarp pačių Lietuvos gyventojų, tiek ir tolesnėse valstybėse. Todėl apie ją šį bei tą rašo visi kronikininkai, ir beveik kiekvienas savitai.

Senovės germanai ją vadino *Herta*, tai yra Motina žeme. Tam tikrą to kulto panašybę Tavernjė *(Tavernier)* rado net pas čerkesų ir kumanų totorius[12]. Aukų atnašavimo Pergrubei apeigų Prūsijos lietuviai laikėsi dar iki 1530 metų; tai liudija liuteronų vyskupų Polenco ir Pauliaus Sprito Karaliaučiaus bažnyčios Agenda.

Milda *(Milda)*

Meilės ir piršlybų deivė, kitaip Aleksota *(Alexota)*. Kronikose apie ją nėra nieko konkretaus, vien šiokie tokie spėliojimai, tačiau padavimai, pasakojimai ir kai kurios liaudies dainos paaiškina tą mitą. Straipsnyje „Kaunis" bus nurodyti šaltiniai ir įrodymai; čia suminėsime tai, kas tiesiogiai liečia šią Lietuvos Venerą.

Jai buvo skirtas balandžio mėnuo. Skaityk žemiau straipsnyje „Šventės. Iškilmės".

O tyrimai tik vietiniai ir apima Kauno apylinkes, kur toji deivė, matyt, buvo ypač garbinama; vienas iš to labai seno miesto priemiesčių iki šiol tebesivadina Aleksotu. Antikos laikais buvo žinoma stebėtino gražumo nimfa, vadinta *Alexothe*[13]. Kaip pastebėjau, Kauno apylinkėse tam tikros rūšies kerėtojas ar kerėtojus, padedančius meilėje, kaimiečiai vadina mildauninkais *(Mildawnikas)*. Iš tenykščių vietų pasakojimų matyti, kad Lietuvos aukso amžiuje Kaunas su apylinkėmis buvo tikra Lietuvos Kitera. Nuostabi vietovė, marios savaime augančių gėlių, puošnesnių už kitas laukines. Gausybė erškėtrožių, o bal-

---

[12] Kelionė į Persiją. – P. 143.

[13] *Szybiński.* Słownik mytologiczny. – S. 26.

tosios pilnavidurės rožės pačios želia brūzgynuose, kur anksčiau turėjo būti sodai, geras žemės derlingumas tai tik patvirtina. Šiose laimingose Nemuno ir Neries pakrantėse gyvena iki šiol linksmiausi Lietuvoje ir maloniausių papročių žmonės; jų dainos beveik visuomet apie meilę, pulsuoja iš tiesų kiteriška jausmų jėga; iš jų ne viena apdainuoja deivės Mildos grožį. Bet kai kas painioja šią patrauklią dievybę su deive Lietuva.

Esama padavimo, kad Vilniaus Antakalnyje, Gedimino sode, buvusiame dabartinio šv. Petro vienuolyno vietoje, stovėjusi Mildos šventykla arba koplyčia. Buvęs Vilniaus universiteto architektūros profesorius ponas Šulcas tarp mirusio architekto Gucevičiaus popierių aptiko vieną rankraštį, patvirtinantį šį padavimą. Atsimenu tik tiek, kad šio padavimo patikimumu neabejota. Remdamasis šio rankraščio aprašymu, dailininkas Pjetras Rosis nupiešė tą gotiško stiliaus šventyklą.

Kaune buvo rastas tos deivės stabas. Šio atradimo smulkmenas man papasakojo gerbiamas profesorius ponas Laurinavičius. „Reikėtų priminti ir tai, – rašoma jo laiške, – jog amžiną atilsį kunigas Pranckevičius, buvęs Kauno klebonas (klebonavęs maždaug prieš amžiną atilsį kunigą Pucilovskį) savo dienoraštyje (jis ir šiandien yra klebonijoje) taip aprašo šį įvykį: „Aš, norėdamas savo bute, klebonijoje, pasidaryti sandėliuką, prieš išvykdamas į Kleboniškes, įsakiau nurodytoje vietoje, sienoje, iškirsti angą ir ją sutvirtinti. Ten dirbęs žmogus, išmušęs keletą sluoksnių plytų, aptiko kadaise įmūrytą cinkinę deivės Veneros statulėlę, kurią nunešė kunigui vikarui Mingailai. Kunigas vikaras, skrupulas, nelaukdamas mano sugrįžimo, įsakė tą antiką sudaužyti ir nucinkuoti prikaistuvus bei puodus. Ir įvyko taip, jog to paminklo, kurį senovės lietuvis (vadinasi, tam Dievui meldęsis) bandė išgelbėti nuo pražūties, mūsiškis bedievis Mingaila nenorėjo net pėdsako palikti". Tai apčiuopiamas įrodymas, jog kadaise buvo deivės Mildos stabai, kuriuos lietuviai itin garbino.*

Krūminė *(Krumine)*

Javų deivė, žemdirbystės globėja ir išradėja. Kitaip vadinosi *Kruminie – Pradziu Warpu* arba *Brandziu – Warpu*. Sunku paraidžiui išversti šiuos mitologijos terminus, bet apytikriai reikštų: ašakoti javai, Krūminės varpos. Pats pavadinimas, išreikštas moteriška gimine, taikomas ne dievui, kaip manė Strijkovskis, o deivei.

Apie ją pasakojimas, kurį išgirdau Raseinių apskrities Pašvenčio *(Poswięta)* apylinkėse, yra toks. Perrašau jį ištisai, kadangi jis visas mitologinis: karalienė, vardu Krūminė[14], turėjo nepaprasto grožio vienatinę dukterį. Kartą pavasarį ji norėjo pradžiuginti motiną ką tik pražydusiomis gėlėmis, kurias pro karalienės rūmų langą pamatė žydinčias Rasos *(Ross)* upės pakrantėje; tuo tikslu ji nepastebėta išbėgo iš rūmų. Vienas gražiausių pavasario žiedų, tarytum augantis prie pat kranto, pasirodė esąs vidury upės; jį lengvai supo tekantis vanduo, padvigubindamas žiedo grožį nuostabių spalvų švytėjimu, lyg tai būtų buvę brangakmeniai. Toje vietoje upė buvo labai sekli, tekėjo per geltoną smėlį. Karalaitė, suviliota žavingos gėlės, nusiavusi raudonas kurpeles, išdrįso įbristi į vandenį. Vos ji pasilenkė skinti tariamojo laimikio, upės dugnas prasivėrė ir įtraukė ją į požemio gelmę – pragarą *(Pragaras)*. Šioje požemio karalystėje viešpatavo karalius, vadintas Pokliumi, kurį sužavėjo jaunosios karalaitės grožis. Nelaimingoji motina, kuriai atnešė tik dukrelės kurpaites, įsitikinusi, kad ją prarijo Rasos upė, spėjo, jog šį darbą bus padaręs kuris nors iš vandenų arba povandeninių valdovų. Taigi ji leidosi į kelionę po visą pasaulį, ieškodama savo brangios netekties. Tačiau veltui ieškojo. Grįždama į Lietuvą, parsinešė tik ašaras, su kuriomis

---

[14] Pagal kunigo Sirvydo žodyną (p. 77) *Kruminas* reiškia *Krzew Jeżyny, rubus*, gervuogių krūmas (Dictionarium trium linguarum etc. Auctore *Constantino Szyrwid S. J.* – Vilnae, M. DCC XIII).

buvo iškeliavusi. Užtat išmoko dirbti žemę ir gauti naudos iš pasėtų įvairių javų, kurių sėklų buvo atsivežusi. Nuo to ji ėmė mokyti žemdirbystės meno vargšus žmones, kurie maitinosi laukiniais gamtos vaisiais. Iškirtus lydymui vieną mišką, kadaise pilną drakonų siaubūnų *(Staubunas)*, jame buvo surastas akmuo, ant kurio Lemtis savo pirštu buvo užrašiusi karalienės Krūminės dukters likimą, kurį jai skyrė dievai prieš daug daug amžių. Vos perskaičiusi šį užrašą, karalienė įnirto, užsidegusi pykčiu ir kerštu, leidosi į Pokliaus požeminę karalystę. Tačiau jos pyktį numalšino nuoširdus sutikimas. Mat ji išvydo priešais ateinančią nemirtingąją dukterį, apsuptą būrio gražiausių vaikaičių, kurie, apkabinę jos kojas, maldavo atleisti jų motinai. Karalienė ne tik leidosi permaldaujama, bet ir sutiko pabūti kelerius metus su jais. Kai pargrįžo į savo karalystę, jos širdį nudžiugino dar malonesnis vaizdas: buvo išnykusi klajoklystė, laukiniai papročiai, plėšikavimas; skurdas, badas, nuogybė virto gausa, turtu, prabanga, maloniais žemdirbių papročiais. Žmonės dievino savo karalienę ir naudingiausio verslo mokytoją.

Šią deivę vaizduoja III lentelės 15-asis piešinys. Tai pinigas ar medalis, rastas kažkur Lietuvoje, kurio piešinį aptikau J. F. R. kronikoje. Moters galva karūnuota gėlių vainiku, aplink ją ratas varpų pavidalo spindulių; antrojoje pusėje skeptras su ąžuolų gilėmis ir dobilo lapais leidžia spėti, kad tai Krūminės ženklai; be to, šonuose dvi runos, atrodo, reiškia *K. D. – Krumine Dewe.*

Strijkovskis, kuris visus dievus vaišina gaidiena, sako, kad Krūminei aukodavo kapotą gaidieną, norėdami iš jos išprašyti tankių ir varpotų, o ne retų javų.

Šita žemdirbių deivė turėjo būti visuotinai garbinama visų lietuvių genčių, kaip žemdirbių tautos nuo pačios savo pradžios. Visiems javams ir žemės ūkio padargams įvardyti yra savi lietuviški žodžiai[15].

[15] Skaityk kunigo Ksavero Bogušo studiją apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę, taip pat Sirvydo žodyną.

Nijolė *(Nijoła)*

Pragaro karalienė, Pokliaus žmona, Krūminės duktė.

Ką tik pateiktame žmonių pasakojime perskaitėme deivės Krūminės dukters istoriją; apžvelkime radinį, smulkiau paaiškinantį jos mitą. Ji vadinosi Nijolė *(Nijoła)*. Maišiagalos apylinkėse viename kaime, priklausančiame Maišiagalos klebonijai, kasant šulinį, žemėje rasta žalvarinė dėžutė su sidabriniu medalionu, nukaltu auksakalių kaltine technika *(getriebene Arbeit)* ir sveriančiu tris su puse sidabrinio rublio. Šį medalioną regėjau 1806 metais Kaune pas poną *baroną** Bielskį, vietos gyventoją. Mano pieštas natūralaus dydžio piešinys pateikiamas I lentelėje 3-iajame piešinyje su visais medaliono sužalojimais. Vaizduojami du asmenys: vyras, viena koja priklaupęs ant kelmo, duoda vainiką moteriai, kuri, apsirengusi kaip žynė, savo ruoštu tiesia jam taurę; tarp jų – ąžuolo šaka su trimis gilėmis; po postamentu, į kurį atsirėmę asmenys, rangosi žaltys. Įskaitomi užrašai rusiškomis raidėmis: *Poklus, Nijoła.*

Pirmasis primena jau žinomą pragaro dievą, antrasis užrašas susideda iš dviejų žodžių: *Nija* reiškė slavų Cereros arba lietuvių Krūminės vardą; *Oła* lietuviškai – katakomba, požeminis urvas[16]. Tai bus požeminė Cerera, arba, visiškai graikų mitologijos prasme, – Prozerpina. Taigi medalionas primena jos jungtuves su Plutonu.

Lietuvoje tebėra gyvas paprotys, kai prietaringi ūkininkai likusius nuo Velykų pusryčio kaulus stropiai surenka ir užkasa į žemę; mano kampe valstiečiai juos vadina *Nijoliszkas Pałajkas* (Nijolės palaikai). Tai lyg Nijolės relikvijos arba likučiai, skirti Nijolei. Žemiau straipsnyje apie aukas pamatysime, kad atnašautos mėsos kaulai būdavo užkasami į žemę kaip auka požemio dievams.

---

[16] *Ola*, arba *Oola*, mongoliškai urvas kalne, žemas plyšys, suspaustas uolų. Mandžiūriškai *Oula* – upė. Lietuvoje Ūla įteka į Merkį.

Alabatis *(Alabatis)*

Pasak Lasickio tyrimų, šios deivės buvo šaukiamasi dirbant linininkystės darbus.

Tai buvo Linų Izidė, to augalo vertės atradėja; ji globojo ne patį linų auginimą lauke, bet tai, kas padaryta iš linų, visus dirbinius.

Linai pirmiausia atrasti Egipte, kur auga kaip laukinis augalas, todėl pirmieji lininiai dirbiniai turėjo pasirodyti šiame krašte; apdoroti juos išmokė karalienė Izidė, Hermio žmona, todėl Antikos žmonės ją praminė *Isis linigera*.

Aušra *(Aussra)*

Ryto deivė.

Lasickis teigė, kad buvo tokio vardo deivė. Kunigas Sirvydas vadina ją Aurora. Jos darbas – kiekvieną rytą rožiniais pirštelias atidaryti rytų vartus ir uždegti saulės fakelą. Jos ir mėnesio meilės nuotykius aprašysime skyriuje apie dangaus kūnų dievinimą.

Bežlėja *(Bezelea)*

Pasak Lasickio, vakaro deivė, kitaip Vakarinė *(Wakarinne)*.

Ji kartu su Aušra tarnavo saulei: uždarydavo dangaus vakarų vartus, paklodavo saulei patalą. Anoji buvo tapati Aurorai, o ši – vakaro žaroms arba Hesperai; abi minimos antikinėje mitologijoje. Išsamesnių žinių tiek apie šią, tiek apie aną deivę bus toliau.

Brėkšta *(Brekszta)*

Tamsumų deivė. Tik tiek žinome apie ją iš Lasickio tyrimų. Į šios deivės mitą dar įėjo sapnų valdymas. Iš žmonių pasa-

kojimų ir būrimo pagal sapnų apraiškas aiškėja, kad tai buvo dievybė, valdanti sapnus, arba sapnais įspėjanti žmones apie būsimus gerus arba blogus įvykius.

„Tiek visos senovės tautos, tiek lietuviai tikėjo sapnais; todėl ne stebuklas, kad tas tikėjimas išlikęs iki šiol. Tačiau latvių sapnų aiškinimai turi kažko ypatingo, o kai kada – skirtingo. Pavyzdžiui, kai suaugusi mergina sapnuoja medų, tai jai pranašauja, kad per anksti praras mergystę. Priešingai, bizūnas reiškia greitą ištekėjimą. Sviestas arba lašiniai ištekėjusiai reiškia, kad tikrai bus vyro mušama. Sapnuojamos kiaulės žada greitas vestuves“[17].

Kruonis *(Kronis)*

Laiko deivė, valdanti metų laikus. Kitaip vadinosi Meta *(Mehta)*. Rašytiniuose paminkluose niekur negalėjau rasti duomenų apie šią dievybę, tik J. F. R. kronikoje, kur pasakyta: „Senovės lietuviai ir jų giminaičiai kuršiai garbino Kruonį *(Kronis)*, arba Metą *(Mehta)*, neva laiko arba laiko tarpsnių deivę“. Lietuvių senąja tarme *Meta* (metais) vadinasi kiekvienas laiko tarpas.

Iš mano tyrimų paaiškėja, kad ne tik mano kaimelyje, bet ir daugelyje tikrosios Lietuvos vietų yra įvairių vietovių, vadinamų *Kronie*. Už Tilžės, žemiau Vingio *(Winge)* dvaro, prie Šancinės, kur Nemunas išsišakoja į dvi atšakas – Giliją ir Rusnę, prarasdamas savo pavadinimą, buvo apkasas, arba piliakalnis, vietinių vadinamas *Kroniszkas – Pilnis*, tai yra Kruonio *(Kronu)* pilimi. Ties Prienais, kur Nemunas daro pusračio vingį, pastebėjau piliakalnį *Krono-kilpinie*, tai yra Kruonio kilpą *(Łuk Kronu)*. Tai rodo, kad vietos gyventojai kadaise Nemuną tikrai vadino Kruoniu *(Kronus)*; o gal kaip deivė upė buvo garbi-

[17] *Stender.* Lettische Grammatik.

nama vardu Kruone *(Kronis)*. Todėl Antikos geografai tą upę vadino *Chronus* arba *Kronus*.

Pietų Europos tautos tais vardais vadino laiką, taip pat dievinamą, kurį Italijos kraštai garbino praminę Titanu, Saturnu; jo buveinė buvo kažkur tolimoje šalyje, vakaruose, už okeano[18]. Atikoje Krono šventė buvo švenčiama Krono garbei hekatombajono *(Hekatombeon)* mėnesį, kurį anksčiau vadino Krono mėnesiu *(Kronius)*.

Užsparinė *(Usparinia)*

Tai buvo žemės ribų deivė, globojanti kampinius kaupus arba sergėjanti sienų neliečiamumą; jų nepažeidžiamumas lietuviams buvo šventenybė.

Lasickio, aišku, su klaida užrašyta *Aspelenie* (Užpelenė), nes tą vardą į lotynų kalbą jis verčia *Angularis*, taigi turėjo būti *Usparinie* (Užsparinė) arba *Susparinie* (Sąsparinė)[19].

Viename senoviškame sienų nustatymo dokumente, kurio data nežinoma, bet kuris tikrai iš didžiojo kunigaikščio Vytauto laikų, yra paminėta, kad riboženklių neliečiamybė kaip buvo saugoma Užsparos *(Uspary)* prakeikimo, taip ir dabar tebūnie Kristaus patepta šventenybe. Šį dokumentą, rašytą rusiškai, turiu rankoje.

Ši deivė savo reikšme visiškai tapati romėnų žinomam dievaičiui *Quadratus Deus* arba *Terminus*, kurių atvaizdas buvo paprastas, šešiakampiškai tašytas akmuo, dedamas ribų susikirtimo vietoje.

---

[18] Lelevelio senovės geografijos tyrimai*.

[19] Kunigo Sirvydo žodynas. – P. 395.

Verpėja *(Werpeja)*

Nemarioji žmogaus gyvenimo siūlo verpėja.

Lietuviai pažinojo tiktai vienintelę Parką: apie ją skamba liaudiškas pasakojimas, žinomas ne tik vietiniams lietuviams, bet ir Lietuvos rusinams. Kai tik pasaulyje gimsta žmogus, tuojau Verpėja *(Werpeja)* pradeda verpti danguje jo gyvenimo siūlą, kuris baigiasi žvaigžde. Toji Verpėja verpia taip aukštai, kad, nors per dieną nuverpia tokį ilgą siūlą, kuriuo būtų galima skersai išmatuoti visą pasaulį, vis dėlto ta žvaigždė leidžiasi juo po truputį ir tik po daugelio metų ji pasidaro šiek tiek didesnė. Todėl galima manyti, kad kuo mažesnės žvaigždės, tuo jaunesniems žmonėms jos priklauso. Tą minutę, kai Lemtis nusprendžia, jog turi baigtis žmogaus gyvenimo dienos, siūlas tuojau nutrūksta, žvaigždė krenta, gęsta ore, ir žmogus miršta. Todėl kaimiečiai, matydami naktį krentantį lyg žvaigždė ugninį meteorą, sako: kas nors mirė. Ryškiausios žvaigždės ir žmonėms pažįstami jų spiečiai priklauso būtybėms, kurioms gyvenimo dienų niekad nemąžta.

Yra padavimas, jog Žemaičiuose buvę septynios deivės parkos. Jas vadino Deivėmis Valdytojomis (Dejwe-Walditoje). Pirmoji verpdavo žmogaus gyvenimą kuodeliu, gautu iš Ukapirmo; ji buvo vadinama Verpėja (Werpentie). Antroji – Metėja (Matantie) – vijo tuos verpalus. Trečioji – Audėja (Audietoje) – audė audeklą. Kol šis darbas vyko be pertraukos, žmogus jautėsi gerai – tiek moraliai, tiek fiziškai. Bet ketvirtoji – Gadintoja (Gadintoja) – savo pasakomis dažnai sugebėdavo anas atitraukti nuo darbo; jos dirbdavo arba blogai, arba visiškai nutraukdavo darbą. Tokiais atvejais žmogui imdavo nesisekti; dažnai toji pikta deivė vogčiomis imdavo gadinti darbą, ir žmogus tapdavo luošiu arba išsikraustydavo iš proto. Bet penktoji deivė – Sargė (Sargietoje) – tai pastebėjusi, anoms trims primindavo jų priedermes ir sergėdavo žmonių likimus. Ji, gražiai kalbėdama apie svarbius žmonių žygius, ragindavo deives pataisyti sugadintą arba pratęs-

ti užmestą darbą. Šeštoji – Kirpėja (Iszmintoje) – visuomet budriai saugojusi lemtį, sergėjo akimirką, kada turėtų pasibaigti žmogaus gyvybės audimas; kaip mat lemties žirklėmis perkirpdavo audeklą ir nutraukdavo žmogaus gyvenimo tėkmę. Tuo tarpu septintoji deivė – Skalbėja (Iszkalbtoje) – paimdavo atkirptą audeklą, plaudavo jį, balindavo ir atiduodavo vyriausiajam dievui. Vėliau iš jo būdavo siuvami mirties marškiniai. Kartais vasaros naktį, mėnuliui šviečiant, tos deivės nužengdavo ant žemės, į puikius slėnius, esančius greta upių ir ežerų. Jeigu tose vietose jų garbintojai nedidelę aikštelę apdėdavo plokščiais, tarytum atsisėsti skirtais akmenimis (kiekvienas iš jų turėjo savo akmenį), tas aptvaras įgaudavo taisyklingo stačiakampio arba elipsės formą. Gerbėjai jas galėdavo stebėti iš tam tikro atstumo, bet vargas tam, kuris išdrįsdavo prisiartinti – jos be pasigailėjimo nužudydavo kiekvieną, kuris įžeisdavo jų garbę. Ir šiandien Žemaitijoje paprasta liaudis dainuoja dainas, turinčias kažkokį ryšį su tuo deivių verpėjų arba audėjų garbinimu. Viena prasideda taip:

O dewuti, dewužali!

Iszskalbk man amzuliali.

Kitas pastebėjimas: tokie akmenys tik kai kur, tai yra tik keliose vietose, buvo rasti toje Žemaitijos dalyje, kur gyveno hiriai ir herulai, tai yra Raseinių bei Upytės apskrityse. Ten turėjo vykti religinės apeigos, kurias atnešė ateiviai iš Brandenburgo (apie juos dar teks pakalbėti). Tame krašte galima rasti akivaizdesnių ir gausesnių tokių akmens paminklų pavyzdžių[20]*. Ten liaudis juos vadina „Heiden", arba „Heunen und Steinbette". Yra ir įvairių liaudies padavimų. Žemaitiškas padavimas – tai nimfų bei mitinių senovės Vokietijos herojų puotų susiliejimas bei informacija apie septynias nemirtingąsias verpėjas, tai yra septynias dangaus planetas.**

---

[20] *Bekmann J. C. Historische Beschreibung der Chur- und Mark Brandenburg. – Berlin, 1751 (folio). – B. 1. – S. 348, 353, 363, 364 etc.*

Gonda *(Gondu)*

Vestuvinių iškilmių deivė, vestuvių karalienė, išleidžianti mergaites už vyrų.

Ją mini Lasickis; yra tą patį patvirtinančių vestuvinių dainų. Ją kviesdavosi pačios merginos, norėdamos atsikratyti brangios, bet nuobodžios mergystės.

Šios dievybės atvaizdą pasiseka pamatyti kai kuriose Lietuvos vietovėse, kur išlikę senieji papročiai, ypač Merkinės valsčiuje. Ant apvalaus 10 colių skersmens duonos kepalo, apvynioto baltu rankšluosčiu, statoma keturkampė figūra, visiškai panaši į ulonų kepurę – sulig alkūne aukščio, apsiūta balta drobe, apačioje perjuosta siaurai susukta spalvota skarele; pati figūra apjuosta kaspinais ir žalumynų vainikais, panašiais į kokardas, girliandas, sukabintas puošiančiosios nuožiūra. Tokia figūra kaip tik ir vadinasi *Gondu*; nors visi sako, kad tai karvojus, tai yra vestuvių pyragas, įprastas rusinams, iš kurių perimtas tas antrasis pavadinimas.

Tačiau lietuviams tie du dalykai visiškai skirtingi. *Gondu* suteikia vestuvių apeigoms puošnumo, ir jį visuomet palieka ant stalo neliestą, o tikrąjį karvojų suvalgo.

Kaip tik tai ir bus ta pati deivė, kurią garbino jaunos romėnės, vadindamos *Manturna.*

Upinė *(Uppine*)*

Upių, šaltinių, apskritai tekančio vandens deivė. Upė – *Rzeka*, Upinė – *Rzeczna*. Istorija teigia, kad tai dievybei kaip auka buvo atnašaujami balti paršeliai.

Man pasisekė toks tyrimas. Kairiajame Nemuno krante, tarp Kauno ir Vilkijos, yra mažas Zapyškio miestelis; privažiuojant prie jo iš Kauno, per kelią teka mažas upelis, kadaise vadintas Upinės upeliu, dabar – Išganytojo. Vasarą per kiekvieną šventę, ypač per šv. Joną, prie šio upelio susirenka ne-

suskaičiuojama daugybė žmonių, kiekvienas prie jo meldžiasi, ypač mazgoja kūno dalį, kenčiančią dėl kokios nors negalios; numazgojęs nušluosto švarios drobės gabalėliu ir pakabina jį ant artimiausio krūmo arba ištiesia ant kranto. Tų skudurėlių jau niekas neliečia bijodamas, kad pasilikusi skudurėlyje liga jam nepriliptų. Tenai pūva tokia daugybė drobės gabalėlių, kad mažiau prietaringame krašte drąsiai būtų galima aprūpinti popieriaus dirbtuvę žaliava. Prie upelio, dešinėje vieškelio pusėje, ant nedidelės žemės sankasos, kurią sakė buvus deivės Upinės, kadaise to upelio globėjos, altoriumi, stovi medinė koplytėlė su Nukryžiuotoju. Dar gyvas nesenas atminimas apie buvusią kažkokią moterų broliją, atlikinėjusią apeigas tai Upinei. 1813 metais vietos kunigas klebonas Jankauskas *(Jankowski)* smulkiai pasakojo, ką pats prieš 40 metų matęs. Kol ta brolija buvo uždrausta, gretimų kaimų moterys – matyt, dėl kažkokių kerų – susirinkdavo vadovaujamos nepažįstamos senės, kuri, tarytum būtų atsiųsta antgamtinės jėgos, paprastai pasirodydavo kartą per metus, dažniausiai per Rasos šventę, šv. Jono išvakarėse. Sako, atlėkdavusi ant skraidančio ožio. Tos raganos naktį kūrendavo ugnį, dainuodavo kažkokias dainas, pliuškendavosi upelio vandenyje, kepdavo kažkokius paplotėlius, kuriuos dalydavo žmonėms; o joms atnešdavo žuvų, vėžių, laukinių ir naminių vandens paukščių, paršelių, sidabrinių pinigų. Išaušus dienai, senė pranykdavo, ir sugrįždavo įprasta tvarka. Senė, vadinama Upine, tomis apeigomis pašventindavo upelį, ir jis visiems metams įgydavo gydomosios galios. Kai Vilkijos seniūnas Zabiela uždraudė tuos kerus, ant Upinės kaupo buvo pastatyta koplyčia. 1785 metais, šv. Jono išvakarėse, krikščionių kunigas pašventino upelį, kuris dėl to iki šiol neprarado gydomojo poveikio. Nuostabiausia, kad tas vanduo efektyvus tik toje vietoje – prie koplyčios ir truputį žemiau; aukščiau, tai yra anapus vieškelio ir prie įtekėjimo į Nemuną, upelio vanduo neturi jokios gydomosios

galios. Šiaip – tai švarus šaltinio vanduo, paprastas, be jokių priemaišų. Kaip tik čia vieta pacituoti Lasickio žodžius: „Kur tikėjimas, ten ir rezultatas".

Ratainyčia *(Ratajniczu)*

Deivė, globojanti jojamuosius arklius. Tą reiškia pats vardas, ir Lasickis nurodo jį, remdamasis savo tyrimais. Senovės graikai turėjo to dalyko deivę, vadintą *Hippone* arba *Eppone*. Dėl panašių pareigų ir kalbinės reikšmės Ratainyčią priskiriame prie deivių.

Valgina *(Walgina)*

Deivė, globojanti naminius gyvulius jų tuklumo bei tinkamumo žmonių maistui požiūriu. Ji nulemdavo gyvulių pašaro skalsumą ir saugodavo laikomą mėsą nuo sugedimo. Trumpą žinią apie ją mums išsaugojo tik Lasickis.

Jos vardas reiškia Maitintoją, sutampa su Romos Deive Vika *(Vicca)*.

Laibegelda *(Łajbegelda)*

Deivė Žinia, arba skleidžianti žinias, šlovę, gandus.

Šitas vardas rodo deivės paskirtį ir pareigas: *Lajbe* – šlovė arba žinia, *Gelda* – plepėjimas.

Lasickis sako, kad, meldžiantis Laibegeldai, būdavo priduriami šie paslaptingi žodžiai: „Jūs, deivės, atsiuntėte mums visų javų sėklos gilės kiaute". Tai, pasirodo, patvirtinimai padavimų, pateiktų aukščiau straipsnyje „Pramžimas", kur buvo kalbama apie visuotinį tvaną, nuo kurio gyvosios būtybės taip pat išsigelbėjo riešuto kevale; kitas pasakojimas straipsnyje „Krūminė": jame yra žinia, jog javai paplitę Lietuvoje šios dei-

vės dėka. Pagaliau reikia prisiminti, kad graikų antika teigė, jog gilės buvusios pirmasis žmonių maistas.

Visos šios trys pastabos aiškiai įtikina, kad lietuvių mitologija rėmėsi graikų mitologija, kadangi net menkose smulkmenose randamos apčiuopiamos panašybės.

Mėšlų boba *(Mahslu Baba)*

Deivė, išsluojamų iš namų šiukšlių globėja. Jos garbei šeimininkės savo darželiuose laikydavo nedidelę mėšlo arba šiukšlių krūvą. Deivė pasirodydavo kaip labai iškaršusi ir drebanti maža senutė.

Atrodo, ją žinojo tik latviai, kadangi kur nors kitur nieko panašaus nematome.

Budintoja *(Budintoja)*

Budėjimui prielanki deivė, pratusi reikiamu momentu pažadinti miegančiuosius. Tik tiek težinome iš Lasickio.

Tačiau iš žmonių pasakojimų aiškėja, kad ji buvo Brėkštos priešingybė, kitaip sakant, nekentė tamsos ir miegalių. Jos draugas arba vyras buvo Varpas *(Warpas)*, šaukiąs keltis.

Lenkai savo mitologijoje turėjo tą pačią dievybę, vadintą *Budzisz*, kurios ženklas buvo žąsis – paukštis. Jį Antikos žmonės laikė budriausiu padaru, ypač nuo tų laikų, kai Kamilo amžiuje žąsys, skirtos Junonai, kurias tos deivės žyniai laikydavo prie šventyklos, savo gagenimu pažadino romėnus, kai galai jau buvo bekopią į Kapitolijų. Šis garsus istorijos įvykis galėjo turėti įtakos, kad imta garbinti dievybę, kuri budėtų sergėdama miegančius karius.

Daugelis lenkų ir lietuvių giminių iki šiol turi herbą su žąsimi, vadinamą Budžiu *(Budzisz)* arba *Paparona*. Esu matęs tokių ikiunijinių lietuviškų antspaudų; vieną iš jų perpieštą nu-

rodau IV lentelės 26-ajame piešinyje; jis ypatingas tuo, kad prie žąsies yra keturi koteliai su trikampėmis vėliavėlėmis. Žodis *Paparona* nėra kilęs iš *Parta Roma*, kaip mano Lenkijos heraldikai, ypač Okolskis; jis yra grynai lietuviškas, jį vartoja mano užkampio kaimiečiai, norėdami apibūdinti kariškį, stovintį sargyboje; sako *Paparonas;* o nakties budėtojas, kuris turi budėti be pertraukos visą naktį, vadinasi *Sargas*; stovyklos sargas – *Paparoniszkas Sargas.*

Tai įgalina mane laikyti deivės Budintojos ženklu žąsį.

Austėja *(Austheja)*

Deivė, bičių ir bitininkystės globėja. Jos buvo šaukiamasi geidaujant iš kur nors atklydusį jaunų bičių spiečių įsivilioti į savo avilius ir dreves. Ji taip pat turėjo galios saugoti bites nuo kenksmingų vabzdžių ir kitų nutikimų.

Lasickis jos išsamiau neaiškino.

Latviai taip pat turėjo bičių dievybę, vadinamą gana panašiai – *Uhsinsz* arba *Szwets uhsinsz*[21].

Ragutienė pati *(Ragutenapati)*

Deivė, globojanti tik aludarystę, o pagal savo vardą – Ragučio žmona. Lasickis apsiriko laikydamas ją dievu.

Jos garbei buvo geriamas, kalbant tam tikras maldas, pirmasis indas, pripiltas iš pilnos statinės: tai buvo vadinama nuleidimu *(Nulajdimas)*. Šio naminio atnašavimo apeigas atlikdavo pats šeimininkas arba, jo nesant, šeimininkė, paskui visi dalyvaujantys. Nežinome jokių kitų smulkmenų apie tą šiaurės Ariadnę.

---

[21] *Stender.* Lettische Grammatik.

Vis dėlto, sprendžiant iš to, kas parašyta žemiau straipsnyje „Ragutienė“, reikėtų manyti, kad ši deivė buvo pasileidusių moterų vyresnioji arba, šalia viso savo vadovavimo mėgstamo gėrimo gamybai, buvo jų globėja.

Žemės motina *(Zemmes Mahti)*

Požemio deivė, gyvenusi žemės viduryje. Jeigu kas nors numesta ant žemės arba pamesta, jos galia sugrąžinti to prašantiems. Jos patarnautojos buvo šventosios mergelės – *Swehtas mejtas*, nemarios mergos. Savo garbintojams toji deivė teikdavo savo malonę, leisdama toms mergelėms per naktį nudirbti įvairius nebaigtus darbus, kad po nakties žmonės rastų viską gatava.

Atminimas apie šios deivės garbinimą išliko tiktai Latvijoje[22].

Gaila *(Gajła)*

Anot liaudies padavimų, prie piktųjų būtybių giminės priklausė kažkokios moteriškos šmėklos, kankinančios žmones ir gyvulius[23].

F. Noelis straipsnyje „Gajlau“ sako: „Arabai šitaip vadino tam tikros rūšies miškų demonus, kurie žudydavo žmones ir gyvulius“.

Atrodo, panašios rūšies dievybei Ksaveras Bogušas davė Magilos *(Magilla)* vardą; jis reiškiąs pykčio deivę[24].

---

[22] Ibid.

[23] Sirvydo žodyne (p. 77) randame: *Jędza* – lietuviškai *Gajła*, lotyniškai *Lamia*.

[24] *Bohusz X.* O początkach narodu i języka Litewskiego. – S. 145.

Neris *(Neris)*

Vilija laikoma deive arba veikiau tos upės nimfa.

Rankoje turiu knygelę[25], kurios autorius nurodytas antraštėje „Į skaitytoją", dėsto eilėmis 1748 ir 1749 metais Vilniuje įvykusių gaisrų nelaimingą istoriją. Toliau jis pateikia ilgą sudegusių namų sąrašą. Paskui vėl graudžios eilės. Po šito, tarytum antrojoje veikalo dalyje, vėl kreipimasis į skaitytoją, eiliuota istorija antro gaisro, prasidėjusio Gregoravičiaus *(Hrehorowicz)* dvarelyje. Naujas sudegusių namų sąrašas. Toliau poezija strofomis, trenais. Pagaliau *Pabaiga*: šitaip pavadintas be strofų eilėraštis, išreiškiantis bendrą gailestį dėl abiejų gaisrų. Iš jo paimtos eilutės, arba kreipimasis (apostrofa) į Vilijos upę, liečia mūsų dalyką:

Rzeko, którędy łzy poniesiesz moje,
Zmieszane z twemi czystemi wodami;
Rozgłoś me skargi, rozgłoś niepokoje...
Niech twoja Neris (a) i bogam oznami,
Pod których władzą są morskie zamęty,
Cierpienia moje i żal nieujęty.
Powiedz prześliczne bóztwo Wiliej rzeki
Nimfom (b) twym siostrom, boginiom podwodnym:

---

[25] Štai šio nedidelio kūrinėlio pavadinimas: „Ašaringas vaizdas baisybių, su širdies skausmu apdainuotas elegiškomis eilėmis apie jo Karališkosios Malonybės Vilniaus miesto dukartinį sudeginimą. Pirmą kartą dėl nekrikšto žydo Rubino kaltės 1748 metų birželio 11 dieną, tarytum iš pragaro gilumos išsiveržus liepsnai iš alaus daryklos Užupyje; antrą kartą 1749 metų birželio 8 dieną iš Subačiaus priemiesčio, iš pono Gregoravičiaus dvarelio, virtusio pelenais, nuo žiežirbos iš nepaprasta liepsna užsidegusio kamino. To Vilniaus miesto gerovei antrą kartą išleistas Viešpaties 1753 metais per Bazilį Bonifacą Jakimavičių *(Jachimowicz)* ketvirčio lapo formato, nenumeruotų puslapių 60, to meto nuorašas ranka".

Jak wielki ogień zraził twe powieki,
Jak się dusiłaś dymem śmierciorodnym,
Jak twe niezdolne zgasić te upały
Wody, proch miasta z jęczeniem płókały.

(Upe, kur nuneši mano ašaras,
Ištirpusias tavo skaisčiuose vandenyse;
Apreikšk mano dejones, apreikšk neramybę...
Te tavo Neris(a) apreiškia ir dievams,
Kurių valdžioje jūrų gelmės,
Mano kančias ir nenumaldomą gailestį.
Pasakyk, Vilijos upės skaisčiausioji deive,
Nimfoms – tavo sesėms, vandens dievybėms,
Kokia didi ugnis sudegino tavo blakstienas,
Kaip buvai beužtrokštanti nuo mirtinų dūmų,
Kaip tavo vandenys, bejėgiai užgesinti šį karštį,
Dejuodami skalavo miesto pelenus)

Autorius prideda tokius paaiškinimus: a) *„Fama communis refert* – žmonės pasakoja, kad Neris – tai upės Vilijos nimfa, kurią lietuviai stabmeldžiai garbino kaip deivę. Ji taip pat turėjo jai skirtus savus aukurus įvairiose vietose, upės pakrantėse, pirmiausia vietovėje, vadintoje Kernave, kur buvo ir Neriškių miškas. Žvejai ir sielininkai, sukūrę laužą iš sakingų medžių, ten degindavo tam tikras aukas".

b) „Sako, kad senovėje žmonėms pasirodydavusios povandeninės moterys, kurias rusinai vadina rusalkomis *(Rusałka)*, lietuviai – dugnėmis *(Dukna)*, žemaičiai – gudelkomis *(Gudełka)*, kiekvienas savaip. Tai buvo piktųjų dvasių apgaulė; tykodamos prie vandens, suvedžiodamos žmones, jos stengėsi išvilioti sau dovanų".

Dėl šių poeto Jakimavičiaus žodžių įgyjame naują objektą mūsų deivių rinkiniui. Taip pat kunigas Sirvydas savo žodyne Vilijos upę, lotyniškai *Vilia*, lietuviškai vadina Nerimi *(Neris)*.

Taigi dėl šių priežasčių išeitų dvejopai: arba upė buvo laikoma deive, arba ir upės nimfa vadinosi tokiu pat vardu.

Kaip žinoma, graikai turėjo jūrų dievaitį, vadintą Nerėjumi *(Nereus)*, didelių jūros platumų valdovą; jis turėjo daug dukterų, ir jos vadinosi nereidės *(Nereides)*.

Esme ir pavadinimu kažkas panašaus į Nerį, tuo labiau kad, antikinių žmonių nuomone, upės buvusios jūros dukterys.

Čia negalime praleisti dar vieno Vilijos upės vardo aiškinimo, dominančio Lietuvos praeities požiūriu. Kunigas Sirvydas savo žodyne (p. 446) rašo: *Zdrada, Dolus, fraus, falacia, perfidia* – lietuviškai Vylius *(Wilius)*. Iš to žodžio paimtas pavadinimas turėtų būti taikomas Vilniai, arba Vilnelei, prie Vilniaus arsenalo įtekančiai į Viliją. Tą patvirtina vietos pastebėjimai ir prie tos upės esančios vietovės. Tai ji davė vardą Vilniui; nuo to ir didžioji upė, laikui bėgant, buvo praminta Vilija, kurią seniau vadino Nerimi. Be anksčiau pateiktų įrodymų, tą patvirtina vietovės Paneriai, Neriškiai ir t. t. Darant topografinę apžvalgą, nesunku pastebėti, kad tų upių vandens lygis kadaise buvo daug aukštesnis ir, atrodo, tolydžio žemėja. Šiuo atveju to nelaimingo priešo – Vylingosios *(Zdradliwa)* vardo veikiau buvo nusipelniusi Vilnia, kadaise tikusi laivybai, tokia srauni, vingiuota, akmenuotu dugnu, palyginti su Vilija, tekančia didinga vaga, dar visur gilia ir visur saugia laivybai. Krovininiai laivai, plaukiojantys Vilija nuo lietuviško *Strungas* – bukas vadinami strungais, yra tikri upinių laivų giminės milžinai; jiems trūksta tik stiebų ir kylio, kad galėtų būti palyginti su jūrų laivais.

Čeltyčios (Czeltice)

Tai buvo Baltijos jūros vandenų nimfos. Pajūrio žemaičių vaizduotėje jos įgaudavo dailių nuogų merginų, gyvenančių gin-

taro rūmuose, jūros gelmėse, pavidalą. Jos sugundydavo, nusiviliodavo į savo slėptuves dailius jaunikaičius, kurie jau niekuomet iš ten nebesugrįždavo[26]*. Tų deivių karalienės vardas buvo Jūratė*[27]*.*

Dugnė *(Dugna)*

Upinė nimfa, kitaip Gudelka[28], pagal tai, ką aukščiau pateikėme iš Jakimavičiaus. Lasickis šiai dievybei priskiria ypatybę globoti įmaišytą tešlą; tai visai nepanašu į tiesą, kadangi pats žodis *Dugnas* reiškia upės dugną. Nebent pripažintume, jog ta išimtis glūdi pačioje lietuvių mitologijoje, pagal kurią nimfoms priklausė globoti įmaišytą tešlą gal dėl to, kad į ją įeina vanduo.

Yra vietų šlapiose pievose, kadaise užlietose vandeniu, panašiai kaip Dugnai *(Dugny)* mano kaimelyje. Kaimiečiai iki šiol tebepasakoja, kad ten, meldynuose, pasirodančios skaisčios, nuogos mergos. Jos šokančios, linksmai išdykaujančios; vargas tam, kurį suvilios jų klastingas gundymas.

Kitose vietose, kaip man pasakojo, tokias vandenų gundytojas paprasti žmonės vadina undinėmis *(Ondynami)* arba vandenėmis *(Wundynami)*, o tai žodžio nimfa vertimas.

Penketą mylių nuo Vilniaus, prie Eišiškių vieškelio, yra Gudelkų *(Gudełki)* kaimas, išsistatęs prie Visinčios upės ir turintis tikriausiai pavadinimą nuo tų nimfų.

---

[26] *Jucewicz L. A. Wspomnienia Żmudzi. – Art. "Baltyk".*

[27] *Ibidem*.*

[28] Slavai, ypač šiaurės, šias nimfas vadino rusalkomis, nes jos turėjo rusvus, šviesiai pilkus *(ruse)* plaukus. Ukrainoje jas vadina *Mawki* nuo žodžio *mawczat'* – miaukti, rėkti katino balsu, kadangi tos būtybės turėjo įprotį kelti kačių muziką per dabartines Sekmines. Štai ir naujas kačių muzikos kilmės išaiškinimas!

Ragana *(Ragana)*

Šiuo vardu iš Lasickio ir liaudies padavimų žinomos deivės, globojančios tam tikrus medžius, augančius savaime arba kieno nors persodintus. Tokie medžiai yra užkerėti, tad pavojinga juos liesti.

Kiekviena ragana turėjo savo medį, kurį globojo stengdamasi padaryti viską, kad jis būtų sveikas ir augtų. Žmonėms, kurie jai tuo tikslu būtų padėję, ji galėjo suteikti tūkstantį paslaugų ir malonumų. Priešingai, tam, kuris norėjo savavališkai pakenkti medžiui arba nukirsti jį, jos galėjusios atimti rankų ir kojų galią, sutraukti sąnarius arba tokį žmogų užkrėsti neišgydomomis ligomis. Taip anot lietuvių padavimų.

Šios deivės yra tikra antikinių hamadriadžių kopija.

Prietaringi kaimiečiai, ypač šiaurės Lietuvoje ir Latvijoje, dabar raganomis vadina tam tikras kerėtojas, galinčias pasiversti katėmis bei šarkomis ir skraidančias raitomis ant ožio. Pavasarį perkūno oželis, aukštai iškildamas į orą, mekena ožio balsu, tad valstiečiai sako, kad ragana skrendanti raita ant ožio ir kankinanti jį savo pentinais, todėl tas bliaunąs.

Lazdona *(Lazdona)*

Tai buvo ypatinga hamadriadė, pasak Lasickio, globojusi vien tik lazdynus.

Medziojna *(Medziojna)*

Taip nuo žodžio *Medzios* – tankus miškas vadinosi miško nimfos, kurios globojo miško tankmes ir, ten gyvendamos, kenkdavo arba padėdavo žmonėms, todėl turėjo teisę būti jų garbinamos. Apie jas žinome iš Lasickio ir liaudies padavimų.

Tai buvo antikinės driadės. Nereikia tapatinti Medziojnos su Medžiojma, kurią laikėme medžiotojų deive, vadinama Laima.

Pajauta *(Pojata)*

Lietuvių kunigaikščio Kerniaus, viešpatavusio Vidurio, arba Užnerio, Lietuvoje, kurios sostinė buvo Kernavė, duktė. Ta kunigaikštytė buvo ištekėjusi už Dausprungų giminės Živinbudo, Ukmergės srities kunigaikščio, kuriam kraičio atnešė paveldimą Kernavės kunigaikštystę. Ji garsėjo grožiu ir dorybėmis, dievintomis anais amžiais. Mirė maždaug prieš 1220 metus. Jos sūnus kunigaikštis Kukovaitis prie Žaslių ežero pastatė stabą, kadangi po mirties jai pradėta teikti dievišką garbę, kitaip sakant, ji buvo pripažinta deive. Toje vietoje jai buvo meldžiamasi: jos šaukėsi liepų miškelyje, ją garbino iki paskutinių lietuvių stabmeldystės laikų. Duomenų apie tai mums paliko Strijkovskis.

Birutė *(Biruta)*

Žemaičių didiko* duktė[29], kuri iš pašaukimo tapo vaidilute būryje mergelių, saugojančių šventą Praurimės aukuro ugnį netoli Palangos, ant švento kalno. Žemaičių ir Trakų kunigaikščiui Kęstučiui, grįžtančiam iš žygio prieš kryžiuočius, pasitaikė pažinti tą nepaprastai reto grožio mergelę, pamilo ją ir, kai ji turėjo atsisakyti duoti ranką dėl skaistybės įžado, kurį buvo davusi deivei, jis išsivežė ją prieš jos valią į savo kunigaikštysčių sostinę, arba į Naujuosius Trakus, ir ten vedė kaip žmoną. Su ja Kęstutis turėjo sūnus Patriką, Vytautą, Tautvilą, Sigailą, arba Žygimantą, bei dukterį Danutę. Ši kunigaikštienė, būdama gyva, garsėjo savo kilniaširdiškumu. Žuvus vyrui ir jau Vytautui viešpataujant Lietuvoje, ji sugrįžo atgal į Palangą ir ten, laikydamasi savo senojo tikėjimo, 1416 metais užbaigė gyvenimą. Žmonės, menantys jos dorybes ir nuopelnus, laikė ją šventa. Dar daugiau: net įvedus krikščionybę,

[29] Pono Danilavičiaus "Lietuvos metraštininkas**.

nenustota jos garbinti. Strijkovskis pats sako: „Palangoje, prie jūros, mačiau aukštą kalną, tos Birutės milžinkapį, kurį žemaičiai bei kuršiai dar ir šiandien vadina šventos Birutės *(Swistos-Birutos)* kalnu ir dar iki šios dienos švenčia jos šventę ten, toje vietoje, kur ir Romos katalikų kunigas atvažiuoja surinkdamas nemaža naudos iš žvakių ir aukų, nors nesuprantu, kaip Dievas priima tas aukas, kadangi toji Birutė buvo stabmeldė".

Pagal dabartinius tyrimus toji vieta vadinasi *Raksztis Szwiestas Birutas*, dieviškosios Birutės kapas, kurio šventumui pažymėti ten visuomet stovi medinis kryžius. Jis yra ant gana aukšto kalno, matomas toli iš jūros.

Lietuvos ir Prūsijos archeologų surinkti duomenys patikslina Strijkovskio paminėtą faktą; ant to kalno stovėjęs Praurimės aukuras, kuriame degusi Amžinoji ugnis, saugota vaidilučių. Patys kryžiuočiai tą vietą visuomet palikdavo neliestą: viena, tikėdami kažkokiais pranašavimais, antra, dėl tos ugnies, degančios kiekvieną naktį, naudingumo jūrininkams. Aukuras ir apeigos išliko ilgiau už visas kitas stabmeldystės liekanas Žemaitijoje, kadangi Jogaila ir Vytautas iš pagarbos kunigaikštienei Birutei, negalėdami palenkti jos į krikščionybės pusę, turėjo palikti jai tas apeigas. Paprasti žmonės, linkę į savo senuosius prietarus, dar jai gyvai esant, ėmė garbinti ją kaip deivę, juk ir Strijkovskis tą patvirtina. Mirusi buvo palaidota po Amžinosios ugnies aukuro griuvėsiais[30]. Dabar, kai rašau, beveik kaip Strijkovskio laikais, vyksta ant dieviškosios Birutės kapo paprastų žmonių, susirenkančių net iš toli, jos prisiminimo ir garbinimo apeigos.

Dar reikia nepraleisti, kad toji pati Palanga, nuo seno garsėjanti religiniu pamaldumu, buvo senas uostamiestis ar dėl aukštesnio vandens lygio Baltijos jūroje, ar dėl smėliu dar ne-

[30] Patyrinėjus chronologiją, paaiškėja, kad Birutė gimė apie 1331 metus, ištekėjo 1348 metais, Vytautą pagimdė 1350 metais, liko našle 1382 metais, mirė 1416 metais. Prižiūrėjo Praurimės aukurą beveik 18 metų.

užneštos pakrantės. *Senoji Palanga buvo išsidėsčiusi kalvos, vadinamos Olandiška Skrybėle, papėdėje**. Kad pylimus prie Palangos sunešė jūra, įrodo Čackis[31]. Vėlgi, kad švedai, rygiečių prašomi, 1701 metais visai užvertė Palangos uostą akmenimis ir griuvenomis, liudija Zaluskis[32].

III skyrius

MAŽESNIEJI DIEVAI, ARBA DIEVAIČIAI, *DEWAJTAS*

Aušlavis *(Auszlawis)*

Nusilpusių, ligonių, sveikstančių dievaitis, mitinis gydytojas. Atrodo, lietuviai garbino jį kaip didelį žaltį. Kiti duomenys leidžia spėti, jog būta ypatingų apgavikų, kurie nešiodavo užantyje žalčius ir taip įtikindavo žmones, kad, mokėdami kenksmingus dalykus padaryti nekenksmingus, sugebėsią išgydyti visokias ligas. Jie tapdavo šio dievaičio mokiniais arba garbintojais.

Prūsuose jis buvo itin garbinamas: jam buvo ypatingu būdu pašvęstų sodybų, kur apsigyvendavo užkalbėtojai nuo gyvačių įkandimų ir kitų nutikimų. Skaityk žemiau straipsnį „Žyniai".

Latviai vadina jį Auskučiu *(Auskuć)*. Jiems jis buvo ne tik žmonių ir naminių gyvulių gydymo globėjas, bet ir saugodavo

---

[31] O prawach. – T. II. – S. 185 (prierašas Nr. 1543)**.

[32] Święcki. Opis starożytnej Polski. Wydanie 2-gie. – T. II. – S. 246***.

nuo visokių ligų. Jam atnašaudavo sudėtinę auką – Suobėrį *(Sobarri);* paplitus žmonių ligoms arba gyvulių marui, susidėję pirkdavo aukai paršą. Šioje tautoje prietarai, susiję su kalbamuoju dievaičiu, gyvuoja iki šiol. Pastebėję po nakties avį nuplikusia dėmėmis nugara, be vilnos, tarytum būtų ji iškirpta arba išgraužta, dėl tų prietarų jie mano, kad tai pranašauja žmonių arba gyvulių marą; dėl šios priežasties dažnai visame kaime kyla didelis verksmas ir susijaudinimas; išplisdamas aplinkui, jis tampa didelio nerimo priežastimi. Stenderis savo latvių mitologijoje prisimena, kad pats buvęs panašių, Auskučio sukeltų, neramumų liudytojas.

Garbinamas buvo žalčio pavidalu. Mykolas Lietuvis pasakoja, kad Lietuvoje, kaip ir pas romėnus, Eskulapo garbinimas išliko kaip žalčių laikymas[1].

Kaunis *(Kaunis)*

Meilės dievaitis, deivės Mildos sūnus, lietuvių Kupidonas. Kitaip vadinosi *Pizio.*

Iš pasakojimų, surinktų Kauno apylinkėse, aiškėja, kaip jau anksčiau matėme straipsnyje „Milda", kad buvo tam tikra rūšis kerėtojų, arba meilės deivės žynių, vadintų mildauninkais, kurie padėdavo žmonėms meilės reikaluose. Be kitų kerų, jie žinojo tam tikrą sparnuotą nykštuką, vadinamą Kauniu *(Kaunis);* kerėtojo pasiųstas, jis užpuldavęs jaunuolius, nenorinčius pasiduoti meilės vilionėms, ir jų širdis užkrėsdavęs mirtinais meilės nuodais. Šis nykštukas nuolat gyveno savo motinos, vadinamosios Mildos įsčiose, o ji buvo didelė meilikautoja ir valdė tos rūšies kerus: ji apskriedavo visą pasaulį oro ve-

[1] *Maxime cultu Aesculapii, qui sub eadem, qua Roman ab Epidauro commigraverat, serpentis specie colitur. In fragmentis apud Elzevir* (<...> o ypač iš Eskulapo garbinimo tuo pačiu žalčio pavidalu, kuriuo jis kitados buvo atkeliavęs iš Epidauro Romon <...> Iš Elzevyro išleistų fragmentų).

žimu, traukiamu poros baltų kaip sniegas balandžių, todėl jos valdžią visur pažino. Mildauninkai turėjo vaistų, žadinančių ir slopinančių meilę. Mūsų kraštuose dar išliko dainelė, susijusi su tuo dievuku:

Skrindau Kaunis iż tola,
Kur wassara umżynoja.
Man pasake Naszaugole,
Jog tinaj mejlis karaujoja:
Unt szirwu arklu rejtważoja
Su didu iżdu nuopłesiu.
Ej sugriże Dewutesiu!
Paimk jus unt sauos sparnos,
Atneszk man jus swejku tiktej,
Ne noru aż brungiu dikłej,
Gan man sauos apimirnos.

(Skrido Kaunis iš toli,
Kur vasara amžinoji.
Man pasakė neužauguolis,
Jog tenai meilis kariaujoja:
Ant širvų arklių raitvažiuoja
Su didžiu iždu nuoplėšių.
Ei, sugrįžk, Dievutėliau!
Paimk juos ant savus sparnus,
Atnešk man juos sveiką tiktai,
Nenoriu aš brangių daiktų,
Gan man tavo apėmimo).*

Vietos padavimai dar skelbia, kad Kaune, pačioje Nemuno ir Neries upių santakoje, augo dievams skirta giraitė, kuri tęsėsi iki pat pilies, dabar virtusios griuvėsiais. Šią vietą iki šiol vadina šilu, nors joje nematyti jokio medžio. Taip pat pasakoja, kad Aleksoto priemiestyje, ant vieno kalno, stovėjusi šventykla arba aukuras, skirtas meilės dievybėms.

Iš šių pastebėjimų reikia daryti išvadą, kad pats Kauno miestas pavadinimą gavo veikiau nuo dievaičio Kaunio, o ne nuo kunigaikščio Kuno, Palemono sūnaus, kuris buvęs miesto įkūrėjas. Neneigdami šios istoriko žinios, privalome pažymėti, kad tikėjimas čia minimą dievaitį buvo senesnis už kunigaikščio laikus; vietovės didžiųjų upių santakose turėjo būti daug anksčiau apgyventos, jose visur buvo dievų prieglobsčiai. Taip pat Kaunio vardas labiau už Kuno[2] panašesnis į pavadinimą miesto, kuris lietuviškai vadinasi Kaunu *(Kaunos)*.

Senovės romėnų vienas iš Kupidono pavadinimų taip pat buvo *Caunius*.

Datonas *(Datonus)*

Dievaitis, žemių arba visokio turto dalytojas. Tik tiek apie jį papasakojo Lasickis. Tenka spėlioti, kad tai buvo savotiškas Plutono sekimas.

Latviai, pasak Stenderio, jį vadino Pilnyčiu *(Pilnitis)*.

Laukpatis *(Laukpatimas)*

Žemdirbių dievaitis, kuriam buvo meldžiamasi einant dirvos arti, taip pat sėti.

Šis vardas lietuviškai reiškė laukų viešpatį, todėl jo buvo globojamos ariamos žemės.

Slynksnis-Perlevenu *(Slynxnis-Perlewenu)*

Bendras namų dievaitis, namų ir žemdirbio nuosavybės globėjas.

---

[2] Ukrainos slavai turėjo krikšto vardą *Kunas*; tokį vardą turėjo tėvas kazokų atamano, kuris vadinosi *Piotr Kunasowicz Sahaidaczny*. Strijkovskis tvirtina, kad Kunas yra tas pats, kaip Kononas. Lietuvių kalba *Kunas* reiškia kūną, mėsą.

Atitinka romėnų Larą *(Lar)*, slavų Pokuitį *(Pokuć)*. Jam būdavo nusilenkiama kiekvieną dieną, pradedant kokį nors darbą, įeinant į namą arba išeinant iš jo, sėdant valgyti, gulantis, keliantis ir t. t. Be to, žemdirbiai jam dar paskirdavo vasarojaus pasėlius, kur tam tikruose rėžiuose jam sėdavo, idant teiktųsi būti ir dirvų globėju, kaip kad namų sergėtoju. Šį dievaitį garbino visiškai taip pat, kaip slavų Pokuitį, skirtumas tik tas, kad vieta jam būdavo skiriama ne kampe, kaip Rusioje, kur ir dabar kabinami šventieji paveikslai, bet virš slenksčio, o jeigu lūšnelė apšildoma be kamino, išvesto per stogą, tai iš lauko pusės virš prieangio durų. Tačiau nesame tikri, kaip tas dievaitis buvo vaizduojamas; atrodo, tai buvo įpjautas medyje arba lentelėje tam tikras ženklas arba mitinis hieroglifas. Slenkstis lietuviškai yra *Slynxnis*, arba, kitų tarimu, *Sminxnis*. Lietuviai kaimiečiai iki šiol savitai gerbia šią vietą kiekvienoje patalpoje: palieti ką nors nešvaraus ant slenksčio, kapoti malkas laikoma Dievo įžeidimu[3]. Jie turi tokią papročių taisyklę: „Jeigu atėjo didžiausias tavo priešas ir atsisėdo ant tavo namų slenksčio, nedaryk jam skriaudos, nes virš tavęs kybos amžinas Dievo pyktis. Virš slenksčio ir po slenksčiu vieši namų laimė. Peržengdamas slenkstį, apsižvalgyk ir turėk Dievą akyse". Kokio nors šventojo paveikslėlį Lietuvos kaimiečiai prikala išorėje, virš pirkios arba svirno durų. Statydami namą, paprastai toje vietoje įpjauna kryžių arba jį nutapo raudonais dažais.

---

[3] *Mongolai labai garbino namų slenksčius: tas, kuris praeidamas paliesdavo juos koja, būdavo baudžiamas. Už tokį neatsargumą jų krašte apaštalavę krikščionių vienuoliai būdavo mušami lazdomis ir net grasinama mirtimi. Grafas Jonas Potockis tokį garbinimą pastebėjo ir pas kalmukus (jie turėtų būti mongolų palikuonys), bet vis dėlto ne tokį ryškų, kaip tat matome buvus pas senovės lietuvius (Potocki J. Podróż do Astrahanu // Dziennik Wileński. – 1828. – T. V. – S. 293). Senovės slavai specialiai darydavo žemas duris, kad ateinantysis arba išeinantysis nusilenktų slenksčiui (Bulharyn T. Rossya. – T. I)*.*

Lasickio užrašytas klaidingas to dievaičio vardas *Smiksmik.*

Varpas *(Warpas)*

Dievaitis – karių žadintojas. Šis mitas, nors minimas kronikose, pateikiamas be jokio paaiškinimo. Lietuviškai šis žodis paraidžiui reiškia varpą, perkeltine prasme – žadinimą.

Padavimai išsaugojo paprastų žmonių atminimą, kad lietuvių garduose, arba pilyse, vadintose *Tweras*, būta varpų kariams prikelti, ženklui sargybiniams paduoti, taip pat pavojui paskelbti. 1780 metais* tokio varpo gabalą radau sename apkase, arba pilies pylime, prie Gorodiščės kaimo, ties Rodūnios miesteliu, tikroje lietuviškoje žemėje. Tas gabalas buvo 1¼ colio storio, svėrė kelias dešimtis svarų; matyti, kad priklausė didžiuliam varpui. Kadangi tas pylimas yra nuo miestelio apie pusę mylios atstu ir nėra jokio panašumo, kad ten kada nors būtų buvusi krikščionių bažnyčia, todėl reikia manyti, kad tai buvo senoviško varpo – žadintojo liekana. J. F. R. kronikoje yra duomenų, kad lietuviai, gyvenantys prie Baltijos jūros, ypač prūsai savo pilyse turėdavo didžiulius varpus pavojui gretimuose kaimuose skelbti; tuos varpus vadino gumbais *(Gumbi)*; šios geležys buvo globojamos pavojaus dievo, šlovinamo su ypatinga pagarba. Gumbinės *(Gumbin)* miestas nuo tokio varpo gavęs pavadinimą.

Kronikininkai taip pat mano, kad dievui Varpui būdavo aukojami gaidžiai, kaip budrumo simboliai.

Senovės egiptiečiai, persai, graikai, romėnai turėjo varpų, skirtų tam tikroms religinėms apeigoms. Scholastas Teokritas paliko žinią, kad varpai priklausė dievų Kabirų garbinimo paslaptingoms apeigoms, kadangi manyta, jog vario skambėjimas padeda žmonėms apsivalyti ir pasišvęsti, taip pat nuveja piktąsias dvasias. Taigi buvo skambinama ir numirus stabmel-

džiams. Kinai, taip pat japonai turėjo milžiniškų varpų, vadintų gongais.

Varpelis *(Warpelis)*

Aido, sklindančio ore, dievaitis. Lasickis pasakoja, kad, senovės lietuvių nuomone, jis sukeldavęs tą griausmą, kuris pasigirsta ore trenkus perkūnui. Tai yra jis buvo atsikartojantis garsas, vadinasi, aidas.

Kitaip vadinosi Varputis *(Warputis)*. Vietas, kuriose girdimas aiškus aidas, kai kurie kaimiečiai vadina *Warputinej*.

Pats žodis *Warpelis* yra žodžio *Warpas* mažybinė forma.

Trotytojas kibirkščių *(Trotitas-Kirbixtu)*

Pasak Lasickio, atsargaus elgesio su ugnimi dievaitis. Pats pavadinimas reiškia kibirkščių gesintoją. *Žemaičiuose jis buvo dievinamas „Dimstipo" vardu ir priklausė naminių gyvulių grupei*[4].

Jis visiškai atitinka Romos dievaitį, antikinėje mitologijoje žinomą Fornako *(Fornax)* vardu.

Kelio dievas *(Kielo-Dewas)*

Kelių, vieškelių, keleivių dievaitis. Tai rodo pati vardo prasmė.

Pasak Strijkovskio, senovės laikais kelių dievaičiui aukodavo baltas vištas. Aukojantys ir besimeldžiantys būdavo tarytum pasirengę į kelią: laikydavo rankoje lazdas, susijuosdavo, apsiaudavo ir apsirengdavo kaip į kelionę. Prašydavo dievaičio laimingos kelionės ir sugrįžti į namus. Ar tas dievaitis turėjo kokį ženklą, stabą ar ką panašaus, iš istorijos nežinome.

[4] *Rostovskis. Lietuvos istorija. – P. 118*.*

Tik pastebime iš žmonių pasakojimų, kad kalbama apie tam tikrus akmenis, gulinčius prie kelio. Toks akmuo vadinosi *Akmuo užukiejkimo Kielo Dewo* (Kelio dievo užkeikimo akmuo); tiksliausiai išvertus – akmuo, paskirtas kelių dievui. Niekas neišdrįsdavo atsisėsti ant tų akmenų, prieš tai nesukalbėjęs tam tikros mitinės formulės, tai yra maldelės, matyt, iš baimės, kad neatsitiktų kas blogo: dažniausiai manyta, kad akmuo gali pasitraukti iš po sėdinčio, todėl galima smarkiai užsigauti.

Kaimiečiai iki šiol tebėra pamaldūs šiam dievaičiui, nors dėl daugelio priežasčių beveik jau jį užmiršo ir savo tos rūšies maldose turi galvoje tikrąjį Dievą; tas maldas kalba krikščionišku papročiu prieš pat įsėsdami į ratus; taigi keliautojai, prieš išeidami iš trobos, susėda ant suolo kartu su visais esančiais, trumpai pasimeldžia ir patyli akis nukreipę į krosnį. Taip pasėdi kurį laiką, tarytum dar kažką apmąstydami. Šio senovinio papročio buvo laikomasi net bajorų ir ponų namuose; be prideramo dievybės pagerbimo ir atsidavimo jos globai, jis turi dar ir tokį tikslą: ramaus apmąstymo valandėlę prieš išsiskiriant kiekvienas turi progą prisiminti, ar prieš išvažiuodamas ko nepraleido arba neužmiršo patvarkyti ką nors svarbaus namuose arba kelionei, nes išvažiavus ne laikas apie tai galvoti.

O dėl kelionės prietarų, tai Lietuvos kaimiečiai išsaugojo jų liekanų: niekas išvažiuodamas nedrįsta perkirsti kelio keleiviui, kad, įvykus kelionėje nelaimingam atsitikimui, tai nebūtų priskirta nelaimingam jo perėjimui per kelią.

Prietaringas kaimietis, prieš sėsdamas į vežimą arba išeidamas su kinkiniu į lauką, turi apeiti jį ratu. O pačiame kelyje sutikti tam tikri asmenys arba gyvuliai arba perbėgę per kelią pranašauja, kad kelionė bus sėkminga arba nesėkminga. Beje, vienuolis, nėščia moteris, lapė, nėščia kalė arba vilkė pranašauja bloga: priešingai, sutiktas kiškis, vilkas, vaikas, burtininkas, čigonas žada laimingą kelionę. Taip pat tam tikros krypties arba išraiškos balsas, išgirstas sėdant į vežimą, pranašauja

kelionės lemtį. Stebėtinai panašu į senovės romėnų prietarus; tegul skaitytojas teikiasi prisiminti Horacijaus 27-ąją odę iš 3-iosios knygos: *Impios parrae recinentis omen* (klaida apdainuojančio nedorus).

Visose lietuvių genties tautose vieškelis, *Wiessas Kielas*, buvo religiškai paaukotas šalies svetingumui: nė vienam, keliaujančiam vieškeliu, nederėjo daryti skriaudos dėl rūstaus dievų kerštо; taip skelbia senovės padavimai.

Šis dievaitis atitinka Romos Larą *(Lar vialis);* Antikos žmonių Merkurijus, Apolonas, Bakchas, Herkulis taip pat vadinosi kelio dievai, *Dii viales.* Buvo ir keliautojų deivė *Vibilia.*

Numėjas ir Peskija *(Numejas i Peskia)*

Dievaitis ir dievaitė, jo draugė, svetingumo dievybės. Šių žodžių prasmė, senosios kalbos aiškinimu[5], sutampa su šių dievybių pašaukimu, žemaitiškai reiškia *Swecias* ir *Wiesnia.*

Lietuvių genties tautos labai gerbė religijos pašventintą malonų svetingumą; tą mūsų protėviams pripažino net jų nedraugai. Būta ir viešo svetingumo, tai yra šventyklose ir šventose giraitėse; ten ne tik žmogus, bet ir kiekvienas gyvas padaras rasdavo prieglobstį nuo persekiojimo. Tikrąja to žodžio prasme tai buvo šventosios slėptuvės, *Azyla*. Miestuose būdavo svečių namai, vadinti namijomis *(Numejone)*. Juose apgyvendinti svetimšaliai jausdavosi visiškai saugūs – tiek asmenys, tiek turtas. Antikos žmonės yra pastebėję, kad net per vidaus maištus svetimšalis, ramiai pasiliekantis tokiame name, neturėdavo ko bijoti, o atbėgusiems į tokius namus maištininkams, gerbiant svetingumą, nieko blogo nebuvo daroma.

Viename žmonių pasakojime sakoma, kad Numėjas drauge su Peskija važinėdavo po kaimus, dvarus ir miestus, juos matydavo apsirengusius baltai, važnyčiojančius baltus žirgus.

---

[5] *Hartknoch.* Alt – und Neues Preussen. – S. 91.

Jie būdavo svetingai sutinkami, o jei kur nors nepatirdavo svetingumo, tose vietovėse kildavo visuotinė užkrečiamoji liga – *Maras*; žmonės ir visi gyvuliai išmirdavo. Priešingai, priėmusiems tuos svečius gražiai ir svetingai būdavo garantuota sveikata ir gausūs derliai.

Lasickis nežinia iš kur ištraukė dar kitokias tų dievybių ypatybes, visai neatitinkančias dalyko.

Antikos žmonės garbino Jupiterį, vadinamą svetinguoju, *hospitalis*, taip pat svetingąją Minervą. Jie turėjo panašaus pašaukimo deivę Pandą *(Panda)*.

Bentis *(Bentis)*

Tai buvo ypatingos paskirties keleivių dievaitis: jo darbas buvo užmegzti draugystę tarp nepažįstamų ir svetimų žmonių – keleivių, kurie susiėjo kelyje arba išsirengė į kelionę viena kryptimi. Taip Lasickio duomenimis.

Gaila, kad, šalia to mandagumo, išgarsinusio senovės lietuvius, neturime išlikusių to dievaičio garbinimo apeigų. Tuo labiau kad nežinome kitų senovės tautų panašios religinės moralės pavyzdžių.

Lietuvonis *(Liethuwanis)*

Lietaus dievaitis; tas, kuris švelniu lietumi reikiamu metu nudžiugina gamtą. Kaip auka jam buvo atnašaujamos įvairiaplunksnės, baltai raibos vištos.

Mūsų pastebėjimai iš senovės šiaurės tautų mitologijos verčia tvirtinti, kad šis dievaitis perimtas iš skandinavų ir vaizdavo Frėjų, deivės Frėjos, arba lietuvių deivės Lietuvos, brolį. Pats brolio ir sesers vardų panašumas ir tos pačios jų ypatybės patvirtina šios nuomonės teisingumą.

Frėjus apdovanodavo turtais, gausa ir taika, siųsdamas palankią elementų įtaką. Tą patį darė ir Lietuvonis, siųsdamas

reikalingus ir švelnius lietus, kartu dovanodamas gausą ir namų ramybę, kadangi nereikėjo ieškoti duonos svetur[6]... Priešingai, badas ir nepriteklius viešpataudavo krašte po metų, nederlingų dėl nereikalingų liūčių, kurias atsiųsdavo įtūžusi Perkūnaitėlė, arba kai vyraudavo begalinės sausros dėl dievų pykčio. Taigi būdavo traukiama žygin į užsienį, rizikuojant net savo pačių gyvybe, gauti maisto. Dėl šių priežasčių dievaitis *Liethuwani* (Lietuvonis) visuomet buvo lietuvių mitas ir pamėgtas šūkis, kaip skandinavų *Frej* (Frėjus). Taigi labai galėjo būti, kad tas pamėgtas šūkis ir buvo priežastis, dėl kurios buvo priimtas bendras tautos pavadinimas Lietuva *(Liethuwa)*.

Srutis ir Mėletėlė *(Strutis i Miechutele)*

Dievaitis su savo drauge; jie globojo augalus, tinkamus amatams, ypač dažymui. Todėl besirengiantys rinkti tuos augalus arba juos auginantys nusilenkdavo šioms dievybėms.

Tavalas *(Tawals)*

Lasickis trumpai jį vadina talentų arba sugebėjimų teikėju. Iš to daro išvadą: tai susiję su mokėjimu naudotis kūniškais smagumais, todėl tas dievaitis turįs priklausyti gašlumo sričiai.

Yra kitas spėjimas: šis vardas galėjo būti parašytas su klaida ir turėtų būti *Jawals* nuo javų *(Jawu)*. Tokios reikšmės die-

---

[6] *Kai kas Lietuvos vardą kildino iš to dievuko, tai yra iš lietaus, nes tas kraštas visuomet buvo lietingas. Napoleonas yra pasakęs: „Lietuvoje yra penktasis elementas, tai yra balos!" (Tadeusz Bulharyn. Rossya. – T. 1. – S. 137, 153). Negalima ginčyti, jog Lietuva, kuri ir dabar turi didžiulių miškų, buvo labai drėgnas kraštas; ir dabar vasaros čia yra labai lietingos. Taigi šios išvados patvirtina mūsų spėjimus dėl šio krašto vardo kilmės*.*

vaitis gausintų žemdirbišką išmonę, arba mokėjimą gražiai auginti javus.

Gulbis dievas *(Gulbi Dewas)*

Asmeninis dievaitis, *familiaris*, saugantis kiekvieną vyrą. Gulbė deivė *(Gulbi Dewe)* – tokia pat deivė, sauganti kiekvieną moterį. Taigi šių dievybių buvo tiek, kiek žmonių pasaulyje. Iki šiol mūsų kaimiečiai mano, kad moterų angelas sargas yra moteriškos lyties.

Senovės latvių panašios asmeninės dvasios vadinosi *Lulkis*[7].

Kronikos taip pat pasakoja, kad šioms dievybėms vyrai atnašaudavę gaidžius, moterys – vištas. *Gulbis* žemaičių tarme reiškia garbintiną, kaip *Gulbintas* – pagirtą.

Antikos žmonės tikėjo panašiomis dvasiomis, vadintomis genijais, demonais *(Genii, Demonii)*. Apie juos buvo daug pasakojimų, pats Sokratas yra prisipažinęs, kad turėjo asmeninį demoną.

Apidomė *(Apidonu)*

Šio dievaičio būdavo šaukiamasi, kai ūkininkas būdavo priverstas keisti gyvenamąją vietą dėl kokio nors negero nutikimo arba dėl kerėtojo ištarto nepalankaus pranašavimo. Šiuo atveju lietuviai nelaimingu ženklu laikė, jei naminis gyvulys gimdavo aklas arba su kokia baisia yda. Šitaip nutikus, būdavo iškilmingai šaukiamasi dievaičio Apydėmės *(Apidonu)*, kuriam kaip auka su ypatingomis apeigomis būdavo kepama duona *(Donas)*, po to namą perkeldavo į kitą vietą.

Iki šio meto mūsų kaimiečiai laikosi nenuneigiamo prietaro – laimingas naujas namas, statytas toje pačioje vietoje, kur stovėjo senasis. Bet jeigu juos prispaudžia liūdni nutikimai ar-

[7] *Stender.* Lettische Grammatik.

ba kokie burtai arba jeigu pasivaidena naktį, jie stengiasi nukelti lūšną nors keletą žingsnių į šalį.

Kremara *(Kremara)*

Šis dievaitis ypač globojo kuilius ir paršavedes, tinkamus sau ir aukai. Kalbėdamas apie jį, Lasickis nieko daugiau nenurodo, tik tai, kad jam aukodavo pildami alaus į ugnį.

Priparšis *(Priparszas)*

Dievaitis, globojantis tik paršelių veisimą ir auginimą. Šis lietuvių kalbos žodis reiškia *Przyprosiętnik.* Tai turėjo būti aukščiau minimo parankinis.

Gardunytis *(Gardunitis)*

Dievaitis, globojantis ėriukus. Jo vardas reiškia ėriukų sargą.

Karvaičių dievas ir Ėraičių dievas *(Kurwajczyn i Erajczyn)*

Sodų dievaičiai, sodų ir vaisių sargai; jie gąsdindavo vaikus, įlindusius naktį į sodą, ir užpuldavo merginas, nuplėšdami joms šlovę.

Tai buvo lietuvių Priapai antikinės mitologijos prasme. Yra padavimų apie panašias sodų baidykles. Jų vardus mums paliko Lasickis, nors jų pareigas nusakė netiksliai.

Lygičius ir Derintojas *(Ligiczus i Derfintos)*

Lasickio manymu, tai dievaičiai bičiuliai – santaros, vienybės, žmonių draugiškų tarpusavio sąjungų kūrėjai. Tačiau nuo

jų nuotaikos priklausė ir linksmi šokiai, kompanijų žaidimai, ir pantomimos vaidinimai. Taip pagal Stenderio pastebėjimus straipsnyje „Lyguo *(Lihgo)*".

Lietuviškai *Ligus* reiškia plyną, lygų, vienodą; iš to Lygičius *(Ligiczus)* – taikinantis, vienodinantis. Per žiemos švenčių žaidimus kaimiečiai moka savo tarpe suvaidinti tam tikrą sceninę pantomimą, kurioje dalyvauja vienas ar du asmenys. Tai yra karikatūriški paukščių, gyvulių, žmonių, kuriuos nori išjuokti, pamėgdžiojimai, visuomet sukeliantys juoką; merginėjimas, pyktis, muštynės, pasipūtimas, orumas, šiurkštumas, gašlūs judesiai – čia yra visa, ką gali mimo fantazija. Tačiau yra vaidinimų, turinčių tam tikrą planą ir tikslą. Kartą, stebėdamas tokį vaikišką scenos žaidimą, pamačiau vieną vaidinimą, kurį trumpai aprašysiu, kadangi jis susijęs su čia kalbamu dalyku.

Į sceną įeina du veikėjai, apsirengę trumpais drabužiais: pirmas iš jų nutukęs, galva papuošta keistai pasiūta riterio šalmo formos kepure. Antras veikėjas – lengvabūdiškas, simpatiškas, su maža kepuraite ant galvos. Žaidimo pradžioje vaizduojamas netikėtas susitikimas, kvietimas susiimti rankomis, toliau visokios abiejų pastangos nutverti vienas kitą į glėbį ir grumtis; visa tai vyksta juokaujamu tonu. Kai jau atrodo, kad tuoj prasidės kova, veikėjai staiga sustoja vienas priešais kitą tarytum įbesti, atsitraukia atgal, nusišluosto akis, įsispokso vienas į kitą, tarytum norėtų geriau pažinti, žengia artyn, vaizduoja norį susitaikyti, pagaliau draugiškai apsikabina, šoka ir šokinėja kartodami tai su didžiausiu įkarščiu ir juokinimu; tuo pasibaigia vaidinimas. Pirmas veikėjas, vardu Lygutis *(Liguć)*, linkęs greičiau taikytis, nors savo pyktį reiškė su didesniu užsidegimu. Antras veikėjas, vadinamas *Bedarbinkiu (Bedarbinkus)**, lėtesnio būdo ir ne taip įširdęs.

Vaižgantas *(Wajżgantos)*

Dievaitis, kuriam pavesta globoti auginamus linus.

Jam lenkėsi ūkininkės, ypač mergaitės, kurių didžiausias

rūpestis, kad išaugtų geri linai. Jo garbei buvo švenčiama šventė, per kurią būdavo atliekamos ypatingos apeigos. Apie tai žiūrėk straipsnyje „Vaižganto šventė".

Linų ūkis Lietuvoje yra žilos senovės paminklas. Atrodo, šis vertingiausias augalas, kaip jį pavadino Linėjus[8], kaip laukinis augąs Egipte, antrąja savo tėvyne pasirinko Lietuvos žemę, kurioje gimsta daug kilnesnis negu kur nors kitur; taip pat mokėjimas juos puoselėti ir auginti siekia tolimiausias lietuvių tautos epochas. Kur tik buvo tos giminės žmonių, ten matyta juos plačiai auginant linus. Paulius Varnefrydas, diakonas, rašantis apie langobardų praeitį, sako, kad pas herulus matęs žaliuojančius linų laukus[9]. Dar reikia turėti galvoje, kad tuo metu, kai pietų europiečiai visiškai nenaudojo lininių audinių drabužiams, lietuvės nuo kojų iki galvos puošėsi gražiais drobiniais baltais ir dažytais rūbais, o vasarmečiu – ir vyrai, kaip liudija Petras Dusburgietis. Kitokių drabužių, išskyrus drobinius, nevilkėjo.

O XV amžiaus pradžioje, kai Karolio VI žmona, Prancūzijos karalienė Izabelė buvo pirmoji Europos elegantė, pradėjusi nešioti drobinius marškinius, toje pačioje epochoje lietuviai savo krašte ėmė visuotinai dėvėti gelumbę, kuri iki tol buvo tik prabangos ženklas.

Paukštinis *(Swieczpauksztynis)*

Dievaitis – visų rūšių paukščių, naminių ir laukinių, valdovas. Nuolat aukų jam neaukota, nes jį patį laikė skraidančiu dievaičiu. Strijkovskis jį vadina *Swieczpunscynis*; tai tikriausiai yra rašybos ar spaudos riktas. O su mūsų pataisa pavadinimas atitinka dievaičio pašaukimą. Latviai jį vadino *Puczkehtis.*

---

[8] *Linum usitassimum.*

[9] *Camporum viridantia lini* (lib. 1. – Cap. 20).

Liublenyčius *(Lubleniczu)*

Vestuvių dievaitis, jungiantis poras neatrišamais vedybų saitais, visiškai priešingas dievaičiui Kauniui, sukurstančiam žmonių širdyse meilės liepsną trumpam laikui.

Tai mini liaudies padavimai ir kai kurios vestuvinės dainos. Jo pavadinimas kilęs iš slavų kalbos.

Esame neseniai pastebėję, kad Lietuvos rusinai pažinojo tą dievaitį ir vadino Liubičiumi *(Lubicz)* arba Liubčiku *(Lubczyk)*. Dar ir dabar burtininkai norintiems pavergti mylimosios širdį duoda kažkokį panašiai vadinamą talismaną. Pinsko krašte dainuojama tokia vestuvinė daina:

O ty Lubicu!
Wwedi u ložnicu,
Zapaliwszy świcu,
Moju hołubicu!

Tai buvo antikinio Himenėjo atitikmuo.

Kubilnyčius *(Kublaniczu)*

Dievaitis, kuris buvo visokios namų mantos sargybinis ir saugojo ją, gindamas nuo vagių. Lasickis, matyt, apsiriko pavadindamas Ublanyčiumi *(Ublaniczu)*. Mat šis vardas yra slaviškos kilmės: *Kub, Kubek, Kubeł* yra panašūs indai, skiriasi tiktai dydžiu. Kubilas *(Kubłas)* reiškia kubiliaus padarytą, raktu užrakinamą dirbinį, kuriame kaimiečiai laiko savo mantą.

Kirnis *(Kirnis)*

Dievaitis, saugantis vienos pilies, buvusios prie ežero, vyšnių medelius. Jo pagalbos, be abejo, prašyta norint pagausinti vyšnių sodus. Į medį sviesdavo papjautus gaidžius, statydavo ant jų uždegtas žvakes. Ypač jis globojo Platelių valsčių, kuriame ir buvusi toji legendinė pilis. Kadangi Lietuvoje yra ne

vieni Plateliai, gaila, kad Lasickis, kurio aprašymai visuomet pernelyg trumpi, nieko daugiau nepapasakojo apie tą pilį.

Rūgščiųjų vyšnių sodai seniau būdavo rūpestingai veisiami, kadangi jų uogų dėdavo į daugelį patiekalų; ypač jomis skanindavo midų, vadintą vyšniniu, kuris buvo prabangos gėrimas. Dėl šios priežasties vyšnių sodai buvo labai paplitę.

Ganiklis *(Goniglis)*

Kaimenių ir piemenų dievaitis. Kitaip vadinosi *Gongelis Hennilus*. Strijkovskis jį lygina su Antikos satyrais ir faunais, nes sako: „Jam atnašaudavo arklių, jaučių, ožių ir kitų gyvulių pautus, kai juos išromydavo. Piemenys degindavo tas aukas ant tam tikro didelio akmens, sakydami: „Kaip tas akmuo yra kietas, bežadis ir nejudantis, taip, o mūsų Dieve Ganikli *(o Dewe musu Goniglis!)*, tegu vilkai ir visi plėšrūs žvėrys negalės pakilti iš vietos, kad nepadarytų žalos mūsų galvijams, pavestiems tau ginti".

Piemenų šventė šio dievaičio garbei bus aprašyta žemiau, atitinkamame straipsnyje.

Germanų tauta vandalai, senovės prūsų kaimynai, gyvenę Vyslos žemupio kairiajame krante, turėję dievaitį, vadintą Henilu *(Hennil)*. F. Noelis sako: „Jis buvo visuose namuose garbinamas lazdos su geležiniu žiedu pavidalu. Jeigu namams imdavo grėsti kokia nelaimė, lazdą nešiodavo su procesija, o žmonės šaukdavo: „Pabusk, Henilai, pabusk!"

Tas pats mitologas nurodo, kad senovės vestfalai garbino tą patį dievaitį, vadinamą *Hylo*. Atrodo, slavai, užėmę vandalų apleistus kraštus, žinojo jį. Honilio *(Honil)*, arba Honilo *(Honił)*, vardas nuo žodžio *Hon, Honit'* – varyti kaimenę, ganyti. Tas vardas, manant, kad yra perimtas iš slavų, ir lietuvių kalboje turi panašią prasmę. Mat, pasak Naruševičiaus[10], Henilą garbino serbai ir kitos slavų tautos.

[10] Historya narodu Polskiego. – T. I. – S. 362*.

Lietuviškasis Ganiklis būtų panašiausias į romėnų piemenų dievus, jeigu lygintume šventimus ir iškilmes su Liuperkalijomis – šventę dievaičiui Panui ir deivei Liuperkai *(Luperca)*, saugančiai kaimenę nuo vilkų, pagerbti. Panašiai ir Palilijų iškilmės piemenų deivės Palės garbei turėjo daug atitikmenų lietuvių piemenų Sekminių šventėje.

Šeimynos dievas *(Siemi Dewas)*

Namų šeimynos dievaitis. Jų buvo nemažai, nes kiekvienas meldėsi savo nuožiūra vis kitam. Bendras tokių dievaičių vardas buvo Šeimos *(Siejmi* arba *Semios)* dievas. Kaip auką jiems krosnyje degindavo gyvas vištas, nes norėdavo jų išprašyti, kad globotų tarnus, kad šeimynos žmonės laikytųsi namų, nepabėgtų, nepasišalintų, kai jų prireiks, kad gyventų blaiviai ir dorai. Samdiniai, namiškiai – lietuviškai Šeimyna *(Siejmina)*.

Kaimiečiams atsitinka, kad, labai anksti rytą užkūrus krosnyje ugnį, višta, netikėtai išgąsdinta, įlekia į ugnį, tada prietaringa šeimininkė jos neištraukia, o meldžiasi priešais ugnį, manydama, kad kas nors iš šeimynos ketino pabėgti, bet dabar, sava valia sudegus paslaugiai vištai, nebegalės anas to įgyvendinti. Tai to paties mito liekana.

Šį dievaitį labai atitinka Antikos žmonių *Semones Dii* – dievai Semonai; tai buvo dievaičiai – žmonių ir dievų tarpininkai, saugoję namus ir juose gyvenančius asmenis.

Kohma *(Kohma)*

Puotaujančių apsirijėlių dievaitis. Jo globai atsiduodavo norintis nusigerti, nes priešingu atveju dievaitis smaugdavo geriančius. Jo vardas šiek tiek panašus į lotyniškąjį *Comus*, kurio pareigos buvo beveik tokios pačios, tik subtilesnės.

Šio dievaičio atminimą išsaugojo latviai. Stenderis jį dar vadina Kūma *(Kuhma)*, tarytum kilusį iš slavų *Kum, Kmotr*, tačiau sunku suderinti slavų krikščioniškąjį pavadinimą su mitologiniu svetimos tautos duotu pavadinimu.

Kerpyčius ir Šilinyčius
(Kierpiczus i Syleniczus)

Dievaičiai draugai, statybos globotojai. Pirmasis valdė visa, kas naudojama statybose iš iškasenų, antrasis – iš augalų karalystės.

Kerpyčiaus vardas, atrodo, kilęs iš *Kirpicz* – rusiškai plyta. Šis žodis nėra slaviškas, jis pasisavintas iš svetimos kalbos arba – o tai tikriausiai taip ir yra – kilęs iš vardo kažkokio žmogaus, kuris, be abejo, pirmas išmokė daryti plytas ir iš jų statyti namus. Taigi galėjo būti, kad tas asmuo savo talentu nusipelnė vietą tarp šiaurės dievaičių. Latviškai *Kirpis* reiškia kirminą, medžio graužiką, išradėjo vardas virto pavadinimu išrasto daikto, kurį priėmė kaimyninės tautos kalba.

Šilinyčius *(Syleniczus)* yra lietuviškos kilmės, iš *Sylla* – šilas; Prūsijos lietuvių kalba *Syllenas* – stalius. Todėl šis vardas aiškiai susijęs su kažkokiu mitiniu staliumi, arba stalių dievaičiu.

Lasickis, labai nekritiškai rankiodamas mitologinius duomenis apie šiuos dievaičius, smarkiai apsiriko sakydamas, kad abu bendrai rinkę kerpes.

Atrodo, kad tą patį Šilinyčių *(Sylenicza)*, žinomą dar Šilo Radikio *(Sylla-Radikis)* vardu, ponas Rėza mato pas senovės prūsus; tai tiksliai atitinka tuos pačius požymius, nors jį lygina su slavų Radegastu *(Radogast)*, matyt, dėl panašaus autoriui nežinomo epiteto *Radikis*, kuris kilęs iš žodžio *Raddiht*, latvių kalboje reiškiančio kurti, formuoti, iš naujo aptašyti; taigi Šilo Radikis reikš miško, medžio dorotoją, vienu žodžiu, stalių.

Kenkams

Kaip praneša Ksaveras Bogušas[11], tai buvo tam tikro kalnų dievaičio, arba kalnų globėjo, vardas.

Pucis (Putys?, Pučiąs, *Pucis)*

Malonaus vėjelio dievaitis. Jo giminės vadinosi Puciatais *(Puciataj)*.

Apie jį dainuojama lietuviška dainelė; gavau tokį jos vertimą:

Sadziła rutę zieloną,
Polewała svémi łzami;
Płotek był dła niej osłoną
By słynną była wiankami.

Ty dla mnie będziesz uplotem:
Rośnij wesoła na grzędzie,
Pój się łzą moją i potem;
Aż nim mój miły przybędzie.

Niech ci złe wiatry nie szkodzą,
Niech descz w ziemię nie pochyli,
Niech cię Zefiry achłodzą[12]*,*
Przyjaciele kwiatow mili.

(Sodino žalią rūtą,
Laistė savo ašaromis;
Priedanga jai buvo tvorelė,
Kad garsėtų vainikėliais.

---

[11] *Bohusz X.* – S. 145.

[12] *Wenog Pucis su Puciataj* (Tik Pucis su Puciatais).

Tu man būsi užtvarėlė:
Auk linksmutė ežioje,
Malšink troškulį mano ašaromis ir prakaitu,
Kol atjos mano mylimasis.

Tegu tau nepakenkia pikti vėjai,
Tegu lietus nenulenkia iki žemės,
Tegu tave atgaivina Zefyrai,
Mielieji gėlių bičiuliai)

Pavadinimas *Pucis* kilęs iš *Puciu* – pučiu, daugiskaita *Puciataj*; tai bus Zefyras ir Zefyriukai.

Pajūrio gyventojai šį dievaitį dar vadino Bangpūčiu *(Bangputis)*, mat manė, kad jis, iš lėto sūpuodamas jūros vandenis, krante suplakdavęs putą[13].

Girystis *(Giristis)*

Miško dievaitis, Šilinis, miškų baidyklė. Šis vardas paimtas iš Ksavero Bogušo pastebėjimų. Mūsų kaimiečiai savo pasakojimuose jį vadina kitaip – Pušiniu *(Pusinas)*. Latviai jį taip pat vadina *Meszu Deews*, miškų dievu, arba *Meschu Wihrs* – miškiniu žmogum.

Yra pasakojimų apie girines baidykles, kurios sukelia žmonėms tokią mirtiną baimę, kad jie nuo to net numiršta. Gauruotos, kerėpliškos, su ragais ant galvos, labai piktos ir labai gašlios būtybės. Kai kada per Rasos šventę jos išpuldavo iš miškų ir pagrobdavo šokančias mergaites.

Šitokie dievaičiai atitinka Antikos satyrus. Lietuvos rusinai turi garsų pasakojimą apie tokį dievaitį, vadinamą *Turosik,* kuris turėjęs auksines kanopas, ožkos kojas.

---

[13] *Rėza.* Dainos.

Aitvaras *(Ajtwaros)*

Vyrų paleistuvavimo dievaitis, arba viršgulis, *incubus,* kuris paprastai užgula miegančias moteris, tykoja jų už tvorų, todėl pavadintas Aitvaru *(Ajtweras)*, pagal žodį „užtvorinis". Kunigas Sirvydas savo žodyne jį vadina *Ajtwaros*, lotyniškai *Incubus*, lenkiškai *Latawiec.*

Latviai vadina *Leetons* arba *Leetowens* – „vaiduokliu, vyriškos lyties dvasia, kuri paprastai tarytum smėlio maišas užgula miegantį žmogų, naktį užsėda ant arklių ir ant merginų, kad šios net išprakaituoja. Jis gali patekti į pastatą net pro rakto skylutę. Dar ir dabar jį tiki tamsūs žmonės"[14].

Lietuvoje apie jį girdėti panašūs pasakojimai: kartais nematomas užpuola miegančias moteris, kitą kartą prijaukintas pasirodo aitvaro (skraidančio ugnies meteoro) pavidalu. Įlenda į klėtis, senoms, taupioms šeimininkėms išneša grietinę, duoną, rūkytą mėsą, nuneša savo mėgstamoms jaunoms moterims arba mergaitėms, duoda net pinigų. Moteris, suviliota šios dvasios gundymo, niekaip negali išsivaduoti iš jos meilės.

Įdomią smulkmeną apie tuos dievaičius mums paliko Prūsijos kronikos[15]. 1247 metais, kai kryžiuočiai jau valdė Pamedę ir tenykščius žmones lyg ir atvertė į krikščionių tikėjimą, vis dėlto dėl nuolatinių sumaiščių ir kovų su kitų provincijų gyventojais, remiamais Pamario kunigaikščio Sviatopelko, jie, matyt, neturėjo pakankamai laiko pasirūpinti Pamedės vidaus sutvarkymu bei atverstos tautos tikėjimo įtvirtinimu. Šitaip apleidus dalyką, pradėjo atsirasti dievaičių, vadintų aitvarais *(Succubis et Incubis**)*, kurie, vis dažniau svečiuodamiesi, įniko naktimis viešai ir dažnai rodytis gyvų žmonių pavidalu. Kankino moteris, gaudė vyrus, užsispyrusius ir nepatinkamus žmones įmesdavo į šulinius, skandindavo upėse, kardavo ant medžių,

---

[14] *Stender.* Lettische Grammatik.

[15] Schütz. – S. 25**.

žodžiu, vyravo nesuskaičiuojami nusikaltimai ir keisti dalykai. Kai kurios moterys išėjo iš proto. Išsigandę žmonės kreipėsi į stabmeldžių žynius. Šie sakė, kad aukštieji dievai užsiundę tas piktas dvasias kaip bausmę už atsisakymą šlovės ir tikėjimo. Tad vėl atsiduota tų dievų valios aiškintojų valdžiai. Šie užkeikė aitvarus, kad išnyktų, o pamedėnai turėjo iškilmingiausiai prisiekti, kad nuo šiol nepriims krikščionių tikėjimo, niekada nelaikys savo tarpe jokio krikščionio ir geriau leisis iškapojami, bet gins savo senąjį tikėjimą. Štai kaip dailiai žmonių gudrybė moka daryti stebuklus lengvatikių akyse.

F. Noelis mitologijos žodyne, straipsnyje „Incubus", sako: „Tai piktosios dvasios, apie kurias manyta, kad ateina uždusinti vyrų ir moterų savo kūno svoriu. Tai yra tai, ką prancūzai vadina košmaru *(Cochemar)*. Tą vardą duodavo taip pat faunams ir satyrams dėl jų gašlumo. Tamsybės laikais demonografai išgalvojo velnius – viršgulius, *Incubi*, ir apačgulius, *Succubi*, kankinančius žmones per miegą begėdiškais vaizdais, net tikrais veiksmais, ypač davusius skaistybės įžadus. Antikos žmonės dievino viršgulius, vadindami Graikijoje efialtais, Romoje – hifialtais".

Rungis *(Rungis)*

Malūnininkų prisijaukintas dievaitis, kuris jiems atneša grūdų ir malant pripila. Sako, kad gyvena pas savo garbintojus, pasivertęs juodu katinu. Tas mitas pastebėtas ir tarp latvių[16].

Pušaitis *(Puschajtis)*

Požemio dievaitis, engiamų vargšų gynėjas, nykštukų, vadinamų barstukais, vyriausiasis. Jis gyvendavo žemėje,

[16] *Stender.* Lettische Grammatik.

po alyvų krūmais. Latviai pamatydavo jį ir žaliose lankose.

Jo pagalbos ieškodavo savo ponų prispausti kaimiečiai, prašydami, idant jis maldautų didikų ir bajorų dievaičių markopolių išvaduoti juos nuo priespaudos. Taip pat jų prašydavo, kad savo vidinius barstukus ragintų remti ūkininkus, tiekti jiems javų, pinigų ir kitų daiktų. Jam lenkdavosi per tam tikras šventes, du kartus per metus. Atnašaudavo alaus, duonos ir įvairių valgių, kuriuos padėdavo nakčiai po alyvų krūmais.

Markopoliai *(Markopole)*

Požemio dievaičiai, kuriuos ypač garbino didikai ir bajorai. Aiškiu Lasickio liudijimu, Strijkovskis ir kiti trumpai mini juos kaip požemio dievaičius. Tai buvo barstukai, tik kilmingesnės giminės. Jiems nusilenkdavo pats Pušaitis, prašydamas kaimiečių vardu, idant markopoliai sulaikytų savo garbintojus nuo nelaimingų žmonių engimo.

Barstukai *(Barstuki)*

Požemio dievaičiai, nykštukai. Tą vardą Stenderis išveda iš latviškų žodžių *Berhns*, lietuviškai bernas *(Barnas)*, ir *Stuhke* – lėlė. Kitaip juos vadindavo piktukais nuo *Piktas*; netoli Vilniaus yra Piktukonių *(Piktukańce)* kaimas. Kitose vietose vadinosi pursčiai *(Purścies)*. Netoli Lydos yra taip vadinamas palivarkas. Romėnų mitologijoje panašūs dievaičiai buvo vadinami *Purs;* Strijkovskis juos vadina taip pat pigmėjais[17].

---

[17] *Kiti mano, jog turėtų vadintis pirštukais (Pirsztuki) – nuo žodžio pirštas (Pirsztas), nes tos mitinės būtybės buvo mažos kaip rankos pirštai. Vokiečiai dėl tos pačios priežasties juos vadino "Däumling". Pas čekus taip pat būta panašaus dievuko, vadinto „Pidimužik"*.

Tai buvo dvasios, arba genijai, pasirodantys kerėpliškų ir barzdotų neūžaugų pavidalu, vienų metų vaiko išvaizdos, bet turėjo sieksnines barzdas. Vis dėlto jie buvo labai greiti ir vikrūs. Anuo metu Strijkovskis, įtikėjęs savo tiesa, teigė, jog jie pasirodydavę prieštaringiems žmonėms. Kaip įrodymą jis pateikia Upsalos arkivyskupo Olafo, Agripos ir kitų lengvatikių, kaip ir jis pats, rašytojų liudijimus, nes sako: „Kurše, Livonijoje, Sambijoje, Prūsijoje, Žemaitijoje, už Miromskiemio (? – *R.J.*) ir Insterburgo pats girdėjau ir mačiau savo akimis, kaip garbinamas Pušaitis ir barstukai[18]“. Toliau tarp kitų padavimų pasakoja: „Jie garbina ir valgiais vaišina barstukus – požemio gyventojus ir jų valdovą Pušaitį; tam tikru metu, per savo šventes, klojime pastatys ir uždengs stalą, padės ant stalo keturis kepalus duonos, virtos ir keptos mėsos, sūrio ir sviesto, kviesdami juos į puotą arba vakarienės pagal įprastines stabmeldiškas ceremonijas arba kerėjimus, po to, tvirtai uždarę klojimo duris, patys išeina, o jie, barstukai, atėję vidurnaktį, valgo tuos valgius. Rytojaus dieną ūkininkai žiūri, kurio valgio daugiau suvalgyta: jeigu duonos, vadinasi, dievaičiai pagausins jiems javų; jeigu mėsos, – seksis su gyvulių prieaugliu ir t. t.; o to valgio, kuris jiems buvo gardžiausias, per kitas šventes deda daugiau, negu buvo per ankstesnes, prašydami, kad pagausintų javų. Taip pat pasakoja, kad barstukai iš kitų ūkininkų, kuriuos pažįsta kaip nedėkingus, klojimų naktimis vagia javus ir neša tiems, kurie jiems geresni. Apie jų gražumą pasakoja: ūgio ne aukštesnio, kaip viena uolektis“.

Šių dievaičių atminimas neišnyko iki šiol; jei žinoma ne pati reikalo esmė, tai bent iš pasakojimų aišku, kas jie tokie. Lietuvos totoriai žino tas mitines būtybes, jų egzistavimu šiaip ar taip tiki; vadina jas fereikomis *(Fierejki)* ir džinais *(Dženie)*; jų religinė raštija tikina, kad tos būtybės esančios blogesnės už šėtonus, be galo kenksmingos, atsiunčiančios žmonėms 70

[18] Šiame žodyne vietoj *B* klaidingai parašyta *P.*

ligų; pagaliau pripažįsta joms Aitvaro ir barstukų ypatybes. Jie esą Ievos vaikai, sugyventi su velniu, kuris tą pirmąją žmonių giminės motiną sugundė nusikalsti. Jie yra šviesaus gymio, gyvena po žeme. Pagaliau totoriai painioja Rytų musulmoniškas pasakas su mūsų vietinėmis fantazijomis.

Skandinavai tuos dievaičius žinojo alfų vardu.

Koboliai *(Koboli)*

Namų dievaičiai. Paprastai gyvendavo pačiose slapčiausiose namų vietose, net sienų plyšiuose. Kitaip juos vadindavo kobeliais *(Kobeléj)*, rusiškai *Kolfy*, o, pasak Lasickio, – *Kotki*, vokiškai – koboldais *(Kobolti)*[19].

Kaip auką jiems atnešdavo prabangiausių valgių. Jeigu tik tie dievaičiai ketindavo apsigyventi kieno nors namuose, jie įspėdavo šeimininką apie savo norą tokiu būdu: naktį surinkdavo skiedras ir sudėdavo jas į krūvelę pirkios vidury, taip pat į indus su pienu primėtydavo įvairių gyvulių išmatų. Jei rytojaus dieną namų šeimininkas pastebėdavo ir palikdavo skiedrų krūvą iki ateinančios nakties, tai yra neliepdavo iššluoti pirkios ir duodavo namiškiams vartoti sugadintą pieną, tuomet koboliai pasirodydavo viešai ir gyvendavo jo namuose. Tačiau jeigu pirkią iššluodavo, skiedras išmėtydavo ir pieną išpildavo, jie ramiai išeidavo ieškoti kito būsto.

Demonografai šios rūšies dvasias, pasak F. Noelio, vadina *Gobelins;* jos vieno ūkininko javus nunešančios kitam – taip žmonės manantys Prancūzijoje.

Vietiniai kaimiečiai dar nepaliauja tikėję, kad esama žmonių, susidėjusių su koboliais, kurie jiems slapčia neša dovanų

[19] Skandinavams tai buvo mitinės būtybės, tačiau įkyrios ir irzlios; su jomis buvo galima kovoti ir jas užmušti. Jos turėjo savo seimą ir karalienę, vardu Huldą, kuri turėjo dvi dukteris – Tergerdą *(Thergerd)* ir Irpą *(Yrpo)*. Jos statė šventyklą Odino garbei, gyveno miškuose ir Šiaurės šalyse (Islandų saga, pavadinta *Huldasaga*).

ir susilaukia iš jų visokio palankumo. Esama taip pat moterų, kurios, kobolių tarpininkaujamos, atima pieną iš svetimų karvių ir padaugina jo savoms; pakanka rytą drobiniu skuduru, naudojamu pienui košti, nubraukti rasą, kur praeita karvių, ir pakabinti skudurą virš indo: melžiant pienas gausiai tekės iš to skuduro, o jo mažės pravarytų karvių tešmenyse. Tokie skudurai yra kobolių dovana.

Lydos ir Gardino apskričių sandūroje yra didelis ežeras, vadinamas Kobeliu.

Atrodo, pradžią šioms spėlionėms yra davusi tam tikra naminių vabzdžių rūšis. Tai galima pastebėti iš to, kas išdėstyta, ir iš kai kurių žmonių pasakojimų. Kaip tik tokie bjaurūs vabzdžiai yra tarakonai, kurie Lydoje ir jos apylinkėse iki pat kairiojo Ditvos kranto yra visuotinai paplitę ir labai įkyrėję; o tos upės dešiniajame krante, kaip ir visoje tikrojoje Lietuvoje, kurios pietinės sienos siekė tą upę, niekur jų nėra.

Kaukai *(Kaukie)*

Tai buvusios mitinės pabaisos arba siaubą keliantys neūžaugos, naktimis gąsdinantys žmones. Latvių kalboje to žodžio prasmė – šlykštus padaras, šliužas[20]. Kitų supratimu, tai buvusios lietuviškos Silfos[21]. Pasak Lasickio pasakojimų, kaukai pasirodydavę tiems, kurie jais tikėjo, kiti jų visiškai negalėję matyti. Šių kaukų garbintojai nakčiai tam tikrose vietose padėdavo jiems maisto; iš jo suvalgymo pranašaudavo panašiai kaip su barstukais.

Šie dievaičiai atitinka Antikos Paną.

Prūsijos kronikininkų, besivadovaujančių Olafo Didžiojo „Istorija“[22], manymu, paskutines penkias dievaičių rūšis lietuviai perėmę iš skandinavų.

---

[20] *Stender.* Lettische Grammatik. – S. 60.

[21] *Bohusz X.* O początkach narodu i języka Litewskiego.

[22] Lib. 3. – Cap. 10*.

Lietuvos rusinai pasakoja apie panašias baidykles, turinčias keliamečių vaikų pavidalą, vadindami jas *Žlydni.* Jos visuomet kenkia, o kai įsiskverbia į kieno nors namus, apsiryja ir prisigeria iki nukritimo; įdomiai apie jas sako: *oni spor zjadają* – jos per daug suėda.

Juodas *(Johds)*

Laukų arba miškų velnias, tam tikra dvasių gąsdintojų rūšis. Daugiskaita Juodi *(Johdi)* reiškia oro dvasias, mirusiųjų vėles. Latvijos kaimiečiai, išlaikę tą mitą, dar ir dabar, išvydę šiaurės pašvaistę, sako: *Johdi Kaujahs,* dvasios kaunasi. Kadangi jos baisios pažiūrėti, todėl vadinasi *Bajgi, kas kaujahs* – besikaunančios pabaisos. Kai kurie aiškina net taip: *Kurru łauszku dweeh seles kaujahs* – kaunasi vėlės kariauninkų, žuvusių laukuose[23].

IV skyrius
DANGAUS KŪNŲ DIEVINIMAS

Seniausias religinis garbinimas buvo dangaus kūnų sudievinimas. Šito liekanas pastebime lietuvių mitologijoje. Tiesa, kronikininkai, aprašinėjantys lietuvių genties tautų religiją, kokia ji buvo paskutiniais savo smukimo metais, šito aiškiai nemini, kadangi šis seniausias religijos sluoksnis jau labai seniai virto Titanų giminės garbinimu, su kuriuo priviso įvairių dievų, kuriuos aprašyti buvo ankstesnių skyrių ir dar bus kitų šio

[23] *Stender.* Lettische Grammatik.

„Lietuvių tautos istorijos“ pirmojo tomo skyrių uždavinys. O čia surinksime visokias išlikusias žinias apie dangaus kūnų sudievinimą, kadangi aukščiau nurodėme ne vieną dievaitį, tiesiogiai kilusį iš šio šaltinio, ir kitus, galėjusius būti tos kilmės; kadangi užrašai žuvo, šito tiksliai aprašyti negalėjome. *Be jokios abejonės, ne tik patys seniausi, bet ir paskutiniai stabmeldžiai Šiaurės Europoje buvo samojedai: juk žinome, kad dar XVII amžiuje prie Baltosios jūros, tai yra prie Šiaurės vandenyno, gyveno ši tauta, garbinusi dangaus kūnus*[24].

Tegu mitologai sako ką nori apie senovės egiptiečių religiją, mes esame įsitikinę, kad kultas, apie kurį dabar kalbame, yra kilęs iš indų, arba iš tautos, gyvenusios seniausiame pasaulio kontinente, tai yra prie Himalajų kalnų, iš kur kilo indai. Taip pat lietuvių mitologijoje, kalbant apie šio objekto esmę, pagrindą ištisai sudaro indų padavimai. Saulė ir mėnuo, du svarbiausieji dangaus kūnai, į savo giminę įtraukia visus kitus, kurie yra jų vaikai.

Rūpestingai surinkome to pirmykščio kulto liekanas, išlikusias mitologinėse istorijose, padavimuose ir dainose, ir pagal tai išdėstome tokiu būdu.

---

[24] *Biblioteka dla čtenija. – 1836. – IV. – S. 86. Ten rašoma, jog arkidjakonas Povilas, kartu su Sirijos patriarchu viešėdamas Maskvoje, papasakojo apie pavaldžias Rusijos carui tautas, kurios garbino kaip dievus dangaus kūnus: saulę, mėnesį, žvaigždes ir kai kuriuos žvėris. Jis tuos žmones vadino lobanais (dabar – samojedai). Jie nežinojo, kas yra duona, valgė tik žalią mėsą, žuvį, taip pat žvėrių bei žmonių lavonus. Maskvos patriarchas Nikonas pasiūlė samojedams atiduoti vieną abatą, pavarde Servianskis, kuris buvo nuteistas mirties bausme už tai, kad, lankydamasis su savo patriarchu Maskvoje, išdrįso jo akvaizdoje rūkyti pypkę. Samojedai atsakė: „Gerasis ganytojau, jeigu tu turi mirčiai pašvęstų žmonių, būk ramus, jie bus nubausti. Atiduok juos mums suvalgyti. Daug džiaugsmo mums suteiksi“. Tikriausiai iš čia ir kilo samojedų vardas*.

Saulė *(Saule)*

Lietuvių genties tautų kalbose ji yra moteriškos giminės, todėl visuotinai laikoma deive. Ji buvo dienos šviesos dievybė, viso gėrio ir gyvybės teikėja. Jos vyras buvo Mėnuo. Iš tų vedybų atsiradę vaikai buvo žvaigždės – Saulės dukterys, o kiti, dėl vardų priklausantys vyriškai giminei, buvo Saulės sūnūs.

Saulės rūmai buvo rytuose, kur buvo šventa ir palaiminta šalis, lietuvių protėvių tėvynė – rytų šalis *(Austruma zemme)*. Iš šių rūmų tekanti Saulė išvažiuodavo nuostabiu vežimu, kuris švietė skaisčiau už devynias galybes liepsnojančių deglų. Vežimą traukė trejetas arklių – sidabrinis, auksinis ir deimantinis. Didingai riedėdama savo keliu, apžvelgusi visą pasaulį, kuris, lietuvių supratimu, buvęs ne apvalus, o plokščias ir ovalus, kaip lėkštė, priartėdavo prie jūros, nugrimzdavo joje nusimaudyti ir vykdavo į savo rūmus nakties poilsio.

Tačiau tam tikru metu atsitikdavo, kad drakonai ir kerėtojai užpuldavo dieną bebėgančią Saulę, todėl kildavo kova, ir Saulė aptemdavo. Latviai šį nutikimą vadina *Majtaszana* arba *Saules majtaszana*, Saulės gadinimu. Tuomet kiekvieną būtybę apimdavo baimė, kad mieloji Saulė nebūtų sunaikinta. Iki šiol to neįvyko, tačiau, pasak pranašavimo, kada nors ateis ta diena, ir pasaulis nugrims tamsoje.

Vėliau, mitologijai pakitus, lietuviai vietoj Saulės garbino Švaistiką, arba Santvarą, kaip graikai – Apoloną.

Mėnuo *(Menuo*)*

Šis vardas visose lietuvių kalbos tarmėse yra vyriškos giminės, todėl su juo buvo siejamas dievas, nors ir antrasis po Saulės. Nakties karalius, laiko tarpsnių valdovas (laikas buvo skaičiuojamas mėnesiais), tačiau nepastoviai judantis ir keičiantis pavidalą. Jis buvo Saulės vyras, bet nesilaikydamas Saulės judėjimo, pradėjo flirtuoti su Aušrine; taigi vė-

luodamas vis labiau artėjo prie tos žvaigždės; už tai aukščiausiasis dievas jį nubaudė. Latviai sako[1], kad nubaudė pati Saulė, perkirsdama jį aštriu kalaviju pusiau, todėl kartą per ketvirtį jis toks pasirodo. Labiau paplitusi nuomonė, kad Perkūnas perkirto Mėnesį.

O dėl Saulės vedybų su Mėnesiu, tai turime išlikusią Prūsijos lietuvių dainą, kurioje yra senųjų padavimų pėdsakų, ne tik mitologinių, bet ir astronominių:

Menu saułuzę wede,
Pirma Pawasareli.
Sauluzé angsti kelés;
Menuzis atsiskyre.
Menu wiens waiksztiniejo.
Aussrinnę pamilejo.
Perkuns didej supykęs
Ii kardu parda Uip.
Ko sauluzés atsiskirej?
Ausrinnę pamilelej?
Wienu naktij wajksztinéjéj?

Daines, Rhesa.*

(Mėnuo saulužę vedė
Pirmą pavasarėlį.
Saulužė anksti kėlės,
Mėnužis atsiskyrė.
Mėnuo viens vaikštinėjo,
Aušrinę pamylėjo.
Perkūns didei supykęs

[1] *Saułe Mehnesi sacirte ar attsajn sohbeni,*
Kam ponehme Ausekla saderrehtu lingawin.
(Saulė perkirto Mėnesį aštriu kardu už tai,
Kad jis pasirinko mylimąją Aušrinę).

Jį kardu padalijo.
Ko saulužės atsiskyrei?
Aušrinę pamylėjai?
Vienu naktį vaikštinėjai?

Rėza. Dainės).*

Toliau šiame veikale rasime kitas dangaus kūnų judėjimo pažinimo liekanas, daugiausia straipsniuose „Šventės", „Iškilmės".

Vėliau, pertvarkant mitologiją, Mėnesio garbinimo dalis perėjo deivei Laimai, kurią šiuo požiūriu dievino vadindami Lėlės *(Lela)* ir Mėnulės *(Menula)* vardais.

Vyskupo Petro rankraštyje yra tokia užuomina apie lietuvių tikėjimo suasmenintus reikšmingiausius dangaus kūnus: „Tarp tos prigimties dievų po Saulės pirmą vietą pripažįsta Mėnuliui, kuriam paprastai nusilenkia kaip deivei *Lelia Menelia.* Jis valdė naktį ir todėl matavo laiką".

Aušra *(Aussra)*

Tekančios saulės tarnaitė, kaip jau pabrėžėme aukščiau atitinkamame straipsnyje.

Tolesnį to mito išaiškinimą randame tokioje dainoje:

Auszrinne swodba kéle,
Perkuns pro wartus ijoja.
Aužolą žalą parmusze.
Aužolo krauj's warwedams
Apszlaksté manu draubuzius,
Apszlaksté wajnikeli.
Saułes dukryte werkiant.
Surinko tris mettélius,
Pawytusus lapélius.
O kur mamyte mano,

Drabužius izmazgosiu?
Kur kraują iżmazgosiu?
Dukryte mano jaunoji,
Eik pas tą Ezerati,
Kur tek dewynes Uppátes.
O kur momyte mano,
Drabużelius dzowiszu?
Kur wéje iszdzowiszu?
Dukryte tame Darżatij!
Kuraug' dewynos rozates.
O kur momyte mano
Drabużeis apsiwilkszu?
Bałtosus iżneszosiu?
Dukryte toi Dienélej',
Kad spis dewynos saułeles.

Daines, Rhesa.

(Aušrinė svodbą kėlė,
Perkūnas pro vartus įjojo.
Aužuolą žalią parmušė,
Aužuolo kraujs varvėdams
Apšlakstė mano drabužius,
Apšlakstė vainikėlį.
Saulės dukrytė verkiant
Surinko tris metelius,
Pavytusius lapelius.
– O kur, mamute mano,
Drabužius išmazgosiu?
Kur kraują išmazgosiu?
– Dukryte mano jaunoji,
Eik pas tą ežeratį,
Kur tek devynės upatės.
– O kur, mamyte mano.
Drabužėlius džiovįsu?

Kur vėje išdžiovįsu?
– Dukryte, tame daržaty,
Kur aug devynės rožatės.
– O kur, mamyte mano,
Drabužiais apsivilksu?
Baltuosius išnešiosiu?
– Dukryte, toj dienelėj,
Kad spįs devynės saulelės.
Rėza. Dainės).*

Visa ši dainelė yra mitologinė: joje papasakotas ištekančios už vyro Aušrinės nuotykis, tik nežinia už ko ji tekėjo, arba kaip vadinosi lietuvių Titanas, nes čia apie Mėnulį neužsimenama. Tuo tarpu vestuves suardė Perkūnas, arba aukščiausiasis dievas, kuris suskaldė šventą, visuomet žaliuojantį ąžuolą, iš kurio kaip tik tuo metu, kai Aušrinė artinosi prie aukuro, ištryškęs kraujas aplaistė jos drabužėlius. Nukentėjo net vainikėlis. Trejus metus Aušrinė gedėjo rinkdama išsibarsčiusius savo vainikėlio lapelius, kurie spėjo nuvysti. Pagaliau, norėdama pasirengti pakartotinėms vestuvėms, ji klausia savo motiną, tai yra Saulę, kokiame vandenyje ji galėtų išskalbti ąžuolo kraujo dėmes iš savo drabužių. Motina siunčia į mitinį ežerą, į kurį įteka devynios upės. Kai ji klausia, kur pakabinti drabužius, kad išdžiūtų, motina siunčia į sodą, kuriame žydi devynios rožės. O į klausimą, kada apsivilkti baltus vestuvinius drabužius, motina atsako: tą dieną, kai švies devynios saulės. Tas skaičius devyni yra religinis, ypač, kaip pažymi ponas Rėza, Prūsijos lietuviams, kurie jį perėmė iš skandinavų. Todėl laikas buvo dalijamas į devynis tam tikrus periodus, ir tam skaičiui būdavo priskiriamos įvairios ypatybės. O žmonių pasakojimuose esama padavimo apie Saulę, kuri, atsispindėdama atmosferoje, pasikartoja daug kartų kaip dvi, trys, šešios ir daugiau saulių, bet kai jų pasi-

rodys devynios, tuomet Saulė užges. Taigi, pasak šio padavimo, egzistuojant dabartinei gamtai, Aušrinės antrosios vestuvės neįvyks.

Vakarinė *(Wakarinne)*

Vakaro žvaigždė. Apie šios dievybės savybes jau kalbėjome straipsnyje „Bežlėja". Ji taip pat buvo Saulės duktė ir tarnaitė.

Antikos žmonės šią žvaigždę vadino Hespera. Šį vardą visi siejo su planeta Venera, šviečiančia vakarų pusėje saulei nusileidus, ir su žvaigžde Aurora, švytinčia saulės tekėjimo pusėje prieš patekėjimą. Mūsų kaimiečiai visiškai taip pat kalba apie savo Vakarinę ir Aušrą, kurios lietuvių mitologijoje – dvi atskiros žvaigždės. Senovės graikai, kaip žinome iš jų astronomijos istorijos, iki Periklio laikų manė tą patį, tik, geriau pažinę dangaus kūnų judėjimą, sukimąsi, suprato, kaip juda planeta Venera.

Būtina įdėti dar vieną dainą iš pono Rėzos dainų rinkinio Naujosios Prūsijos, arba Prūsų Lietuvos, tarme:

O wakar wakaratij
Prapule manu owate.
Aj! Kas gelbės jeszkoti,
Manu wienturte owatę?
Iszejau pas Aussrinnę.
Aussrinne atsilépe:
Až angsti ryt Saułelej
Turru prakurt ugneti.
Iszejau pas Wakarinnę
Wakarinne atsilépe:
Až wakareis Saułelei
Turru kłot patałeli.

Iszejau pas Meneseli.
Meneselis atsilépe:
Až kardu perdałytas;
Nuludis mano wejdélis.
Iszejau pas Saułele.
Saułuže atsilépe:
Dewynes dienas jeszkosu;
O deszimtą nej nusilejsu.

(O vakar vakaratį
Prapuolė mano avatė.
Oi, kas gelbės ieškoti
Mano vienturtę avatę?
Išėjau pas Aušrinę.
Aušrinė atsiliepė:
– Aš anksti ryt saulelei
Turiu prakurt ugnelę.
Išėjau pas Vakarinę.
Vakarinė atsiliepė:
– Aš vakarais saulelei
Turiu klot patalėlį.
Išėjau pas mėnesėlį.
Mėnesėlis atsiliepė:
– Aš kardu perdalytas,
Nuliūdęs mano veidelis.
Išėjau pas saulelę.
Saulužė atsiliepė:
– Devynias dienas ieškosiu,
O dešimtą nei nusileisiu.
Rėza. Dainės).*

Šioje dainoje pasitvirtina auksčiau paminėti dalykai ir kartu astronominis-mitologinis faktas, kad vasarą šiaurės ašigalio pu-

sėje yra ilga diena, saulė beveik nenusileidžia. Todėl piemenaitės avelė nuklydo į tą pusę.

Žvaigždės

Matėme, kad didžiausios žvaigždės, arba planetos, ir kai kurios pastoviosios žvaigždės buvo Saulės ir Mėnesio vaikai, priklausomai nuo vardo lyties. Todėl buvo dievų dukterys ir sūnūs bei dangaus žirgai, kuriais jodinėdavo tos dieviškosios esybės. Žvaigždės tuokdavosi tarpusavy, kaip sakoma latvių dainoje:

Kur paliku Deewa sirgi?
Deewa dehli jahdija.
Kur aisjahje Deewa dehli?
Saułes mejtos raudsitees.
Patti Saule atbildeja:
Maži manni behrnini,
Mažas mannas dahwanes.

(Kur paliko Dievo žirgai?
Dievo sūnūs nujojo.
Kur nujojo Dievo sūnūs?
Saulės dukterų ieškoti.
Pati Saulė taip atsakė:
– Maži mano vaikeliai,
Mažos jų dovanos).*

Iš didžiausių žvaigždžių vedybų pamažu priaugo mažesnių žvaigždžių, – taip skelbia padavimas.

Pavienės žvaigždės ir žvaigždynai lietuvių genties tautoms buvo žinomi nuo senų senovės, jų žyniai tirdavo žvaigždžių judėjimą ir apskaičiuodavo laiko kaitą; to įrodymų rasime ne vienoje šios mitologijos vietoje, tą patvirtinti dar gali lingvistiniai pastebėjimai, kadangi daugelis dangaus kūnų turi origi-

nalius lietuviškus vardus, pavyzdžiui: kometa – *Udegita* nuo degimo; dangaus vežimas – Grįžulo ratai *(Grižtorata)*, arba Grįžulas *(Grižułas)*; Kasiopėja – *Juksztandis*; Ožiaragis – *Naszejowalgis*; Kapela – *Tikutis*; Pieno takas – Paukščių kelias *(Paukszto – kielas*[2]) ir nemaža kitų; tas pats latviškai ir senovės prūsų kalba.

Visuomenėms tobulėjant, senovės egiptiečiai, o jų pavyzdžiu ir graikai sudievino žymiuosius žmones, arba valdovų Titanų giminę; Saturnas, Jupiteris, Neptūnas, Marsas, Vulkanas ir moterys iš tos pačios giminės, o paskui Bakchas, Apolonas, Diana virto dievais, kuriuos iš karto garbino kaip dangaus kūnus – jų pavidalus, ženklus ir atvaizdus. Taigi šitokiu būdu dangaus kūnų įvaizdžių garbinimas virto medžiaginiu garbinimu dievų, turinčių žmonių pavidalą.

Todėl šalia tokio tebegyvuojančio supratimo, kad saulė, mėnuo, žvaigždynai ir pavienės žvaigždės esančios dievybės, pridygo nemaža naujų dievų, nė kiek nemenkinančių ankstesniųjų dievų garbės.

Taip galime paaiškinti lietuvių genties tautose neišdildomai išlikusius padavimus apie dangaus kūnus, kurių pagrindu sukūrėme šį skyrių.

Laiške iš Raseinių gavau tokią informaciją: „Kai sužinojau apie vieną senelį bajorą, gyvenusį Kretingos apylinkėse ir garsėjusį didele išmintimi, meteorologinių, politinių bei visuomeninių įvykių prognozavimu, specialiai nuvykau pas jį dėdamasis, jog noriu gauti patarimą. Tai buvo labai reikšmingo veido, apie 65 metų amžiaus žmogus, gyvenantis visiškai pasiturinčiai. Mane priėmė maloniai. Pradėjome šnekučiuotis ir prašnekėjome nuo vakaro iki vėlyvos nakties (turėjau su savimi pasiėmęs keletą butelaičių). Supratau, jog visas jo žinojimas yra pagrįstas senų padavimų, ūkininkavimo bei medicinos paslapčių išmanymu. Visa tai, kartu ir įgimtas sąmojus darė jį tikrai nepaprastu

[2] *Bohusz X.* – S. 145.

žmogumi. Galų gale kalba pasisuko apie dangaus kūnus, apie kuriuos taip man sakė: „Senovės lietuviai, būdami pagonys, garbino dangaus kūnus, kaip ir kitas žemės dievybes, iš kitokios minties atsiradusias, ir kurias vargu ar būtų įmanoma suskaičiuoti, nes šis senovės tikėjimas buvo užmirštas. Bet apie dangaus kūnus išliko daugiau žinių, todėl apsakysiu, ką žinau iš senų ir protingų valstiečių pasakojimų, tarp kurių dar ir dabar galima rasti tokių, kurie mena tik padavimuose ir dainose užfiksuotą praeitį – tik juose lietuviška dvasia dar tebegyvena. Tas suvokimas gali atrodyti juokingas, neįtikėtinas, bet jį reikia gerbti, nes jis yra senas, net labai senas. O kas gali pasakyti, kiek tikros tiesos slypi senolių pasakose? Lietuviai saulę prilygino aukso keptuvei, kurioje kaista amžinasis aliejus, kuris reikalingas pasauliui apšviesti ir sušildyti. Ši dangaus keptuvė dėl tos priežasties, kad yra labai toli nuo žemės, atrodo tokio pat dydžio kaip ir keptuvė, kurioje bobos blynus kepa. Mėnuo, būdamas pilnatyje, iš pažiūros yra tokio pat dydžio kaip saulė, o juk jis yra tūkstantį kartų arčiau žemės negu žemė nuo saulės. Jeigu mėnuo nukristų ant saulės, tai būtų taip pat, kai musė įkristų į sriubos lėkštę. Tačiau, jeigu jis nukristų ant žemės, tai savo nuolaužomis užgriozdytų beveik ketvirtadalį jos paviršiaus. Mėnuo yra rutulio formos kūnas, kaip obuolys; ant jo yra dėmės, juoduliai, tai yra kaip ant obuolių būva. Iš to matyti, jog ir žemė turėtų būti panašios formos, nes priešingu atveju dangaus kūnams būtų neįmanoma taip reguliariai aplink ją suktis. Žvaigždės – tai saulės, esančios labai toli nuo žemės, o kitos galbūt tokios pat prigimties kaip ir mėnuo. Gamtoje nėra nieko neišbaigto, išskyrus pačią pasaulio erdvę. Ir saulė, ir mėnuo, ir žvaigždės, ir žemė turi savo pabaigą, nes turėjo pradžią. Tik vienas Dievas, kuris nėra niekieno sukurtas, kurio būstas yra toji begalinė erdvė, tik jis vienas ir tik toji erdvė neturi pabaigos". Tai tokį astronomijos supratimą, kaip rašo mano korespondentas, turėjo senovės lietuviai, o mums jį priminė tas seneliukas[3].

[3] *Laiško, gauto iš Raseinių, fragmentas**.

V skyrius
PASLAPTINGOS DIEVYBĖS IR FETIŠAI

Apie paslaptis

Dievybės, kurias jau aprašėme, buvo visų garbinamos, visi joms meldėsi, jų vardai ir apeigos visiems visuomenės sluoksniams ir visoms tos pačios genties tautoms buvo bendros, žinomos ir žynių viešai skelbiamos, o tos, apie kurias turime kalbėti šiame skyriuje, buvo žinomos išimtinai tik tam tikroms brolijoms, asmenims, pasišventusiems jų apeigoms, arba tam tikroms giminėms, gyvenamoms vietoms, miestams, kurie tuos dievus garbino asmeniškai. Dėl šios priežasties labai mažai žinome apie šią mitologijos dalį, nedaug išliko mitų, beveik vien vardai.

Taip pat neturime iš istorijos duomenų, patvirtinančių, kuri tauta pati pirmoji sugalvojo religines paslaptis; tikra tik tai, kad jos atsirado senų senovėje. Egiptiečiai visiškai nesivadina jų išradėjai. Zoroastras pas persus, Kadmas ir Inachas pas graikus, Orfėjas Trakijoje, Minas Kretoje įvedė jau susiklosčiusias slaptas apeigas. Antikoje beveik kiekviena tauta turėjo savo slaptas religines šventes, maldas, aukas; kuo labiau išprususi kuri nors tauta buvo, tuo painesnis, tamsesnis, detalesnis darydavosi tas stabmeldiškasis religinis kultas. Egiptiečiai savo paslaptimis pranoksta visas antikines tautas; atrodo, šiuo požiūriu graikai ir romėnai tik pamėgdžioja tą nuostabią tautą. Vis dėlto Eleusino, Cereros, Bakcho, Gerosios deivės, Hekatės, dievų Kabirų paslaptys turėjo išganingą ir išmintin-

gą tikslą: taisyti papročius, rodyti kelią į tikrąją dorovę, į skaistų dievybės garbinimą, į neišvengiamą bausmę arba atlyginimą būsimajame gyvenime. Iš Origeno, iš aštuntosios knygos, žinome, kad Celsas sakydavo krikščionims: „Jūs giriatės, kad tikite amžinomis bausmėmis po mirties, bet ar ne tą patį saviesiems šalininkams skelbia visi paslapčių žyniai?" Toks ir kitoks moralės mokslas būdavo pateikiamas pasitelkiant tam tikras fantaziją žadinančias apeigas, reiškinius, pamokslus, pasirengimus, tačiau tik pašvęstiems žmonėms, tai yra patyrusiems, patikimiems ir prisiekusiems amžinai tylėti, taip pat aklai klausantiems paslaptingų statutų. Reikėjo numirti dėl aistrų, liaudies prietarų ir blogų papročių, perimtų iš sugedusios pasaulio visuomenės, idant būtų galima atgimti nekaltam, tobulam, pasišventusiam žmogui. Liucijus Apulėjus savo „Auksiniame asile" paliko mums šiokį tokį tų senovės paslapčių aprašymą. Slaptieji aukų atnašavimai buvo visai kitokie, negu įprasti, nes tie įprasti būdavo vien smilkymas prieš dievų aukurus: myros smilkalai skirti Jupiteriui, šafrano – Apolonui, kvepiančios gumos – Saulei, kvepiančių žolių – Mėnesiui, įvairių sėklų (išskyrus pupas) – Žemei. Būdavo garbinami mirusieji, melstasi nuoširdaus pamaldumo dvasia. Būdavo dėstomas rinktinių filosofų moralės mokslas, dievybė buvo vaizduojama subtili, nemateriali, nepriekaištinga, gyva, tobuliausia. Visuomet naktį, tomis valandomis, kai fantazija pasiekia aukščiausią lygį, kai tyla ir tamsa pažadina didžiausiems apmąstymams, visokie įtaisymai, ugnys, šešėliai, visokiausios sąmonės apgaulės pagyvindavo tas šventas iškilmes.

Lietuviai turėjo savo slaptas apeigas, kurias joms pasišventusieji ne kiekvienam atskleisdavo, todėl išsamesnės žinios apie jas dingo kartu su jų netektimi. Vis dėlto išliko neabejotinų faktų apie jų buvimą senovėje. Lasickis sako, kad lietuviai slėpdavo tam tikras dievų garbinimo apeigas, dažniausiai nuo krikščionių, tai yra ne kiekvienas jose galėdavo dalyvauti. Iš čia slaptos sueigos, slaptos reikšmės dievybės, kurių mūsų mitologas

išvardija net aštuonetą. Prūsijos kronikininkai be perstojo kartoja, kad stabmeldžiai slepią tam tikras religines apeigas.

Negaliu paneigti nuomonės, kad lietuviai yra turėję religinių paslapčių; priešingai, manau, kad lietuviai nebūtų galėję be jų apsieiti, kadangi kiekviena daugiadieviška religija, pasiekusi tam tikrą vystymosi pakopą, net iki juokingumo apauga prietarais, keistenybėmis. Kadangi žmonės darosi vis civilizuotesni, jų aukštesnioji klasė vis labiau išprūsta, visuomenė bręsta, todėl stabmeldystės beprasmiškumas vis labiau krinta į akis, kaskart aiškiau atsiskleidžia uždanga, slepianti senąsias žmonių proto keistenybes. Volteras sako: „Ciceronas ir visi filosofai, ir visi paslapčių dalyviai pripažino vieną Dievą, aukščiausiąjį ir visagalį. Jie protu sugrįžo į tą tašką, nuo kurio pirmykščiai žmonės, vedami instinkto, pradėjo tolti“[1]. Kadangi dėl to atsiranda žmonių atšalimas bendrajai religijai, abejingumas, netikėjimas, ateizmas, todėl žmonės, apdovanoti jautria ir nesugadinta širdimi ir įžvalgiu protu, pastebėjo, kad daugiadieviškoje religijoje tos tiesos negali būti kiekvieno nuosavybė, nes tai reikštų stoti prieš bendrą tikėjimą, kunigų hierarchiją, pilietinę santvarką. Taigi, kai tik jie iš savo širdies jausmų pasisėmė tikrosios dievybės pažinimo ir kai tik protu aptiko tikrąjį įgimtojo tikėjimo šaltinį, jie tuojau apmąstė būdus, kaip tas tiesas perteikti kitiems, siekiant nusilenkti tikrajam Dievui, atvesti į dorybės ir būsimos palaimingos vilties skelbimo kelią. Šitokiu būdu stabmeldžių tautose kūrėsi slaptosios brolijos, susidariusios iš vienas kitu pasitikinčių asmenų. Aukštesnioji valdžia į tai nesikišo: dievų žyniai neturėjo preteksto skųstis; priešingai, slaptos apeigos išoriškai atrodė susiliejančios su bendrąja religija.

Šiuo aspektu žvelgdami į lietuvių religiją, į gana aukštą tautos senovinės civilizacijos laipsnį, tobulą mitologiją, kalbą, teisę ir kitą viešąją tvarką, iš tikrųjų turime pritarti nuomonei,

---

[1] Essais sur l'esprit et les moeurs de nations. – T. I. – P. 20.

kad paslaptys nebuvo svetimos mūsų protėviams. Pagaliau jeigu kronikos ir padavimai tvirtina apie lietuvius, kad jie slepią kai kurias savo apeigas[2], jeigu autoriai, įvairiapusiškai išmanantys visuotinę mitologiją, tą patį pripažįsta ir laukiniams Afrikos Sacharos dykumos gyventojams[3], tai kodėl tą turėtume užginčyti lietuvių tautai?

Dabar apžvelkime Lasickio paliktą paslaptingųjų dievybių sąrašą, papildydami mūsišku jų supratimo išdėstymu.

Atlaibas *(Atłajbos)*

Būdvardis *Łajbas* reiškia plonas, dailus, nežinomu menu sukurtas, paslaptingas[4]. Todėl Atlaibas *(Atłajbos)* reikš neperprantamą, paslaptingą mitą, kaip kad *Atłajbime* reiškia paslaptį. Taigi toks šio dievo vardas verčia įtraukti jį į paslaptingųjų dievybių kategoriją.

Biržulis *(Birzulis)*

Sunku atspėti šios paslaptingos dievybės paskirtį ir jos ypatybes. Latvių kalba *Birżums* reiškia lauko, erdvės, uždangos pakraštį.

Dvargantis *(Dwargonth)*

Dievybė, nežinoma jokiu požiūriu. Vienoje iš latvių tarmių žodis reiškiąs neūžaugą.

---

[2] *Helmold.* Chronica Slavorum. – Lib. I. – Cap. 1*.

[3] *Meyer.* Allgemeiner Mythologie Lexicon; *Noel F.* Dictionaire de la fable (Fascination).

[4] Sirvydo žodynas. – P. 29.

Klamals (Klevelis?)

Visiškai neaiški dievybė.

Prigirditis

Paslapties arba tikėjimo dievaitis. Jam priskirdavo savybę klausytis kalbų asmenų, išduodančių paslaptis; kitaip sakant, jis buvo simbolis dievybės, girdinčios slapčiausias kalbas. Todėl nelaikančius liežuvio įspėdavo, kad šnibždėtų labai tyliai, nes gali nugirsti dievaitis *Prigirditis*. Pats jo vardas leidžia taip manyti. Dėl tokio pašaukimo reikėtų jį priskirti paslaptingųjų dievų kategorijai.

Salaus (Sala?)

Paslaptinga dievybė, kuri, sprendžiant iš jos vardo skambesio, atrodo, priklauso deivių kategorijai. Jos, kaip ir ankstesniojo dievo, ypatybes slepia dingusi paslaptinga praeitis. Tačiau reikia spėti, kad šitas žodis etimologiškai susijęs su kažkokiu gydymu.

Senovės romėnai turėjo deivę Salakiją, kuri buvo Neptūno žmona ir naudojosi kažkokia valdžios vandenims dalimi. Kai kurie mitologai daro išvadą, kad tai buvęs slaptas Amfitritės vardas.

Siričius *(Siriczus)*

Visai neaiški dievybė. Vienas kaimietis man aiškino, kad tai su ugnimi susijęs reiškinys, staiga išsiveržusios ugnies šviesa. Todėl tai galėtų būti kažkaip susiję su ugnies garbinimo apeigomis.

Šluotražis *(Szlotrasis)*

Dievybė, kurios nei vardo reikšmės, nei paskirties išaiškinti nemoku.

*Tiknis**

Paslaptinga dievybė, pagal savo pavadinimą reiškianti tamsą, uždangą, aptemimą. Slaptose apeigose tikriausiai turėjo atitinkamas pareigas.

Apie fetišizmą

Visos stabmeldžių tautos turėjo įvairiais vardais vadinamus savo namų dievus. Romėnų *Dii Penates, Lares* ir t. t., lietuvių *Siejmi Dewas, Gulbi* ir t. t. buvo šios rūšies dievaičiai, tik jie buvo visiems bendri, garbinami visų krašto žmonių, jų esmę suprasdavo ir juos įsivaizduodavo pagal kitų dievų pavyzdį, jiems skirtas maldas jungdavo su maldomis, kreipiamomis apskritai į visus dievus; jų žemą kategoriją rodo tai, kad jie buvo kasdieniai, globojantys tą ar kitą namų ūkio dalį, sakyčiau, namų parankiniai. Tačiau tamsumo apmulkintas pamaldumas, paleidęs primityvios fantazijos vadeles, prikūrė privačių dievybių pagal savo sapnus. Taip atsitiko, kad gyvuliai, paukščiai, ropliai, vabzdžiai, akmenys, augalai ir nežinia kas buvo garbinami kaip nuosavi dievai. Šitą dievybių rūšį vadiname fetišais, o tikėjimą jais – fetišizmu.

Pats *fetišo* terminas, nežinomas Antikos laikų europiečiams, yra perimtas naujaisiais amžiais iš Afrikos stabmeldžių, didžiausių fetišų garbintojų[5]. Todėl ne kiekvienas istorikas ir

[5] *Fetiche,* iš portugalų *Fetisso* – stabmeldiška statulėlė; *feticzeira* – ragana *(fée, feérie, fata). (De Brosses.* Du culte de Dieux Fetiches. – 1760). Portugalai taip vadino pirmiausia negrų prie Senegalo upės bei kitų laukinių tautų dievukus; paskui tas terminas įgavo platesnę reikšmę.

mitologas mokėdavo atskirti fetišus nuo kitų dievų, kadangi gal ir nežinojo to termino. Iš mūsų senesniųjų istorikų vienas Dlugošas[6] aiškiai pripažįsta, kad lietuvių genties tautos tikėjo fetišais. Lasickis, tiesa, šio termino nenurodo, tačiau dalyką išaiškina smulkiau: pasak jo, jokia šventovė, jokia žymesnė giminė, jokie namai, net daug pavienių asmenų negyveno be savo asmeninių fetišų. Čia išvardysime kai kuriuos lietuvių fetišus, aprašysime juos ir jų ypatybes pagal tai, kiek to mums išsaugojo istorija, padavimai arba kiek tai galėjome išsiaiškinti patys.

Būtina pažymėti, kad lietuvių mitologija, tokia artima graikų, šioje srityje nuo graikų beveik visiškai nutolsta. Iš to matyti, kad šios rūšies stabmeldystė atsirado ne tais senovės laikais, kai religingumas formavosi drauge su tautiniais papročiais, o vėlesnėje epochoje, kai politinės nelaimės pasuko civilizaciją atgal.

Gyvatė *(Giwojte)*

Nuodingas šliužas. Šios rūšies būtybės buvo traktuojamos kaip namų dievaičiai, jas gyvas labai rūpestingai prižiūrėdavo. Strijkovskis aiškiai sako, kad Vilniuje, prie didžiosios Perkūno šventyklos, tokie šliužai buvo laikomi atskiroje koplyčioje, kurią ir dabar galima pamatyti Katedroje, po didžiuoju altoriumi. Ji yra panaši į pusrūsį, be langų, viduje nuo dūmų aprūkusi, bet ne dėl aukojimo laužų, o dėl to, kad šv. Kazimiero koplyčios patarnautojai užsikurdavo ugnį. Čackis knygoje apie teisę mini, kad tyręs šį dalyką. Kronikininkai, be kitų žinių apie šliužus, nurodo, kad sutrūnijusių šventųjų medžių drevėse buvo laikomi šliužai, kuriems žmonos kaip auką atnešdavo pieno, idant tie dievaičiai teiktųsi duoti vyrams jėgos vedybinėms pareigoms atlikti[7].

---

[6] *Długoss.* – P. 37*.

[7] *Hartknoch.* – S. 163.

Straipsnyje „Žemininkas“ matėme, jog šio dievo garbinimas – tai šliužų laikymas tiek šventyklose, tiek privačiuose namuose tam tikruose induose, pridengtuose javo pėdu. Iš to išvada: šliužai buvo fetišai, pavaldūs Žemės dievui. Bendras jų pavadinimas buvo Gyvatė *(Giwojte);* skyrium tai reiškė ypatingą šliužą, angį, gyvatę, daug nuodingesnę šliužų rūšį.

Žaltys *(Żaltis)*

Žaltys, laikytas namų dievu ir drauge gydytoju, arba Aušlaviu – dievaičiu, kurį garbino to gyvo šliužo pavidalu.

Prietarai, susiję su naminiais žalčiais Lietuvoje, buvo nepaprastai seni, ir apie juos pasakojo ypač keistų dalykų. Gvaninis[8] ta dingstimi pateikia pasakojimą: „Vienas žmogus, tikras katalikų tikėjimo išpažinėtojas, pirko iš vieno tų žalčių garbintojų keletą avilių bičių. Vėliau, po ilgos jų bičiulystės, atvertė ir patį šeimininką į Kristaus tikėjimą. Sunkiai, labai stengdamasis prikalbino, kad šis užmuštų bjaurų žaltį, kurį gyrė kaip dievą. Tai padaręs, šeimininkas netrukus nuėjo į sodą pasižiūrėti savo bityno; viename tuščiame avilyje jis pamatė sėdinčią kažkokią juodą, baisią, panašią į žmogų būtybę su bjauriai iki ausų perplėšta burna, kreivai išverstomis akimis; ten tikrai buvo kažkokia pragariška pabaisa. Iš baimės šeimininkas neteko žado; paskui, šiek tiek atsigavęs, klausia pabaisos, kas esanti ir ką čia veikianti? Pabaisa atsakė: „Aš esu tas, kuris čia būsiu, kol atkeršysiu už tai, kad užmušei savo namų dievą. Tu būsi dar labiau persekiojamas, jeigu negrįši prie jam priklausančių aukų aukojimo“. Šeimininkas šito nepaisė ir, būdamas krikščionis, nuvijo pabaisą šventu kryžiumi – ji tuoj pat nežinia kur dingo. Bet kai jis ateidavo į tą vietą, ilgą laiką sode girdėdavo kažkokį triukšmą ir lyg žalčių šnypštimą.

---

[8] Lib. 5. – Cap. 3.

Taip pat už keturių mylių nuo Vilniaus yra karališkasis Lavoriškių kaimas, kuriame dar gyvena nemaža kaimiečių, garbinančių žalčius kaip namų dievus ir aukojančių jiems kažkokias slaptas aukas".

Šitai parodo, kokias nesąmones porydavo apie žalčius; jos sklido dar iki XVII amžiaus pirmosios pusės. Tačiau ir man pačiam yra tekę girdėti, kad kai kuriuose kaimuose šliaužo naminiai, bemaž nekenksmingi žalčiai, kuriuos užmušti kaimiečiai labai vengia. Kai kuriuose namuose jie taip prijaukinti, kad, kai paduoda vaikams valgyti pastatę dubenį ant žemės, ir žaltys išlenda iš pasuolio, prišliaužia prie dubenio ir ėda. Tie žalčiai esą juodi, gražiomis geltonomis akimis; jokių nuodų jie neturi, nors ir įkąstų.

Lasickis apie senovines apeigas sako: „Į tam tikrą šventę pakviestas aukotojas maldomis ir užkeikimais sušaukia naminius žalčius; šie baltu rankšluosčiu užšliaužia ant stalo ir ragauja valgių, kuriuos paskui žmonės suvalgo, bet jeigu žalčiai nenorėtų išlįsti arba ėsti, tai reikštų gresiančią namui didelę nelaimę".

Latviai naminius žalčius, garbintus kaip fetišus, vadino *Czuhskas*. Šiuos prietarus žinojo ir Lietuvos rusinai.

Senovėje žalčių garbinimas buvo visuotinis: indai, chaldėjai, egiptiečiai, persai, finikiečiai, graikai, romėnai, gotai ir daugelis kitų tautų nebuvo laisvos nuo tų prietarų. Panašų į lietuvių elgesį su žalčiais Julijus Cezaris pastebėjo Pirėnų tautose[9].

Herodotas liudija, kad egiptiečiai tam tikrą žalčių rūšį laikė dievaičiais. Pasak Plutarcho, pas atėniečius prijaukinti žalčiai dalyvaudavo Dionisijų šventinėse apeigose, kurios vykdavo Bakcho garbei. Romėnai turėjo dievaitį Famulą, kuris žmonėms apsireikšdavo žalčiu.

Per daug ilgai reikėtų vardyti visas smulkmenas, bendras lietuviams ir Antikos tautoms, iš tos pačios srities.

---

[9] Scaliger exercit. – 183. – Sect. 3.

Apskritai buvo manoma, kad žaltys esanti labai protinga ir nemari būtybė, kadangi kasmet numesdamas odos išnarą jis nuolatos atsinaujinąs.

Lietuviai turi apie žalčius daugybę pasakojimų ir padavimų, kuriuos visus čia išpasakoti reikėtų daug laiko. Tačiau tarp jų negalima nepaminėti tų, kuriuos pasakoja kunigas L. A. Jucevičius[10]*. Lietuviai tam tikriems burtams naudodavo žvakes, pagamintas iš žalčio taukų, nes, tokią žvakę uždegus, atvykdavo žalčių karalius su visa didžiule roplių svita. Burtininkui visuomet į naudą išeidavo šios rūšies fetišų vartojimas.*

Kaip buvo įsišaknijęs tikėjimas žalčiais, kaip dievais-globėjais, užtenka pateikti pavyzdį iš jėzuitų pastebėjimų XVII amžiaus pradžioje. Šie kunigai vienoje greta Vilniaus esančio kaimo mokykloje, mokydami vaikus katekizmo, ant vieno mokinio kaklo pastebėjo kabantį maišelį. Vaikas, paklaustas, kas ten yra, atsakė: „Mano dievas, kurį man davė motina". Atrišus maišelį, jie išvydo dvi žalčio galvas. Kai iš vaiko atėmė fetišą, jis labai nusiminė, ėmė karščiuoti. Charizmos ir šventumo padedami jėzuitai jį išgydė[11]*.*

Rupūžė *(Raupuže)*

Sausumos varlė, rupūžė. Ji taip pat buvo garsus fetišas: jas laikė prie šventyklų, kai kuriuose namuose buvo ypač gerbiamos. Pas mus šis šliužas lenda į nešvarius butus ir kelia neapsakomą pasibjaurėjimą. Ji taip pat leidžiasi prijaukinama ir taip pripranta, kad ją galima išmokyti kai kurių judesių.

Liaudies padavimuose yra žinių apie rūpestingą tokių fetišų puoselėjimą, ypač pieninin kams buvo tai labai reikšminga

---

[10] *Jucewicz L. A. Przysłowia ludu Litewskiego. – Wilno, 1840. – S. 62.*

[11] *Joannes Argentinus. De rebus societatis Jesu in Regno Poloniae. – Cracoviae, 1620. – P. 27*.*

kerų priemonė. Latviai tas rupūžes vadino Pieno motinomis *(Peenu mahtes)*, pieno deivėmis. Jų mitologijoje buvo kažkokia mitinė būtybė, vadinta *Brehkina,* tai yra rėksne. Pasak Stenderio, atseit tai buvusi namų senė, sergėjanti naminius žalčius ir rupūžes; ji aprėkdavusi kiekvieną įeinantį, kad nesumindytų pieno karalienės.

J. F. R. kronika mini tokią rupūžę, užaugusią nepaprasto dydžio, išmaitintą pienu; ji išdarinėjusi neapsakomus dalykus. Ji buvo vieno lietuvių kaimiečio, gyvenusio Neringoje, arba Kuršių nerijoje, namų dievaitė XVI amžiaus pirmojoje pusėje.

Siauras *(Siauras)*

Driežas. Lasickis, kalbėdamas apie fetišus, pamini tik kai kuriuos vardus, o apie driežą sako, kad prie religinių šliužų kategorijos priklausė juodas keturkojis šliaužiantis padaras, kurį garbino kaip namų dievaitį, labai rūpestingai maitino ir darė su juo įvairius burtus.

Dar raiškiau aiškina Gvaninis[12]: „Dar ir šiandien (1610 metais) yra tokių, ypač kaimuose ir miesteliuose, kurie garbina kažkokius žalčius ir savo kalba vadina juos gyvatėmis, o šie kažkaip turį po pilvu ketvertą kojų – juodų, trumpučių, žiaunų pavidalo; juos laiko savo namuose tarytum kokius namų dievaičius; šeimininkai, nudirbę savo darbus, tam tikru laiku paduoda jiems aukos vietoj pieno; anie, išsliaužę iš savo lindynių arba požeminių urvų ir nužvelgę visus ten esančius, persiėmusius tam tikra baime ir stabmeldišku pagarbumu, kelis kartus sušnypščia ir pasisuka į pieną; jeigu ta bjaurybė nedaug laka, tai žmonės mano, jog namuose būsiąs koks nors nelaimingas atsitikimas, nes jų dievukas ant jų pyksta; jeigu nutinka kokia nors nelaimė dėl kokio nors atsitiktinumo arba dėl

[12] Lib. 5. – Cap. 3.

nepalankaus oro, tai sako: mes savo dievuką blogai pagerbėme, jis tą ant mūsų užleido".

Beveik tą patį patvirtina kiti šaltiniai. Kaip čia surasti teisybę? Nebent padaryti tokią išvadą: arba ši šliužų rūšis išnyko, arba senovės žmonių fantazija ir prietaringumas sukūrė fantastiškus padarus, tai yra driežo ir žalčio junginį. Labiausiai tiktų manyti, kad paprastieji driežai, kurių pas mus Lietuvoje yra keletas rūšių – nuo šviesiai žalių net iki juodų, buvo tie fetišai. Ypač tie, kuriuos vietos kaimiečiai vadina *Siaurus*, tai yra beveik juodos spalvos ir šliaužiojantys prie namų, turėjo priklausyti dievukų kategorijai. Kaimiečiai tų šliužų nelaiko kenksmingais ir dabar nedaro jiems nieko bloga; priešingai, jų pasirodymas kažką reiškia.

Simonaitė *(Simonajte)*

Moteriškos giminės fetišas, jį garbino Mikuckių giminė.

Sidzia

Mikalauskų giminės fetišas.

Ventis *(Wentis)*

Šemetų giminės fetišas.

Rageziowan

Kęsgailų giminės fetišas.

Dievaitis *(Dewojtis)*

Pajūrio *(Pojura)* kaimo fetišas; tas kaimas buvo kažkur Raseinių apskrityje, tikriausiai prie Jūros upės.

Vetustis *(Wetustis)*

Rietavo miestelio fetišas, lietuviškai – senovinis.

Guboja ir Tvertikas *(Guboi i Twertikas)*

Saratovo miesto fetišai. Šiuos aštuonis dievukus mini Lasickis.

Akmenys

Senovės žmonės ypač gerbdavo tam tikrus akmenis, kuriuose pati gamta kažką pavaizdavo arba kurie savo pavidalu į ką nors panėšėdavo. Tokius akmenis gerbdavo, juos vadindavo *Gamaheu, Gamaheus Lapis. Amerikos indėnai išsaugojo atminti apie akmenų garbinimą, nes jie, kaip sako vienas keliauninkas, savo lopšiu yra artimesni žmonių padermei, tuo labiau – daugiau prisirišę prie žemės ir prie būtybių, esančių jos įsčiose. Net pasikeitus apšvietai ir religijai, indėnai akmenis laikė talismanais*[13]. *1583 metais jėzuitai, apaštalaudami Žemaitijoje, aptiko tam tikrų didelių akmenų garbinimo pėdsakus*[14]. Yra padavimų ir pasakojimų apie panašius akmenis, garbinamus ir pas mus.

Iš tikrųjų visa, kas ypatingu būdu sužadina smalsumą, ką sunku paaiškinti, kas pergyvena įprastą gamtos gyvavimo fazę, paprastai kelia didelę nuostabą, o išpažįstantiems prietaringą religiją žmonėms atrodo, kad tai dievo daiktas, nusipelnantis religinio garbinimo. Iš to atsiranda supratimas, kad tas dievo daiktas turi būti fetišas to, kuriam jis atsivėrė, kad tai yra jam atsiųstoji galia ir apgintis nuo blogų gyvenimo nutikimų. Taigi tas, kuris aptiko kokį įdomų gamtos žaisliuką, gyrėsi

---

[13] *Humbolto ir Bonplanto kelionės aprašymas.*

[14] *Rostovskis. Lietuvos istorija. – Kn. 1. – P. 118*.*

radęs savo fetišą; ypač akmenys, pasižymintys gausia formų įvairove, patvarūs ir beveik nemirtingi, nuostabios arba į ką nors panašios išvaizdos, būdavo suvokiami kaip dievukai fetišai. Šis faktas apie akmenis yra pasemtas iš lietuvių liaudies pasakų.

Taip pat prie mūsų būna apleistų arba duobėse ir tvenkiniuose nugrimzdusių ypatingų formų akmenų – anaiptol ne rankomis apdorotų, bet natūralių gamtos žaislų. Juos reikia laikyti senais vietiniais fetišais.

1825 metais man pasitaikė aptikti mano kaimelio senųjų savininkų fetišą. Reikėjo iškasti griovį slėnelyje prie gyvenamojo namo, ir kaip tik toje vietoje, kur buvo seno perkaso pėdsakai, kasėjai dumble aptiko akmenį ir jį išmetė. Aš, prižiūrėdamas jų darbą, pastebėjau tą akmenį. Jis iš karto nustebino mane ypatinga savo išvaizda. Liepiau apvalyti nuo jo dumblą. Pasvarstęs, kad visame perkase nebuvo jokio akmens, suvokiau, kad jis ten buvo tyčia įmestas. Išskirtinis jo pavidalas mane dar labiau įtikino: tai buvo nuskandintas fetišas. Aukščio turi 22 colius, didžiausias plotis 11 colių, išvaizda primena kiaušinį; plokščias, nes storis siekia vos 5½ colio. Vienos pusės paviršius plokščias kaip lenta, apibertas iškilumais arba kamuolio ir ovalo formos rutuliukais, daugiau ar mažiau iškiliais, netaisyklingai išsidėsčiusiais vienas kito atžvilgiu ir įvairaus dydžio; jų skaičius viršija penkias dešimtis. Antrosios pusės paviršius šiurkštus, nelygus, bet be tokių rutuliukų. Akmens viršūnė atrodo tarytum kokia galvutė, veikiau taisyklingas obuolys, pasodintas tarp dviejų mažesnių. Šoninės plokštumos taisyklingai apibrėžtos, jose nedaug rutuliuko formos iškilumų. Žemai yra trys dideli rutuliukai, tarytum kojelės. Stačiai ant jų pastatytas, akmuo yra panašus į kokį bokštelį arba veikiau į bjaurų neūžaugą, kuriame per kūno vidurį galima įžiūrėti įgimtas nedidelės apimties vyriškas dalis; aiškiai matyti, jog jos buvo įskeltos, kad labiau išsiskirtų. Nėra pėdsako, kad žmogaus ranka kuo nors būtų prisidėjusi formuojant šį

gamtos žaisliuką. Akmens rūšis: tamsiai pilkas granitas, pilnas žėručio ir juodų metalo grūdelių; spalva pilka, aguoninė, besikeičianti nuo šviesos ir vandens; grūdeliai kieti, aštrūs; sveria apie 80 svarų. Žiūrėk II lentelės 4-ąjį piešinį.

Elnias *(Elnis)*

Elnią, tą gyvulį, laikė dievuku fetišu, manydami, kad jis pašalins ligas, ypač epilepsiją. Paimtą iš Erazmo Stelos faktą Hartknochas pagrindžia savo pastebėjimais[15].

Lietuvių genties tautų mitologinėse dainose ir stebuklinėse pasakose žvėrys ir paukščiai gyvena savitą gyvenimą. Čia pateiksime ištrauką iš vienos dainos[16]:

Hola wy, małe ptaszęta, ja chce pojąć żonę.
Kwiczoł niech mi konie siodła, gdyż on ma szary płaszcz.
Bobr z kunią czapką będzie naszym furmanem.
Zając, z lekkiemi nogami, niech będzie forysiem.
Słowik z czystym głosem, pieśni musi śpiewać.
Sroka, co ciągle skacze, powinna tańce wrządzać.
Wilk, ze swoją wielką trąbą, będzie grał na dudzie.
Niedźwiedź, z wielkiemi łapami, drwa musi sczepać.
Kruk, z krzywym grzbietem, wodę musi nosić.
Jaskółka, z białym fartuchem, powinna myć naczynie.
Wiewiorka, z grubym ogonem, niech stół ściera.
Lis, ze swoją jasną suknią, może tylko jeden przy mojej oblubienicy siedzieć.

(Ei, jūs maži paukšteliai, aš noriu vesti žmonelę,
Tegu man strazdas pakinko arklius, nes jo pilka sermėgėlė.

---

[15] *Hartknoch.* Alt- und Neues Preussen. – S. 144.
[16] Rėza. Dainos. – P. 342–343.

Bebras su kiaunės kepure bus mūsų vežėjas.
Kiškis ilgakojis tegu bus vežėjo padėjėjas.
Skardžiabalsė lakštingala giedos giesmeles,
Šarka šokėja taisys šokius,
Vilkas su savo didele dūda dūduos.
Meška su didelėm letenom malkas skaldys.
Varnas kreivanugaris vandenį nešios.
Kregždutė su balta prijuoste indus mazgos.
Voverė su stora uodega tešluoja stalą,
O lapinas su skaisčia sermėga vienas
Galės sėdėti šalia mano mylimosios).

Latviai vadina lapę *Lapsa Kuhmina* – lapė kūma, *Wilks snohts* (gal veikiau *svohts*) – vilkas svainis (piršlys. – *R. J.*). Žmonių pasakojimuose arba pasakose gyvuliai kalba ir veikia kaip pas Ezopą.

Dar derėtų pakalbėti apie lietuviškus dievų, žmonių ir t. t. pavirtimus į žvėris ir atvirkščiai – žvėrių į žmones. Šio reiškinio pėdsakai yra išlikę lietuvių genties tautų liaudies pasakojimuose. Vis dėlto savo tyrinėjimo metu neturėjau galimybės šiuo klausimu padaryti tam tikrų stebėjimų ir tuščiomis pasakomis nevarginsiu savo skaitytojo. O taip atsitiktų, jeigu aš pateikčiau ilgą legendą apie gegužės pavirtimą, kurio aprašymu ekskunigas Adomas Jucevičius užėmė nemenką „Tygodnik Petersburski" (1836. – Nr. 28) dalį. Vis dėlto patį pavirtimo turinį privalau aprašyti.

Vieno Lietuvos bajoro duktė ypač garsėjo prisirišimu prie trijų savo brolių. Labiausiai jai patikdavę, kai galėdavo jiems pasimeilinti: siuvinėti gūnias, austi juostas. Kartą atsitiko taip, kad jie išėjo į karą ir visi trys žuvo; pavasarį į namus sugrįžo tik jų žirgai. Sesuo, gailesčio pagauta, metė tėvų namus ir, netekusi proto, graudžiai vaitojo klajodama po įvairias vietas. Deivės ją pavertusios geguže.

Gandras

Atsitiko taip, kad priviso daugybė šliužų, kurie žmonėms ėmė darytis nebepakenčiami. Žmonėms pareikalavus, vienas iš dievų surinko visus mūsų krašto šliužus ir, sukišęs į daugybę šikšninių maišų, įsakė žmonėms nešti juos prie jūros ir nuskandinti, bet su sąlyga, kad neatrištų maišų ir nepažiūrėtų, kas juose yra. Tarp tų, kurie nešė maišus, buvo viena moteris, apsitaisiusi baltais marškiniais ir juodu sijonu (taip ir šiandien vasarą vilki lietuvaitės). Ji, negalėdama nugalėti smalsumo, atrišo maišą, ir iš jo išsmukę šliužai vėl po pasaulį išsilakstė. Todėl dievai ją pavertė gandru, kurio priedermė yra pasaulį išvalyti nuo šliužų.*

VI skyrius
DIDVYRIAI, DIDŽIAVYRIAI, *DIDZIAWIRY*

Gelonas *(Gellon)*

Senovės lietuvių didvyris, laikytas Jogailaičių dinastijos pradininku. *Lietuvių kalboje žodis „Galu" reiškia, kad gāli, tai yra turi galimybę kažką padaryti. Jį taria „Gajlu" arba „Gejlu", „Gelu", priklausomai nuo tarmės. Iš čia tikriausiai yra kilęs lietuviškas Gelono (Gellon) archetipas**.*

Žinia apie jį, paimta iš vieno rankraščio[1], yra tokio turinio: „Senų senovėje, kai užrūstintas dangus ant nepaklusnios

[1] Raseinių apskrityje esančiame Raudonės dvare, priklausančiame kunigaikščiui Zubovui, buvo vietos archyvas, laikomas senoje mūrinėje pilyje. Tenykštis valdytojas ponas Tubelis *(Tubielewicz)* 1805

žmonių giminės siuntė nelaimes – Lernos hidras, Nemėjos liūtus, harpijas, chimeras, kentaurus ir kai pagaliau dangus panoro, kad jo bausmė būtų permaldauta, tuomet atsirado didvyriai, kurie nugalėjo tas pabaisas. Tarp jų šlovingiausias buvo Heraklis, Jupiterio ir Alkmenės sūnus. Pasak mūsų šiaurės istorijos, Lietuvos kraštai senovės laikais kentėjo nuo panašių dangaus rykščių. Tarp kitų, mažiau įsimintinų, pasirodė žmogėdrų (androfagų) tauta, kuri iš šiaurės ir *vakarų** užpuldavo lietuvių kraštus. Kiekvienas tos laukinės tautos žingsnis reiškė naikinimą: jie imdavo žmones į nelaisvę ir, nusivarę prie šiaurės ežero, suėsdavo, o iš jų kaulų sukraudavo milžiniškas piramides savo dievų garbei. Pagaliau atsirado lietuvių didvyris, Elonos, arba Iglonos, sūnus, vardu Gelonas. Šis, pašauktas išvaduoti šiaurę nuo tos nelaimės, pradėjo kariauti su žmogėdromis; iš pradžių juos dažniausiai tik sutramdydavo, pagaliau visiškai išnaikino. Istorija mena, kad jis buvo vieno iš senovės lietuvių dievų sūnus, jo motina buvo žynė. Taigi po tų pergalių ir daugelio kitų didvyriškų žygių jis įgijo lietuvių tautos vadų vado vardą. Jo įpėdiniai buvo labai garbinami, gyveno krašte

---

metais pateikė man išrašams pasidaryti rankraštinę ketvirčio lapo formato knygą, rašytą labai juodu rašalu ir lygiu raštu ant gražaus popieriaus. Įrištas į pergamentinį apdarą su pakraščiuose įspaustomis arabeskomis, per vidurį – puošni gotikinė rozetė. Antraštė *Codex selectus* (Rinktinis kodeksas) – spalvotomis raidėmis, rašytomis faktūra, iliuminuota gėlėmis. Antrame lape – Dedikacija šviesiausiajam Lietuvos, Žemaičių, Rusios ir t. t. didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, maloningajam valdovui. Toliau buvo 10 puslapių panegiriška Jogailaičių dinastijos genealogija. Pačiame tekste – Vergilijaus eklogai, Horacijaus odžių penkios knygos, Senekos tragedijos: „Šėlstantis Heraklis“, „Tiestas“, „Tebietis“, „Hipolitas“ – visos užrašytos, „Edipas“ – iki ketvirtojo akto vidurio. Nuo šios vietos rankraščio trūksta. Dedikacijos pabaigoje pasirašyta ta pačia ranka, kuria rašytas visas rankraštis: Autorius *Korczak* arba *Korssak.* Viešpaties 1488 metais.

prie jūros. Bet kai švedai normanai pavergė Žemaitiją, Gelono šlovės paveldėtojai žuvo kruvinuose mūšiuose, kuriuose kovėsi su jais jūroje ir sausumoje. Iš Igelonaičių (Igelio palikuonių. – *R. J.*), pusdievių vaikų, išliko tik vienas – kunigaikštis Iminas, kurį ištikimi bičiuliai vaikystėje išsivedė į draugiškos Lietuvai dregovičių tautos žemę. Ten jis buvo Igmenio[2] pilyje, kur gyveno ir jo palikuonys, viešpataudami gretimame krašte. Kai XII amžiuje kunigaikštis užkariavo šitą šalį, Imino vaikaitis Glapiminas sugrįžo atgal į Lietuvą. Jo sūnus Sutinkas, o vaikaitis Dormunimundas valdė Žemaitijoje. Šiojo sūnus Liutauras, jūrų karžygys, 1262 metais atstatė senovinę Ariogalą. Tragiškai žuvus Lietuvos ir Rusios kunigaikščiui Mindaugui, jo žudikai kunigaikščiai – Užgirio *(Transilvaticus)* Daumantas, Žemaičių Treniota ir Polocko Tautvila, besidalydami lobius, likusius po to turtingo kunigaikščio, kadangi nužudė ir du jo sūnus, susikivirčijo, ir per tą ginčą Tautvilą nužudė Treniota. Tačiau šis, bijodamas polockiečių ir Tautvilos sūnaus keršto, visus Polocko bajorus sukišo į kalėjimą, išskyrus kažkokį Prokopą, Polocko kunigaikščio patikėtinį, išdaviką. Šį nusiuntė į Polocką su įsakymu, kad polockiečiai nužudytų jauną jį Joną, Tautvilos sūnų, nes kitaip įsakysiąs iškapoti visus suimtus bajorus. Todėl Jonas, išvaduodamas nuo nelaimės Polocko ponus, išjojo į Naugardą ir ten tapo vienuoliu. O Lietuvos ponai 1264 metais visuotiniame suvažiavime, jau po Treniotos mirties, nusiuntė Liutaurą užimti Polocko, kad šis valdytų jį kaip vietininkas. Liutauro sūnus Vytenis, gimęs 1232 metais Žemaitijoje, gyveno Ariogaloje; jis išgarsėjo rusų karuose su totoriais, buvo paimtas į nelaisvę, buvo Batu stovykloje, Kumanų žemėje, pagaliau grįžo ir valdė Polocko kunigaikštystę kartu su savo tėvu. Tebesitęsiančios tarpusavio kovos Lietuvoje buvo daugelio valstybės permainų priežastis. Tuo tarpu visuotiniame Lietuvos suvažiavime Kernavėje, vadovau-

[2] Ar ne dabartinis Igumenis?

jant Trobiaus sūnui vienuoliui Laurui, Vytenis, išrinktas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, mirė 1315 metais, kelyje buvo nutrenktas perkūno. Jis turėjo tris žmonas, kurios viena po kitos mirė; iš pirmosios 1257 metais gimė Gediminas, iš antrosios 1295 metais – Gvaželutis ir 1296 metais – Vainius. Trečioji paliko bevaikė. Lietuvos ponai 1316 metų sausio mėnesį Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu paskelbė Gediminą, kuris prieš tai gyveno Ariogaloje ir valdė kunigaikščio žemes ir kaimenes Žemaitijoje. Ten pagarsėjo nuolatinėmis kovomis su kryžiuočiais ir Livonijos riteriais, buvo jų triuškintojas didelei krašto naudai. Gediminas taip pat turėjo tris žmonas: Vidą, Olgą ir Jaunę, o su jomis – septynis sūnus[3]. Vida buvo švedų kilmės bartininko Vidmanto iš Kuršo duktė. Iš jos sūnūs: Manvydas *(Montwid*, tai reiškia: *Vidos pasaulis)* gimė 1276 metais ir Narimantas *(Narimund,* tai reiškia: *Pasaulio pabaiga*, nes Vida mirė tuoj po jo gimimo) – 1277 metais. Antroji žmona buvo Smolensko kunigaikštytė Olga. Iš jos sūnūs: Algirdas *(Olgerd*, tai reiškia: *Olgos meilė*[4]), gimęs 1296 metais, ir Kęstutis *(Kiejstut,* tai reiškia: *Klastūnas – Fortelnik)* – 1297 metais. Trečioji – Jaunė, arba Ieva, taip pat rusė kunigaikštytė, Polocko kunigaikščio, mirusios Gedimino žmonos brolio, duktė. Iš jos sūnūs: Liubartas, gimęs 1299 metais, Jaunutis, gimęs 1301 metais, ir Kariotas, gimęs 1306 metais.

Gediminas, sekdamas savo didžiųjų protėvių pėdomis, nukovė neapsakomo didumo taurą[5] ant Tauro kalno Antakalny-

---

[3] Iš esmės tą pačią Jogailaičių dinastijos genealogiją randu kunigo Jono Kanto Boreišos Jėzaus Draugijos lotyniškame pamoksle (rankraštyje), sakytame 1689 metais, šv. Kazimiero dieną, akademinėje šv. Jono bažnyčioje. Yra kai kurių asketiškų, nieko nereiškiančių priedų; kitkas visiškai sutampa. Matyt, ši istorija jėzuitams buvo žinoma.

[4] *Sirvydo žodynas. – P. 96*.*

[5] Autorius vadina *Urus* arba *Taurus fereus.* Bet tai liečia ne stumbrus, o laukinius jaučius, jau išnykusius Lietuvoje su senovės amžiais.

je. Prie Vilnios ir Neries santakos pradėjo statyti dvi pilis, o prie jų – miestą, apie kurį Lizdeika teisingai išpranašavo: jeigu toje vietoje būsianti įkurta valstybės sostinė, tai miestas visad būsiąs didžiausias Lietuvoje".

Toliau sutrumpintai pateikiama žinoma istorija iki karaliaus Kazimiero. Šį fragmentą perrašėme norėdami įrodyti, kad buvo pasakų Gelonas, ir norėdami geriau nušviesti šiaip dar nepakankamai išaiškintų įvykių istoriją ir chronologiją.

Vitolfas *(Witolf)*

Kitaip Vitolis *(Witol)*, burtininkas, karžygys, didvyris, laikytas pusdieviu. Padavimas apie jį paimtas iš liaudies. Tai buvo nepaprastas žmogus: praeitį žinojo, dabartį suprato, ateitį įspėdavo. Monarchai klausydavo jo patarimų ir valios. Kitados jis greičiau perplaukdavo jūrą nuo pasaulio krašto iki krašto, negu kas nors spėdavo persikelti per Nemuną. Jis kalbėdavosi su mėnesiu ir žinojo be galo daug žvaigždžių pavadinimų. Turėjo žirgą, vadintą Juodžiu *(Jodź)*, su kuriuo pralenkdavo vėją. Jo rūmai buvo to žirgo galva – per vieną ausį įeidavo, per antrą išeidavo. Kartą, kai Vitolfas puotavo pas vieną karalių, jo žirgas pievoje suėjo su karaliaus kumele, kuri turėjo panašių ypatybių kaip žirgas. Bet dievai, nenorėdami, kad gausėtų tokių milžiniškų gyvulių giminė, užvertė ant jų du kalnus, lipančius vienas ant kito. Nusiminęs Vytolfas išvyko iš to karaliaus dvaro, o kai su kariuomene sugrįžo užkariauti jo karalystės, ties tuo pačiu kalnu susidūrė su slibinu Pukiu *(Pukis)*, jį nugalėjo ir paėmė nesuskaičiuojamus turtus. Pagaliau jis susitaikė su tenykščiu karaliumi, kadangi abu buvo kerėtojai.

Alcis *(Alcis)*

Nepaprastos jėgos milžinas, lietuvių pasakų didvyris. Taip pat žinomas iš liaudies padavimo. Tai buvo didvyris klajoklis,

didelis plėšikas, bet padarydavo žmonėms ir daug gero, priklausomai nuo to, kaip nuspręsdavo, ko jie verti – bausmės ar papeikimo. Ištisas pilis nuversdavo kaip šieno kupetas, didžiausius medžius išraudavo su šaknimis ir juos naudodavo kelionėje kaip lazdas ir ietis; be to, svaidė milžiniškus akmenis, sutriuškindamas laivus ir išversdamas iš kojų ištisus kariuomenės būrius. Prie vieno kalno kovėsi su slibinu, ten paėmė lobį, kurį tas slibinas buvo susinešęs; paskui jam patiko vieno didiko duktė, už kurią atidavė tą auksą ir sidabrą, kurį buvo radęs slibino urve, kai jį užmušė. Nors toji pana iš visų merginų buvo gražiausia ir nepaprastai stipri, kadangi, pagriebusi jautį už ragų, permesdavo per save, tačiau, palyginti su Alciu, jos grožis ir galia atrodė kaip vaiko. Alcis ją stipriai mylėjo, ji šukuodavo jam plaukus ir barzdą vėjinio malūno sparno dydžio šukomis. Keliaujant žmona sėdėdavo jam ant pečių. Kai jis brisdavo per giliausias upes, vanduo vos siekdavo jam kelius. Jis nuolat keliavo ir niekad nestokojo nuotykių.

Lietuvoje yra miško laukymių, turinčių panašius pavadinimus: žinau Alcės (*Alcie)* pievą prie Rodūnios upės.

Senovės germanai nehervalai turėjo du dievaičius Alcius, amžinai jaunus, kurie buvo garbinami miškeliuose. Antikos laikų graikai ir romėnai Heraklį vadino Alkidu, Minervą – Alkida. Jie taip pat turėjo atskiras dievybes, vadintas Alkidėmis. Antikoje buvo taip pat milžinas Alkijonas *(Alcyon). Pas slavus būta įsivaizdavimo apie milžiną, nešantį ant pečių mažesnio ūgio žmogų (kažkas panašaus į mūsiškį Alcį); tai rodo vieno Prilvico stabo piešinys*[6]*. Pagal runų įrašo šifruotę tai turėtų būti Belbogas (Biełboh)*.*

Negaliu čia nepaminėti dar vieno pastebėjimo. Senasis Vilniaus miesto herbas vaizdavo šventąjį Kristupą, Kristoforą, pernešusį Kristų. Sunku susekti, kada ir kas dovanojo arba kas

---

[6] *Masch. Altertümer der Obotriten (p. 151, piešinys nr. 15); Bulgarinas. Rusija. – T. 1. – Piešinys nr. 3.*

priėmė šį herbą. Taip pat nėra nei šventės, nei koplyčios, nei altoriaus kurioje nors iš Vilniaus bažnyčių, kas galėtų tai patvirtinti, jog tas šventasis buvo šio miesto globėjas. Tas, mūsų akimis, neturintis priežasties šv. Kristupo panaudojimas herbe leidžia manyti, kad gal kartais iš pradžių jame buvo senovės milžinas Alcis, kurį, priimant krikščionybę, pamaldumas pavertė šv. Kristupu. Mat abu yra labai panašūs, jeigu šventus dalykus galima dėti prie paprastų *(si sacra profanis componere licet)*. Apie tai dar reikia skaityti straipsnyje apie Lietuvos herbus.

Palemonas *(Palemon)*

Didvyris, vardas, Lietuvos pajūrio šalies valdovas, atkilęs su savo žmonėmis iš svetimos žemės.

Kronikos vienur rašė, kad romėnai arba kurie nors panašūs į juos piliečiai atvykę į Lietuvą apie 48 metus prieš Kristų, kitur – 57 metais po Kristaus, trečiur – tos pačios eros 401 metais. Strijkovskis, savo papratimu nesileisdamas į jokią kritiką, naiviai deda ištraukas iš anuomet jam žinomų kronikų, kurių gana daug turėjo rankose, arba semiasi žinių iš vietos padavimų. Naujoviški istorijos tyrėjai, paviršutiniškai traktuodami dalyką ir pasisavindami tariamą kritikos teisę, paskelbė Palemoną gryna pasaka. Reikėtų surasti vidurį tarp tų dviejų kraštutinumų.

Kad romėnų laivai prieš Kristaus gimimą plaukiojo po Baltijos jūrą, nėra abejonės, nes tai aiškiai liudija Plinijus. Kad Vidužemio jūros pakrančių gyventojai palaikė prekybinius ryšius su Prūsijos gyventojais, renkančiais gintarą, taip pat tiesa[7]. Taigi senovės laikais kokie nors kolonijų ieškotojų laivynai ne kartą galėjo užsukti, nors nebūtinai visi su Palemonais. O Palemonas visai nėra pasakų personažas, susapnuotas kro-

[7] Šito įrodymai bus šio veikalo III tomo VIII skyriuje.

nikininkų, kaip manė kai kurie[8]; jo vardas iki šiol skamba Nemuno žemupio kaimiečių lūpose. Prie Sredniko miestelio, lietuviškai Seredžiaus, žemiau Dubysos žiočių, yra atskirtas nuo kitų apvalus kalnas, ant kurio yra pylimas, arba senos piliavietės liekana; šis kalnas iki šiol vadinamas Palemono kalnu *(Palemonii Kałnas)*.

Kaimiečiai net žino pasakojimų, vaizduojančių tą žmogų sudievintu didvyriu, *Žimas Didziawiris* (žymus didžiavyris).

Tęsdami šią istoriją, išdėstysime mūsų duomenis apie jį, arba apie tapataus vardo valdovą, gyvenusį toje epochoje. Čia pateiksime tokį pastebėjimą.

Kartą man pasitaikė nupirkti auksinę monetą, kuri pavaizduota natūralaus dydžio III lentelės 17-ajame piešinyje. Ji iš Žemaitijos, turėjo būti nelabai seniai rasta (1814 ar 1815 metais) Švėkšnoje, tenykštės klebonijos sode; tarnas pasisavino lobį, iškastą persodinant rožių krūmą, – mat auksinių monetų turėjo būti keliolika svarų. Tas žmogus pabėgo į užsienį, ir brangios senovės liekanos nežinia kur dingo. Moneta sveria beveik tiek, kiek trys su puse raudonojo auksino. Ji įdubi, kaip graži lėkštelė, į ją telpa didoko kavos šaukštelio vandens ketvirtadalis; iškalta labai raiškiai ir, nors iškilioji jos pusė nudilusi, atspaudas dar gana ryškus. Jos užrašą galima perteikti biarmių abėcėle, kurią randame Karamzino veikale[9]. Užrašo įdubusioje pusėje yra tik du žodžiai: *Sper. Palimon.* Centre – erelio galva, strėlės nuolauža aštriuoju galu rodo, nuo kurios raidės pradėtina skaityti. Iškiliojoje pusėje panaši žymė kaip III lentelės 9-ajame piešinyje, tik prie jos kitokie ženklai ir daugiau taškų. 9-ojo piešinio aprašymą skaityk straipsnyje „Sta-

---

[8] Dabar visi Lietuvos senovės tyrėjai įsitikina, kad mūsų kronikininkai rašė teisybę, kaip tai teisingai pažymi ponas Rėza "Dainose" ir mato klaidingumą XVIII amžiaus kritikų darytų jiems priekaištų, esą patys sugalvoję daugelio dievų ir garsių žmonių vardus.

[9] *Karamzin.* – T. IV. – Nota nr. 124.

bai". Šitas neįkainojamas mūsų senovės paminklas – tai įrodymas, kad Spera Palemonaitis, arba Palemono sūnus, buvo galingas žmogus, nes kaldino auksinius medalius. Tiktai kyla klausimas: ar XI amžiuje, kuriame gyveno Spera, egzistavo biarmiškasis raidynas? Dėl šito nėra abejonės, kadangi Biarmija, turtinga senovinė šalis, garsėjanti IX ir X amžių šiaurės sagose[10], turėjo savo raštą, apie kurį teks dar kartą išsamiau kalbėti. Iškyla kitas klausimas: kaip šis raidynas pateko į Žemaitiją? Atsakymas trumpas: pajūrio Lietuva, kaip ir Biarmija, buvo užkariauta skandinavų – tai patvirtins tolesnis šios istorijos tęsinys, – todėl tos šalys galėjo turėti tarpusavio ryšių, – taigi ir auksas, ir menininkai, ir naudingieji mokslai buvo bendri abiem kraštams.

Apie šio lobio suradimą Švėkšnos klebono kunigo kanauninko Juozapo Januškevičiaus sode buvo žinoma visiems to krašto gyventojams. Amžiną atilsį Raseinių maršalka Jurgis Plioteris turėjo keletą tokių auksinių monetų. Taip tvirtina ponas Simonas Stanevičius, filosofijos magistras, lietuviškų dainų rinkinio autorius, man rašytame laiške (Raseiniai. – 1836.IV.19).*

Nemunas *(Nemon)*

Garsus jūrininkas, kurio atminimą didžiai gerbė Nemuno žemupio lietuviai; ateivis, kaip ir ankstesnysis.

Panemunių Žemaitijoje paplitęs garsus padavimas skelbia štai ką[11]. Jūrininkai, atplaukę iš už jūros, plaukė Nemunu

---

[10] Permė, arba Biarmija, buvo turtingas kraštas, ypač tauriųjų metalų, todėl traukė plėšikus normanus; šito įrodymų yra šiaurės sagose, tarp kitų *Kormaks – saga* pasakoja, kad Norvegijos karalius Hanaldas Graurokas darė jūros žygius į Biarmenlandiją. Tai buvo X amžiaus pirmojoje pusėje (Sagaen Bibliothek v. *Müller*, ubersetzt aus Danischen v. *Lachmann*. – Berlin, 1806. – S. 106).

[11] Tai jau skelbta leidinyje "Tygodnik Wileński" (1817. – T. III. – S. 278 ir t. t.)**.

aukštyn; priplaukę Dubysos žiotis, sužinojo apie orakulą, esantį prie tos upės ištakų; džiaugdamiesi, kad rado kelią į šią šventyklą, jie dainavo: *Sze radom,* čia radom; tai buvo priežastis, dėl kurios vietovė buvo pavadinta *Szeradzia,* dabar Seredžiaus *(Seradnik)* miestelis, trumpai lenkiškai – *Średnik.* Paplaukę visą mylią aukštyn Dubysa, su savo kareivija jie ilsėjosi ant kranto ir, įsitaisę čia stovyklą, tarė: *Czekiszkim znoka,* čia kiškim vėliavas. Taip atsirado Čekiškės *(Czekiszki)* pavadinimas; dabar taip vadinamas miestelis. Plaukdami tolyn, jie pateko į neaprėpiamus miškus ir, susidūrę su daugybe kliūčių, trukdančių toliau keliauti, kalbėjo: *E-ira gałas,* nėra galo; toji vieta buvo praminta Eiriogala (Ariogala), o miestelis iki šiol tebesivadina tokiu vardu. Šiek tiek pasistūmėję upe aukštyn, jie įsitikino, kad galima pasiekti užsibrėžtąjį tikslą, ir uždainavo dainą, išreiškiančią džiaugsmą, kad jau kelionės pabaiga: *Bet ir gałas,* bet yra galas; iš to kilo Betygalos *(Betygoła)* pavadinimas. Šių keliautojų vadas vadinosi Nemunas *(Nemon).* Apie jį dar esama padavimo, kad jis buvęs garbinamas kaip dievas ir turėjęs savo šventyklą Nemunaityje, ant Nemuno kranto; panašu, kad ten, kur šiandien Trakų apskrityje yra taip besivadinąs miestelis su pylimų žymėmis ir keliais milžinkapiais. Pusdievio ir Nemuno vardo panašumas perša mintį, kad tas garsusis atėjūnas, kaip pirmasis jūrininkas šia upe keliavęs, bus davęs upei savo vardą. Lietuvoje gyveno panašiai besivadinanti bajorų giminė; turim rankoje laišką, rašytą pereito amžiaus viduryje, su Kazimiero Nemunavičiaus *(Niemonowicz)* parašu. Matyti, kad ta pavardė yra kilusi iš Nemuno pavadinimo, kaip *Piotrowicz,* tai yra Petro sūnus, iš Petro. Strijkovskis senojoje Lietuvos istorijos dalyje tarp lietuvių didikų randa Montvilos sūnų, Palemono vaikų vaikaitį, vardu Nemunas. Šis vardas, kaip ir daugelis kitų lietuvių vardų, yra skandinaviškas. Apie tai dar bus mūsų istorijos tęsinyje.

Kukovaitis *(Kukowojtis)*

Sudvejintas lietuvių kunigaikštis, Živinbudo II sūnus, viešpatavo visoje Užnerio Lietuvoje, mirė 1221 metais, buvo palaidotas kalne netoli Deltuvos. Jo, kaip dievo, garbinimą tenai įvedė jo sūnus Utenis, kuris paveldėjo tėvo kunigaikštystę. Žmonės, su dėkingumu prisimindami geradarystes, patirtas jam gyvam esant, jį dar labiau garbino. Ant to kalno augo dievams skirta giraitė, o joje stovėjo Kukovaičio stabas. Ten ir vykdavo apeigos, kurias tam tikri žyniai atlikinėjo iki paskutinių Lietuvos stabmeldystės laikų. Tai liudija Strijkovskis. Ant Kukovaičio kalno jau nebėra nei šventyklos, nei stabo pėdsakų; liūdną ir niūrų žemės kampą atgaivina tik atminimas, tebegyvuojantis kaimo žmonių pasakojimuose. Hartknochas, remdamasis savo tyrimais, pasakoja, kad ant to paties kalno nuo seno degusi Kerniaus užkurta Amžinoji ugnis[12].

Murgiai *(Murgi)*

Šitaip latviai vadino žuvusių karuose už tėvynę didvyrių šmėklas, kurių būstinė buvo danguje. Jos lenkyniaudavo ugniniais vežimais. Danguje jos kaudavosi su Juodžiais *(Jodsy)*, tai yra su piktosiomis dvasiomis. Švytintys ore meteorai arba šiaurės pašvaistė dar ir dabar primena kaimo žmonėms tą mitologinį vaizdinį.

Lietuviai žuvusius tėvynės gynėjus didvyrius vadindavo *Kunketojas* (kentėtojais? – *R.J.*). Yra vietovių, šventų dėl jų kapų. Buvo manoma, kad nederlius ir badas paprastai vargina kraštą, kai nustojama gerbti karžygius, žuvusius nuo priešo rankos. Pasakojimai dar skelbia, kad esama dangiško miško arba sodo, kuriame gyvena visų tautų kariautojai, paaukoję gyvybę už teisų reikalą. Tai skandinavų Valhalos įsivaizdavimas.

---

[12] Alt- und Neues Preussen.

Antroji knyga
SU LIETUVIŲ MITOLOGIJA SUSIJĘ DALYKAI

I skyrius
RELIGINIO GARBINIMO OBJEKTAI

Baigus aprašyti dievus pagal visus suskirstymus, kokie mums atrodė tinkamiausi, reikia paaiškinti dalykus, susijusius su mūsų protėvių religingumu, arba išdėstyti ir paaiškinti mūsų – kiek buvo įmanoma – surinktus faktus apie tokius dalykus, kiek jie sietini su šia religija.

Lyginant lietuvių mitologiją su senąja graikų ir romėnų mitologija, be pritempimo ir be kokio nors išankstinio įsitikinimo savaime krito į akis panašumai ir beveik tapatumai. Greta to, vertindami pastangas mitologų, norinčių įtvirtinti priešingą nuomonę, kaip antai Stenderio[1], atkakliai ieškojusio duomenų tokiai nuomonei pagrįsti, radome vien tik tuščius spėliojimus, etimologinę painiavą ir kažkokį užsispyrimą ginant savo įsivaizdavimą. Dabar šioje antrojoje knygoje užsibrėžėme tikslą smulkiai išnarstyti visą mitologiją, paaiškinti tai, ką pasakėme pirmojoje, ir, pateikdami duomenis, nušviečiančius lietuvių tautos senovę, dar uoliau ieškoti tiesos su tokiu pačiu bešališkumu. Viso šio dėstymo trūkumai priskirtini mūsų nesugebėjimui, nes patys esame įsitikinę, jog talentingesnis rašytojas, tobulesniu metodu aiškindamas šią istorijos dalį, malo-

[1] Lettische Grammatik.

niau nuteiktų skaitytoją ir taiklesniais išvedžiojimais atskleistų istorinę tiesą, užkastą amžių užmarštyje. Pagaliau, turėdamas daugiau galimybių, galėtų išnagrinėti mums neprieinamus šaltinius. Vis dėlto ši pastaba mūsų nesulaiko: eisime mūsų pasirinktu keliu, vildamiesi, kad ir mūsų pastangos bus naudingos mūsų tėvynės istorijai.

Šventoji ugnis

Chaldėjai, persai, egiptiečiai, graikai, romėnai ir kiti kaip dievybę garbino ugnį. Gvebrai, ligi šiol išpažįstantys Zoroastro mokymą, įžiūri ugnyje Dievą, arba pasaulio visatos sielą, bet nemoka tos esybės pavadinti vardu.

Šito senųjų religijų paklydimo pradžią lengva nustatyti. Visose senovės iškilmingose apeigose – ar tai dėl to, kad liepsnojanti ugnis teikia šventyklai puošnumo, ar tai dėl to, kad apeigos dažniausiai būdavo atliekamos naktį, – imta naudoti degančias lempas, žvakes, deglus, žibintus. Pagaliau nesvarbu, kaip atsirado tas paprotys, visuomet, kaip mus moko istorija, jis siekia žilą senovę.

Žmogaus prigimčiai būdinga iškraipyti; stabmeldžiai ir šiuo požiūriu toli nužengė: mat ugnį jie garbino kaip dievybę, kaip sielą, įkvepiančią gyvybę gamtai. Ugniai buvo priskiriama galia suteikti kam nors šventumo savybę ir apvalyti nuodėmes: būdavo laikomos nuolat degančios lempos ir židiniai. Kuo labiau tauta buvo linkusi į perdėtą pamaldumą, tuo labiau ji garbindavo ugnį. Turime pirštu prikišamą pavyzdį – mūsų Lietuvos žydus, perdėtai pamaldžius ir pernelyg prietaringus; jų mokyklose, tai yra salėse, esančiose šalia sinagogų, kur jų davatkos, skaitydamos asketiškas knygas, praleidžia dienas naktis, nuolat laikomos degančios lempos arba tam tikros rūšies žvakės. Jie net tvirtina, kad ši ugnis jiems niekad neužgesusi nuo to laiko, kai ją išgelbėję iš Saliamono šventyklos, o paskui atsinešę į Lietuvą. Todėl pats tikėjimas vienatinį Dievą sulaiko tik tiek, kad jie negarbina ugnies kaip dievybės.

Lietuviai savo senojoje religijoje labai daug reikšmės skyrė ugniai. Buvo nusilenkiama šventosioms ugnims, ypač toms, kurios be paliovos degė tam tikrų šventyklų aukuruose, kurias saugojo žyniai ir vaidilutės, pasišventusios tarnauti vien šventajai ugniai. Ugnimi būdavo apvalomas blogis nuo žmonių, gyvulių bandų ir kai kurių daiktų; su ugnimi būdavo išaiškinama tiesa užsispyrusių žmonių ginčuose; iš ugnies būdavo buriama. Šias smulkmenas aptarsime vėliau atskiruose straipsniuose; dabar kalbėsime apie patį šventosios ugnies garbinimą.

1. Iš straipsnio „Praurimė" matėme, kad ugnį, degusią tos deivės aukuruose, saugojo žynės, vadintos vaidilutėmis; viena iš jų buvo Birutė; tad šitokia ugnis, nuolat kurstoma, be abejo, degė ant kalno prie Palangos. Skaityk straipsnius „Vaidilutės", „Birutė".

2. Dievo Kurko garbei taip pat degė nuolat kurstoma ugnis, ypač Prūsuose, didelėje to dievo šventovėje Šventamiestyje *(Szwentameste)*, kur dabar Heiligenbeilis, lenkiškai *Święta-Siekierka, Šventasis Kirvelis.* Lietuvoje, Hartknocho nuomone, tokia ugnis turėjo degti prie Nevėžio upės.

3. Dievo Perkūno šventykloje, senovės Romovėje, šventojo ąžuolo ir žymiausių dievų stabų akivaizdoje stovėjo aukuras su Amžinąja ugnimi, kurstoma ąžuolinėmis malkomis, kuri degė prižiūrima paties vyriausiojo žynio. Iš pavasario būdavo paruošiama dvylika ąžuolinių malkų stirtų, sukraunamų prie šventyklos. Vienos stirtos turėjo pakakti mėnesiui. Buvo dvylika valsčių, iš jų kiekvienas vieną mėnesį privalėjo tiekti maistą žyniams ir žmonėms, reikalingiems įvairioms paslaugoms. Tokie yra praamžių padavimai. XIII amžiuje, vyriausiesiems žyniams persikėlus į Lietuvą, didžioji šventykla buvo įvairiose vietose, vėliau Kernavėje, pagaliau Vilniuje, joje panašiai degė šventoji ugnis.

4. Žinyčios ugnis *(Żnicz)*, arba iš tikrųjų dievinamasis ugnies elementas, įvairiose vietovėse su dideliu rūpestingumu buvo užlaikoma šventyklose arba įtvirtintuose aptvaruose; ji

degė garbei visų dievų arba vienos dievybės, kuri buvo visų simbolis ir kurios galybė buvo ne vien dievų, bet ir viso pasaulio siela, – anot vyskupo Petro liudijimo. Iš to, ką apie tą ugnį dar žinome iš istorikų, reikia pripažinti teisinga nuomonę, kad jos žinyčios kultas buvo vienas iš seniausių, lietuvių tautos protėvių atsineštas iš Rytų. Istoriniai padavimai skelbia, kad lietuviai XIV amžiuje šventuosius židinius slėpė ir dangstė neprieinamuose miškuose, idant išsaugotų ugnį, nes manė, jog, jai užgesus, tautai gresia pražūtis. Ji buvo garbinama su didelėmis pamaldomis, iš jos buvo imami nuodėguliai svarbiausioms aukoms deginti ir laidotuvių laužams. Žinyčios aukuro pelenai turėjo gydomąją galią. Žyniai iš jų burdavo. *Žemaičiai manė, jog, kai užges amžinoji ugnis, Perkūnas sušals, o dievai užmigs; religijos pasikeitimą aiškino tuo, kad krikščionys tą ugnį užgesino*[2].

Kaip mano Naruševičius[3], slavai taip pat žinojo panašią ugnį, vadintą *Zwicz.*

Šventosios upės

Senovės religijos pripažino šventumą kai kurių vandenų, tekančių per šalis, įžymias tuo, kad jos buvo pirmoji tautos protėvių tėvynė. Indai svarbiu savo religingumo dalyku laiko tų upių garbinimą. Garbinti tokį upių šventumą buvo lietuvių protėvių, konkrečiai budinų[4], indų-skitų tautos, paprotys[5].

---

[2] *Rostovskis. Lietuvos istorija. – P. 118*.*

[3] Historia narodu Polskiego. – T. I. – S. 451.

[4] Šiame straipsnyje kalbėsime apie dalykus, kurie nauji, Lietuvos istorijoje pasirodo pirmąkart. Juos reikia detaliau išdėstyti. Idant išvengtume pasikartojimų, kreipiame skaitytoją į šio veikalo antrąjį tomą, kuriame ketiname nušviesti tautos pradžią, taigi ten bus tinkamesnė vieta tiems įrodymams. *Patys seniausi indai turėjo paprotį,*

Beveik kiekviena jų šventoji upė vadinosi *Ross*. Ar tas vardas yra kilęs iš jų kalbos prigimties, ar tai koks mitologinis pavadinimas – nežinome. Tikras dalykas yra tik tai, kad Arakso upė, tekėjusi senovės Armėnijoje, buvo vadinama *Ross* kaip tik tada, kai prie jos gyveno budinai. Jie, kokios nors revoliucijos nustumti nuo Armėnijos Arakso, leidosi į vakarus ir apsigyveno prie Volgos žemupio, kuris taip pat vadinosi Araksas. Konkrečiai dvi jos atšakos vadinosi Arhoksas *(Arhox)* ir Roksas *(Rhox)*, prie kurių budinai buvo kurį laiką gyvenę. Paskui ši tauta persikėlė į Europą ir susijungė su gelonais, gyvenusiais tarp Dono ir Doneco; tad šioje tėvynėje pastebime trečią šventąją upę, pavadintą *Ross*, kuri buvo dabartinė upė, besivadinanti Oskolas. Lemtis, nuginusi gelonus ir budinus nuo tos upės, atvedė juos prie Nemuno vidurupio; apsigyvenę jo kairiajame krante, dabartinėje Volkovysko apskrityje, upę, tekančią per jų sodybų vidurį, jie pavadino Rose *(Ross)*. Ši ketvirta šventoji upė iki šiol išlaikė nepakitusį savo vardą. Lietuvių protėviai, kai toliau plėsdamiesi priėjo Nemuno žemupį, arba jo žiotis, pagal savo tėvų religijos apeigas pavertė šventąja penktą upę, pavadindami *Ross*, kuri yra dešinioji Nemuno atšaka ir dabar taip besivadinanti; ją vadina *Russ* (Rusnė). Pagaliau, kur tik apsigyvendavo lietuvių genties tautos, upės, tekančios per jų svarbiausias sodybas, būdavo praminamos tuo pačiu šventu vardu *Ross*. Šitaip galindų tauta turėjo Rosės

---

šventindami upes, prie dviejų upių santakos statyti šventoves ir ten atlikti tokį garbinimą (Hiegels. Reise nach Indien). Jis šį paprotį, menantį seniausius budizmo principus, pastebėjo Kašmiro žemumoje.*

[5] Upių pripažinimas šventomis kilo iš indų-braminų religijos; jiems šventosios upės – Indas, Gangas ir kitos yra labai didelės šalies vertybės: nenusiprausus prieš mirtį jų vandenimis, negalima pasidaryti išganytam, todėl mirštantis ne Indijoje negali gauti išganymo. O budistai teigia, kad kiekviename krašte gali būti šventa upė, ežeras arba šaltinis, kurio vanduo tiek pat padeda gauti išganymą arba apsivalymą nuodėmių kaip ir šventieji Indo vandenys.

(Ross) upę, kuri ir šiandien taip tebesivadina ir įteka į Narevą jo dešiniajame krante, žemiau Ostrolenkos. Rausvės *(Ross)* upė, kuri ir dabar vadinama tuo pačiu vardu, tekėjo sudinų (sūduvių) šalyje. Ji įteka į Šešupę jos kairiajame krante netoli Naumiesčio. Į Zaraso *(Jeziorosy)* ežerą įteka panašiai vadinama upė, kuri tekėjo per Neromos tautos žemę. Kituose Lietuvos pakraščiuose ir pas kitas tautas, kilusias iš jos kamieno, tikriausiai irgi buvo upių tokiais vardais arba dar ir dabar jos tebėra žinomos; aptikti jų mums nepasitaikė. Net Vokietijoje, kur herulai įsikūrė žuvus jų vadui Odoakrui, randame upę *Ross*, *Russ*, vėliau imtą vadinti *Wessel*. Galbūt neįsižeis slavų senovės tyrėjai, jei manysime, kad Naugardo gubernijoje *Rusa*, arba *Russ*, upei vardą davė lietuvių tautos kolonija, kažkaip variagų atgabenta, kadangi ir pačiame Naugarde buvo prūsų kolonistų ir jie gyveno vienoje iš seniausių gatvių, vadintoje Prūsų gatve.

Pagaliau dabar Kijevo gubernijoje ukrainiečių Rosės *(Ross)* upė, įtekanti į Dneprą dešiniajame krante, už savo pašventintą vardą yra skolinga lietuvių genties tautoms, kadaise ten gyvenusioms, kurios išėjo į rytus su gotais karaliaujant Filimerui arba šiek tiek vėliau.

Be šito, lietuvių kraštuose turime ne vieną šventą upę, arba tiesiog taip pavadintą, arba apie ją žinome iš istorijos ar liaudies padavimų.

1. Upė, tekanti pro Ukmergę, įteka į Nerį jos dešiniajame krante, aukščiau Jonavos, ir vadinasi Šventoji *(Święta)*. Nieko verta nuomonė, jog upė turinti tokį vardą dėl to, kad jos vandeniu buvo krikštijami lietuviai, kai Jogaila visus atvertė. Mat vietos padavimai įtikina, kad tą vandenį senoji religija laikė šventu, todėl krikščionių kunigai jį ir vartojo, o gal net pačią upę, kad sutrauktų prie jos krantų žmones krikštui. Vis dėlto sunku pakeisti mažiausio upelio pavadinimą taip, kad kaimiečiai neprisimintų senojo vardo, tuo labiau upės, tokios reikšmingos istorijai ir tekančios per nemažą krašto plotą. Kad krikščionių kunigas ją šventino, to negalima nuginčyti: pirma,

šventino žmonių krikštijimui; antra, šventino kaip stabmeldžių šventenybę, kurios nebuvo galima sunaikinti.

2. Upė, įtekanti į Nemuną žemiau Jurbarko, ties Smalininkais, kur eina Prūsijos siena, taip pat vadinasi Šventoji *(Święta)*.

3. Tarp Palangos ir Liepojos yra Šventoji *(Święta)* upė, įtekanti į jūrą. Atrodo, Žemaitijoje šitaip vadinami dar keli mažesni upeliai.

4. Prūsuose, neminint kitų, yra Šventainės *(Szwentejne)*, upė, įtekanti į Peisę *(Pissa)* ties Baičių *(Bajcze)* kaimu; seniau ji vadinosi Galbė *(Golbe)*, o kaimas – *Narpissa*. Mitologinė šios upės ypatybė yra ta, kad teikiamos malonės ženklan ji savo gerbėjams užtemdydavo vieną akį. Dar daugiau: Henenbergeris tikina, neva jis, keletą metų prieš parašydamas savąją Prūsijos kroniką (apie 1584 metus), pats matęs tokių senų vienaakių žmonių, ir tiems, kurie netikėjo upės šventumu, nieko neatsitikdavo, nors kiti, vos tik joje nusiprausę, susilaukdavo norėto luošumo. *Pamenu, jog skandinavų mitologijoje yra Išminties šaltinis, kuriame uosis Igdrasilis (arba Idrasibas) maitina vieną savo šaknį. Ežerą valdo išminčių išminčius Mimiras. Kai Odinas panorėjo atsigerti iš to šaltinio, tai turėjo už tai atiduoti vieną savo akį. Tai labai įdomus sutapimas, o galbūt ir pamėgdžiojimas reiškinio, apie kurį kalbame*.*

5. Prūsuose dar yra Šventoji upė *(Szwentoja)*, įtekanti į Elksnės *(Elxne)* upę jos kairiajame krante arba į Timbrą, kuri įteka į Nemunyną, arba į pietinę Nemuno atšaką.

6. Latviai karštai tikėjo, kad kai kurios upės yra šventos.

Paprasti žmonės taip smarkiai tikėjo jų šventumu, kad dar XVII amžiuje Livonijoje buvo prieita prie maišto (jo nebuvo galima sulaikyti be kraujo praliejimo) vien dėl tos priežasties, kad Vyhandės *(Woehhande)* upelis buvo užtvenktas, nes norėta ant jo įrengti malūną[6].

---

[6] *Gutslef J.* Kurzer Bericht etc. von falschen heilig genannten Bache etc. – Dorpat, 1644.

Be to, nesunku Lietuvos žemėje vienur kitur surasti tekančio vandens atkarpą, kurią būtų galima susieti su šiuo dalyku, arba išgirsti žmonių pasakojimą, primenantį kažką panašaus.

Šventieji ežerai

Senojoje lietuvių religijoje ne tik tekantys, bet ir kai kurie stovintys vandenys buvo laikomi šventenybėmis. Tikriausiai kaimai, neturintys, jų manymu, tinkamos šventoms apeigoms upės, atlikdavo savo apeigas prie ežerų, kuriuos tekdavo pripažinti šventais. *Šventieji ežerai yra Lenkijos Karalystės Augustavo gubernijoje*.*

Lietuvos krašte gausu ežerų, tad šitokių šventų turėjo būti nemažai. Išvardykime kai kuriuos žinomesnius[7].

1. Lydos apskrityje yra didžiulis [Dubičių] ežeras *Dub,* arba *Duupe*, tai yra Dviupis, kadangi jame prasideda dvi upės, tekančios į skirtingas puses. Pasak vietos padavimų, jis buvo laikomas šventu. Prie jo, vaizdingoje vietoje, yra kaimas, vadinamas Romanovu *(Romanowo),* kuris primena šventąjį Romovės mišką; visiškai panašu į tiesą, kadangi jame augęs šventasis ąžuolas ar buvusi kažkokia šventykla.

2. Šventų ežerų yra taip pat Nemuno kairiajame krante, kur ir miestelis [Šventežeris] turi tokį vardą.

3. Lasickis sako, kad Žemaitijoje ežeras *Orthus* buvo laikomas dievu.

4. Trakų apskrityje šventumas buvo pripažįstamas ne vienam ežerui. Ypač Daugų ežeras, vienas iš giliausių Lietuvoje ir bene visoje Europoje, garsėja daugeliu tos rūšies padavimų.

5. Anot Strijkovskio (p. 85), Speros ežeras, prie kurio Spera, vienas iš Palemono sūnų, turėjo savo buveinę, buvo laikomas šventu ir garbinamas iki paskutinių stabmeldystės laikų.

---

[7] *Tikrieji lietuviai ežerą vadina "Gerve" (Gerwe)**.*

6. Taip pat Žaslių, Zarasų ežerai ir nemaža kitų.

Apskritai lietuvių mitologija visus ežerus manė esant globojamus dievo Atrimpo, šiuo atveju vadinto Ežeriniu *(Ezerinis)*.

Šventosiose upėse ir ežeruose niekam nederėjo gaudyti žuvies, nebent per didelį badmetį, priešų apgultį arba staiga iškilus kitokiam reikalui.

Upių ir ežerų vardai yra seniausi tautų palikimo paminklai, kadangi net tautoms pakeitus gyvenamąją vietą ir po tūkstančio permainų jie paprastai nesikeičia, ir upės, tekėdamos įprasta vaga, išsaugo atminimą apie gentis ir tautas, kurios viena po kitos išnyksta arba atsiranda jų pakrantėse. Todėl senovės tyrėjui didelė parama yra vandenų vardų pažinimas ir jų prasmės, atsižvelgiant į jų etimologiją pirmykštėse kalbose, aiškinimas.

Ankstesniame straipsnyje šiuo požiūriu kalbėjome apie upėvardį *Ross;* čia dar turime pridurti kaip mokslinio tyrimo pavyzdį pastebėjimą apie vardų *Nar, Ner, Nor, Nur* etimologiją; pirmykštėje lietuvių kalboje, bendroje su slavų ir daugeliu kitų, jie reiškia vandenį arba vandenų telkinį, požemio vandens užlietą gelmę, vandens srovę arba tekėjimą. Iš to indų šventojoje kalboje, arba sanskrite, *Nara* – vanduo; arabiškai *Nahr* – upė, lietuviškai *Nar* senąja kalba reiškė vandens kraštą (krantą). Lenkų kalba dar išsaugojo išvestinį žodį *Ner-est* – žuvų nerštas, taip pat *Nor-a* – kai kurių gyvų būtybių požeminė slėptuvė. *Nur-t* – vandens tėkmė; *Nurzać, Zanurzać* – veiksmai vandenyje. Bet stebinantis dalykas yra tai, kaip plačiai paskliđę ir nesuskaičiuojami yra upių ir ežerų pavadinimai, turintys tą pačią etimologiją. Norėdami atkreipti senovės tyrėjų dėmesį į šį objektą, pateiksime tik kai kuriuos reikšmingesnius pavyzdžius, susijusius su etimologija, kurią pirmykštė kalba pavertė šventa arba panaudojo šventiesiems vandenims praminti.

Nara, Rusijos Kalugos gubernijos upė įteka į Oką. Pietų Amerikoje, Naujojoje Grenadoje, *Nare* įteka į šv. Magdalenos upę Hondoje. Mažoji ir Didžioji Naretvos *(Naretwa)* – Bosnijoje tekančios upės, kurios susiliejusios sudaro Dalmatijos upę Narentą, arba Naroną, įtekančią į Adrijos jūrą ties Šventuoju Opusu *(Opus)*. Mazovijoje Narevas *(Narew)* įteka į Bugą. Rusijoje *Narma*, gana žymi upė, teka Riazanės gubernijoje. Austrijoje Narnas *(Narn)* įteka į Dunojų ties Bincendorfu *(Bincendorfu)*. Estijoje *Narowa* (Narva) išteka iš Peipaus ežero, įteka į Suomių įlanką. *Narzanna* – mineralinis šaltinis ir upelis Kaukaze.

Lenkijoje Neras *(Ner)* įteka į Vartą prie Chelmo. Italijoje, Bažnyčios valstybėje, *Nera* įteka į Tiberį. Vengrijoje *Nera* įteka į Temezą. Rusijoje, Jaroslavlio gubernijoje, *Nera,* arba *Nero* ežeras, kurio perimetras 10 mylių, nulieja vandenis į Volgą. Lietuvoje *Neris* – senasis Vilijos pavadinimas. Dalmatijoje, Brazos *(Brazza)* saloje, *Neris*, arba *Nerisi* – upokšnis, prie kurio yra to paties pavadinimo miestas. *Neris* – mineralinio ir karšto vandens šaltinis Prancūzijoje, Aljė departamente. *Nareta* – upelis, tekantis netoli Vitebsko ir įtekantis į Dauguvą. Nerlė *(Nerl)*, Rusijos Vladimiro gubernijos upė, išteka iš Pleščejevo ežero Veskos vardu, teka per Somino ežerą ir savuoju vardu įteka į Volgą. Antroji Nerlė išteka iš Vladimiro gubernijos pelkių ir įteka į Kliazmą.

Nora – Švedijos ežeras prie to paties pavadinimo miesto. *Nore* – Temzės upės dalis Anglijoje, Širneso apylinkėse. *Nore,* Airijos upė, įteka į Barą. *Norin*, Dalmatijos upė, įteka į Narentą. *Noro* – Centrinės Afrikos šalis į šiaurę nuo Nigerio, turi to paties pavadinimo vandenų. *Norte*, Meksikos upė, išteka iš Sierra Verdės ir įteka į Santandero įlanką. *„Nerska" Maskvos gubernijoje*.*

Nura, Italijos upė, įteka į Po ties Zerbijumi *(Zerbio)*. *Nura,* Indijos upė, įteka į Gangą prie Nuralapuro *(Nurrallapur)*. *Nurzec* Mazovijoje įteka į Bugą prie Nuro miesto[8].

---

[8] *Malte-Brun.* Dictionnaire geographique. – 1831**.

Šventieji medžiai

Senovės žmonės buvo labai prisirišę prie medžių. Šios krypties jų rūpestingumas virsdavo net religiniu pamaldumu. Senovės Rytų legendos skelbia, kad Abraomas pasodinęs kiparisą, eglę ir kedrą. Tie trys medžiai suaugę į vieną medį, kuris buvęs panaudotas Saliamono šventyklos statybai. Izidoras, gyvenęs Konstantino Didžiojo laikais, pasakoja, kad Mamrės lygumose dar matęs tą šlovingą ąžuolą, po kuriuo Abraomas statęs savo palapines; jis priduria, kad žmonės tą ąžuolą laikė šventu.

Nepalyginti labiau medžius aukštino ir garbino stabmeldžiai; jie pripažindavo šventais ne tik pavienius medžius, bet net ištisus miškelius, kurių nederėjo liesti. Be to, jų religija priskirdavo jiems dievybes, sergėjančias tą šventenybę. Erisichtono istorija, Dodonės ir Delfų šventieji miškai buvo garsūs Antikos laikais.

Šioje srityje buvo išradingas Vergilijus. Kai, žlugus Trojai, liūdna būtinybė privertė Enėją palikti tėvynę, jam teko statyti laivus iš Idos kalno medžių, paskirtų Kibelei. Dėl tokio netikėto reikalo deivė ne tik leidžia, bet ir prašo Jupiterio, kad tie laivai nebūtų pavaldūs vėjų ir įsisiautėjusių jūros bangų šėlsmui. Jupiteris atmetė deivės reikalavimą, nors vis dėlto pažadėjo, kad tie laivai, kurie atplauks į Italiją, bus paversti jūros nimfomis; taip ir atsitiko.

Senovės išminčiai, matyt, norėdami tvirtai įskiepyti žmonėms medžių saugojimo ir puoselėjimo įprotį, teikiantį tiek malonumo mūsų žemiškajam gyvenimui, sukūrė giliamintę mitologinę pasaką: esą hamadriadės gyvendavusios medžiuose, kartu su jais augdavusios, kentėdavusios ir užbaigdavusios savo gyvenimą. Charonas iš Lampsako išsaugojo mums įdomią istoriją apie šį dalyką. Kažkoks Rekas *(Rhoecus)*, kartą apimtas gailesčio dėl griūvančio ąžuolo, liepė apkasti jį šviežia žeme ir paramstyti. Rytojaus dieną jam pasirodė hamadriadė,

jau turėjusi neišvengiamai žūti drauge su medžiu; širdingiausiai padėkojusi už padarytą paslaugą, ji pridūrė, kad paprašyta ji iš savo pusės neatsisakysianti suteikti jam visokią malonę. Rekas, sužavėtas nimfos grožio, savo prašymus pavertė meilės prisipažinimais: noriu, sako, būti tavo meilužiu ir tavo malonių visišku viešpačiu. Nimfa, pagauta davusi žodį, nebegalėjo atsisakyti, tad pažadėjo pasimatyti su juo vienu, tik su sąlyga, kad jis keletą dienų susilaikys nuo noro santykiauti su moterimi; tam laikui praėjus, pridūrė, atsiųsiu pas tave bitę, kuri praneš tau tavo laimės valandą. Tačiau tas Rekas buvo aistringas lošėjas; nutiko taip, kad jis lošė tuo metu, kai atlėkė bitė su pranešimu; užuot paklausęs paslaugios pasiuntinės, jis vos neužmušė jos už įkyrų zvimbimą paausy. Tas paniekinimas taip įžeidė hamadriadę, kad ji atėmė iš jo sugebėjimą valdyti tam tikras kūno dalis. Tačiau, kaip sako mūsų filosofas, ne tiek, kad neturėtų pakankamai jėgos nukirsti ąžuolą ir taip padaryti galą piktajai meilužei.

Tas pats autorius išsaugojo mums kitą pasakojimą. Hamadriadė Chrisopelėja, būdama netoli mirties, nes upė paplovė medžio, nuo kurio priklausė jos būtis, šaknis, kreipėsi į tenai medžiojusį Arką, prašydama nukreipti šalin vandenį ir apkasti žemėmis jau beveik griūvantį medį. Arkas, įvykdęs gražiosios nimfos prašymą, laimėjo ne tik dėkingumą, bet ir jos širdį... Šios meilės vaisius buvo dvejetas įpėdinių.

Lietuvių religija medžių atžvilgiu mokė tokio pat pamaldumo: ne vieną šito pavyzdį turime kronikose, pasakojimuose, padavimuose ir liaudies dainose. Šventųjų medžių puošimas trofėjais, gėlių girliandomis ir degančiais žibintais buvo įprastas dalykas. Tiesa, lietuviai, mažiau apsišvietę, nepajėgė sugalvoti tokių gražių pasakojimų apie savo raganas. Tačiau jie pažino visas šios rūšies dievybes (kaip jau matėme iš straipsnių „Ragana“, „Medziojna“, „Lazdona“), gerbė ir dievobaimingai saugojo išaugintus vertingus medžius. Iki šiol ne vienas pakelės arba netoli namų augantis medis susilaukia religi-

nės pagarbos; jo nepaliečia joks kaimietis, nes tiki, kad tokį drąsuolį gali ištikti didelė nelaimė; medyje gyvenanti jėga gali atkeršyti kiekvienam už jo sužalojimą, gali žiauriai suluošinti žmogaus kūną. Mano kaime yra panašiai gerbiamų medžių. Kai, nė menkiausiai to nenutuokdamas, norėjau įsakyti, kad nukirstų kai kuriuos medžius, augusius buvusioje kaimo sodybinėje žemėje, nes trukdė suarti naują arimą, kaimiečiai ėmė pasakoti, kad mane patį ir tuos, kurie išdrįstų geležimi prisiliesti prie jų kamieno, galinti ištikti didelė nelaimė, atsiųsta dvasių, saugojančių šitokius medžius, ir pridūrė: vienam seneliui prisisapnavę, kad kažkas pasiskelbė globojąs tuos medžius. Nors pastebėjau įsitikinimo keistumą, tačiau, gerbdamas senovišką dievobaimingumą grožiui ir patogumui palaikyti, sutikau su gerųjų kaimiečių nuomone. Būtų galima pateikti daugybę pavyzdžių, kuriuos žmonės pasakoja su nuoširdžiausiu įsitikinimu, minėdami net medžių nimfų regimo keršto padarinius, jeigu tai nebūtų kiekvienam gerai žinomas dalykas; būtų per ilga visa tai aprašinėti.

Apžvelkime kai kurių rūšių medžius, laikomus šventais.

ALYVA, *Sambe*[9]. Anot aiškaus Strijkovskio liudijimo, tas medis pirmavo tarp kitų šventųjų. Mat po jo kelmu gyvenąs dievaitis Pušaitis su savo barstukų kariuomene. Šitų būtybių dažnai šaukiamasi maldose, ir pats medis gerbiamas dėl savo įgimto veiksmingumo, glūdinčio visose jo dalyse, jo šešėliui priskiriamas išganingas poveikis sveikatai; dėl šios priežasties daugelyje lietuvių kaimų alyvų krūmai buvo gerbiami kaip dievybė. Kaimuose iki šiol galima rasti rūpestingai puoselėjamų baltųjų alyvų krūmų. Jų gydomasis poveikis žinomas visiems kaimiečiams.

ĄŽUOLAS, *Užuołas*. Labiausiai išprususi lietuvių genties tauta – senovės prūsai savo šventyklas turėdavo po šiuo me-

[9] Šitaip tą medį vadina čionykščiai kaimiečiai. Kunigas Sirvydas turi bezdą *(Bezdas)* – iš lenkų kalbos paimtą žodį; kitose tarmėse vadinamas dar kitaip.

džiu. Romovės šventyklos mitologinis pavadinimas siejamas su ąžuolo šventumu. Senovės lietuvių kalba šis žodis reiškė susilaikymo, pamaldumo, taikos vietą nuo *Romume* – Romumas[10]. Šitoks prūsų Romovės ąžuolas buvo didžiausių šventybių prieglauda. Turime kažkokį aprašymą šio medžio, kurį Boleslovas Kreivaburnis, užpuolęs Prūsiją, įsakė padegti, nes negalėjo greitomis jo nukirsti; taip liudija kai kurie kronikininkai. Tačiau Treteris tą neigia sakydamas, kad ąžuolas tebestovėjęs kryžiuočių laikais, o žmonės nenustoję jam melstis, todėl didysis kryžiuočių magistras Vinrichas Kniprodė, vyskupo Jono I prašomas, įsakė jį nukirsti. Tai buvo tarp 1351 ir 1355 metų; tada tasai Jonas I buvo Varmijos vyskupas. Šio milžiniško medžio kelmo skersmuo buvo šešios uolektys, šakos sudarė tris tarpsnius, arba aukštus, ir buvo tokios tankios ir apaugusios lapais, kad neprasiskverbdavo nei lietus, nei sniegas. Nuostabiausias dalykas, ką aiškiai patvirtina seniausios kronikos, iš kurių rašė savo kroniką Simonas Grunau, kad Romovės ąžuolas žaliavo vasarą bei žiemą ir lapai visi nuo jo niekad nenukrisdavo. Tą ypatybę kronikininkai priskiria velnio galybei, manydami, kad velniai buvo garbinami toje šventykloje šalies dievų pavidalu.

Adomas Brėmenietis užsimena apie tokį pat šventąjį ąžuolą, augusį Švedijoje, netoli Upsalos, tačiau Albertas Krantcas[11], nė kiek neneigdamas, kad tas medis visą laiką žaliavęs, priduria, jog jo rūšies niekas negalėjęs nustatyti. Taigi tai turėjo būti ne ąžuolai, bet kitokios rūšies medžiai, kurie išnyko seniai, dar iki XIII amžiaus, o jų liekana buvo tie milžiniški šventieji medžiai. Mažų mažiausiai peršasi savaime tokia išvada.

Ąžuolas su amalu iki šiol yra ne tik retenybė, bet ir priklauso senovės prietarams. F. Noelis straipsnyje „Gutheil" sa-

---

[10] Sirvydo žodynas. – P. 340. Kiti šį žodį kildina iš *Roma-nova*, tai yra Naujoji Roma, kad pagrįstų legendą apie ateivius iš Italijos. Tačiau lietuvių kalbos ir realijų žinovui šie išvedžiojimai atkrinta.

[11] Švedijos istorijos pratarmė.

ko: „Įvairios šiaurės tautos manė, jog žmogus, turintis su savimi ąžuolo amalą, ne tik negalėjo būti sužeistas, bet buvo tikras, kad sužeis kiekvieną, į kurį paleis strėlę“. Jeigu atrodytų nepriimtina, kad šiaurėje augo visada žaliuojančių ąžuolų rūšis, tai būtų galima manyti, kad tie šventieji ąžuolai, augę Romovėje ir prie Upsalos, turėjo tankiai priaugusias amalo šakas. Žinoma, kas tas krūmas, nenumetantis žiemą lapų, dauginasi iš sėklų, esančių gražiose baltose uogose, kurios nunoksta žiemą ir paukščių yra godžiai lesamos; šios sėklos niekad nesudygsta žemėje, o sudygsta ant kito medžio šakos, kur jas užneša paukščiai su uogomis; dėl savo klijingo paviršiaus jos, atsitiktinai prilipusios, tenai ir sudygsta; šie krūmai, kupetomis augdami ant medžių, užauga sieto dydžio. Nežinau, ar, be beržo ir ąžuolo, amalas auga kituose medžiuose; ąžuolo amalas pas mus dabar yra net didelė retenybė. Vis dėlto galimas daiktas, kad amalą įveisdavo medžiuose dirbtiniu būdu; todėl reikėtų manyti, jog senovės žyniai mokėjo šventąjį ąžuolą taip apauginti amalu, kad jo lapai būtų nepaprastai tankūs, o žiemą amalo žaluma nuspalvintų jo vainiką.

Šventamiestyje, vėliau Heiligenbeilyje, vadinamame Šventuoju Kirveliu, augo panašios rūšies žiemą vasarą žalias neapsakomo storumo ąžuolas. Varmijos vyskupų biografas Treteris sako: „Toje vietoje, kur yra Heiligenbeilis, augo milžiniškas ąžuolas, kuris tiek vasarą, tiek žiemą žaliavo (be abejo, velnio pastangomis).

Sunaikinus Kurko šventyklą, tas ąžuolas dar stovėjo, ir paprasti žmonės, nepaisydami Varmijos vyskupo Anzelmo pamokslų ir pamokymų, nesiliovė po juo garbinti dievų. Tad, kai vyskupas įsakė ąžuolą nukirsti, atsitiko taip, jog kirvis, atšokęs nuo kamieno, mirtinai sužeidė žmogų, todėl krikščionys nebedrįso jo liesti, kol pats vyskupas, paėmęs į rankas kirvį, nepradėjo vadovauti kirtimui, tačiau ir šiaip be ugnies nepajėgta susidoroti su ąžuolu. Kaimiečiai tą kirvį, kaip stabmeldiškos

šventenybės paminklą, laikė atskiroje koplyčioje; iš to kilo ir miesto pavadinimas. Tai buvo 1258 metais“[12].

Dybove, prie Torunės, buvo senovės prūsų šventasis ąžuolas arba šventykla, savo viduryje turėjusi neapsakomo didumo ąžuolą; dėl artimos sienos ji buvo gerai įtvirtinta. Kryžiuočiai paėmė ją, įžengdami į Prūsus, ir, kaip pastebi Hartknochas, toje vietoje įkūrė Senąją Torunę. Ponas Svenckis[13] nekritiškai teigia, kad šis ąžuolas, kaip ir visi kiti panašūs to krašto medžiai, dėl savo storumo buvęs kaip tvirtovė. Šitoks padavimas išliko dėl tos priežasties, kad aplink ąžuolą buvo stiprus aptvaras: tai ir sudarė senovės lietuvių šventyklą. Apie tai papasakosime straipsnyje „Šventyklos“.

Neseniai buvo aptiktas kadaise milžiniškas ir labai senas jau benudžiūstantis ąžuolas; kadangi jis išliko, todėl teisingai manoma, kad jis garbintas kaip šventasis. Jį atrado pats ponas Dionizas Paškevičius Bardžių dvare, Žemaitijoje, arti Kražių, prie vieškelio į Raseinius, tarp Nemakščių ir Kaltinėnų miestelių. Šis tėvynės paminklų brangintojas liepė ištrūnijusiame šio ąžuolo kamiene įrengti kabinetą, turintį 7 uolekčių, 18 colių skersmenį, kuriame dabar jis laiko retų senienų kolekciją ir istorijos veikalus apie krašto praeitį. Mitologinis šio ąžuolo vardas yra Baublys *(Baublis)*; žemaičių tarmėje tai turėtų reikšti buliaus balso apibūdinimą, balso, kokiu nebliauna nei karvė, nei jautis[14]. Matyt, tai buvo vienas ąžuolų pranašautojų, iš kurio sutrūnijusio vidaus pasigirsdavo balsas, panašus į buliaus baubimą. Apie tai skaitytojas dar ras užsiminta straipsnyje „Pranašavimai“.

Turime dar nenuginčijamą faktą apie ąžuolą, didesnį už Baublį. Netoli Vėluvos *(Wehlau)* miesto, kaime, kuris vadina-

---

[12] Treteris*, Henenbergeris, Šiucas, Hartknochas.

[13] Opisanie starożytnej Polski. – T. I. – S. 386.

[14] Dziennik Wileński. – 1817. – T. VI. – S. 502; Dziennik Warszawski. – 1829. – Nr. 44. – S. 12 ir toliau**.

si Upė *(Oppen)*, viename sode prie vieškelio, būdavo matomas tikra to žodžio prasme neapsakomo didumo ąžuolas. Prūsijos kronikininkai apie šį milžinišką ąžuolą kalba su didele nuostaba. Čia išrašau paties Henenbergerio, kaip akivaizdaus liudytojo, žodžius[15]: „Tas ąžuolas buvo tuščiaviduris ir tokio storumo, kad į jį su arkliu buvo galima įjoti ir patogiai apsigręžti, o taip ir padarė švento atminimo markgrafas Albertas Friderikas. Anksčiau, kai tas medis žaliavo ir turėjo žievę, jis prie žemės buvo dvidešimt septynių uolekčių apimties (vadinasi, skersmuo buvo beveik devynios uolektys!); paliudyti tai ir išduoti matų pažymėjimą gali gerbiamoji Vėluvos miesto taryba; aš pats turiu šito įrodymų su tos tarybos antspaudu. Dabar tas medis jau nugriuvęs[16], bet dar būtų stovėjęs iki šiol, jeigu su juo būtų pagarbiau elgiamasi; mat kiekvienas jame išrėždavo savo vardą ir metus, elgdavosi kaip norėdavo".

Kronikininkai teigia, kad, pasak vietos padavimų, toje vietoje senovėje buvusi ir prūsų šventykla. Apskritai reikia manyti, kad visur, kur buvo šventyklos, augo šventieji ąžuolai, kadangi šio medžio šventumas lietuvių mitologijoje susiliejo su dievų buveinės vaizdiniu.

Tikėjimą šito medžio šventumu skandinavai iš dalies perėmė iš lietuvių, kadangi ne visi ir ne visur turėjo šventyklas po ąžuolais; kaip praneša Adomas Brėmenietis, to ypač laikėsi švedų protėviai[17].

Lietuvių liaudies pasakos mini, kad žmonės valgydavę gilės, iškeptas pelenuose arba virtas su pelenais. Gali būti, kad šis vaisius nuo alkaloidinės rūgšties praranda savo aitrumą ir būna visai pakenčiamas valgis.

Straipsnyje „Laibegelda" buvo paminėtas mitologinis gilės kiautas, su kuriuo deivės atsiuntė visų javų sėklų. Tai susiję su tokiu pačiu ąžuolo supratimu.

---

[15] Erklärung der Preussischen Landtafel. – S. 472 ir toliau*.

[16] XVI amžiaus viduryje.

[17] De situ Daniae. – Cap. 234**.

Graikai dar nuo didvyrių laikų laikė šventu tam tikros ąžuolo rūšies medį, kurio gilėmis maitinosi tautos. Jis buvo paskirtas Jupiteriui.

LIEPA, *Liepas.* Pas senovės prūsus ji priklausė šventųjų medžių kategorijai. Henenbergeris tikina, kad dar jo laikais, tai yra XVI amžiaus pabaigoje, Nemuno žemupyje, netoli Rusnės, Šakininkų *(Szakaniki)* kaime, dabar bene Šakūnai, augusi didžiulė liepa; kaimiečiai, dar tikėję senais prietarais, stabmeldžių papratimu slapčia ateidavo prie jos melstis[18].

PUŠIS, *Pussis.* Hartknochas[19] pateikia duomenų apie šventąją pušį, vadintą *Romuta* arba *Ruombota,* esančią Insterburgo valsčiuje; jos šakos, pasiskirsčiusios trim aukštais, augdavo horizontaliai, o paskui suaugdavo užsiriesdamos į viršų. Šį medį 1664 metais suskaldė žaibas. Viena lietuvių liaudies daina mini šventąją pušį, kurią pasodinęs karžygio Eišos *(Ejsza)* tėvas per jo gimimo dieną. *Lydoje, ant senovinės pilies pylimo, nuo neatmenamų laikų auga dvi pušys. Visi mano jas esant labai senas, jų kamienai nepaprastai stori, bet ne aukšti, o šakos sudaro savotišką baldakimą, kuris yra tokiame pat aukštyje kaip ir ilgo pylimo nuokalnė. Kai kurie gamtininkai, nuodugniai apžiūrėję tuos medžius, priskyrė juos tam tikrai mūšų krašte jau išnykusiai pušų rūšiai. Kažkoks svetimšalis botanikas, kuris rinko sėklas, pravažiuodamas pro Lydą, stabtelėjo norėdamas tą rūšį įveisti savo sode. Taip man pasakojo to įvykio liudytojas. Kad ir kaip ten būtų, bet Lydos gyventojai nuo seno tuos medžius ypač garbina ir laiko juos šventais. Medžius gerbia ir žydai. Iš pradžių pušys buvo trys, bet 1820 metais policija leido (ar tai įsakė) tas pušis nukirsti. Liaudis sunerimo; netrukus po šio įvykio kilo gaisras ir sudegė du trečdaliai miesto pastatų, esančių greta pilies. Žydai tuomet įrodinėjo ir šiandien tvirtina, jog miestą tokia nelaimė ištiko dėl bedieviško šventos pušies nukirtimo. Jie pateikia*

[18] *Hartknoch.* Alt- und Neues Preussen. – S. 12.

[19] Ten pat. – P. 131.

tokį argumentą, beveik įrodymą: sudegė mediniai namai, išsidėstę iš visų trijų pilies pusių, vėjas visa jėga ugnį pūtė taip, jog anapus Lydos pilies, už kūdros, per keletą sieksnių sudegė visi klojimai, bet pušys išliko.*

BLINDĖ, *Blinda.* Dešiniajame Nemuno krante, žemiau Jurbarko, Kalnėnų *(Kaliniany)* kaime, 1805 metų vieną sekmadienį pastebėjau blindę, papuoštą gėlių vainikais; prie jos buvo keliolika ištekėjusių moterų: vienos meldėsi, kitos, sėdėdamos ant dirvono, šnekėjosi. Paklausiau, ką reiškianti ši apeiga. Jos atsakė, kad senoviniu papročiu vasarą, šventomis dienomis, ištekėjusios moterys pratusios susirinkti prie šios blindės pasimelsti. Kunigai liepė prie medžio prikalti kryžių, kadangi seniau melsdavosi tiesiog po blinde, kuriai priskirdavo kažkokį šventumą; melsdavosi prašydamos laimės ir palikuonių gausumo. Toliau klausinėjant, pavyko išgirsti pasakojimą apie šventąją blindę. Viena moteris, besivadinanti Blinde *(Blinda)*, turėjo ypatingą dovaną: galėjo paleisti į pasaulį aibę palikuonių neapsakomai lengvai, be to, ji gimdydavo ne tik įgimtu būdu, bet galėdavo pagimdyti vaikų iš rankų, kojų, galvos ir iš kitų kūno dalių. Žemė, vaisingiausioji iš motinų, ėmė pavydėti jai tokio vaisingumo, todėl vieną kartą, kai Blindė ėjo per gramzdžią pievą, jos kojos įklimpo, ir žemė taip suspaudė pėdas, kad nebegalėjo ji pajudėti iš vietos ir pavirto medžiu – blinde. Tikriausiai tai davė dingstį laikyti blindę šventa ir manyti, kad ji galinti turėti įtakos vaisingumui.

VINKŠNA, *Winkszna.* Netoli nuo mano kaimo, Gervelionių *(Gerwielańcy)* akalicoje, vieno bajoro sode tebėra labai senos vinkšnos kelmas; jo skersmuo apačioje siekia penkias uolektis; prieš 30 metų medis nulūžo; buvo nudžiūvęs nuo neatmenamų laikų. Garsus tik padavimas, kad senais laikais medis turėjęs tokias didžiules šakas, jog po šešėliu galėdavę rasti prieglobstį šimtas raitelių. Buvo laikomas šventuoju medžiu.

UOSIS, *Wousis*. Šis gražus, ūksmingas medis taip pat priklausė šventiesiems. Pasakojimas apie stebuklingus medžius mini uosį.

Slavai uosį paskirdavo Jupiteriui, vadintam *Jesse*. Skandinavai garbino uosį, vadinamą Igdrasiliu, po kurio šakomis gyvenę dievai.

Žemaičiuose šventas medis buvo šermukšnis[20].

Aukurai, ragai *(Roha)*[21]

Senovės žmonių aukurai – tai tam tikro aukščio pakilesnės vietos atviroje aikštėje, miškuose arba šventykloje, neturinčioje stogo; šiame paaukštėjime, atstojančiame pakopas, buvo pusės žmogaus ūgio ugniavietė. Kunigai, stovėdami ant pakopų, šioje ugniavietėje degino aukas. Senovės egiptiečiai, graikai, romėnai statė prabangius ir didingus aukurus, paskirtus skyrium įvairiems dievams. O lietuviai dėl savo vargingo paprastumo turėjo primityvius ir nepuošnius aukurus, išskyrus kai kuriuos, buvusius Perkūno šventyklose.

Taip pat buvo tam tikrų didelių akmenų-aukurų, paskirtų dievams, – tai matėme iš straipsnio „Ganiklis". Apie panašų deivės Velionos aukurą kalbėsime straipsnyje „Kapai". Dievo Perkūno šventyklos aukurą aprašysime straipsnyje „Šventyklos".

Reikia manyti, kad tiek senovės graikai, tiek ir lietuviai paaukotų gyvulių ragais puošdavo aukurus arba šventyklų sienas; pagal juos būdavo skaičiuojamos praėjusios epochos ir prisimenami žymūs šalies įvykiai – taip pagal J. F. R. kronikos pastabas. Ponas Klaprotas pastebėjo panašų Kaukazo tautos osetinų paprotį[22].

Lietuvoje prie didelių akmenų ir milžinkapių aptikta daugybė gyvulių kaulų ir molinių indų šukių, giliai užkastų žemė-

---

[20] *Jucewicz. Litwa. – S. 86; Rostovskis. Lietuvos istorija. – P. 118**.

[21] *Grzybowski.* Skarb nieoszacowany. – Wilno, 1740. Šitaip kunigas vadina lietuvių dievų aukurus**.

[22] Voyage au Caucase. – 1825. – T. II. – P. 257***. Taigi *Roha* gali būti kilęs iš žodžio *Ragas*.

je. Vilniuje praeito amžiaus pabaigoje kasant duobes katedros bažnyčios pamatams, žemėje buvo rastas rūsys, kuris buvo pilnas panašių dalykų. Tokie atradimai primena paprotį užkasti žemėje aukų likučius požemio dievų garbei. O rūsys buvo pastovus aukuras tos rūšies dievybėms, nes joms skirti aukurai būdavo giliau žemėje.

Stabai *(Wejdos)*

Amžių pradžioje dievų stabai nevaizdavo jokių gyvų būtybių; garbinimo objektai labai dažnai būdavo nedailus medžio gabalas, keisto pavidalo akmuo arba kokio nors metalo gabalas. Pirmaisiais stabmeldystės amžiais visi stabai buvo neapdoroti akmenys, – sako F. Noelis (straipsnis „Junona"). Žinoma, kad frygų garbintos dievų motinos stabas buvo netašytas paprasto akmens gabalas; tokį stabą jie davė Romos pasiuntiniams, kurie pas juos buvo atvykę jo prašyti. Akmuo, kurį Jokūbas patepė ir paskyrė Ikiamžinajam dievui, vėliau buvo stabmeldžių garbinamas kaip dievas. Luno Heliogabalo stabas, kurį Aurelijus Antoninas pastatė Romoje, ant Kapitolijaus kalno, buvo didžiulis juodas akmuo, apie kurį manyta, kad jis nukritęs iš dangaus (akmuo – meteoritas).

Vėlgi buvo dievybių, kurioms nekūrė nei stabų, nei atvaizdų; dažnai dievo vardas, parašytas ant lentos arba iškaltas akmenyje, atstodavo jų atvaizdą. Kartais adoracijos objektas būdavo austinė uždanga, pakabinta šventykloje priešais kokį nors sienos įdubimą; dažniausiai tai būdavo slaptosiose šventyklose. Iš antikinės istorijos taip pat žinome, kad Gadžio mieste, dabartiniame Kadyje, buvo Heraklio, vadinamo Gadiečiu, šventykla, į kurią moterims buvo nevalia įžengti; joje nebuvo jokios statulos, net paties Heraklio.

Lietuvių stabų dievai, be abejo, turėjo būti daugiausia tos seniausios mados; daugumas dievų, deivių ir dievaičių net neturėjo jokių stabų. Skulptorių ir dailininkų stoką atstojo vaiz-

duotė. Strijkovskis kalba apie didžiulį juodą Vilniaus Perkūno šventykloje esantį akmenį, iš kurio buvo įskeliama ugnis. Tačiau mūsų istorikas šito dalyko nuodugniau neišlukštena. Man atrodo, kad tai buvo Santvaro, vadinto Gabija, arba ugnies dievo, visiškai toks pat stabas, kaip imperatoriaus Aurelijaus Antonino Heliogabalas, apie kurį kalbėjome straipsnyje „Santvaras".

Perkūno stabai iš karto turėjo būti tokie, apie kokius kalba Maksimas Tirėjietis, nusakydamas senovinius Jupiterio stabus, tai yra didžiulis ąžuolas arba neapdorotas ąžuolo gabalas. Vis dėlto žinome, kad senovinėje Romovės šventykloje po anuo didžiuliu ir visada žaliuojančiu ąžuolu stovėjo trejetas stabų – Perkūno, Atrimpo ir Pokliaus; šventyklos aptvaro atskirose nišose – kitų dievų stabai. O šios šventyklos aprašyme istorikai aiškiai mini vyriausiojo dievo Perkūno stabą, kuris buvęs puošnesnis už kitus.

Lietuvių Perkūno stabas X amžiuje Šiaurėje buvo garsus, kadangi Vladimiras, tapęs visos Šiaurės Rusios didžiuoju kunigaikščiu, tokius pačius pastatė Kijeve ir Naugarde; tuo pačiu metu tam dievui buvo pastatyta šventykla toje vietoje, kur yra vadinamasis Perūno vienuolynas. Tai buvusi didžiulė statula, liemuo iš ąžuolo, galva sidabrinė, ūsai ir ausys auksinės, kojos geležinės, kumštyje laikė kažką panašaus į žaibus[23].

Kauno miesto dievo-globėjo (Penatis) stabas. Iš grafo Mykolo Kosakovskio, buvusio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lauko raštininko, gavau informaciją apie tai, kad Kaune buvo

---

[23] *1701 metais Černigove, Boriso ir Glebo vienuolyne, kasant pamatus varpinei, žemėje buvo rastas kažkokio pagoniško dievo stabas, pagamintas iš aukštos prabos sidabro. Imperatorius Petras I įsakė iš to aukštos prabos sidabro padaryti Karališkuosius vartus to vienuolyno cerkvei (Orlov J. Pamiatnik... – T. III. – S. 1). Šis neatsargus stabo sunaikinimas pražudė svarbų atradimą. Liko tik pėdsakas, jog būta brangių sidabro stabų – savų arba iš lietuvių gautų*.*

rastas nežinomo dievo stabas. Kai 1818 metais Kaune buvo statoma muitinė, to pastato kampas pateko į vietą, kur buvo dalis apgriuvusio mūro, visų vadinamo Perkūno namais. Magistrato valdininkas Pulokolovskis, valydamas tuos griuvėsius, rado ten kadaise įmūrytą bronzinę apie šešių colių aukščio statulėlę, vaizduojančią sukryžiuotomis kojomis būtybę, kuri ant galvos laikė miesto vaizdą, tai yra bokštus, namus ir bažnyčias, o vienoje rankoje – tris žuvis. 1820 metais grafas tą statulėlę nusiuntė į Varšuvos Mokslo bičiulių draugiją. Draugijoje buvo nutarta, kad figūrėlė yra indiškos kilmės: tokią išvadą padarė remdamiesi tik panašumu. 1831 metais tas senovės paminklas kartu su visu draugijos muziejumi buvo išvežtas į Sankt Peterburgą. Mes neabejojame, kad tai buvo lietuviškas dievukas, galbūt vienas iš pačių seniausių tautos stabų, kurį iš Rytų buvo atsigabenę Tautos Tėvai. Todėl jo išvaizda, tai yra kūno sudėjimas, galėjo būti orientalistinis. Tai turėjo būti vienas iš penatų; šios rūšies dievai visuomet būdavo vaizduojami sėdintys rytietiškai, nes jie buvo kilę iš Rytų. Tokia buvo ir pono Kosakovskio nuomonė: tai buvęs Kauno miesto dievas-globėjas, apie ką byloja jo karūna. Trys žuvys tikriausiai simbolizavo tris pro Kauną arba netoli jo tekančias upes: Nerį, Nemuną ir Nevėžį. Kad ir kaip ten būtų buvę, Varšuvos draugijos nuomonei pritarė ne visi mokslininkai, net pačioje Varšuvoje. Apie tai 1836 metais man rašė vienas iš tenykščių korespondentų, į kurį buvau kreipęsis tuo klausimu.*

Senovinėse lietuvių monetose dievai buvo vaizduojami senu papročiu, kuris tinka ir kitoms kaimyninėms tautoms. Turėjau rankoje sidabrinę monetą, rastą Varėnos apylinkėse. Natūralaus dydžio jos atvaizdas parodytas III lentelės 13-ajame piešinyje. Nors moneta nudilusi, joje galima įžiūrėti būtybę su apsiaustu, susegtu ant krūtinės; galva vainikuota kažkokia karūna, kairiojoje rankoje laiko tris strėles užaštrintais abiem galais; dešiniojoje – ilgą lazdą arba skeptrą; ties šia ranka yra kažkokie taškai; sėdi ant plėšraus paukščio, tarytum išskėtusio sparnus. Be abejo, tai turėtų būti Perkūno pavaizdavimas.

Antroje monetos pusėje yra žymės raitelio su skydu ir kardu, iškeltu viršum galvos. Turbūt tai herbas viešpataujančio kunigaikščio, kuriam valdant nukalta moneta. Man pasakojo, kad rasdavo panašias auksines monetas, kurios vadinosi Perkūno auksas *(Perkunas auxas)*, tai yra auksiniai perkūnai (arba perkūno auksinai. – *R. J.*). Viename XV amžiaus pabaigos testamente, kurį paliko bajoras Balandis ir 1493 metų balandžio 6 dieną įrašė į Trakų žemės teismo aktus, radau parašyta, kad „iš keturiasdešimt senovinių auksinių perkūnų 20 monetų mano žmonai Elenai Petkaitei, o 20 monetų mano vaikams, kiekvienam po penkias monetas...“

Ponas Tadas Volianskis suteikė mums panašaus brakteato piešinį. Griaustinio dievukas, sėdintis ant debesų (kaip Jupiteris ant erelio) ir grojantis litaurais. Ant jo karūnuotos galvos yra žvaigždėtas dangaus skliautas – visa tai primena Paukščių taką (Via lactea, Paukszto-Kielas). Žaibo strėlė spindi kartu su keletu kitų griaustinio akmenų. Ten esantį užrašą ponas Volianskis skaito kaip „Jessa“ ir teigia, jog tokia buvusi Jupiterio-Griaustinio ypatybė. Ji buvusi kitokia nei tikrojo Perkūno, tai yra Keršytojo, – tokio kaip romėnų, kurių griaustinio dievas turėjęs du simbolius, tai yra „Jupiter tonans“ arba „Jupiter fulgurator“. Pirmąjį būdavo galima pastebėti tik danguje prieš griaustinį, ir jis yra vadinamas „Jessa“, o antrąjį galima matyti tik su savo strėlėmis, tai yra žaibais, besivejantį blogį. Pastarasis dievas buvo vadinamas Perkūnu, o slaviškai – Perunu. Lietuvių mitologijoje „Jessa“ nėra. Vadinasi, buvo tik Jupiteris, turėjęs antrąją ypatybę.*

Žinome, kad XV amžiuje kursavo lenkiški grašiai, vadinti piorunkomis *(Piorunki)*. Juos mini Kojalavičius[24] ir skiria juos nuo auksinių ir sidabrinių perunų, arba perkūnų, kurie kadaise buvo žinomi Lietuvoje. Tų piorunkų klausimas per daug reikšmingas, kad galėtume jį šioje vietoje praleisti. Bajoras Jo-

[24] Kojalavičiaus** rankraštinis Lietuvos bajorų herbynas. Iš jo turiu kai kurias ištraukas; visas buvo Poricko bibliotekoje.

nas iš Kurozvenkų, kilimo iš Didžiosios Lenkijos, pinigų kalyklos Lietuvoje prižiūrėtojas Jono Alberto laikais, 1503 metais gavo iš karaliaus Aleksandro leidimą kaldinti Gardine lenkiškus pinigus. Jo sūnus Petras, tos privilegijos paveldėtojas, buvo pinigų pirklys. Mat tais laikais bajorai, susidėję su žydais, spekuliavo pinigais, ypač lietuviškais. Tasai Petras buvo nepaprastai apsukrus ir visoje Lietuvoje supirkinėjo senus pinigus, ypač perkūnus: auksą parduodavo į Olandiją, o baltąjį sidabrą perkaldindavo į lenkiškus pinigus, tad buvo pramintas Perkūnu iš Kurozvenkų. Jo išmonės lenkiškieji grašiai, turintys vos pusę vertės, buvo praminti piorunkomis[25]. Kai pagaliau imta garsiai skųstis dėl to pinigų klastotojo, karaliaus Zigmanto I teisme buvo iškelta byla; ilgai truko bylos nagrinėjimas, kol pagaliau 1545 metais buvo priimtas sprendimas suimti Perkūną bei jo bendrus, kurių šalyje seniai nebebuvo.

Tas pats Kojalavičius, kalbėdamas apie lietuviškas monetas, sako: „Lietuvos ponų ir kunigaikščių išde buvo apstu brangiųjų metalų, kurie paprastai tūkstančiu kelių nuplaukia į tą pusę, kurioje pasilieka nugalinčioji jėga. Todėl negalima ginčyti, kad buvo lietuviškų monetų su lietuviškais antspaudais, kaldintų labai senais laikais. Lietuvos susijungimas su Lenkija lėmė, kad mūsų kraštas neteko tų brangiųjų metalų; mat, kai tik susidarė ryšiai su Lenkija ir su Vokietijos kraštais per Lenkiją, įvyko tas pražūtingas Lietuvos monetų išpirkinėjimas, labai pelningas tos rūšies lupikautojams, kadangi Lietuvos pinigai pilnavertiškumo požiūriu lenkė visus kitus..."

Patys kryžiuočiai spekuliavo pinigais, kaldami nelygios vertės savo pinigus ir dar daug tikriausiai iš metalo, įgyto Prūsijoje arba pagrobto Lietuvos žemėse.

Senovės prūsų monetas mini kronikininkai, jos dingo, kryžiuočių buvo sulydytos ir perkaldintos; vėlesniais laikais kai kurios būdavo randamos žemėje, ypač senovės kapuose. Apie

[25] Panašų dalyką Belskis pasakoja savo kronikoje.

jas su ypatingu dėmesiu rašo kronikininkas Šiucas[26]. Anot jo paties pastebėjimų, jos buvo arba su dievų atvaizdais, arba su užrašais nepažįstamu raštu, kartais lotyniškomis raidėmis.

Jis sako (7 lapas, antroji pusė): „Prūsijoje ir gretimuose kraštuose kapuose ir žemėje buvo randamos auksinės bei sidabrinės monetos su nežinomais atvaizdais, herbais ir užrašais. Vienoje plačiojo grašio dydžio monetoje buvo kažkokios karalienės, panašios į seną moterį, atvaizdas; kitoje pusėje buvo ranka su ištiestu delnu; prie tų atvaizdų buvo užrašas nežinomais rašmenimis. Antroji – ortas, beveik talerio dydžio: vienoje pusėje karūna vainikuota karalienė; už galvos horizontali strėlė, priešais veidą ženklas, panašus į Merkurijaus, kaduceėjaus pavidalo; viename pakraštyje prie strėlės aiškiai perskaitomas užrašas: *LECIPORUS*; kitame pakraštyje priešais karalienės veidą – užrašas: *KRASSIURA*. Antrojoje pusėje – ąsotėlis ir triumfo ginklai, *tropheum*, tačiau užrašas dėl senumo neaiškus, nė vienos raidės negalima suprasti. Trečioji moneta – dar kitoniška tokio plačiojo grašio atmaina, turinti vienoje pusėje karūnuotą karalienę su šiomis dar perskaitomomis raidėmis: *CESTIANUS*; kitoje pusėje ant laidotuvinių neštuvų pavaizduotas žmogus tinkleliu uždengtu veidu, o užrašo visai negalima perskaityti. Be to, rasta daug įvairių rūšių monetų, kuriose maža ką buvo galima įskaityti". Gaila, kad Šiuco kronikos leidėjas nepridėjo tų monetų piešinių, kurių, matyt, būta rankraštyje. Vis dėlto reikėtų sutikti, kad jos nebuvo susijusios su kuriais nors svetimais kraštais, kadangi čia išvardytos smulkmenos kiekvienam numizmatui yra šito įrodymas. Moterų figūros vaizduoja deives, nes lietuvių genties tautos savo šalyse neturėjo karalių ir karalienių tikrąja šio rango prasme.

Hartknochas (p. 112) kalba apie monetas, rastas Prūsijoje, kurių raidės buvo panašios į rusiškas[27]. Turiu savo paties

[26] Šiuo klausimu Bajeris parašė ištisą studiją: *De nummis Romanorum aliquando effosis in Prussia.*

žemėje rastą mažą sidabrinį pinigėlį, jo natūralaus dydžio atvaizdas yra III lentelės 9-ajame piešinyje. Sidabras labai švarus, moneta ne itin plona, gana įdubusi; įdubusioje pusėje užrašas biarmiškomis raidėmis reiškia *Jurhii.* Iškiliojoje pusėje ženklas, panašus į vadinamojo biarmiškojo raidyno raidę *A* arba *An*, prie kurios yra dobilo lapelis. Tas žodis gali turėti ryšį su Hirijos *(Hirrya)*, arba Jurijos *(Juhrya)*, šalimi, kuri buvo prie Jūros upės, jai priklausė ir Jurbarkas. Buvo ir lietuvių valdovų, turėjusių Jurijaus vardą, kaip antai Jurijus (Jurgis) Vytautaitis, kuris valdė Pskovo žemę apie 1342 metus[28].

Dievo Santvaro stabas rastas Prilvice su užrašu runomis *Swaistix*[29], kur tarp 72 stabų, atkastų žemėje, tikriausiai ne vienas priklausė lietuvių dievų kategorijai, kuriuos slavai obotritai galėjo būti atėmę iš herulų kartu su jų pilimis ir šventyklomis[30]. Viename dokumente, rusiškai rašytame XVI amžiuje Lydos apskrityje ant labai patvaraus popieriaus, pastebėjau vandenženklį arba fabriko ženklą, kurio atvaizdas yra IV lente-

---

[27] Išsamesnių žinių apie senovės prūsų monetas yra Lybknechto *(Liebknecht)* veikale "De antiquis nummis aliquando effosis in Prussia Regali et adjacentibus Regionibus". Taip pat: *Schlegel.* De nummis antiquis; *Spanheim.* Numismaticae Dissertationes*. Apie senovinius lietuviškus rublius žr.: *Czacki.* O prawach. – T. I. – S. 171, 172.

[28] *Karamzin.* – T. IV. – Noty 336 i 355.

[29] *Prilvico statulėlių rinkinyje, remiantis Mašo (Masch) ir Vogeno (Wogen) informacija, dievukas, turintis užrašą „Szwaixtix", neatitinka tų savybių, kurias mes priskiriame Lietuvos Apolonui. Jo vardas kilęs iš žodžio žvaigždė (Żwajgżda), bet savo išvaizda jis visiškai nepanašus į Apoloną. Tai barzdotas senis su žibintu rankoje. Šį priekaištą išsakė ponas Tadas Volianskis. Ir tai būtų galima priimti domėn: šiaurės tautos turėjo vaizdinių apie šviesos dievą. Apie tai byloja ir pats žibintas – aiškus šviesos atributas***.

[30] Retro ir Prilvico stabų tyrimai aprašyti Tunmano, Jono Potockio raštuose, Suroveckio studijoje (Rocznik Towarzystwa Przyjaciól Nauk. – Warszawa, 1812).

lės 27-ajame piešinyje. Vaizduoja saulės veidą, aplinkui rusiškas užrašas Vytauto laikų senoviškomis raidėmis, kokias galima matyti to kunigaikščio dekretuose; galima perskaityti žodžius: *Sotwor. Boh. Nasz*[31].

Viena sidabrinė moneta, rasta Ukmergės apskrityje, prie Šventosios upės, turėjo atvaizdą kaip III lentelės 12-ajame piešinyje. Jos piešinys yra J. F. R. kronikoje su nuoroda, kur rasta, ir prierašu: „Senoviška Žemaičių sidabrinė moneta, svoris du su puse sidabrinių Kuršo grašių". Sprendžiant iš didumo, moneta turėjo būti stora. Atvaizdas buvo vienos iš deivių, o kadangi apačioje pavaizduotas gyvulys, tai galėjo būti susiję su Valgina. Kitoje pusėje – vartai ir jų angoje kardas, taigi galėjo būti taikoma kokiam nors miestui. Nematyti jokio užrašo.

1826 metais Lydos apskrityje, netoli Ogrodnikų kaimo, Šalčios upės pakrantės skardyje, kaimietis rado senų sidabrinių pinigų. 1832 metais iš jų gavau penkis vienetus iš trijų rūšių monetų, kurios sudarė tą lobį. Visokios pastangos rasti daugiau buvo bergždžios, kadangi pirkėjas – žydas auksakalys, gyvenantis gretimame miestelyje, tuojau po radimo pasistengė jas sulydyti. Apklausinėjus žydą ir kaimietį, paaiškėjo, kad daugiausia buvo plonų monetų, visos vienodo antspaudo; dviejų rūšių storosios sudarė pusę viso radinio svorio; sidabras aukš-

[31] *Dėl Santvaro atvaizdo buvo įvairiausių nuomonių. Visų pirma buvo abejojama dėl popieriaus autentiškumo: ar jis priklausė ikikrikščioniškajai epochai ir 200 metais buvo panaudotas dokumentui rašyti. Bet buvo rastas popierius su tokiu pat ženklu, tik be ratinio užrašo; jis įtikino, jog kažkur Lietuvoje arba Lietuvos Rusioje buvo fabrikas, gaminęs tokios rūšies popierių. Taigi galėjo panašus egzistuoti nuo seno. Kiti skaitė „Sotwar", rusiškai „Sotworytel", ir net nemanė jį esant pagonišką simbolį. Ponas Tadas Volianskis mato tą galvą su ragais, kurie iš užpakalio panašūs į erelį su nagais. Be to, dievas yra nuogas, taigi Santvaras yra pragaro dievybė. Mes gi matome ne ragus, bet saulės spindulius. Tiesa, visa tai dėl to meto sunkumų pavaizduota gana grubiai. Kojos su nagais galėtų būti ir erelio, nes tas paukštis buvo mistiškai laikomas saulės garbintoju ir iš visų žemės padarų buvo arčiausiai saulės*.*

tos prabos; iš viso galėjo būti pusantro svaro. Vieną plonųjų rūšies egzempliorių pradangino tas pats *prekiautojas**. Po šių pastabų aprašysiu tas monetas, nusipelnančias čia vietos, bent jau dėl to, kad buvo rastos Lietuvos žemėje.

III lentelė, 10-asis piešinys. Pagrindinėje pusėje pavaizduotas žmogus, veidas šiek tiek pasuktas į dešinę; galva su šalmu, vainikuota karūna, turinčia trikampius dantis; užpakalyje ar iš kairiojo šono kaba kažkokia uždangėlė, panaši į šalmą. Drabužis ilgas, nuo viršaus iki juosmens sutrauktas, tarytum šarvas, o žemiau – klostėtas, jo puošyba dėl nudilimo neraiški. Aplinkui iškilus apvadas iš lapelių ar širdžių. Užrašas runomis; priešais žmogų – runos, peskaitomos iš viršaus į apačią ir, pasak išnagrinėjusio mokovo, reiškiančios *MENDOK: U*; už žmogaus – iš apačios į viršų – *KUNI: DI*. Santrumpoje *MENDOK* raidė *U* galėtų reikšti tam tikrą skaičių arba kunigaikščio pravardės pradinę raidę. *Kunigas Didis* reiškia didįjį kunigaikštį.

Kita pusė: tokiame pačiame apvade – skydelis su panašiu apvadėliu; jame smulkiai iškalta kažkas panašaus į Lietuvos Vytį. Centre – lokys, pasistiebęs ant užpakalinių letenų, pasisukęs į dešinę pusę. Lygus užrašas, prasidedantis nuo skydelio dešiniojo krašto, yra toks: *ZEMAITAS: MINZIOS*, tai yra: Žemaičių moneta.

Antspaudo raižinys buvo padarytas kalteliu; įkirtimų gylis ne visur vienodas. Storis ir svoris beveik prilygsta trigubam Zigmanto I sidabriniam grašiui.

III lentelė, 11-asis piešinys. Pagrindinė pusė: profilis, žiūrintis į kairę, labai šiurkščių veido bruožų, nedidelė barzda, plaukai garbiniuoti. Galva vainikuota ypatingos konstrukcijos karūna: siauroje juostoje – trys skersinės juostelės, einančios nuo smilkinio iki smilkinio, supintos dar viena juostele. Net atrodo, kad juostos kyšo vertikaliai. Užraše, prasidedančiame nuo biusto kaktos, raidės man visai nesuprantamos, nors raiškiai įspaustos. Kairiojoje pusėje yra perlinio apvadėlio žymės.

Kita pusė: perliniame apvadėlyje pavaizduotas žmogus veidu į priekį, aprengtas ilga lygia tunika; veido žymės ir drabužio klostės nudilusios. Matomos kojos – nuo pusės blauzdų kaip lazdelės, besibaigiančios rutuliukais. Kairioji ranka remiasi į ilgą lazdą, stovinčią ant žemės. Dešinioji ranka nuleista žemyn, tarytum rodo pradžią užrašo, einančio ratu iš apačios į viršų, pradedant nuo *0*.

Monetos storis piešinyje nurodytas skersmens pjūviu, pažymėtu tarp monetos šonų, kaip ir visuose kituose tos lentelės piešiniuose.

Iki šiol negalėjau gauti užrašų paaiškinimo, nors stengiausi ir siunčiau piešinius įvairiems mokovams, lyginau su įvairiais raidynais, esančiais išleistuose veikaluose.

Kaldinimo būdas, sidabras ir pavidalas – visai tokie, kaip ir kitoje monetoje – tikriausiai rodo jų tą patį amžių. Net gali būti susiję su kuriuo nors senovės Šiaurės Europos valdovu.

III lentelė, 14-asis piešinys. Puikiai pavaizduotas Romos imperatoriaus biustas, pasuktas į kairę. Užrašai: *DIVVS. M. ANTONINVS. PIVS.*

Kita pusė: romėnų erelis stovi ant aukuro, papuošto karpytais apvadais, galva pasukta į dešinę. Užrašas: *CONSECRATIO.*

Šios monetos nereikia aiškinti. Tik jos radimas šalia vietinės primena, kad iki Mindaugo laikų, arba iki XIII amžiaus antrosios pusės, čionykščių gyventojų rankose būta antikinių monetų rinkinių, laikytų šalia vietinių.

III lentelė, 16-asis piešinys. Pagrindinė pusė: jauno žmogaus, vainikuoto kunigaikščio mitra, biustas veidu į priekį; iš kairės – vėliava su dviem įkirpimais. Senovinės liutnios pavidalo apvadėlis.

Kita pusė: raitelis ant žirgo, šuoliuojančio į *kairę**; dešinėje rankoje jis laiko paprastą dvibriaunį kalaviją.

Jokių užrašo žymių nėra.

Moneta maža ir labai plona, sidabras baltas, grynas. Vie-

nas egzempliorius rastas atskirai taip pat lietuvių žemėje. Ar ji yra vietinė ar užsieninė, spręsti palieku žinovams.

Moneta, rasta 1841 metais tik ką atkastoje kapavietėje prie Druskininkų, lauke, kuriame yra daug laidojimų, apie kuriuos čia kalbama. Vienoje pusėje pavaizduotas Gedimino šeimos herbas Stulpai. Antra pusė gerokai pažeista, galima įžiūrėti tik statmenai pastatyto kalavijo ženklą. Pastarasis pavaizduotas ant kažkokios skersinės figūros. Moneta labai plona, labai apgadinta ir išliko tik todėl, kad buvo įdėta tarp dviejų stiklinių plokštelių. Panašios monetos piešinį man atsiuntė ponas Tadas Volianskis. Ji buvo rasta Lietuvoje ir, jo nuomone, priklauso lietuviškiems paminklams. Ši moneta yra senesnė už mūsų turimą.

Senovinė lietuviška moneta, rasta prie Kauno (buvo aptikta ir daugiau, bet jos visos buvo vienodos ir daugiau ar mažiau nukentėjusios). Vienoje pusėje – Gediminaičių herbas Stulpai ir kažkokia neaiški raidė. Kitoje pusėje – šv. Jurgis ant žirgo; jis smeigia ietimi drakoną. Prie dešiniosios riterio rankos kažkoks taškas, galbūt žymintis monetos vertę. Moneta plonytė kaip korta, sidabras – šviesus, aukštos prabos. Be jokių abejonių šie pinigai cirkuliavo, nes yra labai aptrinti. Monetos pusė, vaizduojanti Stulpus, šiek tiek iškili, o riterį – įdubusi (žiūrėk iliustracijas p. 254).*

Dievo Atrimpo stabas buvo žaltys, susivyniojęs į spiralę. Žiūrėk II lentelės 7-ąjį piešinį. Jis stovėjo Romovės šventykloje, į dešinę nuo Perkūno; buvo iš medžio, galva vainikuota varpomis papuoštu vainiku.

1837 metais Pružanų maršalka ponas Bulgarinas įsigijo monetą, kuri buvo rasta Baltvyžių girioje. Ji auksinė, didelė kaip lenkiškas varinis grašis. Vienoje jos pusėje pavaizduotas žmogaus, neturinčio nei barzdos, nei plaukų (tarytum kokios nuotakos), biustas. Plaukų nėra nė pėdsako, tik užpakaly galima pamatyti tarytum kokias sruogas; drabužių taip pat jokių. Ir iš tos būtybės priekio, ir iš užpakalio yra užrašas, visiškai tokiomis pat raidėmis, kaip pavaizduota piešinyje. Kitoje pusėje (ji yra visiš-

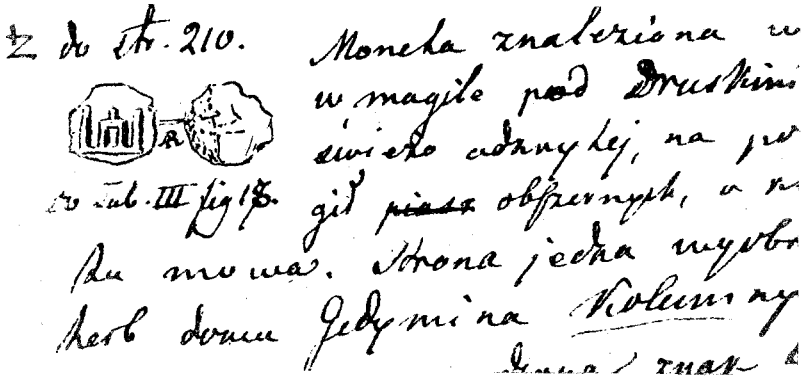

Moneta, rasta kapavietėje prie Druskininkų.
Teodoro Narbuto piešinys LTI I tomo parankiniame egzemplioriuje

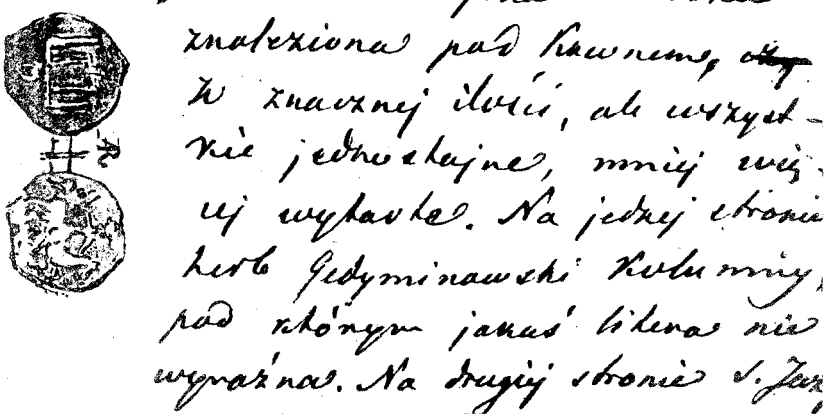

Moneta, rasta kapavietėje prie Kauno.
Teodoro Narbuto piešinys LTI I tomo parankiniame egzemplioriuje

kai tokia pat kaip ir ankstesnė, tik vaizdas atvirkščias), kaip ir prancūziškose monetose, pavaizduotas riteris su romėnišku šalmu ir šarvais, sėdintis ant žemės, pakėlęs dešinę koją, o pėda besiremiantis į žemę; jo kairė koja ištiesta; riterį puola lokys, stovintis ant užpakalinių letenų, su iššiotais nasrais ir ištiestomis priekinėmis letenomis. Karys kairiąja ranka stumia žvėrį. Toje rankoje laiko kažką panašaus į skydą, o dešiniąja arba remiasi į žemę, arba siekia ginklo. Už riterio galvos yra ženklas „O", virš kurio – žvėries letena ir ženklas „I". Tuo tarpu virš jo galvos ir nugaros trys ženklai „ƆIO", nutolę vienas nuo kito dideliu atstumu. Abiejose pusėse yra perlų apvadas, atitrauktas kiek nuo krašto.

Be jokios abejonės moneta priklauso tam kraštui ir tai tautai, kaip pavaizduota piešinyje, tik nepalyginti meistriškiau nukalta tokiu pat stiliumi kaip gerais Romos cezarių laikais. Piešinys ir graviūra, ypač biusto, labai gerai išsilaikiusi. Man tikslią piešinio kopiją atsiuntė ponas Marcinovskis, „Kurjer Litewski" redaktorius ir mano veikalų leidėjas. Originalas buvo Vilniuje ir tikriausiai pateko į Sankt Peterburgą (žiūrėk iliustraciją).*

Dievo Patelo stabas buvo toje pačioje šventykloje ir stovėjo į dešinę nuo Perkūno, bet koks buvo jo atvaizdas – nežinome.

Perkūno, Patelo ir Atrimpo atvaizdai yra žinomi dar iš senovės prūsų vėliavos. Žiūrėk VI lentelės 41-ąjį piešinį. Šios vėliavos aprašymas yra straipsnyje apie herbus.

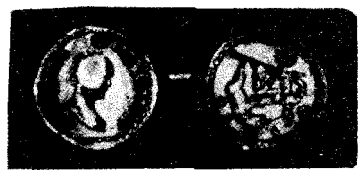

Moneta, rasta Baltvyžių girioje.
Teodoro Narbuto piešinys „Naujosios mitologijos" rankraštyje

Karo dievo Kovo statulėlė, 1836 metais rasta Žemaitijos žemėje netoli Kražių, yra kuo akivaizdžiausias įrodymas, jog lietuviai turėjo stabus. Šis stabas yra natūralaus dydžio, iš bronzos, tai yra senovinio Korinto vario, gražiai išlietas, pilnaviduris, be abiejų rankų (žiūrėk X lentelę). Vaizduoja mojuojantį ginklu karį su kalaviju dešinėje, o su skydu kairėje rankoje (paveikslėlyje tai pavaizduota punktyru). Pakylos, ant kurios jis stovi, apačioje yra įdubimas; jis kiek apgadintas, bet dar matomas pėdsakas, jog buvo pritaikytas pritvirtinti prie ieties smaigalio. Tikriausiai karo metu šis stabas būdavo nešamas iškeltas ant ieties smaigalio kariuomenės priešakyje, o taikos metais stovėdavo šventykloje. Skulptūros stilius primena Prilvico dievus, nors jis yra dailiau už anuos padarytas. Pamatyti tą figūrėlę galima mano lietuviškų daiktų muziejuje[32].

Viršaičio ir Šneibrato stabus kronikininkai įkurdina toje pačioje šventykloje, jų niekaip neaprašydami.

Dievas Kurkas, kaip pastebėjome straipsnyje apie jį, turėjo savo stabą.

Pabaltijo slavai taip pat garbino Kurką. Ponas Tadas Volianskis pateikė mums numizmatinio radinio piešinį su tokiu aprašymu: „Auksinis medalionas, dviejų colių ir dviejų linijų (1 lenkiška linija – 1/12 colio, 1 rusiška linija – 1/10 colio – R. G.) skersmens. Jis skirtas Samborui, Pabaltijo slavų karaliukui, derliaus, vaisių ir daržininkystės dievukui, kurio vardas buvo Kurkas. Nedailus, vos galima suprasti, jog tai raitelis su sakalu. Rai-

---

[32] Šią statulėlę man dovanojo ponas Vaitiekus Jučas, buvęs Vilniaus Vyriausiojo teismo departamento regentas, su tokiu aprašymu: "1840 metų rugsėjo mėnesį viešėdamas Platelių dvare, priklausančiame grafienei Choueseul, tą dievuką gavau iš kunigo Kognovickio, Platelių klebonijos vikaro, kuris, būdamas kilimo iš Raseinių apskrities, 1836 metais gegužės mėnesį nuvyko aplankyti savo brolį. Tuo metu Burokų dvare, priklausančiame Jo Kilnybei maršalkai Jucevičiui, esančiame už 10 varstų nuo Kražių, pusbernis Bonaventuras Milevskis, ardamas žemę, iškasė tą figūrą*.

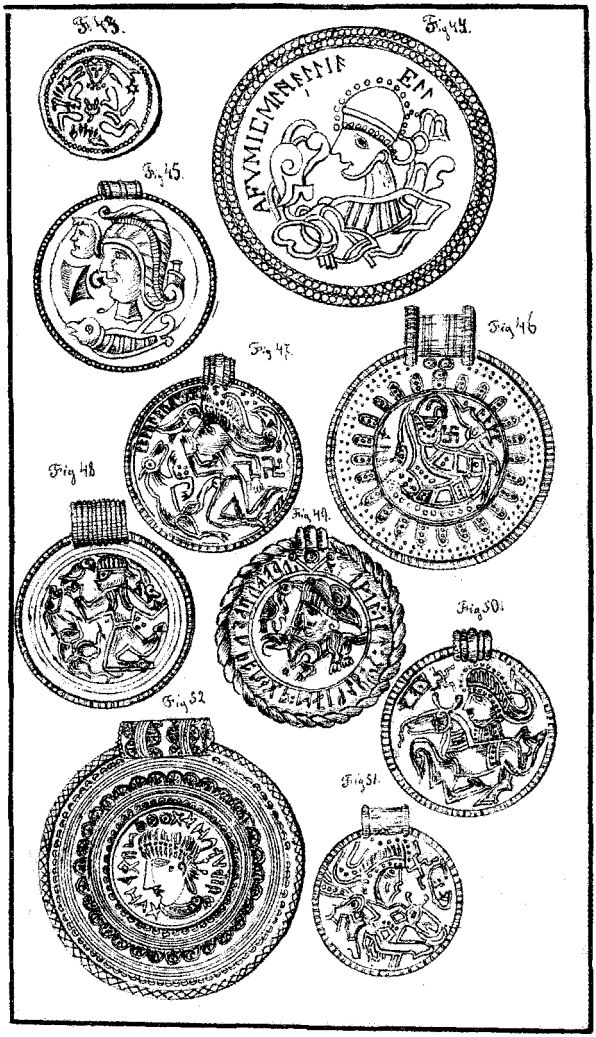

Skandinaviški brakteatai ir pakabučiai.
Teodoro Narbuto piešinys „Naujosios mitologijos" rankraštyje
(pagal Tadą Volianskį)

dės užrašytos ratu: lotyniškas užrašas, venedų runomis, pagal mano aiškinimą:

(Immolavit Samborius dux Krucho olitori). To dievaičio vardo užraše raidė „o" yra įterpta į vidurį, o ne į pabaigą, vadinasi, yra „Koruch" vietoj „Krucho", o vietoje raidės „ch", kuri nebuvo žinoma venedų runų abėcėlėje, buvo naudojama dviguba „gg" (11), kurios, sujungtos į vieną raidę, skaitoma kaip „CH". (Litografiją paėmiau iš Tomseno II lentelės, 22 piešinio)" (žiūrėk iliustraciją p. 257, piešinį 49). Antrasis numizmatinis radinys tos pačios kilmės su tokiu aprašymu: „Medalionas su kiek dailesniu raiteliu, be paukščio. Užrašas tik trimis runomis: „MO.K. Turėtų būti skaitoma iš dešinės į kairę, tuomet atsirastų žodis KOM, tai yra Kohma – puotų ir apsivalgymo dievaičio vardas. Taškas, esantis prieš raidę „K", rodo, kad žodis yra sutrumpintas. Todėl, mano nuomone, reikėtų skaityti: „Kurcho, optimo maximo". O tai yra toks pat užrašas kaip ir ant kai kurių romėniškų medalių; jis reiškia IOVI OPTIMO MAXIMO. Taip pat kaip ir ant Volgasto miesto globėjo Jurovito skydo, ant kurio radau tokį užrašą: „Tutori Volgastiensi, optimo maximo Jurowito". Lotynų kalbą slavai venedai ir lietuviai vartojo kaip diplomatinę kalbą. (Tą pakabučio piešinį paėmiau iš Tomseno III lentelės 34 piešinio)" (žiūrėk ten pat, piešinį 50).

*Trečiasis radinys to paties asmens man duotas yra su tokiu aprašymu: „Pakabutis toks, kaip ir Berlyno muziejuje, tačiau raitelis iš dešinės pusės, tuo tarpu pirmojo buvo iš kairės. Raidės tos pačios" (žiūrėk ten pat, piešinį 51)**.

Prūsai – didžiausi šio dievo garbintojai, kasmet, pasibaigus Didžiajai šventei, sudaužydavo tą stabą ir pasidarydavo naują. Skaityk straipsnį „Šventės".

---

[33] *Semel in anno colectis frugibus consveverunt confingere et pro deo colere, cui nomen Curcho imposuerunt* (Jie turėjo paprotį kasmet, nupjovus javus, pasidaryti stabą ir garbinti jį kaip dievą, kurį vadino Kurku). *Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 590**.

Dėl šito kyla abejonė[33], kadangi viename 1249 metų kryžiuočių dokumente, kurio originalą autorius matė, vietoje žodžio *confringere* (daužyti, laužyti – *R. J.*), kuris davė pradžią šiai nuomonei, parašyta *confingere*. Kad ir kaip ten būtų, mes laikomės bendros ir visų istorikų, kurie galbūt šiuo atveju buvo susipažinę su kitu šaltiniu, priimtos nuomonės.

Kažkokio žemaičių stabo nuolaužos piešinys yra J. F. R. kronikoje su prierašu: *Schomaiten Götze (Žemaičių stabas)* (žiūrėk II lentelės 5-ąjį piešinį). Kadangi jam ant krūtinės kažkas panašaus į saulę, tai galėjo būti Švaistikas.

Ponas Tadas Volianskis suteikė mums numizmatinio radinio piešinį su tokiu aprašymu: „Didelis auksinis brakteatas; apie pusantro colio skersmens. Biustas su vainiku; iš kairės pusės, priešais jį, rūksta aukų dūmai. Žinoma, kad šiam pragaro dievukui nuolat buvo deginama lajinė lempa. Lotyniškas užrašas susipynęs su šiaurinėmis runomis: AFVMICM[illegible]. *Aš jį skaitau taip: „Afumiegem Pikollio Ellychnium", tai yra smilkau Pikolį dūmais nuo lempos dagties" (Ištrauka iš veikalo: Trogillì Arnkiel. – Hamburg, 1703. – T. III. – S. 144). Buvo iškastas Fiūno saloje (pagal Tomą Bartoliną. – Kn. 2. – D. 9. – P. 461). Dabar saugomas Danijos lobyne (žiūrėk iliustraciją p. 257, piešinį 44).*

Ponas Tadas Volianskis suteikė mums numizmatinio radinio piešinį su tokiu aprašymu: „Auksinis brakteatas, kiek didesnio nei colis skersmens, su ausele pakabinimui. Dievaičio Gardaičio – žvejų ir jūreivių globėjo – kairysis profilis su šalmu; apačioje žuvis, o šone, prieš veidą, ištempta burė, žmogelio galvutė ir raidė „G" – pirmoji vardo „Gardaitis" raidė" (Trogilli Arnkiel. – Hamburg, 1703. – T. III. – P. 144). Rasta žemėje Zelandijos saloje. Dabar Danijos lobyne (žiūrėk ten pat, piešinį 45).

Ponas Tadas Volianskis suteikė mums numizmatinio radinio piešinį su tokiu aprašymu: „Auksinis brakteatas 1/3 colio skersmens, priklausęs turtų ir lobių dievaičiui. Labai prašmatnūs šarvai ir šalmas, papuošti daugybe brangakmenių; aplink jį – spinduliuojantis vainikas. Iš abiejų pusių venedų runomis užrašytas dievaičio (dievaitės) vardas, padaly-

tas į dvi dalis: ᛏᚢᚢᛚᛚᛉᛉ *(skaityti atvirkščiai) – PYLL–WIT. Jis yra pono Tomseno, Karališkojo Danijos numizmatikos kabineto direktoriaus, paskelbtoje lentelėje (Nr. 1. – Lent. I) (žiūrėk ten pat, piešinį 46)*.*

Ragučio stabo aprašymą radau XVII amžiaus pabaigoje mirusio kunigo Lodziatos rankraštyje; aprašydamas jo matytas keistenybes, kunigas pasakoja apie tai tokiais žodžiais: „Matyti, kad tas netikras dievas Ragutis buvo garbinamas nedailaus medžio gabalo, ištašyto iš seno barčio (avilinio medžio. – *R. J.)*, panašaus į storą valstietį, pavidalu; į ranką jam būdavo įduodama varinė taurė. Mat Merkinės rotušės prieangyje, *in vestibulo regali*, esu matęs tokio Ragučio stabą, kurį Merkinės miesto tarėjai buvo atėmę kažkur iš valstiečių. Tai tikra aprūkusio velnio fizionomija: galva su ragais, akys didelės tarytum veršio, ant galvos išsipūtęs kaltūnas; viena koja nulaužta, kitai trūksta pusės pėdos, bet ir ta išlikusi pusė didesnė negu paprastai ir rodo, kad dievas buvo apautas vyžomis (šliurėmis? – *R.J.*). Taigi su tokiomis didelėmis pėdomis ir trumpomis blauzdomis stabas galėjo patogiai stovėti be atramos. Stigo abiejų rankų, buvo nuogas, *in naturalibus*. Figūra vaizdavo jaunikaitį, plaukai ant galvos trumpi, veikiau panašūs į klostytą kepuraitę negu į plaukus. Veidelis apvalutis, paputęs, tarytum ištinęs, lūputės siauros, lyg tuoj norėtų juoktis“ (žiūrėk pagal tai nupieštą II lentelės 6-ąjį piešinį).

Lietuviams buvo žinomas dievinamų asmenų stabų statymas. Tai aiškiai liudija Strijkovskis, kuris mini, kad Kukovaičio stabas stovėjo ant kalno prie Deltuvos. Jis buvo iš medžio, milžino išvaizdos.

Šios rūšies paminklai buvo labiausiai naikinami Lietuvai priimant krikščionių tikėjimą; ypač atvertėjai – kryžiuočių ir kalavijuočių riteriai griovė, naikino, skandino viską, kas tik nors kiek buvo susiję su stabmeldiškųjų dievų vaizdavimu. Mūsų upės, ežerai ir pelkės ne vienoje vietoje slepia dievų stabus iš akmens ir metalo.

Prilvico stabai saugomi Raceburgo bibliotekoje ir Naujajame Brandenburge, Šponholco kabinete**.

II skyrius
ŠVENTOSIOS VIETOS

Šventieji kalnai, *Kalnas*

Iš seniausios istorijos žinoma, kad senovės tautos atnašaudavo dievams aukas ant aukštumų. Mat jos įsivaizdavo, kad dievybės gyvenančios aukštai danguje, todėl jos, atnašaudamos aukas ant kalno, manė, kad taip priartėja prie jų. Abraomas ėjo ant kalno aukoti Izaoko. Šventasis raštas ne kartą mini aukų kalnus.

Antikos žmonės turėjo tam tikras vietas, vadintas *Hypetres* arba *Subdiales*, neapsaugotas jokiomis priedangomis bei aptvarais; tos vietos būdavo ant neapaugusių mišku kalnų, atvirų į visas puses; ten kartais vykdavo žmonių apeigos ir pasitarimai.

Slavų šalyse aukų kalnai buvo gana paplitę, ypač šiaurėje; juos vadino plikaisiais kalnais *(Łyse góry)*, kadangi buvo nuogi, be medžių ir žalumynų[1]. Kijevo Plikasis kalnas garsėjo

[1] Tokie kalnai pačioje Europoje buvo žinomi daugeliui tautų, visiškai neturinčių ryšio su lietuviais, pavyzdžiui: *Chaumont* iš *chauve* – plikas; *Kahlenberg* iš *kahl* - vokiškai tą patį reiškiančio būdvardžio. Tačiau ir prūsų kalboje *Khoh* reiškia plikas, todėl Kaukazo pavadinimas išvedamas iš *Khohkasp* – plikasis kalnas. Tokios nuomonės yra Malte-Brunas (Vocabulaire de mots génériques). Bet labiau įsigilinus į kalbas, paaiškėja, kad indų-budinų kalba, išlikusia šalyje prie Arakso, *Kasp* reiškia plikas, o *Koh* – kalnas. Iš čia Kaspijos jūra vietoje reiškia Plikoji jūra; tai perkeltinis pavadinimas jūros, turinčios plikus krantus (kažkokio Kaukazo dialekto rankraštinis žodynėlis, surašytas gydytojo Rosliakovo apie 1809 metus).

visoje Rusioje; apie jį iki šiol dar daug pasakojimų. Tenai Kupolės šventės *(Kupalnica)* naktį senės – jagos, kerėtojos, raganos ir slaptingos dvasios, raitos ant grūstuvių, kastuvų, šluotų, sulėkdavo tartis ir puotauti.

Ne mažiau garsus buvo Lenkijos Plikasis kalnas prie Sandomiro, dabar Šventojo kryžiaus kalnas.

Lietuviai turėjo dievams paskirtų kalnų, tačiau neturime tikrai lietuviškų pasakojimų, kuriuose būtų minimas koks nors Plikasis kalnas. Visa, ką šiuo klausimu žinome iš istorijos, apsiriboja kalnais, ant kurių stovėjo aukurai arba šventyklos. Kalnas prie Palangos garsėjo Praurimės aukuru, prie Nevėžio – šventykla. Vilniaus Plikasis kalnas, ant kurio stovi trys kryžiai, turėjo būti pramintas rusinų – miesto kolonistų, atgabentų iš Lietuvos Rusios kuriant miestą. Jo viršaus didelė dalis nuslinkusi. Dabar, įrengiant baterijas, ant jo rasti labai augalotų žmonių kaulai. Taigi nėra pėdsakų, kad ten turėjo būti kas nors susijusio su senąja lietuvių religija. Pirmieji misionieriai – pranciškonai ant jo pastatė tris kryžius, kaip savo misijos ženklą; *1365 metais** septyni iš jų buvo ant to kalno nukryžiuoti ir numesti į Vilnią. Tad, jeigu kalnas būtų šventas stabmeldystės prasme, šito nebūtų darę, nes nedrįsdavo suteršti šventos vietos kokia nors žmogžudyste.

Šventieji miškeliai, *Emas*[2]

Seniausiais amžiais, kai miškai, dengiantys žemę, buvo žmonių buveinė, kai kurios jų vietos, garsėjančios medžių gražumu ir malonia aplinka, būdavo draugiškų sueigų vieta; tai ten gyvendavo pirmieji tautų vadai ir drauge pirmieji žyniai. Šiuose miškeliuose buvo padėti pirmieji visuomeninio gyveni-

[2] Tuo tikrai lietuvišku pavadinimu kaimiečiai vadina miškelius Trakų apskrityje apie Marcinkonis.

mo pamatai ir čia išgyventos pirmosios religinės vizijos: taigi miškelis buvo pirmoji visų tautų šventykla.

Tas pats pastebima lietuvių mitologijoje; šventi buvo ištisi miško plotai, kur stovėjo aukurai ir šventyklos, žinoma, visuomet prie upių, dažniausiai dviejų didesnių upių santakoje.

Miškelių garbinimas buvo taip sureikšmintas, kad juose jokiu būdu nederėjo ne tik medžioti ir gaudyti žvėris ir paukščius, bet jie dar buvo persekiojamų žmonių prieglobstis; pasislėpę toje šventoje vietoje, jie išsivaduodavo nuo persekiojimo, kadangi visos ten esančios būtybės, taip pat medžiai ir augalai dėl griežto pamaldumo buvo laikomi šventais ir neliečiamais. Miechovita[3] sako: „Prūsų tauta buvo taip sugedusi, kad ne tik miškai, bet ir juose gyvenantys paukščiai ir žvėrys buvo laikomi šventais, o tų žvėrių užmušėjams velnių galybė susukdavo kojas ir rankas". Krikščionims iš smalsumo buvo draudžiama įžengti į tuos miškelius, bet nelaimingiesiems – tikriausiai ne[4].

Hartknochas pagal senus duomenis nurodo garsų šventąjį mišką, kurio vietą senovės Prūsijos žemėlapiuose pažymi prie Žemaitijos sienos, santakoje dviejų upių, iš kurių viena įteka į Rusnės įlanką. Jis turėjo būti prie Tenenio upės, rodos, toje vietoje, kur yra Prūsijos Romučių *(Romuten)* kaimas, o Žemaitijoje, tik už sienos – Romuniškiai *(Romuniszki)*.

Tas pats autorius mini garsų mišką Prūsijos provincijoje Sambijoje; jis buvo Pabėčių kaimo apylinkėse.

Vilniuje šventasis miškas buvo prie Vilnios ir Neries santakos. Kaune – prie Neries ir Nemuno santakos. Kitose vietose ir beveik prie kiekvienos reikšmingesnės gyvenvietės buvo šventi miškeliai, daugiau ar mažiau garsūs.

O dėl augusių juose medžių rūšies, tai jie buvo taip pat iš daugiau ar mažiau garbinamų tarpo: pirmenybę turėjo ąžuo-

---

[3] Lib. IV. – Cap. 45.

[4] *Dusburg*. Lib. I. – Cap. 1*.

lai, po jų – tuopos – baltosios, sidabrinės. Lydos apskrityje, prie Girkų kaimo, tikrojoje Lietuvoje, yra plotas tokių medžių, labai senų ir gražiai augančių; apie juos esama padavimo, kad tai liekana šventojo miško, kuris buvo mirtinai persekiojamųjų prieglobstis, o nematoma jėga, sauganti tokius žmones, stebuklingu būdu juos maitinusi, kol jie ten gyvendavę.

Lietuvių prisirišimas prie šventųjų miškų neišnyko iš karto, pasikeitus tikėjimui; vietos dokumentuose, senesniuose už XVIII amžių, tarp reikšmingesnių nekilnojamojo turto objektų randame nuolat minimus miškus: kartais kalbama apie mišką su kovarniais, tai reikštų seniai suaugusį mišką, nes tie paukščiai yra įpratę krauti lizdus aukščiausiuose medžiuose, tankiausiame miške ar nuošaliausiose vietose.

Šventyklos

Herodotas ir Strabonas tikina, kad egiptiečiai ir finikiečiai pirmieji pradėjo statyti šventyklas dievams arba pastatus, kuriuose jie būdavo garbinami. O persai ir kitos Rytų tautos dar ilgai tų statinių nežinojo; joms aukų atnašavimo vieta buvo kalnai.

Antikos žmonių šventyklos susidėdavo iš dviejų dalių: *Naos*, kurioje stovėdavo indas su šventuoju vandeniu ir rinkdavosi žmonės bei dalyvaudavo apeigose; antroji dalis – *Adytum*, kurioje stovėdavo stabai; ten teisę būti turėjo tik pašvęstieji asmenys, žyniai, vadai. Visas statinys kildavo pakopomis ir priekyje arba šonuose turėdavo kolonomis besiremiančius priesienius. Kapitolijaus Jupiterio šventykla stovėjo pakelta nuo aikštės lygio ant šimto pakopų. Vidaus ir išorės puošyba būdavo meno kūriniai: architektūra, skulptūra, tapyba ir panašiai, puošnumu lenktyniaudavo tarp savęs; visi šedevrai, sukurti skoningai ir kuriems religija suteikė rimtį, buvo sutelkti šventyklose.

Senovės Romoje tų pastatų garbinimas priklausė nuo žmo-

nių kaprizų: kartais jie buvo garbinami labiausiai, bet dėl kokios nors priežasties galėjo būti ir paniekinti.

Pačios seniausios lietuvių šventyklos buvo miškuose ir po šventuoju ąžuolu, o tokia šventykla iš uždangos, panašios į kilnojamąją pertvarą, arba iš pastovaus medinio arba mūrinio aptvaro vadinosi *Romne* arba *Romnowe*. Apie šio pavadinimo prasmę kalbėjome straipsnyje „Šventieji medžiai. Ąžuolas". Kadangi aptinkame senovinę taip besivadinančią vietovę pirmykštėje lietuvių prosenelių tėvynėje, kurios praeitis apima penketą amžių iki Kristaus gimimo[5], todėl seniausios lietuvių genties tautos pranokėjų šventyklos vietą nukeliame į Ukrainą, prie Psiolo upės, į dešinįjį jos krantą, prie Romnos upės žiočių, kur ir dabar yra miestelis, vadinamas Romnais *(Romne)*. Šis šventas mitologinis pavadinimas turi būti toks pat senas, kaip ir pati lietuvių kalba arba kaip tautos virtimas visuomene, kadangi toje kalboje jis turi originalią prasmę. Tad istorikai teisingai mano, kad vyriausiasis žynys rezidavo išimtinai prie šios šventyklos, kur buvo laikomi ir vyriausiųjų dievų stabai ir ženklai, ir tai nuo seniausių tautos gyvavimo Rytų Europoje laikų.

Herulai, civilizuočiausi tarp lietuvių genties tautų, praradę valdžią Romoje, apsigyveno Vokiečių žemėje, todėl ir religiją sutvarkė apsišvietusių tautų pavyzdžiu: statė šventyklas ir puošė dievų statulomis. Neabejotina, kad Retra iš karto buvo herulų miestas, kurio liekanos aptiktos prie Prilvico kaimo netoli Penclino, Meklenburge. Retroje stovėjo šventykla, stulbinanti prabangumu tas beveik dar laukines Europos šalis. Ar ne paprasčiau būtų to rūmo pastatymą priskirti užkariautojams iš Italijos negu slavams, kurie savo šalyje niekur nieko panašaus neturėjo ir, atplūdę iš Vyslos dešiniojo kranto miškingų tyrų, užgrobė vandalų, svebų ir kitų vokiečių tautų apleistas žemes, o paskui pradėjo spausti herulus ir užiminėti jų apgyventas sodybas. Praleidžiu spėjimą, kad Retra neva taip

[5] Lietuvių protėviai: kas jie buvo ir kur jie iš pradžių gyveno? Išvadas tuo klausimu paliekame kitam šio veikalo tomui.

pavadinta nuo žodžio *retro*, nes herulai grįžę atgal į Baltijos jūros vandenų sistemą. Pakanka nuodugnių Jono Potockio tyrimų, iš kurių paaiškėjo, kad Retros šventyklos žynys vadinosi *Krewe*, kad ten būta lietuvių stabų, kad pagaliau Meklenburge ir Lužicoje surasti užrašai runomis herulų kalba, arba lietuviška tarme.

Taigi slavai obotritai, žinomi Helmoldui ir kitiems istorikams, užvaldė lietuvių tautos šventyklas ir iš jų mokėsi dievų garbinimo, kuris buvo artimas lietuviškam[6].

O dėl prūsų turėtų šventyklų, tai suminėsime smulkesnes žinias apie jas, paimtas iš kronikininkų pranešimų ir nušviestas vėlesnių tyrimų. Žymiausia šventykla buvo Romovėje, kurios vieta tiksliai dar nenustatyta. Treteris Jono I, Varmijos vyskupo, gyvenimo aprašyme teisingiausiai nurodo tyrėjui, kur reiktų jos ieškoti. Remdamasis tuo, Hartknochas senosios Prūsijos žemėlapyje užrašą *Romnowe* padėjo tarp Prūsos ir Bysleidos upių, nors rutuliukas, turintis pažymėti vietovę, padėtas ne visai tiksliai. O antrajame Naujosios Prūsijos, jau val-

---

[6] *Žinoma, kad slavai šventyklas vadino gontinomis (Gontyny) arba kontinomis (Kontyny). Dėl šio žodžio kilmės ir šiandieną ginčijamasi. Vieni sako, jog jis atsiradęs iš skiedrų, kurios buvo naudojamos stogams dengti, o kiti (remdamiesi tuo, kad joks pastatas negali būti pavadintas vardu daikto, naudoto statyboje) daro prielaidą, kad galėjo būti kilę iš žodžio arklys (Kon), nes prie šventyklų būdavo laikomi šventieji arkliai, ir net įstatymai būdavo kuriami vadinamuosiuose arklių suvažiavimuose, tai yra sėdint ant arklių. Iš čia atsiradęs žodis „Za-kon", įstatymas. Bet manęs toks aiškinimas netenkina, todėl slavų senienų tyrinėtojų dėmesį atkreipiau į žodį „Kontyna". Aš pats piliečių sutartyse, parašytose Lietuvoje rusų kalba XVI amžiuje, skaičiau, jog „Kontyna", „Контина" – tai ypatingos konstrukcijos skrynia, skirta laikyti stalo sidabrui, paprastai gerai apkaustyta ir apkabinėta spynomis. Ši skrynia būdavo naudojama ir kelionėms daiktams, ginklams susidėti; tai buvo pačių vertingiausių daiktų saugykla (хранилище). Taigi galėjo būti, kad slavų protėviai taip vadino dievų šventyklas. Ši išvada nėra visiškai „pritempta", todėl ji būtų ir paprasčiausia**.*

domos kryžiuočių, žemėlapyje Trejybės *(Trifaltigkeit)* vienuolyną, įsteigtą kažkokio Petro Nogelio fon Zėro *(von Sehr)*, lokalizuoja pačioje tų minėtų upių santakoje. Šis vienuolynas buvęs įkurtas ant Romovės griuvėsių; ją galutinai sunaikino magistras Vinrichas Kniprodė, kuris mirė 1382 metais. Taigi toje pačioje vietoje iki šiol turėtų būti išlikusių žymių, tuo labiau kad tenai netoliese yra Romytų *(Romitten)* kaimas, primenantis tą pavadinimą. Tad paskaitykime dabar pačios senovinės šventyklos aprašymą. Plačios lygumos, užliejamos dviejų upių, viduryje augo stebuklingas, žiemą vasarą žaliuojantis, neišmatuojamo storio ir aukščio ąžuolas. Medį supo šešiakampis mūrinis aptvaras, kadangi Strijkovskis suskaičiuoja šešis šventyklos kampus[7]. Arčiausia ąžuolo buvo užpakalinė siena. Priekinėje sienoje buvo plati anga arba šios sienos nemažos dalies turėjo stigti. Priešais patį ąžuolą buvo trys arkos, kurių nišose stovėjo trys vyriausieji dievai – viduryje Perkūnas, dešinėje Poklius, kairėje pusėje Atrimpas; kiti dievai, kaip antai Viršaitis, Šneibratas, Kurkas ir Žemininkas, turėjo savo stabus vidinių sienų kampinėse nišose. Už ąžuolo buvo nedideli rūsiai arba slėptuvės šventiesiems šliužams. Priešais ąžuolą, angos link, sienoje stovėjo aukurai, kuriuose buvo deginamos aukos ir palaikoma šventoji ugnis. Šventyklą supo aikštė, kurioje susirinkę žmonės dalyvaudavo apeigose, o pati šventykla buvo *Adytum*. Aikštėje buvo sukrautos stirtos malkų šventajai ugniai palaikyti. Aplink aikštę stovėjo žynių, vaidilučių ir kitų šventyklos tarnų būstai. Įėjimas – tai priekiniai vartai, į dešinę nuo vartų buvo vyriausiojo kunigo būstas, kairėje – užeiga, arba svečių namas (šios šventyklos ir viso miesto piešinį žiūrėk VII lentelėje).

Kita šventykla buvo Heiligenbeilyje, paskirta dievui Kurkui, kurios aptvare taip pat augo šventasis ąžuolas. Kroniki-

[7] 141-asis puslapis. Tačiau raižiniuose, esančiuose pas Hartknochą, yra aštuonios sienos.

ninkai tas dvi šventyklas laiko viena, neišsikapstydami iš lenkų istorikų padavimų, kuriuose tas šventyklų atskirumas neaiškiai nurodytas, nes lenkai naikino abi, nors ne vienu laiku. Ąžuolą taip pat nukirto valdant kryžiuočiams, Varmijos vyskupo Anzelmo laikais, kaip mes aukščiau sakėme. Miesto herbe išliko kirvukas.

Trečia šventykla buvo vietovėje, kur dabar Marienburgas, prie Nogato. Kryžiuočiai paėmė šią šventyklą pirmu puolimu, pastatė ten stiprią pilį ir anais laikais ten įkūrė ordino sostinę. Toji vietovė anksčiau vadinosi Zantiras. Šventyklos aptvaro viduje buvo šventas ąžuolas ir Perkūno, Pokliaus ir Atrimpo stabai, – anot Enėjo Silvijaus liudijimo.

Ten, kur stovėjo Senoji Torunė, kaip spėja Hartknochas, taip pat buvusi šventykla.

Upės *(Oppen)* kaime augo storiausias ąžuolas, kuris, anot to paties istoriko, priklausė šventyklos liekanoms. Garsi šventykla buvo vietovėje, vadintoje Rikajotu *(Rikajoth)*, kurios buvimo vieta nežinoma. Kiti mano, kad tai ta pati vieta, kaip ir Romovė. Bet kadangi *Rikajoth* prūsiškai reiškia religinę sostinę, tad tai turėjo būti vyriausiojo žynio buveinė, o ne šventasis miestas. Panašių vietovių yra Lietuvoje, Žemaitijoje ir Livonijoje – Rykantai *(Rykonty)*, Rykainiai *(Rikojnie;* gal Rukainiai? – *R. J.*) ir panašios.

Senprūsių kalboje *Riks*, arba *Ryks*, reiškė valstybę, *Rikausna* – valdžią, *Rikys* – valdovą, *Rykyans* – viešpatavimą, *Ryeki* – karalystę, *Rikint* – valdyti.

Šie žodžiai kilę iš senosios gotų kalbos: *Reikis, Reiks* reiškia viešpataujantį; tas pats išliko latvių kalboje. Iš to išvedama, kad *Rikajoth* reiškė valdžios sostinę, vyriausiojo žynio rezidenciją[8].

Kitose vietovėse taip pat buvo mažesnės reikšmės dievų šventyklų. Kadlubekas aiškiai mini šventyklas, pilis, kaimus su

[8] *Voigt. J.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 647.

puikiais statiniais[9], kurių buvo Prūsijoje, kol kryžiuočiai sugriovė.

Kaune tarp kitų pojėzuitinių pastatų yra ir namo, sumūryto senoviniu būdu ir iš senovinių medžiagų, griuvėsiai. Pasakojama, jog tai būta lietuvių dievui Perkūnui skirtos šventovės. Kai XVII amžiaus pabaigoje jėzuitai atsikraustė į Kauną, tai iš pradžių įsigijo tik du pastatus: viename patys apsigyveno, o kitą perstatė į bažnyčią. Tai ir buvo toji šventykla, vėliau paversta svirnu, tai yra prekių sandėliu. Vėliau, kai jėzuitai pasistatė naują bažnyčią, tą mūrą (kaip jį vadina ponas Laurinavičius) perstatė į mokyklą; tai rodo šiandien ant jos sienų išlikę užrašai: „Pars Romana, Pars Greca" (šiuos vietinių tyrinėjimų faktus pateikė ponas Laurinavičius – garbingasis Kauno mokyklos profesorius ir prefektas).*

Kur ir kokios šventyklos buvo tikrojoje Lietuvoje, Žemaitijoje ir latvių žemėse iki XIII amžiaus – apie tai istorijos liudijimų neturime; nieko reikšmingo ir negalėjo būti, nes religinė sostinė Romovė ir vyriausiojo žynio rezidencija buvo Prūsuose. Vis dėlto istorija mena labai seną šventyklą, kuri buvo prie Baltijos jūros Austechijos *(Austechia* – Aukštaitija. *–R. J.)*[10] provincijoje, iki šiol neištirtoje vietoje; anot Sarnickio[11], tai liestų Kuršą. Kadangi istorikai šią šventyklą vadina ir Romove, todėl reikėtų manyti, kad, žlugus senajai prūsų religijai, Alepo, paskutinio prūsų vyriausiojo žynio, įpėdinis iš pradžių gyveno prie šios šventyklos; su tuo sutinka ir Strijkovskis. Tačiau pajūrio miestas, atkištas priešų puolimams, netrukus turėjo būti sugriautas, kadangi mūsų istorikai tuojau pastebi kitą Lietuvos Romovę prie Dubysos ir Nemuno santakos[12]. Bet ir šią

---

[9] *Fana, burgos, pagos, celsas, aedium fabricas* (lib. IV. – Cap. 19).

[10] *Dusburg.* – Pars III. – Cap. 5.

[11] Annales Polonorum. – Lib. VI. – Folio 286**. Apie tai dar pasakysime šio veikalo II tome.

[12] *Koiałowicz.* – Lib. II. – P. 31 et sequ.

kryžiuočiai sunaikino bene *1294 metais**. Taigi trečioji Romovė atsirado prie Nevėžio ir Nemuno santakos, arba veikiau vyriausiasis žynys perkėlė savo buveinę į šią vietą, nuo seno šventą dėl Amžinosios ugnies aukuro. *1316–1320 metais*** kryžiuočiai ją sunaikino. XIV amžiuje žiaurios kovos su kryžiuočiais tikriausiai ne kartą vertė vyriausiuosius žynius kaitalioti vietą, kilnoti savo gimtuosius dievus į nuošaliausius užkampius. Dėl šios priežasties galėjo būti, kad ir Romovė prie Dviupio ežero, apie kurį kalbėjome straipsnyje „Šventieji ežerai", kurį laiką buvo didelė šventykla.

Tikrojoje Lietuvoje yra taip pat kitų vietovių, turinčių tokius arba panašius pavadinimus; jeigu jie nėra kilę iš kokio nors rusino Romano, gyvenvietės įkūrėjo, kaip tai ir Rusioje pastebima (krikščionys rusai dažnai vartodavo tą vardą), tai reikia daryti išvadą, kad XIII amžiuje tenai kada nors galėjo būti vyriausiojo žynio buveinė. Pačiuose Prūsuose yra panašių vietų, kurių suskaičiuojama iki šešeto, o Hartknochas veltui kamuojasi su jomis nežinodamas, kurią laikyti tikrąja Romove; mat tie pavadinimai galėjo atsirasti dėl įvairių krašto nutikimų, kurie galėjo paskatinti vyriausiuosius žynius apleisti vieną vietą ir perkelti savo buveinę į kitą ir kartu įkurti naują šventyklą. Kadangi lietuvių genties tautos turėjo krivių įvairiose vietose, todėl buvo gausu ir aukų atnašavimo vietų, kurios nebuvo šventyklos to žodžio prasme. Taip pat ir žemesnės kategorijos žyniai įsirengdavo laikinus arba pastovius aukurus miškuose, po šventaisiais medžiais, upių, ežerų pakrantėse, vidury miestų turgaviečių ir ten prireikus atnašaudavo aukas.

Kol buvo įkurtas Vilnius, XIII amžiuje valstybės sostinė ir vyriausiojo žynio buveinė buvo Kernavėje, todėl ten turėjo būti ir vyriausioji šventykla.

Greitai augantis Vilnius turėjo ne vieną šventyklą. Žymiausia iš jų iki paskutinių stabmeldystės laikų buvo paskirta Perkūnui; apie ją dedu iš J. F. R. kronikos ištrauką, kuri buvo išspausdinta *Tygodnik Wileński*, 1816 metų 60 numeryje***.

„Vilniuje, kur dabar Katedra, augo senas ąžuolynas, pašvęstas stabmeldžių dievybėms, – toje pačioje vietoje, kur Vilnia susilieja su Neries upe; ten pat prie miško stovėjo didelė Jupiterio Griausmavaldžio, arba Perkūno, tai yra žaibų dievo, šventykla, kunigaikščio Gerimanto pastatyta 1265 metais iš mūro. Jos ilgis buvo 150, plotis – 100, pačių sienų aukštis – 15 uolekčių. Bet virš jos nebuvo stogo; į ją vedė tik vienas įėjimas nuo didžiosios upės pusės; prie sienos, esančios priešais įėjimą, buvo koplyčia, kurios viduje buvo laikomos įvairios retenybės ir vertingos šventenybės; po ja buvo rūsys, kuriame laikė šventuosius žalčius, rupūžes ir panašius šliužus; virš koplyčios kilo altana, išsikišusi 16 uolekčių aukščiau už šventyklos sienų. Pačioje altanoje stovėjo medinis dievo stabas, atgabentas iš Palangos šventųjų miškų. Koplyčia ir altana buvo sumūrytos iš plytų. Čia pat, priešais koplyčią, kilo aukuras, pastatytas ant 12 laiptų; kiekvienas iš tų laiptų buvo ½ uolekties aukščio, 3 uolekčių pločio, aptvertas rąstais, o pats aukuras buvo kvadratinis, trijų uolekčių aukščio, 9 uolekčių pločio; viršuje jį juosė daugybė stumbrų ragų; apskritai aukuro aukštis siekė 9 uolektis. Kiekvienas laiptas buvo skirtas kuriam nors vienam Zodiako ženklui; kas mėnesį, tą dieną, kai saulė kildama ar leisdamasi įžengdavo į tą ženklą, ant tų laiptų buvo uždegami ir aukų aukojimo laužai; taigi aukščiausias laiptas buvo Vėžio, o žemiausias – Ožiaragio. Tačiau tikroji auka, kaip manyta, ant laiptų nebūdavo deginama, degindavo jos imitacijas, nulipdytas iš vaško, kaip antai Liūto, Mergelės. Ant aukštojo aukuro kai kuriomis šventosiomis dienomis būdavo deginamos gyvulių aukos; jame visuomet degdavo Amžinoji ugnis, prižiūrima tam specialiai paskirtų žynių. Vidury aukuro buvo padaryta įduba taip sumaniai, kad jokia liūtis, sniegas ir vėjas negalėdavo užgesinti ugnies; priešingai, tokiais atvejais liepsnos kildavo dar aukščiau; tikriausiai tai dėl degių medžiagų. To aukuro viduje buvo kambarėlių aukojimo indams ir pana-

šiems daiktams laikyti. Prie šventyklos įėjimo buvo Krivių Krivaičio – žynių žynio rūmas. Tas rūmas turėjo apvalų bokštą, iš kurio buvo stebimas saulės judėjimas; pagal tą stebėjimą aukos deginimas ant aukuro pakopos reiškė pirmąją mėnesio dieną, o plytelė su tam tikru ženklu, įmūrijama bokšto sienoje metų pradžioje, rodydavo metus. Senas pasakojimas, kuris yra Mitrofano Pinskiečio rusiškame metraštyje, atneša žinią, kad, kai kunigaikštis Gerimantas sumanė statyti šią šventyklą, jo tėvas Šventaragis dvejus metus prieš tai (1263 metais[13]) siuntė garbingus pasiuntinius pas Nemuno upės orakulą Žemaitijoje, klausdamas, kokia būsianti šventyklos ateitis. Orakulas žadėjo, kad ji gyvuosianti tol, kol gyva bus pati stabmeldystė, ir įsakė pagaminti 122 apvalainas plytas su orakulo nurodytais ženklais – hieroglifais; iš jų turėjo būti išpranašaujami geri ar prasti metai; paskutinė plyta buvo su dvigubo kryžiaus ženklu: tai ji buvo orakulo dovana kunigaikščiui. Tą ženklą panaudojo valstybės herbui[14]. Kiti pasakojo, kad, priėjus šį ženklą, žlugs stabmeldystė, ir krikščionys sugriaus šventyklą. Daugumas šių plytų dar matoma pietinėje pusėje Katedros varpinės[15], kuri nuo pusės primūryta ir perstatyta po 1399 metų gaisro. Nors dabar tos plytos nebenusipelno dėmesio, kaip seniau, tačiau yra pakankamai įrodyta, kad 1387 metais, pirmadienį po Baltojo sekmadienio, buvo 121-oji plyta; tą dieną pakilo pirmoji ranka šventyklai sugriauti“[16].

„Miškas su šventykla, kaip ir visa vieta, apjuosta abiejų pi-

---

[13] Šiame leidinyje datos ištaisytos, kadangi ankstesniame perrašinėtojas buvo suklydęs.

[14] Tai buvo senovės prūsų didikų herbas arba atspaudas, panašus į herbą, mūsų heraldikų pramintas Prūsų *(Pruss)*. Vertėjo (t. y. T. Narbuto – *R. J.*) prierašas. Skaityk toliau apie lietuvių herbus.

[15] Esama padavimo, jog tame bokšte, dabartinių mažų langelių aukštyje, buvo sakykla, iš kurios žyniai kalbėdavo į žmones.

lių, buvo pavadinta kunigaikščio Šventaragio vardu, bet pats miestas savo pavadinimą gavo nuo upių, kurias vadina Vylius *(Wilius);* tai reiškia *Dolus* (lot. klasta. – *R. J.*), arba išdavikiškas, pilnas slenksčių upes. *Versta iš Rotundo Lietuvos kronikos.*"

Ši Vilniaus šventykla buvo žinomos senovės graikams šventyklų rūšies; jas vadino piratėjomis – *Pyratheja* arba *Pyreja.* Jos niekada neturėjo stogų, tik aukurą, apjuostą stipriu aptvaru. Tad tas aukuras, apie kurį kalba autorius, buvo Amžinosios ugnies aukuras, ir jokios aukos ant jo negalėjo degti; nebent ant tų laiptų, kuriuos turėjo kiekvienas atskiras aukuras, būtinai įrengtas iš vienos pusės, arba nuo altanos pusės, kad aukos būtų deginamos dievų akivaizdoje. Altana buvo tikrasis *Adytum,* joje visuomet turėjo būti ne tik Perkūnas, bet ir daugiau stabų.

Iš Strijkovskio paliudijimų žinome, kad Vilniaus Antakalnyje buvo šventykla, dengta stogu, paskirta visiems dievams. Matyt, tai buvo lietuvių panteonas. Esama nuomonės, besiremiančios padavimais, kad tas panteonas stovėjo ten, kur Sapiegų – dabar iždo – rūmai. Šis pastatas kilo tiesiog iš senovinio pastato griuvėsių[17]. *Toji šventykla turėjo būti su kariniais įtvirtinimais, nes senoviniuose XVI amžiaus dokumentuose minima senovinė piliavietė ir būtent šioje vietoje kadaise stovėję*

---

[16] *Ponas Rumbovičius, Vilniaus gimnazijos matematikos mokytojas, pasakojo, kad ponas Podčašinskis, buvusio Universiteto architektūros profesorius, apžiūrinėdamas Vilniaus katedros varpinę, pastebėjo ant plytų ten, kur baigiasi jos netaisyklingoji dalis, kažkokius antspaudus ir ženklus, kuriuos parodė Leleveliui. Tik neaišku, koks buvo rezultatas. Galbūt tai tos garsiosios lietuviškos Sibilės plytos? (Medicinos daktaro Renjė 1839 metų gruodžio 15 dienos laiškas iš Vilniaus.) Šį pastebėjimą ponas Podčašinskis padarė dar prieš man aprašant tuos dalykus*.*

[17] Žinia apie tai paimta iš Sapiegų archyvo Derečine.

įtvirtinimai[18]. *Kalnas*, arba *Kolnas*; etimologinė *Kol* prasmė – kalnas, iškili vieta. Tačiau smulkmenų apie tą panteoną neturime; reikėtų manyti, kad jame turėjo būti stabų rinkinys.

Antakalnyje taip pat buvo deivės Mildos šventykla; apie tai kalbėjome straipsnyje apie tą deivę.

Kunigo Lodziatos[19] rankraštyje, kur kalbama apie dievą Ragutį, žemiau stabo aprašymo, kurį jau įdėjome straipsnyje apie tą dievą, rašoma: „Iš graikų unitų metropolito kurijos archyvų aiškėja, kad Vilniuje, senojoje stabmeldystės sostinėje, netrūko šio Bakcho maldyklų. Viena tokia buvo Didžiojoje gatvėje, prie naujojo žuvų turgaus, kur šiandien jų malonybių kunigų unitų mūrinis namas, stovintis tos maldyklos vietoje. Maldyklą panaikino apie 1331 metus, įsakius Julijonai, Vitebsko kunigaikščio dukteriai, šlovingo ir švento atminimo valdovei, Lietuvos ir Rusios didžiojo kunigaikščio Algirdo žmonai. Ši pamaldi krikščionė kunigaikštienė, savo amžiaus rusų tautos krikščionių, arba cerkvės, atrama, minėtosios Ragučio maldyklos vietoje įkūrė cerkvę su šventiku. Ji ir šiandien liaudiškai vadinama Petionka nuo senojo miško, kurio pavadinimas kilęs nuo Ragučio šventikų, vadintų *pietiniki*, kitaip Puotininkai *(Potinikaj)*, tai yra ištvirkėliai. Sostinėje Vilniuje tai didžios šlovės paminklas ir pirmoji amžinojo Dievo mūrinė bažnyčia, pastatyta Lietuvos sostinėje ir žemėje. O supratingiems tėvynės istorijos mylėtojams – tai labai vertingas šios įžymios val-

---

[18] *Žygimanto Senojo privilegija, duota Petrui Laurinavičiui, Vilniaus piliečiui, kuria patvirtinami įvairūs pirkimai (Piotrkovas. 1538.I.25. – Iš Lietuvos Metrikos. Išspausdino Kraševskis (Wilno. – T. IV)**.

[19] Kunigo Danieliaus Lodziatos, Vendeno kanauninko, Rodūnios dekano, Rodūnios, Dubičių ir Nočios klebono, rankraštis; tai ūkinių, bažnytinių ir kitokių užrašų nuo 1649 iki 1669 metų rinkinys, kuriame įdomios tik mitologinės nuotrupos. Turiu jį rankoje, lapo ketvirčio formato, 118 puslapių, prirašytų viena ranka įvairiomis datomis.

dovės amžino atminimo paminklas. Paprasti žmonės visada su dideliu pamaldumu garbino jos karstą toje cerkvėje, o Maskvos rusai, tiek kartų naikinę Vilnių, neliesdavo tos senos Vilniaus Petionkos cerkvės, nors jau pasidavusios šventajai unijai".

Taip pat ir Vilniuje, sklype, šiandien priklausančiame Vaikelio Jėzaus vienuolynui, šalia senosios mūrinės miesto sienos, yra aiškūs pėdsakai kadaise buvusios tvirtovės arba atskiros pilaitės, kurią seniau vadino Bokštu *(Bakszta)*. Po visu tuo kalnu yra erdvūs požeminiai koridoriai, labai patvariai išmūryti iš plytų, su salėmis, nišomis, besitęsiantys įvairiais zigzagais; sako, kad iki šiol nežinoma, kur jie baigiasi. Šie požemiai jungėsi su maža slapta šventykla, buvusia tame Bokšte. Apie tai minima J. F. R. kronikoje, iš kurios pateikiu pažodinę ištrauką: „Trakai – vienas iš seniausių Lietuvos miestų – seniau vadinosi *Ghurgani*. Jie buvo svarbiausia vieta Dausprungaičių valdų, apėmusių kairįjį Neries krantą. Kai XI amžiuje rusinai pradėjo užkariavimo žygius į Lietuvą net iki tų Neries krantų, Trakai tapo buveine rusinų valdytojų arba duoklių rinkėjų, rinkusių jas Kijevo kunigaikščiui. Tai davė jiems dingstį pasistatydinti pilį, nes Kernavė buvo visiškai sunaikinta. O kadangi duoklės susidėjo daugiausia iš miško gėrybių, nes dirbamos žemės dirvonavo trūkstant išblaškytų ir už Neries pabėgusių žmonių, todėl valdovų ir krašto gyventojų verslas buvo laukinių žvėrių medžioklė. Dėl šios priežasties ir tuo metu atsirado Trakų pavadinimas. Vėliau Lietuvos kunigaikščiai, išstūmę rusinus iš tos krašto dalies, pasilaikė tą pilį; tenai žmonės, taikiai ir laisvai gyvendami, ilgai džiaugėsi palaiminga būtimi; šito liudytojai buvo miestas, pilis ir šventyklos, garsėjusios labai gražiais ir nuostabą keliančiais pastatais. Tarp kitų XIII amžiuje ten buvo Altambo (tikriausiai dievo Atlaibo) šventykla su rūmais ir požeminiais rūsiais, skirta atlikti keistoms ir neišvirtoms apeigoms, reikalingoms tai lietuvių stabmeldystei..." Čia kronikininkas kalba apie Kernavės atstatymą; tas miestas veikiau buvo didelė stovykla kariuomenei telkti nei tvirtovė.

Toliau apie Gedimino Naujųjų Trakų įkūrimą, kai kryžiuočiai, susijungę su kalavijuočiais *(Schwerdt-Herren)*, vadovaujami Prūsijos komtūro Gotfrido, apiplėšė ir sudegino Senuosius Trakus. Plačiau rašo apie Vilniaus įkūrimą; tie dalykai šiaip žinomi, ir tame aprašyme nieko naujo nėra; toliau tęsia pasakojimą tokiais žodžiais: „Tas Vilnius su Trakais buvo beveik vienas miestas. Vilniaus gyventojai turėjo namų ir giminių Trakuose, o trakiečiai – Vilniuje, bendrai švęsdavo ir minėdavo stabmeldžių šventes. O kadangi Vilnius tapo Lietuvos sostine ir šiaip jo padėtis dėl prekių plukdymo upėmis yra patogesnė, į jį atplūdo daugiau gyventojų nei į Trakus, tad vėlesniais laikais, nors turėjo pilį ir kunigaikščio rūmus, tas miestas virto beveik kaimu. Būtent dėl šitokios eigos Vilniuje pastatė Altambo šventyklą; jo šventė Trakuose būdavo rugsėjo 8 dieną, o Vilniuje – 15. Šiose iškilmėse vykdavo tam tikri vaidinimai, kurie pritraukdavo daugybę žmonių iš Lietuvos, Žemaitijos, Prūsijos, Kuršo, Livonijos ir Rusios, nes būdavo didelė įvairių prekių mainų mugė ir procesija iš miesto į miestą“. Šis istorinis fragmentas toks įdomus, kad negalime nepaaiškinti kai kurių vietų. Trakų pavadinimas iš tikrųjų nelietuviškas; slavų kalba tai reiškia medžiotojo diržus, pritvirtintus prie balno, kuriais pririša žvėrieną; techniškų medžiotojų terminu tai vadinama *utroczyc*. Gali būti, kad, esant daugybei žvėrių, senos lietuvių gyvenvietės, vadintos *Gurghani,* apylinkėse apsigyvenę rusinų kunigaikščiams duodamos duoklės rinkėjai. Atstatę ir sutvirtinę tą vietą, pavadinę ją *Troki*, nes medžiotojai ir dabar įpratę sakyti apie vietą, kur yra kokių nors žvėrių – *jak w Trokach* (kaip Trakuose). Ašmenos apskrityje yra Mažieji Trakai, lietuviškai vadinami Trakeliais *(Trokiele);* yra tam tikrų miškų ir raistų dalių, turinčių Trakų *(Trok)* pavadinimą, bet tose apskrityse ir parapijose, kuriose nuo amžių gyventa rusi-

---

[20] Tiesa, kaip pastebėjome iš vėlesnių tyrimų, yra ir dešiniajame Neries krante kažkoks Mažųjų Trakų *(Małe Troki)* miestelis, tačiau jis buvo įkurtas ir pramintas, matyt, XVI amžiuje.

nų[20]. Antai Lydos apskrityje, Žirmūnų parapijoje, yra miškas, kurio vardas Trakai *(Troki)*. Ta pati mintis ateina Okolskiui straipsnyje apie Vyčio herbą, kur jis kalba apie Gediminą, tačiau klysta Strijkovskio suvedžiotas, kad Trakus taip praminęs Gediminas, kadangi Gediminas įkūrė ne Senuosius, bet Naujuosius Trakus, o ne Kęstutis. Lietuviai minėtus diržus vadina *Risietis*, taigi jiems nebuvo reikalo skolintis iš svetimos kalbos daikto pavadinimo, nes jį turėjo savo pačių kalboje. Slaptos dievo Atlaibo šventyklos buvo Trakuose ir Vilniuje, ir po abiem miestais yra visiškai tokie pat požemiai, iki šiol pakankamai neaprašyti – Senųjų Trakų pilyje ir Vaikelio Jėzaus vienuolyne. *Žinau, kad vienas iš naujausių rašytojų, kalbėdamas apie Trakus, tvirtino, jog tai originalus lietuviškas pavadinimas. Galbūt tai tiesa, bet man nepavyko tokio žodžio rasti jokioje lietuviškoje tarmėje**. Ieškoti žinių apie tuos požemius ir pilis paliekame būsimiesiems krašto senovės tyrėjams, čia apsiribojame teiginiu, kad miestuose buvo slaptos šventyklos ir galbūt su jomis jungėsi požemiai. *Prie Kražių miestelio, Kražantės upės kairiajame krante, ant Medžiokalnio kalno, stovėjo deivės Medziojnos šventykla*[21]. *Tai tikriausiai pati seniausia šventovė Žemaitijoje, Ramygalos parapijoje, tarp Nevėžio ir Agluonos upių, Vilkatupės (Wilkotupy) ežero ir Žurblio (Żurblis) pievos. Valdant karaliui Aleksandrui, jo įsakymu, pagoniškos šventyklos vietoje buvo pastatyta filija*[22].

Lietuviai dar turėjo kilnojamųjų, arba stovyklinių, šventovių, kurios priklausė ugnies šventovėms piratėjoms. Apie tokią turime istorinę žinią, išlikusią Prūsijos kronikose[23]. Jos aprašymas būtų toks. Parinkus kokį nors dievams malonų medį, aplink jį būdavo išvyniojama aštuonių uolekčių aukščio audeklo uždanga iš šešių atskirų gabalų. Šiame daugiakampia-

---

[21] *Ludwik z Pokiewia. Litwa. – S. 37.*

[22] *Wizerunki. – T. XIII. – S. 67–68 (taip pat priedai po teksto); T. XXIV. – S. 229**.*

[23] *Hartknoch*. Alt- und Neues Preussen. – B. I. – S. 5.

me plote statydavo Amžinosios ugnies aukurą, o po medžiu – dievų stabus. Atnašaujant auką ir susirinkus žmonėms, kuris nors uždangos gabalas būdavo atskleidžiamas, ir parodomas viduje vykstančių apeigų vaizdas. Pasinaudodami šiuo vaidinimu, kunigai galėdavo rodyti žiūrovų akim apgaulingus reginius. Niekam, išskyrus žynius, nebuvo leidžiama įeiti į šventovės priesienį (už tai grėsė mirties bausmė), o jame – užeiti už uždangos.

Prie visų šventyklų būdavo šaltiniai arba tam tikri šventieji šuliniai, iš kurių semdavo vandenį, reikalingą apeigoms. Jame apiplaudavo atnašaujamus gyvulius. Tas vanduo buvo laikomas švarinančiu, nuvalančiu nuodėmes. Pakankamai žinių apie tai paliko Adomas Brėmenietis, o Dusburgietis[24] priduria, kad krikščionims jokiu atveju nebuvo leidžiama prieiti prie tokių šaltinių. Toks šaltinis vadinosi šulinys *(Szulnis)*.

III skyrius
ŠVENTIEJI ASMENYS

Žyniai

Lietuvių genties tautos, išpažįstančios religiją, paremtą antikinės graikų ir romėnų religijos principais, taip pat nuo seniausių laikų turėjo savo žynius. Vos istorija pradeda aiškiai minėti senovės prūsus, ji tuojau pat pateikia žinių apie vyriausiąjį žynį, aukų atnašautojus ir kitus asmenis, susijusius su religinėmis paslaugomis. Pačiai stabmeldystės sandarai būdinga daugybė apeigų, kurias visuomet atlikdavo atskira žmonių kla-

[24] Pars I. – Cap. 1.

sė. Todėl plačios galimybės maitintis visuomenės lengvatikiškumu leido laikyti daug žynių.

Turime pakankamai kronikose išlikusių raštiškų paminėjimų, kuriuos kruopščiai surinko Hartknochas savo Prūsijos istorijoje; ypač reikšmingos yra ištraukos iš popiežiaus legato, Leodijos arkidiakono Jokūbo privilegijos, duotos prūsams 1249 metais. Kitką pasisėmėme iš rankraščių ir padavimų, kuriuos pasitaikė surinkti, visuomet laikydamiesi griežto kritiškumo, su kuriuo išlukštenama tiesa iš per amžius susikaupusios painiavos. Visokios pastabos ir istorijos liudijimai teikia žinių, kad lietuvių stabmeldystės klestėjimo laikais kiekvieno laipsnio žynius tvirtindavo krivis. Šioms kilmingoms pareigoms rinkdavo dorovingus žmones, jau pagyvenusius, kurie visu savo gyvenimu deramai pateisindavo nuomonę apie juos. Kiekvienas žynys ar vaidilutė privalėjo likti viengungiai, laikytis nepriekaištingos skaistybės, būti nepapeikiamų papročių. Kuris nusižengdavo tiems įstatymams, kaip visuomenės papiktintojas būdavo be gailesčio sudeginamas[1]. Krivių ir krivūlių pareigoms rinkdavo žymesnius žmones arba garsesnius atnašautojus, gerokai pagyvenusius, kurių ilgas gyvenimas buvo visiškai nepapeikiamas. Žynių ir aukų atnašautojų pajamų šaltinis buvo dievobaimingų žmonių dovanos ir aukos iš karo grobio arba suaukotos kunigaikščių ir didikų[2].

Krivių Krivaitis *(Krewe-Krewejto)*

Aukščiausiasis dvasinis pareigūnas buvo vyriausiasis žynys, bendras ir vienintelis visoje religijoje. Dusburgietis pasakoja: „Šios bedieviškos tautos gyvenamų žemių viduryje, Nadruvos provincijoje, Romove vadintoje vietoje, gyveno kunigas, va-

---

[1] *Lucas David.* Preussische Chronik. — B. I. — S. 23*.

[2] Ten pat. — P. 30—39.

dintas kriviu[3], kurį gerbė kaip popiežių, nes kaip mūsų Šventasis tėvas valdo visuotinę bažnyčią, taip šis vadovavo stabmeldžiams. Bet jo valdžiai pakluso ne tik prūsai, bet ir lietuviai bei tolimesnės Livonijos tautos"[4]. Toks didelis buvo jo autoritetas, kad ne tik jis pats arba kas nors iš jo gentainių, bet ir jo pasiuntinys su jo krivūle ar su jo duotu ženklu galėjo saugiai keliauti per tolimiausius tų tautų kraštus ir visur sulaukdavo karalių, ponų ir prastuomenės didžios pagarbos.

Dusburgietis iš tikrųjų prilygina popiežiui šį vyriausiąjį žynį, kuris valdė lietuvių genties tautas panašiai kaip aukščiausiasis krikščionių valdovas; tai mes ir pažymėjome. Tačiau tas palyginimas kilo nežinant esmės, todėl mažai pritaikomas dalykui pažinti. Krivių Krivaitis buvo kopija didžiojo lamos arba indų Budhos, įsikūnijusio tautos mokytojo, kuris apsireiškė pasauliui pirmiausia kaip išminčius ir įstatymų leidėjas Šakjamunis. Jo įpėdiniai savojoje religinėje hierarchijoje buvo valdovai ir, nenutrūkstama eile priimdami į save Budhos sielą, vienas po kito iki šiol sėdi šio visuotinio tikėjimo patriarcho sostinėje – tikėjimo, kurį išpažįsta daugybė tautų ir kuris tinkamas plisti arba būti universalus. Be daugelio kitų šių dviejų asmenų panašybių, mūsų palyginimo teisingumą labiausiai patvirtina tai, kad pirmieji krivių krivaičiai, kaip senovėje didieji lamos, patys savo valia susidegindavo ant laidojimo laužų[5]. Beje, budinų susiliejimas su europiečių tauta ir vėliau graikų ti-

---

[3] Šio pavadinimo rašyba nesutampa: vieni rašo *Kriwe*, kiti —*Krewe*. Mes laikomės pastarosios, kadangi Lietuvos istorijos paminkluose turime *Krewo, Krewiczy* — pavadinimus, kilusius iš vieno šaltinio, iki šiol girdimus iš žmonių lūpų ir randamus seniausiuose raštuose. Tiesa, mes nemokame deramai išaiškinti, ką reiškia tas pavadinimas, kadangi jo kilmės mįslė dingsta žilos senovės toliuose. Ponas Foigtas, norėdamas suteikti vokiškumo atspalvį, rašo *Griwe*.

[4] *Dusburg.* – Pars III. – Cap. 5.

[5] Skaityk pono Majevskio studiją apie Indijos budinų hierarchiją (Zbiór rozpraw. – T. I. – Cz. I. – Warszawa, 1827)*.

kėjimo bei daugybės svetimų dievų priėmimas, o dar vietinės sąlygos ir nepaprastai didelis atitolimas nuo Azijos – visa tai smulkiuose religijos dalykuose užtemdė budizmą, tad iki mūsų laikų išliko tiktai kai kurie svarbiausi principai. Šiaip žinoma, kad pirmasis budizmo patriarchas gimė Ceilone[6]; sukūręs religiją palyginti su visomis kitomis tų kraštų religijomis suprantamesnę liaudžiai ir tinkamesnę jos gerovei, jis persikėlė į apsišvietusią šalį, tai yra į Indiją, kur braminai skleidė vietinį, arba vien tik savo kraštui būdingą, tikėjimą, kadangi, pasak jų, žmogus, miręs nepašlakstytas šventųjų upių vandeniu, negalįs būti išganytas; Budhos sektos šalininkai su šituo nesutinka, kitaip sakant, leidžia laikyti vandenį šventu kiekvienoje šalyje. Dėl šito turėjo kilti religiniai vaidai, ir pagaliau po keleto amžių, tai yra praėjus pusšešto amžiaus po Kristaus, Šakjamunis dvidešimt aštuntasis įpėdinis, pavadintas Bodhidana, persikėlė į Tibetą ir apsigyveno prie šventojo Sungo kalno, netoli Honaros miesto; ten ir mirė krikščionių eros 495 metais. Ten gyvendamas, vyriausiasis kunigas daug ką pakeitė ir papildė apeigas, hierarchiją bei kitas išorines apraiškas naujovėmis taip, kad dabartinis lamaizmas, atrodo, nemažai panašus į senovės budizmą, kurio principų dalį savyje išsaugojo senasis lietuvių tikėjimas.

Iš istorikų Dusburgietis pirmasis užsimena prūsus turėjus vyriausiąjį žynį. Vėlesnieji kronikininkai nė kiek neabejoja šiuo autoriaus teiginiu; jo paties žodžius pacitavome. Strijkovskis, dėstydamas istoriją iki stabmeldystės žlugimo Lietuvoje, nuolat mini vyriausiojo žynio pareigas ir paskutinį jų eilėje taria buvus Lizdeiką. Dabar tarp šiuolaikinių istorikų atsirado tokių, kurie dėjo pastangų sukelti abejonę dėl šio padavimo, ypač Lėrbergas[7] ir Fateris[8]; į jų priekaištus griežtai atsakysime to-

---

[6] Pasak kitų, Tibete.

[7] Ueber den *Crive* oder nordischen Papst. (rankraštis)*.

[8] Sprache der alten Preussen (Vorrede). – S. 35.

liau[9]. Čia pakaks pasakyti, kad kiekvienas, susipažinęs su lietuvių tautos istorija ir mitologija, teiginius, kuriais abejojama vyriausiojo žynio buvimu, palaikys nesąmone.

Šios garbingos elementariųjų religijos dalykų pareigos sutapo su aukščiausiosios civilinės valdžios turėjimu. Taigi Vaidevutis ir Prutenis, įvedęs geresnę civilinę ir religinę tvarką, buvo kartu vyriausieji žyniai ir tautos vadai, arba didieji kunigaikščiai[10].

Tikslus vyriausiojo žynio pavadinimas yra *Krewe-Krewejto*, panašiai kaip senovės persų vyriausiasis kunigas vadinosi *Mubad-Mubaden* arba *Destruri-Destur;* tai reiškė žynių žynį.

Dėl krivio pavadinimo kilmės buvo daug spėliojimų, bet jų visiškai negalima pripažinti teisingais. Ponas Foigtas trokšta žodį krivis kildinti iš *Greve, Graff* – garbingos pareigos, nuo seno žinomos germanų tautoms. Tačiau mūsų to dalyko supratimu sunku su tuo sutikti. Mat nors nėra abejonės, kad senovės lietuviai daug ką perėmė iš skandinavų, ypač religijos srityje, – net Romovė turėjusi būti senosios skandinavų Upsalos kopija, – bet juk ir ten grafo tarp žynių negirdėti. Antra vertus, aiškiai įrodyta, kad pas germanus ir kitas tos pačios giminės tautas pasaulietiškos grafo pareigos nebuvo susijusios su žyniavimu[11]. O be to, krivio pavadinimą žinojo beveik vien lietuvių kiltys – tiek, kad kiekviena atskira gentis arba kiekviena provincija turėjo savo atskirą krivį – net tolimuose kraš-

---

[9] Skaityk pabaigoje I priedą.

[10] Kronikininkai šitaip aiškina šių vardų kilmę: *Bruteno* arba ir *Pruteno* yra kilęs iš senovės prūsų žodžio *Prutis* – išminčius. Dėl Vaidevučio *(Wejdawutis)* šiek tiek klysta kildindami jį tiesiai iš *Wujtis.* Šis vardas susideda iš *Wejdas* (stabas arba veidas, atvaizdas) ir *Wujtis* (viršininkas). Tad išeitų, kad tai stabų viršininkas, pirmasis jų saugotojas.

[11] *Ludens.* Geschichte des deutschen Volkes. – B. I. – S. 747*.

tuose ir už Lietuvos ribų[12]. Vadinasi, šito pavadinimo etimologija dar neištirta.

Pretorijus Hartknocho studijų prierašuose aiškina teisingai, kadangi jis mokėjo prūsų ir žemaičių kalbą. Pasak jo, *Krewe*, arba ir *Kriwe*, reiškia ne ką kita kaip tik žynį arba tautos teisėją, kadangi žemesnieji teisėjai vėlesniais laikais buvo vadinami *Krewule*, tai yra mažaisiais kriviais, žemesnės kategorijos teisėjais arba žyniais. Taigi *Krewe-Krewejto* reiškia visų žynių vyriausiąjį žynį. Jo asmeninis autoritetas buvo labai didelis, jo sprendimai tapdavo įstatymais, pamokymai – tikėjimo tiesomis. Kiekvienas, kuris galėjo jį pamatyti ir gauti iš jo laimingos ateities pažadą, tikėjosi sulauksiąs laimės gyvenime ir po mirties; jis išspręsdavo privačių asmenų ir žemių arba vienos genties atskirų kaimų ginčus. Palaikydavo taiką arba užkurdavo karo gaisrą, nes buvo artimas dievų puotų dalyvis. Iki kryžiuočių užpuolimo vyriausiojo žynio buveinė buvo Romovė Natangijoje, Prūsos ir Bysleidos upių santakoje. Sako, kad kadaise jis gyvenęs ir Šventamiestyje, kitaip Šventajame Kirvelyje; tam tikrais kritiškais momentais, kai Didžiajai Romovei kildavo grėsmė, kad gali būti priešo užimta, arba kai ji būdavo naikinama, kaip per karus su lenkais, tuomet jis gyvendavo vietovėse, kurios turi panašius pavadinimus. Privati jo buveinė vadinosi Rikajotu. Pavyzdingas vyriausiojo žynio gyvenimas ir darbai darydavo jo asmenį šventą šiame ir būsimame gyvenime. Sekdami pavyzdžiu senovės Indijos filosofų, kurie savo valia paliepdavo juos sudeginti ant laužo, kai bus sulaukę žilos senatvės, jie paprastai surengdavo liaudžiai tokį pat reginį. Šia tema Hartknochas pateikė tokią ištrauką iš senesnių kronikų (p. 154): „Pirmiausia vaidilos sušaukia žmo-

[12] *Potocki J.* Voyage dans de la Basse Saxe*. Šis keliautojas aptiko pėdsaką, kad herulai ir obotritai žynius vadindavo kriviais *(Krewe)*.

nes; tam įvykus, krivis užkopdavo ant laužo ir prašnekdavo į susirinkusiuosius sakydamas, kad jie privalą iš visos širdies tanauti dievams, apverkti nuodėmes, kuriomis sukėlę dievų pyktį, pagaliau toliau gyventi doresnį gyvenimą. Kai žmonės, atsiliepdami į tokį pamokslą, su verksmu ir riksmu išpažindavo savo nuodėmes ir išsakydavo nuoširdžią atgailą, krivis guosdavo žadėdamas dievų malonę. O kad būtų labiau tuo įsitikinę, sakydavo jiems, kad jis pats norįs už jų nuodėmes pasiaukoti ir kankinio mirtimi už juos atsilyginti. Pagaliau liepdavo uždegti laužą ir savanoriškai sudegdavo už žmones".

Mirus senajam vyriausiajam žyniui, vaidilos labai slaptai išrinkdavo naują; kitą dieną po išrinkimo pristatydavo jį žmonėms, aiškindami, kad patys dievai pasirinkę šį šventą žmogų iš labiausiai nusipelniusių: privalu gerbti jį ir klausyti jo. Nors Hartknochas abejoja tokią konklavą buvus, kadangi ankstesnieji istorikai apie ją neužsimena, tačiau užginčyti tai – neįmanomas dalykas, nes vietos padavimai ir dainos galėjo išsaugoti ir perteikti vėlesniems amžiams tą detalę, kurią pamaldieji rašytojai savo raštuose praleido nenorėdami lyginti su šventomis dabartinės Romos apeigomis.

Henenbergeris išsaugojo mums vyriausiųjų žynių sąrašą, pradedamą Vaidevučiu, kuris VI amžiaus pradžioje, iki kryžiuočiams užkariaujant Prūsiją, neabejotinai įvedė religinę santvarką (pas Hartknochą, p. 149):

1. *Wejdawutis*, 503 metai po Kristaus
2. *Bruteno* I
3. *Budon*
4. *Deniges*
5. *Berausto*
6. *Marko*
7. *Mexuno*
8. *Geruśo*
9. *Thywajto I*
10. *Bruteno II*
11. *Napejles I*
12. *Telejno*
13. *Thywajto II*
14. *Nergeńo*
15. *Gardhiwajto*

16. *Konis*
17. *Napejles II*
18. *Jajgeło*
19. *Nerwaśo*
20. *Grudewo*
21. *Austomo*
22. *Molejno*
23. *Tajdo*
24. *Romois*
25. *Dargigajto*
26. *Mangalo*
27. *Bołojsus*
28. *Postwo I*
29. *Marango*
30. *Lewajles*, 1017 metais po Kristaus lenkų užmuštas Romovėje
31. *Torreto*
32. *Nerges*
33. *Wibrotos*
34. *Barbajdo*
35. *Barkando*
36. *Jargało*
37. *Tippes*
38. *Leiso*
39. *Katkoyo*
40. *Pomoloys*
41. *Postwo II*
42. *Napejles III*
43. *Tirgajto*
44. *Nadroko*
45. *Bojtonor*
46. *Tormejso*
47. *Kirbajdo*
48. *Ałeps*, iki 1265 metų po Kristaus.

Vis dėlto ne visi metraštininkai rėmėsi vienu šaltiniu, ne visų vyriausiųjų žynių vardai yra vienodi[13]*. Be jokios abejonės tai ro-*

---

[13] *Praetorius. Orbis Gothicus. – Lib. II. – P. 23. Autorius visus žynius po Vaidevučio išdėsto tokia tvarka:*

1. Pruteno I
2. Tarais
3. ***Perdustis*** *(pabr. T. N. – R. G.)*
4. Markis
5. Merunas
6. Gerussas
7. Dywaitis
8. Prutenus II
9. Snapejtis I
10. Teleino
11. Deiwaitis
12. Nergennis
13. Kartiwaitis
14. ***Kulns*** *(pabr. T. N. – R. G.)*
15. Snapeitis
16. Taigello
17. Narbasso
18. Grudwaitis
19. Austomo

do, kad egzistavo senoviniai sąrašai, kuriuos visi metraštininkai aiškino nevienodai, nes kiekvienas savaip juos suprato arba turėjo nevienodus egzempliorius.*

Esame įsitikinę, kad šis vyriausiųjų žynių sąrašas yra autentiškas, nes senieji Prūsijos istorikai turėjo jį turėti iš Kryžiuočių ordino užrašų; jie išlaikė atminimą apie tai, radę žinių rašytiniuose krašto paminkluose. Pagaliau tikri lietuviški vardai, ypač toks jų skaičius, ne taip lengvai galėtų būti išgalvoti. O dėl chronologijos, tai ji yra labai tiksli, nors nenurodyti skyrium kiekvieno žyniavimo metai, nes, matyt, nemokėta jų suskaičiuoti pagal mūsų erą. Kadangi per 762 metus perėjo 48 asmenys, kiekvienam tenka beveik po 16 metų; tai dalykas, labai atitinkąs tiesą, nes buvo išrenkami nebejauni žmonės. Antra vertus, jeigu kryžiuočiai sugebėjo patį vyriausiąjį žynį atversti į šventąjį tikėjimą, tai, be abejo, daug smulkmenų, su-

---

20. Motteinis
21. Tajdo
22. Romoiis
23. Darsgeito
24. Meukgallo
25. Patiejus
26. Postwo I
27. Marango
28. Lawailo
29. Turreitis
30. Neries
31. Vibrotos
32. Bartaitis
33. Perkando
34. Sergalo
35. Stippes
36. Leist
37. Karkojis
38. Pomolois
39. Postwo II
40. Snapeitis III
41. Tixsaito
42. Nadrasso
43. Boitonos
44. ***Dissaitis*** *(pabr. T. N. – R. G.)*
45. Tormeiso
46. Kirbaido
47. ***Amalis*** *(pabr. T. N. – R. G.)*
48. Aleps

Šiame sąraše cituojami patys vardai tik su nedideliu skirtumu perskaityti. Priešpaskutinis minimas "Amalis". Skaičius ***tas pats*** *(pabr. T. N. – R. G.), neskaičiuojant Vaidevučio – 48.*

sijusių su senąja religija arba jos tarnais ir viršininkais, papasakota jiems geranoriškai. Nors šiems vienuoliams kryžiuočiams, neliteratams, įdomiausi krašto senovės dalykai beveik visai išbyrėjo iš galvos, nes jų istorijos rašytojas Dusburgietis pats buvo griežtai cenzūruojamas, vis dėlto jie neabejotinai, vien iš smalsumo, išsaugojo senųjų vyriausiųjų žynių sąrašą. Pagaliau kam, praėjus daugeliui metų, būtų užėjęs noras išgalvoti tą tikrinių vardų eilę? Koks būtų buvęs to pramano tikslas? Ar istorinių žinių pagausinimas? Tada būtų pridėtos žyniavimo pradžios, mirties datos bei kitos smulkmenos, sugalvojamos lengviau nei tikriniai vardai. Todėl vyriausiųjų žynių sąrašo autentiškumas nekelia įtarimo. Paskutinis Prūsijos Krivių Krivaitis, kaip minėjome, vardu Alepas, tikriausiai turėjo būti išguitas iš savo pirmtakų sostinės, buvusios Romovėje, ir gyveno įvairiose vietovėse, nuolat slapstydamasis nuo kryžiuočių, nes šie, be abejo, smarkiai stengėsi jį sučiupti. Pagaliau 1265 metais, perpratęs aplinkybes ir, kaip matyti, susipažinęs su krikščionių mokslu iš savo tautiečių, kurie jame buvo pažengę, jie susikvietė žymiausius ir atkakliausiai ėmė įtikinėti juos, kad išsižadėtų stabmeldystės, priimtų išganingąjį krikštą ir garantuotų sau politinę ramybę. Bet tie įkalbinėjimai nedavė jokio rezultato: žmonės pasipiktino vyriausiuoju žyniu ir net ėmė grasinti jį nužudysią. Tasai senelis ir toliau nematė būdo, kaip prisidėti prie savo tautiečių gerovės; ėmė galvoti apie save ir pagaliau, pasprukęs nuo savųjų užsispyrusių ir užkietėjusių savo savasties gynėjų – žynių ir liaudies, pabėgo pas kryžiuočius. Jo asmuo, išvaizda, amžius sukėlė jų ypatingą pagarbą, tad, užuot nubaudę mirtimi pagal seniai jam paskelbtą nuosprendį, maloniai jį priėmė, iškilmingai pakrikštijo ir su nuostaba klausėsi jo kalbos. Paklaustas, kodėl jis – pirmasis tėvynės dievų tarnas – taip skubiai prisiglaudęs prie krikščionių tikėjimo, atsakė: „Uoliai tarnavau savo dievams, gerbiau juos, atnašavau jiems aukas ir nieko nepraleidau, kad juos permaldaučiau, idant padėtų mūsų, prūsų, tautai įveikti kryžiuo-

čius. Tačiau dievai beveik niekad nepriimdavo šių maldavimų ir aukų, kol pagaliau man pasakė: „Nesame pajėgūs tai padaryti, kadangi krikščionių dievas yra galingesnis už visus: pripažinkite jo galią ir tarnaukite jam“. Pagyvenęs su atgaila, netrukus pasimirė kaip krikščionis[14].

Pirmą kartą griuvus prūsų stabmeldystei, kuriai stiprų smūgį kirto pats vyriausiasis žynys Alepas, pats atvirsdamas į krikščionybę, religinė sostinė buvo perkelta į Lietuvą, kur susiklostė nauja vyriausiųjų žynių tvarka, trukusi 122 metus, kol 1387 metais visuotinai buvo priimtas krikščionių tikėjimas. Straipsnyje apie šventyklas skaitėme, kaip keitėsi vyriausiųjų žynių buveinių vietos Lietuvoje. Jokiuose istorijos šaltiniuose neišliko vardų šių garsių žmonių, kurių būta Lietuvoje, išskyrus vienintelį Lizdeiką, gyvenusį Gedimino laikais, apie 1318 metus patarusį įkurti Vilnių. Sako, kad jis paskutinis vyriausiasis žynys, kuris dar gyveno, kai buvo griaunama Vilniaus Perkūno šventykla; tai įvyko praėjus 69 metams po minėtosios datos, todėl turėjo būti jau labai senas. Kadangi tiek pat metų ėjo vyriausiojo žynio pareigas, lieka 93 metai apibrėžti laikui nuo Alepo krikšto iki Lizdeikai perimant vyriausiojo žynio pareigas. Todėl anksčiau buvusia tvarka iki Lizdeikos galėjo būti trys arba keturi vyriausieji žyniai. Politinė padėtis jau buvo nepalanki senajai religinei santvarkai, todėl tikėjimo galvos autoritetas pamažu turėjo silpnėti[15].

Vis dėlto jie darė didelę įtaką visuomenės mąstymui – ar tai nešiodamiesi užantyje baisios išvaizdos Pokliaus stabuką, ar tai pranašaudami baisius dalykus, bausmes ir dovanas, kurias galį atsiųsti dievai, su kuriais jie kuo artimiausiai bendrauja; pagaliau įtikinėdami žmones, kad mirusiųjų vėlės galinčios pasirodyti, ir kitokiais panašiais prasimanymais. Mat sumanęs

---

[14] *Schütz*. Historia rerum prusicarum (31 lapas). Taip pat kiti Prūsijos istorikai.

[15] Žr. I priedą apie vyriausiąjį žynį.

pasitarti su dievais, vyriausiasis žynys įsakydavo sunešti aukas; sudėjęs jas ant aukuro arba ant aukų deginimo laužo, įsakydavo vaidiloms nešti jį sėdintį krėsle ir pastatyti ant to paties laužo; pasėdėjęs tam tikrą laiką, apreikšdavo vaidiloms dievų valią, o jie paskelbdavo žmonėms. Kai tik kas numirdavęs, to šešėlis praslinkdavęs pro vyriausiojo žynio namą, jeigu nesitikėdavęs patekti su žemesniojo krivio duotu leidimu į laimės prieglobstį, paruoštą jam po mirties. Vyriausiasis žynys vadovaudavo didiesiems aukų atnašavimams. Priešais jį buvo nešiojama vyriausiojo žynio lazda su trimis užlenkimais.

Vyriausiojo žynio drbužis niekuo nesiskyrė nuo įprastinių kitų įžymių krašto žmonių drabužių, išskyrus juostą arba ilgą rankšluostį iš plonos baltos drobės, kuriuo apsivyniodavo septynis kartus po septynis, arba 49, kartus. *Taip pat ir dėl tos priežasties, kad visas buvo nepaprastai baltas. Baltumas ir išmintis senovės prūsams buvo vienareikšmiai žodžiai*[16]. Atlikdamas apeigas, ant galvos užsidėdavo cukraus galvos pavidalo mitrą, išpuoštą kaspinais, grandinėlėmis, karoliukais, brangakmeniais. Per dešinįjį petį persijuosdavo juosta arba diržu, išrašytu mitologiniais žodžiais ir Perkūno ženklais. Vyriausiasis žynys būdavo išlaikomas visuomenės lėšomis taip, kad jam atitekdavo trečdalis grobio, atkovoto iš priešo. Jis taikindavo dalinius kunigaikščius, kurių nemaža buvo Lietuvoje, ir už tai reikalavo mokėti jam atlygį. Pas krašto valdovus siųsdavo pasiuntinius; šie visuomet būdavo taikos pasiuntiniai. Jie išsiskirdavo jiems duota vyriausiojo žynio lazda.

Reikia manyti, kad senovės lietuvių pasiuntinys, siunčiamas kokio asmens ar bendruomenės, nešdavosi lazdą su tam tikru ženklu, į kurią būdavo įrėžti ženklai, garantuojantys pasiuntinio patikimumą. Šitokia lazda vadinosi *Łazda nusiuntiniu*. Tokius žmones visur gerbdavo, nors jie būtų atsiųsti didžiausio priešo[17].

---

[16] *Praetorius. – P. 18*.*

[17] Sirvydo žodynas. – P. 129.

Evarto Krivis
(Ewarto-Krewe)

Dusburgiečio vertėjas Jerošinas savo vertimo kalbamojoje vietoje vyriausiąjį žynį vadina *Ewarte*[18], tai yra įstatymų sargu arba aukščiausiuoju teisėju.

Pasak neseniai rastų istorijos šaltinių, vyriausiojo žynio autoritetas prūsams buvo toks didis, kad žynys labai retai leisdavo sau viešai pasirodyti; nebent žymiausiems asmenims leisdavo pasikalbėti su juo akis į akį. Retas buvo bajoras, kuriam būtų tekusi laimė bent kartą gyvenime išvysti jį patį. O savo sprendimus jis pranešdavo per pasiuntinius.

Tačiau vėlesniais stabmeldiškosios Lietuvos laikais tas autoritetas smarkiai sukasdieniškėjo ir, kaip liudija kai kurie istorijos paminklai, vyriausiasis žynys ėmė dažniau rodytis.

Dėl to reikia manyti, kad Evarto Krivis buvo pavaduotojas arba pareigūnas, atstovaujantis vyriausiojo žynio asmeniui tam tikromis aplinkybėmis, galbūt atliekantis teisėjo pareigas.

Krivis *(Krewe)*

Kronikininkai sako, kad juos vadindavo *Griłe* arba *Kirile*. Tai buvo žyniai, reziduojantys prie įvairių šventyklų ir žymesniosiose gyvenamosiose vietovėse arba miestuose, vadovaujantys vaidiloms. Jie galėjo atnašauti aukas tik vienoje vietovėje. Krivis nepalikdavo savo aukuro net per didžiausią pavojų. Priešas, pasiekęs pilį, turėdavo žūti aukuro papėdėje arba prašyti pasigailėjimo. Religija suteikdavo kriviams valdžią tam tikroje apygardoje, apskrityje arba vėliavoje; jam buvo pavaldūs visi žemesnieji kunigai. Kriviai spręsdavo civilines bylas; apeliuoti dėl jų sprendimų buvo galima į vyriausiąjį žynį arba

[18] Žr. priedą apie vyriausiąjį žynį.

į didįjį kunigaikštį; atrodo, kad jų sprendimus tvirtindavo arba leisdavo tvirtinti tik kunigaikščio valdžia. Iš krivių nuosprendžių, papročių ir įstatymų susiklostė lietuvių teismo teisė, kurią J. F. R. kronika vadina *Lex in Statutis congesta* (Statutais kodifikuota teisė). Kad šis žynys teisėjas pažeistų įstatymus, buvo negirdėtas dalykas; kad nusikalstų – neįsivaizduojama. Pas tuos žynius (kaip aiškiai liudija J. F. R. kronika) buvusi laikoma viešojo iždo ir privačių asmenų nuosavybė. Mat jiems patikėdavo saugoti brangiuosius metalus. Tą patvirtina paprotys, gyvavęs Lietuvoje iki XVI amžiaus, kuriuo didelės sumos auksu būdavo dedamos saugoti į Vilniaus bažnyčios – Katedros – iždą[19].

Rinkti krivį priklausė vaidiloms, o Krivių Krivaitis jam atsiųsdavo lazdą su dviem užlenkimais. Žyniai vilkėdavo įprastu kitiems žmonėms drabužiu, būdavo susijuosę baltos drobės juosta, kuria apsivyniodavo septynis kartus.

Veltui Stenderis savo latvių mitologijoje stengiasi išvedžioti, kad kriviai kilę iš rusų žemės, esančios į rytus nuo Livonijos, kadangi latviai tenykščius rusinus vadiną *Kreews* arba *Kriws*, nes tai buvo žemė, gyvenama slavų – krevičių, arba krivičių, o to pavadinimo etimologija slavų kalboje gali būti kitokia. Arba šitaip vadinosi dėl to, kad buvo vieno tikėjimo kaip ir lietuviai.

Tacitas žinojo apie šią žynių klasę, kadangi juos vadina miesto žyniais[20]. Bet jo laikais dar nebuvo bendrų vyriausiųjų žynių, kurie prasideda nuo Vaidevučio, tai yra nuo krikščioniškos eros šeštojo amžiaus pradžios.

---

[19] *Czacki.* O prawach. – T. II. – S. 58 (prierašas nr. 1278). *Senovės prūsų Pamedės provincijos krivis, vardu Darsgaitis (Darsgajto), 1227 metais kartu su kitais svarbiais žmonėmis atvyko į kryžiuočių kariuomenę tartis dėl taikos (Luc. Dav. – B. II. – S. 74)*.*

[20] *Sacerdos civitatis (Tacitus.* Germania. – Cap. 10)**.

Krivūlis *(Krewule)*

Buvo žemesnių krivių, paprastų žmonių teisėjų menkesniuose dalykuose, kaip apie tai jau esame minėję straipsnyje „Krivių Krivaitis".

Pretorijus pažymi, kad krivūlė *(Krewule, Kriwule)* yra pasiuntinio lazda, ir sako: „Šis dalykas išliko pas lietuvius iki vėlyvų laikų; jiems kreiva lazda paprastai jauno medžio šaknis – yra kaimo vaito pareigų ženklas. Norėdamas sušaukti kaimą arba paskelbti kokį įsakymą, jis siunčia tą kreivą medį artimiausiam kaimynui, o šis privalo tuojau siųsti tolyn, kol lazda iš paskutinio gyventojo vėl grįžta pas vaitą. Šis pareigų ženklas yra didžiai gerbiamas, ir niekas iš namų savininkų, krivūlę apsiuntinėjus, neišdrįsta pasilikti namuose". Iš to imta spėlioti, kad krivūliai *(Krywule)* iš tikrųjų nebuvę žmonės, o tas ženklas davęs dingstį sukurti juos kronikose. Mokančiam slavų kalbą sunku su tuo sutikti, kadangi šis žodis tiesiai ir paraidžiui paimtas iš tos kalbos, o kartu jis negalėjo duoti vardo pareigoms, kurių slavai visiškai nežinojo. Taigi čia aiškus tiktai dviejų žodžių sutapimas dviejose viena kitai svetimose kalbose. Lietuviai, artimesni prūsams, *krzywy* vadina *Kreiwas* – iš slavų kalbos, o kiti, kaip antai mano užkampiečiai, turi tam tikslui liaudišką žodį „nukrypęs" *(Nukripis)*[21]. Taigi neneigdami, kad vaitų lazdas vadino krivūlėmis *(Krywuli)* ir kad galbūt panašiomis lazdomis naudojosi ir žemesnieji kriviai, nekildinsime jų pavadinimo iš slaviško žodžio, pasiskolinto tik vienoje provincijoje.

---

[21] Sirvydo žodynas. – P. 119.

Vaidila *(Wejdalotas*[22]*)*

Žemesnės kategorijos aukų atnašautojas, žynys, atnašaujantis aukas. Jų privilegija buvo atnašauti kasdienes aukas kiekvienoje vietoje, kiekvienam dievui atskirai arba visiems drauge. Prūsijos kronikininkai išvardija tokias vaidilų pareigas[23]: atnašauti dievams aukas, mokyti liaudį tikėjimo ir priklausančių jam dalykų; šviesti žmones, mokant, kaip jie pagal dievų įsakymus privalo elgtis laikinajame gyvenime; melstis, idant permaldautų dievus, o tuo tikslu per naktinius pasirodymus maloniai aiškinti žyniams savo valią; laiminti žmones ir linkėti jiems visokeriopos gerovės; pagaliau abejotinais atvejais arba jeigu nutikdavo kokia nelaimė, padėti nelaimingajam ir nuraminti jį apreiškus dievų valią. Svarbiausios jų funkcijos buvo tokios: privalėjo uoliai stebėti saulės ir mėnulio judėjimą, idant galėtų prideramai suskirstyti laiką ir pažymėti švenčių dienas, suskirstyti metų laikus pagal žemės darbus ir iš anksto pranešti juos ateinant[24]; šaukti ir suburti į krūvą žmones, jeigu jam reikėdavo paskelbti kokius nors dalykus dievų vardu. Vaidilos dažnai sukeldavo visus žmones į karą su dievų priešu; tuo klausimu, jų žodžiais tariant, jie žinodavę apreikštą dievų valią. Tokie karai ir sąmaišiai buvo labai pavojingi, kadangi žmonės, aklai tikintys savo vaidilų pasakojimais, veikdavo su di-

---

[22] *Wejdas* – stabas, *lotas* – mazgotojas, kadangi jų priedermė buvo šlapiomis aukomis apipilti stabus arba ir mazgoti juos. *Letojas* (nuo "lieti". – *R. J.*) reiškia mazgojantįjį; yra žodis *Loetas* arba *Lotas*, kilęs iš to paties šaltinio kaip ir lotynų kalbos *lotio.*

[23] *Hartknoch.* – S. 151.

[24] Šiaurės tautos senovėje turėjo išminčių, kurių užsiėmimas buvo stebėti dangaus kūnų judėjimą. Islandų saga, pavadinta *Liosvetninga* arba *Reikdaelasaga*, pateikia žinių iš X amžiaus pabaigos apie vieną Islandijos išminčių, vardu Einarą, kuris mažai miegodavęs, o naktį eidavęs iš būsto ir stebėdavęs žvaigždžių judėjimą.

džiausiu įniršiu. Vaidilos tiksliausiai laikydavosi dorovės papročių; jeigu kuris nors iš jų būdavo pastebėtas svetimoteriaujant, tokį be gailesčio gyvą sudegindavo. Šie žyniai būdavo *nevedę**.

Vaidilų viršutinis drabužis buvo ilgas, įprastinio sukirpimo, apsiūtas baltu drobiniu apvadu; krūtinė būdavo užsegama trimis sagomis su trimis poromis baltų virvelinių kilpų, besibaigiančių kutais. Baltas drobinis diržas, susegtas sagtimi arba juosta. Drabužio apačioje vienur kitur būdavo prisiuvinėta pėdos ilgumo gyvulio plaukų kuokštų. Tarnaudami dievams, vaidilos užsidėdavo ant galvos žalumynų vainikus, nupintus iš šventųjų medžių lapų ir kvapniųjų žolių.

Visi vaidilos buvo dvasios ir kūno gydytojai. „Kai tik kas nors susirgdavo, tuojau siųsdavo pas vaidilą. Šis iš pradžių nuramindavo ligonį, tikindamas, kad jeigu dievai lėmę jam mirti, tai rasiąs pas juos laimingą gyvenimą. Jeigu liga užtrukdavo daugiau nei keturis mėnesius, ligonis darydavo kokius nors apžadus, įsipareigodamas dievams juos įvykdyti, kai tik pasveiks, tačiau jeigu ir tai nepadėdavo, būdavo griebiamasi paskutinio vaisto, tai yra atnešdavo pelenų iš Amžinosios ugnies aukuro ir juos su visokiomis apeigomis panaudodavo ligai išginti“[25].

Kiekviena žymesnė gyvenvietė turėjo savo vaidilas. Kaip liudija liaudies padavimai, jie taip pat vykdavę su kariuomene į žygius.

Viršaitis *(Wurszajtas)*

Žemesniojo rango aukų atnašautojas. Tai buvo paprasti žyniai, neturėję jokio pastovaus ryšio su tuo luomu, žodžiu,

[25] Bernatovičius „Pajautoje“ (t. II. – P. 188), pasak istorijos rašytojų legendų**.

ciliniai žmonės, kurie vadovaudavo bendruomenei atnašaujant namų aukas. Tas žodis reiškia seniūną. Tokius viršaičius rinkdavo paprastiems žmonėms susibūrus į vaišes, kai nebūdavo vaidilos arba kokio žynio. Šias apeigas dažniausiai atlikdavo koks nors miklus senis, mokantis aukojimo maldas ir sugebantis sakyti prakalbas susirinkusiesiems, pritaikytas tai progai. Jų autoritetas priklausė nuo jų dorovės ir amžiaus arba nuo vadovaujamos padėties toje vietovėje.

Atnašaudami aukas, jie užsidėdavo ant galvos vainiką ir susijuosdavo balta drobine skara.

Signotai *(Sigonotta)*

Tai buvo vienuoliai, vienuolijų nariai, kadangi žodis *Sigos* senovės prūsų kalba, pasak Hartknocho, turėjo reikšti tvarką arba vienuoliją. Tie žyniai buvo išskirtinai dievo Atrimpo arba Gardaičio tarnai, todėl jų būdavo pajūrio srityse. Iš šventojo Adalberto biografijos, kurią parašė Kozmas Prahietis, aiškėja, kad dabartinio Fišhauzeno miesto apylinkėse, jūros pakrantėje, prūsams užpuolus tą apaštalą, tos minios vadas buvo stabmeldžių žynys *Siggo*, kuris buvo pats pirmasis žudikas. Hartknochas[26] po ilgo nereikšmingo svarstymo šia tema pataiko į ankstesnių kronikininkų mintį, tai yra kad tai buvo dvasininkai, gyvenę bendruomenėje su tam tikromis teisėmis. Tuos teiginius patvirtina kitų senovės istorikų tyrimai. Viengungystė, būrimasis į draugijas, gyvenimas nuošaliose vietose, religinių triukų darymas, stebuklai, keistos apeigos, elgetavimas – toks buvo tų ypatingų žmonių amatas.

Tas pavadinimas kilęs iš *Signat* – laiminti; *Signaśen* – senprūsiškai palaiminimas[27].

---

[26] P. 150.

[27] *Vater.* Sprache der alten Preussen. – S. 136.

Puotininkas *(Potinikas)*

Dievo Ragučio žynys; apie juos, kaip apie išskirtinius to dievo puotų ir girtavimų tarnus, kalbėjome jam skirtame straipsnyje.

Lygašonys ir tulisonys *(Lingussones ir Tilussones)*

Tai buvo laidotuvių žyniai, kurių pareiga atlikti laidotuvių apeigas ir išpranašauti, kas įvyko mirusiojo sielai po jo mirties. Pirmieji praminti nuo senovės prūsų žodžio *Linguot*, tai reiškia skraidyti ore išskleistais sparnais; antrieji – nuo tokios pat kilmės žodžio *Tilussut*, reiškiančio murmėti. Tad, šitaip suprasdami, kronikininkai sako, esą pirmųjų pareiga buvusi atlikti garsines apeigas, kaip antai šaukti, giedoti, brazginti metalinius daiktus, o antrieji šnibždėdavo maldas ir tyloje kalbėdavosi su vėlėmis. Apie juos dar kalbėsime straipsnyje „Laidotuvių papročiai".

Žvalgonys *(Swalgones)*

Tai buvo žyniai, atliekantys vedybų apeigas, arba tekančių merginų abejotinos skaistybės bylų teisėjai. Jie išpranašaudavo jaunavedžiams ateitį ir per tokias iškilmes sakydavo kalbas. Jų pavadinimas kilęs iš žodžio *Swalgajt*, kuris senovės prūsų kalba reiškė tuoktis. Anot kitų, tas pavadinimas kilęs iš *Cwalgiti*, gerai įsižiūrėti, deramai ištirti, kaip sako Ostermejeris. Tad sutampa su pareigomis, kurių priedermė tirti sunkiai išaiškinamus dalykus.

Burtininkas *(Burtinikas)*

Pirmykšte reikšme tai buvo eilių kūrėjai, savo pačių sudėtų giesmių giedotojai, panašūs į senovės bardus ir skaldus. Vi-

sose antikinėse tautose jų pašaukimas buvo labai kilnus ir gerbiamas; mat jie, pranašesni savo protu ir turintys nuostabią dovaną kurti eiles, pranokdavo kitus žmones, pateikdavo įstatymus, kūrė mokslą ir skatindavo karo žygius arba puoselėdavo pilietines dorybes, tramdydavo nusikaltimus ir diegdavo apšvietą kerinčia poezijos ir muzikos meno galia. Lietuvių bardai grojo styginiu instrumentu, vadintu *Citera*[28], kurio garsai būdavo išgaunami sukant rankeną, panašią į veleną; kaip liudija liaudies pasakojimai, dar esama senų žmonių, kurie yra matę tokį instrumentą arba girdėję pasakojant apie jį. Padavimuose dar prisimenami lietuvių liaudies dainų dainuotojai, vaikščioję po kaimus su tokiais instrumentais, panašūs į elgetas, tačiau, pasak tų pasakojimų, tai buvę seniai. Nykstant ir išsigimstant lietuvių mitologijai, burtininkų profesija nusmuko iki paprastų dainių lygio; jų klausydavosi pasilinksminimui ir pramogai. O jų sugebėjimai ir išmonė, tamsių žmonių akimis, viršijantys kitų sugebėjimus, praradus anksčiau turėtą pagarbą, pavertė juos kerėtojais. Todėl *Burtinikas* ir *Ciustinikas* – tikrasis burtininkas – lietuviams buvo lygiareikšmiai žodžiai; latviams tą patį reiškė *Burwis* nuo žodžio *Burt* – kerėti. Panašiai slavų *Guslarz* (kerėtojas) iš *Gęsl, Husla* – styginis instrumentas[29]. Vis dėlto liaudies pasakojimuose burtininkas, arba įkvėptasis pranašautojas, dar skiriamas nuo ciustininko, velniška magija darančio nepaprastus dalykus. Pirmieji buvo dievo Santvaro, arba Lėliaus, garbintojai, o jų giedojimas vadinosi lalavimas *(Łołowanie)*. Dar ir dabar mano užkampyje kaimiečiai turi paprotį per Velykų šventes vaikščioti naktį iš kaimo į

[28] Sirvydo žodynas. – P. 138; *citera* – lenkiškai liutnia.

[29] Senovės laikais buvo labai daug tų pranašautojų, kurie net nešiojo drabužius, panašius į vienuolių. Adomas Brėmenietis sako: *Divinis auguribus cique necromanticis omnes domus sunt ploenae, qui etiam vestitu Monastico induti sunt* (Visuose namuose pilna dievų žynių ir būrėjų, kurie net rengiasi vienuolių drabužiais).

kaimą, nuo namo prie namo ir dainuoti savo pačių sudėtas dainas arba improvizacijas, kurių kiekviena eilutė turi baigtis šūksniu *Ej Łołym!* Tai yra burtininkų procesijos pamėgdžiojimas. Namų šeimininkas, priimantis tokius sveikinimus, būtinai turi duoti ką nors dainuotojams, nes jie, sekdami senovės bardų pavyzdžiu, gali visą naktį neduoti jam užmigti, gali primėtyti į šulinį akmenų ir ką tik bus nutvėrę.

Prūsijos kronikininkai, kurie prisimena, kad jų gyvenimo metais dar būta burtininkų pėdsakų, priskiria jiems ateities išpranašavimą liejant ištirpintą vašką į šaltą vandenį. Šitaip atsirandančios vaškinės figūros ir įvairūs pavidalai teikia progos juokdariams pripūsti lengvatikių galvas visokių niekų. Meletijus pažino Prūsijoje moterį, kuriai burtininkas šitaip išpranašavo, kad jos sūnus nuskęsiąs jūroje – parodė vaškinį sudužusį laivą ir aukštielninką plaukiantį žmogų. Hartknochas, kuris apie tai pasakoja (p. 155), priskiria tiems tariamiems burtininkams visus triukus, kuriuos demonografai ir kerų aprašinėtojai priskiria panašiai grupei apgavikų, veikiančių su vaško figūrėlėmis[30].

Taigi smunkant žmogiškiems dalykams, dažnai nuostabiausios ir naudingiausios profesijos pamažu nepastebimai išsigimsta ir tampa žalingos. Apie tai kalbėsime straipsnyje „Burtai".

Putonys *(Puttones)*

Buvo pranašautojai, nusakantys ateitį iš stebimo vandens, ypač pagal jo ūžimą arba putas. Tačiau šias pareigas gerbtiniausiomis visuomenėje laikė todėl, kad jų priedermė buvo sutaikyti priešus ir susipykusius bet kurio luomo žmones.

---

[30] *Martinus Delrio.* – Lib. VI: Desquis Magic. – Cap. 2. – Sectio 1. – Quaestio I. – P. 966; *Jacobus Gaffarellus.* – Cap. 7. – P. 149.

Vėjininkai *(Wejones)*

Pranašautojai, mokantys nuspėti ateitį iš vėjų. Apie juos buvo manoma, jog panorėję jie moką nukreipti vėją, nuraminti jį arba paleisti, kad pūstų.

Žvakiniai *(Žwakones)*

Šie pranašautojai nusiliedavo tam tikras žvakes ir pagal jų degimą bei dūmus kurdavo savo ateities pranašavimus.

Pūtikai *(Pustones)*

Ypatinga rūšis pranašautojų ir gydytojų, gydančių vien pūtimu. Iš to taip pat kilęs jų pavadinimas, kuris reiškia pūtėją. Pasak padavimų, kuriais paprasti žmonės tiki iki šiol, pūtikas galėjo žodžiais sulaikyti kraują, tekantį iš perkirstos gyslos. Ir dar kokiais žodžiais! Štai jų vertimas: „Einu aplink *more, more* užkemšu, *more* užsikimšk, kraujau, sukepk!"

Saitininkai *(Sejtones)*

Pranašautojai gydytojai, kurie mokėdavo gydyti visas ligas, užkabindami ant ligonio kaklo tam tikrus amuletus[31].

Kannu Raugis (žiūrėtojas į alaus ryką)

Žiūrėtojas į alaus ryką, arba *Sahls puhszlotajs*, – pūtėjas į druską. Latviuose tai buvo žynys ir pranašautojas. Paimdavo į saują druskos, pašnibždėdavo ir pūsdavo, tada įmesdavo į dang-

[31] Šias penkias pranašautojų rūšis pateikia Pretorijus, remdamasis savais pastebėjimais, ką buvo matęs savo akimis.

teliu uždengiamą ryką; iš alaus šnypštimo spėdavo slaptus dalykus, ypač apie pamestus daiktus.

Zihlneeki (ateities spėjikai)

Kitaip – *Žihmlehmi.* Spėjikai ir ore matytų ženklų aiškintojai. Jie išpranašaudavo laimę arba nelaimę, derlių ar badmetį iš paukščių balsų bei kitų oro ir meteorizmo reiškinių. Atminimą apie juos išsaugojo latviai.

Labdarys *(Łabbdarris)*

Gera darantis. Tai tam tikri žyniai; jie kerėjimo formulėmis ir kitomis apgavikiškomis išmonėmis patarinėja įvairiais klausimais, buria, gydo žmones ir gyvulius. Tokie žyniai, mokantys pagarsėti, pritraukia lengvatikius iš tolimesnių ir artimesnių apylinkių ir patys, be abejo, savęs nenuskriaudžia. Latvijoje ir dabar girdėti apie tokius žmones, sako Stenderis[32].

Vilkolakis *(Wilkats)*

Latviai šitaip vadina kerėtoją, mokantį pasiversti vilku; mūsų rusinai tokį vadina *Wołkołak*, o lietuviai – *Wilkatas*. Šis nevidonas pridaro neapsakomai daug žalos. Geria su draugu iš tos pačios taurelės, kalbasi. Antikos laikais panašiai būdavo apkalbama ištisa tauta, vadinta neurais, kurie tik tam tikram laikui pasiversdavę vilkais.

Vaidilutės *(Wejdalotki)*

Tai buvo žynės, duodančios amžinos skaistybės – tikra šio žodžio prasme – įžadus; sulaužiusias tą priesaiką bausdavo

[32] Lettische Grammatik.

žiauriausia mirtimi: sudegindavo gyvas, išrengtas, pakabintas ant aukšto medžio, užkasdavo gyvas arba nuskandindavo Nemune, įkišę į odinį, akmenų prikimštą maišą ir užsiuvę kartu su katinu, šunimi bei nuodinga gyvate. Kaip skelbia padavimai[33], vaidilutės turėjusios žmonėse didelį autoritetą. Jas rinkdavo iš garsėjančių grožiu aukštos kilmės merginų, jos gyvendavo prie didžiųjų šventyklų ir deivės Praurimės žymiausių aukurų. Buvo ypatingos aukos, kurias atnašauti privalėjo vaidilutės. Apskritai visa, kas religijos dalykuose tiesiogiai susiję su moterimis arba kas iš pasakojimų, pranašavimų ir maldų siejosi su gražiąja lytimi, buvo vaidilučių sritis. Neturime smulkesnių žinių apie jas nei iš padavimų, nei iš istorijos. Vis dėlto reikia daryti išvadą, kad tas pareigas eidavo jaunos merginos ir iki nustatytų metų, o vėliau galėdavo ištekėti. Mat žinoma, kad visos vaidilutės buvo nesenos. O tos, kurios norėjo tarnauti dievams pasibaigus skirtam laikui, pasitraukdavo į nuošalias vietas, kur tapdavo ypatingomis pranašautojomis[34]. Dėl vaidilučių drabužių taip pat neturime tikrų duomenų; kadangi jos buvo Romos vestalių kopija, tai atrodo, kad tikriausiai ir drabužiai buvo į jų panašūs.

---

[33] Viename liaudies padavime pasakojama: šventa mergelė (vaidilutė) buvo apkalbėta, kad susidėjusi su nepažįstamu bajoru; ją vežė dvejetu juodų karvių, norėdami užsiūti odiniame maiše su šunimi, katinu ir gyvate ir nuskandinti Nemune. Pasirodė tas bajoras raitas, šarvuotas, išvadavo mergelę ir liepė sutuokti su ja ant paties upės kranto; tada abu apsikabinę šoko į vandenį ir dingo iš akių. Toje vietoje vanduo ėmęs virti ir suktis verpetu, ir dabar taip daro, tarytum nelaimingosios poros vestuvių ženklan. Kai kada naktį, šviečiant mėnuliui, ji išlipanti į krantą, dainuojanti dainą apie savo nuotykį ir maitinanti kūdikį. Kartais ji pasirodo žvejams naktį, lydima bajoro; prie jų girdėti šuns urzgimas, katino kniaukimas ir gyvatės šnypštimas. Dar daug kitokių pasakų mena apie šią porą panemunių gyventojai Rumšiškių apylinkėse.

[34] Senoviniai liaudies padavimai ir dainos.

Jeigu dėl kokio nors atsitiktinumo užgesdavo šventoji ugnis, kas religijos požiūriu reikšdavo didelę nelaimę, tai ji būdavo išskeliama iš titnago, kurį savo rankoje laikė Perkūno stabas. Tuomet žyniai keliaklūpsčiais prišliaužiavo prie šventojo medžio ir uždegdavo kempines ant aukuro, pirma sudeginę nerūpestingus ugnies sergėtojus, dėl kurių apsileidimo tai nutiko[35].

Ragutienė *(Ragutienie)*

Dievo Ragučio žynės; vieną užuominą apie jas radau žmonių pasakojime; taip pat šiokia tokia žinia bus apeigų aprašyme. Lydos apskrities Nočios parapijoje yra Ragutėniškių *(Ragutieniszki)* bajorkaimis; ši vieta, be abejo, susijusi su anksčiau nurodytu moterų žynių pavadinimu. Negalima rasti ryškesnio prieštaravimo, kaip tarp anų ir šių žynių. Šokiai, puotos, girtuokliavimas, ištvirkavimas – visa tai priskiriama šioms moterims. Senovinis lietuviškas apleisto būsto pavadinimas buvo ragutėniška troba *(Troba Ragutieniszka)*. Daugeliu požiūrių šios žynės buvo Antikos bakchančių pamėgdžiojimas.

Visi šie žynių – vyrų ir moterų – vardai paimti iš Meletijaus ir Pretorijaus, tyrusių dalyką pagal paprastų žmonių sakytinius padavimus; jų teiginius patvirtino vėlesni tyrėjai.

Burtininkė *(Burte)*

Lietuvių bardė – *Burtyniczka*. Sakydavo eiles ir dainuodavo įvairias dainas, taip pat pranašaudavo (burdavo). Tas pavadinimas yra Lasickio mitologijoje.

Anksčiau, straipsnyje „Deivės", matėme savitą moterų dievybę, arba hamadriadę, vadintą ragana. Vėlesniais laikais ir

---

[35] *Lucas David.* – B. I. – S. 29; *Arnkiels.* Cimbrische Altenthümer. – S. 109.

smunkant mitologijai, kitų šiaurės tautų pavyzdžiu išsirutuliojo kerėtojos, kurias vadino burtininkėmis *(Burte)* arba raganomis. Tai buvo moterys, įtariamos, kad įvairiais būdais kenkiančios žmonėms. Kuo daugiau tikėta jų buvimu, tuo labiau artėjo lietuvių stabmeldystės žlugimas ir tuo daugiau svetimų prietarų perimdavo žmonės. O XVI amžiuje, kaip moksliškai įrodo Čackis[36], kai tamsumas ėmė vyrauti tautos švietime, daugiausia raganų būdavo randama Lietuvoje. Tačiau senieji liaudies padavimai tas senes paprastai kildina iš Lietuvos Rusios, o vietinių nepripažįsta, jog šitiek daug moka. Raganos ir šiandien daro pasalas savo nekenčiamoms javų pjovėjoms, surišdamos prie šaknų saują rugių arba kviečių; ta pjovėja, kuri neapdairiai nupjaus tą surišimą, vadinamą lėle *(Kukła)*, būtinai susižeis. Pats mačiau tokias neliestas lėles, išsimėčiusias po ražieną. Romoje Dešimties vyrų įstatymas už tą pačią išdaigą skirdavo kartuves. Taigi šis žmonių prietaras gyvuoja beveik pustrečio tūkstančio metų!!!

Ateities pranašavimas[37]

Noras atskleisti ateitį visais amžiais žadino ir žadina žmonių smalsumą, o kadangi žmogaus prigimtyje nėra tokios silpnybės, kuria nesugebėtų pasinaudoti mūsų artimieji, pasauliui nuraminti atsirado ateities pranašavimas.

Mums svetima nuomonė, kad niekad nėra buvę tikrų ateities pranašų, kadangi gamtos Kūrėjas turi galią įkvėpti protingai būtybei sugebėjimą numatyti ateitį, kurią jos akys aiškiai mato pasitelkusios tokias priemones, kokios jai pačiai patinka. Tokių pranašavimų bendras bruožas visuomet buvo žmonijos didžiosios lemties ir daugelio tautų likimų nusakymas.

---

[36] O prawach. – T. II. – S. 97 (prierašas nr. 1386).

[37] *Pranašystę lietuviai vadino „Kob" (Karamzin. – T. IV. – S. 53)*.*

Čia kalbėsime apie pranašavimus, turinčius perdėm menką tikslą ir beveik visuomet apgaulingus, apie atsitiktinius spėliojimus arba apie tokius, kai, išmintingai įsigilinus į praeitį ir dabartį, savaime suprantamiems spėjimams pagražinti pasitelkiamas įkvėpimo autoritetas.

Beveik nežinome tautos, kuri, būdama tamsi arba nepažindama tikrojo tikėjimo, neturėtų savų pranašavimo būdų; įvairios tautos jų prisigalvodavo įvairių. Alanai, senieji kai kurių plačiosios Lietuvos sričių gyventojai, arba veikiau klajokliai, burdavo, kaip sako istorija, iš karklo šakų, tam tikru būdu sumaišytų; vėliau, traukdami vieną po kitos tam tikru nustatytu laiku bei ištardami kažkokius žodžius ir kitaip burtininkų mada vaipydamiesi, skaitydavo lemties knygą[38].

Lietuviai, visuomet pamaldūs ir todėl prietaringi, nieko nepradėdavo nepaklausę pranašų patarimo; šiuo požiūriu mūsų kaimiečiai iki šiol tebėra lengvatikiai; kiek jie turėjo žynių, tiek kerėtojų arba burtininkų, o pats vyriausiasis žynys Krivių Krivaitis buvo gyvas orakulas; į jį buvo kreipiamasi norint sužinoti vėlės padėtį mirus kokiam nors žmogui, kaip tai pamatysime toliau. Jis išpranašaudavo privačių asmenų, valdovų, kariuomenės, miestų, visos valstybės, taip pat visokiausių sumanymų ir darbų tolesnę ateitį; jo pranašystės buvo nutarimų politiniais, teismo, religijos klausimais pagrindas. Vyriausiasis žynys Lizdeika[39], paskutinis iš lietuvių stabmeldystės vadų, paskelbė didžiajam kunigaikščiui Gediminui garsiąją pranašystę apie Vilnių, nes žinojo ir galėjo numatyti, kad, vadovaujant tokiam išmintingam, veikliam ir karingam monarchui, augančios galingos valstybės sostinė bū-

---

[38] *Noel F.* Dictionnaire mythologique (Divination). Kažką panašaus darė ir latviai. *Alnpeke.* Reimchronik*.

[39] Šis žodis paraidžiui reiškia išimtą iš lizdo, nes dar kūdikis buvęs rastas erelio lizde.

tinai turi išaugti į didelį miestą, kadangi tą nuostabiai skatino ir vietos padėtis.

Lizdeika išaiškino sapną Gediminui po to, kai jis, nukovęs didžiulį taurą ant aukščiausio kalno, stūksančio Antakalnio link, – išmanantys tėvynės istoriją dabar jį vadina Tauro kalnu – nakvojo šventajame miške prie Vilnios ir Neries santakos, vadintame Šventaragiu; jam prisisapnavo, kad matęs milžinišką vilką, visą šarvuotą geležiniais šarvais, o jo viduje staugę šimtas kitų vilkų. Tą naktį gretimame miške tikrai galėjo kaukti vilkai, tad nedaug reikėjo, kad medžiotojui – kunigaikščiui – kas nors panašaus prisisapnuotų. Natūralu, kad tai buvo geriausia dingstis atspėti ateitį ir išaiškinti sapną, taikliausias paskatinimas monarchui įkurti miestą, apie ką jis tikriausiai seniai mąstė.

Anksčiau sakėme, kad žyniai stebėdavo dangaus kūnų judėjimą, norėdami padalyti laiką į atkarpas, bet kadangi su jų padėtimi pynėsi mitologija, tai turėjo būti žinomas ir pranašavimas iš žvaigždžių; kaip tik todėl liaudies padavimuose žodis žvaigždininkas *(Žvajždinikas)* – astronomas – turi tą pačią prasmę kaip juodaknygininkas *(Juodukniginikas)*.

Iš pirmiau pateiktos žinios apie Perkūno šventyklą, buvusią Vilniuje, sužinome, kad kažkur Nemuno žemupyje būta garsaus pranašo, kurio teirautasi apie tos šventyklos likimą.

Įvairiose vietose gyveno moterų pranašautojų, kurių pranašystėmis tikėta. Apie vieną iš jų tokį pasakojimą paliko Dusburgietis.

Galindų krašte, klestinčiame dėl ilgos taikos, taip padaugėjo žmonių, kad jie vos galėjo sutilpti. Tuomet krašto seniūnai nutarė, kad moteriškos lyties kūdikiai kurį laiką privalą būti žudomi paliekant vien berniukus karo reikalui. Tačiau motinų meilė dažnai sugebėdavo nuslėpti ką tik gimusias dukteris, ir jos su moterišku išradingumu rasdavo būdų, kaip jas išsaugoti gyvas. Todėl kai kurie vyrai įpykę nupjaustė žmonoms krūtis, kad jos nepajėgtų išmaitinti vaiko. Pasipiktinusios šito-

kiu žiaurumu, moterys kreipėsi į savo krašto pranašę[40], visuotinai garsėjančią dideliu šventumu, prašydamos patarimo ir pagalbos šiame liūdname nutikime. Pranašė, susijaudinusi iš gailesčio savajai lyčiai, tuoj pat sušaukė į savo buveinę žymiausius krašto vyrus, kuriems paskelbė, kad dievų valia visi turi be ginklų ir be jokių šarvų užpulti Mazovijos šalį, kur jų laukiąs didelis laimikis. Šie, patikėję žynės žodžiu, tuojau sutelkė vyrus, tinkamus karui, užpuolė netolimą krikščionių kraštą, baisiai ten siautėjo ir buvo begrįžtą su neapsakomu grobiu. Tačiau beeinančius juos staiga puolė krikščionys ir išmušė visus iki vieno. O jų šalį užpuolė supykdyti kaimynai ir taip nuniokojo, kad Galinda daugeliui metų paliko beveik negyvenama.

Pasakojimuose yra net neatgyvenusių kalbų apie pranašiškus ąžuolus: ąžuolai kalbėdavę balsu ir atsakinėdavę į klausimus. Tikriausiai drevėje, kuri dažnai būna tokiuose senuose medžiuose, sėdėdavęs koks apgavikas. Tokį ąžuolą vadindavo Baubliu *(Baublis)*[41].

Apie tokius dalykus praneša kronikininkai. Tarp kitų Kasparas Šiucas (l. 3) sako: „Ąžuoluose ir alyvmedžiuose gyvendavo žemesnieji dievaičiai, tai yra velniai, kurie paprastiems žmonėms leisdavo juos girdėti, kad sustiprėtų tikėjimas tuo prietaru. Tad atėjęs pasiskųsti arba prašantis patarimo gaudavo atsakymą".

Būdavo pavienių sibilių, vadintų *Burimme*, tai yra tam tikrų moterų, pagarsėjusių būrimu, arba senų vaidilučių, kurios gyvendavo atsiskyrusios ir apgaudinėdavo pasakomis lengvatikius žmones, kaip minėjome pirmiau.

Latvių pranašautojai turėjo būrimo būdą, vadinamą *Pimpolis*. Vaško rutuliuką, padarytą su tam tikromis apeigomis, su

[40] *Quae [domina] secundum ritum ipsorum sacra et prophetissa reputabatur...* (Kurią [viešpatę], pasak savo pačių tikėjimo, jie laikė šventąja bei žyne <...>) *Dusburg.* – Pars III. – Cap. 4.

[41] Liaudies padavimas nuo Pelesos krantų.

tam tikru magišku siūlu pakabindavo kamine. Buvo buriama stebint to rutuliuko judėjimą ir sukimąsi, ypač ieškant vagies.

Buvo buriama iš sietelio, sukamo ant avių kirpimo žirklių. Stenderis, kalbėdamas apie šį burtininkavimą, priduria: „Prisimenu iš savo jaunystės metų, kad dėl tokio bergždžio būrimo nekaltai nubaudė vieną žmogų“[42].

Duomenų apie Antikos sibiles, kurių pranašavimo principai buvo panašūs, skaitytojas ras F. Noelio mitologijos žodyne[43]. Kunigas Osinskis išvertė jį pažodžiui į lenkų kalbą. Tą patį dalyką plačiai dėstė mokslininkai Van-Dalė *(Van-Dale)*ir taip pat grobiantis iš jo Fontenelis *(Fontenelė),* kurio vertimą turime gimtąja kalba.

IV skyrius
APIE AUKAS

Šventieji gėrimai

Alus *(Alus)* senovės lietuviams visuomet buvo pirmutinis ir mėgstamiausias svaiginamasis gėrimas; jis įeidavo į šlapiąsias aukas arba vaišes. Todėl reikia panagrinėti jo mitologinę kilmę. Paryžiaus akademijos „Užrašų“ XVII tome plačiai dėstomi pastebėjimai šiuo klausimu. Jų turinys toks. Antika alaus išradimą priskiria Cererai ir Oziriui, kai jiedu klaidžiojo po žemę: pirmoji – ieškodama savo vienatinės dukters Prozerpinos, o antrasis – šviesdamas tautas, mokydamas jas meno ir naudingų amatų. Taigi rodydami kuriai nors tautai, kaip auginti

[42] Lettische Grammatik.

[43] T. I. – P. 474–477, Paryžiaus leidimas (1810 metai).

javus ir juos gausinti, be kitokio jų panaudojimo, išmokė daryti alų. Iš šio seno egiptiečių prasimanymo kyla išvada, kad jie pirmieji ėmė daryti alų. Kad ir kaip ten būtų buvę, palikę ramybėje mokslines išvadas, drįstame kurti savo hipotezę, jog tiek ir lietuviams, tiek ir kitoms žemdirbių tautoms aludarystė galėjo būti namų išradimas. Įvairiai ruošiant javus, lengva aptikti salyklo darymo būdą, ar tai atsitiktinai sudygus grūdams, ar dirbtinai juos sudaiginus, o iš jų padarytam nuovirui perėjus fermentaciją, alus jau ir gatavas. Iš tikrųjų turime įrodymų, kad mūsų šiaurės šalių gyventojai alaus darymo būdą žinojo nuo seniausių laikų. Tuo klausimu išsamiai įtikina Čackis[1]. Skandinavai ir jų giminaičiai germanai tą gėrimą vadino *Ael, Al*, rusinai – *Oluj*[2], lietuviai vadina alumi *(Ałaus)*, prūsai – *Alus*, latviai *Allus*. Ponas Rėza „Dainų" komentaruose pažymi, kad *Alus* aiškiai skiriasi nuo to, kas Prūsų šalyje vadinama *Bier*. Alus yra malonesnis gerti, saldesnis, šviesesnis[3]. O senovėje, sako tas pats autorius, mažai skyrėsi nuo midaus, daryt: be jokių prieskonių. Londono *Al* yra tiesiog ištobulintas šitas alus. Visi lietuviai visuomet gėrė tą gėrimą, ypač atlikdami religines apeigas. Tą tiesą patvirtino vėlesni nei Hartknocho tyrinėjimai, nors tas istorikas, atrodo, abejoja, ar prūsai mokėjo daryti alų iki atsikraustant kryžiuočiams. Paneigimui pakanka pasakyti, kad *Bier'o* tikrai nepažino, bet savo alų darė labai senu papročiu[4].

Dar išliko lietuvių daina, kurios vertimas toks:

---

[1] O prawach. – T. I. – S. 274.

[2] Stepennaja kniga. – I. – 134*.

[3] Kai kurios mūsų šeimininkės dar iki šiol moka virti tą gėrimą virtuvėje puoduose arba nedideliuose katiluose. Jis labai panašus į anglišką alų.

[4] *Alų, kuris buvo skirtas atnašavimui, pirkdavo už pinigus, kuriuos gaudavo už javus, tikriausiai bendrai viso kaimo pasėtus atskiroje dirvoje, tai yra šventame lauke (Luc. Dav. – B. I. – S. 91)***.

Bodajbym żyl dostatnie i przez moje czyny,
Zasłużył bydź mieszkańcem szczęśliwej krainy,
Gdzie ***Biały napój*** *piją, złotemi rogami,*
Czerpiąc go z kadzi świętej, pospołu z bogami.
Nieśmiertelne dziewice śpiewają w gaiku,
Szczęście, błogość, uciechy dziedziczą bez liku.
Tam rycerze polegli na wojnach straszliwych
I cienie wiecznie żyją przyjaciół prawdziwych.

(Kad aš gyvenčiau turtingas ir kad savo darbais
nusipelnyčiau gyventi laimingoje šalyje,
kur geria ***baltą gėrimą*** *iš aukso ragų kartu su dievais,*
semdami jį iš švento kubilo.
Nemirtingos mergelės dainuoja girelėje,
laimės, palaimos, džiaugsmo joms teikia be galo.
Ten karžygiai, žuvę baisiuose karuose,
ir tikrų bičiulių vėlės amžinai gyvena)[5].

Čia kalbama apie baltą gėrimą, kuris gali būti arba kumelių pienas, arba fermentuotas jo gaminys, kuris, kaip pamatysime toliau, antrajame tome, buvo mėgstamas senovės lietuvių gėrimas; arba tas *Alus*, galintis taip vadintis dėl šviesios spalvos, arba pagaliau liepų midus, kadangi seniau lietuvių kraštai visur garsėjo midumi; ypač liepinis buvo geras Kauno apylinkėse, kol didžiulius tenykščius liepynus sunaikino šalį ištikusi suirutė. Naujoji Eda 20-ojoje giesmėje taip pat mini midų, kaip mėgstamą dievų gėrimą. Kaip ir alus, midus įeidavo į Šiaurės Europos tautų apeigas[6]; jo pavadinimas visose civilizuotose tautose buvo beveik toks pat.

Senovės lietuviai turėjo dar vieną gėrimą, kurį ypač gėrė kunigai, moteriškoji lytis ir ligoniai; jis vadinosi *Miecionikas*

[5] Senas lietuviškų dainų vertimų rankraštis.
[6] *Czacki*. O prawach. – T. I. – S. 275.

nuo žodžio *Mieciones*, kruopos[7]. Tai buvo skystas javų kruopų nuoviras, paskanintas midumi, tam tikrų žolių šaknimis ir kvapais, o kai kada ir kokiomis nors svaiginančiomis substancijomis. Jį gerdavo šiltą, kaip kavą. Šį gėrimą mini padavimai, o senos žyniuonės kai kuriose vietose dar moka jį paruošti; ligoniams tai esąs labai stiprinantis dalykas. Degintą degtinę su medumi žmonės lenkiškai vadina krupniku *(Krupniczek);* tas slaviškas pavadinimas tikriausiai kilęs iš to lietuviško gėrimo.

Aukos

Visų tautų aukos buvo kažkokios vienodos – rėmėsi pirmykščio pasaulio papročiu, kurio Nojus laikėsi po Tvano. Šiuo požiūriu lietuviai niekuo nesiskyrė nuo graikų ir romėnų, nebent tik buvo kai kurių skirtumų, kilusių dėl vietos aplinkybių ir nevienodo apšvietos laipsnio. *Buvo aukų, kurias atnašaujant, moterims buvo draudžiama dalyvauti. Buvo ir tokių, kur ne bet kurį vyrą įleisdavo, ir jos vykdavo slapta*[8].

Kiekviena auka rėmėsi bendromis visų dalyvaujančiųjų vaišėmis, todėl tas, kuris nevalgydavo aukos, savo buvimu ją teršė. *Aukojimo paprotys buvo labai įsišaknijęs tarp senovės lietuvių, tik nežinoma, ar todėl, kad jame dalyvavo visa tauta, ar todėl, jog jis buvo savotiškas visuotinis pasilinksminimas. Juolab kad šios šventės metu (kuri dėl pagarbos šventai vietai buvo pagerbta dievų dalyvavimu) turėjo būti išsaugotas visas grožis, kuklumas ir dievobaimingas elgesys. Tam nesutrukdė net visuotinis krikščionybės įvedimas. Beveik iki XVII amžiaus Lietuvos kaimiečiai per kasmet vykstančias šventes, kurios buvo ypač švenčiamos kaimo parapijinėse bažnyčiose, tai yra po įprastinių pamaldų, dalį maisto ir gėrimų aukodavo bažnyčiai ir prie bažnyčios susirinkusiems varguoliams. Tai buvo akivaizdus aukojimo*

---

[7] Sirvydo žodynas. – P. 116.

[8] *Luc. Dav. – B. I. – S. 87**.

puotų likutis. Vėliau piktnaudžiavimas stipriaisiais gėrimais, kuriuos tikriausiai pristatydavo Izraelio sūnūs ir kurie tais laikais labiau išplito, Vilniaus vyskupą Abraomą Vainą paskatino uždrausti ir visiškai likviduoti tą paprotį[9]. *Bet jis išliko iki XVII amžiaus pradžios, nes Vilniaus vyskupas Bžostovskis dar 1710 metais tą paprotį matė ir griežtai jį uždraudė*[10]. Kai kurias nevalgomas aukų dalis visas sudegindavo ant aukuro; nebaigusius sudegti kaulus nuo suvalgytų mėsų užkasdavo žemėje. Skaitydami atskirus straipsnius, matėme, kokie gyvuliai kokiam dievui buvo atnašaujami kaip auka; apskritai patinus aukodavo dievams, pateles – deivėms. Tačiau visų aukų pagrindas buvo duona ir alus. Ar sutinkant ką nors, ar išleidžiant, duoną ir alų aukodavo namų dievams ir vaišindavo jais svečią. Atnašaujant mažą auką namiškių susibūrime arba ant aukuro, kai būdavo atliekamos kokios nors apeigos, be duonos ir alaus nebūdavo galima apsieiti. Tą patį paprotį aukojant duoną ir vyną nuo senų senovės pastebime pietų tautose. Iki mūsų dienų apie tai Lietuvoje išliko padavimas.

Šio papročio liekanas matome kaimiečių namų šventėse[11]. Tai buvo būtina aukojimo sąlyga, o atnašavimą atlikdavo įvairiai.

1. *Mažoji auka*, kurią atnašaudavo namų šeimininkas, šeimos tėvas arba vyriausiasis iš posėdžio dalyvių. Būdavo atliekama prieš kiekvieną puotos valgį. Vaišių dalyviams susirinkus prie stalo, aukos atnašautojas atsistodavo pirmojoje vietoje, tai yra per stalo vidurį, priešais lauko durų slenkstį. Trumpai pasimeldęs aukštesniesiems dievams, paskui naminiams ir fetišams, jis imdavo priešais gulintį duonos gabalą, įsipildavo į taurę alaus, pamirkydavo jame tą duoną, truputį pašlakstyda-

[9] *Constituciones Synodosum Diaecesis Vilnensis etc. – Vilnae, 1633. Articulus "De ab usibus non nulis hollendis...".*

[10] *Epistola pastoralis. Impressa. – Vilnae, 1740*.*

[11] Jeigu per šias apeigas vartojama druska, tai apeigos priklauso slavų mitologijai; kaip liudija padavimai, lietuviškoje to nebuvo.

vo namų fetišą, jeigu toks būdavo, arba tą vietą, kurioje manyta jį esant, išgerdavo, užkąsdavo duona, o likutį atiduodavo namų šeimininkei, kuri išpildavo ant slenksčio sakydama: „Tebus sotūs šie namai gyventojui, svečiui ir pavargėliui“. Tada atnašautojas pripildavo antrąją gėrimo taurę ir nugerdavo iš jos, o paskui jį – visi iš eilės; tada sėsdavo ir valgydavo. Pakilę nuo stalo, nusilenkdavo namų dievui, atnašautojui ir šeimininkams. Šitokią apeigą, išlikusią padavimuose, pritaikytą prie būdingų dabartinei religijai skysčių, galima pastebėti iki šiol atliekamą kai kuriuose lietuvių kaimuose.

2. *Paprastoji auka* atnašaujama esant didesniam žmonių sambūriui, šventės proga arba per kokią namų šventę, pačiame name arba vasarą – priemenėje. Ši auka nesiskyrė nuo pirmiau aprašytos, nebent tuo, kad atnašautoją kviesdavo iš žynių arba, jų trūkstant, prašydavo išmanantį žmogų ar viršaitį. Šiuo atveju būdavo daugiau meldžiamasi ir buriama, taip pat prieš vaišes ir po jų dainuodavo.

Žyniai, kurie vadinosi *Wejktime*, latviškai – *Wiktums*, turintys atlikti aukojimą, rengdavosi jam. Henenbergerio liudijimu, vaidila, atnašaujantis aukas Atrimpui, turėdavo rengtis tris dienas pasninkaudamas ir gulėdamas ant plikos žemės. Pasak to paties autoriaus, prieš aukos atnašavimą priešais stabus būdavo smilkoma įvairiomis medžiagomis, nelygu koks dievas. Pavyzdžiui, Atrimpui degindavo vašką ir smilkalus.

3. *Metinė sumestinė auka* buvo atnašaujama per šventes, švęstas baigiantis metams. Cituojame Strijkovskį: „Ketvertas arba šešetas kaimų sueina į vieną vietą, susirenka arba tarytum prisikalėdoja pinigų, duonos ir kitų gėrybių; jas pardavę, jeigu bus gavę daug pinigų, tuojau už tuos pinigus perka jautį ir ožį, sueina į vieną namą, kur užkuria didelę ugnį; ten pat jų žmonos supila kvietinius ir grikių miltus, iš kurių pridaro paplotėlių. Paskui viršaitis, jų žynys, stabmeldžių papratimu užsidėjęs ant galvos vainiką, uždeda ranką ant ožio arba jaučio ir prašo visų dievų, kiekvieno atskirai, kuriuos pirmiau išvar-

dijau, idant maloningai teiktųsi priimti tos šventės apeigą ir auką. Tada visi vyrai, sugriebę jautį arba ožį už ragų, veda jį į kluoną ir pakelia į viršų, o žynys viršaitis, persijuosęs rankšluosčiu, antrą kartą šaukiasi visų dievų, bylodamas: „Tai yra garbinga auka ir mūsų tėvų atminimas, idant numaldytume mūsų dievų rūstybę". Paskui šnibždėdamas apeina aplink jautį, papjauna jį, o kraujo neišlaisto ant žemės, bet nuleistą į indą semia ąsotėliu arba taure. Viršaitis tuo krauju šlaksto žmones, o likutį išsidalija į puodelius ir kiekvienas namuose pašlaksto savo gyvulius, kaip mes esame įpratę šlakstyti šventintu vandeniu. Sukapotą į gabalus gyvulį verda katiluose. Vyrai sėdi aplink ugnį, moterys jiems atneša nekeptus tešlinius paplotėlius, o jie, kiekvienas pagriebęs po paplotėlį, mėto per ugnį vienas kitam į rankas, kol apkepa; paskui visą naktį valgo ir geria, dainuoja, pučia ilgus trimitus <...>"

Prūsijos kronikininkai dažniausiai kalba apie šią auką, vadindami ją ožio aukojimu, *Bockheiligung*. Grunau, rašęs savo kroniką apie 1520 metus, pasakoja, kaip savo akimis matęs liudytojas, kadangi jo laikais prūsai kaimiečiai dar slapčia atlikdavo kai kurias stabmeldiškas apeigas. Pasak jo, vaidila, atsisėdęs ant kokios pakylos, kaip iš sakyklos bylodavo žmonėms apie senąją tautos kilmę, garsių didvyrių žygius ir jų dorybes, toliau apie dievų įsakymus, ko jie reikalauja iš žmonių. Paskui buvo dedamos rankos ant ožio galvos, ir toliau apeigos vykdavo taip, kaip Strijkovskio aprašyta. Žmonės viešai išpažindavo savo nuodėmes, manydami, kad jomis įžeidžią dievus. Ožį iškeldavo į viršų, giedodavo ir t. t., o prieš valgydami auką, priklaupdavo prieš vaidilą, vaizduodami neva einą išpažinties, paskui puldavo ant jo, nuduodami, tarytum norėtų jį sudraskyti. Tą Grunau pats matė, ir jam grėsė pavojus būti užmuštam; išsigelbėjo tik todėl, kad mokėjo jų kalbą ir sugebėjo laimėti jų pasitikėjimą, prisiekęs Perkūno vardu neišduoti paslapties.

4. *Didžioji, arba šlapioji, auka*. Per iškilmingą šventę arba kokį nors tautinį minėjimą žmonės, sušaukti vaidilų, susirink-

davo į šventyklas. Lėšos šiai aukai buvo skiriamos iš tautos iždo arba iš kunigaikščiui tenkančių vietinių pajamų. Vaidiloms vadovaudavo koks nors vietinis krivis arba pats Krivių Krivaitis. Tik šiek tiek smulkesnių žinių išsaugojo J. F. R. kronikos autorius. Pamaldų pradžioje žmones šlakstydavo šventuoju vandeniu, pasemtu iš šventojo ežero, šventosios upės arba šaltinio, kuriame nuplaudavo aukai skirtą mėsą. Paskui vienas iš vaidilų tris kartus sušukdavo: „Eikite šalin, netikėliai!“ *(Ejkite szalin nietikiemaj!)* Todėl niekas iš krikščionių nei iš kitatikių negalėjo dalyvauti tame aukojime. Papjovus gyvulį, sukapojus ir nuplovus aukojamąją mėsą, geriausius gabalus, sudėtus į šventuosius krepšius, žyniai tris kartus nešdavo aplink šventąjį medį, užsidėję krepšius ant galvų, o kai tik atsidurdavo tarp medžio ir aukuro, tai yra dievų akivaizdoje, kiekvieną kartą tas mėsas pakeldavo į viršų. Žmonės per visas apeigas laikydavosi kuo didžiausios tylos, o kartais, davus ženklą, iškeldavo rankas aukštyn. Gyvulio galvą, vidurius ir kai kurias kitas dalis sudegindavo. Mėsa ir iškepta tešla atitekdavo kunigams ir žymiausiems iš susirinkusiųjų, o žmonėms – pelenuose kepti raguoliai, putra ir šiek tiek alaus.

5. *Didžiausioji auka*. Ją atnašaudavo pats vyriausiasis žynys Krivių Krivaitis per svarbesnes iškilmes arba per kurio nors turtingo asmens jungtuves. Išlaidos būdavo didelės, nes aukodavo daugybę dalykų. Žinome, kad per panašias apeigas skambėdavo lietuviška muzika. Venecijos pasiuntinys Kantorinis *(Kantorini)* Bergerono kelionių aprašymuose duoda tam tikrą supratimą apie tą muziką, susidedančią iš katilų, būgnų, trimitų, ragų, dūdelių; apie tas aukas galime tik spėlioti, nes duomenų apie jas neišliko.

6. *Auka požemio dievams*, tai yra pragaro dievybėms, nykštukams, genijams ir visoms mitinėms būtybėms, gyvenančioms po žeme. Aukojimo esmė buvo tam tikrų aukojamųjų dalykų apeiginis užkasimas giliai žemėje. Baigus atnašauti kitas au-

kas, tam būdavo panaudojami kaulai ir nesuvalgytos arba nesudegusios ant aukuro liekanos, taip pat moliniai indai, kuriuos sudaužydavo. Gėrimus išpildavo tiesiog ant žemės. Šias aukas užkasdavo aukurų papėdėje arba laukuose, tam tikrose nužiūrėtose vietose. Apie tai jau buvo rašyta.

7. *Nuolatinė auka.* Jos esmė buvo visados degančios ir niekad negęstančios ugnies kurstymas Praurimės, Kurko, Perkūno ir Amžinosios ugnies aukuruose; tą ugnį prižiūrėjo tam tikri žyniai ir žynės. Tam buvo deginamos ąžuolinės malkos iš šventų miškelių, sakai, riebalai. Tam tikromis valandomis ir skambant tam tikriems instrumentams[12] buvo meldžiamasi.

8. *Padėkos auka.* Atnašaujant šią auką, būdavo dėkojama dievams už pergalę, nugalėjus tėvynės priešą, arba už karo žygio sėkmę. Ši auka turi labai žilos senovės bruožų – dar iš tų barbarybės laikų, kai nugalėtojai surydavo karo belaisvius. Heinė pateikia eiles iš Homero, kur Jupiteris priekaištauja Junonai sakydamas, jog verčiau norėtų toliau kariauti, kad tik ji neprarytų Priamo ir jo sūnų kaip žalios mėsos arba iškeptų. Heinė pažymi, kad poetas, savo papratimu vaizduodamas dievus ano meto žmonių pavyzdžiu, nevartoja čia jokios metaforos, bet tiesiogiai vaizduoja žmogėdrystę, kuri graikams Trojos karo metu buvo žinoma. Nėra priežasties abejoti, kad senovės laikais tai buvo bendras lietuvių protėvių paprotys, tačiau labai seniai užmirštas, kadangi kryžiuočių rašytojai, išvardydami pavergtos tautos nedorybes, nebūtų pamiršę tai paminėti. Tačiau šito papročio liekana yra ši auka. Ji susidėdavo iš didžiosios aukos ir bendrų vaišių; jų metu ant laužo sudegindavo ką nors iš žymiausių belaisvių, paimtų su ginklu rankoje kovos lauke, su jo žirgu, su visa karine apranga ir ginklais. Šis žiaurus paprotys buvo pažįstamas herulams, saksams

[12] Šv. Ansgaro gyvenimas; Pretorijaus pastabos.

ir frankams[13], net ir slavams[14]. Tas apeigas lietuviai atlikdavo šitaip. Užsodinę riterį ant žirgo, apvesdavo tris kartus aplink aukojamąjį aukurą; tada, įvedę tarp keturių stulpų, įkastų į žemę, raitelį ir žirgą surišdavo grandinėmis, apdėdavo dervingomis ir sausomis malkomis aukščiau riterio galvos, kad jo nė nebūtų matyti, pagaliau padegdavo. Jeigu būdavo keli vienodai kilmingi belaisviai, liepdavo traukti burtus, kurio eilė.

9. *Auka Laimos, arba Mėnesio, garbei.* Apie tai rašyta straipsnyje apie šią deivę. Kokia tai buvo auka ir kokios jos apeigos – nežinia.

10. *Permaldavimo auka.* Stabmeldžių žynių godumas buvo itin didelis. Dėl savo interesų jie laikė žmones baimėje ir, darydami įvairias intrigas, galėjo pasitelkti į pagalbą Poklių – tą baisųjį dievą, kurio šiurpus vaizdas ir nepaprastas žiaurumas prisidėjo prie daugelio apgavysčių. Beje, baisiausia buvo Poklių pamatyti kieno nors namuose – tai reiškė aiškią dievų rūstybę. Tokiu atveju namų savininkas tikriausiai ne su tuščiomis rankomis skubėdavo pas artimiausią žynį, kuris atnašaudavo permaldavimo auką. Tačiau dažnai to nepakakdavo, Poklius nesiliaudavo gąsdinęs. Šitaip atsitikus, reikėdavo su didesnėmis išlaidomis atnašauti aukas, ruošti vaišes, pamaldas, kurios

---

[13] *Jam Franci, Heruli, Saxones, multiplices crudelitatum species, belluarum more peragebant, quae nationum diversitas superstitionis mancipata altaris, deos suos humano credebant caede mulgeri* (Jau frankai, herulai, saksai yra pridarę visokių žiaurybių; šios įvairios tautos, atsidavusios prietaringos baimės altoriams, tikėjo, kad žmonių aukojimu palenksiančios savo dievus) In script. Rer. Brunsvic. – T. I. – Fol. 28.

[14] ... *Conveniuntque viri et mulieres, cum parvulis, muctantque diis suis hostias de bobus et ovibus, plerique etiam de hominibus christianis, quorum sanguine deos suos oblectari iactitant* (<...> ir sueina vyrai su moterimis ir mažais vaikais, ir skerdžia savo dievams aukas – galvijus ir avis, o dauguma [aukoja] net žmones – krikščionis, girdamiesi, kad jų krauju pradžiuginą savo dievus). *Helmoldus.* – Fol. 115.

negana kad sukeldavo namiškių išgąstį ir nerimą, be abejo, nepigiai kainuodavo. Deja, nežinome, kokia buvo ši pirmiau minėta auka. Jeigu užkietėję rūstybėje dievai dar ir tuo nepasitenkindavo, Poklius apsireikšdavo dvigubai baisesnis. Tada nebebuvo ko delsia: reikėdavo kuo skubiau vykti pas kurį nors garsų krivį arba pas patį Krivių Krivaitį, kuris, priėmęs dovanas, imdavo burti ir kerėti, paskui nurodydavo asmenį, kurio kraujas turįs būti paaukotas dievams kaip permaldavimo auka. Tad namų savininkas būdavo priverstas atiduoti net brangiausią šeimos asmenį arba ieškoti progos, kaip nužudyti nurodytąjį kur kitur ir jo galvą padėti prie Pokliaus stabo. Tačiau plintant apšvietai, ši barbarystė buvo uždrausta ir kruvinoji permaldavimo auka tapo tokia, kad vaidila pats susižeisdavo ir savo kraują atnašaudavo dievams kaip auką, o prie Pokliaus stabo dėdavo gyvulio galvą. Toks trečias Pokliaus pasirodymas turėjo nusmukdyti turtingiausias šeimas, ir visa tai dėl baisaus žynių godumo; kad jie vien šiuo požiūriu vaidino nemažą vaidmenį, netenka abejoti. Nes kas gi nebijos tokių kerštingų dievų, kurie dar trokšta kraujo, nepasitenkindami daugybe ir brangių dovanų. Žynių apgavystė šiuo atveju buvo tokia rafinuota, kad ne tik Pokliaus pasirodymas būdavo baisus ir nesuvokiamas, bet ir atnašaujant permaldavimo auką būdavo galima išgirsti nematomą šnabždesį; tuo Poklius apreikšdavo, kad dievai pasitenkina ta auka[15].

11. *Auka už mirusiuosius.* Ji buvo atnašaujama pragaro dievams per laidotuves ir minint mirusiuosius. Ant žemės būdavo nuliejama dalis gėrimų ir viralų, po stalu numesdavo mėsos naminiams plėšrūnams, nunešdavo į kapus. Atnašaujant dideles aukas, būdavo ir laidotuvių lauže sudeginama daug dalykų, net ir gyvi žmonės. Minėdami žuvusiuosius kare, degindavo belaisvius arba paimtus gyvulius. Dar būdavo tokia auka, kai smilkydavo už mirusius bičiulius; ja kartais baigdavosi Vėlinių iškilmės. Strijkovskis sako: „Kai jau reikia pradė-

[15] Istorikų pranešimai.

ti valgyti, vyresnysis šeimininkas pasemia šaukštu įvairių javų miltų, druskos ir t. t., taip pat paima smilkalų ir pasmilkęs taria: „Ažu visumus prietelius mūsų“ *(Ažu wissumos priatelos musu)*. Tada valgo ir geria net per daug; puota baigiasi senovinėmis dainomis“.

12. *Auka už tėvynę.* Kai kraštą ištikdavo pralaimėjimai ir nelaimės, žyniai kartais įsivaizduodavo, kad užrūstinti dievai trokštą, idant kas nors pasiaukotų už tėvynę pagal jų būrimą, arba reikėdavo, kad kas nors savo noru susidegintų ant laužo ar žūtų kovoje su priešu. Žmonėse dar tebegyvi pasakojimai, kuriuose minimi nutikimai, kai kelios dešimtys abiejų lyčių žmonių leisdavosi sudeginami, kad atpirktų tėvynę, arba kai keli šimtai ryždavosi mirti mūšyje kaip auka; tuomet jie desperatiškai puldavo priešų gretas ir tol kovodavo, kol visus juos iššudydavo. Istorija mena, jog aukštieji žyniai sutikdavo susideginti ant laužo, kad būtų išmelstas dievų palankumas tėvynei; apie tai jau kalbėjome straipsnyje apie Krivių Krivaitį.

13. *Juodoji auka* buvo atnašaujama dievui Gardaičiui. Neturime smulkesnių žinių, kokios buvo šios aukojimo apeigos. Jas atlikdavo signotai, tad turėjo būti tokios pat laukinės kaip skandinavų, nes lietuviai su jais išpažino bendrą mitą. Auka vadinosi *Judime.* Skaityk straipsnį apie Gardaitį.

14. *Pranašaujamoji auka.* Šią barbarišką auką mini Prūsijos kronikininkai. Jeigu būdavo ketinama pradėti karą su kokia šalimi arba jeigu gynybinio karo metu norėdavo sužinoti, ar seksis savosioms pajėgoms, tai stengdavosi paimti gyvą priešų karį. Atlikę maldas ir būrimus, belaisvį pastatydavo žmonių akivaizdoje; žynys, vyriausiasis iš susirinkusiųjų, smogdavo jam peiliu į krūtinę. Jeigu kraujas plūsdavo srove, tai būdavo geras ir sėkmingas ženklas, priešingai, jeigu vos lašėdavo, tuomet nebuvo ko tikėtis sėkmės kare; puolamąjį karą sustabdydavo, kol dievai parodys geresnį ženklą. Po to belaisvį sudegindavo.

15. *Apžado auka.* Kartais žygiuojant į svetimą žemę grobio, būrio vadas duodavo apžadą, kad gražiausią grobį paau-

kos dievams. Tokiu atveju, jeigu į rankas patekdavo itin graži mergaitė, – o tokio grobio buvo labai vaikomasi, – kurios grožis, o todėl ir vertė viršydavo kitus paskirus pagrobtus dalykus, tokią mergaitę sugrįžę į tėvynę paaukodavo dievams. Kronikos tyli, ar sudegindavo gyvą, ar pirma užmušdavo. Tikra tik tai, kad ją išpuošdavo vainikais, gėlėmis, aprengdavo puošniais drabužiais ir atlikdavo įprastines aukojimo apeigas[16].

16. Prakeikimo auka būdavo atnašaujama tuomet, kai žynys ką nors prakeikdavo ir ištremdavo iš šalies. Tuomet prie aukų ugniakuro pjaudavo galviją, iš jo išimdavo vidurius ir sudegindavo, nes su jais nebuvo galima kitaip elgtis. Ten prie bet kurios aukos sukalbėdavo prakeikimo formulę, o po to viską sumesdavo į pelkę.*

17. *Arklio auka.* Jeigu grobiamasis žygis pavykdavo, trečdalį grobio skirdavo paaukoti dievams; jį priimdavo Krivių Krivaitis. Tokiu atveju vieną iš pagrobtų arklių liepdavo nujodyti, kol kris, o tada Krivių Krivaitis, papjovęs savo ranka, sudegindavo jį ant laužo.

Dievams taip pat būdavo aukojamas arklys tam tikro plauko, su tam tikrais įgimtais ženklais. Prūsai teikdavo pirmenybę širmiems, kitos provincijos – juodžiams, dar kitos – kitokio plauko, tad kiekviena lietuvių genties tauta turėjo atskirą savo pasirinktą plauką ir su juo ypatingus ženklus. Tokių arklių nederėjo naudoti savo reikalui, o jeigu kam nors kumelė atvesdavo švento plauko kumeliuką, reikėdavo deramai ir rūpestingai auginti iki penkerių metų, o paskui atiduoti vyriausiajam žyniui, kurio galioje buvo jį sudeginti kaip auką arba pakeisti kitu ir pačiam juo naudotis, arba parduoti į kitą provinciją ar į užsienį.

Kronikininkai aiškiai liudija, kad kruvinų aukų apeigos atėjo iš gotų. Kad nuramintume žmoniškumo gynėjus, turime

---

[16] Įrodymui Hartknochas pateikia: Litterae Gregorii Papae IX // Apud *Odoricum Raynaldum*. Annales ecclesiasticae. – Ad annum 1232. – Nr. 7.

pasakyti, jog tų kruvinų aukų atnašavimo papročiai gyvavo ne ilgiau kaip iki XIII amžiaus vidurio, o kai kurie buvo panaikinti gerokai anksčiau. Vietoj žmonių aukojo gyvulių kraują arba atnašaudavo aukų imitacijas – paprastai degindavo atvaizdus, nulietus iš vaško.

Kai dėl atskirų aukų atnašavimo kuriam nors iš dievų, kronikininkai specialistai to neaprašo, tik priduria, kad senais laikais, kai svarbiausioji šventykla – prūsų Romovė – dar nebuvo galutinai sunaikinta, kur nors kitur atnašauti iškilmingų aukų vyriausiems dievams nederėjo. Vėliau žyniai, išlaškyti po Lietuvos kraštus, tam įkūrė daugybę asmeninių šventyklų arba visur pristatė aukurų. *Saulės tekėjimas buvo aukų atnašavimo laikas**.

Išpažintis

Prie apeigų, atliekamų per atnašavimą, dar priklauso išpažintis. Strijkovskis, įsitikinęs, kad lietuviai atlikdavo išpažintį, rašo apie tai 147 puslapyje, remdamasis senųjų kronikininkų pranešimais ir savo paties duomenimis. Kronikininkas Grunau pasakoja, kad buvęs toje išpažintyje, kai atsitiktinai patekęs į kaimą, į ožio aukojimą. Jis net turėjęs prisiekti Perkūnui, kad tos apeigos neišduosiąs vyskupui. Tą išpažintį jis taip aprašo: kiekvienas vyras atsiklaupdavo prieš sėdintį vaidilą ir išpažindavo savo nuodėmes; vaidila atgailai vienus tampė už plaukų, kitiems skaldė antausius, trečius gerokai apmušdavo lazda. Pagaliau atgailautojai apmušė ir patį vaidilą. Į moteris jis kreipėsi gražia kalba, ragindamas atlikti tik bendrą išpažintį, ir mokė, kaip elgtis, idant patiktų dievams, ir davė daug kitokių pamokymų. Iš to matyti, kad įvedus krikščionybę buvo pamėgdžiojama katalikų išpažintis, kurios apeigos kažkaip nuo seno susiklostė stabmeldystėje. Vaidilos priimdavo išpažintis kaimiečių, kurie slapčiomis dar laikėsi senojo tikėjimo. Tačiau tikra turėtų būti ir tai, kad kažką panašaus lietuviai

turėjo ir pačioje stabmeldiškoje religijoje. Toliau net matysime, kad jie turėjo nuodėmių išpažinimo dieną.

Priesaikos

Prie aukų priklauso ir priesaika, kadangi tai geranoriška savo paties sąžinės auka. Antikos žmonės duodavo dvejopas priesaikas: vienokią paprastą, kai būdavo prisiekiama kokiam galingam ir kerštingam dievui: *Me Hercule, Me Jove,* tegu Herkulis, Jupiteris bus man maloningas; kitokią su užkeikimu, kreipdamiesi į Stikso vandenis, į pragarą ir kitas mitines pabaisas arba į Cezario gyvybę, į jo barzdą, kadangi jo pyktis būdavo toks pat baisus kaip ir anų.

Lietuviai savo priesaikas duodavo visai panašiai: visi sakydavo (tai ir dabar yra kaimiečių paprotys) „dėl Dievo" *(Dali Dewu)*, taip pat: *Kad man Perkunas sumusztu;* tai reiškė šaukti dievus būti liudytojais. Priesaikos su užkeikimu taip pat dar tebegirdimos, formulė buvo: „Kad aš skradžiai prapultau" *(Kad aż skradziu prapołtu)*. Senovės prūsų papročiu prisiekiantysis laikydavo dešinę ranką prie savo gerklės. Kaip liudija Hartknochas (p. 548), šis paprotys dar ilgai gyvavo kryžiuočių valdomoje Prūsijoje, nes ši religinė apeiga sutvirtindavo priesaiką labiau nei pirštų padėjimas ant Evangelijos. Tokio pat tautinio papročio laikytasi ir kituose lietuvių genties tautų kraštuose, kurie atsidūrė svetimųjų valdžioje. Arntas *(Arndt)*[17] pateikia priesaiką su užkeikimu, kurios reikalauta iš latvių kaimiečių jų senoviniu papročiu: kad tapčiau juodas kaip anglis, subyrėčiau kaip žemės dulkės, kad virsčiau akmeniu. Šaltinis yra senųjų teismų sprendimai, priimti tikrojoje Lietuvoje, besiremiantys skrutinijomis, arba tardymais, kurių metu liudytojai prisiekdavo; ten pasakyta: „Gerieji žmonės, verti pasitikėjimo, dėjo kepures *(pokładali szapki)*". Tai buvo senovinis

[17] Liefländische Geschichte (1757 metų leidimas. – P. 32).

lietuvių liudijimo būdas su užkeikimu arba priesaika. Žinomai gero elgesio ir pasitikėjimo vertas liudytojas dėdavo savo kepurę ant stalo priešais teisėją ir sakydavo: „Kaip aš tą kepurę atiduodu į tavo rankas, taip esu pasirengęs atiduoti savo galvą, laiduodamas, kad mano liudijimas yra sąžiningas“. Šie paprasti žodžiai, kupini nuoširdaus išpažinimo ir ryžtingai raginantys pasitikėti, yra senųjų lietuvių būdo bruožas; jiems liudytojo sąžiningumas buvo ne žaislas. *Jeigu priesaiką duodavo tam, kad kas nors būtų išteisintas, tai tas, kuris norėjo būti išteisintas, sakydavo priesaikos žodžius, o kaip užstatą duodavo tam tikrą pinigų sumą, pavyzdžiui, rublį grašiais; jeigu ieškinį pateikusi pusė sutikdavo su priesaikos žodžiais, tai yra su kepurės padavimu, priesaiką priimdavo, bet jai būtinai reikėjo sumokėti rublį grašiais, kurie buvo kepurėje. Kartais toji pusė, kuri norėjo būti išteisinta, pasišaukdavo ieškinį pateikusią pusę arba jos liudytojus ir paduodavo kepurę pirma įdėję rublį grašiais; jeigu priesaiką priimdavo, prie tų pinigų pridėdavo besibylinėjančių teisme arba jų liudytojų, o kartais ir visų iš karto kepures. Tą užmokestį paimdavo prisiekusioji pusė, dalį pinigų atidavusi teismui*[18].

Tokios priesaikos turėjo būti žinomos jau labai senais laikais, o po unijos jas pažino ir lenkai, nes labai sena patarlė sako: „Tas, kuris vežime turi pasikinkęs šešis arklius, kuris dėžutėje turi tūkstantį dukatų, o priešininką – už dviejų mylių, tas gali drąsiai dėti kepurę ant stalo“[19]. Tai išrašyta iš XVI amžiaus vietinių dokumentų[20].

Pasak Lietuvos statuto, įrodymai daugiausia remdavosi priesaika, nes šis aktas visuomet būdavo laikomas religiniu ir

---

[18] *Komisijos dekretas apie valstiečių ginčą su Slucko bažnyčios klebonu (Wizerunki Naukowe. – 1836. – T. X. – S. 128–138).*

[19] *K. Vuičickio tyrinėjimai*.*

[20] Šis senovinis paprotys Lenkijoje gyvavo XIII amžiuje ir XIV amžiaus pradžioje. Skaityk apie amžinųjų dokumentų patikimumo sutvirtinimą *per pileum vel caputium* (kepure arba nuometu). *Czacki.* O prawach. – T. II. – S. 156. – Nota nr. 1497.

darydavo žmonėms didelį įspūdį. Sulaužęs priesaiką, kuri rėmėsi tautiniais papročiais, faktiškai būdavo prakeiktas ir negalėjo gyventi ilgiau kaip metus.

V skyrius
ŠVENTĖS, IŠKILMĖS

Klaidinga Čackio nuomonė[1], esą lietuviai germanų pavyzdžiu skaičiavę laiką ne dienomis, o naktimis. Tą pastebėjęs Neliubavičius *(Nielubowicz)* vienoje senoje lietuviškoje dainoje. Hartknochas, mėgstantis viską pritempti prie germaniškų ženklų, išvadą apie tokį pat laiko skaičiavimą daro iš spėliojimų, nes senovės prūsai daugelyje dalykų mėgdžioję gotus[2]. Bet Dusburgietis, artimiausias lietuvių genties tautų senovės liudytojas, sako aiškiai, kad senovės prūsų laiko skaičiavimas buvo visiškai toks pat kaip kryžiuočių; tarpusavio susitarimuose nustatytą dienų skaičių pažymėdavo įpjovomis arba mazgeliais[3]. Tą patį patvirtina liaudies padavimai ir archyvuose išlikę duomenys iš XIII amžiaus.

Lietuviai nuo seniausių amžių dalijo laiką į valandas *(Walunda)*[4], o jos skirstytos į dienos ir nakties. Buvo 12 dienos ir tiek pat nakties valandų. Valandų trukmę matuodavo vandens laikrodžiais *(Bodziawołas)*. Beje, nežinoma, nei kokia buvo dienos, nei kokia nakties valandos trukmė, atsižvelgiant į įvairius metų laikus, kadangi mūsų klimate dienos ir nakties

[1] O prawach. – T. I. – S. 78.
[2] P. 166.
[3] Pars III. – Cap. 5.
[4] Sirvydo žodynas. – P. 62.

trukmė labai skiriasi. Tikra tiktai, kad valandos skyrėsi nuo mūsų dabartinių laikrodžių valandų, kad šitokia valanda, perimta iš lenkų kalbos, vadinasi adyna *(Adina),* o laikrodis –*Adinikas*. 24 valandų para vadinosi *Meta.*

Laiko tarpus skaičiuodavo dienomis, jie būdavo septyndieniai *(Septiniu dienu)*. Savaitę pradėdavo skaičiuoti nuo penktadienio, nuo poilsio dienos, kuri buvo Perkūno šventė.

Jau anksčiau matėme, kad žyniai pagal dangaus kūnų judėjimą apskaičiuodavo metus, pažino Zodiaką ir metus dalijo į mėnesius *(Menuo)*, kurie trukdavo nuo jauno iki jauno mėnulio. Todėl metai būdavo mėnulio ir, palyginti su saulės metais, turėdavo daugiau kaip 12 mėnesių. Praėjusius metus žymėdavo mazgeliais, įpjovomis arba ženklais šventyklose, įspaustais į mūrą, kaip matėme anksčiau.

Kaip pažymi ponas Rėza, dar jie turėjo laiko dalijimą į devynis periodus, perimtą iš skandinavų, bet smulkesnių duomenų apie tai neturime.

Štai lietuviški mėnesių pavadinimai iš kalendoriaus, esančio senose maldų knygose, išspausdintose pamaldų reikalui. Kadangi mitologiniai metai prasidėdavo nuo balandžio, tai juos išvardysime šia tvarka:

1. Balandis, *Karwilis,* kitaip *Bałan*, kadangi deivė Milda, kuriai skirtas šis mėnuo, taip pat vadinosi Balande *(Bałandzie)*. Dėl to šį mėnesį vadindavo Mildžiu *(Mildziu)* arba *Mildwinis.*

2. Gegužė *(Gieguzie)* reiškia gegutę.

3. Birželis, *Siejas menuo,* kada buvo sėjami vasariniai javai, kitaip *Birzielis*, turintis pavadinimą arba nuo dievaičio Biržulio, arba nuo beržo *(Birzinas)*.

4. Liepa – šieno pjovimo *(Sienpiu)* mėnuo.

5. Rugpjūtis *(Rugpiutis)*, arba pjūmenės *(Piumonies)* mėnuo.

6. Rugsėjis *(Rugsiejis)*, rugių sėjimo mėnuo.

7. *Spaliu menuo*, pavadinimas perimtas iš lenkų. Kitaip vadinęsis septintuoju *(Septininis)*.

8. Lapkritis *(Łopakritis)*, iš lenkiško pavadinimo.

9. Gruodis *(Sijkis)* turi reikšti smarkius šalčius. Lasickis *Sikies* vadina apeiginius aukų atnašavimo paplotėlius; gali būti, kad tas pavadinimas veikiau kilęs iš tų aukojamųjų paplotėlių, kadangi šį mėnesį būdavo dažnai aukojama.

10. Sausis *(Sausis);* tai mitologinis žodis, todėl sunku išaiškinti. Pasak kai kurių lietuvių kalbos mokovų, jis turįs reikšti kažkokį dievą, apie kurį nieko negalėjome sužinoti.

11. Vasaris *(Wassaris)* – pavasarinis, arba veikiau *Pawassaris.* Kitaip pasak kunigo Sirvydo: *Lutis* (liūtis) – lietingas, arba *Pusis*, taip pat ir *Pustis*, keliamasis.

12. Kovas *(Kawas)* – buvo skirtas karo dievui; lietuvių metuose tai pirmas ir paskutinis mėnuo, kadangi nuo patekančio jame jauno mėnulio prasidėdavo metai.

Papildomų mėnesių pavadinimai mums nežinomi.

Latviai ištikimiau išsaugojo senųjų mėnesių atminimą pagal skaičiavimą nuo jauno iki jauno mėnulio. Todėl jų mėnesiai neatitinka mūsiškių arba nesutampa su mūsų kalendorių skaičiavimu, nes jų yra trylika. Taip nurodė Stenderis[5].

Išvardykim mitologinių metų mėnesius eilės tvarka.

1. *Séhrśnu mehneśs*, sutrumpintas mėnuo, kitaip vadinasi *Szkihbajs mehneśs*, kreivasis mėnuo. Kadangi jis būdavo praėjusių ir prasidedančių metų sandūroje, jo dienų skaičius turėjo būti nepastovus, jų būdavo per maža arba per daug. Jis pradėdavo metus nuo balandžio jaunaties kovo mėnesį, todėl atitiko lietuvių karvelį *(Karwilis),* taip pat vadinosi balandžių mėnesiu *(Balloszu mehneśs).*

2. *Sullu mehneśs*, sulos mėnuo, kadangi iš medžių ima tekėti sula. Jis prasidėdavo nuo balandžio jaunaties.

3. *Łappu mehneśs*, lapų mėnuo, nes toje šiaurės šalyje sulapoja medžiai. Kitaip vadinosi *Sehjas mehneśs,* sėjos mėnuo, – taip pat kaip lietuvių. Apimdavo pusę gegužės ir birželio.

4. *Żeeda mehneśs*, žiedų mėnuo.

---

[5] Lettische Grammatik.

5. *Leepu mehneśs*, liepa.

6. *Śuńn mehneśs*, šunų, karščių mėnuo.

7. *Sillu mehneśs,* viržių žydėjimo mėnuo.

8. *Mikkelu mehneśs,* švento Mykolo mėnuo, kadangi prasideda prieš šv. Mykolą. Seniau, stabmeldystės laikais, vadinosi *Wella mehneśs*, deivės Velionos mėnuo, arba *Żemlika mehneśs*, vėlių maitinimo mėnuo; *Żemme likt* reiškia dėti ant žemės, nes tą mėnesį dėdavo valgius ant kapų ir vykdavo Vėlinių apeigos, kurias latviai vadina *Deewa deenas*, Dievo dienos.

9. *Sallas mehneśs*, vilčių mėnuo, apimdavo laiką nuo spalio mėnesio jaunaties iki lapkričio mėnesio jaunaties, todėl į jį patenka ir šventas Martynas, tad kitaip jį vadina *Mahrtina mehneśs.*

10. *Wilku mehneśs,* vilkų mėnuo.

11. *Śwehtku mehneśs*, švenčių mėnuo.

12. *Zeemas mehneśs*, žiemos mėnuo.

13. *Swetśczu mehneśs,* žvakių mėnuo, juo paprastai baigdavosi metai.

Dabar peržvelgsime šventes ir iškilmes, kurių atminimas pasiekė mūsų laikus.

Nuomenujo (Nauménulis?)

Jaunačių šventė. Kiekvienas pirmasis penktadienis po mėnulio jaunaties būdavo švenčiamas labiau už kitus. Taip pat per pirmą tokią jaunaties šventę būdavo deginamos tam tikros aukos, atitinkančios Zodiako ženklus.

Sutinkai (Sutiktuvės?)

Pavasario šventė. Pirmoji metų diena buvo iškilminga šventė, švenčiama deivės Pergrubės ir pavasario garbei. Tai pirmoji diena lietuvių *Kovo** mėnesio, kuris prasideda apie kovo 22

dieną pagal naująjį kalendorių, nuo balandžio mėnesio jaunaties. Kai kurių kaimų valstiečiai, ypač Pietų Lietuvoje, dar prisimena tokią šventę. Šventę sudarė tai, kad mergaitės bėgdavo už kaimo tekančios saulės link. Vos nušvitus pirmajam ryto saulės spinduliui, mergaitės, lengvai apsirengusios ir basos, bėga dainuodamos dainą, kad jos einančios pasitikti pavasario. Pribėgusios kaimo galą, grįžta atgalios, šokinėja, dainuoja, ploja rankomis, perbėga per visą kaimą ir linksmai skelbia, kad atėjo pavasaris. Paskui viename iš namų jos randa paruoštas vaišes; ten susirinkęs jaunimas ilgai linksminasi. Strijkovskis, savo akimis matęs tą nykstančią šventę, piešia mums senovinių apeigų vaizdą. Jis pasakoja, kad tuo metų laiku būdavo atnašaujamos aukos pirmaeiliams dievams, o ypač Pergrubei, lietuvių Florai. Keli kaimai suberia grūdų alui ir duonai (pyragui? – *R. J.*), susirenka į vieną erdvų namą. Ten viršaitis arba atnašautojas, stovėdamas prieš ryką su alumi, padėtą ant stalo, kalba maldą, prasidedančią žodžiais: *O! Wespocie Dewe musu Pergrubi* etc., kurią mūsų kronikininkas taip verčia: „O mūsų viešpate, deive Pergrube, kuri nuvarai bjaurią žiemą, o teikiesi visoje žemėje auginti žolę, žalumynus ir gėles, prašome tave, kad mūsų pasėtus javus ir tuos, kuriuos sėsime, teiktumeisi dosniai padauginti, kad varpos didelės augtų, o visas rauges teikis pati sutrypti“. Šitos pačios maldos, matyt, verstos iš eiliuotos giesmės, pradžią Lasickis pateikia tokią: „Tu išvarai žiemą, parneši malonų pavasarį, su tavim ima žaliuoti laukai ir sodai, su tavim sužaliuoja miškai ir miškeliai...“ Atkalbėjus maldas, viena po kitos atnašaujamos aukos: pirmoji Pergrubei; antroji Perkūnui, kad jis sulaikytų griausmą, krušą, žaibus, lietų, audras ir visas žalingas atmosferos permainas ir nukreiptų jas nuo Lietuvos žemės; trečioji šviesos dievui Švaistikui, idant teiktųsi skaisčiai ir maloniu veidu apšviesti javus, pievas, daržus ir visokius gyvulius; ketvirtoji Pilvytei, kad leistų pripildyti klojimus laimingai nuimto derliaus; toliau iš eilės vienuolikai dievybių, o iš viso penkiolikai pirmaeilių dievų at-

našaujamos aukos, kaip tai aiškiai liudija Strijkovskis, kuris priduria: „O jeigu pereitais metais buvo blogas javų derlius, tuomet, išpažinę savo nedorybes, kad to užsitarnavo už nuodėmes, prašo Aušlavį, ligonių ir luošių dievą, idant tarpininkautų prašydamas kitų dievų – Pergrubės, Perkūno, Švaistiko, Pilvytės, kad ateinančiais metais būtų jiems maloningesni". O kaip šią auką atnašaudavo, apie tai šioje vietoje istorikas nekalba; kadangi pasakojime figūruoja rykas su alumi, reikia manyti, kad auką gerdavo; apie tai bus toliau, kur aprašomos viršaičio atliekamos aukojimo apeigos[6].

Sekminės *(Sekmine [7])*

Piemenų šventė. Apie mūsų gegužės mėnesio vidurį, kai paprastai būna krikščionių Sekminės, gyvulių piemenys švenčia piemenų dievo Ganiklio, deivių Lados ir Saulės šventę.

---

[6] *Meletijus apie tai kalba labai aiškiai. Rašo, kad aukotojas iš rago gerdavo alų, o po jo ir visi kiti, dalyvavę atnašavime*.*

[7] *„Sekmine" reiškia septyni, lietuviškai rusiška kalba – „siemucha", nes švenčiama savaitę po Velykų. Tuo tarpu ekskunigas A. Jucevičius tos šventės metu atliekamas apeigas vadina „Bandinikaj". Jis pateikia dainą, kuri žemaičių tarme skamba taip:*

Ganiklinis dewajte,
Ganik mana karwajte,
Ganik mana patilka,
Ne lejsk wagi wilka.

Ganau, ganau awele,
Aż tau wilkie ne bijau,
Su saulinejs płaukajs.
Tawi diewas ne lejs.

Lado, lado Saule
Duok jam samcziu per gałwa.
*(Tygodnik Petersb. – 1839. – Nr. 38)**.*

Mano kampe buvo šitoks šios šventės šventimo paprotys; daug kas iš jo išliko iki šiol, o kitkas tebegyvena senų žmonių atmintyje. Tą dieną piemenys ir piemenės, švariai apsirengę, užsidėję gėlių vainikus, nuo ryto vaikšto nuo namo prie namo po visą kaimą; šeimininkės duoda jiems įvairių dovanėlių, maisto, ypač pieniško. Tik apie vidudienį toje vietoje, kur ganosi banda, uždega didelį laužą; vadovauti išrenkamas vaišių karalius, kuriuo paprastai būna koks nors senis arba senutė. Tuo tarpu išdykauja, pučia trimitus, šoka, dainuoja; prie tų dainų priklauso ši, dainuojama gana gražiai, kartais choru:

Galvijų piemenų choras

Gongele Dewute,
Gan mane karwute,
Gan manu pottiłke,
Ne łajsk wagu wiłke.

(Ganyklos dievuti,
Ganyk mano karvutę,
Ganyk mano jautuką (?),
Neleisk vagies vilko).

Avių piemenų choras

Ganau, ganau awijou,
Až tau wiłke nebijou,
Su saulinej plaukaj
Dewas tau nełajskaj.

(Ganau, ganau aveles,
Aš tau, vilke, nebijau,
Su sauliniais plaukais
Dievas tavęs neleis).

Abu chorai drauge

Lado, Lado, Saułe,
Sumti per gałwe.

(Lado, Lado, Saule,
samtį per galvą.)

Pirmasis choras dainuoja apie Gongelą, arba Ganiklį, piemenų dievaitį, antrasis mini Santvarą, arba Saulę, visi kartu šaukiasi deivės Lados, taip pat Saulės, arba Lėliaus, tos deivės sūnaus. Aukojamuoju samčiu galima sėkmingai nuvyti bandos priešą vilką. Šią dieną banda ganosi be jokios priežiūros, nes manoma, kad žvėrys jai negresia. Reikia manyti, jog tose vaišėse galėjo dalyvauti tik tikri piemenys. *Dar beveik iki XVI amžiaus pabaigos žemaičiai švęsdavo tą šventę. Jos metu atnašaudavo sudėtines aukas*[8].

Rasa *(Rassa* [9]*)*

Rasos šventė. Švento Jono Krikštytojo šventės išvakarėse, tai yra birželio 23-iąją, deivės Lados garbei būdavo švenčiama Rasos šventė. Kronikos rodo, kad ją švęsdavo visą mėnesį – nuo gegužės 25 dienos iki birželio 25 dienos; tai neįtikėtinas dalykas. Kaipgi žemdirbių tauta galėtų taip ilgai linksmintis ir švęsti tokiu žemei dirbti patogiu laiku. Laikotarpį beveik nuo piemenų šventės iki Rasos šventės reikia veikiau laikyti gražiausio metų laiko kaimo linksmybių tęsiniu; žemės ūkio darbų dar nesunkina kaitros; šienapjūtė, daržų priežiūra, ravėjimas ir t. t. ne itin nuvargina žemdirbius; marios gėlių, ramus

[8] *Rostovskis. Lietuvos istorija. – P. 118*.*

[9] Rasos pavadinimas perimtas iš slavų kalbos; senprūsių kalba – *Kekyris.*

dangus, pirmieji žemės vaisiai – viskas skatina džiaugtis; dainos, žaidimai, kaimo pramogos, visas kaimas kvėpuoja malonumu. Tuo metu Lietuvos kaime viešpatauja visuotinė linksmybė, o seniau, laimingesniais laikais, ji buvo dviguba. Tai turėjo kronikininkams duoti dingstį manyti, kad šventė Lados garbei trukdavusi ištisą mėnesį. O iš tikrųjų ši šventė prasidėdavo naktį prieš birželio 24 dieną, ir ta naktis iš tikrųjų vadinosi Rasa; ją švęsdavo beveik visos šiaurės tautos, nes jos bendrai garbino deivę Ladą; rusinai tą šventę vadino Kupala, lenkai – Sobutka[10]. Lietuviai iki šiol švenčia šią naktį kaimuose ir miestuose, net Vilniuje. Vėlų vakarą visuomet vienoje vietoje, labai senu papročiu laikomoje šventa, pievose, susirenka minios žmonių, ten pastatomos palapinės, įrengiamos būdos, muzika, gėrimai, žmonės šoka, laido ugnis, dainuoja visą naktį. Ši šventė stabmeldystės laikais tikriausiai turėjo savo religinių apeigų; duomenys apie jas mūsų nepasiekė, išskyrus tai, kad degino laužus ir per juos šokinėdavo; bene dar nešiodavo tam tikrus žibintus ir deglus; šokančios mergaitės bijodavo, kad jas gali užpulti Pušiniai, arba Lietuvos satyrai. Auštanti diena buvo šventė, tada skindavo žalumynus, vartojamus užkalbėjimams.

Slavų mitologai pažymi, kad ši šventė, slavų vadinama Kupala, siejosi su maldomis upėms ir šaltiniams. Turbūt ir lietuviai, kurie savo tekančius ir stovinčius vandenis laikė šventais, tą dieną atnašaudavo jiems aukas, kurias įmesdavo į vandenį. Gal ne todėl praminė šventę Rasa, kad, antikinių žmonių manymu, upės esančios jūrų vaikai arba susidarančios iš jūros garų, iš kurių ir rasa krinta. Reikia manyti, jog Rasos šventė

---

[10] Sobutkos pavadinimas kilęs visai ne iš subatos (šeštadienio. – *R. J.*), paskutinės savaitės dienos, bet iš žodžio *sobit', przysposobić, zasobić, zasob*, tai buvo tarytum pasiruošimo diena, pasirengimo lauko darbams momentas, kadangi šiltesniuose kraštuose šventė beveik remiasi į javapjūtę.

tuo skyrėsi nuo visų kitų švenčių, kad nesibaigdavo mirusiųjų minėjimu.

Papjūmenė *(Papiumene)*

Pjūties šventė. Ji švenčiama liepos mėnesį, pradėjus rugiapjūtę, kai saulė įžengia į dangiškojo Liūto ženklą. Lasickis trumpai pamini, kad šeimininkas, nupjovęs patį pirmąjį pėdelį rugių, parsinešdavo jį namo ir rytojaus dieną prasidėdavo rugiapjūtė. Stabmeldystės laikais šis pėdelis tikriausiai būdavo vartojamas tam tikroms religinėms apeigoms, atliekamoms namuose. Prūsijos kronikininkai šios šventės pagrindu vaizduoja bendras viso kaimo vaišes, kuriose buvo valgoma nauja duona; jeigu atsitikdavo, kad kas nusižengdavo dievams, tai jį įpareigodavo sumokėti baudą pinigais bendrųjų vaišių sąskaiton. Mano kampe ši šventė dar švenčiama. Be abejo, jai jau trūksta daugelio seniau darytų apeigų; aprašysime išlikusias. Pradėjus rugiapjūtę, pirmoji pjovėja, vos užgriebusi pjautuvu ir nupjovusi pirmą rugių saują, atideda ją į šalį; tuo tarpu dirbama dainuojant dainas apie rugiapjūtę; paprastai tas trunka visą dieną, dainininkės paeiliui keičia vienos kitas; kitu metų laiku ir dirbant kitus darbus, tų dainų visai negirdėti; skiriasi net jų melodijos, jos yra gerklinės, labai ištęstos, skardžios, visai panašios į tas, apie kurias graikų ir romėnų antikos tyrėjai mini, kad jas dainuodavę kaimiečiai. Baigus dienos darbą, pirmoji pjovėja, pasidabinusi gėlėmis, eina į dvarą visų pjovėjų priešakyje, nešdama minėtąją rugių saują; dainuoja vis tas pačias dainas, bet dvigubai garsiau, nes dainuoja visos kartu, o lauke dainuodavo tik po dvi. Atėjusios atiduoda ponui rugių saują, surištą į pėdelį, trumpai linki, kad sėkmingai sulauktų laimingos rugiapjūtės pabaigos. Tada būna nedidelės vaišės. Visa rugiapjūtė Lietuvoje yra linksmybės ir dainų metas; tų dainų melodijos, girdimos iš toli, yra labai malonios, jas galima girdėti už tūkstančio žingsnių, tokios yra skambios. Ru-

giapjūtė Lietuvoje – tai beveik nenutrūkstama šventė: švarūs pjovėjų drabužiai, vikrumas, giedri veidai; linksmą dainavimą vos kelioms valandoms nutildo naktis. Visi lauke, visi užsiėmę javapjūte. Šių karštymečio darbų sunkumas, atrodo, ištirpsta visų linksmume. Keistas dalykas, kaip tos lietuvės gali ištverti – šitiek darbų ir šitiek linksmybės! Tegul tik pasitaikys smuikininkas ir šiokios tokios vaišės, ir jos, parėjusios iš rugiapjūtės, pasiruošusios šokti per naktį ir su aušra vėl eiti į darbą. Antikos žmonės tą šventę vadino *Praorsiae* arba *Praerosiae* (Nugraužtuvės), liaudiškai – *Praeacturiae;* ją švęsdavo taip pat su tam tikromis religinėmis apeigomis.

Dapjūmenė *(Dapiumene)*

Pabaigtuvių šventė. Paskutinė rugiapjūtės diena Lietuvoje yra šventė, kurią švenčia kiekvienas žemdirbys. Štai kaip ji vyksta mano kampe. Iš baigiamų pjauti javų paskutinės saujos pjovėjos nupina vainiką, išdabina jį gėlėmis, kvapniais žalumynais. Iš savo tarpo išrenka vieną jauną moterį oracijai sakyti; vakare, baigus darbą, eina į dvarą; jų priešakyje toji pjovėja, vainikuota tuo vainiku; skardžios dainos lydi linksmą kompaniją, bet jos skiriasi nuo pjūties dainų. Atėjus į dvarą, toliau dainuojama, kad būtų išdainuotos būdingiausios tai šventei dainos; jas baigiant, išeina šeimininkas vainiko pasitikti, nešinas lėkšte su duona ir puodeliu alaus; pjovėjos tatai priima. Įėjus į namą, pjovėja, stovėdama priešais šeimininką, linki geros sveikatos, kad laimingai suvartotų šį derlių, sulauktų naujo. Tada nusiima vainiką nuo galvos, padeda ant gražios skarelės, laikomos dešinėje rankoje, atiduoda šeimininkui, kuris jį padeda ant stalo kaip Dievo dovaną, o atgal grąžina skarelę, pridėdamas dovaną – pinigų. Žemdirbių šventė baigiasi vėlyvą naktį vaišėmis, muzika, dainomis. Tačiau senovėje, be šito privataus, kiekvienam šeimininkui įprasto šventimo, būdavo viso kaimo arba valsčiaus bendra šventė, visiems ūkininkams

visiškai nuėmus derlių; tuo metu būdavo atnašaujamos aukos. Tokią žinią Lasickis paliko mums iš savo duomenų apie tai, ką buvo pastebėjęs prūsų tautoje sūduviuose. Grunau, gyvenęs XVI amžiaus pirmojoje pusėje, savo akimis matė tokią šventę; abiejų autorių aprašymai sutampa. Jais remdamiesi, išdėstysime visą dalyką. Bendruomenė arba valsčius susirenka į vieną erdvesnį klojimą, atsivesdami su savim ožį. Tuo tarpu viduje užkuria ugnį; moterys iš kvietinių miltų minko tešlą. Kai jau viskas paruošta, vaidila atsisėda ant paaukštinimo ir garbina dievus, senovinius tėvynės didvyrius bei jų dorybes. Kalba apie dievų duotus priesakus ir ko jie reikalauja iš žmonių, ir apie panašius dalykus. Tada vaidila, išvedęs ožį į vidurį, uždeda ant jo galvos rankas ir meldžiasi dievams – Ukapirmui, Atrimpui, Gardaičiui, Pilvytei, Perkūnui, Pokliui, Pušaičiui, Aušlaviui, markopoliams, barstukams ir t. t. Paskui žmonės viešai atgailauja už savo nuodėmes, kuriomis įžeidė dievus. Čia visi dalyviai pakelia ožį aukštyn ir laiko tol, kol sugiedos giesmę. Sugiedoję stato gyvulį priešais atnašaujantįjį, kuris kalba kreipiasi į susirinkusiuosius ir moko, kad ši iškilminga auka atnašaujama dievams už dovanotą gausų derlių, laimingą jo suvalymą ir prašoma leisti sėkmingai suvartoti tas dovanas; primena, kad šio aukojimo apeigas įvedė protėviai, todėl jos turi būti atliktos su didžiausia pagarba, o atminimas apie aukojimą teišlieka per ateinančius amžius. Tada vaidila papjauna gyvulį, surenka kraują, kuriuo šlaksto žmones; to kraujo likutį išsipilsto namams apvalyti. Mėsą paduoda moterims, kad sutaisytų ir išvirtų; odą pasiima. Kol išvirs valgiai, kepa paplotėlius, mėtydami per ugnį, kaip jau sakėme. Prasideda vaišės ir pasilinksminimas, trunkantis visą naktį. Rytojaus rytą eina į lauką atnašauti aukos požemio dievams, jiems užkasa į žemę kaulus ir visas vaišių liekanas.

Šitie pastebėjimai rodo, kad ši šventė su šiek tiek skirtingomis apeigomis ir aukomis buvo švenčiama ne tik visoje Lietuvoje, bet ir Lietuvos Rusioje.

Didžioji šventė

Rugsėjo mėnesį, visai pabaigus laukų darbus, dievo Žemininko garbei buvo švenčiama ši šventė, kurią Strijkovskis vadina žymiausia. Jos metu būdavo aukojama daugybė naminių gyvulių, patinų ir patelių, todėl reikia spėti, kad aukas gaudavo visi dievai ir deivės, o tai reiškia, kad aukų ir vaišių turtingumu viršydavo visas kitas metines šventes. Gaila, kad, stokodami tikslių istorijos užrašų apie aukas šalies dievams ir apeigas, atliekamas šventyklose, kunigaikščių ir didikų dvaruose, neturime smulkesnių duomenų; tai, ką kronikininkai susirinko iš savo pačių stebėjimų, yra pernelyg vėlyva liekana, išsaugota tik liaudies, taigi žinome tik dalį to, kas buvo. Pažiūrėkime aprašymą. Atėjus tai šventei, žmonės iš viso valsčiaus susirinkdavo į vieną vietą, atsinešdami kiekvienas pagal galimybes savo dalį. Erdviausio pastato vidury pastatydavo stalą, užtiestą staltiese; ant keturių jo kampų padėdavo didelius atvirus indus arba kibirus, pripiltus alaus; atvesdavo veršiuką[11] ir telyčią, aviną ir avį, ožį ir ožką, kuilį ir kiaulę, gaidį ir vištą, žąsiną ir žąsį ir t. t., tai yra po porą visų naminių paukščių ir gyvulių, auginamų maistui; patinus aukodavo dievams, pateles – deivėms. Tada dalyvaujantis žynys savo papročiu kalba maldas į gyvulius, po maldų ima lazda mušti surištus gyvulius; dalyvaujantieji, sekdami jo pavyzdžiu, daro tą patį, kol visus užmuša; mušdami visi šaukia: „Tai tau, Žemininke, mūsų dieve, aukojame, kad praėjusiais metais laikei mus sveikus, dovanojai visokeriopą sėkmę, javų ir gyvulių gausybę ir saugojai nuo ugnies, geležies, maro ir nuo visų mūsų priešų“. Užmušę gyvulius ir paukščius be kraujo praliejimo, verda, kepa ir visokiais būdais gamina valgius iš jų mėsos. Žynys, atsisėdęs prie stalo, paima po gabalėlį kiekvieno valgio ir meto į įvairias namų vietas sakydamas: „Tai tau, o Žemininke, mūsų dieve; tei-

[11] Išromytų gyvulių aukoti nederėjo.

kis priimti mūsų aukas ir maloniai suvalgyk šiuos valgius“. Tą patį daro su gėrimais ir pakartoja užkalbėjimą. Linksmai vaišindamiesi, dainuoja, pučia ilgus trimitus; tai trunka visą naktį be pertrūkio. Strijkovskis sakosi buvęs tų liaudyje dar išlikusių aukojimų liudytojas, tačiau nemini, ar būdavo deginamos kokios nors gyvulių dalys; turbūt dėl to, kad tai jau vyko krikščionybės laikais, tad nebedrįsdavo atlikti tų iškilmingų apeigų, kurios seniau vykdavo šventykloje, kai žynių vaidmuo dar buvo pats didžiausias.

Šią šventę prūsai užbaigdavo Šventosios *(Szwenta)* šventykloje, dabartiniame Heiligenbeilyje; ten stovėjusį dievo Kurko, arba Žemininko, stabą sutrupindavo ir padirbdavo naują.

Antikos žmonės turėjo atitinkamą šventę Ozirio garbei, vadintą *Pammilie*[12].

Chauturej (Kiauturiai?)

Diedų (elgetų) šventė. Spalio mėnesį būdavo švenčiamas atminimas arba meldžiamasi už mirusius tėvus, giminaičius, geradarius, bičiulius. Šis senovinis paprotys bendras lietuviams ir Lietuvos rusinams, todėl ir pavadinimas iš rusinų kalbos žodžio diedai *(Dziady)*, mat tuomet seniai – elgetos, visų vadinami diedais, prisirinkdavo dosniausiai duodamos išmaldos. Lietuviškai ši šventė vadinama *Chauturas*; šio žodžio reikšmė mitologiška; *Chau* tarytum reiškė mirtį; tad išvertus bus maždaug pomirtinės dovanos, mirusiųjų apdovanojimas, pavaišinimas. Latviai vadina *Deewa deenas,* Dievo dienos, arba *Welli*, tai yra deivės Velionos šventė. Senovės laikais per tas iškilmes vykdavo apeigos tos deivės garbei; per jas būdavo atgaivinamos mintys apie pomirtinį gyvenimą ir sunkią kelionę į amžinybę. Lasickis išlaikė mums kai kurių smulkesnių duomenų ir keletą žodžių iš maldų į Velio-

[12] *Szybiński*. Słownik mythologiczny.

ną, kalbėtų per šventę, kurią jis vadina juodųjų žarnų, tai yra kiauturių *(Chauturów), švente:* „Velonės vėlės, ateikit mums ant stalo!" *(Wellone welos, atejt musmup ant stała.)* Tai reiškia: „Veliona, leisk jiems ateiti kartu su mumis prie stalo". Tai prašymas paleisti mirusių žmonių vėles iš amžinybės prieglobsčio, kad galėtų valandėlę padalyvauti gyvųjų vaišėse. Šių minėjimų metu kepdavo paplotėlius, vadintus *Sikies wellonia pamixlos.* Tai buvo stori sklindžiai, arba rusiškai blynai, kepti ant keptuvės. Jų viršų pažymėdavo ženklu, vadinamu *Pemixlos*, tai yra žiedu su kryžium viršuje, arba mitologiniu raktu. Žiūrėk V lentelės 35-ąjį piešinį. Tokių paplotėlių liekaną turi Lietuvos totoriai; jų pavidalas visiškai toks pat, tik be *Pemixlos* ženklo; jie vadinami džamomis *(Džamy)*[13], vartojami apeigoms, vykstančioms kokio nors asmens mirčiai paminėti. Apie naujesnį tos šventės šventimą kalbėsime straipsnyje „Mirusiųjų garbinimas".

Romėnai šią šventę vadindavo *Circumpotatio* (gėrimas ratu), senovės slavai – *Stypa* arba *Strawa.*

Ilgės *(Ilgi)*

Ilgoji šventė. Lapkričio pradžioje prasidėdavo didžiosios aukos Perkūnui; jos, pasak kronikininkų padavimų, trukdavo dvi savaites, tikriausiai su tam tikromis pertraukomis, todėl tą šventę ir vadino Ilgėmis *(Ilgi)*, tai yra ilga. Jos turinys buvo aukų atnašavimas, vaišės, minėjimai, įvairiausi būrimai. Kiekvienas pagal išgales, luomą ir norą stengdavosi pasirodyti kuo prašmatniau. Turint galvoje senuosius papročius ir nemažą švenčių skaičių, reikia daryti išvadą, kad senovės lietuviai gyveno išlaidžiai, aukojimo vaišėms iššvaistydavo visų metų triūsą. Nebent gal produktų, palyginti su suvartojimu ir pardavimo galimybe, buvo didžiausia gausybė.

[13] Džami – persiškai – paveikslėliai.

Strijkovskis apibūdina šios šventės pradžią – kad ji pradėta švęsti visai neseniai; tai gali būti tikras dalykas, nes Prūsijos ir Livonijos kronikose apie ją neradome jokios užuominos. Mūsų istorikas pasakoja, kad žemaičiai pradėję švęsti Ilges dėl tokios priežasties. Kai kryžiuočiai, užvaldę visą Žemaitiją, visose svarbiausiose vietovėse įsirengė būstines, laikydami krašto žmones itin varginančioje paklusnybėje, ir kai jie, valdydami grobimu ir smurtingu tautos naikinimu, išsėmė žemaičių kantrybę, šie, slapčia susitarę, 1281[14] metų lapkričio 5-ąją per vieną dieną iškapojo visus kryžiuočius. Po to dvi savaites vaišindamiesi, atnašavo dievams padėkos aukas. Šito atminimui pradėjo švęsti šią šventę.

Vaižganto šventė

Buvo švenčiama trečią dieną po Ilgių. Tuo metu iš viso valsčiaus būdavo išrenkama gražiausia, liemeningiausia ir vikriausia mergina. Erdvios trobos viduryje arba klojime statydavo kėdutę arba aukštą kilnojamą suolą; gražioji aukotoja baltais drabužiais, su vainikėliu ant galvos, prisijuosdavo prijuostę, į kurią pridėdavo paplotėlių, vadinamų *sikies.* Tada, su ceremonijomis išvesta į trobos vidurį, ji atsistodavo ant kėdutės veidu į duris, o visi dalyviai pakeldavo veidus į ją. Mergina, ant kėdutės stovėdama ant dešinės kojos, kairiąją truputį pakėlusi, kairiojoje rankoje laikydavo ilgą šiaudų spalvos kaspiną, kurio galą iškeldavo virš galvos, o dešiniojoje – taurę su alumi. Stovėdama šitokia vaizdinga poza, ji šaukdavosi dievaičio šiais žodžiais: „Vaižgante, dievaiti, augink mums linus tokius aukštus kaip aš, neduok mums nuogiems eiti" *(Wajżgantos Dewajte, auging mums linu tejp iłgies, kajp mani; ne duog mums nuogos ejti)* Tai reiškia: Dievaiti Vaižgantai, augink mums linus tokius ilgus kaip aš; neleisk mums vaikščioti

[14] *Teisingiau būtų "1401" (žr. t. VI, §. 1476)*.*

nuogoms. Ištarusi tatai tris kartus, pirmu gurkšniu nugeria iš taurės, po antro gurkšnio nulieja į kairę nuo kėdutės, trečiu kartu taurę su alumi numeta į dešinę. Baigusi mikliai griebia už prisegtos prijuostės, vienu ypu išsviedžia iš jos paplotėlius. Tie, kurie nukrito į dešinę nuo kėdutės, atitenka apeigų dalyviams suvalgyti, o nukritusieji į kairę pusę yra žemės ir požemio dievų nuosavybė, todėl užkasami giliai žemėje. Tuo atveju, jeigu aukotoja nesugebėtų visą laiką išstovėti ant vienos kojos ir atsiremtų antra koja, viltis sulaukti gero linų derliaus taptų abejotina; o jeigu praradusi pusiausvyrą būtų priversta nušokti nuo kėdutės arba, – kas dar blogiau, – jei nukristų, tai jau neišvengiamai pranašauja visišką linų nederlių. Po šių apeigų būdavo šokama aplink kėdutę arba trikojį, ant kurio buvo atsistojusi aukotoja. Mergaitės, susiėmusios už rankų, šokdamos dainuodavo: „Imkim verpstes, peškim kuodelį, statykim stakleles. Vaižgantas mums bus maloningas, nes Baniutė, mūsų kaimo gražiausia mergelė, be rikto išstovėjo ant vienos kojos". Lasickis, šių apeigų liudytojas, priduria, kad už tikėjimą sulaukdavę atpildo. Yra ir kitokių padavimų, kuriais pasinaudojome šiame aprašyme.

Mėsėdrinės *(Messedrines)*

Ragučio šventė, bakchanalijos. Ši gėrimo dievo šventė būdavo švenčiama su vaišėmis ir gėrimu vasario mėnesį. Tam tikrą laiko tarpą, apie aštuonetą dienų, žmonės linksmindavosi ir girtuokliaudavo, vykdavo įvairūs žaidimai, minėjimai, aukos Bakcho garbei. Jo stabą arba padailintą medžio rąstą vežiodavo iš kaimo į kaimą, padėtą ant rogių, pakinkytų keršais jaučiais, paskui jas grūsdavosi būriai girtų moterų, vadinamų ragutienėmis, popų puotininkų ir daugybė įvairiausių kaukių. Tai įtikinamai rodo padavimai, liaudies pasakojimai ir senų žmonių, girdėjusių kadaise apie tokias bakchanalijas, atsiminimai.

Senovės latviai tą šventę vadino *Kurzeemi* arba *Kurzumi*; ji vykdavo tuo pačiu metu. Pavadinimas reiškia valkiojimąsi nuo namų prie namų[15].

Okkaatgimimas (Ukapirmo atgimimas?)

Šventos Kalėdos. Šia švente baigdavosi senieji lietuvių metai, taigi būdavo švenčiama beveik naujo kalendoriaus kovo viduryje, tai yra baigiantis kovo mėnesiui. Vėlesniais laikais, kai pradėta metus skaičiuoti dabartiniu būdu, Kalėdų šventė būdavo švenčiama apie gruodžio 25 dieną. Matyt, kad taip jas užfiksavo kronikininkai, kurie apie tai rašė. Būdavo švenčiamos dievo Ukapirmo garbei, susidėjo iš didelės daugybės labai prietaringų apeigų, būrimų ir panašių dalykų, apie kuriuos beveik nieko nežinome. Lieka suvokti, kad visi apsivalydavo nuodėmes, rengdavosi doriau gyventi ateinančiais metais, susitaikydavo su nedraugais. Todėl vaišės, lankymai, linkėjimai buvo susiję su šia švente.

Latviai iki šiol pamena *Blukku wakars,* tai yra rąstigalio vakarą, kuris švenčiamas per Kalėdas; tuo metu kaimiečiai kelia vaišes, daug valgo, geria ir šokinėja per rąstigalį, kaip dykaduoniavimo simbolį, valkioja jį po kaimą; kai švęsdavo metinio poilsio laikotarpio (jis būdavo gale metų pagal senovišką jų baigimą, tai yra kovo mėnesį) pabaigą, šį rąstigalį, kaip dykaduoniavimo simbolį, sudegindavo su patyčių apeigomis ir dainomis[16]. Anot kitų pastebėjimų[17], sudeginus senąjį rąstigalį, rodydavo naują lėlę, ištašytą iš medžio ir papuoštą kaspinėliais, kurią pačiupdavo dainuojančios ir triukšmą keliančios moterys ir kažkur nudangindavo. Atrodo, kad tai yra atgimstančio dievo Ukapirmo, arba Laiko, pavaizdavimas.

Vienas iš senovinių padavimų skelbia, kad prieš Kalėdų

---

[15] *Stender.* Lettische Grammatik.

[16] Ibidem.

[17] Mano paties tyrimais Bauskės apylinkėse.

šventes lietuviai turėję paprotį rengti javų aukojamąsias vaišes, per kurias ant stalo statydavo valgius vien iš javų, augančių Lietuvoje (išskyrus pupas), grūdų, visiškai suvirusių ir pasaldintų medumi. Iš to turėjo kilti Kalėdų išvakarių vakarienė, kaime ir dabar valgoma, vadinama Kūčiomis *(Kucya)*.

Panašias šventes žinojo visos senovės tautos. Persai ypač švęsdavo Mitros – labai panašaus į lietuvių Ukapirmą dievo – šventę. Skandinavai šią šventę vadindavo *Juul* arba *Jol,* todėl islandų sagose ištisai minimos puotos, vadinamos *Juletag;* jas keldavo dievo Toro garbei; apeigos buvo šiek tiek panašios į ką tik suminėtas.

Be šių švenčių ir iškilmių, kurias čia išdėstėme, kruopščiai surinkę smulkesnes žinias, kokios galėjo pasitaikyti tyrinėjant, be abejo, liko dar daug neatskleistų, žinomų pavienėms lietuvių genties tautoms arba visoms bendrai. Prie šito reikia pridėti iškilmes, rengtas įvairiais pasitaikančiais atvejais. Viešieji pastatai, arba pilys, būdavo statomi su tam tikromis religinėmis iškilmėmis. Vaidilos sušaukdavo darbui tinkamus žmones, kuriuos ragindavo dalyvauti priesaikos aukoje, kad neišsiskirstytų neatlikę darbo. Maistu aprūpindavo bendruomenės iždas, o tikėjimo ir žynių pavyzdžio skatinamas uolumas padėdavo žmonėms nuveikti darbą, kuriam kitokiu atveju būtų reikėję daug laiko. Taip pasakoja liaudies padavimai.

VI skyrius
APIE APEIGAS

Religinės apeigos

Įvairiuose straipsniuose išvardijome kai kurias religines apeigas ir čia pasakysime apie jas dar šį bei tą; mat ir šiaip

turime prisipažinti, kad dauguma dalykų, kuriuos reikėtų aprašyti šiame straipsnyje, yra išnykę dėl permainų krašte ir dėl žiaurios kryžiuočių atneštos revoliucijos, kuri išnaikino labiausiai išsilavinusią lietuvių tautos dalį – senovės prūsus su jų religija, tautos paminklais ir kalba. Istorijos, kurias turime, yra jau tokios vėlyvos, kad visko atminti negali; Latvija, politinei nepriklausomybei staigiai žlungant, virto vokiečių kolonija; pačios tikrosios Lietuvos kunigaikštystės buvo nelaimingų vidaus sąmyšių ir išorės priešų užpuolimų žaisliukas. Taigi buvo sunaikinti tokių žinių šaltiniai, ilgai neprieinami istorikams, kurių dauguma buvo svetimšaliai. Šis bei tas išliko vien kaimo žmonių papročiuose, įpročiuose, prietaruose, kerėjimuose ir tautos būde, kuriam lemtis skyrė ištverti drauge su savo tauta. Sprendžiant iš to, ką surinko ankstesnieji Lietuvos senovės tyrėjai ir ką dar pavyko surinkti, senovines religines apeigas reikia įsivaizduoti buvus nepalyginti turtingesnes. Bet mes, rašydami ne spėliojimus, o istoriją, turime pasitenkinti kritikos patvirtinta medžiaga, palikdami pačiam skaitytojui malonumą pamąstyti apie nuostabią praeitį didelės tautos, kurios religija buvo kupina aukštų polėkių, gyvos fantazijos ir turėjo nekasdieniškai iškilmingas apeigas.

Prie paprastųjų aukojimo maldų arba prie žemesniosios kategorijos aukų, atnašaujamų žemiausiojo rango aukotojo, vadinto viršaičiu, apie kurias jau buvo kalbama, beje, reikia pridurti ir aukojamojo indo apeigas. Aukotojas padėdavo ant lėkštės gabaliuką duonos, puoduką su alumi ir ja nešinas triskart apeidavo stalą; tuomet puoduką statydavo ant stalo priešais save; stovėdamas veidu į aukurą, stabą arba šventą medį, melsdavosi, o žmonės jo pavyzdžiu kalbėdavo maldas; užkandęs duona, pagaliau pasilenkdavo, neliesdamas rankomis, sukąsdavo dantimis puoduko kraštą, iš lėto pakeldavo galvą ir išgerdavo alų iki dugno; paskui nulenkdavo galvą ir kilstelėdavo ją taip staigiai, kad puodukas perlėkdavo per galvą. Apeigų pagalbininkai privalėjo uoliai stengtis pagauti jį ore, jokiu

būdu neleisti jam nukristi ant žemės. Į puoduką pripildavo alaus ir vėl statydavo priešais aukotoją; šis, pasimeldęs, užkandęs duona, vėl lygiai taip pat išlenkdavo palaimingąjį indą ir sviesdavo per galvą. Tai kartodavo tiek kartų, kiek buvo dievų, kuriems reikėjo duoti auką.

Per žymesnes šventes apeigas atlikdavo vaidilos; apie jas žinome ne daugiau, negu mūsų pasakyta anksčiau straipsniuose apie aukas ir apie šventes.

Kai dėl apeigų, kurias šventyklose atlikdavo vietinis krivis, J. F. R. kronikoje išliko maža ištrauka iš Rotundo Lietuvos kronikos: „Per aukojimo apeigas, kurias atlikdavo vyresnieji žyniai, vadovaujami vietinio krivio, padedami vaidilų, tų žynių keliamas triukšmas prilygdavo karo triukšmui. Aukurų dūmai kildavo iki padebesių, šventosiose virtuvėse kurstydavo didžiausią ugnį. Žmonės tuo metu tylėdavo, o kai žyniai liaudavosi trimitavę, mušę būgnus ir rėkavę ir kai jau duodavo kiekvienam leidimą paragauti aukų, visos tos pamaldos virsdavo ilga ir linksma puota, kurios padorumas reikšdavosi tuo, kad neįvykdavo jokių muštynių ir kad nebūdavo jokio paleistuvavimo. Atrodo, jog ši pagoniška religija daugiausia būdavo naudinga tuo, kad tamsią, piktą, linkusią nusigerti liaudį išlaikydavo tam tikru mastu padorią dėl vaišių, kurios dėl tos pačios priežasties susiliedavo su religinėmis apeigomis. Religinės apeigos būdavo atliekamos po pliku dangumi, nes vos ne visos šventyklos buvo be stogų ir kulto statiniai neturėjo dangos. Tam tikslui būdavo pasirenkama rami ir giedra diena, o jeigu netikėta liūtis sutrukdydavo apeigas, tą palaikydavo aiškiu dievų pykčiu".

Ta pati kronika, pasakodama apie religinę lietuvių hierarchiją, sako: „Krivių Krivaitis baltais drabužiais, užsidėjęs ant galvos aukštą kūgio pavidalo mitrą, užsibaigiančią auksiniu obuoliu, atlikdavo apeigas; jam asistuodavo būrys vaidilų, pasipuošusių galvas žaliais vainikais..." Kitoje vietoje sako: „Jie rengdavo žynių procesiją arba pontifikalines eitynes: priešа-

kyje Krivių Krivaitis su einančiais priekyje muzikantais ir giesmininkais, jam iš paskos tam tikra tvarka žyniai ir žynės; būdavo nešami dievų stabai ir jų ženklai arba herbai. Kai sušaukta kariuomenė žygiuodavo į karą, ji sustodavo padrikai; vaidilos atnešdavo Krivių Krivaitį su dengtais neštuvais arba pinta būda; žmonės parpuldavo ant kelių veidais žemyn, o jis mosikuodavo raudona vėliavėle ir kažką į juos numesdavo... Atlikdami religines apeigas, jie naudodavo storus (tuščiavidurius) medžių kamienus, aptrauktus žalia oda, kurių garsas buvo panašus į patrankos šūvį; jie vadinosi liutaurai *(Lietauros)*".

Perdėtai pamaldi žemaičių liaudis religiniame gyvenime iki šiol tebeatlieka kai kurias savo senąsias stabmeldiškas apeigas: per procesiją nešant brolijų altorėlius, žmonės sugula veidais į žemę, kad per juos perneštų tuos altorėlius. Bažnyčioje nusilenkdami klaupiasi ir patys mušasi per veidą dešiniuoju delnu, pradėdami nuo kairiojo žando. Per tam tikras šventes, grįždami iš bažnyčios, jie turi parnešti namo ką nors iš šventos vietos, dažniausiai šakelę medžio, panaudoto Viešpaties šventovei papuošti; yra daug kitų į šiuos panašių prietarų.

Įprastas dalykas buvo apeigos ir būrimai, susiję su ugnimi. Švenčiant Rasos šventę, šokinėta per degantį laužą, sukrautą pusračiu, kaip tai mini Strijkovskis. Vyskupo Petro rankraštyje yra pasakyta: *Habuerunt autem baptismum per ignem, scilicet purificationem* (O krikštas jiems buvo ugnis, tai yra elementarusis apsivalymas). Šis ugnies krikštas, arba apsivalymas panaudojant ugnį, turėjo būti plaukų pakirpimas (apie jį pasakysime kalbėdami apie vestuvines apeigas), visiškai skirtingas nuo apsivalomojo šokinėjimo per ugnį. Strijkovskis aiškiai tvirtina, kad šiomis apeigomis buvo pamėgdžiojami senovės romėnai, kurie taip krikštydavosi per Palilėjų šventes deivės Palės garbei.

Būrimus, darytus su ugnimi, uždegta šv. Jono Krikštytojo šventės išvakarėse, šokinėjimą aplink laužą, šokimą per jį Del-

rijus *(Delrio)*[1] priskiria prie žiniuonystės dalykų, vadinamų piromantija, pridurdamas, kad jo laikais, XVI amžiaus antrojoje pusėje, praktikuodavo dar kitą piromantijos rūšį. Jie statydavo ligonį priešais didelę ugnį (laužą): jeigu šešėlis nuo jo kūno krisdavo tiesiai ir visiškai į priešingą nuo laužo pusę, tai tą laikydavo ženklu, kad ligonis išgis; o jeigu šešėlis krisdavo įstrižai arba atrodydavo esąs šiek tiek nukrypęs į šoną, daryta išvada, kad liga neišgydoma. Matėme aukojimų aprašyme, kad aukų paplotėliai buvo kepami mėtant juos per ugnį – tai buvo apvalytoji duona, vadinamieji *sikies nuplaudimies.*

Lasickis sako, kad Jokūbas Laskovičius, Žemaičių kunigaikštystės valdininkas, pasakojęs jam apie garbę, teiktą tame krašte dar daugeliui kitų dievų. O iš kitų apeigų, išlikusių iš stabmeldystės laikų, ten buvo žinoma maldelė, kurią autorius perteikia šiais žodžiais: *Perkune Dewajte, ne muski und mana diewu: melsu tavi paltu miessu* ir išverčia ją šitaip: „Susilaikyk, Perkūne, nedaryk žalos mano lauke: aš tau atiduodu šią paltį lašinių"[2]. Ponas Lelevelis savo istorijos studijose, paskelbtose *Tygodnik Wileński* 1816 metais (t. II. – P. 352–353), pataiso Lasickį, tvirtindamas, kad turėtų būti *dirwu* vietoj *diewu;* taip rašoma ir jo vertime. Tačiau iš visų dalykų, kuriuos tas senasis autorius yra parašęs apie lietuvių mitologiją, pastebime, kad jis nebuvo mokovas lietuvių arba žemaičių kalbos; jos abi sudaro tą pačią kalbą, labai mažai tesiskirdamos; galima ją vadinti provincine. Todėl manome, kad Lasickis padarė aiškią klaidą, cituodamas tą maldelę, kurią grynai lietuviškai reiktų taip rašyti: *Perkune Dewajte, ne muszk und mana: Tiewe, meldzio tawi paltu messu.* Pažodžiui bus: „Perkūne dievaiti, tai yra, maloningasis dieve, netrenk į mano (turtą), nedaryk man žalos; tėve, atnešu tau su malda pusę riebios kiaulės skerdie-

[1] Disquisitiones magicae. – Vol. II. – Fol. 88.

[2] *Cohibe te Perkune neque in meum agrum calamitatem immittas; ego vero tibi hanc succidiam dabo* (Lasickis)*.

nos." *Dewajte* reiškia ir dievaitį, ir maloningas dieve; *ne muszk und mana* šiuo atveju reiškia *nesitaikyk į tai, kas mano,* tai yra *į tą turtą*, kuris man yra viskas, nes prašantysis meldžiasi už savo pasėlį, kuris yra visa jo viltis. *Diewu* Lasickio klaidingai parašyta ir klaidingai suprasta; be abejo, turėjo būti *Tiewe*, juk Jupiteris buvo laikomas žmonių ir dievų tėvu. *Melsu* – taip pat klaida, turi būti *meldziu* arba *meldzio, meldziosi* – iškilmingai meldžiuosi, *precor, supplico, obsecro, oro, rogo*, kaip aiškina kunigas Sirvydas (p. 154). *Paltu messu* (paltį mėsos. – *R. J.*) reiškia pusę kiaulės skerdienos kartu su riebalais, įprastinę romėnų ir lietuvių auką, kurią kaimiečiai atnašauja dievams. Ši maldelė buvo labai iškilminga ir visiems žinoma, ji rasta išrašyta runomis ant paminklų prie Penės upės, tarp Elbės ir Oderio, krašte, apgyventame vilkijų ir veletabų, kuriame anksčiau gyveno herulai. Užrašo žodžiai buvo tokie: *Perkun. Dewajte. ne. muskis. und man*[3]. Dėl šios maldelės Lasickis pateikia anekdotišką žinią, kaip kaimietis, dangui grasinant audra arba liūtimi, nusiėmęs kepurę, bėgiodavo po lauką, užsidėjęs ant pečių lašinių paltį, ir šitaip maldėsi Perkūnui, bet, debesims išsisklaidžius, lašinius pats suvalgydavo. Lietuvių dievai, išskyrus barstukus, kaukus, namų dvasias ir šliužus, patys nesimaitindavo aukomis, o jas suvalgydavo atnašautojai su aukotojais ir svečiais; šiuo atveju žemdirbys, sunerimęs dėl krušos ir audros, numatomos iš atslenkančių debesų, arba pagavęs kokią nors šių pavojų pranašystę, išeina į lauką, užsėtą javais, apeina savo žemę su auka ant pečių, kokiai greitosiomis galėjo ryžtis, tris kartus ir triskart pakartoja maldą į Perkūną, smarkių atmosferos sukrėtimų dievą; daro tai nusiėmęs kepurę, kadangi Jupiteriui visų tautų žmonės melsdavosi nusiėmę galvos apdangalus. Pavojui nutolus be žalos, valstietis mano, kad Perkūnas, su dėkingumu priėmęs auką, jį išklausė; kadangi

[3] *Potocki J.* Voyage de la Basse Saxe; *Thunman.* Über die Gottesdienstliche Alterthümer der Obotriten. – S. 318–321.

jau nebebuvo nei šventyklų, nei vaidilučių, atnašaujantis auką žmogus didžiojo Perkūno garbei suvalgydavo lašinių paltį su savo namiškiais ir bičiuliais. Bet kol stabmeldystė tebebuvo savo aukščiausiame taške, šitokios apeigos, be abejo, vykdavo nepalyginamai iškilmingiau. Antikos žmonės atlikdavo tas pačias apeigas; apie jas kalba Heziodas*. Romėnai jas vadino *Ambervales* arba *Cum solemnia vota lustrare agros* (iškilmingomis aukomis apvalyti laukus) – laukų apvalymu arba pašventinimu atnašaujant iškilmingas aukas. Šia tema Vergilijus taip aiškina: „Dažnai užeina audra su nepaprasta liūtimi, ūždami krinta žemyn baisūs lietūs, kurie užlieja ir niekais paverčia žemdirbio triūsą. O pats Jupiteris vidury tamsios nakties galinga dešine svaido žaibus, nuo trenksmo net žemė dreba, gyvuliai bėga, žmonių širdis persmelkia nerimas, o jis smogia strėle į vieną kurį kalną. Padūksta vėjai, vis stiprėja liūtis, gūdžiai ošia miškas ir suūžia jūros pakrantės. Audros piktiems padariniams išvengti reikia pažinti metų laikus ir žinoti apie dangaus kūnų poveikį orų permainoms. Bet už viską svarbiau uoliai tarnauti dievams ir duoti įprastines aukas didžiajai Cererai. Namuose yra gyvulių prieauglio, džiaugsmo ir turto; tegul jaunimas netingi pratintis prie dievobaimingumo, tegul tris kartus apeina pasėtus javus su palaiminta auka..."[4] Iš to, ką čia parašė romėnų poetas, atrodytų, tarytum jis būtų kalbėjęs lietuviams, kurie senovės laikais šito iškilmingai laikydavosi ir iš dalies to laikėsi iki Laskovičiaus ir Lasickio laikų, tai yra iki XVI amžiaus.

Namų religinės apeigos būtų labai įdomios, jeigu galėtume turėti kokių nors išlikusių apie jas žinių, kurias ką tik suminėjome, nes geriau galėtume pažinti tų laikų apšvietos lygį, ypač tokios tautos, kokia buvo lietuviai, kuriuos mums žinomi istorikai pažino einančius švietimo ir tobulėjimo keliu ne pir-

[4] *Terque novas circum felix eat hostia fruges* (Vergilius. Georgica. – Kn. I. – Eil. 321 ir toliau)**.

myn, kaip tai darė kitos tautos amžininkės, o atgal. Vis dėlto Lasickis mums paliko pirmos alaus statinės pradėjimo apeigų aprašymą, nors nedaug vertą, bet praleisti jį, kaip senovės paminklą, nederėtų. Kai išvirtą alų pastatydavo rūsyje ir ketindavo pradėti jį gerti, namų šeimininkas, pritekinęs indą iš pirmos statinės, atlikdavo apeigas, vadintas nuleidimu *(Nulajdimas)*, deivės Ragutienės garbei. Pats šeimininkas arba, nesant jo, žmona kalbėdavo maldas; paskui išgerdavo pirmą pasemtą puodelį ir duodavo iš eilės išgerti dalyviams, kol indas ištuštėdavo.

Labai daugelio religinių apeigų tikslas buvo gąsdinimais palaikyti liaudies paklusnybę žyniams; čia matomi seni pėdsakai teokratinės santvarkos, kurios pagrindinė spyruoklė yra dievo baimė. Audros, griaustiniai, krušos, žaibai buvo galingi veiksniai, palaikę didelę Perkūno pykčio baimę. Kartais, tikriausiai kaip apgavikiškus monus, žmonėms rodydavo baisias gyvates, slibinus, pabaisas, baidykles ir panašias baisybes. Išgirdę griaudžiant, seni prūsai sakydavo: „Dievų karalius kalbasi su vyriausiuoju žyniu“[5].

Buvo ypatingos apeigos užbėgti už akių aiškiam nusikaltimui ir atskleisti slaptam. Hartknochas pagal vietinius padavimus ir kronikas šitaip aprašo vagystės nustatymo būdą: „Jeigu kam ką nors pavogdavo, jis tuoj pat vykdavo pas tam tikrą signotą arba vaidilą, tai yra pas žynį, kuris paprastai būdavo beturtis neregys arba šlubis. Kai jo klausdavo, kodėl jis toks vargšas, neregys arba šlubis, jis atsakydavo, kad tokia esanti dievų valia. Šis žynys pirmiausia melsdavo dangaus dievą Ukapirmą ir žemės dievą Pušaitį, idant neleistų vagiui pabėgti. Paskui imdavo dvejetą lėkščių; tas, kuris patyrė žalą, į vieną iš tų lėkščių padėdavo dvi monetas – vieną už save, antrą už vagį. Žynys įpildavo į vieną lėkštę alaus, padalydavo ją linijomis statmenai ir kryžmai į keturias dalis ir supurtydavo; pagal monetų

[5] *Hartknoch.* – S. 159 etc.

pajudėjimą ir sustojimą nustatydavo, į kurią pusę pasuko vagis – pagal lėkštės suskirstymą į rytus, vakarus, pietus ir šiaurę; taigi vagį reikėdavo vytis nurodyta kryptimi. Tada jis pildavo alaus į kitą lėkštę, statydavo ją ant žemės ir, iškėlęs rankas į dangų, taip melsdavosi: „Ak tu maloningasis dangaus, žemės ir žvaigždžių dieve, padaryk savo galia ir valdžia savo tarnui, kad tavo garbė nenukentėtų, tegu tas vagis neturės nei miego, nei ramybės, kol nesugrįš ir neatneš, ką pavogęs". Paskui išvardydavo, kas pavogta. Tada pakeldavo lėkštę, žiūrėdavo į alų ir, kai jame pamatydavo burbulą, suprasdavo, kad dievas jį išklausė. Bet jeigu ženklo nepamatydavo, tai alų išgerdavo, įpildavo į lėkštę antrą kartą ir pakartodavo maldą, ir tai darydavo tokia pat tvarka tol, kol pasirodydavo ženklas. Pagaliau, ištaręs dar tam tikrus maldos žodžius, aptikdavo vagį. Už pirmą vagystę bausdavo nuplakdami rykštėmis; įrodytąjį pavogus antrą kartą žiauriai primušdavo lazdomis, o nepasitaisiusįjį ir pavogusį trečią kartą išvesdavo už miesto, toli nuo dievų prieglobsčio, ir užpjudydavo didžiuliais šunimis, kurie jį vietoje surydavo.

Vestuvių apeigos

Šį platų straipsnį dar galėtume išplėsti, jeigu norėtume išdėstyti visas smulkesnes žinias, tačiau aptinkama visada tas pats dalykas, tiktai vis kitu būdu pakartotas, todėl tas ištęsimas būtų tuščias skaitytojo kantrybės varginimas. Lietuviai nesipriešino vedyboms su kitos tautos merginomis, nes lietuvių apeigose istorija mums pateikia daug skolinių, kadangi gyvuoja amžinas paprotys, jog vestuvių apeigose vadovaujamasi ne vyro, o nuotakos tautiniu papročiu; kurios tautos buvo jaunoji, pagal tos tautos apeigas vyko ir vestuvės. Tokia būtent yra priežastis, dėl kurios lietuvių senovinėse ir naujesniosiose vestuvinėse apeigose yra daugybė slaviškų, skandinaviškų, skitiškų,

graikiškų ir t. t. papročių[6]. *Senovės prūsų merginas, jeigu norėdavo jas vesti, turėdavo iš tėvų nusipirkti*[7].

Leisdamiesi nuo tryliktojo amžiaus gilyn į praeitį, pastebime vedybų papročius, bendrus lietuviams ir skandinavams, tai yra kad tik viena, pirmoji, žmona buvo iš tikrųjų laikoma teisėta žmona ir namų šeimininke, o vėliau paimtos į namus moterys neturėjo tokios reikšmės ir nors jų vaikai, tėvo pripažinti, buvo laikomi teisėtais, kaip ir pagimdyti pirmosios žmonos, vis dėlto ta daugpatystė buvo labai apribota, net iki to, kad kitos žmonos buvo laikomos vergėmis ir namų nuosavybe, kurią po šeimininko mirties pasidalydavo įpėdiniai; jos būdavo arba iš paimtų per karą, arba nupirktos iš vargingų tėvų. O iš tikrųjų senovinė teisė ir papročiai numatė vienpatystę; juk kitos lietuvių genties tautos laikėsi šito griežčiau negu prūsai; mat istorijoje nematome net pėdsako, kad lietuvių didikai ir kunigaikščiai būtų turėję daugiau kaip vieną žmoną; vėl vesdavo tiktai po žmonos mirties. Jie nemėgdžiojo kaimynų valdovų, piktnaudžiaujančių daugpatyste, nors, kaip ir jie, išpažino stabmeldžių religiją. Norvegijos karalius Harfageris, gyvenęs XI amžiaus viduryje, turėjo daugiau kaip penkis tuzinus žmonų; Vladimiras Didysis jų turėjo tik penkias, užtat laikė aštuonis šimtus sugulovių.

Įrodymui to, ką anksčiau pasakėme, kaip pavyzdį reikia pateikti namų gyvenimo papročių kuklumą, kurio didelę dalį lietuviai išsaugojo, nors jų apšvieta visais požiūriais nusmuko. Dievobaimingumas, kurį stipriai skiepija religija, turėjo įtakos papročių skaistumui. Kalbėjimo būdas, elgesys namuose smerkia visa, kas gali būti pavadinta storžieviškumu arba be-

---

[6] *Schütz C.* Rerum Prussicarum historia. – Lib. I; *Eneas Sylvius.* Descriptio Prussiae: Corpus historiae Poloniae. – T. I; *Długoss J.* – Lib. II; *Miechowita.* – Lib. II. – Cap. 8; *Cromer.* – Lib. III; *Martinus Murinius.* Chronica; Strijkovskis, Gvaninis, Kojalavičius, Lasickis, Hartknochas, iš kurių pasiskolinau medžiagos šiam straipsniui*.

[7] *Luc David.* – *B. I***.

gėdiškumu. Kur reikia ką nors aiškiai pasakyti, lietuvių kalba turi daugybę mandagių žodžių, daugybę eufemizmų ir užuominų. Šios kalbos paprastumą atperka jos subtilumas, kai vieną daiktą nusakantys žodžiai pagausinami pasitelkus įvairias mažybines formas. Net smarkiausiai plūsdamasis, lietuvis švaistosi žodžiais, kurie kuklybės anaiptol neįžeidžia.

Giminystė, išskyrus pirmojo ir antrojo laipsnio, besiremianti kraujo artumu, nebuvo vedybų kliūtis. Posūniai, kai norėdavo, vesdavo pamotes, nes šios priklausė jiems kaip nuosavybė, paveldėta po tėvo mirties. Mirus žmonai, buvo įprastos pakartotinės vyrų vedybos, bet jeigu našlė panorėdavo ištekėti, tai laikyta papročius pažeidžiančiu dalyku. Mat visa, kas galėjo prisidėti prie moters apkalbėjimo, kad ji esanti nesantūri, visa tai smarkiai pažemindavo ją visuomenės akyse; tarytum norėta aukščiausia moters dorybe laikyti tai, kas jai daugiausia kainuodavo, kreipiant dėmesį ne į dalyko, bet į pasiaukojimo didumą.

Jaunos netekėjusios *kilmingos** lietuvaitės nešiodavosi varpelius, prikabintus virvutėmis prie juostos ir nuleistus iki kelių, o vakare sutemus jos nedrįsdavo nė per žingsnį nutolti nuo namų; net po namus turėdavo vaikščioti su ugnimi, kad tėvai girdėtų ir matytų, kur jų duktė sukinėjasi[8]. Šitaip akylai saugomas, jas pagrobdavo lakedemoniečių pavyzdžiu; tai padaro du jaunikio giminaičiai; tada jie atsiprašo tėvų ir įteikia jiems tam tikras dovanas. Mat santūrūs papročiai neleidžia parduo-

---

[8] Tauta, gyvenanti Rusijos gilumoje, žinoma dabar mordvių arba mordvinų vardu, iki šiol laikosi panašaus papročio: mergaitės nešioja įvairaus dydžio rutulinius varpelius: mažesnius prie kaklo tarp karoliukų, didesnius per juosmenį, prisiūtus prie marškinių. Tokios mergaitės mažiausią sujudėjimą galima išgirsti net patamsyje. Ištirti mordvių ir lietuvių giminystę yra labai svarbus dalykas. *Ukmergės apskrityje prie Obelių ežero degintiniame kape buvo rasti varpeliai, kurie kadaise turėjo panašią paskirtį. Jų skersmuo – 2–5 coliai. Turiu savo senienų rinkinyje***.

ti vaikų, bet kai duktė neva slapta pagrobta, mokestis priimamas ne už prekę, bet už neteisėtą jos įgijimą. Vis dėlto būta pagrobimų ir tikrąja šio žodžio prasme, bet tais laikais abipusė įsimylėjėlių meilė, religijos palaiminta, apgindavo nuo keršto, kitaip niekas negalėjo apsaugoti pagrobėjo nuo pražūties, kadangi virš jo galvos kabėjo visos giminės kerštas.

Senoviniai ikivestuviniai papročiai buvo maždaug tokie: nuotaka, užsiėmusi pasirengimu, neina iš namų į jokius pobūvius iki jungtuvių dienos, kuri dažnai būdavo skiriama tik praėjus trejiems metams nuo sužieduotuvių; jaunikis tuo laikotarpiu arba iššygiuodavo į tolimus kraštus grobio, arba leisdavo dienas kurio nors didiko dvare. Priartėjus jungtuvių dienai, mergina su draugėmis dainuoja graudžias dainas, apraudodama prarandamą mergystę tokiais žodžiais: „Oi uk! Oi uk! Kas gi, kas dabar mano tėveliui ir mano motinėlei klos patalėlį? Kas jiems mazgos kojeles? Mano mielas šuneli, mano mielas gaideli, mano miela katyte ir t. t., kas dabar jus pašers?“ Nuotaką vesdavo prie židinio, prie kurio ji dainuodavo: *O huc! o huc! mana mejlis Swiste Ponike* ir t. t., tai yra: „Mano miela šventoji ugnele, kas gi tau dabar atneš malkelių, kad tėvelis su motinėle galėtų pasišildyti tavo šiluma savo senus ir pavargusius sąnarius? Kas dabar tave saugos ir prižiūrės?“ Taip pat ir draugės dainuodavo įvairias panašias dainas. Pabaigoje ramindavo, kad liautųsi per daug liūdėjusi. Vis dėlto linksmiausia buvo jaunosios vežėjo, kurį vadino keliavežiu *(Kéleweže)*, scena. Kai tik sužadėtinė, išdainavusi minėtąsias graudžias dainas, išsiruošdavo iš tėvų namų, visuomet vaizduojant slaptą pabėgimą, ji kur nors už namo rasdavo paruoštą vežimą, pakinkytą gerais arkliais, kuriuos vadelėdavo guvus vaikinas. Vos tik jai įsėdus, jis lėkdavo kaip patrakęs vaizduodamas, kad vežąs pačiuptą grobį. Prie jaunikio kaimo ribos ją pasitikdavo ypatingas pasiuntinys, kuris vienoje rankoje nešdavo degančią kempinę, o kitoje – puodelį alaus. Jis pirmiausia triskart apeidavo vežimą, paskui prabildavo į jaunąją: „Neverk, štai

šventoji ugnis – kaip ją akylai saugojai pas tėvelius, taip saugosi ir pas mus". Duodavo jai išgerti alaus ir pats dingdavo raitas ant greito žirgo. Vežėjas toliau varydavo arklius šuoliais; įlėkęs į kiemą, susirinkusiems svečiams šaukiant: *Kéleweže periothé! Kéleweže periothé!* (Keliavežis atvažiuoja!), jis nušokdavo nuo vežimo, įpuldavo į trobą ir vienu šuoliu užšokdavo ant stalelio, pastatyto viduryje ir uždengto rankšluosčiu; jeigu vežėjas nesugebėdavo mikliai užšokti, gaudavo geros pylos ir jį išmesdavo pro kitas duris. Bet jeigu šuolis pavykdavo, jis sulaukdavo plojimų ir gaudavo dovanų paklotą ant stalelio rankšluostį. Tuo tarpu sužadėtinę įvesdavo į trobą, vežėjas nušokdavo nuo stalelio, pasiimdavo savo rankšluostį, o ant stalelio pasodindavo sužadėtinę. Tuoj prasidėdavo jungtuvės.

Įkijungtuviniuose papročiuose, be abejo, buvo skirtumų, nelygu kurios jie buvo tautos iš įvairių, sudariusių lietuvių gentį, ir jie kito pareinamai nuo vietos aplinkybių; pagaliau pats laikas daug ką pakeitė. Aprašysime naujesnius pastebėjimus iš Pietų Lietuvos. Sužadėtuvės tokios pat kaip rusinų, tad nėra reikalo jas aprašyti. Paskutinis vakaras prieš jungtuves vadinasi *Mergu Wakaras*, mergvakaris, kurio metu nuotaka, *Marti*, tėvų namuose tariamai rauda ir verkia. Susirenka vien merginos ir namų draugės. Šį vakarą vyksta kunigavimas, *Kunigawajste*, tai yra kelių merginų, svočios ir vieno jaunikaičio, vadinamo pabroliu, ėjimas į dvarą. Įeidami į dvaro kiemą, dainuoja posmais sudėtą dainą. Pateikiame jos pažodinį vertimą:

O Słońce, które zachodząc odkrywasz,
Ten smutny sobotny wieczór,
Mający bydź świadkiem mojej bojaźni i niewoli,
Wspieraj słabą, w niedoli mojej.
Xiężycu, jasny Xiężycu,
Który się odbijasz w szybach okien,
Wielkiego zamku pańskiego,
Oświeć drogę dziewczynie, idącej do jego przedsienia.

O panie mój, wejrzyj na wierną twą sługę,
Każ otworzyć drzwi, lub choć okno,
I przyjm daninę drobnych pierwiastków,
Lub daj się ubłagać prośbom brata, daj się uprosić.

(Ak, Saule, kuri nusileisdama atveri
šį liūdną subatos vakarą,
mano baimės ir nelaimės liudytoją,
padėk mano nelaimėje.
Mėnesi, šviesusis Mėnesi,
kursai spindi didelių pono rūmų languose,
nušviesk kelią merginai,
žengiančiai į jų prieangį.
Ak, mano pone, pažvelk į savo ištikimą tarnaitę,
liepk atverti duris arba nors langą
ir priimk menką pirmųjų vaišių duoklę
arba išklausyk pabrolių prašymus,
būk permaldaujamas).

Šioje senovinėje dainoje pirmiausia kreipiamasi į Saulę ir Mėnesį, tai yra į Apoloną ir Luciną – vestuvių dievus ir globėjus; senovės žmonės nepraleisdavo jokios progos kreiptis į juos kiekvienoje didelėje proginėje maldoje ir himne[9]. Pagaliau pastebime liekaną ponų teisės lietuvių valstiečių atžvilgiu. Jų dukterų nekaltybė priklausė ponui: jo valia buvo pasinaudoti pirmenybe pačiam ar priimti išpirką, dėl kurios buvo deramasi su tekančiosios pabroliu. Tai buvo vadinama mergelių duokle *(Panieńskie)* arba kunica, kiaune, *Jus cunagii* arba *Cunagium*.

---

[9] Skaityk Horacijaus *Carmen saeculare* (9–16 eilutės, *Alma Sol...)**.

[10] Šis dalykas plačiai išdėstytas Čackio veikale (O prawach. – T. I. – S. 61–62. – Nota nr. 331).

Tai viduramžių teisė, žinoma daugelyje kraštų[10]. Šios dainos, beje, atrodo, yra dainininkių improvizacija, kadangi pastebima skirtinga jų sandara, o turinys vienodas. Tas pats ir veiksmai namuose, ir tos graudžios dainos, kurias nuotaka dainuoja tą patį vakarą vaikščiodama po kaimą ir lankydama gimines. Iš tiesų merginos šlovė ir garsas priklauso nuo to, kaip ji sugebės dailiau improvizuoti savo ikivestuvines dainas, o kitų dainų mokosi ir iš anksto pratinasi dainuoti.

Prieš pačias jungtuves vyksta jaunosios pakirpimas, *Pakirptimas.* Šį paprotį, bendrą lietuviams ir slavams, mūsų rašytojai dažnai mini; vis dėlto jo smulkmenų niekur nėra papasakota; aprašysime, kaip tai vyksta dabar mano užkampyje; tikriausiai nedaug skirsis nuo senovinio. Trobos vidury pastato duonkubilį dugnu į viršų, ant jo deda pagalvę, ant kurios atsisėda jaunoji. Uždega vaško žvakę, visi sustoja ratu, merginos – pagalbininkės arba pamergės *(družki)* – dainuoja dainą, vaizduodamos esančios labai susigraudinusios, verkiančios; šios dainos turinys toks: vargšė mergelė netenka savo vainikėlio, pereina į kitą padėtį – priklausomybės ir nelaisvės, darbų, pastangų, rūpesčių ir t. t. būklę. Tuo metu jai nuima nuo galvos rūtų vainikėlį, iššukuoja plaukus. Baigus dainą, pradeda darbą pakirpėjai – tėvas su motina, parinkti iš žymiausių svečių; pirmasis laiko rankoje degančią žvakę, o antroji – žiedą; ji ranka suima plaukų garbanėlę virš kairiosios ausies, perveria per žiedą, o jis žvake uždega. Tą patį padaro virš dešiniosios ausies, ties kakta ir prie pakaušio. Tada tikroji motina arba namų šeimininkė ima lėkštę su gabalėliu duonos bei puodeliu alaus ir deda ant jaunosios kelių; tėvai pakirpėjai – pirmieji, paskui visi dalyviai poromis eina aplink merginą, kiekvienas vyras į puodelį su alumi įmeta pinigų, o moterys kiekviena kloja ant jaunosios gabalą naujos drobės, tai yra tiek, kiek reikia marškiniams be rankovių. Moterys dar kartą dainuoja graudžią dainą, beveik tokią pat kaip anksčiau, lėkštę su alaus puodeliu

neša aplink duonkubilį, duoną deda ant stalo, alų išpila ant slenksčio[11].

Pakirptuvių, rusiškai *Zastryžyny,* apeigos, įprastinės slavų kiltims, buvo bendros daugeliui senovės Šiaurės ir Pietų Europos tautų. Jos siekia labai tolimas Europos senovės epochas. Plutarchas Tesėjaus gyvenimo aprašyme pateikia žinią, kad šis didvyris buvo kilęs iš labai karingos abrantų tautos, kurios jaunuoliai, įžengdami į karių luomą, paprastai nusikirpdavo plaukus, kad kovos metu nebūtų už jų sučiupti. Šitaip jaunystėje apkirpo Tesėją; nuo to laiko pakirptuvių apeigos tapo įprastinės; jas imta vadinti Teseida. Romėnai darydavo pakirptuves įvairiomis gyvenimo aplinkybėmis, įvairiais būdais: per vestuves nukirpdavo kasas ir paaukodavo Junonai; tai vadinosi *Heratelea,* tai maždaug atitinka ką tik aprašytas apeigas. Pasak islandų sagose esančių padavimų, skandinavai taip pat žinojo pakirptuves. Senovės lenkai ypač laikėsi šio papročio. Pas juos pakirptuvėmis buvo pažymimas kiekvienas žmogaus gyvenimo laikotarpis, pradedant jaunyste, kai pasikeisdavo padėtis, pareigos ir t. t.

Visų lietuvių genties tautų jungtuvių apeigos, kiek siekia mūsų žinios iš istorijos ir padavimų, buvo tokios pačios, atliekamos su mažesne ar didesne prabanga, nelygu kokio turtingumo šeimos; vestuvėms vadovaudavo ypatingi vestuvių žyniai, vadinti žvalgonimis. Aprašysime vestuves, remdamiesi istorikų žiniomis ir kai kuriais liaudies padavimais. Pabaigus pakirptuves, piršlys, lietuviškai *Pirszlis*, pradeda išlenkdamas taurę alaus, kurią paduoda jauniesiems. Jaunikis atsisėda prie stalo pirmojoje vietoje ir tampa ramus apeigų stebėtojas. Jaunąją pirmiausia triskart apveda aplink uždegtą ugnį. Vežėjas, vaidinantis vestuvių juokdarį, labai vaipydamasis ir kraipydama-

[11] Ne visur lietuviai valstiečiai daro tokias pakirptuves; matyt, ne visoms tautoms buvo žinomos arba veikiau kai kurios lietuvių kiltys jau seniai nustojo daryti.

sis, įneša stalelį ir pastato priešais židinį, ant jo sodina jaunąją ir numazgoja jai kojas. Tuo vandeniu pašlaksto visus dalyvius, namų rakandus, gyvulius ir sutuoktinių lovą. Merginai uždengia akis raišteliu, perjuostu per kaktą, lūpas patepa medumi, o žvalgonis pasako trumpą kalbą, kurioje aiškina, kad smalsumas ir plepumas yra pačios nepakenčiamiausios žmonių ydos, todėl šventa žmonos pareiga – nematyti nieko, kas nėra jos reikalas, ir kalbėti saldžiais kaip medus žodeliais; be to, žiūrėti židinio ir švaros. Šitaip padabintą veda prie visų namo durų, kurias ji privalo paliesti dešine koja arba stumtelėti, tarytum atidarydama. O susirinkę žmonės linksmai šūkauja ir dainuoja; šito senas lenkiškas vertimas yra toks:

Postępuj, postępuj śmiało,
Bądź w domu czułą i dbałą.
Strzeż klucza, jak oka w ciele,
Bo u złodzieja rąk wiele.

(Ženki, ženki drąsiai,
Gyvenki namuose jautri ir rūpestinga,
Saugok raktą kaip akį kūne,
Nes vagis turi daug rankų).

O žvalgonis, įsipylęs į krepšelį aguonų ir smulkių grūdų, prie kiekvienų durų apibarsto jaunąją ir sako: „Mūsų dievai duos tau visko, jei būsi ištikima tikėjimui, kuriame mirė tavo protėviai, ir jei savo ūkį tvarkysi akylai ir kuo rūpestingiau“. Baigę šį vaikščiojimą, nuima nuo akių raištį. Prisiartina jaunikis, žynys geria alų ir vaišina jaunavedžius, taip pat svečius, pagaliau, pripylęs pilną taurę, meta jauniesiems po kojų, sakydamas: „Tokia yra savavališkos meilės auka“; jaunikis sutraiško taurę koja. „Tegu nuo šiol jūsų dalia bus pastovi, tikra, ištikima abipusė meilė“, – sako žynys, ir visi kartoja plodami rankomis ir šaukdami. Tada būdavo apsikeičiama žiedais, to-

liau puota, religinės prasmės rateliai, kuriuos romėnai vadindavo *Saltus hymeneus*. Visa tai trukdavo iki vėlyvos nakties. Prieš einant į lovą, moterys nukerpa jaunajai kasas ir ant galvos uždeda platų vainiką, apvyniotą balta skarele, panašų į turkišką muturą. Toks vainikas senovės prūsų tarme vadinosi apglobtė *(Abglojte)*, kas reiškia nuometą. Uždedant ant galvos šį vainiką, svočia *(Pirszle)* lietuviškai dainuodavo tokį dvieilį:

Dziewczynę gdy przywiedziesz, to cząstka twego ciała.
Lecz chłopca gdy urodzisz, panienstwoś postradała.

(Kai gims mergaitė, tai dalis tavo kūno,
Kai pagimdysi berniuką, tai jau po mergystės).

Mat anot senovinio papročio, lietuviai manė, kad moteris, net ištekėjusi, tol nenustoja buvusi mergina, kol nebus pagimdžiusi sūnaus, todėl jaunamartės tol nešiodavo nuometą, kol susilaukdavo sūnaus. Tuo tarpu kepdavo ožio, buliaus arba lokio pautus, kuriuos duodavo valgyti jaunavedžiams, manydami, kad šitaip smarkiai padidins vaisingumą. Būtent dėl šitokio supratimo buvo saugomasi per vestuves ruošti mėsos patiekalus iš romytų gyvulių. Pavalgius ateidavo žymesnės ir pagyvenusios moterys, pamokydavo vedybinio gyvenimo pareigų ir paaiškindavo sugyvenimo taisykles. Į jaunamartės pareigas dar įėjo nusirengiančiam vyrui nuauti batus, o pati, moterų kumščiuojama, lyg nusileistų didžiausiai prievartai, krisdavo į vedybinę lovą, atsiduodama vyrui. Rytą jaunavedžiai privalėdavo suvalgyti vakarykštės pautienės liekanas, jeigu kokių buvo likę. Pusryčiams atnešdavo keptą kurapką, vaisingiausią iš paukščių, kurią vyras rankomis suplėšydavo ir paduodavo žmonai. Pagaliau visos iškilmės baigdavosi šaunia puota.

Senovės lietuviai griežtai reikalavo iš moterų paklusnumo vyrams. Jos nesėsdavo prie vaišių stalo kartu su vyrais, nedaly-

vaudavo viešuose susirinkimuose, būdavo atskirai nuo vyrų net aukų atnašavimo puotose. Keliaudavo prisidengusios vualiu ir neatpažįstamai persirengusios. Trumpalaikiuose karo žygiuose nedalyvaudavo, bet šeimos kerštas, tai yra kerštas už kurio nors artimo giminaičio nužudymą, dažnai įsprausdavo joms į rankas ginklą; tuomet lyg padūkusios vaikydavosi baustiną asmenį (pasak liaudies padavimo). Privačiame gyvenime ir namuose gražioji lytis privalėjo elgtis nepaprastai kukliai, priešingu atveju kiekvieną, pažeidžiančią to padorumo taisykles, apsupdavo panieka. Gražiausia iš lietuvių viešųjų dorybių – vaišingumas – uždėdavo namų šeimininkei pareigą būti beveik svečio tarnaite, nes, pasak senovės papročio, išsaugoto padavimuose ir kronikose, privalėjo jam net kojas numazgoti, pabučiuoti draugystės būčiniu ir vaišinti gėrimais[12].

Baigdami straipsnį apie apeigas, būdingas Lietuvos kraštui, neturime susilaikyti nuo istorinio įvertinimo, privalomo duoti lietuvių tautai, kurios istoriją tyrėme. Visose tautose, ratu supančiose Lietuvą, pastebime daugiau ištvirkimo, palaidų kalbų, dainų, gašlių šokių ir net nusižengimų sutuoktinių ištikimybei, mergiškai skaistybei ir panašiai. Ypač slavai, mėgstantys vartoti svaiginamuosius gėrimus, savo senoviniuose papročiuose nuslysta į kraštutinumą; net pagyvenusios moterys pirmos rodo pavyzdį: jų dainos girtą vestuvių pavakarę nurungia bet kokį senovės cinizmo įsivaizdavimą. Priešingai, lietuvių genties tautose šito negalima susekti – nei jų kalboje, nei tautinėse dainose nėra nieko panašaus; joms net trūksta tokių žodžių. Kiek stengėmės aptikti tokių dalykų šių dienų lietuviuose, šitaip suslavėjusiuose, niekad ir niekur negalėjome to pastebėti. O jeigu buvo išgirstama kas nors panašaus per lietuvių vestuves arba lošiant smuklėje, garantuojame, kad

[12] Tos moterų teisės, visiškai skirtingos nei kitų Šiaurės Europos tautų teisės, yra vienas stipriausių įrodymų, kad lietuvių protėviai kilę iš Rytų, kur tokie patys nuostatai garsėja nuo senų laikų iki šiol.

tai buvo pasakyta svetima kalba ir visuomet žmonių, niekinamų dėl jų blogo elgesio arba dėl įsišaknijusios girtuoklystės.

Laidotuvių papročiai

Laidotuvių apeigos, išsirutuliojusios iš liūdesio jausmo, visose tautose tapo religijos objektu. Padėti ir patarnauti net po mirties asmenims, kuriems turime nepasibaigusias pareigas, reiškia labai suminkštinti skausmą jų netekus. Kas gi panašiame nutikime gali labiau sulaikyti nuo nugrimzdimo į liūdesį ir gailestį, taip kenksmingą sveikatai, jei ne religijos įdiegtas įsivaizdavimas, jog pridera gyventi tam, idant, melsdamiesi Dievui už brangiausių mums asmenų sielas, padarytumėme būtiniausią jiems patarnavimą. Tvirtas tikėjimas, kad yra gyvenimas anapus kapo, teisingumas, gailestingumas įteigia gyviesiems tą pareigą, todėl visose religijose, besiremiančiose sveiku protu, esama maldų už mirusiuosius; jiems teikiama pagarba, ir religija rūpinasi paruošti laimingai mirčiai.

Iš viso to, ką iki šiol šioje knygoje kalbėjome ir kas dar lieka pasakytina, mes įsitikinome, kad senųjų lietuvių religija nebuvo nei laukinių išmonių, nei amoralių chimerų vaisius; priešingai, ji vedė žmogų gyvenimo keliu taip švelniai ir taip tiesiai į amžinąją viltį, kaip tai buvo pajėgus padaryti kiekvienas kitas stabmeldžių tikėjimas. Tam tikėjimui nebuvo svetima net žmoniškumo meilė. Draugystės, svetingumo, santaikos, būsimo pomirtinio gyvenimo vilties dievybės šiai dievobaimingai tautai tikriausiai nebuvo tušti simboliai. Tad Šiucas, Henenbergeris, Hartknochas ir Kojalavičius apšmeižė senovės lietuvius, priskirdami jiems žiaurumą su ligoniais, bejėgiais, luošaisiais arba mirštančiais žmonėmis, esą buvę įprasta pagreitinti jų mirtį[13]. Tuo nepatikės niekas, kas bent kiek pa-

[13] Iš dalies tą darė herulai – tai pasakysime mūsų istorijos tęsinyje, – bet ne smurtu ir ne pagal religijos nuostatus, o tik prietaringų ir ligos palaužtų senelių prašymu.

žįsta lietuvių nuo amžių paveldėtą dievobaimingumą gimdytojų, kraujo giminių ir visų nelaimingųjų atžvilgiu, kas žino neišdildomą jų bruožą gerbti žmogaus gyvybę. Ar būtų galima įsivaizduoti, kad vaidila, pakviestas raminti ligonio žodžiais apie būsimą laimę, uždusintų jį pagalve, jei būrimai parodys neišvengiamos jo mirties ženklus? Vaidila ir visi buvo įsitikinę, kad po mirties jie stos prieš teisėją ir anksčiau mirusių žmonių vėles; ar jie nebūtų bijoję priekaištų ir keršto už toms pačioms vėlėms padarytą skriaudą? Juk mirtingai būtybei net sekundė gyvenimo yra malonus turtas.

Negalime neigti, kad senovės lietuviai nesmerkė savižudybės; juk nepalyginti labiau apsišvietę graikai ir romėnai buvo tos pačios nuomonės. Tai nugrimzdusios į paklydimą religijos silpnoji pusė. Bet jokia tauta, apimta didžiausio religinio apakimo, nežudydavo silpnų, nukaršusių senelių, vaikų, tarnų vien tam, kad jiems savavališkai sutrumpintų gyvenimą, svetimųjų nuomone, jiems nepakeliamą. Net prisipažįstu, kad savo liaudies padavimų rinkinyje turiu vieną padavimą apie kažkokią neįvardytą tautą, kurioje būta pareigos pasmaugti senius, besigalynėjančius su mirtimi. Tačiau padavimas, vaizduodamas tą darbą kaip žiaurią barbarybę, priskiria jį svetimai tautai, kokia, pavyzdžiui, yra žydai. Ar tai sena tiesa, ar pasaka, nemoku išspręsti, bet galėjo būti kažkas panašaus, skambančio senuosiuose padavimuose, kadangi šitiek kronikininkų, tai kartojusių, turėjo būti sėmę žinių iš padavimų. Ta tauta galėjo būti Lietuvos kaimynė arba kadaise gyvenusi joje, tačiau nepriklausiusi lietuvių tautų genčiai, ir nebūtinai ji išpažino senąją lietuvių religiją.

Strijkovskis iš savo paties tyrimų paliko smulkesnių žinių apie lietuvių laidotuvių apeigas; čia cituojame iš dalies jo paties žodžius: „O jei kas nors jau pasijunta esąs netoli mirties, tai prašo sukviesti pagal galimybę vienai ar dviem alaus statinėms bičiulius ir visus kaimo gyventojus, kurių atsiprašo ir su kuriais atsisveikina“. Kam nors mirus, kūną tuoj pat numaz-

godavo šiltu vandeniu, aprengdavo ilgais marškiniais ir apaudavo kojas. Aprengtą sodindavo ant stalelio su atlošu arba kampe ant suolo. Tada išridena iš rūsio alaus statinę, pripila pilną kibirą ir, pastatę prieš mirusįjį, kiekvienas sako: „Brangusis bičiuli, geriu už tave, ak, kodėl numirei!“ Čia raudamos ir raudos: „Oi, oi, kodėl numirei, ar neturėjai ko gerti ir valgyti? Kodėl numirei!“ ir t. t. Išskaičiuoja visą velionio turtą, kiekvieną kartą sušukdami: „Kodėl numirei?“ Laidotuvių giesmės, iki šiol skambančios visose lietuvių genties tautose, vadinasi raudos *(Rauda)*. Ponas Rėza kaip pavyzdį pateikia lietuviškas eiles su gražia melodija, rastas pas Prūsijos lietuvius, pavadinęs „Motiną apraudančios našlaitės verksmu“:

Któż mi ogrzeje ręce i nogi?
Któż mi warkocz uczesze?
Kto mi usta omyje?
Któż do mnie słówko miłe przemówi?

(Kas man sušildys rankas ir kojas?
Kas man sušukuos kaseles?
Kas man nupraus veidelį,
Kas man tars meilų žodelį?).

Iki valiai prisigiedoję ir prisiverkę, geria už velionį, atsisveikindami ir linkėdami labos nakties, taip pat prašo, idant aname pasaulyje pasveikintų jų tėvelius, gimines, bičiulius ir t. t., idant būtų jiems malonus, kaip čia jie buvo malonūs jam gyvam. Tada aprengia drabužiais, pritinkančiais luomui ir lyčiai, prijuosia kardą arba užkiša už juostos kirvį, kaktą apriša rankšluosčiu, į kurį įkiša pinigą, reikalingą kelionei, o moteriai duoda adatą, kamuoliuką siūlų, idant turėtų kuo taisyti drabužius, jeigu jai kas nors suplyštų kelyje į amžinybę. *Anot pono Kraševskio, tie, kurie mirusįjį paliesdavo, tapdavo „nešvarūs“. Mes gi apie tai nieko negalime pasakyti*.*

Huronų – Šiaurės Amerikoje, Kanadoje, gyvenančios tautos – yra labai panašios laidotuvių apeigos. Kam nors mirus, šeima ir kaimynai susirenka atsisveikinti: aprengia mirusiuosius, sako jiems kalbas, užgeria, dovanoja jiems dovanų, kad būtų malonūs jų bičiuliams, kuriuos pamatys aname pasaulyje; verkia, priekaištauja, kam juos paliko. Pakasa su amato ar pašaukimo atributais, kuriais naudojosi gyvas. Kalba, kad po mirties jam nebereikės kęsti tos priespaudos, kurią kentė gyvas būdamas. Ir daugelio kitų, visiškai panašių dalykų laikosi toji tauta[14].

Jau žinome iš ankstesnių straipsnių, kad buvo ypatingi laidotuvių apeigų žyniai, vadinti lygašonimis ir tulisonimis, kurie tose scenose, cituotose iš mūsų istoriko, atliko savo vaidmenį pagal savo pašaukimą, apie kurį kalbėjome straipsnyje apie juos.

Mirusįjį, vežamą į laidotuvių vietą, lydi raiti ginkluoti giminaičiai ir bičiuliai, kurie šalia vežimo, ant kurio guli mirusiojo palaikai, tolydžio mosikuoja kardais, čerškina kardą į kardą ir vis šaukia: „Ei, ei, bėkite, pykuoliai!“ *(Gej, gej, begejte Pokole!)* Tai yra varo šalin piktąjį dievą Pykuolį (Poklių) nuo mirusio asmens kūno. *Jucevičius*[15] *pataiso Strijkovskį: „Gegeite, begaite!“, vietoje „Ginkiet, Biekiet, Pikole!“, ir priduria, kad šiandien (Žemaitijoje?), kai tik žmogus ima merdėti, visi ten susirinkę garsiai kalba tą frazę. Pas mus, remiantis kitu šaltiniu tikriausiai iš kitos Lietuvos dalies, aptiktas ankstesnis pastebėjimas. O lietuviai Nemuno žemupyje vietoj „Gej“ šaukia „Hej“**. Reikia atminti, ką sakėme anksčiau straipsnyje „Varpas“, kad Antikos žmonės manė, jog metalo žvangėjimas nubaidąs piktąsias dvasias nuo mirusiojo kūno. Atlikti tą veiksmą buvo tylusonių priedermė. Moterys, einančios paskui vežimą, rėks-

[14] Pamiętnik polityczny i historyczny. – Warszawa, 1783. – S. 508–511.

[15] *Jucewicz. Litwa. – S. 288.*

mingai rauda ir lydi ne toliau kaip iki savo kaimo ribos. Toje vietoje būna įkaltas stulpelis ir ant jo padėtas pinigas. Raiteliai nuo tam tikros vietos leidžiasi lenktynių stulpelio link; tas, kuris prijos pirmasis ir paims pinigą, pelno nemenką šlovę. Jis nesustodamas joja tolyn, rodydamas laimikį, kol išnyksta iš akių; kiti lydi mirusįjį iki laidojimo vietos. Šios lenktynės yra dalis triznos papročio, žmonių pamėgdžiojamo ir mūsų istoriko pastebėto.

„Palaidojimo vietoje trimituoja, dainuoja: „Eik, vargše, iš šio vargano pasaulio, pilno visokio vargo, į amžinas vestuves; ten nebeskriaus tavęs nei pasipūtęs vokietis, nei plėšrus lenkas, nei rusinas", – sako Strijkovskis.

Labiausiai paplitę buvo mirusiuosius laidoti karstuose žemėje sarmatų ir variagų papročiu. Šitai įrodo daugybė kapų, arba laidojimo laukų, išsibarsčiusių po visą Lietuvą, kurie padavimuose laikomi pagoniškais. Kartais jie būna apdėti akmenimis, dar kyšančiais iš žemės, bet labai retai. Žymesnių asmenų kūnus laidodavo ne tik su visais drabužiais, būdingais kiekvienam luomui, bet ir su visu tuo, kuo velionis vertėsi gyvas būdamas: karys su ginklu, medžiotojas su lanku, amatininkas su savo amato įrankiais. *Visuomet pagoniškose kapavietėse randamas koks nors geležinis daiktas, padėtas prie dešiniojo peties, prie moterų – varinės adatos, akmeniniai verpstukų smagračiai, kartais variniai lygintuvai rūbams lyginti (turiu tokio lygintuvo liekanas, iškastas Obeliuose). Pas vyrus dažnai rasdavo titnagą ugniai skelti arba skiltuvo likučių, taip pat galąstuvų skiltuvams su skylute, skirta pakabinti ant dirželio. Tačiau niekuomet nebuvo rasta jokių žemdirbystės įrankių (noragų, dalgių, pjautuvų), tuo tarpu buvo atkasami ginklai (durklai, strėlės, peiliai). Taip tikriausiai yra todėl, kad noragas, dalgis, pjautuvas – įrankiai, kurie, kaip ir kalavijai, buvo reikalingi palikuonims, tai yra gyviesiems**. Kai kada tarnai, arkliai, šunys, sakalai buvo gyvi laidojami su didiku jo kape; dažniau eidavo ant

uždegto laužo, kadangi turtingųjų kūnai būdavo deginami.

Deginti mirusiųjų kūnus buvo įprasta sekant graikų, romėnų, skandinavų[16] ir kai kurių slavų kilčių papročiu. Šis paprotys, kurio užuomazga kilusi iš indų, lietuvių buvo apribotas tiek, kad paskutiniais stabmeldystės amžiais taikytas tik žymesniems žmonėms laidoti. Ant laidotuvių laužo su mirusiojo kūnu būdavo kraunama viskas, kas velionio gyvenime buvo malonaus arba reikalingo ar buvo jo puošmena. Šiuo požiūriu sekta senovės galais ir skandinavais bei daugeliu kitų įvairių tautų. Pasak Herodoto, skitai, laidodami savo karalius, taip pat užmušdavo jų mylimiausius tarnus. *Neturime jokio patvirtinimo, kad lietuviai savo šventose giraitėse ant medžių kabindavo karalių kūnus, parištus ant aukso grandinių*[17].

Nedera čia praleisti, jog laidotuvių žyniai tulisonys ir lygašonys per laidotuves sakydavo kalbas, garbstydami mirusiojo žygius, jo aukštą kilmę, protą ir t. t., taip pat pasakodavo giminaičiams savo mitus, pavyzdžiui, kad matę mirusiojo vėlę raitą ant puikaus žirgo, ginkluotą, šuoliuojančią dangaus viduriu, Paukščių taku, laikančią rankoje tris žvaigždes ir su didele draugų palyda kylančią į amžinosios laimės buveinę[18].

Deginant žymiausių mirusiųjų kūnus, kapo kalnelio arba kapvietei paruošto milžinkapio (žiūrėk VIII letelės piešinį, paimtą iš Foigto) šiaurės pusėje būdavo sukraunamas laužas, ant kurio įrengiamas guolis iš šiaudų. Liepsnoms pakilus į viršų, tulisonys ir lygašonys pradėdavo giesmėmis garbinti mirusįjį: garbstė žygius, kuriais jis garsėjo šalyje arba karo žygiuose į priešų žemę, pagaliau, keldami į viršų liepsnojančius deglus, garsiai šaukdavo: „Jau matome velionį danguje, žvilgančiais

---

[16] Eda pasakoja, kad, laidojant vieną iš Asų – Balderį, ant laidotuvių laužo kartu su juo sudegino žirgą, mylimąją, tarną ir t. t.

[17] *Olaus Magnus. Gentium septentrionalium historiae. – P. 90*.*

[18] Popiežiaus legato privilegija (Hartknochas. – P. 187), kuria prūsams uždraudžia tas apeigas.

šarvais, su spindinčiu ginklu, laikantį rankoje sakalą, su didele draugų palyda skubantį į kitą pasaulį“[19].

Sudeginus lavoną, giminaičiai ir bičiuliai rūpestingai surinkdavo pelenus bei nesudegusius kaulus ir sudėdavo į urną; kai kurios iš jų buvo dailiai padarytos, su pagražinimais, kitos paprastos, grubaus darbo; ten įdėdavo taip pat viską, ką velionis mėgo gyvas būdamas: žiedus, grandinėles, apyrankes, plaukų smeigtus, meniškas sagtis ir kitokius skaistvario bei geležies papuošalus, rutuliukus iš spalvoto molio, karolius, gintarą – arba natūralų, arba rutulio pavidalo, monetas, ypač Romos laikų, ir kitus į šiuos panašius daiktus. Kai dėl dovanų mirusiajam, tai atkasus kapus pastebėta, kad kai kurios monetos ir metalai buvo perdegę ir pusiau susilydę, kitur visiškai sveiki; vadinasi, kai kada tie dalykai būdavo kartu metami į laužą, o kartais, sudeginus kūną, dedami tiesiai į urną.

Laidodami nepamiršdavo plėšriųjų paukščių ir panašių žvėrių nagų, manydami, kad bus reikalingi mirusiajam kopiant į amžinosios laimės kalną. Kaip tik dėl to, artėjant gyvenimo pabaigai, užleisdavo ir savo pačių nagus, visai jų nebetrumpindavo. Jaunesni žmonės, juos kirpdami, niekad nenumesdavo nuokirpų ant žemės, bet visuomet, stropiausiai surinkę, sviesdavo į ugnį, nes būta fantastiškos nuomonės, jog bus naudingi po mirties, kadangi sudegę ugnyje su dūmais pakils į aukštybes ir ten kiekvienas juos atras. O jeigu nukirpti nagai būtų išmėtyti čia, žemėje, tai mirusiojo vėlė, negalėdama be jų apsieiti, neišvengiamai turėtų ieškoti, kol surastų visus iki mažiausios nuokirpos. Iš čia tamsioje vaizduotėje įsišaknijo įsivaizdavimas apie gąsdinantį mirusių vėlių vaidenimąsi prie trobesių; dažniausiai jos matomos šiukšlynuose, kur išmeta šiukšles iš kambarių. Dar aš pats pastebėjau, kad kaimiečiai, net kaimuose gyvenantys Lietuvos žydai turi šito įsivaizdavimo liekanų.

---

[19] Ištrauka iš 1240 metų sutarties *(Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 566).

Taip pat iš liaudies pasakojimų aiškėja, jog kai kurie šykštuoliai seniai, pavydintys sėkmės net savo artimiausiems giminėms ir manantys, kad šio pasaulio turtai pravers jiems aname pasaulyje, prieš mirtį taip užkasdavo savo pinigus žemėje, jog niekas apie tai nesužinodavo. Atrodo, kad tokį padavimą patvirtina seni pinigai, randami gana dažnai tikrosios Lietuvos kraštuose. To papročio tebesilaiko tamsybėje skendinčios šiaurės tautos – samojedai, jakutai, čiukčiai. Tuos lobius visuomet saugo kokios nors piktosios dvasios, apie juos taip pat nuolat šmėkščioja savininkų vėlės. Nors prietaringas mūsų kaimietis labai trokšta aukselio, nepageidauja būti tokio lobio atradėju – bijo, kad neužpultų savininkas.

Svarbiausia mirusių vėlių klajojimo priežastis – smurtinė mirtis ir palaidojimas nesilaikant laidojimo apeigų. Romėnai tą tvirtindavo visuotinai tikėdami[20]. Lietuviai turėjo paprotį skenduolių arba plėšikų nužudytųjų kūnus laidoti toje vietoje, kur atrado. Šiuo atveju, kadangi tokių atsitikimų dažniausiai pasitaikydavo miške, kapą pridengia laužu iš kokių nors medžių šakelių ir jį kasmet tam tikrą dieną kas nors padegdavo; sako, kad tai būdavo daroma niekam nematant. Vieną tokį laužą pats mačiau kairiajame Nemuno krante, prie kelio iš Kauno į Prienus, važiuodamas per Išlaužą. Jis yra kairiojoje kelio pusėje, pamiškėje, prie pat vieškelio; kiekvienas žmogus, išsaugojęs vietinį dievobaimingumą, eidamas pro laužą, turi rūpestingai užmesti ant jo kokią nors šakelę. Iš to susidaro pastovus laužas, įamžintas vietos padavime, kad jis dengiąs palaikus kažkokio svetimšalio, kurį toje vietoje nužudę plėšikai. Vis dėlto nežinau, ar tą laužą uždega tam tikru metu, ar ne; man tik sakė, kad kartais uždega. Visa tai praverčia nežinomo nelaimingojo vėlei nuraminti. Šis laužas, be abejo, gyvuoja jau daug amžių, kadangi didelis dvaras, kadaise priklau-

[20] I Horacijaus knyga, 28 odė, kurioje kalbama apie filosofo Archito šmėklą.

sęs Kauno miestui, labai seniai, dar prieš XV amžių, egzistuojantis tuo pavadinimu, kaip rodo miesto aktų dokumentai, vadinosi *Iždauže*; tai reiškia, nuo Kauno žiūrint, *padėtas už laužo.* Šis religinis paminklas primena, kaip senovės lietuviai įamžino apgailėtinai pažeistą vaišingumą.

Klajojanti, kenkianti vėlė arba vaiduoklis latviškai vadinamas *Kehms*, žemaitiškai – kemas *(Kemas)*; apie juos visur daugybė kalbų, ir pasakoja apie visokius kerus jiems nubaidyti ar nuraminti.

Svarbiausias dalykas laidotuvėse buvo raudotojos; manyta, kad jos nuraminančios vėles. Šis paprotys žmonėse tebegyvuoja iki šiol, nepaisant tiekos politinių ir religinių permainų. Raudotojos yra jaunos, stiprių plaučių moterys; kai kas nors miršta, nuo to momento iki kūno nuleidimo į kapą jos be perstojo kuo garsiausiai ir kuo klaikiausiai klykia, kiek tik gali. Jeigu mirusysis neturėjo tam tinkamos giminaitės, kviečiama pirma pasitaikiusi kaimynė. Nuostabus dalykas, kaip tos raudotojos sugeba išreikšti didžiausią liūdesį, bet stebėtoją labiausiai stulbina jų linksmi ir pragiedrėję veidai tuo momentu, kai jos liaujasi rėkusios – nueina nuo scenos kaip artistės, visiškai nepaveiktos įspūdžių, kuriuos ką tik vaizdavo žiūrovams. Neturtingų žmonių laidotuvėse nebūna tiek triukšmo; tačiau net jei ir nebūtų jokios giminaitės, kuri nors moteris iš dievobaimingumo turi paklykauti[21].

Seniau ašaras, išverktas per laidotuves, labai rūpestingai surinkdavo į molinius dubenėlius; kai kada turėdavo stiklinių indelių; šiuos indus, arba ašarines, pastatydavo kape prie mirusiojo kojų. Apie tai bus straipsnyje „Kapai".

Pirmiau, straipsnyje „Kabirai", sakėme, kad kai kurios lietuvių genties tautos žinojo trizną. Tai buvo apeigos, atliekamos laidojant labai žymius žmones.

---

[21] *Rusioje tai buvo vadinama "Wyt' po mertwom". Šis paprotys truko labai ilgai; Petras I 1715 metų sausio 14 dienos įsaku jį griežtai uždraudė (Orłow. Pamiatnik... – T. I. – S. 33)*.*

Neturime smulkesnių rašytinių žinių apie kokios nors tautos šias apeigas, kadangi jos priklausė slaptųjų kategorijai; tuo įsitikiname skaitydami Antikos rašytojus. Žinoma tik tiek, kad būdavo aukos dievams kabirams, naktinės puotos, žirgų lenktynės, iečių laužymai, daug prabangos. Lietuvoje gyveno garsi Triznų giminė[22]. Pasak rusų metraščių, šiaurės slavai, arba naugardiečiai, severskiečiai, viatičiai, radimičiai, turėjo triznos apeigų paprotį, kiekviena tauta kitonišką.

Žmona vyro gedėdavo trisdešimt dienų; tuo metu ji privalėdavo apraudoti mirusįjį prieš saulėtekį ir po saulėlydžio; kai kuriose vietose žmonos apverkdavo vyrus prie pačių kapų. O vyras gedėdavo žmonos tiktai aštuonias dienas. Erazmas Stela aiškiai, visiškai remdamasis Lietuvos padavimais, tvirtina, kad laidojimo apeigų tvarka buvo labai senas, šventas dalykas, siekiantis Vaidevučio laikus; jos šventai laikėsi visos lietuvių genties tautos. Pasak Henenbergerio tyrimų, turtingųjų namuose gedulas trukdavo keturias savaites, per kurias negalėjo būti jokio pasilinksminimo, o samdytos raudotojos privalėjo nuolat verkti apraudodamos mirusiojo atminimą. Dainiai gedulingomis raudomis apdainuodavo jo dorybes ir žymiausius jo karo žygius.

Dar negalime nepaminėti smulkmenų, bylojančių apie Žemaitijoje įsišaknijusį apeiginį dievų garbinimą. Ten jis buvo pastebėtas praėjus daugiau nei pusantro šimto metų po krikščionybės įvedimo. 1583 metais jėzuitai į Žemaičius ir į Livoniją pasiuntė tris misionierius: kunigą Jokūbą Lencicijų ir du jo bičiulius. Ten jie rado pagonybės likučių ir juos skrupulingai išnaikino. Tai buvo senųjų dievų simboliai: nežinomos rūšies gyvūnų kaulai, įvairūs amuletai, sukabinti ant namų sienų ir dvivėrių durų. Tuos likučius misionieriai trypė kojomis, mėtė į ugnį. Šventuosius medžius įsakė nukirsdinti, žalčius iššudyti. Net buvo ap-

[22] Triznų giminė yra kilusi iš Seversko žemės *(Swięcki.* Opis starożytnej Polski. – T. II).

tikti amžinosios ugnies likučiai; ji taip pat buvo užgesinta. Kai buvo padarytas šis aktas, liaudis, tikėdama savo senoviniais vaizdiniais, ėmė baimintis, jog Perkūnas sušals, o dievai užmigs amžinuoju miegu. Todėl ėmė šauktis griaustinio dievo pagalbos, prašydami atgaivinti atmosferos galias ir atkeršyti išniekintojams. Anot jėzuitų istoriko pasakojimo, velniui padedant tuoj pat kilo audra su tokiu baisiu griausmu, jog net namai drebėjo. Aplink buvo girdimas įvairių žvėrių riaumojimas. Tačiau jėzuitai neišsigando, elgėsi drąsiai ir nebaudžiami naikino senojo tikėjimo liekanas ir vaizdinius. O šių reiškinių pasireiškimus aiškino kaip krikščioniško Dievo įrodymą ir piktosios dvasios, įsikūnijusios į stabus, menkumo demonstravimą. Taip jų mokslas rado moralinę atramą. Po ketverto metų Žemaičių vyskupas Melchioras Giedraitis vėl išsikvietė jėzuitus, nes jo diecezijoje daugelis kaimiečių niekuomet nevaikščiojo išpažinties, nepažino krikščioniško tikėjimo tiesų ir buvo senosios pagoniškos religijos šalininkai. Atvyko du misionieriai jėzuitai: kunigas Emanuelis Vega ir kunigas Jeronimas Kninskis. Liaudis jų pamokymus priimdavo nuolankiai ir su jauduliu, bent jau nesipriešino dar išlikusių ąžuolų ir šventųjų girių iškirtimui. Ordino istorikas net aprašo įvykį, kai, nukirtus didžiulį ąžuolą, iš jo drevės su sparnais didžiausiu triukšmu ir bildesiu išskrido (evolavit), nepaprasto dydžio rupūžė. O tai, autoriaus žodžiais tariant, turėjo būti velnias. Nepaisant visų šių pastangų, XVI amžiaus pabaigoje ir XVII amžiuje Žemaitija dar turėjusi mažai krikščionių mokytojų, be to, plėšoma kalvinizmo sektantiškumo, jautė labai didelį katalikų kunigų stygių. Todėl 1618 metais Jėzuitų ordino vienuoliai, gana skaitlingi Kražiuose, kai tik įsitvirtino, tais pačiais metais savo misijoje ėmė žvalgytis ir rado apie šešis tūkstančius neapkrikštytų valstiečių, tarp kurių buvo ir nemažai šimtamečių senolių. Netgi Livonijoje, Rezeknės, Daugpilio ir kitose apylinkėse, tais pačiais, tai yra 1618, metais buvo neapkrikštyta 418 suaugusių asmenų. Jie garbino didžiulius akmenis, kuriuos vadino „Atmeszenes Wiete", tai yra, anot autoriaus vertimo, „loca adiectorum". Ant tų

akmenų atnašaudavo maistą, kuris būdavo aptaškomas tam paaukotų gyvulių krauju. Visa tai turėjo tik aukotojai. Minėtose vietovėse jėzuitai išdraskė net šešis altorius, taip pat iškirto ąžuolus (jiems aukas atnašaudavo vyrai) ir liepas (joms atnašaudavo moterys). Ten pat jie sunaikino ir svečių dievuko, vadinto Cerokliu, garbinimą; jam atiduodavo pirmąjį maisto kąsnį ir pirmąją gėrimo taurę[23].

VII skyrius
APIE ŽMOGAUS MIRTIES DALYKUS

Kapai

Kapai senovės lietuviams buvo šventas dalykas. Jokiu būdu nederėjo paliesti antkapinių statinių; buvo meldžiamasi net kapams savo protėvių arba asmenų, atmintinų dėl ypatingų dorybių. Lasickis palaikė dievaičio pavadinimu žodį *Ežagulis* (ežiagulis – *R. J.*), lietuvių kalba reiškiantį antkapį arba pilkapį, kauburį; matyt, dievobaimingas šio žodžio minėjimas, girdėtas su tam tikromis maldomis, davė pagrindą susidaryti tokiai tyrėjo nuomonei. Vis dėlto iki šiol ypač garbinami pilkapiai, supilti ant žymių žmonių pelenų.

Šitokių aukštų milžinkapių pylimo paprotys buvo pažįstamas daugeliui antikinių tautų. Homeras mini jį kaip bendrą graikams ir trojėnams. Herodotas sako apie skitus: „Žymiems žmonėms visi supildavo prabangius kapus, ypač stengdamiesi,

[23] *Rostovskis. Lietuvos istorija. – Kn. III. – P. 118–120; 164; Kn. VI. – P. 270–271*.*

kad sampilas būtų kuo aukščiausias"[1]. Vergilijus praneša, kad Enėjo laikais virš karstų supildavo kalnus. Tą patį Ksenofontas sako apie persus. Iš istorijos žinome, kad kartais panašiai darydavo romėnai. Kad Pavyslio, Padneprio senieji gyventojai ir kiti pildavo milžinkapius, dar ir šiandien kiekvieną įtikina jų vaizdas. Išilgai Dnepro krantų, tarp Mogiliovo ir Rogačiovo, esama begalės šitokių kapų; atrodo, tarytum tas kraštas būtų buvęs kažkokios milžiniškos tautos amžinos kapinės. Be abejo, tai buvo skitai, milžinkapių pylėjai, kurie virš savo mirusiųjų, neužkasdami jų žemėje, supildavo kalnelius. Tuo pats tirdamas įsitikinau[2].

Kraštuose, kur gyveno lietuvių genties tautos, vienur kitur matoma kai kada gana aukštų, nors ne taip dažnai pasitaikančių pilkapių. *Lietuvoje pilkapiai randami labai retai, dažnai slypi giliai po žeme ir aptinkami dažniausiai atsitiktinai, kasant žemę**. Latviai savo krašte iki šiol rodo didelius pilkapius, kuriuos savo padavimuose apie milžinus arba didelius žmones vadina milžinkapiais, *Milsu Kappi.* Tie sampilai priklauso tolimai senovei; tokių padavimų yra ir kitose lietuvių genties tautose. Tačiau kraštui neturint savo istorijos ir žuvus daugeliui rašto šaltinių, į užmarštį nugrimzdo atminimas apie daugelio žymių žmonių kapus. Tokių kapų pasitaiko aukštose vietose arba prie pilių ir kadaise žymių kaimų, dažniausiai prie kelių, taip pat didesnių upių pakrantėse, kur būdavo šventyklos. Hartknochas (p. 184–185) tą patį sako apie gausius piliakalnius, matomus Prūsijoje, ir apie pilkapius, supiltus virš žymių žmonių kapų. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino kapas yra prie Vilniaus, dešiniajame Vilnios krante, į kairę nuo kelio,

[1] *Principum virorum tumulis injiciunt omnes humum urtatim, et avide cupientes tumulos, quam maximos efficere (Herodotas).* Lukanas apie juos sako: *Regum cineres extructo monte quiescunt* (Karalių pelenai ilsisi supiltame kalne).

[2] Straipsnį apie tai paskelbiau viename buvusio *Tygodnik Wileński* numeryje**.

vedančio iš Užupio į Antakalnį. Tai yra kalnas, gerokai aukštesnis už kitus gretimus, stūksantis atskirai. Jo viršūnė iš visų pusių aiškiai nukasta ir baigiasi terasa, iš kurios kyla plokščias kupolas, arba milžinkapis. Vietos padavimai iki šiol mini, kad tai Gedimino kapas. Man sakė, kad vieno vienuolyno bibliotekoje buvo XV amžiaus lotyniškas rankraštis – svarstymas apie milžinkapius[3], kuriame turėję būti padavimų apie šį kapą. Taip pat turime pėdsaką, kad dar XVII amžiuje apie Gedimino kapą Lietuvoje visi žinojo; apie tai 1629 metais[4] mini Naborovskis.

Prūsų pilkapiai buvo įvairūs, nelygu kokio luomo miręs asmuo. Žymiausius laidojo ant kalnelių, greta jų namų. Net pati jų forma rodo tam tikrą jų ryšį su mirusiųjų padėtimi ir aukštomis pareigomis. Aplink visą pilkapį ratu eina didokų akmenų eilės, kurios sudarė tarytum viso statinio aptvarą; statinys buvo žvaigždės pavidalo, jos spindulius vaizduoja akmenų eilės, nukreiptos nuo viršūnės tiesiai į apačią. Vieta, kurioje stovėdavo urna, beveik visuomet yra pietų pusėje, priešais ugniavietę, skirtą deginti; vieta dailiai apdėta kyšančiais akmenimis ir gerai apsaugota, kad urnos viduje niekas nesugestų. Angą į šį rūsį uždaro milžiniškas akmeninis skydas (žiūrėk VIII lentelės *a* raidę). Statinio viduje paprastai stovi maži moliniai indeliai (ašarinės arba buteliukai gėrimui), o su jais būna pavienių dažnai apvalių, išmoningai nušlifuotų papuošalų arba jūros bangų nutrintų akmenukų, kuriems dievobaimingi žmonės priskiria kažkokią šventumo ypatybę[5].

---

[3] *De veteribus Tumulis vulgo Kurhani nuncupatis.* Apie tai man pasakojo velionis Mykolas Šulcas, Vilniaus universiteto profesorius*.

[4] Žr. Klimaševskio 1831 metų *Noworocznik Litewski* (p. 206)**.

[5] Slaptajame kryžiuočių archyve Karaliaučiuje, krašto retenybių rinkinyje, yra nemažai tokių akmenų. Tai buvo mirusių žmonių fetišai.

Pelenų urna iš viršaus uždengta plokščiu akmeniu ir užpilta smėliu. Tokiame milžinkapyje beveik visuomet yra keletas palaidojimų su pelenų urnomis, papuošalais bei panašiais dalykais. Viršūnėje guli žvaigžde sudėti akmenys ir viduryje uždengiamasis akmuo (žiūrėk VIII lentelės *b* raidę). Be abejo, tai vėliau mirusių artimų velionio giminaičių arba drauge su juo sudegintų tarnų ir tarnaičių kapai.

Žemesnio luomo žmonių palaidojimai buvo be tokių solidžių statinių. Urnas su pelenais labai dažnai pakasdavo žemėje plikame lauke arba miškuose ir virš jų supildavo daugiau ar mažiau iškilius kauburius iš smėlio, be jokių akmenų. Pagaliau atrodo, kad kai kurie iš tų pilkapių būdavo naudojami kaip visos šeimos kapai; pradedant juos pilti, būdavo galvojama apie vietas šeimos nariams, mirsiantiems vėliau[6].

Apie tai, kad, anot Vulfstano pasakojimo, senovės prūsai, panaudodami kažkokį dirbtinį šaldymą, mokėdavo keletą mėnesių išlaikyti namuose mirusių žmonių kūnus, bus rašoma kitame šio veikalo tome.

Kai kuriuos žymius žmones Lietuvoje kartais laidodavo prie didelių akmenų, esančių laukuose. 1822 metais pasitaikė aptikti kapą prie didoko akmens žemėje, priklausančioje mano kaimeliui. Kaimiečiai nuolat kalbėdavo, kad po tuo akmeniu esanti užkasta kažkokia seniena; pasak vienų, lobis, pasak kitų, kažkokio atmintino žmogaus kūnas; tai rodo senų laikų padavimai. Kai, dalyvaujant vienam senienų tyrėjui, liepiau kasti, maždaug trijų uolekčių gylyje radome žmogaus skeletą. Su didžiausiu atsargumu atkasę žemę, aiškiai pamatėme jo gulėtą vietą, nors kaulai buvo smarkiai apipuvę; ūgio galėjo būti kokių dviejų uolekčių, 20 colių, gulėjo aukštielninkas, rankos ne ant krūtinės, o prie šonų taip sulenktos, kad galais siekė galvą; dešinėje laikė lenktą geležį – kapoklį arba skaptą, kuriuo dirba medinius šaukštus, kairėje – kažkokį geležinį įran-

[6] Šis aprašymas paimtas iš Foigto, kuris pats kasinėjo kapus (Geschichte Preussens. – B. I. – S. 368 etc.).

kį iš plonų dalių, todėl neatpažįstamai surūdijusį; prie kojų, žemiau blauzdų, stovėjo molinis indas – lėkštas dubenėlis keturių colių skersmens, dviejų su puse colio gylio, beveik colio storio, padarytas iš juodo deginto molio, viduje lygaus paviršiaus, lyg padengto pokostu. Tai buvo ašarinė, pastatyta į kapą su ašaromis, kurių laidojant priverkė raudotojos. Kaip man pasakojo, panašių dubenėlių kartais rasdavo keliolikos pėdų gylyje šalia žmonių kaulų. Kaukolės likučiai buvo pažaliavę nuo metalo oksidacijos: matyt, mirusysis buvo su galvos apdangalu, papuoštu vario arba sidabro gabaliukais; jų likučių nepastebėjome. Senoviniuose kapuose su kaulais randama metalinių daiktų, amato įrankių, šarvų, šalmų, kalavijų, pinigų. Gardino apskrityje, prie Druskininkų kaimo, žinomo gydomojo vandens šaltiniais[7], netoli nuo Nemuno, mačiau platų, daugiau kaip margo dydžio pilkapyną, vėjams nupusčius smėlį, beveik visiškai atvirą; kaimiečiai tuos kapus priskiria stabmeldystės laikams; pasakoja, kad prie skeletų būdavo randama labai senų pinigų ir visokių metalo gabalų. 1826 metais turėjau progą apžiūrėti šį lauką, nusėtą žmonių kaulais: visi kapai išblaškyti, maža tokių, kuriuose būtų buvę galima įžiūrėti kokią nors skeleto sandarą, bet pastebėjau, kad visi guli galvomis į vakarus. Kaulai tiek supuvę, kad neradau nė vienos sveikos kaukolės; jos priklauso įvairaus amžiaus ir lyties asmenims; tuo mane įtikino apatiniai žandikauliai ir dantys, taip pat ilgi plaukai po keliomis kaukolėmis, kurias atkasiau po

[7] Lietuviškas šio kaimo pavadinimas lenkiškai reiškia *Soleczniki*. Tenykščiuose mineraliniuose šaltiniuose esama kažkokių druskų, net bromo, kaip sužinojau iš tyrimų vieno chemiko, kuris pas kaimietį paliko vokišku raštu rašytą raštelį, kad 1819 metais susekęs tą substanciją Druskininkų vandenyje. Bet nežinau, kas jis buvo ir ar tai teisybė. Valstiečiai pasakojo, kad jaunas vokietis, atvažiavęs nuo Kauno, viręs ir kepęs vandenį. Šio kaimo gyvenvietė yra sena, ir vandens gydomųjų galių išmanymas siekia senovės epochas arba užmirštą praeitį. – Ponas profesorius Fonbergas tiksliai ištyrė ir aprašė tą vandenį. *(Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – R. 1835. – Cz. XI)**.

dar nenupustyto smėlio kauburėliais. Mačiau kai kuriuos kaulus, suėstus žalio ir raudono metalo oksido; matyt, metalai iro kapuose kartu su kaulais. Radau keletą geležėlių, kurios man atrodė esančios mažų sagtelių liekanos. Dar pastebėjau sudaužytų ašarinių liekanų; keleto šukių vidus buvo dengtas tamsiai rudos spalvos glazūra. Vienas kaimietis man pasakojo, kad valdant karaliui Stanislovui Augustui, maždaug prieš 38 metus, tai yra apie 1789 metus, kažkokie ponai, atvažiavę iš Gardino apžiūrėti mineralinių šaltinių, pasiėmė su savim visus molinius dubenėlius, kurių seniau niekas nedrįsdavo judinti; vėliau smalsūs svečiai surinko ir šukes. Iš menkų jų likučių ir vietinių pasakojimų įsitikinau, kad tos ašarinės buvo mažučiai puodeliai, galėję turėti vos pusantro colio skersmenį ir gal iki dviejų colių gylio, su šiek tiek siaurėjančiu kakleliu.

Pateiksiu dar vieną atradimą, susijusį su ašarinėmis. 1820 metais mano kaimynas kaimietis, kasdamas duobę bulvėms, aptiko seną kapą, kuriame šalia kelių sutrūnijusių žmonių kaulų rado keletą ypatingo pavidalo stiklinių buteliukų (žiūrėk V lentelės 36-ąjį piešinį). Ant apskritimo, nulipdyto iš stiklo, storo ir gana nedailaus, stovi ropelė iš šviesiai žalio, gana permatomo stiklo, jos kaklelis yra ovalaus piltuvėlio pavidalo. Turėjau tis tokias ašarines, visas beveik vienodo dydžio, kuriose skysčio telpa tryliktoji lietuviškos kvortos dalis. *Ten pat, prie Šdubrų (Szdubry) kaimo, yra atkasti ir kiti kapai, bet dar didesni. Ir šiandien ten randama daugybė nuolaužų, priklausančių ašarinėms**. Vienoda jų sandara ir tokia pat radimo vieta įtikina, jog jos buvo skirtos ne kam kitam, kaip tik laikyti po akimis, kad į jas tekėtų ašaros.

Tikrojoje Lietuvoje, tai yra Ukmergės, Vilniaus, Trakų ir Lydos apskrityse, nuo seniausių laikų buvo specialios vietos, į kurias dėdavo sudegintų žmonių pelenus. Šias vietas vadindavo Obelijomis. Šią išvadą priėjau palyginęs beveik tūkstantį tuo klausimu išsakytų nuomonių. Dvi tokios vietos man yra žinomos: viena prie Kobelio ežero Gardino apskrityje, kita – šeši varstai nuo Ukmergės ir 7 varstai nuo Deltuvos, kur taip pat yra Obelių,

tai yra Obelijos, ežeras. Abiejose šiose vietose randami ištisi žemės pylimai su pelenais, sudegusiais žmonių, naminių gyvulių kaulais, kartais variniai, geležiniai, kartais net sidabriniai ir auksiniai daiktai, be to, esti akmeninių mažų smagračių, apie pusę colio skersmens, gana stambių, iš svetimo akmens pagamintų[8], *ietigalių, kirvių ir akmeninių galąstuvų, raktų, balno kilpų, pentinų, adatų, stiklinių karoliukų, strėlių, kardų, šarvų liekanų ir t. t. Aš turiu tokių radinių rinkinį, ypač iš Ukmergės Obelių, tai yra gaisravietės, iš viso apie 150 daiktų. Viskas, ką tik toje vietoje galėjau ištyrinėti, mane įtikina, jog visų žymių žmonių kūnų, įvairiose vietose skirtų apeigoms, pelenai bei jų likučiai būdavo pernešami į Obeliją. Ir tai buvo ne kažkas kita, o tik didžiulė duobė, iškasta pačioje neprieinamiausioje krašto vietoje. Į ją ir buvo metami laužaviečių likučiai. Per daugelį metų taip išaugdavo pilkapiai. Ukmergės pilkapis, kurį 1838 metais atkasė Karolis Kozakovskis, duoda pagrindo tuo tikėti. Tas pilkapis ilgus metus buvo užlietas greta esančio ežero, bet, kai neseniai ta vieta buvo nusausinta ir buvo atlikti kasinėjimai, paaiškėjo, jog pilkapis plytėjo ant didžiulės duobės,*[9] *kuri beveik visa buvo pilna pelenų ir apdegusių daiktų liekanų*.

Lietuviai ašarinę vadina *Assaruwe*, raudotoją – *Werksme*[10]. Hartknochas (p. 183) plačiai aprašo pelenų urnas, randamas

[8] *Tai būta verpstukų – verpimo įrankių, kuriuos sudarė apvalus medinis kotelis siūlams vynioti su ant jo galo užmautu smagračiu.*

[9] *Pono Kozakovskio 1840 metų sausio 27 dienos informacija iš Kurėnų. Taip pat atsiuntė ir daug iškasenų. Didesnę dalį jis atidavė Lvovo Osolinskių bibliotekai, taip pat ponams Žageliui ir Potockiui*.*

[10] *Generolo grafo Kosakovskio senienų rinkinyje yra stiklinis tuščiaviduris rutuliukas, kuris buvo atkastas netoli Lukoinių dvaro (Kauno apskrityje) greta skeleto, apjuosto sidabro grandine. Rutuliukas pagamintas iš butelinio stiklo, maždaug 1,25 colio skersmens. Beveik pusė jo yra pripildyta vandens spalvos skysčio. Vienoje vietoje net matyti užlitavimo vieta, pro kurią buvo įpiltas skystis. Tai negali būti niekas kitas, o tik ašaros, surinktos per laidotuves ir padėtos į mirusiojo kapą. Aš turiu tokį rutuliuką, bet tuščią, dėl skylutės, kuri tikriausiai atsirado jau žemėje. Turiu ir kitą – su ašaromis**.*

įvairiose Prūsijos vietose tiek atsitiktinai, tiek sąmoningai kasinėjant senovinius pilkapius, ypač Velnio saloje *(Czartowy-Ostrow)*, esančioje Sniardvų ežere, ir ties Pleviškių kaimu, aštuonios mylios nuo Karaliaučiaus, prie Priegliaus upės. Tai buvo puodeliai arba kažkokios urnos su pelenais ir sudegusių žmonių kaulų gabaliukais viduje. Toje vietovėje pats autorius liepė atkasti vieną pilkapį ir surado naujo pavidalo pelenų urną. Tai buvo du akmenys, gulintys vienas ant kito ir taip apdoroti, kad tarp jų susidariusioje tuštumoje galėjo būti pilami pelenai. Aš pats turiu tokią pelenų urną, kurią, kaip pasakoja, anksčiau radę mano kaimiečiai gan giliai žemėje; vėliau ji gulėjo prie trobos slenksčio ir niekam nebuvo naudojama; vis dėlto, kaip matyti iš II lentelės 8-ojo piešinio, yra suskilusi į tris gabalus. Tai apvalainas dubens pavidalo indas; didysis skersmuo – 33 coliai, mažesnysis – 21, gylis – 5 coliai, labai taisyklingai ir dailiai iškaltas iš šviesios spalvos kieto granito plokščio gabalo. Matyt, kad buvo pridengtas antru plokščiu akmens gabaliuku, kadangi kraštai nušlifuoti pagal liniuotę lygiai, kaip stalas. Seni žmonės mena, kad dar nelabai seniai akmuo buvo sveikas[11]. Reikia spėti, jog tai ašarinė, panaši į Hartknocho rastąją. Ar antras akmuo, arba dangtis, būdavo išgręžtas, ar ne, nemini joks istorikas, ir mano kaimiečiai nemoka paaiškinti. Pagaliau panašių atradimų retumas mūsų krašte verčia daryti išvadą, kad mirusiųjų kūnai būdavo deginami retai arba kad pelenus dažniausiai užkasdavo induose iš medžiagos, neatsparios puvimui. Vilniuje, kaip spėjama, kunigaikščių pelenai turi būti pakasti Pilies kalne iš saulėtekio pusės, ir jei jie buvo supilti į patvarias urnas, tai turėtų gulėti giliai kalne.

Mano kaimynystėje, prie Nočios miestelio, atsitiktinai atkasus vieną kapą, rastas akmeninis kirvukas, padarytas iš *kietos geležies. Akmeniniai kirviai randami laukuose ir prie senų*

---

[11] *Lygiai tokią pat urną turėjo Dionizas Paškevičius savo rinkinyje. Žemaitijoje kapavietėse, tai yra laidojimo vietose, buvo rasta ir daugiau tokių urnų (Dziennik Wileński. – T. II. – S. 160)*.*

*sodybų, bet ne kapavietėse**. Vienas sveikas, kitas sudaužytas, rasti žemės paviršiuje, yra taip nugludinti, lyg su šlifavimo mašina, o tas, kuris rastas pilkapyje, dėl akmens dūlėjimo turi šiurkštų paviršių. Tai palikimas seniausių šios žemės gyventojų, kurie dar nemokėjo naudoti geležies. Vilniaus akademijos mineralogijos kabinete yra keletas kirvukų iš tokio pat akmens, šiek tiek ilgesnių, tai yra ne tiek nudilintų aštrinant; jie buvę rasti Lydos apskrityje. Pasitaiko taip pat ir akmeninių kaltų, labai gražiai padirbtų iš titnago.

Mano kaimo, vadinamo Bouslaviškėmis *(Bousławiszki)*, žemėje yra kvadratinis kapas, 20 pėdų ilgio, be aiškaus sampilo, tik apmūrytas lauko akmenimis, lyg tai būtų kokio nors medinio pastato pamūrijimas. Pasak vietos padavimo, tame kape palaidotas kažkoks lietuvių didikas, vadas *(Wada)*, vardu Bousas *(Bous)*; jis čia gulįs su žirgu, su kurtais[12] ir sakalu bei visa karine ginkluote. Šį kapą kaimiečiai lietuviškai vadina vado Bouso kapinėmis *(Kapinies Wade Boussa)*. Iš senų vietinių dokumentų aišku tik tiek, kad apie 1520 metus ta žemė priklausė Bousevičių giminei; tuo laiku Boguslavas Bousevičius, Rodūnios vėliavininkas, buvo tos žemės tėvonis. Rusiškai *Boussewicz* reiškia Bouso sūnų arba kilusį iš Bousų giminės. Tame pačiame lauke, netoli nuo kapo, rodo įgriuvusius rūsius, pylimus, daugybę akmenų, buvusių šulinių ženklus, pastatų arba pamūrijimų pėdsakus, teigdami, jog tai buvęs tojo Bouso dvaras. Beveik prie pat kapo yra nemažas akmuo su iškaltu ženklu; jo vaizdą, sumažintą aštuntadaliu, perteikia V lentelės 35-ais piešinys[13]. Tai yra įdubai iškaltas ratelis su savitu kryžiumi, arba mitologinis raktas, kuris, kaip esantis prie kapo, reiškia

[12] Kaip visoms senovės tautoms, taip ir lietuviams geri šunys buvo verti didelės kainos. Sudarant bendrą rašytinį statutą, vižlo kaina buvo 526 dabartiniai auksinai, 20 grašių *(Czacki.* O prawach. – T. II. – S. 253). Todėl nenuostabu, kad turtuoliai būdavo laidojami su brangiaisiais gyvenimo palydovais. Lietuvių teisė, tiksliai nustatydama šunų kainą, turėjo atsižvelgti į papročius krašto, kuriame tie gyvuliai buvo labai mėgstami.

amžinybės deivės Velionos ženklą arba būsimos laimės raktą. Senovės lietuviai tokį ženklą vadino *Pemixlos;* skaityk straipsnius „Veliona" ir *„Chauturej"*. Sako, kad lietuviai kaimiečiai šitaip vadina akmenis su panašiais ženklais ir kituose kraštuose. Mat tokiais pačiais ženklais pažymėtų akmenų, ant kurių senovės tyrėjai matė ir užrašų runomis, yra ne tik ne vienoje tikrosios Lietuvos vietovėje, bet ir Pamaryje, Žemutinėje Saksonijoje ir lužitėnų krašte. Todėl ne be pagrindo darome išvadą, kad tai buvo deivės Velionos aukurai.

Tačiau laikant juos kapais, iškyla toks klausimas. Pirmiausia tvirtinu, kad kryžius senų senovėje beveik visoms tautoms, kuriose gyvavo kokia nors civilizacija, religiniu požiūriu buvo išganymo, tai yra geresnio pomirtinio gyvenimo vilties, ženklas. Rytų Romos imperatoriui Teodosijui įsakius nugriauti Aleksandrijos stabmeldžių šventyklas, ant Serapio šventovės akmenų tarp kitų hieroglifų buvo aptikti ženklai, panašūs į kryžių. Romoje, senovinio egiptiečių obelisko, iki šios dienos tebestovinčio priešais Laterano šv. Joną, šone, atgręžtame į šventuosius laiptus *(ad scala sancta)*, tarp hieroglifų yra panašus į kryžių. Taip pat ant senovinės Kanopo Serapio statulos, atkastos Romoje, kurią Cezaris Ripa matė pas Antonijų Bosiją, buvo panašus ženklas. Antikos muziejuje Paryžiuje yra nemaža paminklų su tokiais egiptietiškais, graikiškais, skandinaviškais kryžiais. Astartė, žymiausia deivė, labai garbinta žiloje senovėje, bareljefe yra pavaizduota laikanti rankoje lazdą, kurios viršutinis galas baigiasi kryžiumi. F. Noelis straipsnyje apie Serapį teigia, kad XVI amžiuje ispanai Naujojoje Meksikoje, Akusamilio provincijoje, radę kažkokį meksikiečių dievą, ant kurio drabužių buvę iškalti kryžiai. Visi hieroglifų ir mitologinių ženklų aiškintojai nutaria, kad Antikos kry-

[13] Časkis rašė: "Velionis Naruševičius man pasakojo, kad Žemaitijoje, prie Ariogalos, buvęs rastas toks antkapinis akmuo, kokį matome Vormijaus *(Wormius)* veikale "Monumenta Danica" ir kad matęs tuos ženklus" *(Czacki.* O prawach. – T. I. – S. 10. – Nota nr. 154). Esama panašumo tarp šių akmenų ir mūsiškio.

žius buvęs bendras laukiamos po mirties palaimos arba būsimo išganymo įvaizdis. Tarp kitų tą aiškiai teigia Svida, Rufinas ir Niceforas. Ypač pastarasis, pasakodamas, kaip Teodosijus sugriovė Serapio šventyklą Aleksandrijoje, sako: „Tie, kurie deramai moka aiškinti hieroglifus, tvirtina, kad kryžiaus pavidalo rašmuo reiškia būsimąjį gyvenimą“[14]. Šventasis Augustinas[15] aiškiai teigia, kad egiptiečiai kryžiaus ženklu vaizdavo amžinąjį gyvenimą; tad Serapio, būsimojo gyvenimo dievo, drabužiai buvo pažymėti daugybe kryžių. Florencijos senovinės tapybos paminkluose rastas žaltys, kurį Mozė dykumoje įsakė išliedinti iš vario, pavaizduotas ant medžio, panašaus į kryžių[16] (žiūrėk jo pavaizdavimą V lentelės 37-ajame piešinyje). Iš visų šių nagrinėjimų išaiškėja, kad jeigu tas simbolis buvo žinomas senovės lietuviams, tai ir jiems reiškė ne ką kitką. Antra, yra žinoma, kad senovės žmonėms apskritimas buvo simbolis amžinybės, neturinčios, kaip šis mitologinis ženklas, nei pradžios, nei pabaigos. Tam nėra reikalo ieškoti įrodymų, pakanka žvilgtelėti į suprantamai nupieštus hieroglifus, tarp kurių yra susegta apyrankė – žaltys, laikantis nasruose uodegą. Pagaliau, aiškindami apskritimo su kryžiumi, arba mitologinio rakto, reikšmę, pažymėsime, kad senovės tyrėjai randa jį įvairių mitologinių asmenų rankose ir įvairiuose paminkluose, o pagal tai aiškinama jo prasmė. Orfėjo himnuose pasaulio raktą rankoje laiko Kupidonas, o paskui – Hekatė ir Protirėja; Hadas, arba Plutonas, turi raktą nuo požemio pasaulio; Protėjas – jūros raktą; Jenijas laiko liūdesio ir džiaugsmo raktą, tad jo reikšmė aiški, nes raktas kiekvieno dievo rankoje nusako jo valdžią, o pats raktas įgauna reikšmę nuo vietos, kurioje pavaizduotas. Pavyzdžiui, deivės Cereros rankoje jis yra pasišventimo simbolis, dievų paslapčių ir glo-

[14] *Qui etiam hieroglificarum literarum interpretendarum periti, characterem sub crucis forma vitam futurum significare dixerunt* (lib. XII. – Cap. 26)*.

[15] De civitate Dei. – Lib. VIII. – Cap. 5**.

[16] Monumenta Medii aevi. – P. 213.

bos podėlis. Tas pats pas egiptiečius: raktas Hermio rankoje reiškia išminties lobių turėjimą; Amono arba Ozirio rankoje yra Nilo ir metų raktas, Tifono rankoje – raktas nuo pražūtingų nelaimių; raktas virš karaliaus galvos yra dievo globos simbolis; žynio rankoje – amžinos sėkmės ženklas; Serapio rankoje – raktas į pomirtinį gyvenimą, taigi būsimo amžinojo gyvenimo vilties ženklas, kaip sudėtinis hieroglifas iš dviejų kitų, kuriuos išaiškinome[17].

Tad panašus rakto ženklas, iškaltas antkapiniame akmenyje, bus simbolis tikimo gyvenimo amžinojoje palaimoje, susijusio su amžinybe po mirties, arba, mūsų mitologijos supratimu, tai bus paslaptingas deivės Velionos ženklas; senovės lietuviams ji reiškė tiek pat, kiek Serapis egiptiečiams.

Apskritimo ženklą, virš kurio styro kryžius, indai vadina *Kuri;* jis priklauso prie dievo Višnaus paslapčių, išreiškia teikiamą jam garbę[18].

Straipsnyje apie kapus pateiksime dar šią žinią. Viename iš J. F. R. kronikos užrašų pranešama apie Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir visos Lietuvos karaliaus Mindaugo tariamo kapo atradimą. Tenai pasakyta, kad 1618 metais Agluonoje, prie Dauguvos, buvusios nuvalytos seniai nuvirtusio mūrinio bokštelio griuvenos; jose rasta juoda marmurinė lenta su žodžiais, kuriuos, nepaisant defektų, pats autorius galėjo perskaityti ir 1690 metais kuo tiksliausiai nukopijavo (žiūrėk tą nuorašą iš kronikos V lentelės 38-ajame piešinyje). To užrašo tekstas: *Hac. requiescit. humo. Mendocus. Dux. lithuanus ..... Vivere, cui vitae ..... et. obire. fuit honoris ..... tunc. rex. e. duce. nunc christianus princeps. nunc. idolis. cultor. duplex. veste. senectutis ..... astuciae crudeli ..... occisus. est. Anno MCCLXIII salutis. september XII.* (Čia žemėje ilsisi Mindaugas, lietuvių kunigaikštis..., gyveno, kuriam gyventi... ir mirti buvo garbės...

---

[17] Skaityk 1820–1821 metų pono Minutolio kelionės į Jupiterio Amono šventyklą aprašymą*.

[18] *Meyer.* Allgemeiner Mythologie Lexicon.

tai karalius iš kunigaikščio, tai vyriausias krikščionis, tai dvigubas stabų garbintojas, senatvės drabužiuose... žiauriai klasta... nužudytas išganymo 1263 metais rugsėjo 12 [dieną]).

Užrašo dalies trūksta; parašyta lapo apačioje, o paraštėje yra vokišku raštu pranešimas apie lentos suradimą; autoriaus laikais ji buvo Koknesėje, prie bažnyčios. Mano pastangomis tos lentos neaptikta, išskyrus juodo marmuro gabalą, rastą Koknesėje prie bažnyčios, į kurį galandau savo peiliuką; nepajėgta rasti kokio nors pėdsako, nei aptikti vietinio padavimo[19].

Mirusiųjų garbinimas

Nežinau, ar kur nors yra tauta, tokia laukinė, kad joje nebūtų garbinami mirusieji. Šiaurės Europos tautose šis garbi-

---

[19] Tiek kartų citavę J. F. R. kroniką, tik dabar papasakosime apie ją, kad mūsų skaitytojams būtų geriau ir tiksliau žinoma. Jos pavadinimas: *Cronica aus einen, und anderen Croniken ausgezogen, und alten Geschichten ausgeschrieben* (Kronika, sudaryta iš vienokių ir kitokių kronikų ir išrašyta iš senų istorijų). Atskirai prirašyta: *J. F. R. anno 1697. die ult[ima] Febr[uarii]* (1697 metais, paskutinę vasario dieną.) Tai rinkinys ištraukų iš įvairių kronikų ir paties autoriaus pastebėjimų, užrašų ir t. t., ketvirčio popieriaus lapo formato, surašytas vokiečių kalba. Iš tų užrašų aiškėja, kad to veikalo autorius buvo Jonas Friderikas Rivijus, garsiojo Jono Rivijaus *vaikaitis**. Žr.: *Recke und Napierski.* Schriftsteller und Gelehrten-Lexicon. – Mitau, 1831. – B. III. – S. 553. Įsigijau šį rankraštį atsitiktinai Revelyje 1808 metais. Lietuvos istorijai svarbios ištraukos iš Rotundo kronikos ir lietuvių kunigaikščių genealogijos lentelės. Neįkainojamas Lietuvos istorijos paminklas. Sunku atspėti, ar tai Rivijus iš tikrųjų turėjo rankoje Rotundo Lietuvos istoriją, ar kai kuriuos dalykus įtraukė į kroniką iš savo *senelio*** užrašų; tai panašiau į tiesą, nes kai kuriais kitais straipsniais pats skatina šitaip manyti. Jo *senelis**** ilgai gyveno Lietuvoje, todėl galėjo turėti progą pasidaryti lotyniškų išrašų tiesiog iš originalo, o *vaikaitis*****, kai kuriuos iš jų išvertęs vokiškai, įtraukė į savo enciklopedinę kompiliaciją*****.

nimas nuo seniausių amžių buvo susijęs su religinėmis apeigomis.

Anksčiau matėme, kad senovės lietuviai gedėdavo, ypač sutuoktiniai vienas kito. Kronikos nepaliko mums žinių, kaip vaikai gedėjo mirus tėvams, tačiau pagrįstai reikia manyti buvus tokį gedulą, sprendžiant iš to, ką mes patys turime pasakoti, ir iš pačių kronikininkų bei kai kurių liaudies padavimų.

Mirusiojo giminaičiai trečią, šeštą, devintą ir keturiasdešimtą dieną po laidotuvių keldavo gedulingas vaišes velionio garbei. Į jas kviesdavo jo vėlę maldomis, kurias kalbėdavo priešais namų slenkstį. Tokiose vaišėse viešpataudavo visiška tyla, nenaudota nei peilių, nei barškančių indų. Stalą aptarnaudavo dvi moterys. Kiekvieno patiekalo dalį numesdavo po stalu ir nuliedavo šiek tiek gėrimų; taip pat nepakeldavo atsitiktinai ant žemės nukritusių valgio gabaliukų, manydami, kad tai įvyko lemties lėmimu daliai vėlių, iš niekur neturinčių pagalbos. Baigus vaišintis ir melstis, aukotojas apvalydavo namus šluodamas šluota, padaryta iš tam tikro medžio, ir tardamas užkeikimo žodžius. Tokios apeigos tikrojoje Lietuvoje vadinasi *Padimine stalu* (vaišių stalas). Kaip tik tuo metu lankydavo mirusiojo kapą, ant kurio būdavo paguldomas koks nors ginklas arba kirvis, padedama valgių ir gėrimų, dainuodavo šitokias dainas: „Eik, vargingas žmogau, iš šios ašarų pakalnės į geresnį pasaulį, kur nebe vokiečiai įsakinės tau, o tu jiems įsakinėsi. Štai ginklas ir maistas kelionei". Lasickis šitą pastebėjo pas latvius ir priduria: „Kadangi Šv. Augustinas peikė valgių davimą mirusiesiems, tai šį paprotį, matyt, turėjo ir romėnai"[20].

---

[20] *Štai ką sako Lasickis: "Miror inquir cur apud quoidam infideles hodie tam perniciosus error increuerit, ut super tumulos defunctorum cibos et vina conferant, quasi egressae de corporibus animae, carnales cibos requirant..." (Stebiuosi, kodėl tarp kai kurių netikėlių šiandien pasklido toks negeras įsitikinimas, kad reikia ant numirėlių kapų prikrauti valgių ir prinešti vyno. Tarytum kūnus palikusios vėlės trokštų kūniško maisto...)*.*

Tas pats autorius straipsnyje apie Ežiagulį *(Ežagulis)* aprašo gedulingą žemaičių šventę, vadinamą skerstuvėmis *(Skierstuwes)*; lietuvių kalba tai reiškia meitėlio skerdimą; paprastai tai vyksta ruošiant vaišių stalą ir dabar yra mūsų kaimiečių įprastinės apeigos, turinčios kažkokią dalį ką tik aprašyto papročio. Mūsų mitologas sako, kad per šią šventę šaukdavosi dievo Ežiagulio; ankstesniame straipsnyje išsiaiškinome, kad tas žodis reiškia tiesiog kapą, o šiuo atveju galėjo reikšti asmenį, gulintį kape. Tą meldimą išreiškia šiais žodžiais: *Veni cum mortuis, farcimina nobiscum manducaturus* (Ateik kartu su mirusiaisiais valgyti dešros.) Tai visiškai sutampa su aprašytomis apeigomis.

Straipsnyje *„Chauturej"* kalbėjome apie apeigas, atliekamas mirusiųjų garbei; čia dar pateiksime kai kurių smulkesnių duomenų, iškilusių iš naujesnių pastebėjimų. Chauturej, arba rusiškai *Dziady*, buvo švenčiami ne tik vieno, neseniai mirusio asmens garbei, bet taip pat garbei visų mirusių giminaičių ir bičiulių, kuriems būdavo skiriamas metinis paminėjimas.

Rinkau įvairias tų gedulo apeigų liekanas, sėmiausi žinių iš padavimų ir rašto paminklų, siekdamas papildyti šį straipsnį. Tad štai kaip vyko stabmeldystės laikais. Rengiamos turtingos vaišės, kurias sudarė daugiausia tamsieji patiekalai, kaip antai kiaulienos ir žąsienos jukos, vėdarai, sriubos iš džiovintų burokėlių lapų, kurie suteikia tamsiai žalią spalvą, įvairūs mėsos kepiniai, košės, spirgučiai, šiupiniai ir kitokie vietiniai valgiai; jų turi būti dvylika. Troba iššluojama ir kuo švariausiai išvaloma; stalą apdengia staltiese; pastatomi ąsočiai ir rykai su gėrimais. Atėjus svečiams, kurie susirenka be mažiausio triukšmo, šeimininkė stato ant stalo po dubenį kiekvieno patiekalo. Visiems laikantis visiškos tylos, šeimininkas pradeda kalbą šitokiais žodžiais: „Mirusiosios sielelės, jūs, kurių atminimą gerbia šie namai, garbingieji mano giminės protėviai, amžino atminimo vyrai ir garbingiausios moterys, o visų pirma

tu, mano seneli, senele, tėve, motina (išskaičiuoja juos vardais), taip pat giminėlės, vaikučiai jūs visi, kuriuos mirtis užkliupo tarp šių sienų. Kviečiu jus į metinę puotą, kokią mūsų neturtas leido surengti; tegu ji bus jums taip maloni, kaip mums yra brangus jūsų atminimas. Mėgaukitės valgymo malonumu požemio dievų akivaizdoje". Šiek tiek patylėjęs, tęsia: „Sėskitės, teikitės pasimaitinti taip, kaip jums leidžia dievai". Tęsiasi nepertraukiama tyla, niekas neišdrįsta nei sujudėti, nei sukelti mažiausią šlamesį; visų akys nukreiptos į stalą. Dievobaimingiesiems vaidenasi, kad per garus, kylančius nuo valgių, jie mato valgančias mirusiųjų vėles, net girdi kažkokį šlamėjimą. Gink dieve, jei tuo momentu kieme sulotų šuo: tai jau būtų suvokiama taip, kad kuri nors užsirūstinusi vėlė nenori eiti į trobą, o šitai reiškia, kad ji ištisus metus bastysis aplink namus, gąsdins ir kenks. Todėl tam tarpui šunį paprastai uždarydavo priemenėje, kadangi koks nors raganius gali jį suerzinti, o lojimas išgąsdintų vėles, jos liktų nepagerbtos ir kliudytų namams. Patylėjus ketvirtį valandos, šeimininkas, pasidairęs į visas puses, taria: „Atleiskite, mirusiosios sielelės". Truputį patylėjęs, tęsia: „Likite sveikos, sudievu, sielelės, palikite mums, gyviesiems, palaiminimą, o šiems namams suteikite ramybę. Eikite, kur jus šaukia lemtis, bet atminkite – nei išeidamos, nei lėkdamos virš mūsų slenksčių, kiemų, daržo, pievų, dirvų nedarykite kokios nors žalos". Visi nusižeminę nusilenkia, pasidairo į visas puses ir sako: „Nėra, nėra, nėra nė dvasios". Tada šeimininkė surenka valgius nuo stalo, gėrimus supila į butelius ir statinaites ir visa tai sukrauna į krepšelius, nuvalo stalą, apverčia staltiesę antrąja puse, ir prasideda gyvųjų vaišės. Susėdę prie stalo, dar kalba maldas, geria skirdami pirmąją gėrimo taurę mirusiųjų vėlių dievybėms (genijams) ir statydami ją už lango, visai nežiūrėdami, kas su ja vyksta: kas nori, gali ją ten išgerti. Pasibaigus vaišėms ir maldoms už mirusiųjų sielas, troba ir priemenė iššluojama, o valgiai, sudėti į krepšelius, išnešami išdalyti sutiktiems pavargėliams. Tai yra išmalda už mirusiuosius *(Žina ažu numirusiu)*. Išmaldos dalytojui grįžus į namus, vaišinamasi ir geriama dvi-

gubai daugiau: vyrai ir moterys, drauge susėdę, geria ratu paeiliui vienas į kito sveikatą. Tai visiškai primena Antikos žmonių *Circumpotatio* (gėrimą ratu), kurį su tokiomis pastangomis Solonas bandė išnaikinti Atėnuose, o decemvirai – Romoje. Be šitų iškilmių, kiekviena šventė, išskyrus Rasos šventę, baigdavosi minėjimu mirusiųjų garbei: Lasickis iš savo žinių pateikia apeigų mirusiųjų garbei, atliekamų po Ilgių šventės, aprašymą. Ta diena vadinasi Vėlinės bene dėl to, kad ją švęsdavo visas kaimas visiems savo mirusiesiems pagerbti. Mirusiųjų vėles pirmiausia kviesdavo į pirtį, kur kiekvienai iš pakviestųjų buvo paruošti prausimo reikmenys ir drabužiai. Paskui atskirai paruoštoje troboje valgiais ir gėrimais padengia stalą, o patys parvyksta namo ir tris dienas puotauja. Pagaliau mirusiesiems skirtus dalykus ir maistą nuneša ant kapų; mostais atsisveikinę su mirusiaisiais, nueina. Kam patinka, gali pasiimti, kas palikta. Šis paprotys turėjo būti paplitęs tik Žemaitijoje, kadangi tik čia turėjo būti žinoma ta Ilgių šventė, kaip tai parodėme anksčiau atitinkamame straipsnyje.

Apskritai mirusiųjų atminimo pagerbimas po šventės arba iškilmių, atrodo, baigdavosi tuo, kad vaišių liekanas atiduodavo pavargėliams arba, kaip kitose provincijose, padėdavo šventoje vietoje, tai yra ant kapų, kur jas surankiodavo pavargėliai.

Pomirtinio gyvenimo supratimas

Vėlių perėjimas iš mirusiųjų kūnų į vėliau gimstančius, net į gyvulius[21], senajame lietuvių genties tautų tikėjime buvo per-

[21] *Est enim omnium Getharum (sc. Lithuanorum) communis dementia, exutas corpore animas nascituris denuo infundi corporibus; quasdam etiam brutorum assumptione corporum pertransire* (Mat visiems getams (tai yra lietuviams) yra bendras absurdiškas manymas, kad išėjusios iš kūno sielos vėl atgimstančios, nutekančios į kūnus; kai kurios pereinančios net į gyvulių kūnus) *Kadlubek.* – Lib. IV. – Cap. 19*.

imtas iš protėvių, iš indų-skitų kilties. Mat vėlesniais laikais, kaip tai išguldėme šiame veikale, manyta visiškai kitaip[22]. Vis dėlto negalima apeiti laimingo pomirtinio gyvenimo pažadų, kuriuos skelbė žyniai: „Gražios žmonos, daugybė drabužių, skanūs valgiai, malonūs gėrimai, vasarą baltas rūbas, žiemą šilti kailiniai ir ramus miegas didelėse, minkštose lovose, geriausia sveikata, nesibaigianti linksmybė, juokai ir šokiai". Tai buvo atpildas dorovingiesiems; priešingai, nedorųjų ir nusikaltėlių bei nepaklusnių žyniams po mirties laukė toks pažadas: „Dievai atims iš jų viską, ką tik turėjo, kankins klaikiu siaubu ir tokiomis kančiomis, kad jie turės kaukti ir inkšti laužydami rankas tūkstantinėse nesibaigiančiose kančiose"[23].

Spręsdami iš viso to, ką iki šiol pateikėme apie pomirtinį gyvenimą, negalime abejoti, kad lietuviai tikėjo sielos nemirtingumu, bet šis prietarais aplipęs tikėjimas buvo priežastis daugybės prietaringų nuomonių apie būsimą pomirtinę sielos būklę.

Įsitikinę, kad ateinantis gyvenimas bus atpildas ir bausmė, jie nepaprastai rūpindavosi būsimu vėlės likimu, todėl prieš mirtį reikalaudavo iš giminaičių, kad tie stropiai atliktų laidotuvių apeigas ir per žynius ieškotų priemonių laimingam amžinajam gyvenimui pasiekti. Mirštančiųjų reikalavimai būdavo šventi, nes priešingu atveju neišvengiamai grėsė dievų kerštas, kurio Poklius tuomet nebūtų atsisakęs įvykdyti. *Rankraštinėje Lietuvos (Bychovco) kronikoje taip apie tai sakoma: „... y koli kotoroho kniazia Litovskoho abo pana sozženo tilo, tohdy pry nich kladyvali, nohty rysij, abo medvežyi, dla toho iž viru tuiu mili, iž sudny den mil byty, y tak snamenali sobi, ižby boh mil pryty y sedity nahory vysokoy, y sudyty żywych y mertvych, na kotoruiuž horu trudno budet vzoyty, bez tych nohtey rysich, abo medvežych, y dla toho tyle nohty podle nich kladyvali, na koto-*

[22] *Lucas David.* – B. I. – S. 21.

rych mili na tuiu horu lesty, y na sud do boha yty" (Ir jeigu kurio nors lietuvių kunigaikščio ar didiko kūną degindavo, tai prie jo dėdavo lūšies ar lokio nagus. Mat tikėjo, kad ateisianti teismo diena, ir įsivaizdavo, kad ateisiąs dievas, kurs, ant aukšto kalno sėdėdamas, teisiąs gyvuosius bei mirusiuosius. O į tą kalną be tų lūšies ar lokio nagų būsią sunku įkopti. Ir dėl to prie jų dėdavo tuos nagus, su kuriais jie turėsią įkopti į tą kalną ir stoti Dievo teisman. Nors jie buvo pagonys, bet visuomet taip įsivaizduodavo ir tikėjo vieną dievą, kad būsianti paskutiniojo teismo diena, ir tikėjo mirusiųjų prisikėlimą ir vieną dievą, ateisiantį gyvųjų ir mirusiųjų teisti).

Jie manė, kad tuoj pat po laidotuvių ir žmogaus palaikų pagerbimo jo vėlė kaip šešėlis, turintis tokią pat išvaizdą ir aprengtas drabužiais, su kuriais ir buvo palaidotas, praeina pro krivio arba paties Krivių Krivaičio namus, apsireikšdama jam – palikdama kartais kai ką iš daiktų, su kuriais velionis buvo palaidotas, arba ženklą, runą, hieroglifą ar įkirtimą ginklu į vartus. Šitaip atsitikus, žyniai galėdavo išklausinėti vėlę, ko dar trūksta jos išganymui, ir nurodydavo kelią į amžinosios laimės vietą. Tad mirusiojo giminaičiai nešykštėdavo suteikti žyniui už tai reikiamą paslaugą.

Padavimų apie pobūvio vietą po mirties būta tokių[24]. Yra labai aukštas kalnas, stati neprieinama uola, vadinama Anapiliu *(Anafielas)*, į kurią vėlės turėjo kopti. Todėl reikėjo ilgų žmonių, žvėrių nagų, ginklų, žirgų ir t. t., kad būtų galima greičiau į ją įkopti. O kuo turtingesnis buvo žmogus, tuo sunkiau

---

[23] *Prutheni resurrectionem carnis credebant, non tamen ut debebant. Credebant enim si quis nobilis vel ignobilis, dives vel pauper, potens vel impotens esset in hac vita, ita post resurrectionem in vita futura* (Prūsai tikėjo kūno prisikėlimu, bet ne taip, kaip derėjo. Mat jie tikėjo, kad jeigu šiame gyvenime kas nors buvo aukštos kilmės ar nekilmingas, turtingas ar vargšas, galingas ar silpnas, toks bus ir prisikėlęs būsimajame gyvenime) *Dusburg.* – Pars III. – Cap. 5.

jam kopti, nes jo vėlę apsunkina žemiški turtai; neturtingasis, lengvas kaip plunksnelė, gali įsiropšti į kalną, jeigu gyvas būdamas nepapiktino dievų. Priešingai, turčių nusidėjėlį apiplėš po kalnu gyvenantis slibinas Vyžūnas, ir jį, kaip ir neturtingą nusidėjėlį, nupūs pikti vėjai. Kalno viršūnėje gyvenanti dievybė, kuri yra patsai teisingumas, teisia mirusiuosius už jų poelgius gyvenime. Ji kiekvienam atlygina arba priteisia amžiną bausmę. Betgi apie ją neturime smulkesnių žinių nei nežinome, kokią ją senovės lietuviai įsivaizdavo. Lieka tik spėlioti iš įvairių padavimų, pateiktų čia įvairiuose straipsniuose, kad jie įsivaizdavo kažkokį rojų ir peklą. Rojuje mirusiųjų vėlės gyvendavo dievų namuose, kurie yra danguje, šiauriniame Paukščių tako gale; puotaudavo kartu su jais, gerdavo su jais alų, mėgaudavosi malonumais, o vokiečiai, jų tėvynės priešai, būdavo jų valdiniai, ir buvo jie laisvi nuo lenkų ir rusinų priespaudos. Vienas liaudies padavimas sako, kad palaimintojo vėlė po mirties gaunanti šimtą juslių, kurių kiekviena leidžia pasitenkinti šimtu naujų malonumų. Pekla lietuviškai turi originalų pavadinimą *Pragaras;* tai susiję su kankinimu ugnimi; taigi, jei šis žodis priklausė stabmeldystės filosofijai, galime daryti išvadą, kad lietuviai turėjo kančių įvaizdį.

Sielos persikėlimą, arba metempsichozę, lietuviai suprato taip, kad, jų manymu, vaiko arba žmogaus, nesulaukusio pilnametystės, taip pat bepročio vėlė po mirties tol klajojanti aukštutinėje vėjų sferoje, kol vėl grįžtanti į kito žmogaus kūną, kurį privalanti atgaivinti, o gyvendama jame, privalo pasiekti tobulumą, būtiną amžinajam gyvenimui. Iš čia matyti, kad žmogaus sielai buvo priskiriama laipsniško tobulėjimo savybė, siela tuos laipsnius pasiekia gyvendama kūnuose, idant taptų tinkama naudotis amžinaja laime; kitaip nei gyvulio siela, kuri po mirties negali sulaukti nei atpildo, nei bausmės. Kad gyvulių sielos tokios ir netobulos, apie tai pilna liaudies pasakojimuose.

VIII skyrius

DALYKAI, SUSIJĘ SU LIETUVIŲ MITOLOGIJA

Manicheizmas

Straipsnyje apie Santvarą pirmą kartą pristatėme Kamerotos vyskupo Petro rankraštį, iš kurio įvairiuose šio veikalo skyriuose prireikus pateikėme įvairias vietas ir žinias; dabar supažindinsime mūsų skaitytojus su viso veikalo, turinčio labai didelį ryšį su lietuvių tautos seniausia istorija, turiniu.

Autorius pradeda nuo Rytų krikščionių, žinomų manichėjų vardu, Agapijo mokymo sekėjų, nušviesdamas ereziją pagal Fotijaus aprašymą, plačiai svarsto apie tą sektą. Apie tai, kaip apie šiaip jau žinomą ir svetimą mūsų objektui dalyką, nekalbėsime.

Toliau rankraštyje rašoma taip: „Niekas negali įvykti be Aukščiausiojo valios, ir labai dažnai didžiausi žmonių proto pamišimai yra pamokymas ir perspėjimas ištikimiesiems Kristuje, idant žmonių ganytojai budriai užkirstų kelią blogybei, idant altoriaus tarnų akylas uolumas šventai laikytųsi tiesos kelių; idant geriau nušviestų daugelį naudingų Dievo bažnyčios tiesų ir aiškiau išguldytų kovoje su eretikais; pagaliau idant išplatintų šventąjį tikėjimą per krikščionis, persekiojamus trėmimo bausmės ir savo noru bėgančius į tolimas ir nežinomas šalis, kad išvengtų persekiojimo“. Autorius nagrinėja kai kuriuos pavyzdžius iš to, ką yra pasakęs, paimtus iš bažnyčios istorijos. Nuo tos pratarmės prie paties dalyko pereina šiais žodžiais: „Taigi žmonių beprotybės turi savo tikslus, nulemtus

Amžinosios Išminties, todėl negalime nusakyti priežasties, kodėl ši bjauriausia manichėjų sekta, išnaikinta Rytuose, dar plinta tarp žiauriausių šiaurės tautų – rusinų ir lietuvių". Toliau yra užuomina apie rusinų manicheizmą, iš kurios lengva nuspėti, kad autorius kalba apie kurią nors sektą, dabar Rusijoje žinomą raskolnikų (sentikių – *R. J.*), filiponų, duchoborų ir kt. vardu, kritikuoja jų paklydimus, linkstančius prie Agapijo manicheizmo, tačiau greta to pripažįsta, kad tikėjime jie yra tolerantiški, blaivininkai, darbštūs, paklusnūs pasaulietinei vyresnybei, nors užsispyrę gina savo dogmas. Toliau autorius pasakoja, kad šie Rytų bažnyčios atskalūnai, nuo seno gyvenantys tarp stabmeldžių lietuvių, ne tik naudojasi didesne laisve negu savo šalyje, bet daugelio lietuvių didikų šeimose netgi turi savo tikėjimo šalininkų; per tai susidarė padėtis, kad Lietuvoje mažai liko Rytų atskalos bažnyčių, neapkrėstų jų paklydimais. Priešingai, lietuvių bajorai, urmu linkstantys į šią krikščionybę, sukūrė tarytum naują sektą, kurią autorius vadina lietuviškuoju manicheizmu, *Manicheismus Lithuanicus.* Jo atsiradimą aprašo taip: „Rusinai pirmieji, kaip sako, dar XI amžiaus pirmojoje pusėje, ėmė platinti krikščionybę stabmeldiškoje Lietuvoje, bet vėliau šie krikščionys, patys užsikrėtę manicheizmo paklydimais, labiau juos pritaikė prie stabmeldystės, tai sunku pasakyti, ar lietuvių stabmeldystė sumišo su krikščionybe, ar krikščionybė susiliejo su stabmeldyste. Dvasininkų tamsumas, jų bei bažnyčios nutolimas nuo visuomenės, Kijevo valstybės žlugimas, o dar primityvūs papročiai taip subjaurojo ir aptemdė tą Rytų krikščionių sektą, kad kai kurie laikė juos veikiau stabmeldžiais negu krikščionimis". Toliau autorius pasakoja apie rusų kunigaikščius, kurių joks vyskupas nebuvo įšventinęs į dvasininkus, bet jie patys tarytum paveldėjimo teise – sūnūs po tėvų – užimdavo tas aukštas pareigas. Autorius kalba apie vienuolius, pabėgusius iš Rusios į Lietuvą, kurie, tuokdamiesi su lietuvių dukterimis, priimdavo manichėjų kultą ir tarnaudavo Dievui bažnyčiose. Iš kaimiečių

bažnyčias lankydavo ir šventu krikštu būdavo pakrikštyti dalis, ir tai tik iš gretimų vietovių, o didžiuma išpažino senąją stabmeldystę; kiti išpažino ir vieną, ir kitą tikėjimą. Žymiausi didikai ir viešpataujantys kunigaikščiai, kurie jau nuo XII amžiaus laikėsi rusiškų papročių, daugiausia mėgdžiojo rusus, o kadangi į savo tarnybą priimdavo vietinius popus, tai buvo gryni manichėjai, tikėjo daugybe senų, iš protėvių paveldėtų, prietarų. Štai kaip autorius aprašo jų tikėjimą: „Dievui jie priskiria dvejopą prigimtį: vieną – gėrio ir geradaryščių, antrą – piktybišką ir kenčiančią. Žmogaus siela taip pat esanti dvilypės prigimties ir dvejopos kilmės: vienos sielos kilusios iš gerojo dievo, kitos – iš piktojo. Kūnas – niekingiausia žmogaus dalis, turinti visiškai supūti ir išnykti, idant jo šešėlis vėl susijungtų su siela grynu, eteriniu pavidalu; tad kuo greičiau sunyks kūnas, tuo greičiau šešėlis išsivaduos ir galės lėkti į Eliziejaus laukus; todėl ir buvo išrastas numirėlių kūnų deginimas. Saulė su Mėnesiu priklauso pirmajai dievų kategorijai, yra geradariai ir susiję vedybų saitais. Tai ugnies elementas. Vėjus, audras ir perkūnijas garbina kaip atskirus dievus. Tai oro elementas. Vandenį jie garbina kaip dievą Atropą *(Atropos)*. Tai vandens elementas. Žemė, prasčiausias elementas, garbinama dievo Semnės *(Semne)* pavidalu; šitai pačiai kategorijai priklauso žalčiai, rupūžės ir kiti šliužai. Nemenką būrį dievų, deivių ir genijų dievina priskirdami jiems keisčiausias ypatybes. Jie turi nesuskaičiuojamas klases žynių vyrų ir moterų, kurių vyriausias yra gyvasis dievaitis krivis, o jo valdžia apimdavo visas lietuvių tautos žemes. Turi šventyklas, aukurus, daugybę ir įvairių stabų, šventus miškus ir vietas. Religijos valdžia yra didelė ir buvo vyriausia. Prūsijai ir Livonijai praradus nepriklausomybę, tų kvailysčių sumažėjo, ir pamažu stabmeldystės griuvėsiuose ėmė įsitvirtinti krikščionybė, kol 1387 metais Dievas visą tautą pašaukė priimti šventąjį tikėjimą“.

Toliau autorius pateikia kai kurių lietuvių mitologijos sri-

čių smulkius aprašymus; iš jų tas vietas, kurios mums šiaip nebuvo žinomos, išdėstėme anksčiau įvairiuose straipsniuose. Apie katalikų religijos, kaip viešpataujančios, priėmimą autorius pasakoja: „Nors lietuvių genties tautos yra stipriai susijusios su savo protėvių tikėjimu, vis dėlto paklusnumas viešpataujantiems kunigaikščiams svarbiau už viską; tos valdžios įsakymus gerbia kaip nenuginčijamą autoritetą. Mat tauta, ilgus metus varginta kruvinų vidaus ir išorės karų, privalėdama dėkoti už savo tautinį gyvenimą protui ir galybei Liutauro dinastijos kunigaikščių, iš kurių kiekvienas garsėjo ypatingomis išminties ir vyriškumo savybėmis, nepavydėjo jiems tos absoliučios valdžios, kuri tapo tautos išganymu; tauta aklai pasikliovė viešpataujančios dinastijos, garsėjančios tikrais karžygiais, valia ir teise. Pavaldžios tautos perima viešpataujančių kunigaikščių rūmų tikėjimą, papročius ir įpročius. Valdovo genijus ir polinkiai įkvepia valdinius. Jeigu Apvaizda nori atsilyginti tautoms, suteikdama joms laimės dovaną, ji duoda joms šventus, išmintingus ir dorus valdovus. Tokiu viešpačiu karaliumi Vladislovu ir jo broliais Dievas apdovanojo Lietuvą būtent tada, kai jam prireikė stebuklingu būdu atversti tą užkietėjusią stabmeldiškais ir manichėjiškais paklydimais šalį ir įžiebti joje tikėjimo šviesą. Pasakiau „stebuklingu būdu“, kadangi apaštališkosios sostinės didžiausios pastangos, tiekos šventųjų kankinių triūsas ir kraujas, beveik du šimtus metų trukę vokiečių riterių karai negalėjo pasiekti to, ką pasiekė silpno žmogaus patrauklumas. Lenkijos karalienės Jadvygos ranka, paduota Vladislovui, sugebėjo tai įgyvendinti per vieną dieną. Autorius sumini karaliaus Vladislovo Jogailos pagyrimus, išvardija jo brolius, kalba apie triumfuojančią Lietuvoje Kristaus bažnyčią, giria apaštališkuosius karalius ir jo brolių darbus, prie didžiausių privalumų priskiria jų nuolankumą bažnyčiai, kuri jų rūpesčiu į savo prieglobstį gavo 5 635 500 atverstų stabmeldžių. Toliau pereina prie kryžiuočių, kurių niekur nepagaili, kaip tai matyti iš šios ištraukos: „Neteisčiau žmonių, nenorė-

damas, kad pats būčiau teisiamas, tačiau tiesa reikalauja iš manęs, kad ją gerbčiau; šio Skaisčiausiosios mergelės Marijos ordino šventą pradžią blogiu pavertė barbariškas vokiečių godumas. Ordinas, turėjęs būti bažnyčios gausintojas, tikėjimo sėkla, kuklybės pavyzdys, veikė atvirkščiai, eidamas prieš šventą savo luomo pašaukimą. Šventosios bažnyčios tikslas – ne krauti turtus ir viešpatauti, bet palenkti sielas Dievui; ji ieškojo ir dabar ieško ne aukso, bet išganymo. Priešingu atveju Kristus būtų kūręs savo bažnyčią ne su žvejais, o su pasaulio valdovais. Kartą nuklydę nuo siekio, riteriai tapo neverti aukšto tikslo ir jo nebepasiekė. Piktnaudžiaudami, plėšikaudami ir liedami krikščionių kraują, jie patys prisišaukė kerštо angelo kalaviją".

Autorius pereina prie dalykų, susijusių su pačiais kryžiuočiais ir jų konfliktu su Livonijos arkivyskupu. Toliau grįžta prie Lietuvos bažnyčios, iškeldamas tokią aksiomą: „Krikščionybė tol neapsivalys savo klaidų, kol piemenys nesiliaus savo pačių gerovę branginę labiau už avidės gerovę, kol papročių švelnumu, savo dorybėmis ir nenuilstamu budėjimu nepalenks žmonių širdžių Dievui vieningame tikėjime". Autorius pateikia iškalbingų patarimų ir nurodymų dirbantiems Kristaus vynuogyne. Baigdamas už uolų tikėjimą pagiria Lietuvos bajorus, kurie, vėl paklusę Apaštališkajam sostui, nusipelno didžio vardo visoje bažnyčioje. Pranašauja, kad Lenkijos ir Lietuvos tautos niekad nenukryps panašiai kaip čekai, kadangi didis valdovo tikėjimas bei valdinių prisirišimas prie sosto yra didelis šito laidas. Ir vėl užkliudo kryžiuočius, ir vėl daro jiems priekaištus dėl vokiečių dvasininkų užpuldinėjimo. Toliau pereina prie pakartotinio krikšto temos: *De rebaptisantis hominibus* (Apie žmonių perkrikštijimą). Iš šio įdomaus straipsnio pateiksime trumpą ištrauką.

Rusų tikėjimo žmonių perkrikštijimas Lenkijos bažnyčioje buvo įvestas labai seniai, dar prieš Kazimierą (Vienuolį), kadangi jo žmona rusinė Marija prieš jungtuves buvo pakrikš-

tyta antrą kartą. Nors paprotys senovinis, virtęs teise, bet piktnaudžiauti juo nepateisinama. Todėl blogai daro kunigai, kurie krikštija antrą kartą kad ir iškerojusios Lietuvoje manichėjų sektos žmones, nes tie žmonės kartą jau priėmė krikštą vardan Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios dvasios, nes kartoti šį sakramentą draudžiama. Pakanka pasiekti, kad išsižadėtų klaidų ir paklustų Romos bažnyčiai. Nors sumišęs su stabmeldyste, klaidingas ir absurdiškas, vis dėlto tai yra tikėjimas mūsų viešpačiu Jėzumi Kristumi, jo mirtimi ir prisikėlimu. Autorius dėsto ir daugiau panašių esminių pamokymų, svarbių tam amžiui. Rankraštis baigiasi pagyrimu lietuvių tautai, pripažįstamas didelis lietuvių svetingumas, darbštumas, namų gyvenimo dorybės.

Iš šito rankraščio pasisemiame žinių apie pirminį krikščionybės paplitimą Lietuvoje; XI amžiuje krikščionybė tikriausiai buvo paplitusi tik labai menkai, nes lietuvių vyriausiųjų žynių valdžia gyvavo nepajudinama iki XIII amžiaus vidurio; tuomet prūsai suklupo prieš kryžiuočius, panašiai Livonija su Kuršu, pačioje Lietuvoje tų pačių riterių puolimai darėsi baisesni, lietuviai kunigaikščiai savo žvilgsnius ėmė labiau kreipti į rusų kraštus, o jų savitarpio kovos sudrebino vidinę valstybės sandarą; pagaliau užkariavus Minską, Naugarduką, Pinską ir dalį Voluinės, susidarė glaudesni ryšiai su Rusia; kitame pakraštyje glaudžiau su Lietuva susijo Polockas ir Padauguvio Rusia. Susidarius tokiai padėčiai, rusų tikėjimo cerkvės galėjo paplisti Lietuvoje, ir gausėjo krikščionybės išpažinėjų. O kad ją būtų sugadinę kokie sektantai, kuriems autorius priskiria dogmas, perimtas iš senojo Rytų manicheizmo, šio dalyko paaiškinti nesugebame. Mat sunku patikėti, kad tamsūs dvasininkai, nepažinę mokslo, būtų giliai suvokę persų išmančiaus Manio filosofiją. Jeigu jų paklydimuose būta kažko panašaus, tai veikiau jiems patiems kilo kai kurios jo mintys, tikriausiai visiškai nežinant nei apie jį, nei apie jo mokslą. O kad keturių elementų supainiojimas išaugo iš Dievo prigimties įvairovės,

tai, be abejo, yra susiję su lietuvių stabmeldyste, kurioje autorius pastebi tą patį. Kai dėl jų vadinimo manichėjiečiais, tai senų katalikų rašytojų papratimu šitaip praminti turėjo būti rusų sektantai, nes vidurinių amžių autoriai paprastai manichėjiečiais vadindavo albigiečius, petrobrusijonus, Tanchelino sekėjus popelikonus, katarus ir kitus XII, XIII ir XIV amžių sektantus.

Mat katalikai taip neapkentė manichėjiečių ir agapijonų sektos, kad žodžiai „eretikas" ir „manichėjietis" reiškė tą patį. Todėl neabejojame, kad toji sekta pas mus buvo, nors šiaip apie ją, atrodo, nėra jokios užuominos. Ne daugiau šviesos mums gali paskolinti rusų bažnyčios istorija. Tuo tarpu yra tikras dalykas, jog Rusijoje, taip pat besiribojančiuose su ja kraštuose nuo seno atsirasdavo sektų, dažnai tokių neaiškių, supainiotų ir slaptų, kad vietiniai rašytojai patys nesugeba nustatyti, kaip jos atsirado, nors nemaža jų gyvuoja iki šiol. Nuo amžių sektantus vadina raskolnikais, tai yra atskalūnais. Pas mus, valdant Jonui Kazimierui, atsirado rusų sentikių sekta iš tų popų, kurie nenorėjo priimti Biblijos ir liturgijos, Maskvos patriarcho Nikono pataisytos; persekiojami tėvynėje, jie visu būriu persikėlė į Lietuvą. Bet dar prieš XVII amžių, kaip galima spėti iš Kulčinskio duomenų[1], pas mus buvo nemažai įvairių rusų sektantų. Taigi seniausiais laikais rusai, tokios pat priežasties skatinami, galėjo keltis į Lietuvą ir skleisti savo tikėjimą tarp jos gyventojų. O šitaip (anot to, ką dėsto autorius) galėjo rastis sektantiškos pažiūros.

Kai dėl pakartotinio krikštijimo, tai privalome padaryti dar kai kurias pataisas. Visi vidurinių amžių rašytojai katalikai nelabai pripažįsta Rusios tikėjimą buvus gryną. Lenkų kunigai neapkentė tų apeigų; taigi šitokios kovos išdava buvo tokia, kad, vieni iš kitų sulaukdami prozelitų, krikštydavo juos antrą kartą. Tačiau nešališki teologai tą visuomet smerkdavo. Jero-

[1] Specimen Ecclesiae Ruthenicae*.

nimas Prahiškis iš Čekijos, kuris gavo gerą išsilavinimą gimtajame mieste, vėliau leidosi į keliones, aplankė Vokietiją, Prancūziją, Ispaniją, Portugaliją, Italiją, visur pastudijuodamas žymiausiose mokyklose; paskui vyko į Palestiną, o prieš 1403 metus buvo Lenkijoje ir Lietuvoje, aplankė Krokuvą, važiavo per Varšuvą, Gardiną, Vilnių ir Žemaitiją, visur šviesdamasis ir šviesdamas kitus tikėjimo dalykais su didžiausiu nuolankumu Romos bažnyčiai. Iš Lietuvos per Karaliaučių jis išplaukė jūra į Angliją; ten pataikė į patį Viklifo mokymo atgimimą, susijusį su Kenterberio arkivyskupo Arundelo įniršiu prieš lordą Kobhemą; su nežabotu atkaklumu lordas gynė savo nuomonę dėl tikėjimo dalykų, kuriuos įsivaizdavo taip, kaip ir Viklifas; dar pikčiau buvo užsispyręs arkivyskupas, asmeniškai įtūžęs ant lordo; pagaliau tragiška tos kovos baigtis anuo metu darė įspūdį protams, atsidavusiems religiniams svarstymams, ir sukėlė susidomėjimą beveik užmirštais Viklifo raštais. Tiesa, aukštasis dvasininkas gėdingai nužudė lordą, bet įpūtė po laiko pelenais rusenančią kitatikybės ugnį, iš kurios pamažu įsidegdamas gaisras vėliau pridarė daug bėdos Vakarų bažnyčiai. Štai iš šito židinio Jeronimas pasiėmė ugnies, kadangi, apie 1405 metus grįždamas tuo pačiu keliu į tėvynę, parsinešė nelaiminguosius Viklifo raštus. Tenai nors tarėsi su Husu, savo mokytoju ir bičiuliu, tokiu pat patrakėliu teologu, vis dėlto, šiek tiek vėliau vykdamas per Lenkiją į Vieną, visiškai neatsiskleidė su ta naujiena lenkų kunigams, bet, atrodo, jau buvo įtariamas. O Konstancos susirinkime klausimas, kodėl Lenkijoje skleidęs Viklifo mokymą, vis atsakinėjo, kad tame krašte apie tai net neužsiminęs. Lygia dalia, kai bažnyčios tėvai jį susirinkime klausinėjo, kodėl tą mokymą dėstęs, klaidinęs ką tik atverstus ir pakrikštytus katalikus, atsakinėjo, kad, keliaudamas po Lietuvą, radęs nemaža čiabuvių, priimtų į Romos bažnyčią, kurie seniau buvo pakrikštyti pagal kažkokį rusų tikėjimą, o iš šio tikėjimo pereinančius buvo įprasta krikštyti antrą kartą, tad Aleksandras Vytautas ir vietos vyskupai klausę jį

patarimo, nes abejoję, ar tie žmonės tikri krikščionys, ar ne; jis jiems atsakęs, kad krikštyti antrą kartą nedera, kad pakanka juos išmokyti tikrojo tikėjimo, išpažįstamo Romos bažnyčioje. Jeronimą sudegino gyvą Konstancoje 1416 metais birželio 21 dieną[2].

Tuometinės Lietuvos bažnyčios būklė ir smulkesnė jos istorija Konstancos susirinkimo tėvams šiaip nebuvo nežinoma, nes Vladislovas Jogaila pasiuntiniu į tą susirinkimą specialiai nusiuntė dominikoną, pramintą Teodoru Lenku *(Theodorus Polonus),* kad jis išdėstytų skundus prieš kryžiuočius, savo žiaurumais atgrasančius lietuvius veiksmingai priimti šventąjį tikėjimą. Apie tai žinome iš Dlugošo. Mūsų autorius buvo to paties susirinkimo narys, tad medžiagos savo rašiniui galėjo gauti iš artimų šaltinių.

Iš to, ką išdėstėme, atrodo, kad dingstis pakartotinai krikštyti buvo ne kas kita, kaip tik lenkų dvasininkų neapykanta rusų dvasininkams, esantiems Lietuvoje. Turiu rankose Lietuvos didžiojo kunigaikščio privilegiją, duotą Brastos parapinei bažnyčiai 1412 metais, *feria sexta ante Assumptionem B. V. Mariae* (šeštą dieną prieš Švenčiausios mergelės Marijos dangun žengimą); ten, minint rusų bažnyčią, arba cerkvę, esančią tame mieste, sakoma: *et usque ad viam quae etiam vadet ad Muchawiec ex civitate penes Synagogam Ruthenicam Mikula...* (ir iki kelio, kuris eina Muchaveco link iš miesto pro rusų Mikulos sinagogą...). Pavadinti sinagoga bažnyčią, turinčią švento Mikalojaus vardą, reiškė tą patį, ką laikyti ją nekrikščioniška[3].

---

[2] La Fontė Konstancos susirinkimo istorija (p. 546 etc.); Beli *(Bayle)* žodynas (straipsnis „Jeronimas Prahiškis"); Bonegarto žodynas (tas pats ir straipsnis „Kobham"); *Pogge.* Epistola ad Aretinum.

[3] Dėl netolerantiškumo net vėlesniais laikais taikyta tas pats pavadinimas. Čackis (t. I. – P. 208. – Prierašas nr. 1185) pasakoja, kad tik valdant Žygimantui Augustui karališkoji kanceliarija nustojo mažesnes rusų cerkves vadinti sinagogomis.

Net Ožechovskis, kalbėdamas apie tai savo veikale[4], visai nesileidžia svarstyti, kas buvo tie rusinai ir, skyrium imant, kokio tikėjimo arba sektos, nes laikė nereikalinga aiškinti tai, kas tuo metu buvo aišku. Pati bulė kalba apskritai apie rusinus, tarytum tas pavadinimas nereikštų graikų ir rusų bažnyčios, o kažkokį atskirą, nuo jos atskilusį tikėjimą, globojamą Lenkijos. Vis dėlto, įsiskaičius į Ožechovskio veikalą, galima įžiūrėti iš už uždangų kyšant jo atvirą plunksną, arba kad Romos katalikų bažnyčios dvasininkija Lenkijoje ir Lietuvoje turėjo kažkokią slaptą priežastį po tamsia uždanga slėpti pakartotinį krikštijimą ir buvimą Lietuvoje kažkokios rusiškos sektos, kuri laikytina grynai stabmeldiška.

Antra vertus, reikia atkreipti dėmesį, kad katalikų bažnyčioje yra ne vienos religinės apeigos, kurioms įprasta suteikti naują vardą: krikštijimas vandeniu, patepimas šventais aliejais, sutvirtinimas, įstojimas į vienuolius. Todėl, šitaip žiūrint, lietuvių tautybės asmenys, kad ir kokio būtų tikėjimo, priimami kryžiuočių ar lenkų į katalikų bažnyčios bendrystę, nors jau ir būtų buvę pirmiau pakrikštyti kito tikėjimo krikščionių kunigų, galėjo pasikrikštyti patepant šventais aliejais arba suteikiant sutvirtinimo sakramentą ir gauti kitus vardus, nors iš tikrųjų krikšto sakramentas nebūdavo pakartojamas.

Apie lietuvių herbus

Čia derėtų paminėti kai kuriuos senuosius lietuvių herbus, kurie susiję su mitologija[5].

---

[4] Baptismus Ruthenorum, cum Bulla Alexandri Papae, de non rebaptisandis Ruthenis. – Anno 1544*.

[5] Istorijos duomenų apie kitų tautų antspaudus ir herbus skaitytojas ras Čackio veikale „Apie teises“ (t. I. – P. 71. – Prierašas nr. 347), taip pat J. B. Rakoveckio išleistoje „Rusų tiesoje“ (Prawda Ruska. – T. II. – S. 10)**.

Prūsijos kronikininkai aprašo tautinį senovės prūsų herbą, kurio kilmė siekia Vaidevučio laikus[6]. Skyde pavaizduota pusė prūsišku susegtu švarku apsirengusio žmogaus su lokio galva, pasukta kairėn. Iš šonų skydą laiko dvejetas baltų žirgų, įsirėmusių į jį priekinėmis kojomis. Ratu aplink skydą buvo neišlikę užrašai. Žiūrėk VI lentelės 42-ą piešinį.

Kitas tautinis prūsų herbas vaizdavo dvi karališkas karūnas, vieną virš kitos; apatinė iš jų apversta[7]. Matyt, to herbo kilmė turėjo būti gotiška; taip spėjama vadovaujantis viduramžių heraldika. Žiūrėk VI lentelės 39-ąjį piešinį. *Kronikų litografijose tas herbas yra be papuošimų, viršuje – vėliava <...> Mes pavaizdavome pagal mums suteiktą piešinį. Net nepavyko patikrinti, iš kokio šaltinio buvo paimtas tas piešinys (galbūt iš Zaluskių bibliotekos?)*[8]. Skydas turėjo du plotus: viršutinį – mėlyną, apatinį – geltoną; karūna viršutiniame plote buvo geltona, o apatiniame – mėlyna. Taip anot pono Foigto tyrimų.

Tautinė senovės prūsų vėliava, kurią nešdavo karo žygiuose ir iškeldavo pilių bokštuose, kai joms grėsdavo priešas. Istorikas Grunau teigia, kad pats turėjęs tokią vėliavą rankose ir ją išmatavęs: ji buvusi 4 uolekčių ilgio, 3 uolekčių pločio. Joje buvusios trys figūros, pavaizduotos iki juosmens – Patrimpas, ar Atrimpas, gražiaveidis jaunikaitis be barzdos ir ūsų, su varpų vainiku. Viduryje buvo Perkūnas – vidutinio amžiaus, barzda ir plaukai garbiniuoti, juodi, aplink galvą buvo ugnies spindulių vainikas, veidas ugninės – raudonos – spalvos, išputęs ir piktas, žiūrėjo į Atrimpą su pykčiu, o tas tarytum šypsojęsis. Trečiasis į dešinę nuo Perkūno buvo Poklius: išbalusio veido išdžiūvęs senis su ilga žila barzda, galva apvyniota balta drobe, žvelgė į anuodu pastėrusiomis akimis. Ant tos vėliavos buvęs ypatingas užrašas nežinomomis raidėmis. Žiūrėk VI lentelės 41-ą piešinį. *Iš Grunau perėmė Henenbergeris ir Hartkno-*

---

[6] *Hartknoch.* – S. 226.

[7] Schütz. – Fol. 4 *recto.*

[8] *Alt- und Neus Preussen.* – *S. 226.*

chas[8]*. Ten kitaip pavaizduotos figūros, ypač rankų pozicijos. Be to, pas Henenbergerį yra užrašas senovės lietuvių kalba (apie naują šio užrašo aiškinimą, padarytą pono Tado Volianskio, bus kalbama šio veikalo trečiame tome). Tinkamai perskaičius, paaiškėja, kad tai buvo Lietuvos kunigaikščio Utenio, kuris padėjo prūsams kovoti su kryžiuočiais ir kuris buvo pramintas Županu, vėliava. Čia gi pateikėme iliustraciją, padarytą pagal piešinį, gautą iš Zaluskių bibliotekos. Tačiau nežinome, iš kokio šaltinio yra tas piešinys. Mūsų piešinio užrašas runomis reiškia Vaivedučio vardą (pono Volianskio šifruotė), tačiau negalime tiksliai pasakyti, kam jis buvo skirtas – vėliavai ar herbui, nes jis užrašytas tarp vėliavos ir herbo. Mes dėl vietos stokos jį užrašėme ant pačios vėliavos. Užrašas virš akmenų galvų – runomis*.*

Lietuviai, tiesą sakant, neturėjo savo heraldikos, kuri yra viduramžių padaras, išsirutuliojęs Pietų Europoje, bet žymesni asmenys pasirinkdavo patinkamus antspaudus, kuriais vietoj parašų patvirtindavo savo raštus – taip, kaip romėnai[9]. Lie-

---

[9] *Neseckis (Herbarz Polski. – T. VIII. – S. 242) teigia, kad Sapiegų giminės protėvio herbe buvo pavaizduotos trys lelijos. Toliau sako: „Narimantas buvo pirmasis, kuris Hipokentaurą pakeitė Vytimi, Giedraitis – Rože, Daumantas – Stumbro galva; Gediminas vietoj vieno Stulpo naudojo tris, Kaributas iš pradžių turėjo Erelį su Vytimi, o vėliau – Mėnulį su Kryžiais. Kunigaikščiai Rožinskiai savo herbe pavaizdavo kryžius, kabančius ant medžio kamieno, o kiti, dar prieš Lenkijos ir Lietuvos uniją, savo herbams panaudojo senuosius bajoriškus ženklus, arba, savuosius užleidę, ėmė vartoti naujus". Tas, kuris mums išsakė priekaištą, kad mes lietuvius apdovanojome herbais jau tais laikais, kai dar niekur jie nebuvo žinomi, pasakė nesąmonę. Kilmės, giminės arba asmens ženklai yra tokie seni, kaip ir pati žmonių visuomenė, nes visuomet egzistuoja ir būtinybė diferencijuoti žmones. Jeigu kas nors yra šiek tiek susipažinęs su Indijos, Kinijos ar Bretanės istorija iki pat Europos pietvakarinės dalies, tas gali paliudyti, jog ten buvo naudojami arba individualūs, arba tam tikrų šeimų, arba tautų ženklai, signetai, vėliavos, skydai ir t. t. Jų atsiradimo pradžia dingsta amžių glūdumoje, paliesdama pačią visuomenės užuomazgą**.*

tuviai juos nešiodavosi kaip signetes; mirus tėvui, ta pačia signete dažnai naudodavosi sūnus ir jo įpėdiniai, jeigu kuriam nors neateidavo į galvą savo signetėje išraižyti ką nors kita.

Vis dėlto kai kurios giminės, kaip teigia Strijkovskis, turėjo tikrus savo herbus; dalinių kunigaikščių giminė naudojosi Hipokentauro, Stulpų, Rožės, Vyčio herbais. *Kartais didieji kunigaikščiai herbus suteikdavo slavų giminėms; tokį herbą 1302 metais Gediminas davė Krunevičiui*[10]. *Šis paprotys lietuviams nebuvo būdingas, bet kai kurios riterių šeimos, priklausančios Lietuvos valdžiai (ar tai būtų lenkai, ar rusinai), galėjo prašyti, kad jiems būtų suteikti herbai – taip būdavo Lenkijoje. Bet, nepaisant to, visuomet, bent jau nuo Gedimino laikų, Lietuvoje šeimos herbai egzistavo**. Vienas kitas aiškiai lietuviškas herbas įėjo į Lenkijos herbynus, tikriausiai atsikėlus šeimoms, kurios tais herbais naudojosi. Tik 1413 metais, po Lietuvos unijos su Lenkija Horodlės seime, abiejų tautų susijungimo ženklan Lenkijos bajorai suteikė savo herbus lietuvių bajorams ir įvesta herbų vienovė.

Bet mes turime kalbėti apie kai kuriuos ikiunijinių laikų herbus, mūsų pastebėtus senose Lietuvos bajorų sutartyse. Mūsų heraldikos specialistus lenkus visuomet užgula didelis rū-

---

[10] *Žinių apie tai, kaip Gediminas suteikė herbą Krunevičiui, pateikė Malachovskis savo bajoriškų pavardžių rinkinyje (tik neaišku, kokiu šaltiniu remdamasis). Šis herbas, pavadintas Krunevičiaus vardu, žinomas ir Neseckiui.*

Rankoje turiu nuorašą Švitrigailos privilegijos, datuotos Lucke 1451 metų vasario 18 dieną, kuria jis pakartoja 1439 metų kovo 3 dienos Vytauto privilegiją, taip pat atnaujina Algirdo privilegiją (nuorašas), kuria patvirtinama riteriška kilmė ir herbas raudoname lauke: ryšulys strėlių, tris kartus kryžmai perjuostų auksine juosta, o iš abiejų pusių du pusmėnuliai, žiūrintys vienas į kitą, ant šalmo – riterio kepurė, o abipus du erelio sparnai. Herbas buvo duotas Ostapui Kropotkovui kartu su Podbužo dvaru Voluinėje už nuopelnus kare su totoriais. Datuotas Vilniuje 1354 metų rugpjūčio 7 dieną.

pestis, kai jiems reikia kalbėti apie senovinius herbus su kryžiais; mat žinodami, kad tie herbai siekia stabmeldystės gyvavimo laikus, negali leisti sau pamanyti, jog stabmeldžiai būtų dėję tą šventą krikščionių ženklą į savo antspaudus. Bet mažų mažiausiai nelaikysime šito keistu dalyku, jeigu apmąstysime tai, ką išdėstėme dėl stabmeldiškų kryžių straipsnyje „Kapai"; net nesikreipsime dėl herbynų į kryžiuočius, nes jų tikrai dar nerastume Prūsijoje tuo metu, kai giminė, kuri naudojosi Prūso herbu, persikėlė į Lenkiją, tai yra pačioje XII amžiaus pradžioje. Jeigu net Prūso herbo nelaikytume mitologiniu ženklu, tai jį randame raitelio skyde lietuvių Vyčio herbe, kurį kunigaikštis Šventaragis 1282 metais priėmė kaip valstybinį herbą[11]. Tad nėra abejonės, kad lietuviai pažinojo ženklus, panašius į kryžius[12]. Todėl visus šitokius ženklus, susijusius su stabmeldystės laikais ir dalykais, laikysime tiesiog minėtuoju pomirtinio gyvenimo hieroglifu arba senoviniu kalaviju, kurio rankena buvo kryžiaus pavidalo, arba pagaliau runų rašto raide. *Apskritai, įsiskaičius į senuosius lenkų herbų pavadinimus, ne viename jų randame lietuvių kalbai būdingų elementų. Pavyzdžiui, „Paparona" arba „Kiniglis", tai reiškia ne kiškį, kaip kad pasakyta Neseckio „Herbyne" (aiškino tik pagal piešinį ir iš lotynų kalbos išvertė žodį „Lepus"), bet triušį, nes lietuvių kalboje žodis „Kiniglis" būtent tą ir reiškia*.*

Nors pirmaujančios lietuvių giminės po Horodlės seimo naudojosi antspaudais su lenkiškais herbais, vis dėlto vargingesni bajorai dar ilgai turėjo savo senovinius antspaudus. Juose ant sutarčių, kurias sudarinėjo bajorai vieni su kitais, net iki XVII amžiaus vidurio išlikęs labai ryškus tokių dar seno pavidalo ir seno graviravimo signečių pėdsakas. Jose pastebime arba mitologinius ženklus, arba pavaizduotus fetišus, arba die-

[11] Skaityk straipsnį „Šventyklos".

[12] Nagrinėdami runų raides, kurias senovės lietuviai gerai pažinojo, rasime lazdas, vieną kartą ar dukart dvigubai sukryžiuotas; jau tai pašalintų heraldikos specialistų sunkumus, jeigu jie pažintų tą senovinį raštą.

vaičius globėjus; daugiausia senuosiuose antspauduose yra visaip susirangiusių žalčių.

Apžiūrėkime kai kuriuos, perpieštus iš senovinių dokumentų. O kadangi kiekvienoje sutartyje būdavo rašoma, kas pridėjo savo antspaudą arba kas pasirašė prie antspaudo, iš to galima šį tą spėti apie taip besivadinančios giminės fetišą arba sužinoti jos lietuvišką herbą.

IV lentelė, 18-asis piešinys. Aštuoni antspaudai su žalčiais; iš jų *a* prispaudė Čeplė *(Czapla)* 1541 metais; *b* – Valatkevičius *(Wołodkiewicz)* 1513 metais; *c* - Skiparas *(Skipor)* 1483 metais; *d* – Pašičius *(Paszyc)* 1510 metais; *e* - Stecevičius *(Stecewicz)* 1609 metais; *f* – Zubas *(Zub)* 1480 metais; *g* – Rekstys *(Rexć)* 1481 metais; *h* – Mickus Pocaitis *(Micko Pacowicz)* apie XV amžiaus vidurį.

IV lentelė, 19-asis piešinys. Nuogas bėgantis žmogus abiem rankom laiko ietį su dviguba ietigalio geležte, nukreipta durti; galva pridengta kažkokiu trikampiu apdangalu. Šį antspaudą prispaudė Jonas Lenartaitis Kęsgaila *(Iwan Lenartowicz Kiezhajłło)* prie 1490 metų sutarties, kurią vieni su kitais sudarė Trakų pavieto, arba vaivadijos, bajorai. Gal tai fetišas *Regieziowan*, kurį Lasickis priskiria Kęsgailų giminei.

IV lentelė, 20-asis piešinys. Driežiukas; antspaudą pridėjo Bičkus *(Byczek)* 1604 metais.

IV lentelė, 21-asis piešinys. Rupūžė, apversta kojomis į viršų, ties kuria dobilo lapas. Antspaudą pridėjo Grigas Ramoškaitis Minautas *(Hrehor Romaszkowicz Minowt)* 1485 metais.

IV lentelė, 22-asis piešinys. Indas, panašus į taurę, virš kurio trikampis; virš skydo šalmas *apex*, kaip virš karalių karūnų. Antspaudas priklausė Katilui *(Koczel)* 1617 metais.

IV lentelė, 23-iasis piešinys. Du sukryžiuoti kirviai, žemiau jaučio galva, viršuje rusiška raidė *C* (*S*). Šmigiros *(Szmigira)* antspaudas, 1613 metai.

IV lentelė, 24-asis piešinys. Jaučio galva, statmenai persmeigta lazda, kuri viršuje turi tris skritulėlius, tarytum tai būtų dobilo lapas. Panaši į tą lazdą, kurią turėjo vyriausiasis ku-

nigas Krivių Krivaitis. Šį antspaudą radau prie seno pergamentinio dokumento, kuriuo Trakų vavados vietininkas, Vosyliškio vėliavininkas Aleksandras Jurgaitis Meteika *(Alexandr Juriewicz Metejka)* tvirtina Vosyliškio vėliavininkystės žemininkų apsikeitimą žemėmis. Data nežinoma, gali būti iš XV amžiaus pirmosios pusės.

IV lentelė, 25-asis piešinys. Atidarytas narvelis, iš kurio tiesiai į viršų išlekia plaštakė. Antspaudą pridėjo Tumkelis *(Tumkiel)* 1528 metais. Gražus ženklas. Mano nuomone, jis reiškė sielą, atsiskiriančią nuo kūno ir kylančią į amžinosios laimės šalį.

IV lentelė, 26-asis piešinys. Žąsies herbas, arba *Paparona*, – toks kaip lenkų herbynuose; skiriasi tuo, kad čia yra keturios trikampės riterių vėliavėlės su stiebais. Antspaudą pridėjo Smilginis *(Szmilgin)* 1475 metais. *Kaip pastebėjo ponas Tadas Volianskis, toji žąsis primena būrimą, kuriam Pabaltijo slavai naudojo žirgą. Jį vesdavo per kryžmai į žemę susmeigtas ietis. Antspaude žąsis būtent tokia poza ir vaizduojama*.*

IV lentelė, 28-asis piešinys. Mačiau aukso žiedą su raudonu akmeniu, valstiečio rastą prie Merkinės. Jo skyde gaidys su pridėtu kažkokiu ženklu, panašiu į biarmišką raidę *Pej,* arba *P.* Virš skydo tarytum kita tos abėcėlės raidė – *Mena,* arba *M;* žiedo auksakalio darbas labai gražus, graviravimas grubus ir tarsi demonstruojantis pirmą raižytojo gabumų išmėginimą, bet išrėžta labai giliai.

IV lentelė, 29-asis piešinys. Žaltys ant kažkokio kubiliaus darbo ryko, galvą ir uodegą kelia į viršų. Viršuje lotyniškos *D* raidės pavidalo figūrėlė, šonuose papuošalai. Antspaudas priklausė Jonui Sirpučiui *(Syrpuc)*, 1529 metai.

IV lentelė, 30-asis piešinys. Ypatingo skydo, perskirto į 2 dalis, dešiniojoje pusėje kažkas panašaus į varpą, kairiojoje – tarytum gėlių ir vaisių puokštė. Prie antspaudo pasirašė Stanislovas Bakūnas *(Bokuhm)* 1587 metais.

IV lentelė, 31-asis piešinys. Iškilus lygiakraštis trikampis ant apskritimo, kurio dalyse raidės, panašios iš dalies į lotyniš-

kas, iš dalies į runas. Trikampio kampuose paukštis, žvėris, žuvis, o centre liepsnojantis deglas. Bartoševičiaus antspaudas, 1603 metai. *Užrašą runomis ponas Tadas Volianskis skaito taip: „Simeonas“ (SI-ME-ON)*.*

IV lentelė, 32-asis piešinys. Lygiakraščiame šešiakampyje apskritimas, kuriame pavaizduotas kažkoks trišakis augalas; šakų galuose lyg vynuogių lapai ar panašios į gvazdikus gėlės. Šešiakampio kampuose yra aiškios runos – venediškos arba turinčios vaizduoti Užvyslio slavus, anot žinovų, reiškiančios *B. A. M. K. E. Z.* Nežinia, kas prispaudė tą antspaudą; jis buvo pridėtas prie testamento ir yra tarp penketo kitų su lenkiškais herbais; dokumentas yra iš 1630 metų. *Ponas Tadas Volianskis skaito* ᛘᛚᚦᛏᛇᛏ, *„Mattez (MATTEZ)“, tai yra „Maljasz“, arba Matas**.*

IV lentelė, 33-iasis piešinys. Apvalus antspaudėlis iš Kazimiero Jogailaičio laikų, priklausęs Stankui Stankaičiui Juršai *(Stank Stankiewicz Jursza).* Vaizduoja skaičių iš raidžių, kaip atrodo, biarmiškų; virš jo trikampė spyna.

VI lentelė, 40-asis piešinys. Senasis Vilniaus miesto herbas. Čia yra tiesiog pavaizduotas milžinas Alcis, apie kurį jau anksčiau kalbėjome. Jis žengia per kažkokį vandenį, ramstydamasis medžiu; ant pečių jam sėdi moteris. Aplinkui užrašas: *Sigillum civit[atis] Viln[ensis], Ann[o] VII urb[e] cond[ita] inst[itutum]* (Vilniaus miesto antspaudas, įvestas 7 metais nuo miesto įkūrimo). Apačioje monograma *M. R.* ir kryžius neabejotinai susijęs su tuometiniu burmistru, buvusiu prispaudžiant antspaudą. Rastas ant liudijimo, rašyto lotyniškai, kurį išdavė Vilniaus miesto rotušės įstaiga 1548 metais, švento Lauryno dieną. Juo buvo liudijama, kad Augustas Rotenbachas *(Rothenbach)*, gimęs Prūsijoje, Marienburgo mieste, vedęs ir įgijęs nuosavybę Jo Karališkosios Malonybės Vilniaus mieste, yra įrašytas, įskaitytas ir imatrikuliuotas į to miesto piliečių būrį; jam leista naudotis privilegijomis ir t. t. Dokumentas, kurį turiu rankoje, yra taip sunykęs, kad jo turinį vos galima suprasti; buvo per sulenkimus sulūžęs, vėliau suklijuotas; klijų

priviliotos kandys graužė jį be gailesčio, parašai išnyko. Rašytas ant storo, lygaus ir gražaus skudurinio popieriaus; antspaudas prispaustas prie paties popieriaus ir visiškai ryškus. Ratu einantis užrašas perskaitomas; kai dėl herbo įvedimo datos, atrodo, įtikėtina, kad tai buvo 1325 metais, taigi dar stabmeldystės laikais; todėl pasitvirtina mūsų spėjimas, kad tai milžinas Alcis laikui bėgant virto šventuoju Kristupu. Antrame antspaude, prispaustame šalia šito, skyde yra Vytis po karūna; apačioje – Radvilų herbas *Trimitai**.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Kęstutaičio didžiajame antspaude, įspaustame vaške ir prikabintame prie autentiško 1436 metų rašto (mačiau tikslų antspaudo piešinį), yra keturi herbiniai skydai; viename, kurį kaire ranka laiko kunigaikštis, sėdintis soste su kalaviju dešinėje rankoje, pavaizduotas Lietuvos Vytis; tai visos Lietuvos herbas. Antrame skyde – bėgantis lokys, nugręžtas į dešiniąją skydo pusę; tai tėvoninės Žemaičių kunigaikštystės herbas. Trečiame skyde, į dešinę nuo kunigaikščio, yra kryžius, einantis beveik per visą skydą; šis skydas priklauso Senųjų Trakų miestui[13]. Ketvirtame skyde – visu ūgiu stovintis šarvuotas riteris su smailiaviršiu šalmu ant galvos; dešine ranka jis remiasi į nulaužtą medžio kamieną su dalimi šakų, o kairiojoje, šiek tiek pakylėtoje, laiko kažką panašaus į pasagą. Nenuginčijamai tai turėtų būti valstybės antrosios sostinės, arba Vilniaus, herbas. Šis riteris, išskyrus, kad jam trūksta moters ant pečių, labai panašus į Alcį, kurį laikėme Vilniaus miesto herbu.

Visų antspaudų atvaizdai yra natūralaus dydžio.

MITOLOGIJOS PABAIGA.

---

[13] Seniau tokio vaizdo kryžius skyde, iškaltas iš akmens, buvo senojoje Trakų pilyje, viršum didžiųjų vartų. Tai žinios iš Trakų pilies tyrimų, pasiųstų į Pulavus, kurias surinko kažkuris iš buvusio Vilniaus universiteto narių; mačiau su piešiniais, kuriuos darė asmuo, suteikęs mums tą žinią.

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJOS I TOMO PRIEDAI

I priedas

Apie vyriausiąjį žynį

Ištrauka iš Johano Foigto „Prūsijos istorijos" priedo (t. I. – P. 698–708), Karaliaučius, 1827.

Naujaisiais laikais ne tiktai imta abejoti vyriausiojo žynio ir aukščiausiojo teisėjo egzistavimu, bet jis net pravardžiuojamas vienuolių išradimu ir iš istorikų melo išsiritusiu išsigimėliu, kuris dėl tokio požūrio nenusipelnytų užimti vietą istorijoje. Lėrbergas, kurio vardas dėl jo reikšmingų nuopelnų Šiaurės istorijai nusipelno didelės pagarbos, savo studijoje „Apie krivį, arba Šiaurės popiežių" iškėlė šias abejones. Jo tyrimų turinį pirmasis paskelbė Fateris savo veikale „Apie senovės prūsų kalbą" (p. 35, pratarmė).

Seniausios žiniõs apie vyriausiojo žynio buvimą klausimas labiau už kitus susijęs su kryžiuočių kronikininko Dusburgiečio pranešimu (dalis III. – skyrius 5), kuriame taip sakoma apie krivį: *Fuit in medio nationis hujus perversae, scilicet in Nadrovia locus quidam, dictus Romow, trahens nomen suum a Roma, in quo habitabat quidam dictus Crive, quem colebant pro Papa, quia sicut Dominus Papa regit universalem Ecclaesiam fidelium, ita ad istius nutum seu mandatum non solum gentes praedictae, sed et Litthovini et aliae nationes Livoniae terrae regebantur. Tantae fuit auctoritatis, quod non solum ipse vel aliquis de sanguine sua, verum et nuntius cum baculo suo vel alio signo nato transiens terminos infidelium praedictorum, a regibus et nobilibus et communi populo, in magna reverentia habe-*

retur (Šios klastingos tautos [gyvenamų žemių] viduryje, Nadruvoje, buvo vieta, kurią vadino Romove, gavusi savo vardą nuo Romos, o ten gyveno žmogus, vadinamas kriviu, kurį gerbė kaip popiežių, nes kaip valdovas popiežius valdo visuotinę tikinčiųjų bažnyčią, taip ir jo valiai bei potvarkiui pakluso ne tik minėtosios gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenusios Livonijos žemėje. Toks didelis buvo jo autoritetas, kad ne tik jis pats, ne tik jo gentainiai, bet ir jo pasiuntinys, su jo krivūle ar kokiu kitu žinomu ženklu keliaudamas per šių netikėlių žemes, sulaukdavo didžios kunigaikščių, kilmingųjų bei prastuomenės pagarbos). Nepradėdami aiškinti šios Dusburgiečio kronikos vietos, pateiksime tą patį iš vėlesniojo jos perdirbinio (rankraštis iš Slaptojo Karaliaučiaus archyvo), kur pasakyta šitaip: *In medio eorum fuit sita civitas Romowe, dicta a Roma, in qua habitabat eorum nobilior, dictus Crive, quem pagani pro Papa habebant, cui omnes non solum Pruteni, sed et Lithvani et Livonienses, veluti christiani Papae obediebant et tantum venerabantur, quod etiam suos nuntios, qui ejus baculum aut signum aliquod portabant ab eo missum, principes etiam et communis populus multo honore colebant et omnia praecepta ejus firmiter servabant* (Jų [žemės] viduryje buvo Romovės miestas, gavęs vardą nuo Romos, kuriame gyveno kilmingesnis iš jų, vadinamas kriviu, kurį stabmeldžiai laikė popiežiumi, kurie visi – ne tik prūsai, bet ir lietuviai, ir livoniečiai – klausė jo kaip krikščionys popiežiaus ir taip jį gerbė, kad netgi jo pasiuntinius, nešinus jo lazda arba kokiu nors ženklu, jo siųstu, net kunigaikščiai ir prastuomenė priimdavo su didžiausia pagarba ir griežtai vykdydavo visus jo nurodymus). Kaip kiekvienas mato, abi šios citatos aiškiai skiriasi, iš dalies tuo, kad antrojoje visiškai praleistas pavadinimas srities, kurioje turėjusi būti Romovės šventovė; ten, kur kalbama apie krivį, įdėta „kilmingesnis iš jų“ *(eorum nobilior)*, taigi reiktų manyti, jog Dusburgiečio tekstas netikslus. Tuo tarpu su juo labai gerai sutampa senasis Jerošino vertimas, išskyrus menką ir visiš-

kai nereikšmingą išimtį, kad ten, kur Dusburgietis sako tik *„guidam dictus Crive"* (žmogus, vadinamas kriviu), Jerošinas sako eilėmis:

Wann da was wonende irkant
Der Obriste Ewarte
Nach heidnischen Arte
Kriwe was genant sin Nam.

(Tenai gyveno
aukščiausiasis teisėjas,
stabmeldžių papročiu
jisai vadinosi krivis).*

Tik palyginus visas šias tris vietas, kiekvienam gali pasirodyti keista, kad pirmojoje – paties Dusburgiečio – krivis apibūdintas nieko nereiškiančiu *quidam* (vienas, kažkoks); antrojoje – žodžiu *nobilior* (kilmingesnis), o Jerošino vertime – titulu *Ewarte* (teisėjas). Tad arba Dusburgietis pats nežinojo, kaip apibūdinti krivį, ir iš viso buvo vos šį tą girdėjęs apie jį bei jo lazdą, arba kad jo tekstas yra nepilnas, arba kad šalia *quidam* turėję būti kažkas praleista. Tačiau jeigu remsimės žinomais istorikų pranešimais, tai pastaroji nuomonė negali pasiteisinti, nes nė viename iš mums žinomų rankraščių neparašyta kitaip, negu yra Hartknocho paskelbtame tekste. Todėl liktų pirmoji nuomonė, tai yra kad Dusburgietis nežinojo, kas iš tikrųjų buvo tas krivis. Tą net įrodo Dusburgiečio perdirbinėtojas, įterpęs žodį *nobilior* (kilmingesnis). Aiškiai matyti, kad jam žodis *quidam* (vienas, kažkoks) pasirodė esąs nepakankamas, tačiau jis nesugebėjo jo deramai papildyti, kadangi jo *nobilior* beveik nieko daugiau nepasako. Tačiau Jerošinas tuo klausimu, matyt, turėjo jau daugiau žinių, nes krivį vadina *Obriste Ewarte* (aukščiausiasis teisėjas), kuo krivis iš tikrųjų ir buvo, nes, pasak Hugo Grocijaus *(Grotius.* Historia Gottorum.

– P. 375) ir Šerco (*Scherz.* Glossarium Germanorum. – P. 364), verčiamas kaip *legis custos, sacerdos; ewa – lex et testamentum, quia vim habet legis: inde eu-werd* (įstatymo saugotojas, dvasininkas; *ewa* – įstatymas ir testamentas, kadangi turi įstatymo galią; iš to *eu-werd*).

Įsigilinę į šios Dusburgiečio kronikos vietos prasmę, pastebime būtinybę skirti joje du dalykus: viena – tai istorija, tai yra dalyko esmė ir jos nušvietimas; antra – interpretavimas, kronikininko nuomonė dėl istorinio dalyko. Tad jeigu kritikas nori tuos dalykus svarstyti jų vidinio tikroviškumo požiūriu, turi kiekvienam iš jų taikyti atskirą matą, nes vienas, tai yra istorinė tiesa, gali visuomet išlikti tikras ir fundamentalus, nors kitas, arba rašančiojo nuomonė, būtų klaidingas. Grynoji istorija, arba istorinis įvykis, apie kurį mums praneša Dusburgietis, kaip kiekvienas gali lengvai įžiūrėti, yra aprašyme: *Fuit in medio nationis hujus perversae, scilicet in Nadrovia, locus quidam, dictus Romow, – in quo habitabat quidam dictus Crive, – ad istius nutum, seu mandatum non solum gentes praedictae, sed et Letthovini et aliae nationes Livoniae terrae regebantur.* (Šios klastingos tautos [gyvenamų žemių] viduryje, Nadruvoje, buvo vieta, kurią vadino Romove <...>, kurioje gyveno žmogus, vadinamas kriviu <...> jo valiai bei potvarkiui pakluso ne tik minėtosios gentys, bet ir lietuviai, ir kitos tautos, gyvenusios Livonijos žemėje <...>). O kronikininko nuomonė išreikšta šiuo aprašymu: *trahens nomen suum a Roma – quem colebant pro Papa – sicut Dominus Papa regit universalem ecclesiam fidelium* (gavusi savo vardą nuo Romos <...>, kurį gerbė kaip Popiežių <...>, nes kaip Valdovas popiežius valdė visuotinę tikinčiųjų bažnyčią <...>). Kad tai paprasta kronikininko spėlionė, yra tokia pat tiesa, kaip tai, kad nėra abejonės, jog nei prūsai savo Romonės nepavadino nusižiūrėję į Romos pavadinimą, nei savo krivio nelygino su popiežiumi. Tačiau kronikininkui, ypač Kryžiuočių ordino kunigui, toks palyginimas buvo parankus. Romovę kildinti iš Romos pakan-

kamai greiti ir mūsų laikų etimologijų mėgėjai, o jei jau priėjome prie Romos, tai ar reikia stebėtis, kad popiežiaus vienuolis, vaizduodamasis krivį, atrado jame savo popiežių. O kad šis palyginimas yra toks pat beprasmis ir netinkamas kaip Romovės kildinimas iš Romos, šito mažamokslis ordino kronikininkas, be abejo, nesuvokė.

Net atrodo, kad yra pagrindo manyti, jog jis tuo palyginimu norėjo užmaskuoti savo nežinojimą, matomą iš žodžių *quidam dictus Crive* (vienas žmogus, vadintas kriviu). Tad atleidžiame Dusburgiečiui šį palyginimą, kaip jam būdingą, kaip jo išsišokimą, kuris mums bevertis ir bereikšmis. O todėl nepritiktų kartoti nevykusį kronikininko palyginimą ir vadinti krivį „Šiaurės popiežiumi", kaip tai kai kas yra padaręs.

Betgi, įsigilinus į nurodytosios vietos antrąją dalį, iškyla klausimas, ar toks palyginimas ir išvados prikergimas galėjo kiek nors pakenkti dalyko esmei arba istorinei tiesai? Ar toji istorinė tiesa dėl to tapo abejotina? Ar krivio buvimas dėl to nevykusio palyginimo virto pasaka? Jokiu būdu. Po tūkstančio metų kam nors galbūt ateis į galvą mintis paskelbti Peterburgą apaštalo Petro pilimi, jo pavadinimą palyginti su šv. Petro bazilika Romoje ir rusų šventikus paskelbti buvus popiežiaus tarnais. Šitokį spėliojimą tikriausiai pavadintų absurdu ir kvailyste, bet tikriausiai niekam neateis į galvą dėl to suabejoti popiežiaus ar rusų šventikų buvimu. Taigi, kai Fateris sako (cituojama): „Kai kam, girdinčiam Romovės pavadinimą, tikrai galėjo ateiti į galvą mintis apie Romos popiežių", tai jam pačiam atėjo į galvą lengvabūdiškai pasakyti, tarytum kas nors būtų palaikęs rusų šventikus pasakų išmone, o Peterburgo pavadinimą kildinęs iš Romos šv. Petro bažnyčios. Todėl tas tvirtinimas yra neapgalvotas ir ūmiai išsakytas, norint išstumti prūsų krivį iš istorijos kaip pasakų personažą ir pramaną vien dėl to, kad kronikininkas atsitiktinai ir negudriai jį su Romove prilygino Romos popiežiui.

Juk kuo gi remiasi to reiškinio tiesa, kokie gi stimulai skati-

na teigti, kad krivis istoriškai realiai egzistavo? Visų pirma kryžiuočių kronikininko pasakojimas tame pačiame skyrelyje, kur jis aprašo senovės Prūsiją, atitinka tiesą ir negali kelti jokios abejonės. Vos šimtas metų buvo praėję nuo kryžiuočių atsikraustymo ir vos truputį daugiau nei keturiasdešimt metų nuo visiško Prūsijos užkariavimo, kai Dusburgietis rašė tą prūsų tautos papročių ir įpročių apybraižą ir kai 1326 metais įteikė savo kroniką didžiajam magistrui. Daugelis iš tų, kurių tėvai dar buvo stabmeldžiai ir kurių žodiniai pasakojimai apie senovinę krašto būklę, apie žygius, papročius ir įpročius tebegyvavo grynąja to žodžio prasme, buvo gyvi* Dusburgiečio laikais, todėl jis nenuginčijamai galėjo gauti tikriausių žinių apie viską, ką norėjo papasakoti apie stabmeldystės laikus. Todėl jis rašo: *Describam quo modo fratres intraverunt in terram Pruschiae, – de bellis et aliis, quae gesta sunt in dicta terra, quorum pauca quae vidi, alia quae audivi ab his, qui viderunt et interfuerunt, caetera quae relatione veridica intellexi* (Aprašysiu, kokiu būdu broliai įžengė į Prūsijos žemę, karus ir kitką, kas įvyko šioje žemėje, apie tuos, kuriuos pats esu matęs, pakalbėsiu ir apie tuos, apie kuriuos pasakojo juos matę ir juose dalyvavę žmonės, pagaliau apie tuos, apie kuriuos sužinojau iš patikimų šaltinių). Ar kas nors atviriau pasakytų apie savo šaltinius? Arba pats matė savo akimis, arba sužinojo iš tikrų liudytojų ir dalyvių, arba, rašydamas pagal tikras žinias, Dusburgietis galėjo ir turėjo kalbėti tiesą. Ar jis galėjo išdrįsti daryti kitaip akivaizdoje tokių žmonių, kurie padėtį krašte iš dalies pažino patys, iš dalies galėjo gauti apie tai labai tikslių žinių, ar jis galėjo išdrįsti tiesiog išgalvoti ir pateikti kaip būtą dalyką tokius reiškinius kaip krivis akivaizdoje didžiojo magistro, savo valdovo, kuris jau anksčiau gerai pažinojo šalį kaip ordino brolis, o nuo 1315 metų buvo didysis komtūras. Argi nebūtų bijojęs savo didžiojo magistro priekaištų ir šimtinės amžininkų, galinčių įrodyti, kad tai jo klastotė? Pažvelgę į kitas Dusbur-

giečio žinias apie senovės prūsų gyvenimo būdą, papročius ir įpročius, kurias jis pateikia tame pačiame skyriuje, pastebime, kad tų žinių naudai liudija ne tik jų vidinė tiesa ir vėlesnių laikų istorijos eiga, bet jų tikrumą dar patvirtina nešališki kitų šaltinių – tiek užsieninių, tiek ir Prūsijos – liudijimai, iš kurių paimkime Vulfstaną, Adomą Brėmenietį, Helmoldą, įvairias popiežių bules, svarbią 1249 metų diplomatinę sutartį, kurią skelbia Lukas Davidas. Patvirtina taip pat iš dalies skandinavų, iš dalies kaimyninių tautų – pamarėnų, lietuvių[1] ir kitų – vienodumas ir atitinkamas panašumas. Negi tarp tų žinių, kurias sėkmingai išlaikė aiškūs šaltiniai, turėtų būti istorinė pasaka, išmonė apie vyriausiąjį žynį? Argi galima tikėti kitais tos kronikos skyriaus skirsniais, o tik vienintelį krivį laikyti tuščia kronikininko fantazijos išmone?

Be to, įrodymas, skatinantis sutikti, kad Dusburgietis turėjo neklystamų žinių apie dalykus, dėstomus tame skyriuje, o ypač apie kadaise Prūsijoje gyvenusį krivį, yra jo paties pasakojimų sąryšis. Jis kalba apie kadaise buvusį šventą Romovės miestą, kaip apie krivio buveinę. Pasak Faterio (cituota vieta), atrodo, čia nėra ko prikišti, ir tai tiesa, nes apie tokių pačių iš esmės romovių buvimą turime žinių iš kitų vietų: seniausia, apie kokią žinome, buvo Sambijos pajūryje; o kad vėliau kiekvienoje provincijoje turėjo būti panaši dievų buveinė, mes jau daugelyje mūsų istorijos vietų pateikėme įrodymus iš rašto paminklų, ir kad šito iš tikrųjų būta, patvirtiname visiškai neabejodami.

Tad jeigu dėl Romovės nėra ko abejoti ir jei Dusburgiečio pasakojimą patvirtina rašytiniai šaltiniai, kaipgi galima krivį, kronikininko taip glaudžiai susietą su Romove, laikyti paties Dusburgiečio išmone? Jo aiškiai turėta žinia apie krivį iš to paties šaltinio, iš kurio išplaukė ir pasakojimai apie Romovę.

---

[1] Lietuvos metraštininkai kalba apie vyriausiuosius žynius, remdamiesi savais šaltiniais ir liaudies padavimais.

Dvejojantys tegu bent jau šito laikosi, abejodami lygiai ir vienu, ir kitu.

Taigi Dusburgiečio kronikoje visa kalba už save – tiek, kiek tik istorinei tiesai reikia įrodymų, kad kronikininkas ne iš savo galvos ištraukė tą vyriausiąjį kunigą, o paėmė iš gautų senesnių žinių, kurias laikė tikromis ir pateikė kaip istorijos faktus. Atsakyti į tai pakanka vienos pastabos. Abu šie kronikininkai – Lukas Davidas (kn. I. – P. 16, 53–54) ir Simonas Grunau (traktatas II. – Skyrius 1. – Skirsnis 4) – aiškiai įtikina, kad jų žinios apie Romovės įkūrimą ir krivio buvimą remiasi pirmojo Prūsijos vyskupo Kristijono kronika. Tiesa, tai yra tikrumas, kuris remiasi tik padavimu apie minėtąją kroniką, bet kitur turima aiškiausių įrodymų, kad ji tikrai egzistavo[2]. O pats krivis visoje jų istorijoje atlieka tokį svarbų vaidmenį ir yra toks svarbus objektas, kad jeigu jis būtų buvęs pramanytas, tai būtų sugriuvusi visa jos sandara. Todėl reiktų padaryti priekaištą Lukui Davidui, kad arba jis išgalvojo pačią vyskupo Kristijono kroniką, arba pripasakojo nebūtų joje dalykų; kai dėl antrojo, tai negalima nieko sakyti, nes yra ir kitas liudytojas – kronikininkas Grunau, kuris tą patį perskaitė minėtoje kronikoje, tad nėra abejonės, kad vyskupas Kristijonas žinojo krivį esant, o gal ir pažino jį iš arti, būdamas prūsų nelaisvėje.

Prie šių svetimų įrodymų galima būtų pridurti dar kitus, išplaukiančius iš paties dalyko. Lukas Davidas, kuris prūsus kildina iš gotų, mano, kad Romonės šventyklos įkūrimas su vyriausiuoju žyniu Krivių Krivaičiu yra tiesioginis sekimas gotų arba Skandinavijos švedų papročiu. Iš tikrųjų Skandinavijoje randame atitikmens pėdsaką. Pirmiausia pacituosime paties istoriko Riūso *(Ruhs)* žodžius, kur jis aiškina Tacito „Germanijos" (p. 309) pirmuosius dešimt skyrių. „Taip pat šiaurėje

[2] *Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 617–637. Apima straipsnį, kuriame įrodinėjamas tos kronikos buvimas. Ten pat (p. 641–649) įrodymai, kad Romovė buvo Sambijoje.

giminių vadai buvo pirmieji žyniai; vykdydami šį pašaukimą, jie teisėjaudavo ir atlikdavo sprendimus; tai ši aplinkybė, atrodo, paaiškina Tacito prielaidą, kad tik žyniai turėjo baudimo teisę. Kai kuriose tautose tie santykiai buvo labiau išryškėję, ypač ten, kur į didžiąsias šventyklas susirinkdavo minios žmonių, kaip antai Švedijoje ir Danijoje. Čia žymiai daugiau bendraudavo vieni su kitais, beveik nesikeičiant savitarpio santykiui. Įstabus dalykas, kad germanų kalbose taip stokoja žodžių, nusakančių žynius. Vokiečių kalboje buvo tik vienas žodis: *Ehwart* – įstatymų saugotojas. Kas čia neprisimins Jerošino anksčiau minėto vyriausiojo žynio, pavadinto *Ewarte*, ir jo buvimo bei titulo susiejimo su teisėjo ir žynio rangu! Kaip tik Švedijoje buvo panašus vyriausiasis žynys ir vyriausiasis teisėjas, kuris dėl tų aukštų pareigų laikė save aukščiausiuoju karaliumi *(Rühs.* Geschichte Schwedens. – B. I. – S. 39). Tautos šventovė buvo Upsaloje; ten, kaip Romovės šventykloje, stovėjo trijų vyriausiųjų dievų stabai *(Adamus Bremenensis.* De situ Daniae. – Cap. 233); ten, kaip ir Romovėje, gyveno tarnauti dievams pašaukti žyniai ir, be abejo, taip pat vyriausiasis žynys. Adomas Brėmenietis (skyrius 235) sako: *de sacerdotibus, qui ad Ubsolam Daemonibus astare solebant* (apie žynius, kurie Upsaloje buvo papratę tarnauti piktosioms dvasioms). Tenai, kaip ir Romovėje, gentys, karaliai ir kiekvienas norintis atnešdavo auką dievams (ten pat. – Skyrius 234); ten taip pat amžinai žaliuojančio ąžuolo paunksnėje buvo šventykla, aplinkui juosiama šventosios giraitės (ten pat. – Skyrius 234). Dar daugiau – vietos pavadinimas ypatingu būdu sutampa su krivio vardo prasme. *Sala* senovės vokiečių kalba reiškia teismą, o *Ober-Sala* – tą pat, ką ir aukščiausiasis teismas; taip tą žodį aiškina Diu Fresnas *(Du-Fresne.* Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis s. h. v.) ir Miozeris *(Möser.* Osnabruckische Geschichte. – B. I. – S. 352). Todėl ir Riūsas (ten pat. – P. 39) linkęs aiškinti, kad *Upsala* – tai *Obersala*, aukščiausiasis teismas. Kadangi šiam aiškinimui nieko negali-

ma prikišti, tad reikia sutikti, kad Upsala buvo svarbiausioji teismo vieta ir dievų buveinė. Tuos sprendimus skelbė ne kas kitas, o ten gyvenantis žynys, kuris savo dvigubu aukštu rangu teikė tai vietai dvigubą reikšmę – ir kaip dievų buveinės, ir kaip teismo sostinės, taigi Upsalos ir krivio pavadinimai savo prasme bus visiškai tapatūs. Tą paveikslą galima visiškai baigti tuo, kad ir įsakomąją lazdą (krivūlę – *R. J.)*, Dusburgiečio *baculus*, su kuria būdavo skelbiami krivių sprendimai, švedai taip pat turėjo. Johanas Štyrnhekas *(Johan Stiernhoeck.* De jure Sueonum. – Lib. I. – Cap. 6) sako apie tai: *Budlafla in priscis Sueonum legibus dicebatur citatio in jus, in causis ordinariis per baculum, quem Baculum notitiae vel Nuntiatorium vocabant. Hunc index nota utrimque inustulata emittebat singulum singulis territorii quadrantibus, ut per manus vicinorum extraditus et facti notitiam simul et comparandi maneatum circumferret: quomodo non juditia tantum, sed et promiscue omnes conventus publici indicti fuerunt, ubi de casu aliquo extra ordinem deliberandum erat, aut judicandum. Erat autem hic baculus nunciatorius effectus ad modum rei, de qua in Conventu tractatio instituenda fuit, ut, si res sacra, crux lignea, si homicidium, ligneum telum, aut securis* (Budlafla senuosiuose švedų įstatymuose būdavo vadinamas šaukimas į teismą paprastosiose bylose, panaudojant lazdą, kuri buvo praminta žinių arba pranešėjo, pasiuntinio lazda. Šią lazdą su išdegintu iš abiejų pusių ženklu teisėjas išsiųsdavo skirtingą atskiriems teritorijos gyventojams, kad žinia apie įvykį ir kartu įspėjimas būti pasiruošusiems pasklistų aplinkui. Šitaip būdavo paskelbiami ne vien teismai, bet ir be skirtumo visokios viešosios sueigos; ten turėdavo būti svarstomi kokie nors neeiliniai klausimai arba bylos. Ši pranešėjo lazda būdavo pažymėta priklausomai nuo dalyko, kuris turėdavo būti svarstomas sueigoje, kaip antai, jeigu tikėjimo dalykas, – mediniu kryžiumi; jeigu žmogžudystė, – medine strėle arba kirviu). Naudojimasis ta budlafla kilęs iš seniausių stabmeldystės laikų, nes tą patį paprotį ran-

dame ir Danijoje. Danų *Budstikke* buvo ne kas kita kaip šitokia įsakomoji lazda, kuria karalius skelbdavo įsakymus ir reikalaudavo paklusti. Skaityk Zūmą *(Suhm.* – B. I. – Th. 2. – S. 156). Taigi, norint atrasti ką nors, kas atitinka krivūlę, nėra reikalo sekant Hartknochu, rašančiu pastabą Dusburgiečio kronikos leidime, ar Fateriu (cituota vieta) ieškoti panašaus pavyzdžio pas mongolus; mat mes matome krivūlę, tik kitaip vadinamą, pas kaimynus ir giminiškas tautas, o be to, matome vyriausiąjį žynį, gyvenantį svarbiausioje teisingumo šventovėje, ir kartu visa tai, kas susiję su mūsų Romove.

Visi šie įrodymai, išnagrinėti iš visų pusių ir susumuoti, jau galėtų praversti tvirtinant, kad ten, kur buvo dievams skirtas prieglobstis, kur gyvendavo tam tikras skaičius žynių, pašauktų tarnauti dievams ir atlikti apeigas, kur krivūle primindavo apie gyvuojantį žynių valdovą, kur padavimai ir istorija, kur analogijos su kaimynais, labai giminiškais savo santvarka[3], ten nenuginčijamai turėjo būti ir vyriausiasis žynys, ir vyriausiasis teisėjas, tai yra krivis. Tuo tarpu Prūsijoje krivis yra figūra, kuri niekaip negali būti svetima to krašto istorijai, jeigu kas nusimano apie krivio tikrąją padėtį. Šių aukštų pareigų pavadinimas[4] ir pobūdis yra germaniškos arba gotiškos kilmės ir paimtas iš gotų tautos vidinės santvarkos.

---

[3] Vokiečių autoriai kildina prūsus iš gotų, kadangi kryžiuočiai radę Prūsuose daug ką gotiško. Mes, priešingai, įžiūrėdami kitonišką lietuvių tautos kilmę, tuos gotiškus elementus laikome skoliniais iš gotų, kurie visados engė tas tautas, ir siejame taip pat su herulais, kurie šitiek laiko lydėjo gotus Pietryčių Europoje. Todėl lietuvių genties tautos, jeigu ir neigtume papročių, įpročių, religijos bendrumą, net giminystę, nuolatos susidurdavo su gotais arba savo, arba svetimoje žemėje. Bet tos dvi tautos, matyt, yra kitos kilties.

[4] Žinoma, kad Prūsijos autoriai krivio pavadinimą kildina iš grafo termino arba iš grafo titulo ir rašo *Griwe,* tempdami į savo pusę, bet išmanančiam lietuvių tautos istorijos visumą neįmanoma su tuo sutikti.

Lieka dar kai kurie priekaištai, kuriuos galima padaryti mūsų požiūriui ir mūsų jau išsakytam teiginiui. Tad nedera ir jų palikti be dėmesio.

Dusburgiečio kronikos žinia apie krivį, pasak Faterio (cituota vieta), „paremta veikiau nesusipratimu, kilusiu iš to, kad taip vadinosi rusinai, dar iki šiol latviškai vadinami krieviais". Šį priekaištą vos galima suprasti[5]. Dusburgietis rašė savo kroniką tarp 1320 ir 1326 metų, taigi tais laikais, kai vyko didelis Lietuvos karas su kryžiuočiais, kuris gerai supažindino juos su rytiniais Prūsijos pakraščiais. Kaipgi galėjo būti, kad Dusburgietis, girdėdamas, jog rusinai vadinami krieviais, taip visai to nesuprato, kad jam iš to pasidarė vyriausiasis prūsų žynys? Argi tokie dalykai – nesupratimas ir iškraipymas – nebūtų padarę jo visų amžininkų pašaipos objektu? Kokia dingstis būtų buvusi Dusburgiečiui rusinų vardu pavadinti vyriausiąjį prūsų žynį ir įterpti jį į istorijos faktų eilę? Kur tarpinė grandis, kuri galėtų būti tos klaidos priežastis?

Ir jei Dusburgietis žinojo apie krievių tautą, tai ar nežinojo didysis magistras, ar ne dar geriau žinojo ordino pareigūnai, kurie tuos karus kariavo, ir ar kronikininkas būtų turėjęs drąsos jų akivaizdoje išgalvoti tokias absurdiškas pasakas?[6]

---

[5] Rusinus, kaimynus nuo Polocko, arba baltarusius latviai vadino krieviais *(Kreews)*, nes jie yra žinomų iš istorijos krivičių ainiai. Senosios Lietuvos pasienyje, už Ašmenos, yra Krėva *(Krewo)*, kadaise pilis tų krivičių, kurie, vadinasi, ir lietuviams tuo pačiu vardu buvo žinomi. Latvijoje esama krievinių *(Kreewini)*, tam tikros latvių krivičių tautelės, kuri gyvena Bauskės apylinkėse. Tačiau rusinus apskritai visos lietuvių genties tautos vadina gudais *(Gudas, Guds)*, tai yra gotais arba variagais. Kaip mums rodo vietos tyrimai, Stenderis latvių gramatikoje šiuo klausimu šiek tiek suklydo.

[6] Betgi Livonijos kryžiuočiai patys kariavo su krivičiais; Livonijos broliai lankydavosi Karaliaučiuje, kuriame Dusburgietis rašė kroniką; argi nebūtų apšvietę to, kuris taip uoliai tyrė visa, kas susiję su istorija?

Toliau būtų galima pasakyti: Dusburgiečio žinia apie krivį todėl darosi labai įtartina, kad, pasak jo, vyriausiojo žynio valdžia apėmė ne tik Prūsiją, bet ir Lietuvą bei Latviją, nors tų kraštų istorijos šaltiniai to visiškai nežino[7]. Sutikime trumpam su šiuo priekaištu ir pripažinkime, kad Dusburgietis suklydo ir per daug išplėtė vyriausiojo žynio valdžią. Tačiau ar klaida kokiame nors dalyke arba jo nesupratimas paneigia dalyko tikrumą? O gal dėl to nebuvo jokio krivio, kad Dusburgietis perdėjo jo valdžią? Mes jau anksčiau parodėme, kad kronikininkas kaip reikiant nežinojo, koks buvo krivio laipsnis, rangas, valdžios ribos. Jau mes mūsų istorijos tyrimais įrodėme, kad paskutiniais stabmeldystės amžiais Romovių būta ne vienoje vietoje ir jose gyveno atskiri kriviai, taigi Dusburgietis apie vieną Nadruvos krivį pasakė tai, kas tiko ir daugeliui kitų. Ar dėl tos klaidos krivis visiškai nustoja egzistuoti? O iš tikrųjų ar dar neužsimena Dusburgietis (dalis III. – Skyrius 252) ir Kojalavičius (p. 32, 35) apie Romovę, buvusią Lietuvoje ir ar apie tai nekalba senieji padavimai? Taigi, jei tiek Prūsijoje, tiek ir Lietuvoje buvo Romovė arba daug tokių šventovių, jei iš tikrųjų krivūlė Prūsų Lietuvoje dar iki šiol neužmiršta, tai ar gali būti didžiai sunku patikėti, kad krivis galėjo atsirasti ir tuose kraštuose ikidusburginiais laikais? O kodėl apie krivį nieko nemini Henrikas Latvis, rašęs apie Livoniją, apie šalį, kurią krivis valdė? Būtų galima manyti, kad Livonijoje nebūta jokio krivio pėdsako; net galima tvirtinti, kad Dusburgietis, klysdamas, jog Prūsijos krivio valdžia buvo taip labai paplitusi, tuo labiau norėjo matyti Livoniją klausančią jo įsakymų, kuo labiau stiprėjo ir įgavo didesnę reikšmę jo lyginimas su popiežiumi; žinoma, galima būtų tiesiog prisipažinti, kad joks Prū-

7 Atvirkščiai, Strijkovskis apie tai rašo daugiau už prūsų ir latvių kronininkus, nes jis po ranka turėjo istorijos šaltinius, kurie bylojo, kad ši pareigybė Lietuvoje gyvavo labai ilgai; tie šaltiniai galėjo papasakoti ir daugiau smulkmenų.

sijos krivis niekad neįsakinėjo Livonijai. Bet ar tai reiškia, kad jo nebuvo Prūsijoje? Ar Livonijos istorijoe nebebuvo nieko, ko Henrikas Latvis nebūtų paminėjęs? Ar Livonijoje visai neturėta jokių žinių, jeigu tas kronikininkas nė vieno nei nežino, nei neišvardija? Ar jis į savo kroniką sudėjo visą krašto istoriją?

Čia panagrinėsime dar trečią priekaištą, kuris galėjo būti iškeltas prieš krivio buvimą Prūsijoje praeityje, tai yra kad visiškas visų kitų istorijos šaltinių tylėjimas Dusburgiečio pranešimą apie tą krivį daro labai abejotiną. Tai tiesa, kad joks užsienio kronikininkas, joks istorijos šaltinis – nei Vulfstanas, nei Ditmaras Merzeburgiškis, nei Adomas Brėmenietis, nei Helmoldas, nei lenkų kronikininkai, nei jokie dokumentai nė vienu žodžiu neužsimena apie krivį. Tačiau norint suvokti priekaišto esmę, reikia visą dalyką panagrinėti šiek tiek iš arčiau. Ar, sakau, Vulfstanas, Ditmaras Merzeburgiškis ir kiti kronikininkai pasakė bent vieną žodį apie prūsų įstatymų leidimą, apie vidaus santvarką ir visą jų namų buitį? Ar daug jų kronikose to, iš ko galėtume pažinti jų vidaus santykius? Ką skurdžios kaimyninės Lenkijos kronikos pasakoja apie Prūsijos papročius ir vidaus institucijas? Ar šie užsienio rašytojai turėjo kokią patogią galimybę kalbėti apie prūsų krivį? O jei ir turėjo, tai ar žinojo ką nors apie jį? Ar nebuvo kiekvienam svetimšaliui uždrausta įžengti į dievams skirtas vietas grasinant mirties bausme? Ar svetimšalis, prekiaudamas krašte, matydavo vyriausiąjį žynį, kuris net tautiečiams retai pasirodydavo, o nuolat slėpdavosi šventovių slėptuvėse? Kas iš tikrųjų krivį įsivaizduoja kaip Šiaurės popiežių, Kas Dusburgiečio palyginimą priima už gryną pinigą, taip pat kas vyriausiąjį prūsų žynį laiko Baltijos jūros pakrantės šalių visagaliu valdovu, tas, žinoma, turi gerokai stebėtis, kodėl kronikininkai apie jį nekalba; tas pat turi kelti nerimą ir abejonę dėl visos to dalyko esmės. Tačiau tam, kuriam žinoma, kokios reikšmės krivio pareigos turėjo Prūsijoje gyvenant tiems kronikininkams, kaip dažnai jo

garbinimas ribodavosi vienu valsčiumi, kaip jo veikimas darydavo įtakos tik sričių vidaus padėčiai ir nuramindavo visuomenę, tam jokiu būdu nepasirodys keista, kad tie kronikininkai, kurie taip menkai pažino tautos vidaus gyvenimą, nieko nepasakoja apie krivį. Bet jeigu kas panorėtų palaikyti šį tylėjimą įrodymu, kad Prūsijoje jokio krivio niekad nebuvę, tas lygiai taip pat lengvai galėtų įrodyti, kad šių kronikininkų amžiuje tenai nebuvo jokio gintaro, nes niekas iš jų neužsimena nė vienu skiemeniu apie gintarą nei apie prekybą juo.

Tačiau ar krivis nebūtų buvęs paminėtas svarbioje 1240 (1249. – *R. J.*) metų sutartyje? Ar nebūtų pritikę būtinai jį ten paminėti? Drįstame paneigti šiuos klausimus. Jeigu jau derėtų tinkamai įvertinti šio dokumento svarbą ir turinį, tai spręsti apie jį reikia atsižvelgiant į aplinkybes, kurios nulėmė jo sudarymą. Būtų labai apsirikta manant, jog šitos sutarties tikslas buvo visiškai sunaikinti tuometinę senovinę stabmeldišką tautos būtį, o vietoj jos įvesti krikščionišką gyvenimą. Iš tos senoviškos būties jau daug buvo sunaikinta ir išstumta, kai atsirado sutartis tarp prūsų tautos ir kryžiuočių. Kai tik ordinas užkariaudavo kurią sritį, kartu joje nelikdavo nei krivių, nei rikių. Jų viešpatystė baigdavosi akimirksniu, kai tik prasidėdavo ordino valdžia ir kai ji būdavo čiabuvių priimama. Kas gi tuo dokumentu turėjo būti panaikinta ar uždrausta, kitaip sakant, šiais požiūriais išvardyta iš to, ko jau nebebuvo nė pėdsako ir kas jau savaime buvo išspręsta? Kodėl prūsai būtų turėję prisiekti, kad nebeklausys savojo krivio, jeigu jau nebebuvo nė pėdsako tokio asmens, galinčio įsakinėti? Matyt, būtų buvę net keista, jeigu į dokumentą būtų buvę įtraukta kas nos panašaus.

Pagaliau būtų galima paklausti: kodėl savo kronikos tęsinyje Dusburgietis daugiau nė sykio neužsimena apie krivį? Kodėl taip yra, kad šis toks galingas pavaizduotas vyriausiasis žynys kronikininko pasakojamuose įvykiuose daugiau nebepasi-

rodė. Lengva atsakyti į šį klausimą, jeigu pasvarstysime, kokia buvo krivio reikšmė kiekvienoje provincijoje ir kuo pasireiškė jo valdžios teisė. Karo teatre, kurį apima Dusburgiečio knygos, krivis niekad nepasirodė. Gali būti, kad joks kryžiuotis niekad nematė jo sostinėje, kadangi visa tai, kas vadinama karu, buvo už jo veiklos ribų. Kaip stipriai jis veikė savo tautą arba kokį poveikį jis darė savo miškų dykumos gilumoje ginant tėvynę, dievų ir šalies šventenybes, apie tai joks iš prūsų nedraugų niekad negalėjo patirti. Ogi Dusburgietis buvo užsibrėžęs rašyti tai, *quae vidi, alia quae audivi ab his, qui viderunt, et interfuerunt, caetera, quae relatione veridica intellexi* (ką pats esu matęs, apie ką pasakojo matę ir dalyvavę; [pagaliau] ir apie tai, apie ką sužinojau iš patikimų šaltinių). Todėl vargu ar buvo kokia galimybė Dusburgiečiui dažniau minėti jį savo veikale.

Manau, kad šiais argumentais ir šiais galinčių kelti priekaištų nagrinėjimais išgelbėjau istorinį Prūsijos krivio egzistavimą, apgindamas nuo naujų abejonių, ir drauge patvirtinau senojo kryžiuočių kronikininko Dusburgiečio patikimumą.

Baigiant šias pastabas, būtų galima pateikti daug pavyzdžių, kaip nepasitvirtindavo naujojo meto nuomonės, kritikuojančios senus dalykus, kai vėlesni atradimai arba blaivesnis įsigilinimas į istorijos faktus įtikino, kad tų jaunų kritikų sprendimai būdavo pernelyg impulsyvūs, dažnai paremti vien „taip man atrodo“ arba noru iškilti su savo nepalenkiama nuomone arba, kas dar blogiau, skatinami tendencingumo, kažkokios įkvėptos tautinės neapykantos. Tačiau palikę dalykus laiko valiai, atiduodame šį objektą į šaltos, apgalvotos kritikos rankas, idant išsivaduotume nuo dažno karčios tiesos sakymo prievolės.

Net ne dėl to pateikėme tą ištrauką iš vertingos Prūsijos istorijos, pono Foigto ką tik išspausdintos ir plojimais sutiktos, kad būtume ieškoję paspirties dalykams, išdėstytiems šia-

me mūsų veikalo tome, nuo kurių šiaip jau stengėmės reikiamai nuvalyti pasakiškumo apnašą, bet norėdami suteikti daugiau svorio mūsų įrodinėjimams, pasitelkdami šio istoriko aiškius įsigilinimus tiktai vienu klausimu ir prieš vieną priekaištą, savaime nieko nereiškiantį, kad parodytume, kiek tai kainuoja tikram istorijos mokovui, kai taip nesusimąstant kritikuojami faktai ir amžių rimties pagerbti kronikininkai, kurių patikimumą bėgant metams patvirtina nauji pastebėjimai ir atradimai. Jeigu nenurodomi šaltiniai ir kas ką iš jų sėmė, jeigu nepakankamai mokama juos įvertinti, jeigu pagaliau žvalgymasis į ordino vyresnybę, vyresniųjų cenzūrą arba davatkystės ar kokios kitos ydos gynimas atnešė daug žalos mūsų istorikų seniesiems veikalams, tai ar dėl to reiktų dėti kronikas šalia kalendoriaus, kadaise paisčiusio apie lietų ir giedrą, kaip savo pasakėčiose yra pasakęs mūsų sąmojingasis Krasickis. Reikia turėti tvirtą ir atskirą vertinimo skalę kiekvienam amžiui ir kiekvienam rašytojui – skalę, kurią net būtų galima tikslinti atsižvelgiant į galimą atsiradimą įrodymų, patvirtinančių kronikoje teigiamus dalykus, idant nepasirodytum toks kaip švento atminimo Lėrbergas su tariamo Šiaurės popiežiaus išradimu.

II priedas

Apie Nerčios upę

Papildymas apie ypatumą visų kraštų vandenų pavadinimo, kurio etimologiją išreiškia skiemuo *Nar, Ner, Nor, Nur.* Prie to, ką pasakėme anksčiau, pirmajame šios knygos skyriuje, reikia pridėti dar vieną, pastebėtą jau išspausdinus lanką: tai Nerčia *(Nercz),* Rytų Sibiro upė, prie kurios yra Nerčinsko miestas. Taigi dabar jau neliko nė vienos žinomo pasaulio dalies, kurioje nebūtų upėvardžio, turinčio panašią etimologiją. Tai atradimas, galintis praversti daugeliui tyrimų, susijusių su žmonių giminės, kilusios kadaise iš vieno lopšio, paplitimu.

III priedas

Apie deives

Išspausdinus pirmosios knygos antrojo skyriaus lankus, pastebėjome, kad kai kuriuose straipsniuose apie deives praleisti vardai, kuriais jas vadino prūsai; jų yra Prūsijos kronikose, ir iš ten išrašyti Foigto veikale (Geschichte Preussens. – B. I. – S. 594). Taigi čia dedame tą papildymą.

JAVINĖ *(JAWINE)*. Nuo *Jawu*. Daugiskaita – *Jawoi*. Tas pavadinimas, matyt, susijęs su ta pačia deive, kurią aprašėme pavadinę Krūmine, kadangi žymės, kokias jai priskiria prūsai, yra tos pačios, apie kurias kalbėta tame straipsnyje.

GABJAUJA *(GABJAUJA)*. Prūsams ji buvusi turto deivė arba ir jo dovanotoja. Šiuo požiūriu šis praminas būtų vienas iš mūsų aprašytos deivės Pilvytės vardų. Tačiau šis mitologinis vardas turi tam tikro panašumo į Gabiją, kurios mitas visai apie kitą objektą. Taigi Prūsijos kronikininkai turėjo apsirikti arba netaisyklingai parašydami vardą, arba nupasakodami objektą, kurį globojo deivė. Šitaip kildindami pavadinimą iš prūsiško žodžio *gabenti* (atnešti), jie aiškiai rodo savo klaidą, kiek tai susiję su antruoju dalyku, kadangi *jaunas* arba *jaunystė* yra visose lietuvių kalbos tarmėse kaip žodžiai, kilę iš sanskrito kalbos: *yauwana* (lot. *juventus* – jaunystė), *yuwan* (lot. *juvenis* – jaunuolis). Šiuo požiūriu jos objektas priklauso jaunystės, sveikatos, laimės davėjai; artimiausia tokiai davėjai, pasak mūsų dėstymo, būtų deivė Lietuva.

GUŽĖ *(GUCE)*, geriau gal *GUCIE*, kadangi *Gucias* vietos kalba, *Guszcias* arba *Guszas* latviškai reiškia tą gyvulių judėjimo mechanizmą, nuo kurio priklauso vaikščiojimas; lenkų kalba tam neturi žodžio; būtų galima pasakyti: *ruch w kłębach nóg* (kojų sąnarių judėjimas); o iš to paaiškėja, kad senovės prūsai žinoję kelionės deivę su atitinkamu mitu, kurią mes

aprašėme kaip Kelio dievą, tai yra ji buvo Kelio deivė *(Kielodewe);* taip ją vadina ir Prūsijos istorikai.

ŽVAIGŽDŪNOKĖ *(ŽWAJGŽDUNOKA)*. Tai turėjo būti žvaigždžių deivė, žinanti jų kelius, žvaigždžių dievo numylėtinė. Tame mite, matyt, turėjo būti nusakytas vardas ir ypatybė pas mus aprašytosios Laimos, kuri tokiu vardu buvo garbinama kaip nakties karalienė arba kaip moteriškos giminės mėnulis.

Tai pačiai deivei, arba Laimai, priklausė ir Laumės *(Lauma)* vardas, nors kai kurie jį skiria ir laiko visiškai priešingu, arba piktosios dievybės vadu, tuo tarpu Laima turėjusi priklausyti prie gerųjų; tačiau iš mūsų tyrimų įvairiose lietuvių žemės vietose matyti, kad tie vardai ir ypatumų įvaizdžiai yra primityvūs, atsiradę jau iš smunkančios mitologijos.

IV priedas

Apie aukštųjų žynių ženklus

Vieno piliečio dvarininko, kurio pavardės nurodyti neturiu leidimo, privačioje bibliotekoje yra rankraštinė Bažnyčios istorija, sukompiliuota kažkokio jėzuito susidedanti iš daugybės išrašų iš kronikų ir įvairiausių raštų, susijusių su minėtuoju dalyku, o ypač Lenkijos, Lietuvos, Prūsijos, Kuršo, Livonijos ir Estijos bažnyčiomis; apima 38 lankus, prirašytus smulkiu raštu; pradžioje pagal sunumeravimą trūksta 20 puslapių. Pereito amžiaus pirmosios pusės rašysena, ketvirčio lapo formato. Daugelyje vietų kitonišku rašalu prirašinėta pastabų (glosų) ir prie kiekvienos glosos pasirašyta *R. P. N. S. O. M. S. J.* Ko nors naujo istorijai pažinti joje visiškai nėra, išskyrus gal smulkmenas apie vienuolijų kūrimą, kadangi citatos pastabose, paraštėse iš šaltinių, kuriais autorius naudojosi, atrodo, nieko naujo nepasako. Tačiau pirmąją, nelaimei, dingusią dalį (knygą), matyt, sudarė ištraukos, skirtos lietuvių mitolo-

gijai, paimtos iš dabar nežinomų šaltinių, kaip galima spręsti iš to, kas išliko 21-ajame puslapyje, kuris yra paskutinis pirmojoje knygoje. Čia dedame minimą fragmentą, tiksliai nurašytą iš autografo, ir perpieštus ženklus:

Postea floruit in Ducatum Samogitiae, usque ad extremum tempus conversionis, scil. usque ad ann. 1414 Men. Jullii 28 d. qua mortuus est in villa Onkaim, ultimus Krewe-Krewayto, nomine Gintowtus. No. LXXIV. Flamen. Cum eo verum extincta est dignitas, magni olim ponderis in rebus sacris, juditiariisque, per totam terram Lethovicam: Prussiam, Lithuaniam, Samogitiam, Curroniam, Semigalliam, Livoniam, Lethigaliam, nec non Kreviczensium Russorum; qua in declinio XI saecculi, incipit sensim deperire; denique tenebrae eviternae paganismi, fugientes de terra in terram, dissipatae sunt ante facem christianae fidei, et crucis sancti* (Paskui šitaip klestėjo Žemaičių kunigaikštystėje iki paskutinių atsivertimo laikų, būtent iki 1414 metų liepos 28 dienos, kurią Aukaimio kaime mirė paskutinis Krivių Krivaitis, vardu Gintautas, iš eilės 74 žynys. O su juo išnyko pareigos, kadaise turėjusios didelę reikšmę religiniuose ir teismo dalykuose visoje lietuviškoje žemėje – Prūsijoje, Lietuvoje, Žemaitijoje, Kurše, Žemgaloje, Livonijoje, Latgaloje, taip pat krivičių rusų [žemėje]; tų [pareigų reikšmė] XI amžiaus pabaigoje ėmė palengva smukti; pagaliau stabmeldystės amžinosios tamsumos, sprunkančios iš krašto į kraštą, išsisklaidė krikščioniškojo tikėjimo ir šventojo kryžiaus akivaizdoje).

Paraštėje yra pastaba: *Chronista Ruthenus in Archiv. Luceor. Capit. manuscript. No. 18. Lit. F. XV.* (Rusų metraštininkas Lucko kapitulos archyve, rankraštis nr. 18, raidė F. XV).

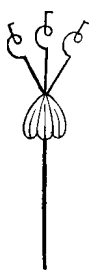

Symbolum jurisdictionis Flamenis, Krewe-Kreweyto, sive baculus sacerdotalis, vulgari sermone Buthstunkas nuncupatus, talem habuit formam: Baculus longiusculus, de ligno simplici quaerci, supra quem sunt tres virgae, curvatae in modo nodi, dispositaeque in formam Tridenti, de quarum junctione tres bursae pendunt.

(Žynio Krivių Krivaičio valdžios ženklas, arba dvasininko lazda, liaudies kalba *Buthstunkas*, atrodė taip: ilgoka paprasto ąžuolo lazda, kurios viršūnę sudaro trys šakos, [kiekviena] tarytum perrišta mazgu, išdėstytos trišakiu; nuo jų susijungimo kabo trys kutai).

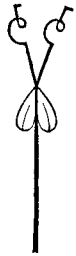

Symbolum jurisdictionis Superstitis loci, vel provinciae, Krewe, sive baculus sacerdotalis, vulgari sermone Buthstus nuncupatus, talem habuit formam: Baculus longuisculus, de ligno simplici quaerci, supra quem sunt duae virgae, dispositae in formam rami bifurci. De quarum junctione duo bursae pendunt.

(Vietos ar srities burtininko krivio valdžios ženklas, arba dvasininko lazda, liaudies kalba *Buthstus,* atrodė taip: ilgoka paprasto ąžuolo lazda, kurios viršūnę sudaro dvi šakos, išdėstytos kaip dvišakis; nuo jų jungties kabo du kutai).

Symbolium jurisdictionis communi sacerdotis, jus judicandi habentis, Wajdalotae vel alii id generis, sive baculus sacerdotalis. Vulgari sermone Buthas nuncupatus talem habuit formam: Baculus longuisculus, de ligno simplici quaerci, supra quem est una virga, curvata in modum nodi, paululo inclinata rursum, de qua junctione una bursa pendent.

(Paprasto dvasininko, vaidilos, turinčio teisėjo galią, arba kito panašaus [dvasininko] ženklas, liaudies kalba *buthas,* atrodė taip: ilgoka paprasto ąžuolo lazda, kuri baigiasi kreiva šaka, tarytum perrišta mazgu, šiek tiek išlenkta į vieną ir kitą pusę; nuo tos [šakos] jungties krinta vienas kutas).

Paraštėje pastaba: *Sed et sigilli eorum portabant talia symbola, ut ait Chronista. Ruth. in Archiv. Luceor. Capio Manuscr. No. 22. Lit. F. XV.* (Bet ir jų antspauduose buvo tokie ženklai, kaip sakė rusų metraštininkas Lu.... kapitulos archyve, rankraštis nr. 22, raidė F. XV).

Ta Bažnyčios istorija visa rašyta šitokia lotynų kalba ir ne visuomet nusisekusiu stiliumi, tačiau joje daugiausia yra ištraukų iš svetimų veikalų; iš to darytina išvada, kad tai turėjo būti medžiaga, surinkta kažkokio Jėzuitų ordino nario, bet vėliau nebaigta.

Dabar pateiksime šį lietuvių mitologijos gabalėlį.

Nuo vienuoliktojo amžiaus pabaigos ėmė smukti autoritetas vyriausiojo žynio, Krivių Krivaičio, kurio valdžia anksčiau apėmė visas lietuvių tautos gyvenamas žemes, tai yra nuo Vyslos iki Dauguvos, nuo Baltijos jūros į Rusios gilumą, kur slavų krivičių tauta taip pat buvusi pavaldi vyriausiajam žyniui. Jeigu taip iš tikrųjų buvo, tai lengvai rasime tos tautos pavadinimo priežastį, kitaip sakant, kad ta tauta turėjo savo krivius, kaip ir lietuvių genties tautos, tai yra kad laikėsi religinių apeigų papročių, vienodų su jų lietuvių apeigomis. Smunkant tikėjimo dalykams, atėjo ginkluoto atvertimo laikai – pirmiausia Livonijoje, vėliau Prūsijoje, paskui Lietuvoje, pagaliau Žemaitijoje. Tenai, Aukaimio kaime, dar slapstėsi vyriausiasis žynys Gintautas, kurio gyvenimas nutrūko 1414 metų liepos 28 dieną; jis buvo 74-asis iš eilės ir su juo baigėsi lietuvių stabmeldystė. Bet ne mažiau įdomus dalykas yra trijų tipų žynių lazdų aprašymas, tuo labiau dar su tokiu tiksliu piešiniu ir aprašymais. Jau ir šiaip žinome, ir anksčiau sakėme, kad kažką panašaus turėjo ir stabmeldžiai lietuviai. Pono Rėzos[8]

[8] Beje, daugiau už kitus Prūsijos ir Livonijos kronikininkus apie tai rašo Strijkovskis, kadangi jis turėjo rankose istorijos šaltinius, kuriuose buvo žinomos tos ilgiausiai Lietuvoje gyvavusios aukštos pareigos ir todėl jie galėjo suteikti daugiau smulkesnių žinių.

tyrimai patvirtina, kad ir lietuvių įsakymų leidžiamoji vyresnybė siųsdavo lazdas, kurios viršuje sukreivintos tokiu būdu

, koks iki šiol tebegyvuoja Prūsų Lietuvos kaimuose. Tą lazdą, vadinamą krivūle, vaitas siunčia artimiausiam kaimynui, tas tučtuojau siunčia tolyn, kol paskutinis iš eilės atneša atgal vaitui; kiekvienas, gavęs tokį ženklą, yra įpareigotas nedelsiant atvykti į valsčiaus susirinkimo vietą. Pretorijus, atpasakodamas šią Dusburgiečio kronikos vietą, kur kalbama apie žynio lazdą, vadina ją krivūle. Čia anksčiau nupieštą kreivą lazdą Prūsijos lietuviai šitaip tebevadina, taigi krivis turėjo panašią lazdą ir ji turėjo būti jo įsakomasis ženklas[9].

Iš tikrųjų čia anksčiau pateiktuose atvaizduose yra šio to panašaus, tik iš atvirkštinės pusės; matyt, lietuvių metraštininkai, iš kurių sėmėsi rankraštis, kaip rodo pastabos, turėjo geriau išmanyti apie tas lazdas ir žinojo, kaip jos atrodė antspauduose, išsaugotuose iš senų laikų, kai stabmeldystė dar buvo pačioje stiprybėje, nors nemini krivūlės *(Krewula)* pavadinimo, visiškai nelietuviško, nes paimto iš slavų kalbos: *Krywoj, Krzywy;* Krivūlė reiškia mažą, kreivą daiktą.

Savaime ir atsitiktinai šis žodis sutampa su pavadinimu žemesniųjų žynių, turinčių kaimuose teismo valdžią, apie kuriuos anksčiau buvo rašyta straipsnyje „Žyniai". O svetimšaliai, labai nevykusiai remdamiesi vien atsitiktinių pavadinimų panašumu, sutapatino daiktą ir žmogų. Nes jei Prūsijos lietuviai turi būdvardį *Krejwas*, reiškiantį *krzywy*, pasiskolintą iš lenkų, tai jie galėjo pavadinti savo vaitų lazdą *Krėwule* arba *Krywule*, užmiršę, ką tas pavadinimas seniau reiškė, tuo tarpu lietuvių kalba tam turi savo žodį *Nukripis*[10] (nukrypęs. – *R. J.*).

Bet žodžiai, reiškiantys žynius ir liaudies teisėjus – *Buthstunkas, Buthstas, Buthas,* – randami senovės danų pavadini-

---

[9] Donelaičio „Metų" pastaba. – P. 159*.

[10] *Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 603.

me *Budstikke*[11]; tai buvo karaliaus įsakomoji lazda; kuri nors tauta turėjo pasiskolinti šį simbolį viena iš kitos.

Turime dar pakartotinai panagrinėti šį lietuvių mitologijos fragmentą, kadangi, gavę jį pavėluotai, negalėjome sudėti kylančių iš jo pastabų į atitinkamus šio veikalo straipsnius. Matyt, autorius turėjo rankoje istorijos šaltinį, iš kurio pasisėmė žinią, kad paskutinis Krivių Krivaitis Gintautas buvo 74-asis vyriausiųjų žynių eilėje. Žynių, anot Prūsijos kronikų, iki galutinio stabmeldystės žlugimo, arba iki vyriausiojo žynio Alepo, buvo 48[12]; taigi nuo krikšto priėmimo datos, arba nuo 1265 iki 1414 metų, per 149 metus, jų buvo dar 23. Tą patvirtina mūsų anksčiau pasakyti dalykai apie šio padavimo autentiškumą (straipsnis „Žyniai").

Juk ponas Foigtas[13] pateikia priekaištą, kad visa ta legenda apie vyriausiuosius žynius esanti kažkokio tuščiagarbio vienuolio išmonė... Šis vyriausiųjų žynių sąrašo pasmerkimas yra paimtas iš Hartknocho[14], bet jis pareiškė tai nepateikdamas argumentų, vien kaip savo paties abejonę. Dabar peržvelkime mūsų amžiaus kritiko argumentus.

1. Seniausias žinomas šito šaltinis yra Simonas Grunau, naujojo Prūsijos istoriko labai suniekintas kronikininkas, o iš tikrųjų vertas didesnės pagarbos; ne visuomet pagarbiai rašantis apie kryžiuočius ir vokiečių tautą – tai tiesa; per daug užsidegęs katalikybės šalininkas – ir tai ne paslaptis; kartais nekritiškas kompiliatorius ir su daugybe savo laiko ydų – galima ir su tuo sutikti. Bet jis buvo darbštus rašytojų praleistų arba nesuprantamų įvykių tyrėjas, turintis rankose gausų šal-

---

[11] Sirvydo žodynas. – P. 119.

[12] *Suhm.* Geschichte Dännemarks. – B. I. – Th. 2. – S. 156*.

[13] Anksčiau pateiktame sąraše (straipsnis „Žyniai") pirmoje vietoje įrašėme Vaidevutį, pasak kronikininkų, pirmąjį vyriausiąjį žynį; tačiau geresne kritika pravalyta istorija paverčia jį tik karinių ir civilinių dalykų vadu, o jo brolį Brutenį – pirmuoju vyriausiuoju kunigu.

[14] Geschichte Preussens. – B. I. – S. 605.

tinių lobį ir ne bet kokiais motyvais sugundomas pataikauti net tiems, kurių valdomas gyveno ir kurių paramos sulaukdavo.

Pasvėrę visa tai ir tas pačias smulkmenas, kuriomis Grunau ne kartą pagelbėjo rūsčiai jį kritikavusiam ponui Foigtui, taip pat turėdami omenyje kronikininkams būdingus trūkumus, negalime neginti Grunau[15]. Žinią apie vyriausiuosius žynius jis, be abejo, paėmė iš vyskupo Kristijono kronikos, nes nėra pagrindo tvirtinti, kad anoje kronikoje to nebuvo, kadangi numylėtinis Lukas Davidas būtų iš jos paėmęs tą patį. Bet kur įrodymas, kad Lukas Davidas turėjo rankose visą vyskupo kroniką, jeigu pats ponas Foigtas mums aiškina[16], kad Karaliaučiaus bibliotekoje, kuri buvo prieinama tam kronikininkui, buvo tik ištraukų iš tos kronikos; tarp likusių po Luko Davido mirties rankraščių net rasti išrašų iš jos likučiai. Betgi Pretorijus ir Johanas Leo, Gutštato kanauninkas, ir Henenbergeris pirmasis, kaip jis pats prisipažįsta, o kiti pagal matomus požymius, kaip savo tyrimo šaltinį turėjo ne tik vyskupo Kristijono kroniką, bet ir kitus šaltinius, vienalaikius su ja arba kiek vėlesnius, tačiau ankstesnius už Dusburgietį; abu kalba apie tuos pačius vyriausiuosius žynius net plačiau ir su gerokai išsamesniais paaiškinimais negu Simonas Grunau[17].

2. Kritikui visai ne pagal skonį tų vyriausiųjų žynių vardai, todėl jam kelia įtarimą. Pavyzdžiui, iš kur atsirado *Marco Ronis, Bolloysos?* Šie vardai skamba visai neprūsiškai. Jie skambėjo krašto kalba, kai pagarsėję vokiečių riteriai dar nebuvo pradėję žudyti ir iki vieno naikinti visą tą nelaimingą tautą, nes, mūsų įsitikinimu ir kiek mes išmanome lietuvių kalbos pagrindus, čia nėra ko prikišti, nebent tai, kad *Marco* turėjo

---

[15] Alt- und Neues Preussen. – S. 149.

[16] *Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – Beilage Nr. 1.

[17] *Pretorius.* Schaubühne. – B. IV. – Cap. III. – § 13; *Leo.* Historia Prussiae. – P. 5*; *Hennenberger.* De Veter. Pruss. – S. 14.

būti tariama *Mergo;* Henenbergerio *Ronis* yra *Romois* – visiškai lietuviškas vardas; *Bollojsus* atsispindi pas mus pačius Lietuvoje daugelyje vietovardžių – Balčiai *(Bolcie)*, Baltininkai *(Bolcieniki)*, Balaičiai *(Bolojcie)*. Pagaliau kritikas, norėdamas visiškai sugriauti vyriausiųjų žynių sąrašą, sako, kad *Jaygello, Jargallo, Pomoloys* esą aiškiai lietuviški vardai. O kas gi buvo anų amžių prūsai, jei ne lietuviai, ar jie nebuvo vienos su Lietuva kilties ir vienos genties broliai? Labiausiai kritikui nepatiko, kad didžioji vardų dalis baigiasi raide *o*; tokių prūsiškų, šiaip jau žinomų vardų esą maža. Atsakant į tai, reikia atkreipti kritiko dėmesį, kad tie vardai kronikose iš dalies rašomi netiksliai, kadangi šiaip jau žinomi *Brutenes* (Brutenis) ir *Wejdawutis* (Vaidevutis) tame būryje turi tokias pat vardų galūnes. Tačiau pats kritikas negali užginčyti, kad buvo vardų ir su tokia galūne; tegu pamąsto apie tokį atvejį, jog tų žmonių būryje daugiausia buvo turinčių tas nelaimingas galūnes, kurios padarė, kad autorius pats susilpnina ir vienu plunksnos brūkšniu padaro abejotinus savo principinius teiginius, taip stropiai pateiktus anksčiau toje pačioje istorijoje, ir vyriausiojo žynio buvimo įrodymus, nukreiptus prieš priešingų hipotezių kėlėjus, – įrodymus, tokius tvirtus, aiškius ir akivaizdžius, kiek tik leidžia pagalbinės istorijos mokslo priemonės, – pasitelkdamas hipotezes jiems visiškai sugriauti ir dar hipotezes, pasiskolintas iš Hartknocho, kuris nerūpestingai prikaišiojo jų į savo Prūsijos istorijos aprašymus[18] ir šiandien tikrai atšauktų, jeigu perskaitytų, ką mes čia tuo klausimu išdėstėme.

V priedas

Apie Biarmijos raidyną

Rašydami šį veikalą, ne kartą kalbėjome apie Biarmijos (Permės) raidyną, kurio pėdsakų pasitaikė aptikti lietuvių žemėje, ir iš tiesų tokių, kurie nepalieka abejonės, kad senovės

[18] Alt- und Neues Preussen. – S. 149.

lietuviai naudojosi tomis raidėmis. Gali būti, kad kam nors pasitaikys rasti pinigą arba metalo gabaliuką su užrašu to raidyno raidėmis; man net pasakojo, kad Lietuvoje kai kur yra akmenų su iškaltomis nežinomo pavidalo raidėmis, o tos galėtų pasirodyti esančios biarmiškos. Vieną iš tokių užrašų, perpieštą Žemaitijoje nuo akmens, turėjau rankose; jame buvo deramai išbrėžtos kelios biarmiškos raidės, tačiau, matyt, nemokšiškai kopijuojant, kiti ženklai buvo sugadinti, neįmanoma buvo padaryti kokią nors išvadą, nebent įrodymą, kad gali pasitaikyti atradimų, liudijančių, jog pas mus Biarmijos raidynas buvo plačiau pažįstamas. Tiesa, ši nuomonė gali atrodyti nauja, kadangi Rusijos rašytojai tą raidyną laiko XI amžiaus kūriniu, tačiau mums reikėtų turėti daugiau tyrimų, o tuomet galbūt įtikintume savo naudai. Tuo tarpu apsiribosime pasakydami štai ką.

Biarmiai, arba permiai, kalba slavų rusų arba rusų kalba, bet turi savitą tos kalbos tarmę; yra papročių ir fizionomijos skirtumų, kurie šiuose žmonėse leidžia įžiūrėti atskirą didelės šiaurės slavų šeimos šaką. Matoma, kad jie apsigyveno tolimuose Šiaurės Europos rytuose seniausiai, kai tik slavų genties tautos galėjo užklysti į tuos kraštus, kuriuose šiandien tokios varginančios ir ilgos žiemos. Apie juos senovės Graikijos geografai sužinojo iš skitų, tačiau sunku išskirti jų tuometinius pavadinimus iš daugelio Šiaurės Europos gyventojų, kad ir paties Herodoto išvardytų.

Iš amžių iki vikingų atsikraustymo į Didįjį Naugardą maža ką galima pasakyti apie Biarmiją, kuri, liesdamasi su Naugardo slavais ir palaikydama su jais santykius, vis dėlto sudarė atskirą valstybę. Vėliau iš skandinavų legendų arba iš gana fragmentiškų Biarmijos paminėjimų matome, jog ta šalis buvusi turtinga, turėjusi gausybę brangiųjų metalų ir tiek svarbi, kad skandinavų plėšikai, tai yra tų amžių keliautojai, negailėjo pastangų įveikti kliūtis, kuriomis gamta atskyrė biarmiečius dėl grobio, išperkamo savo pačių krauju, kadangi biarmiečiai mokėjo gana neblogai gintis.

Išaugus rusų valstybės galiai, Biarmija savaime turėjo tapti jos provincija, tačiau ši tauta atkakliai laikėsi savo senosios stabmeldystės; smulkesnės žinios apie ją yra dingusios. Atvertimas į krikščionybę, prasidėjęs tenai apie X amžiaus pabaigą, vyko gana nesėkmingai: biarmiečiai tai priimdavo krikščionybę, tai vėl atmesdavo, o dėl to neapsieidavo ir be kankinių: vienam vyskupui, apsakančiam šventąją evangeliją, jie gyvam nulupo odą. Pagaliau atsirado tikrasis Biarmijos apaštalas – šventasis Steponas, Permės vyskupas, išmintingas, pamaldus, kupinas žmoniškumo ir žmogaus širdies supratimo. Davęs žmonėms pažinti savo dorybes ir užsitarnavęs jų meilę, niekuo neįžeisdamas čiabuvių tautos, nors pats buvo rusas, jis taip sėkmingai pakreipė dalykų eigą, kad visa senovinė Biarmija priėmė Kristaus tikėjimo šviesą be pasipriešinimo ir noriai. Tai jis pirmasis rašė maldaknyges ir šventąją evangeliją biarmiškomis raidėmis; tai buvo vienas veiksmingiausių būdų sušvelninti rūsčią tautą, aistringai mylinčią savo tėvynę.

Dėl to susiklostė nuomonė, kad šventasis Steponas išradęs šį raidyną XI amžiuje, bet reikia patikslinti, kad jis jį sutvarkė pagal rusų abėcėlę ir ėmė rašyti šiaurės slavų tarme, idant čiabuviai galėtų suprasti iš rašto Dievo tiesas, kurias, matyt, jau pažino. Mat jeigu biarmiečiai nebūtų turėję savo raidyno, nebūtų buvę reikalo išradinėti naujo, turint rankose ir slaviška raštą, ir knygas, kurių kalba ir ten buvo vietinė. Tačiau akivaizdžiausias yra dalykas, kad biarmiečiai turėjo savo raidyną nuo senų laikų, gerokai ankstesnių už XI amžių. Pati to raidyno sudėtis įrodo jį esant labai seną. Jame yra ir runų, ir senovės gotų raidžių, nors atpažinti galima tik vieną kitą iš jų, o dauguma jų yra originalios, sugalvotos runų rašto pagrindu.

Pateikiame lentelę, kurioje šis raidynas išdėstytas su paaiškinimais arba su atitinkamomis rusiškomis ir lenkiškomis raidėmis. Raidės pataisytos pagal senesnius rankraščius, abėcėlė paimta iš žinomos publikacijos Karamzino „Rusijos valstybės istorijoje“ (t. V. – Prierašas nr. 109).

VI priedas

Apie lietuvių kalbą

Aprašius religiją, papročius, prietarus ir daugelį kitų smulkesnių dalykų, susijusių su lietuvių tautos gyvenimu senovėje, baigiant šį senovės istorijos tomą, dera pakalbėti apie lietuvių kalbą tam, kad labiau priartėtume prie tų tyrimo objektų, iš kurių būtų galima išvesti tautos istorijos pradžią: jos kilmę, protėvių klajones iš vienos stovyklos į kitą, pastovų apsigyvenimą, giminystę su kitomis tautomis ir pagausėjimą slenkant amžiams. Ne be pagrindo tyrėjai sugalvojo susekti seniausią tautų istoriją iš jų gimtosios kalbos, nes rezultatas dažniausiai apvainikuodavo jų pastangas visiškai naujais, iki šiol visiškai nežinomais ir visiškai tikrais atradimais. Nesigilinsime į tų atradimų smulkmenas, kaip teko su jais padirbėti; neturime nė tikslo mėgdžioti etimologinius išvedžiojimus, kaip tik gana paplitusius, kadangi visam laikui pasirinkome savo pačių atrastą kelią, kuriame neturi būti vietos etimologinėms išmonėms, pritemptoms daiktų ir žodžių panašybėmis, išskyrus tik tas, kurios negali būti nuginčytos iš pirmo žvilgsnio ir dėl jų akivaizdaus sutapimo ir kurių palyginimui pakanka paprasto pasvarstymo. *Mechovita sako: „... linguagium Lithuanicum est quadripartitum: primum linguagium est Iaczuingorum, ut horum qui circa castrum Drochicin inhabitarunt, et pauci superrunt. Alterum est Lithuanorum et Samagittarum. Tercium Prutenicum. Quartum in Lothwa seu Lothihola et Livonia, circa fluvium Dzvina est Rigam civitatem. Et horum quidem eadem est linqua, unus tamen non plene alterum inteligit, nisi cursivus et vagus est per illas terras <...> Et ecias quod in Prussia iam (1517 metais. – T. N.) pauci proferunt Prutenicum, subintravit siquidem linqua Polonorum et Almanorum, sic et in Lothua pauci villani proferunt hanc linquam, quia subintravit Almanicum. In Samogitia autem qua est longitudinis 50 miliariorum et in Lithuania, qua in longum 30 miliaria continet, in villis Lithuanicum loquuntus,*

et in magna parte Polonicum profitentur et sermone Polonico sacerdotes eis praedicant in ecclesiis" (Lietuviškai kalbančių gyventojų žemė susideda iš keturių dalių: pirmoji žemės juosta yra vietinių jotvingių, kurie apie Drohičino tvirtovę gyvena, ir nedaug jų belikę. Antroji yra lietuvių ir žemaičių. Trečioji – prūsų. Ketvirtoji – Latvijoje arba Latgaloje – Livonija, esanti prie Daugavos upės ir Rygos miesto. Ir nors vietinių gyventojų kalba yra visų ta pati, tačiau vienas kitą nelabai supranta, nebent tik jei kuris yra gyvenęs tose žemėse ir po jas keliavęs. Ir taip pat Prūsijoje jau nedaugelis (1517 metais. – T. N.) kalba prūsiškai, kadangi jau įpratę kalbėti lenkiškai ir alemaniškai, ir Latvijoje nedaug sodiečių bešneka savo kalba, nes kalba alemaniškai. Tuo tarpu Žemaitijoje, kuri yra penkiasdešimt romėniškų mylių ilgio, ir Lietuvoje, kuri yra trisdešimt romėniškų mylių ilgio, sodžiuose šneka lietuviškai, o didžiojoje dalyje lenkų kalbą pripažįsta, ir kunigai jų bažnyčiose lenkiškai pamokslauja). Viskas pasakyta teisingai ir bešališkai, išskyrus apie latvius, kurie ir šiandieną tebešneka savo kalba, o be to, ir jos raštą tobulina. Tuo tarpu jotvingių kalbos neturime jokio aiškesnio pavyzdžio, todėl ir negalime patikrinti Mechovitos nuomonės. Atvirkščiai, visi prieinami tyrinėjimai rodo, kad toji tauta skyrėsi nuo lietuvių. Yra dokumentinių įrodymų, jog teismuose XVI amžiuje nuosprendžius sakydavo lietuviškai, o į knygas įrašydavo rusiškai, lotyniškai arba lenkiškai[19]*. Vilniuje lietuviškus pamokslus kunigai iš ambonų sakydavo iki XVII amžiaus pirmojo ketvirčio*[20]*.*

Skaitytojui gali pasirodyti keista, kad lietuvių tautos senovės nagrinėjimą šiame tome baigiame tuo, nuo ko reikėjo pradėti, nes kalba yra pirmutinis tautų istorijos paminklas. Tačiau mūsų buvo sumanyta pirma supažindinti su tautos vaikyste, arba su visu tuo, ką tauta sukūrė savo gyvenimo pradžioje, kol dar nebuvo suformavusi kalbos, tai yra tauta pirma turėjo savo visuomenę sunorminti ir įvesti joje tam tikrą tvarką, išplėtoti fizinius ir dvasinius poreikius, išmėginti likimą,

[19] *Dziennik Warszawski. – 1829. – Nr. 45.*

[20] *Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – T. XXIII. – S. 214–215*.*

kol tapo pajėgi savo praturtintą ir pritaikytą kalbą išugdyti iki tikro tautinės būties reikmių patenkinimo[21]. Nepaisant viso šito, ištraukdami lietuvių tautos istoriją iš tamsybės ir užmaršties amžių, pasilikome sau dar daug tyrimų, ketindami juos išdėstyti kitame tome; tad šį tomą galima laikyti pasirengimu tam, apie ką dar kalbėsime.

Nuodugniau lyginant gyvąsias kalbas su mirusiomis, pastebėta, kad tarp jų yra skirtumas, tai yra atrastos tam tikros pirmykštės kalbos, iš kurių viena ar kita kalba yra kilusi, tačiau dėmesingiau įsigilinus atrodo, kad yra buvusi kalba – visų kalbų motina, nes iki šiol neaptikta jokios, kurioje neatsirastų žodžių, bendrų kitoms kalboms ne tik skambėjimu, bet ir reikšme. O kuo senesnes kalbas imama nagrinėti, tuo ryškesnė matoma jų giminystė, tai yra kuo kuri tauta senesnė, tuo jos kalba artimesnė senojo pasaulio kalboms[22]. Ši tiesa tokia akivaizdi, kad aiškiai patvirtina tai, ką žinome iš padavimų, išlikusių Šventajame rašte apie žmonių giminės kilmę iš vienos pirmosios šeimos, apie žmonių pagausėjimą pirmiausia Azijoje, pagaliau apie jų atsikraustymą iš ten į Europą. Žiloje senovėje Azijoje buvo kalba, neabejotinai susiformavusi Indijoje, kuria buvo kalbama, o vėliau, ištobulėjus visuomeniniam gyvenimui, ir rašoma. Pasikeitus vietos sąlygoms, ši kalba nustojo būti visuotinai vartojama, tačiau išliko knygos – kupinos išminties,

---

[21] *Mokslininkai kalba apie lietuvių kalbos gramatiką, jau XIII amžiuje parašytą. Mes jos nežinome, todėl ir nenorime apie ją kalbėti*.*

[22] *Vokiečių istorikas Henrikas Leo darbe, pavadintame „Marienburgo glosos" (Die Malbergische Glosse), teigia, kad žodžiai, vadinti marienburgiškais, – nesuprasti senoviškų vokiškų rankraščių žodžiai, kurie buvo laikomi perrašinėtojų klaidomis. Jis juos perskaitė ir įrodė, jog tai keltų kalbos žodžiai. Šioji kalba jau yra dingusi ir kur ne kur kelių protėvių vartojama. Išsamūs šio mokslininko tyrinėjimai aiškinantis vokiškų žodžių, neturinčių savo užuomazgos, kilmę, įrodė nemažai istorijos faktų, kurių nebūtų galima pagrįsti kitaip. Iš čia atsiranda svarbi išvada, kad motininės kalbos yra rodyklė į seniausią tautų istoriją**.*

svarbiausių įstatymų ir sentencijų, laikomos šventomis, kurias saugo indų išminčiai; tą kalbą vadina sanskritu.

Be abejo, ji yra lietuvių kalbos šaltinis, – taip pat kaip ir kitų Europos kalbų, kuriomis kalba seniausios tos pasaulio dalies tautos[23]. Norėdami tą aiškiau įrodyti, pateiksime pavyzdžių.

Kalbų kilmės tyrimuose yra nusistovėjusi taisyklė lyginti skaitvardžius nuo 1 iki 10; taip gaunamas pirmasis jų giminiškumo rodiklis. Pažvelkime į lentelę, kurioje keturi svarbiausi lietuvių kalbos dialektai lyginami su sanskritu.

Sanskritas (iš Majevskio)	Lietuviškai	Latviškai	Prūsiškai	Heruliškai
1. Ekę	Wenas	*Eeksza*	Pirmas	*Eksse*
2. Dwaję	*Du*	*Duij*	Anters	Anters
3. Traję	*Triss*	*Trihs*	*Tirts*	*Tirtis*
4. Czatwere	*Kietury*	*Czetri*	Ketwerts	Ketwirts
5. Panczhamę	*Penki*	*Peecy*	*Penkts*	*Pyjenkts*
6. Szoste	*Szeszy*	*Szeszi*	Wuszts	*Usts*
7. Septume	*Septini*	*Szeptini*	*Sepmas*	*Septmas*
8. Asztome	*Asztoni*	*Astoni*	Asmus	Asztmus
9. Nawamę	Dewini	Dewini	*Newints*	*Nawynts*
10. Desiamę	*Deszyms*	*Dessmit*	*Dessimpts*	*Deszimts*

Čia matome, kad žodžiuose, pateiktuose kursyvu, skaitvardžiai sutampa; šioje lentelėje tai pasikartoja 28 kartus, o visiškai nesutampa tik skaitvardis 6 – prūsiškai ir heruliškai. O dešimt kitų žodžių yra arba artimos kilmės, arba paimtos kito-

[23] *Britų kalba yra keltų kalba, susimaišiusi su germanų. Tai kaip galima ją lyginti su lietuvių? Tacitas galėjo turėti prūsų arba galindų kalbos pavyzdžių, todėl parašė „Prutenicae", o perrašinėtojai perdavė „Britanicae". Tacitas viename iš seniausių savo rankraščių rašo: „Gallindo – Prutenico linqua... (toliau neįsk. – R. G.)". (Šią informaciją man suteikė amžiną atilsį Jonas Sniadeckis)*.

kios skaičių nusakymo formos; antai *Pirmas* ir *Anters* yra kelintiniai skaitvardžiai. Peržvelkime kitus pavyzdžius, kurie pateiks įtikinamesnių įrodymų: sanskrito *Dewas (Deus)* grynai atitinka lietuvių *Diewas*, latvių *Dews*, prūsų *Deiws*. Iš čia prūsų *Deiwats* (dievotas), sanskrito *Deiwat*.

Wisanpatis sanskritiškai pirmoji reikšmė – trečios kastos ponas; antroji[24] – viešpataujantysis apskritai; lietuvių kalbos žodis *Wiespats (dominus)*, prūsų *Waispattis (domina)* aiškiai rodo, iš kur kilę. Atskirai paimtas sanskrito kalbos žodis *Patis (dominus* – viešpats, ponas) pasikartoja lietuviškame *Pats*. Etimologiją nusako *pa (regnare* – valdyti); pridėjus nurodomąjį priedėlį *na*, susidarė lietuvių *Ponas (dominus* – viešpats), prūsų *su-puni (uxor*, žmona); paskutinis žodis net turi sanskritišką moteriškos giminės galūnę, o sanskrito kalboje *su* yra žinomas priedėlis, reiškiantis *gerai*. Dėl tos pačios priežasties prūsų kalboje yra *pati-niskwa (aconjugium)*.

Nors čia išryškėja artima giminystė su sanskritu arba skoliniai iš jo, vis dėlto, rodydami šiuos panašumus, susidūrėme su slavų kalba. Ponas yra kažkas artima lenkiškam *pan; supuni* – lenkų *pani*. Iš to kas nors galėtų padaryti išvadą, kad šie elementai pateko į lietuvių kalbą per slavų kalbą, kuri taip pat yra savitai giminiška sanskritui, o iš visų jos dialektų bene labiausiai giminiška lenkų kalba. Norėdami tai paneigti, iškeltume daug ir labai akivaizdžių pavyzdžių, jeigu nebijotume įsipainioti į gramatinius išvedžiojimus; jiems šiame veikale neturėtų būti vietos. Pasiremsime tiktai Faterio, Lindės ir Boleno studijomis[25], kuriose gramatikos argumentais ir logiškų dalykų nagrinėjimu patvirtinama, kad būdavo pasiskolinami ne tik žodžiai ir sintaksė, bet ir pasinaudojama formomis bei visa susiformavusios kalbos tobulybe, laimingai perimta dar pačioje užuomazgoje, perimta tautos, gyvenusios esant malo-

[24] Skaityk kunigo Bogušo studiją „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę".

[25] Šiuo klausimu skaityk Majevskio-Skorochodo studiją (Varšuva, 1816. - P. 8). Sanskrito gramatika ten pat, p. 4 (Varšuva, 1828).

niems visuomeniniams ryšiams, bėgant jaunatviško pasaulio palaimingiems amžiams, tyrų, nei žiaurumo, nei barbariškumo nepagadintų papročių prieglobstyje.

Tokia yra lietuvių kalba, nuosavybė tautos, kurios kilmė siekia senų senovę, kuri kilo pasaulio dalyje, kadaise garsėjusioje kaip laimingos žmonijos palaimingas prieglobstis, kurią padavimai pavaizdavo kaip žemės rojų, kurioje gamta rūpestingai išpuoselėjo pirmųjų ir pačių seniausių tautų kiltis, stiprius, sveikus, gražius ir sumanius žmones.

Taigi, kai vien panagrinėję kalbą, pradedame įžiūrėti aiškius bruožus to, ką pasakėme, nelieka abejonės, jog lietuvių tauta yra tiesiogiai kilusi iš tų Azijos genčių, kurių pagrindinis kamienas buvo žmonės, kadaise kalbėję sanskritu; iš jų taip pat yra kilę pelazgai-helenai.

Kitame tome vieną skyrių skirsime įrodyti, kad lietuviai buvo pelazgų giminaičiai; pasirėmus rimtų mokslininkų liudijimais, ten bus įrodinėjama, kad lietuvių kalba labai artima pelazgų kalbai. Kaip senovės graikai ir romėnai turėjo savo kilmės iš pelazgų įrodymus, taip ir lietuviai gali lengvai tuo pasigirti. Mat kuo senesnius randame senųjų Italijos gyventojų kalbos paminklus, tuo artimesnę pastebime jų kalbų giminystę su lietuvių kalba. Mes patys, turėdami rankose veikalus, padedančius pažinti įvairius tos kalbos, pažįstamos mums iš vaikystės, dialektus, galėjome pasirengti pažinti net neaiškiausius tos kalbos pradus, tai yra įgyti įgudimo lengvai įžiūrėti lietuvių kalbos giminystę su kita, nors mažiau žinoma; darbai, kurių ėmėsi šioje srityje, mums buvo įžanga į lietuvių tautos senovės tyrimus ir taip atskleidė mums šaltinius ir mintis, kokių mes net nelaukėme, ir nuvedė mūsų istorijos tyrimus visai nauju keliu.

Skaitytojas galėtų pamanyti, kad mes pridarėme per toli siekiančių išvadų, tad šioje vietoje pateiksime pavyzdį iš mūsų pastabų ir išrašų rinkinio apie lietuvių kalbą.

Tai senovinės oskų kalbos paminklas, užrašytas marmuro lentoje, rastas pereitame amžiuje. Remdamiesi palyginimu su įvairiais lietuvių kalbos dialektais, žodžius, išspausdintus kursyvu, laikome lietuviškais arba artimais jiems.

Ekkama... tribalak... liimit... herekleis. fiisnu. mefa, ist. Eurrar. feinus. pu... herecleis. fiisnam. amf. et. pert. viam *pusstis.* pai. i pisi. *pustin. slaci, senateis.* suveis. taucinur. tribarakasu. i. m. l. i. *kitub...* inim, iuk. triburakiuf. pam *nuvilanus.* tribarakac. *tuset.* nam. nitiuf. *nuvelanu. mestue. ekkum. svaiar.* abellanus. trba. akkatuset. *iuk.* tribarakiuf. nam. *uitiuf, abellanum,* tesaur. aht. *pust. feinus. pustis.* nam. aufret. *eisei. terei. nep. abellanus. nep. nuvelanus.* prun. trbarakat. *tins.* aut. te. saurum pur. esei. tereiis. aun. *patens. asmunakar.* t... inur. *patens asiim* pri... tesaurei, *pukkahf.* ee... ittumalt... tratualit... erras. aut. *anter. slacci...* abellanum. inim. newlanam. *ullar vinuruvu. ismeru. isai. eai.* mefiai. teremen. *iustaiet. emapui* vestirikiiu. *mais. prupukik. sverunei. kvalv.* lei. *abellanui,* inim. *manu. iuvkiiui.* mai. pucalatui. trikei. *kekviacui.* nuel. inim. uift. lis. abell... minil. *katui, auelanui...* aus. *senatel.* tancinur. *suveis putuluspir lica. fufan.* sekss. kumbemb... sakaraklum. herekleis. *slaacir. pukist.* nim. *tect. puk. upeisur.* sakraklum... puranter. *teremss.* ee... ist. pai. teremenniu. uuc... taucinur. prufauset. t. l... anmur... pu... ik. sakxr... inim. trik. te... rum. muit... niu. inike... ere. ifusio. *eiseis...* akarakleis... ter. s. fluctatiuf... *muiniku.* putur... avt. nuvlar... l... herakleis. fi... ispar. necela...[26].

---

[26] *Vater.* Sprache der alten Preussen; *Linde.* O języku dawnych Prussaków. – Warszawa, 1822. – S. 8. Šį veikalą nagrinėja su pastabomis profesorius fon Bolenas *(Bohlen.* Über die Sprache der alten Preussen)*; *Voigt.* Geschichte Preussens. – B. I. – S. 709 etc. *Verta atkreipti dėmesį į tai, ką pasakė mūsų mokslingas vyras ponas Andrius Kucharskis: „Regis, sanskrito kalba turi dar didesnio panašumo su lietuvių kalba negu su tomis, su kuriomis ją lyginome (slavų, helenų, italų. – T. N.). Bet ši kalba mums rūpi mažiau už graikų, lotynų ir slavų kalbas, todėl su sanskritu jos nelyginome" (Dziennik Warszawski. – T. I. – 1825. – S. 34). Visi žodžiai, bendri tiek lietuvių, tiek slavų kalboms, kurie yra paimti iš sanskrito, lietuvių kalboje neturi originalios išraiškos. Kiti žodžiai, kuriuos lietuviai pasisavino iš slavų kalbų, vienoje ar kitoje tarmėje turi originalią išraišką. Pavyzdžiui, „Mesta" (miestas) – originali išraiška „Wiltas", „Pawiltas" ir t. t.***.

Šiame įraše apie žemių atribojimą ne tik kad randame labai daug žodžių, panašių į lietuvių kalbos įvairių tarmių žodžius, bet ir iš viso jo negalime suprasti nepasitelkę lietuvių kalbos. Dėl šios priežasties mokslininkai filologai, to nežinojusieji, aiškiai sako, kad čia esama žodžių, kurių prasmės iki šiol nepavyksta išaiškinti; iš to, kaip jie pateikti, mes manome, jog jie buvo lietuviški; kitaip sakant, mes pastebėjome lietuvių kalboje jų prasmę, teikiančią papildomų duomenų įrašui interpretuoti.

Iš tiesų nežinome visų istorijos šaltinių, kurių savininkė yra Azija; mūsų Europos istorija tokia vėlyva ir taip suluošinta barbarybės amžių, įsiterpusių tarp Antikos ir mūsų laikų, kad, sekdami tautų kilmės pėdsaku, nesugebame žengti tvirtu žingsniu.

Vis dėlto yra rašto paminklų, mokame kalbų, ir jau gerokai pažengusi jų lyginamoji kalbotyra, todėl naujos istorijos turi rasti naujus ir ankstesniems istorikams ne tiek prieinamus šaltinius.

Pavyzdžiui, nei Lietuvos metraštininkai, nei jų metraščių kompiliatorius Strijkovskis nežinojo, kad lietuvių kalba, palyginti su sanskritu, iš visų senovės Europos kalbų yra jam ne tik artimiausia, bet dar daugiau – savo savitumu atsiskleidžia kaip kilusi tiesiogiai iš sanskrito, kadangi jo žodžių neperėmė iš jokios tautos, kuri galėjo skirti lietuvių protėvius nuo indų (tokia tauta nenuneigiamai buvo persai); priešingu atveju, žodžiai, nusakantys svarbiausius gyvenimo ir tikėjimo poreikius, būtų bendri visoms trims kalboms. Įrodymas bus *Dewas;* foneti̇škai jis pasikartoja persų žodyje *Dew*, tačiau šis reiškia piktąją dvasią – esybę, visiškai priešingą Dievui. Taip pat ar galima teigti, kad tas žodis pateko lietuviams per tarpininkus graikus, turinčius *Deos*, arba per senovės italus, kurie turi *Deus*, kadangi lietuviškai ištariama *Diewas* – visiškai kaip sanskrite *Dewas*, nes *e* po priebalsio visuomet skamba minkštai; gal taip pat ir sanskrito kalboje.

Šiais pavyzdžiais parodę ryšį su sanskritu, galėtume pateikti daugiau įrodymų, jeigu nebūtų jau žinomi iš Faterio, Lindės, Boleno veikalų – kartoti juos čia būtų per ilgas darbas.

Iš keturių dialektų, kuriuos paminėjome, lietuvių kalba yra gryniausia, originaliausia ir turi daugiausia gramatinių tobulumų, kurie būdingi tik nedaugeliui senovės kalbų; tokius pavyzdžius pateikia Bogušas ir kiti, kurie nagrinėjo lietuvių kalbos gramatiką. Jų nuostaba yra bekraštė: kaip kalba, palikta neraštingos, tūkstančius perversmų iškentėjusios liaudies rūpesčiui, per šitiek amžių galėjo išlikti tokia gryna ir išsaugoti tokį gramatinių formų nustatytą pavidalą? Lietuvių genties tautų lemtis buvo gana keista ir globėjiška. Herulus, iškeliavusius iš tėvų žemės su gotais, ištiko permainingas likimas, būdingas karingoms vidurinių amžių tautoms: išsklaidyti, sumušti jie sugrįžo į savo šalį arba apsigyveno už Oderio, pagaliau išnyko tenai tarp germanų; išliko tik atminimas apie jų kalbą, labai sudarkytą svetimybių. Prūsai, ilgai gyvenę skyrium savo sodybose, stipriai susibroliavę su gotais, pagaliau palūžo, jėga įveikti vokiečių riterių, ir jų kalba šiandien jau mirusi, iš jos liekanų, sutelktų XVI amžiaus viduryje išspausdintame Katekizme, pastebime ją gerokai išsigimus dėl gotų ir lenkų kalbų įtakos. Latviai, įsikūrę senovės lyvių žemėje ir artimai bendravę su šiaurės slavais, savąjį dialektą susikūrė iš herulų; vis dėlto jie labai nutolo nuo protėvių kilties, ir jų gramatika pasidarė ne tokia gryna. Patys lietuviai, apsupti broliškų kraštų, iki šiol išlaikė gryniausią lietuvių kalbą. Šios tautos, taip aistringai mylinčios tai, kas sava, būdas išliko varguoliuose žemdirbiuose, prisirišusiuose prie savo tėvų arimų; jie yra vienintelis buvusios tautos didybės atminimas; šalia vietovardžių, papročių, kai kurių prietarų ir tautinės kalbos, jie yra brangus tautos palikimas.

„Abu dabar gyvuojantys dialektai – lietuvių ir latvių – leksikos apimtimi ir turtingumu iš tiesų yra lygiaverčiai, tik latviai turi daugiau svetimžodžių; tačiau gramatikos požiūriu vie-

nas nuo kito gerokai skiriasi, kadangi ten, kur lietuvių kalba su stebinama ištikimybe išsaugojo gramatinių formų tobulumą ir, negaudama pagalbos iš mokslinės raštijos, ištobulėjo iki pavyzdinio tikslumo, be to, kur lietuvių kalba su savo laisva sintakse, drąsia periodų sandara labiau pasiduoda ne logikai, o eufonijai, tai yra maloniam skambėjimui, ten latvių kalba tapo netaisyklinga ir atitrūkusi, beveik kaip persų, anglų ir dabartinė vokiečių kalbos: linksnių galūnės nukapotos; *casus instrumentalis* įnagininkas visiškai išnyko; nėra nė ženklo nei vietininko, nei dviskaitos, žodžiai linksniuojami pasitelkus įvardį; su kalba susiliejo visokios svetimybės; vienu žodžiu, tas dialektas, išlaikęs revoliuciją, kokią natūraliai sukelia svetimų elementų antplūdis, šiandien yra įgavęs pastovumo bruožų"[27].

Kadangi neketiname gilintis į pranešimus ir gramatikos išvedžiojimus, tik norėjome pateikti lietuvių kalbos vaizdą, iš kurio būtų galima susikurti modelį tautos istorijos vaizdui nupiešti, tad daugiau nebevarginsime skaitytojų ištraukomis iš studijų, kurias nurodėme prierašuose; pateiksime tik pavyzdžius palyginimui, idant kiekvienas galėtų iš jų susidaryti savo nuomonę ir įvertinti, ar teisingos mūsų pažiūros.

Žmonių kalbų yra labai daug, ir vargu ar įmanoma suskaičiuoti jų dialektus. Balbi rado 860 dabar žinomų kalbų, kuriose galima atsekti mažiausiai 5 tūkstančius dialektų. O kokios plačios galimybės ieškoti panašumų ir lyginti! Tautų esmę, kilmę ir giminystę galima paaiškinti tik suradus išvestinio tautų giminingumo vietą.*

Dedame maldą į Viešpatį, arba *Tėve mūsų*, įvairiomis lietuvių kalbos tarmėmis ir patarmėmis, kurias galima palyginti

---

[27] Ištrauka iš Paserėjaus *(Passereus.* Lingve oscae specimen singulare, quod superest Notae in marmone musei seminarii. – Romae, 1774); ji yra studijoje: Rozkład i treść dzieła o początku licznych sławiańskich narodów i t. d. przez *Walentego Skorochoda Majewskiego.* – Warszawa, 1818 (aštuntadalio lapo formato).

su senovės kalbomis, ypač su sanskritu[28]; vienas literatas, išmanantis sanskrito kalbą, mums garantavo, kad šią maldą ta kalba beveik visą galima sudėlioti iš čia pateikiamų maldų[29].

TĖVE MŪSŲ

Heruliškai arba veruliškai; paimta iš Volfgango Lazijaus, skelbta Ksavero Bogušo (p. 108):

Tabes mus, kas tu ekszan Debbesis; Swetic tawas Wards; Enak mus tawas Walstibe; tawus praz bus ekszan Debbes, tawurs an žemes. Musu denisze Mause dot mums szoden, pamate mums musu grakie, ka mes pamat musu paraduken; ne wede mus launa padekle, bet pasara mus nio wusse loune.

---

[28] Profesorius fon Bolenas, enciklopedijoje. *1804 metų gruodžio 20 dieną deputacija, kurią sudarė Tadas Čackis, kunigas Mickevičius, kunigas Golianskis ir ponai Malevskis bei Vilniaus universiteto profesorius Šulcas, Vilniuje, Varšuvos mokslo bičiulių draugijai pareikalavus, paskelbė dvidešimt septynis lietuvių kalbos klausimus, kurių dauguma buvo beverčiai, o kiti ir visiškai kvaili, nes mes kiekvieną tą asmenį asmeniškai pažinojome, ir nė vienas iš jų lietuviškai nemokėjo. M. Višnevskis, nors ir labiau svetimas lietuvių kalbai, bet daro daug svaresnių pastabų dėl lietuvių kalbos. Gaila, kad Ksavero Bogušo jau nebebuvo tarp gyvųjų!*.*

[29] *Bogušas heruliškos maldos istoriją taip aiškina: „Frankas, Meklenburgo klebonas (gyvenęs XV amžiuje) savo diecezijoje (ar gal parapijoje?) rado tautą, kuri iš pat pradžių vadino save herulais, o meklenburgiečiai, pagal vardą herulų pastatyto miesto „Verle", juos šaukė verulais. Matydamas, jog ta tauta meldžiasi kažkokia nesuprantama jiems kalba, atminimui, dėl originalumo perrašė jų Dievo maldą ir įdėjo į savo „Meklenburgo istoriją", parašytą XV amžiuje. Gal būtų pradingus toji istorija, o kartu su ja ir tas brangus paminklas, jeigu ne mokslo pasaulyje žinomas istorikas Volfgangas Lazijus, kuris ją įdėjo į savo istoriją. Iš Lazijaus perrašė Čemberlenas, o iš pastarojo tas užrašas buvo įdėtas į Londono „Sylloge". Tą maldą į savo knygas vėliau įrašė gdanskietis Kliuverijus (Cluverius), o vėliau – Dusburgiečio tęsėjas Hartknochas**.*

Senovės prūsų kalba, iš Gronovijaus; imta iš Ksavero Bogušo (p. 110):

Tewes nossen, kur tu es Debes; szwiegis tawes Wardes; penig tawe Walstibe; tawes pratres gier ad Debbesim ta de żemes. Dodi momus nosse igdienas magse, un panas numas nosse, noże gan, kad mes pamatam nossam partajnekams; no wede mumus panam padonam, be suabaldi numes no warse lajne.

Senovės prūsų kalba, pagal pirmąjį 1545 metų Katekizmo leidimą; imta iš Hartknocho (p. 93):

Thawe nusson, kas tu esse an Dangon; swintints wirst tais emmens; pergeis twais laejms; twais kwaits audasseisin na zemmej kei an Dangon, Hazan deininan gejttm dais numons szyndejnan, bhą attwerpeis nuomons nusson auszautins, kaj mas attwerpimaj nusson auszautnikamans; Selaitis rankeis mans assa vargan.

Senovės prūsų kalba, pagal pirmąjį tų pačių, 1545 metų, Katekizmą; imta iš Hartknocho (ten pat):

Thawe nuoson kas thou aesse aen dengon; Swintits wirse twais emens; Parejsej nuomaus twajja rejki; twajs kwaits audaseisin na semmiej kaj en dengon. Nouson dejni nan gejtiej dajs nomaus szindejnan, bhae atworpeis noumans nuoson anszautinekams, bhae ni wedejs mans en perbandasnan, slait is rankeis mans aesse wargan.

Prūsiškai, pagal Simoną Grunau; imta iš Hartknocho (p. 94):

Nossen Tewes, kur tu es Delbes; szwic gesper towes wardes; penag mynys thowe mystlalstibe; toppes pratres gircad del bescizne tade tymnes sennes worsinny. Dodi monimes an nosse igdenas mogse, unde gejtkas pamas numas musse nocegun kademas pametam nusson pyrtajnekans; no wede numus panam padonam, swalbadi mames newuze lajnae.

Senovės Livonijos kalba iš „Silogae londinensi"; imta iš Ksavero Bogušo (p. 111):

Tabes mus, kas tu es ekszan Debbesis; Szwetic tows Wards; enak muns towus Walstibe; tows prats bus ekszan debbes, tawurs ant žemes. Musu denisze majse dut mums szoden; pamate mums musu grakie, kas mes pamat musu paraduken; ne wede mus lajna badekle, bet passaka mus no wusse loune.

Kuršiškai arba latviškai; iš Branto, imta iš Ksavero Bogušo (ten pat):

Tews mus, kut tu esz in Debbes; szwentic tau Wards; innejkas muns tau walstib; tau spraats nottek in Debbes, ka wers an žemes; mus sziodenisz majsid dotu mums szoden; pomettes musu parradus, ka mes pamettam sau paradnekiam; ne wed mus ekszan kaédem, nan essi eń laune.

Kuršo Alsungos katalikų parapijos tarme; gauta iš tenykščio klebono:

Tes mus, kas Tu essi debbessis; swetits łajtop Taus wards; łaj nakas mums tawa walstiba taus prats łajnotek ka debes sys ta aridzen wier zemes. Musu deniszku majże dad mums szodien; un piedod mums musus paradus, ka mes piededam musien paradnekiem, un niejewod mus eksz kardinaszenas bet atpesti mus nota launa.

Senovės lietuvių kalba iš Čemberleno; imta iš Ksavero Bogušo (p. 109):

Tews mus, kas ekas Debbesin; swetislajn taws Wardas; laj enak mums tawa Walstibé; taws prats lajnot ek Debbesin kne ku žeme. Musa dieniszku mausu dod mums szoden, un pedod muns musu paradus, ka mes pedodam musum paradukam; un ne wed mus kierdi na szané, bet pestino ta launa.

Lietuvių kalba, vartojama Prūsijoje, Nemuno žemupyje; imta iš Hartknocho (ten pat):

Tewe musu, kuris essi dangui; te essie Swanczamas wardas tawo; te atejg tawo karaliste; te nusi dode tawo walle kaip dangui tejp ir ant žemes. Duona nusu dieniszka duok mums szendiena, atlejsk mus musu kalties, kajp mes atlejdiam sawiemus kaltemus; Ne duok mus west i pikta pagundyma, bet gelbek mus nu pikto.

Lietuvių kalba, šiandien vartojama Žemaitijoje; imta iš Ksavero Bogušo (p. 109):

Tawié musu, kuris esi Dangosié; szweskis wardas tawa; atêik karaliste tawa; buk walia tawa, keip dangoj, teip ir ant žeme. Donu musu wisudienu dok mums szindeń, ir atłajsk mus musu kałties, keip ir mes atłaudziem sawiemis kałtiemis; ir ne wesk mus in pagundima, bet iżgiałbek mus no pikta.

Bandymas kurti gryna lietuvių kalba:

Ovidijaus „Metamorfozių" fragmentas (II knygos 1–30 eilutės), kurį išvertė Ksaveras Bogušas, tiksliai perteikdamas originalo eilių metrą. Čia ir skambumas, ilgumas, ir tas kerintis kalbos grožis, kurio nesugebėtų pamėgdžioti jokia iš dabar gyvuojančių Europos kalbų[30].

---

[30] Šių eilių proga negaliu neprisiminti tokio atsitikimo. Kai pirmą sykį paėmiau į rankas švento atminimo Ksavero Bogušo studiją, šios eilės smarkiai patraukė mano dėmesį. Skaičiau jas savo tarnams lietuviams, jie klausėsi su dideliu malonumu, sakydami, kad, jų išmanymu, harmoningas žodžių skambesys perteiktas nuostabiai. O vėliau, kai išmokiau atmintinai vieną puikų balsą turinčią lietuvaitę ir kai ji deklamuodavo, kaimiečiai klausydavosi susižavėję, ir atrodydavo, kad jie suvokia eilučių metrų darną. Deklamuojant tas 30 eilučių, net nemokantys kalbos žmonės jausdavo nuostabos vertą skambumą. Šių eilučių metrai, atitinkantys originalą, yra tokie:

1. – – ∪ ∪ – ∪ ∪ – – – – – – ∪ ∪ – –

2. – – ∪ ∪ – – – ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – –

Giwenimas Saulis buwa, auksztejs pakiełta stabejmis,
Swiesu żybunti auksu, grażej lipsnoju ligu pyropu:
Kieno Elefanto kaułeis, auksztus wirszunis dengioja;
Sidobranej dwejapi swiesi blizgojosi duries.
Dubinimas preeja darbu: bet Mulciber tinaj.
Marios paslepe, widutinos abjostitas żiemes,
Ir żiemini świetu, ir Dangas, nie abdeja pa sauli.
Mylinosios turi Diewos; Tritona giermingus,
Ir Protea nieżinotos ne kadu, didi żuwie spaudzie
Egeona bausiausius driegu nugarus minoja,
Ir dorida, ir Mergas: Kuriu led żegiamy snurgles,
Dalis akmeno seduntis, żalus pinimus diowine;
Żuwejs adina kitis. Wejdas newisiemis wiena
Ne atstakus wienak: koks seseroms turiet priguli,
Żiemia wirus, mietus turi, ir givulos, giriosma,
Upes, wersznies, ir kitas żemie diewisties.
Tas ira wirszny iszgulditas Dangau żibunti wejdas:
Zirkłaj sziedi duriemis pa tiesej, kita tiek pakejrej.
Kuriejs kartu krajwa, Klimenios melsztu Bernelis.
Ateja, ir jeja słogus abjotini Tiewa;
Tuiau int tewiszka wejda swa pagriża piedus:
Apsistoju toli: nej wel prisiartina tolausej
Regiet. Raudonoju abdingtas robe sedeja
Ant saw sosta Febus, swiesejs żibunti smaragdejs.
Pa tiesaj, pa kejrej, Diena, ir Meno, ir Metus,
Amżinoje, ir Adinu ligiej pedetas tolibes:
Pawaseris nauja staias żidi abwiniotas wajnika:
Stoias plins Wasseras, warpotas jawus tureja.
Stoias ir Rudenis, patieptis smerdus wogieis.
Ir szałtenis Żima, sawa papuntie żylibe.

(1. Sauliaus rūmai aukšti su remiančiom dangų kolonom
Žalvario degė liepsnom ir auksu žėrėjo iš tolo.
Jų iškilius skliautus drambliakaulis baltas dabino,
O sidabrinė šviesa tviskėjo iš dvivėrių durų.

VII priedas

Apie pagonių atvertimą į Kristaus tikėjimą (pagal Jeronimą Prahiškį, kamaldulį)

Lietuva – tai didelis, bet nedaug dirbamos žemės turintis kraštas, rytuose prisišliejęs prie Lenkijos; kraštas pelkėtas ir miškingas; jo sostinė yra Vilnius – Vyskupų miestas, toks pat didelis

---

Medžiagą pralenkė darbas: jose Geležies apdirbėjas
Buvo iškalęs marias ir jų apsuptuosius žemynus,
Žemė visus kraštus ir aukštąjį dangų virš jųjų
Ir vandenų žydriuosius dievus: Tritoną skardingą
Ir daugiaveidį Protėją, ir atsirėmusį rankom
Į milžinų banginių kupras Egeoną šimtarankį
Ir Doridės dukras, kurių keliolika nardo.
Kitos žalsvąsias kasas, ant uolų susėdę, džiovinas,
Keletas joja žuvim. Ne visos iš veido vienodos,
Betgi ir skirias nedaug, kaip sesėm tikrosiom pritinka.
Žemėje žmonės visur ir miestai, girios ir žvėrys,
Upės su nimfom grakščiom ir kaimo dievai tuleriopi,
O viršuje dangus su žvaigždėm, mirguliuojančiom skaisčiai,
Šviečia šeši zodiako ženklai iš kairiosios jų pusės,
Lygiai tiek pat, kiek spindi ženklų ir iš dešiniosios.
Vos tik Klimenės sūnus, taku skardžiuoju atkopęs,
Įžengė į namus ligi šiol abejojamo tėvo,
Nukreipė savo žingsnius tuojau į gimdytojo veidą
Ir sustojo atokiai; pakelt iš arčiau nevaliojęs
Tėvo šviesos. Įsisupęs į purpuro skraistę, sėdėjo
Febas auksiniam krėsle, kuris mirguliavo smaragdais.
Jo dešinėj ir kairėj stovėjo Dienos ir Metai,
Mėnesiai, Amžiai visi ir Valandos tarpais vienodais.
Čia ir Pavasaris jaunas, žiedų vainiku pasipuošęs,
Vasara rūbais lengvais, apsikaišiusi galvą sau varpom,
Šone stovėjo Ruduo, apsitaškęs sutraiškytom kekėm,
Ir apšarmojus Žiema, pašiaušusi plaukus žiluosius).

(Ovidijus. Metamorfozės)*.

kaip ir Karalių miestas su visais priemiesčiais. Arčiausiai jo yra Gardinas, išsidėstęs prie Krono upės, dabar Nemunu vadinamos. Jis pastatytas iš dalies ant kalvos, o iš dalies slėnyje, kaip įprasta tame krašte. Jame yra labai nedaug daugiaaukščių, nedaug plytinių namų, bet daug iš paprastos medžiagos kaimiškai surėstų. Nėra nei mūrinių sienų, nei pylimų, nei gynybinių bokštų, nei vartų. Ten yra Karaliaus pilis ir rūmai, pastatyti ant aukštesnės kalvos; tai karaliui užtikrina saugumą. Ten yra trys mūrinės šventyklos, nes visos kitos medinės; tarp jų viena yra lenkų, o kitos dvi – rusinų, kur jie įprastai atlieka savo apeigas. Rusinai taip pat turi priemiesčiuose dvi šventyklas: vieną mūrinę, kitą medinę. Varpinės ne prie pačių bažnyčių, bet pastatytos prie įėjimo; tai byloja ir daugybė kitų pavyzdžių. Pastatytos jos vien iš rąstų, kaltuvais sukaltų, surištų skersinėmis sijomis, vidun prigrūsta akmenų. Taip pastatomas bokštas, turintis varpą, reikalingą bažnytinėms apeigoms. Tokiu pačiu būdu buvo pastatyti ir stulpai, ant kurių remiasi medinis tiltas, jungiantis abu Nemuno krantus.*

„Keistas dalykas, kaip smarkiai tarp miestų gyventojų ir visoje Lietuvoje buvo paplitęs prietaringas netikrų dievų garbinimas, kol ji priėmė Kristaus tikėjimą ir jo garbinimą. Mat Jeronimas Prahiškis, kurį Lenkijos karalius Vladislovas Jogaila buvo nusiuntęs į Lietuvą plėsti krikščionių tikėjimo, rašo[31], jog pirmieji lietuviai, pas kuriuos jis atvykęs, garbinę žalčius:

[31] Lietuvoje būta dviejų Jeronimų Prahiškių – apie tai užsimena ir Čackis (O prawach. – T. I. – S. 295). Tas, apie kurį čia kalbama, buvo vienuolis kamaldulis, skleidęs tikėjimą pagal katalikų bažnyčios mokymą. Kilmė jo buvo Prahos čekas, kadangi jį vadina Prahiškiu; antra, jeigu jis būtų nemokėjęs slaviškai, jo apaštalavimas būtų buvęs neveiksmingas. Italijoje jis įstojo į vienuolyną, o sugrįžęs į tėvynę ir susidūręs su religiniais sąmaiščiais, kilusiais dėl Huso mokymo, jis išvyko į Lenkiją, o iš ten karalius Vladislovas Jogaila 1392 metais nusiuntė jį, kaip pasiryžusį skelbti Lietuvoje krikščionių tikėjimą, su laišku pas Vytautą. Jo veiklos ribos buvo Žemaičių kuni-

kiekvienas savo būsto kampe ant šieno laikęs savo šeimininką -žaltį, kurį maitindavęs ir kuriam aukodavęs aukas. Visus šiuos žalčius Jeronimas įsakė užmušti ir atnešus į turgavietę viešai sudeginti. Tarp jų pasirodė besąs vienas, didesnis už kitus, kurį kelis kartus metė ant ugnies, bet negalėjo sudeginti. Vėliau jis aptikęs, kad žmonės garbinę ugnį ir vadinę ją Amžinąja.

Prie šventovių gyvenančių žynių darbas buvo rūpintis kuru, kad ugnis niekad neužgestų. Bičiuliai teiraudavosi žynių, ar ligoniai išliks gyvi. Tuomet žyniai nakčia kreipdavosi į ugnį, o rytą atsakydavo klausėjams, kad prie šventosios ugnies matę ligonio šešėlį; šildydamasis prie ugnies, jis parodydavęs arba mirties, arba gyvybės ženklus: jeigu ligoniui būdavę lemta gyventi, šešėlis stovėdavęs veidu į ugnį; priešingai, jeigu pasirodydavo nugara į ugnį, neabejotinai laukė mirtis. Šitokiu atveju žyniai patardavo sudaryti testamentą ir paskirstyti savo žemiškąjį turtą. Jeronimas įtikino, kad tai apgavystė, sugriovė šventyklą, užpylė ugnį ir įvedė krikščioniškus papročius. Keliaudamas toliau, atrado saulės garbintojus; jie ypač garbino didžiulį geležinį kūjį. Žyniai, paklausti, ką reiškiąs tas garbinimas, atsakė, kad seniau ištisus mėnesius nematydavo saulės, kadangi vienas galingas karalius pagrobęs ją laikė uždarytą tvirtame bokšte; tuomet vienas milžinas išgelbėjo saulę, šiuo didžiuliu kūju sudaužydamas bokštą ir išvaduotą saulę sugrą-

---

gaikštystė, o kadangi Gardino pavietas priklausė Trakų kunigaikštystei, kuri buvo laikoma žemaitiška, tai jis turėjo apaštalauti Gardino paviete, kur lietuviai gyvena, ir Trakų. Palyginus su Šrioku (cituota vieta) ir su žinia, paskelbta leidinyje „Znicz" (1835.- P. 34), paaiškėja, kad čia pakartojamas to Jeronimo pasakojimas popiežiui Enėjui Silvijui, arba Pijui II, ir 1432-1439 metais vykusio Bazelio bažnytinio susirinkimo šventiesiems tėvams, kuriuo jis atsiskaitė apie savo apaštalavimą Lietuvoje 1392 arba 1393 metais. Po Bazelio susirinkimo jis dar gyveno kažkokioje Kartuzijoje prie Reino. Apie kitą Jeronimą Prahiškį kalbėjome anksčiau.

žindamas pasauliui; todėl vertas garbinti įrankis, kuris padėjo mirtingiesiems atgauti šviesą. Jeronimas pasijuokė iš jų naivumo ir parodė, kad tai tuščios pasakos; įtikino, kad saulė, mėnuo ir žvaigždės yra Dievo kūriniai, kuriais aukščiausiasis Dievas papuošė dangų ir įsakė jiems amžinai šviesti žmonėms. Paskui aptiko šventąjį mišką; kuris jo medis buvo didesnis, tas buvo laikomas labiau garbintinas. Čia Jeronimas ilgai mokė žmones, aiškino jiems šventąsias tikėjimo paslaptis, o mišką liepė iškirsti. Žmonėms atėjus su kirviais, neatsirado nė vieno, kuris būtų išdrįsęs prisiliesti geležimi prie šventojo medžio. Todėl Jeronimas, pagriebęs kirvį, pirmas nukirto vieną iš aukščiausių medžių. Tuomet žmonės, sekdami jo pavyzdžiu, kas ką turėjo ir kuo galėjo, ėmė lenktyniaudami naikinti mišką. Pasistūmėta iki miško vidurio; ten kurį laiką niekas nedrįso paliesti seniausio ir už visus medžius labiau garbinamo medžio, kurį ypač laikė dievų buveine. Pagaliau, kaip vienas už kitus būna narsesnis, taip kažkuris iš jų, skatindamas draugus, bijančius sužeisti nejautrų medį, pakėlęs kirvį, norėjo stipriai smogti juo į medį, bet įsikirto į blauzdą ir vos gyvas pargriuvo ant žemės[32]. Visa žmonių minia sunerimo, imta verkti ir priekaištauti Jeronimui, kam jis įkalbėjęs išnaikinti šventą dievų prieglobstį, ir jau nebeliko nė vieno, kuris būtų išdrįsęs imtis kirvio. Tada Jeronimas, tvirtindamas, jog tai velnių kerai aptemdė žmonių akis, liepė stotis tam, kuris susižeidė ir gulėjo parkritęs, ir įtikino jį, kad niekur nebuvo susižeidęs, ir tą pačią

[32] Reikia atkreipti dėmesį, kad panašų įvykį su visiškai tokiomis pat aplinkybėmis randame aprašytą Prūsijos kronikose, kai Heiligenbeilyje vyskupo Anzelmo laikais kirto ąžuolą. Tą patį Strijkovskis pasakoja apie šventojo miško iškirtimą Vilniuje ir beveik pažodžiui pateikia tą pačią aplinkybę. Tegul skaitytojas pats nusprendžia, ar tai ypatingas sutapimas, ar misionierių gudrybė, norint parodyti neva stebuklą ir tuo labiau patraukti žmones į savo pusę; ar pagaliau čia kartojamas tas pats pasakojimas, įterptas į du skirtingus įvykius.

akimirką, užsimojęs kirviu į medį milžiną, minios padedamas, su didžiausiu trenksmu nuvertė jį ir iškirto visą giraitę. Tame krašte buvo daug vienodai garbinamų giraičių; kai tik Jeronimas susiruošdavo jas kirsti, nesuskaičiuojamos verkiančių ir aimanuojančių moterų minios atbėgdavo skųstis Vytautui, kad kertami šventi miškai ir iš dievų atimamas prieglobstis. Žmonės melsdavę jų dieviškosios pagalbos, kai iškildavęs reikalas, o dabar nežiną, kurioje vietoje ieškoti dievo. Tas pats Jeronimas, svetimšalis, trokštąs išnaikinti šventyklas, orakulus ir dievų stabus, per ką dievai paprastai bendraudavę su žmonėmis, įvedęs kažkokias naujas paslaptis, o protėvių papročius norįs išguiti, todėl jie prašydavo ir maldaudavo, kad neleistų naikinti protėvių tikėjimo. Ateidavo vyrai ir moterys ir tvirtindavo, jog negalį pakęsti naujojo tikėjimo; sakydavo, kad veikiau išeisią iš tėvų žemės ir namų negu pamesią protėvių jiems paliktą tikėjimą. Vytautas, sunerimęs dėl tokių kalbų ir bijodamas liaudies sukilimo, nutarė veikiau Kristų palikti be valdinių negu pats toks likti ir, atšaukęs raštą, kurį buvo pasiuntęs sričių valdytojams, kad klausytų Jeronimo, įsakė šiam išvykti iš šalies". *Veikalą, iš kurio paėmiau šį vertimą, turiu po ranka. Ant puikiai litografuoto viršelio užrašytas toks pavadinimas: „Civitates Orbis terrarum". Pirmosios knygos pratarmės pradžioje „Georgius Braun Agrippinensis", pabaigoje „Coloniae Agrippinae M. D. L. XXII". Knygos formatas toks, koks ir įprasta atlasams. Iš viso šešios knygos dviejuose didžiuliuose įrištuose foliantuose. Antrojoje knygoje (nr. 48 yra aprašymas, kurio vertimą iš lotynų kalbos čia pateikiame, taip pat ir gana gerą senojo Gardino litografiją. Šie dalykai yra tik Šrioko veikale (Kirchen Geschichte. – B. XXX. – S. 497). Visi jie pažodžiui paimti iš Enėjaus Silvijaus. Gardino aprašymas turėtų būti veikale: „Gaspari Ens. Deliciae Epadon per Germaniam". Be to, pakartojimas pas Cailerį (Zeiller. Neue Beschreibung des Koönigreichs Polen und des Grossherzogthums Lithauen... 1663)*.*

VIII priedas

Daug buvo ištyrinėta šaltinių, norint išsiaiškinti Dauguvos upės pavadinimo kilmę. Mums iš Ukmergės apskrities pavyko gauti dainelę, kuri rodo, kad šis pavadinimas atsirado nuo „Dewine Upes": dainininkas sako, jog pasikinkys į roges žirgelius ir važiuos grobio:

Założym do san koniki,
Osiadłamy wrone żrebie,
Pojedziem wojować,
Wojnę toczyć w Ryski kraj,
O żeby tylko wody zamarzły.

Bo trzeba przebyć osim rzek
A dziewiątą rzekę szeroką.
Tobie tatuniu pięć koni,
Tobie matuniu pięć krów,
Tobie siestruniu pięć złotych pierscieni,
A tobie bracie dziewaję Łotewkę.

(Pasikinkysim į rogeles žirgelius,
Pabalnosim juodus kumeliukus.
Važiuosim kariauti,
Kariauti į Rygos šalį,
Kad tik vanduo užšaltų.

Reikia persikelti per aštuonias upes,
O per devintą – plačią.
Tau, tėveli, penketą žirgų,
Tau, motute, penketą karvių,
Tau, sesele, penketą aukso žiedelių,
O tau, broleli, mergelę latvaitę).

Iš Lietuvos važiuojant į Livoniją, reikia pervažiuoti nemažai upių. Dainininkas suskaičiuoja net aštuonias, o „dewine", tai yra „Dwine upe", devintoji upė, tai, be abejo, Dvina (Dauguva). Bet kodėl taip vadinama ir antroji Dvina, šiaurinė, įtekanti į Baltąją jūrą? Tai gali būti arba sutapimas, arba tai, jog slavai, jau anksčiau žinoję Vakarų Dviną, kuriai pavadinimą buvo davę seniausi Lietuvos gyventojai, tą pavadinimą pernešė ir į Šiaurę tikriausiai dėl kažkokio upių panašumo.*

IX priedas

Ignotas Onacevičius Lietuvos istoriją suskirstė į tokias epochas:

I. Legendinė istorija (1009–1183 metai).

II. Abejotinos istorijos periodas, tai yra nuo nuolatinių Lietuvos žygių į rusų kraštus (Pskovą ir Naugardą) iki 1240 metų, tai yra Mindaugo valdymo.

III. Aiškesnė istorija – nuo Mindaugo (1240 metų) iki 1386 metų. Pirmoje šio laikotarpio dalyje Lietuva turėjo labai didelių problemų, susijusių su kryžiuočių puldinėjimais, tuo tarpu antroje (ypač nuo Gedimino valdymo) Lietuvos galia ir jėga neįprastai išaugo. Ši epocha baigėsi 1386 metais, tai yra visiškai įvedus krikščionybę Lietuvoje, kai Jogaila vedė Lenkijos karalienę Jadvygą, pats priėmė krikščionių tikėjimą ir vertė tą pat daryti visą tautą.

IV. 1386–1447 metai, tai yra iki to laikotarpio, kai Lietuva nustojo turėjusi dalinius kunigaikščius. Šiuo periodu Lietuva pasiekė didžiausios savo galybės laikotarpį, ypač valdant Vytautui, kuris sostą paveldėjo iš Skirgailos.

*V. 1447–1569 metai, tai yra iki Liublino seimo, iki galutinio Lietuvos susijungimo su Lenkija. Čia baigiasi savarankiška Lietuvos istorija; ji įsilieja į Lenkijos istoriją**.*

ILIUSTRACIJOS
(LENTELĖS)

I lentelė

1 pav. Senovinio vamzdžio žalvarinis žiedas, puoštas iškiliuoju kalimu, išilginis vaizdas. Iškalti Dmitrijaus Doniškio laikų rusiški ženklai ir kitokie lietuvių kariški ženklai

2 pav. Lipdytojo darbo dievaitės Perkūnaitėlės statulėlė, rasta Kidulių pilyje

3 pav. Sidabrinis skydo umbas, kaltas iškiliuoju kalimu, rastas žemėje, vaizduoja dievo Pokliaus ir deivės Nijolės vestuves. Apačioje runos ir žaltys. Aiškios žymės užrašų rusiškomis raidėmis, įrėžtomis ypatingu būdu

II lentelė

4 pav. Natūralus ypatingo pavidalo akmuo, rastas sename perkase; jį ten veikiausiai įmetė senieji gyventojai, todėl laikomas dievaičiu – to kaimo fetišu

5 pav. Kažkokio stabo fragmentas iš piešinių, esančių J. F. R. rankraštinėje kronikoje; turbūt tai Švaistikas

6 pav. Dievo Ragučio medinis stabas, rastas Trakų apskrityje ir kadaise laikytas Merkinės rotušėje

7 pav. Dievo Atrimpo stabas pagal Strijkovskio aprašymą

8 pav. Akmenyje iškaltos urnos ovalaus įdubimo pavidalo dugnas; į urną būdavo supilami numirėlių sudegintų kūnų likučiai

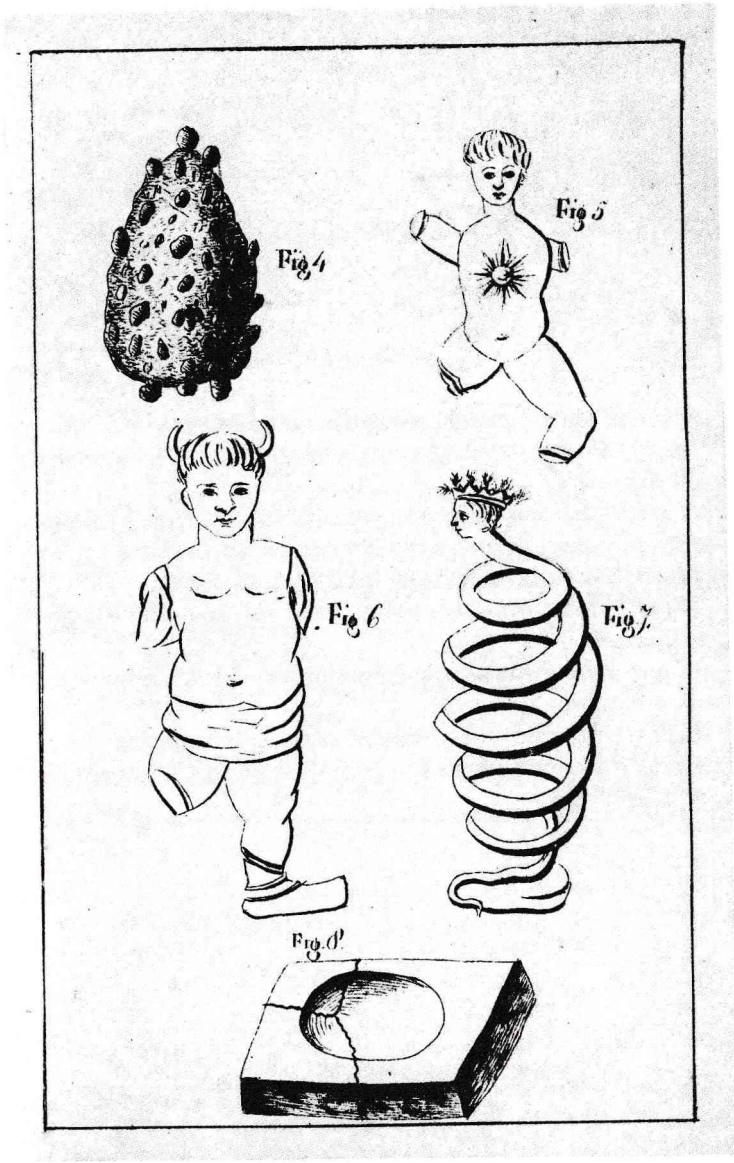

III lentelė

9 pav. Sidabrinis pinigas su užrašu biarmiškomis raidėmis

10 pav. Sidabrinis pinigas su Lietuvos kunigaikščio atvaizdu ir užrašu runomis

11 pav. Sidabrinis pinigas su neišaiškintu atvaizdu ir užrašais

12 pav. Sidabrinis pinigas su lietuviškais atvaizdais

13 pav. Sidabrinė moneta su tokiais pat piešiniais

14 pav. Imperatoriaus Antonino Pamaldžiojo romėniškas sidabrinis pinigas

15 pav. Žemaitiškas pinigas, perpieštas iš rankraštinės J. F. R. kronikos piešinių

16 pav. Nežinomų laikų lietuviškas sidabrinis pinigas

17 pav. Auksinis pinigas su užrašu biarmiškais rašmenimis, rastas bene Švėkšnoje

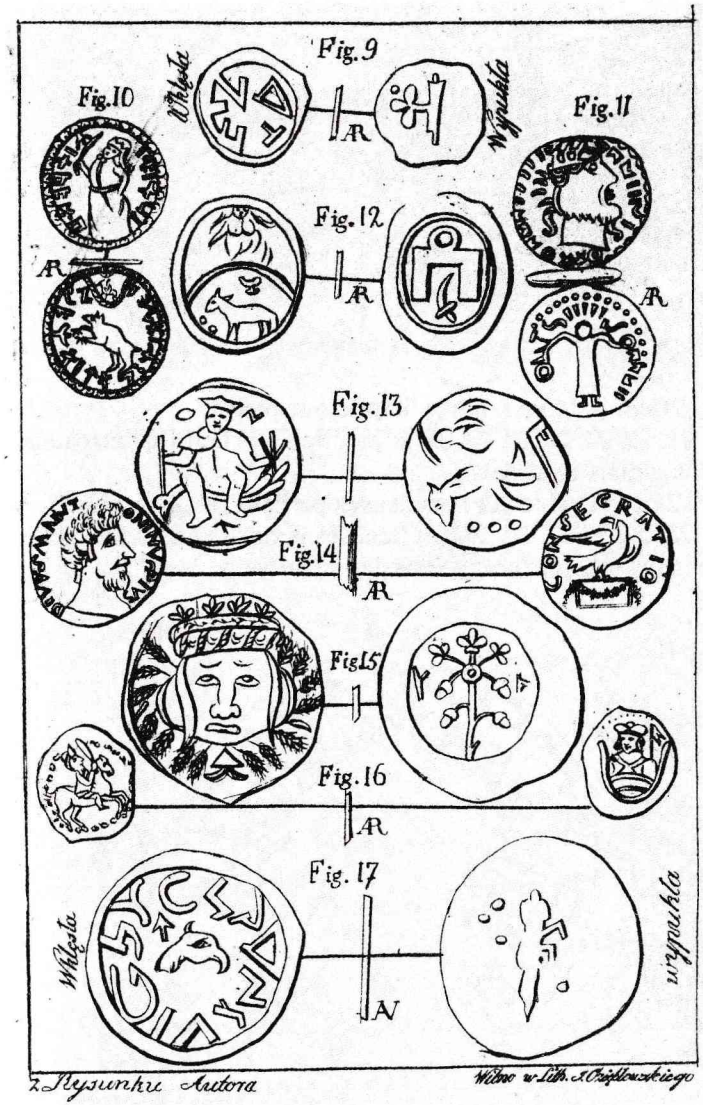

IV lentelė

18 pav. Aštuoni senovės lietuvių antspaudai

19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 pav. Senovės lietuvių antspaudai su mitologiniais atvaizdais

27 pav. XVII ar XVI amžiaus popieriaus vandenženklis

28, 29, 30, 31, 32, 33 pav. Senovės lietuvių antspaudai, verti dėmesio dėl jų retos formos ir tikslaus išraižymo

V lentelė

34 pav. Akmeninis kirvukas, rastas senoviniame kape

35 pav. Hieroglifas – amžinojo gyvenimo simbolis, rastas ant pagonybės laikų antkapinio akmens

36 pav. Ašarinė, arba stiklinis buteliukas ašaroms, išverktoms laidojant

37 pav. Dykumoje rasto Mozės žalčio pavaizdavimas

38 pav. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Mindaugo antkapinis užrašas iš J. F. R. rankraštinės kronikos piešinių

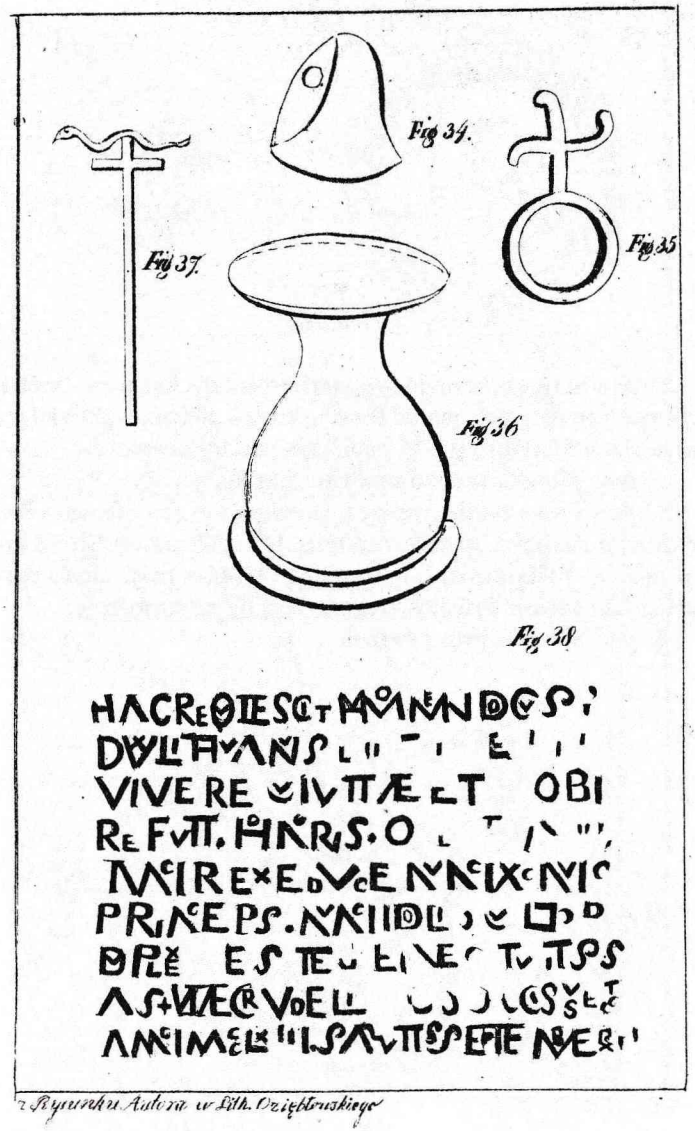

VI lentelė

39 pav. Senovės lietuvių tautinis herbas: dvi karūnos – mėlyna ir geltona, pirmoji – geltoname fone, antroji – mėlyname. Todėl ir skydas horizontaliai turėtų būti padalytas į du tokius plotus.

40 pav. Vilniaus miesto senovinis herbas

41 pav. Prūsų tautinė vėliava, vaizduojanti tris dievus – Poklių, Perkūną ir Atrimpą, užrašas runomis. Iš J. F. R. rankraštinės kronikos piešinio. Tikriausiai tai senovinis vertimas originalaus užrašo, buvusio dingusioje Prūsijos vyskupo Kristijono kronikoje.

42 pav. Senovės prūsų herbas

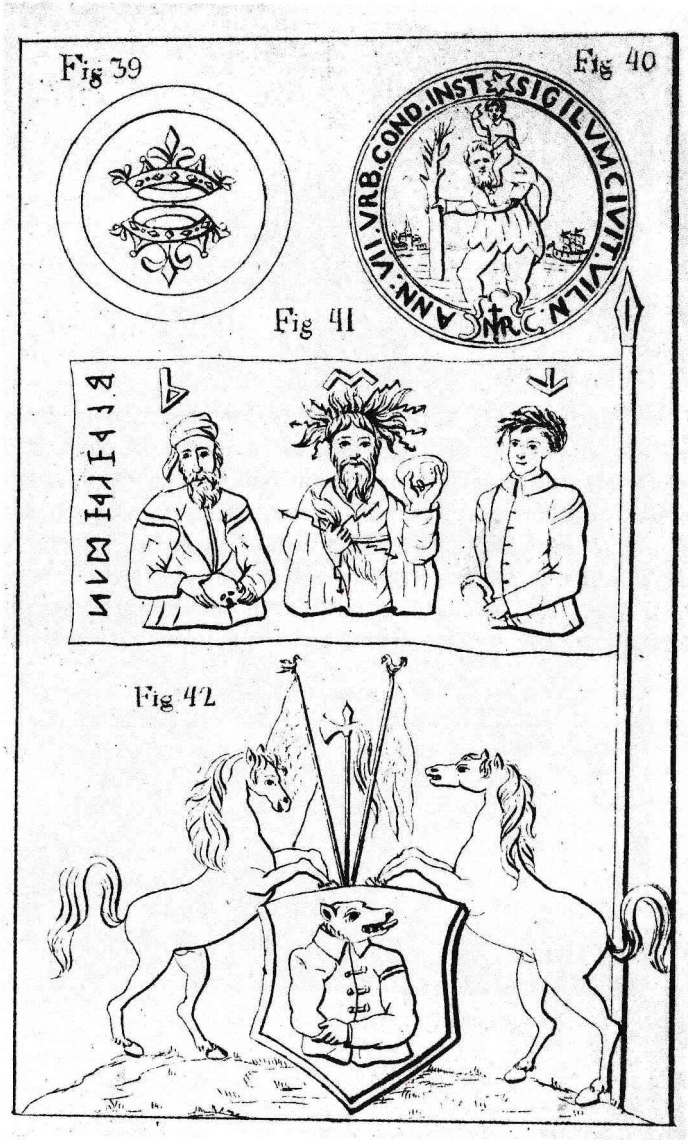

VII lentelė

Vaizduoja šventą Romovės miestą, buvusį Prūsijoje, Prūsos ir Bysleidos upių santakoje. Aptvare, kurį supa namai, pastatyti šventovės tarnams ir pačiam vyriausiajam žyniui, auga žiemą vasarą žaliuojantis ąžuolas, prie kurio nišose stovi dievų stabai, o prieš juos – aukų deginimo aukuras su nuolat degančia ugnimi. Visa tai juosia šešiakampė mūro siena. Aptvaro viduje matyti 12 ąžuolinių malkų krūvų kiekvienam mėnesiui ugniai kūrenti. Vieni vartai išeina į miestą. Tolumoje ant kalno pilis – šventą vietą saugančios sargybos būstas.

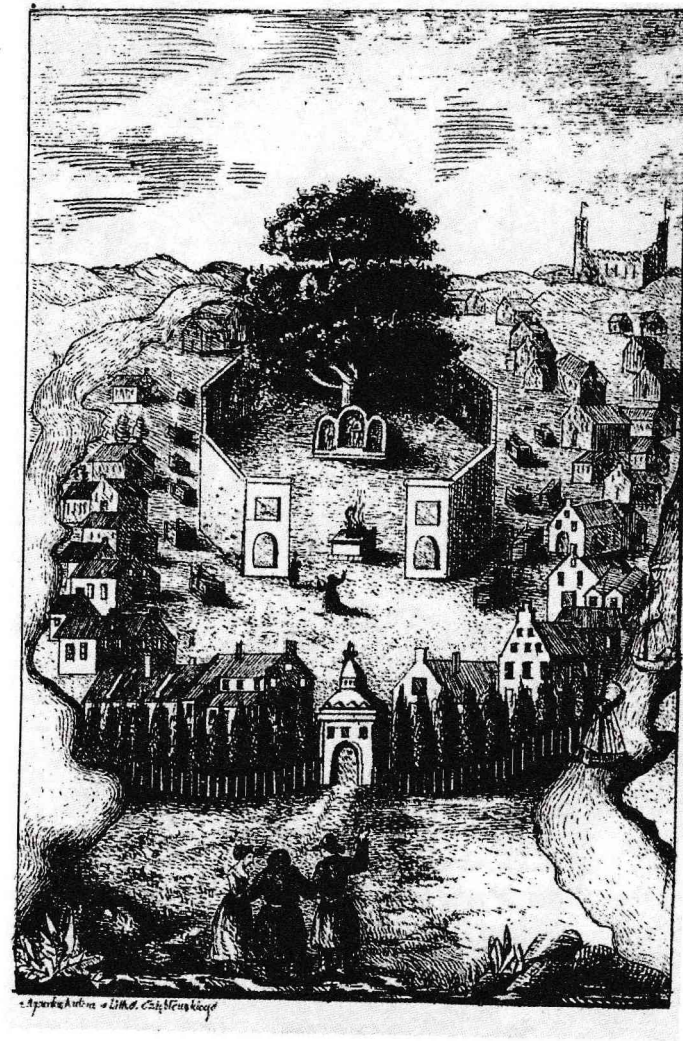

16. 93

VIII lentelė

Senovinis šeimyninis milžinkapis Prūsijoje

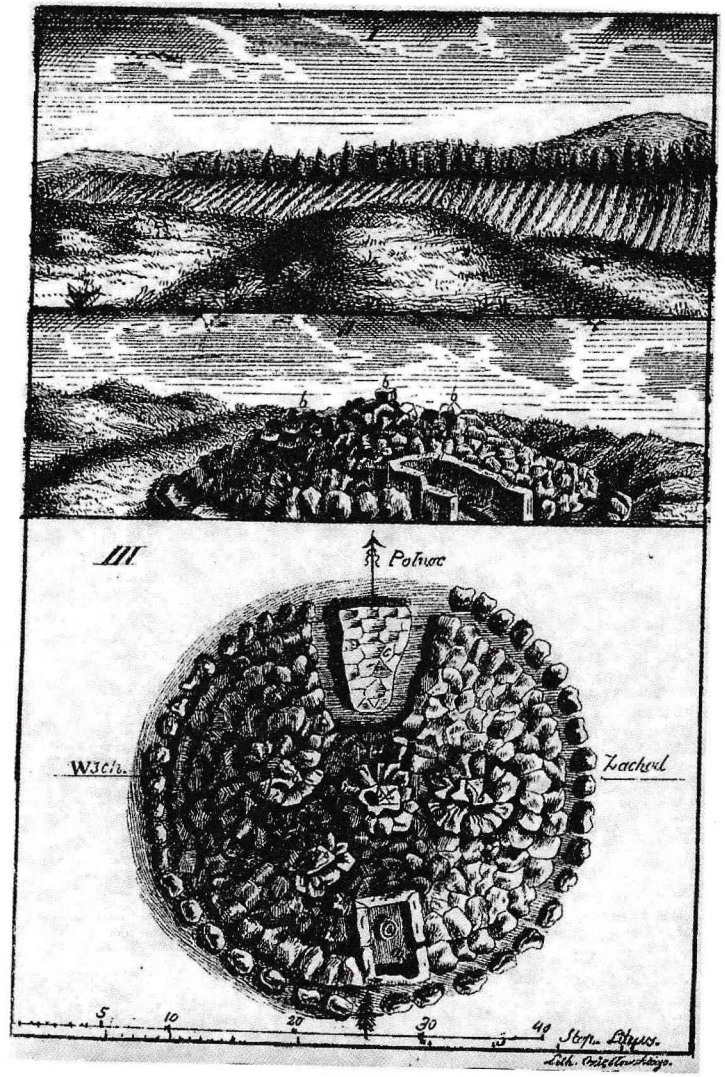

IX lentelė

Biarmių abėcėlė

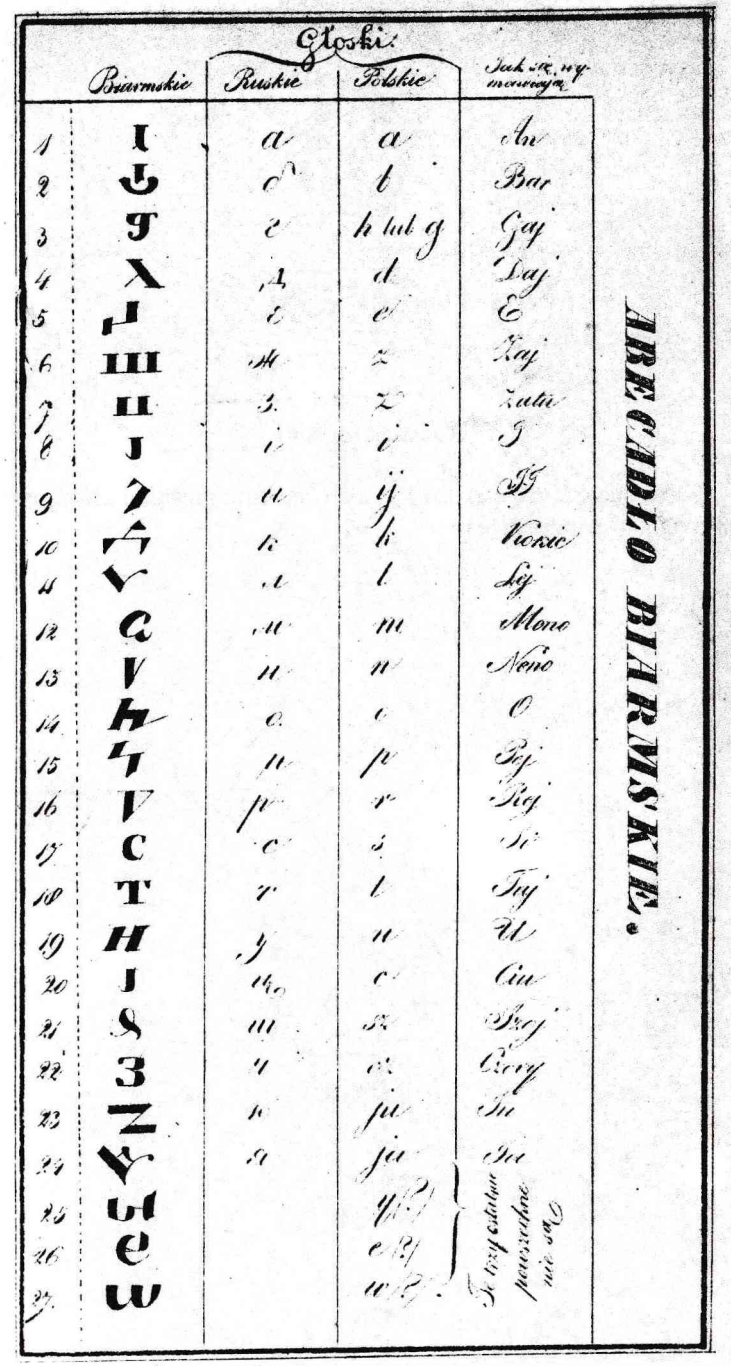

X lentelė (a, b, c)

Karo dievo Kovo stabas (Teodoro Narbuto piešiniai „Naujosios mitologijos“ rankraštyje)

(a) iš priekio

(b) iš nugaros

(c) iš šono

PAAIŠKINIMAI

P. 78*– Epigrafas, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (MAB RS. – F. 17. – B. 244/1. Įklija parankiniame LTI I tomo egzemplioriuje (toliau – PEĮ). – L. 7). Tai ištraukia iš Ignoto Krasickio „Osiano giesmių". I. Krasickis buvo vienas mylimiausių T. Narbuto poetų. Jo darbų rinktinė (Dzieła Krasickiego. Dziesięć tomów w jednym. – Paryż, Genewa, 1830) puošė T. Narbuto Šaurų dvaro biblioteką ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach // MAB RS. – F. 18. – B. 185. – L. 21. – Nr. 451).

Čia ir toliau eiliuotus rankraštinių papildymų tekstus į lietuvių kalbą vertė Regina Koženiauskienė.

P. 85* – Tekstas, kuriuo autorius papildė įžanginę dalį, rengdamas antrąjį leidimą (parankinis LTI I tomo egzempliorius (toliau – PE). – L. 15).

P. 87* – Epigrafas, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 17). Eilių autoriaus nustatyti nepavyko, bet galima daryti prielaidą, kad juo galėjo būti ir pats T. Narbutas.

P. 88* – Epigrafas, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat). Tai ištrauka iš Homero poemos „Iliada" (Keturioliktoji giesmė: Dzeuso apgavimas). Tai galėtų būti ir paties T. Narbuto vertimas į lenkų kalbą, nes tuo metu buvo paplitęs Pranciškaus Dmochovskio „Iliados" variantas (Dzieła Homera. – Tom drugi: Iliada. Przez *Franciszka Dmochowskiego*. – Warszawa, 1805).

Pastarojoje interpretacijoje šios Homero eilutės skambėjo taip: *Niechaj kto zbawiennieysze da zdanie w tę chwilę, / Czy jest młody, czy stary, ia się wraz przychylę* (s. 181). Lietuviškas vertimas pateiktas remiantis 1962 metų „Iliados" leidimu (p. 290).

P. 89* – Pirmuosius tris LTI tomus T. Narbutas pavadino „Lietuvių tautos senovės istorija" *(Dzieje starożytne narodu Litewskiego)*, kitus šešis – „Lietuvių tautos istorija" *(Dzieje narodu Litiewskiego)*. Verčiant LTI į lietuvių kalbą buvo nuspręsta leidinį pavadinti bendru istoriografijoje įprastu vardu, t.y. „Lietuvių tautos istorija".

P. 91* – Tai garsaus vokiečių mokslininko ir rašytojo Gotchardo Frydricho Stenderio (1714–1796) veikalas (Neue vollständige lettische Grammatik. – 1756). Jis buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 18. – Nr. 259).

P. 93* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 21). Motiejaus Pretorijaus (1635–1707) veikalas (*Praetorius Matthaeus*. Orbis Gothicus. – Oliva, 1688) buvo istoriko Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 17. – Nr. 247).

P. 94* – Tai Nikolajaus Karamzino (1766–1826) „Rusijos valstybės istorijos" VIII tomas (История государства Российского. Изд. второе, исправленное. Прибавления к разным томам сей истории. – Т. VIII. – Санкт-Петербург, 1819. – С. 129).

P. 95* – Turimas omenyje Edvardo Mėjerio (Meier, Meyer, 1796–1855) – klasikinės literatūros specialisto, Halės univesitete dėsčiusio mitologiją, veikalas.

P. 96* – Būtent šis, antrasis, Konstantino Sirvydo žodyno leidimas buvo asmeninėje T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 14. – Nr. 151).

P. 96** – Francua Žozefo Noelio (1751–1841), prancūzų politinio veikėjo ir mokslininko, veikalas (*Noel Francois Joseph.* Dictionnaire de la fable: Ou mythologie grecque, latine, egyptienne, celtique, persane, syriaque e. a. – Paris, 1803. – T. I–II) buvo istoriko Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 17. – Nr. 239–240).

P. 97* – Ksavero Bogušo (1746–1820) studija (O początkach narodu i języka Litewskiego. Rozprawa przez *Xawiera Bohusza* Imperyałnego Wileńskiego Uniwersytetu Członka Honorowego napisana, a na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa Warszawskiego Roku 1806 d. 12 Grudnia czytana, teraz zaś, to iest 1808 Roku wydrukowana w Warszawie w Drukarni *Gazety Warszawskiey*) buvo labai dažnai cituojama T. Narbuto darbuose. Ji buvo ir istoriko bibliotekoje [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 15. – Nr. 175).

P. 98* – Turimas omenyje istoriko, pijoro Dominyko Gabrieliaus Šybinskio (1723–1799) veikalas (*Szybiński D. G.* Słownik mytologiczny, czyli historya bogów bajeczna przez abecadło rozporządzona. – Warszawa, 1784). Jis buvo T. Narbuto Šaurų dvaro

bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 15. – Nr. 179).

P. 98** – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 25).

P. 100* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui, vietoje: „Szwajstix" (PE. – L. 28).

P. 101* – Plinijus Vyresnysis, Gajus Plinijus Sekundas Vyresnysis (Caius Plinius Secundus (Maior), 23–79 m. e. m.) – romėnų rašytojas, mokslininkas. Svarbiausias veikalas – trisdešimt septynios „Gamtos istorijos" knygos (Historiae naturalis. – Libri XXXVII. – T. I-IV. – Parisiis, 1779). Jose yra daug astronomijos, geografijos, etnografijos, mineralogijos žinių. Plinijaus surinktus faktus panaudojo Tacitas. Plinijaus veikalas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 15. – Nr. 191–193).

P. 101** – Išnašoje yra tam tikrų istoriko biografiją liečiančių momentų. 1808–1809 metais T. Narbutas, kaip Rusijos armijos karininkas, dalyvavo vadinamajame Suomijos kare ir aplankė ne vieną Skandinavijos vietovę. Susitikimas su tuo metu Revelyje (Taline) gyvenusiu garsiu vokiečių literatu, Rusijos imperatoriaus dvariškiu Augustu Frideriku Kocebiu (Kotzebue, 1761–1819) galėjo tapti vienu iš ryškiausių to meto epizodų. Kaip tik tuomet, jeigu tikėsime T. Narbutu, A. F. Kocebiu jį ir supažindino su žymaus viduramžių filologo, teologo ir bažnyčios veikėjo Petro d'Ailly (Petrus ab Alliaco, 1350–1429) rankraščiu.

P. 103* – Turimas omenyje Kristofoto Hartknocho (1644–1687), Prūsijos istoriko, vienu metu Vilniaus evangelikų mokyklos rektoriaus, veikalas „Senoji ir Naujoji Prūsija“ (*Hartknoch Christophorus*. Alt- und Neues Preussen oder Preusischer Historien zwey Theile. – Frankfurt–Leipzig, 1684). Veikalas buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 11. – Nr. 3).

P. 104* – Sakinys ir išnaša, kuriais T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 36). L. A. Jucevičius rašė: „Klysta kronikininkai, o su jais ir mūsų istorikas Teodoras Narbutas savo veikale, vardu *Dzieje starożytne narodu Litewskiego*, klaidingai teigia, kad jūrų dievas Atrimpas buvęs vaizduojamas žalčiu, spirališkai susivijusiu, kurio stabas kitados stovėjęs Romnovės šventykloje, kairėje Perkūno pusėje <...> Apie dievą Atrimpą, dirbdamas savo tiriamuosius darbus, nieko sužinoti negalėjau. Baltijos pajūrio gyventojai mini gana dažnai kažkokią būtybę, vardu *Dzivsvits*, kurią jie laiko jūreivių globėju ir jūrų dievu“ (*Jucevičius L. A.* Lietuvių liaudies priežodžiai // *Jucevičius L. A.* Raštai. – V., 1959. – P. 527–528). 1840 metais Vilniuje išleistas L. A. Jucevičiaus rinkinys buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 14. – Nr. 133).

P. 105* – Tekstas, kuriuo autorius papildė pastraipą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 36).

P. 105** – Sakinys ir išnaša, kuriais autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat.).

P. 105*** – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui, vietoje žodžio: „*Gardeoldiis*“ (PE. – L. 32).

P. 110* – Autorius, rengdamas antrąjį leidimą šioje paragrafo vietoje atsisakė sakinių: „Kai vokiečiai plėšikai be jokios priežasties ginklu užpuolė taikingus ir vaišingus prūsus, grobė jų turtą, niokojo laukus, daržus, naikino namus, prūsai bėgo ieškoti prieglobsčio pas savo dievą, manydami, kad jis įsižeidęs ir iš kerštо atsiuntęs tuos plėšikus. Tad maldavo jo nubausti ir padėti, o kariauninkų narsumą skatino tokiais žodžiais savo vėliavose: *Dew Korg supyx spustitiais ystuk ssus*, tai yra: „Dieve Kurkai, būk rūstus tiems naikintojams, daryk jiems bloga“ (*Thunmann.* Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker. – S. 255) (*Kiedy rozbojnicy niemieccy, bez żadnego powodu, spokojnych i gościnnych napadli Prussów zbrojną ręką, zabierając mienie ich, pustosząc pola, ogrody, burząc domówstwa, udawali się wtedy oni z ucieczką do boga swego, którego przez ten napad za abrażonego uważali; jakoby on przez zemstę tych łupieżców nasyłał. Błagali więc go, wzywając jego pomsty i pomocy, a chcąc obudzić waleczność w swoich wojownikach, wezwanie to na chorągwiach swoich wojennych tak wyrażali: – Dew Korg supyx spustitiais ystuk ssus. To jest: Boże Kurko! bądź gniewny na tych spustoszycielów, czyń im zło (Thunmann. Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker.* str. 235) (PE. – L. 31–32).

P. 112* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 38).

P. 114* – Išnaša (orig.: *Pan Adam Borowski*), kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 37).

P. 116* – Autorius turėjo omenyje Aleksandro Gvaninio (Gvanjinio, Gvagninio, 1538–1614) „Europos Sarmatijos aprašymą" (*Gwagnini Alexander.* Sarmatiae Europe descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam et Maschoviae, Tartariaeque partem complectitur. – Cracoviae, 1578). Istorikas naudojo lenkišką veikalo variantą, išleistą 1611 metais Krokuvoje (Kronika Sarmacyi europejskiej). Ši kronika buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 12. – Nr. 18).

P. 117* – Turimas omenyje veikalas: *Russow Balthasar.* Chronica der Provintz Lyfflandische. – Barth, 1584.

P. 118* – Čia cituojamas Liudviko Gedimino Rėzos (1776–1840) užrašytos lietuvių liaudies dainos „Kopininkai" fragmentas (Dainos oder Litthauische Volkslieder. Gesammelt, uebersetzt und herausgegeben von *Prof. Rhesa* in Koenigsberg, 1825). T. Narbutui, kaip ir S. Daukantui, buvo gerai žinomas šis dainų rinkinys; tai vienas iš labiausiai „Mitologijoje" naudojamų šaltinių. Istorikas pateikia beveik kiekvienos dainos originalą ir vertimą į lenkų kalbą. Pastaroji aplinkybė yra itin įdomi. Svarbiausi L. G. Rėzos „Dainų" vertimai į lenkų kalbą atsirado tik po 1844 metų, tuo tarpu T. Narbutas juos paskelbė jau šiame, pirmame „Lietuvių tautos istorijos" tome, tai yra 1835 metais. Vienintelis anks-

tesnis L. G. Rėzos dainų vertimas į lenkų kalbą žinomas 1829 metais (O śpiewach narodowych Litewskich przez *L. G. Rhezę* zebranych, o przez *Fr. Lad. Celakowskiego* na język czeski przełożonych, i w Pradze r. 1827 wydanych // Czasopismo naukowy księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich. – Rok wtóry, 1829.– Zeszyt pierwszy. – Lwów, 1829). Ten buvo paskelbtos aštuonios L. G. Rėzos rinkinio dainos. Jų vertėjas – Krokuvos mokslo draugijos narys A. J. Rošciševskis (Rościszewski, 1774–1843). Nė viena iš jo verstų dainų nebuvo panaudota T. Narbuto „Mitologijoje". Vadinasi, galima teigti, kad T. Narbutas buvo vienas pirmųjų L. G. Rėzos dainų vertėjų į lenkų kalbą. Suprantama, negalima atmesti ir tos aplinkybės, kad tai galėjo būti ir koks nors istoriko pagalbininkas, panorėjęs likti anonimišku.

T. Narbuto pateiktas dainos fragmento lenkiškas vertimas skambėjo taip:

Lajma woła, Lajma krzyczy,
Biegając bosa po wzgórzu...

Šiame leidime spausdinamas lietuviškas dainos fragmentas buvo patikslintas remiantis leidiniu: *Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. – V., 1958. – P. 273, 275.

P. 121* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 55). Šios dainos vertimą į lenkų kalbą istorikas gavo iš savo korespondento archeologo, kolekcininko Tado Volianskio (Wolański). 1844 metų sausio mėnesio laiške Volianskis rašė istorikui: „<...> siunčiu Tamstai dainą, kurią išverčiau kadais, prieš daugel metų, į lenkų kalbą. Tai nebus Tamstai nemalonu, nes tas, kuris savo širdyje ištikimai, kaip len-

kas ir lietuvis, saugo tėvynės meilę ir jos ankstesnių laikų prisiminimą, tai jam ir tokia smulkmena yra geistina“ (Bidgoščius. 1844. I. 17(29). T. Volianskis T. Narbutui // *Tadeusz Wolański*. Listy o starożytnościach Sławiańskich. – Zbiór pierwszy. – Gniezno, 1845. – S. 20). T. Volianskio vertimo tikslumą puikiai iliustruoja greta dedamas lietuviškas originalas (*Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. – P. 273, 275).

P. 122* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 55). Informacija paimta iš jau minėto T. Volianskio laiško T. Narbutui (p. 19).

P. 125* – T. Narbutas, rengdamas antrąjį LTI leidimą, atsisakė paskutiniojo šio paragrafo sakinio: „Taigi tarp žmonių buvo paplitę tokie kreipiniai į Apoloną ir Vestą arba į Santvarą ir Praurimę“ (*Były to więc popularne wezwania Apollina i Westy, czyli Sotwara i Praurimy*) (PE. – L. 46).

P. 127* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Gonię się, gonię za tobą Pilwite!
I po lądach i po morzu;
Nie mam wprawdzie pysznych łodzi,
Ani skrzydeł mi nie dano:
Za blaskiem się twoiem uganiam.

Kto ma twą, o Pilwite!
Łaskę drogą dla człowieka,
Ma złota, gdyby kamieni,
Ma pełną żyta stodołę,
Ma sławę u całego świata.

P. 127** – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 55).

P. 128* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *sama zaś była matką swobody, wolności, miłośnej poezyi*), vietoje: „o pati buvo laisvės, meilės, malonumų, gaślumo, palaidos poezijos motina“ (*sama zaś była matką swobody, miłości, roskoszy, lubieżności, rozwiązłej poezyi*) (PE. – L. 48).

P. 132* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „žiūrėk 13-ąjį piešinį“ (ten pat. – L. 50).

P. 133* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Daj nam kwiatow, daj Grubite!
Aby spleść piękne wianeczki;
Daj nam święte dary twoje
Co lubią ranne ogrody,
Wróżki dobrego szczęścia;
By młoda zaszlubienica ozdobiła włosy swoje.

P. 135* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 55). Minėtas Kauno gimnazijos prefekto Simono Laurinavičiaus (Lawrinowicz) laiškas saugomas MAB RS (1835. XII. 14(26). S. Laurinavičius M. Kosakovskiui? // F. 18. – B. 185. – L. 54–55). Laiško turinys bylotų, kad jis buvo rašytas ne tiesiogiai T. Narbutui, bet jam persiųstas. Nors, kaip galima spręsti iš kito autografo, istorikas su Kauno prefektu susirašinėjo asmeniškai (*Narbutt T.* Nowe odkrycie w przedmiocie starożytności Litewskich // Ten pat. – F. 9. – B. 1847. – L. 1–4 (1854. VI. 6(18). Jame

T. Narbutas mini tą pačią deivės Mildos stabo atradimo Kaune, „toje lietuviškoje Kiterėje“, istoriją. Kalba ir apie S. Laurinavičių, „kuris mirė sulaukęs beveik devyniasdešimties metų, beveik prieš devynerius metus“ (ten pat. – L. 2). Rankraštyje istorikas aprašo ir kitą deivės Mildos statulėlę, kuri buvo rasta Vilniuje ir kuri buvo Adomo Honorijaus Kirkoro nuosavybė (ten pat. – L. 2–3). Minėtą deivės Mildos stabą T. Narbutas aprašo ir autografe, saugomame Vilniaus universiteto bibliotekoje (*Narbutt T.* Opisanie wizerunków bogów i ludzi historycznie pamiętnych w Muzeum Wileńskim znajdujących się // Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyrius (toliau – VUB RS. – F. 9. – B. 2012. – L. 8).

P. 138* – Žodis (orig.: *barona*), kurį autorius įterpė į sakinį, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 66).

P. 141* – Turimi omenyje Joachimo Lelevelio (1786–1861) tyrinėjimai istorinės geografijos srityje. T. Narbuto biblioteką puošė gausus istoriko veikalų rinkinys.

P. 143* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 65–66). Padavimą apie septynias deives istorikas paėmė iš L. A. Jucevičiaus monografijos „Lietuva“ (Litwa pod względem starożytnych zabytków, obyczajów i zwyczajów skreślona przez *Ludwika z Pokiewia.* – Wilno, 1846). Šio L. A. Jucevičiaus veikalo ištraukomis T. Narbutas papildė ne vieną savo „Istorijos“ puslapį. Knyga buvo asmeninėje istoriko bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 20. – Nr. 440). Tą patį padavimą atpasa-

kojo ir S. Daukantas „Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“, kuris taip pat buvo T. Narbuto rinkinyje (ten pat. – L. 23).

P. 144* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „*Upine*“ (PE. – L. 61).

P. 153* – Paragrafas, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 75). Istorikas šį papildymą padarė remdamasis L. A. Jucevičiaus monografija „Žemaičių žemės prisiminimai“ (*Jucewicz L. A.* Wspomnienia Żmudzi. – Wilno, 1842).

P. 155* – Autorius, rengdamas antrąjį leidimą, nutarė nenurodyti čia minimo didiko vardo, tai yra „Vidmantas“ (*Widymund*) (PE. – L. 69).

P. 155** – Tai Ignoto Danilavičiaus (1787–1843) darbas, kuriame buvo paskelbtas pluoštas Lietuvos metraščių (*Daniłowicz I.* Latopisiec Litwy i kronika Ruska. – Wilno, 1827). Minėtas I. Danilavičiaus rinkinys, davęs pradžią Lietuvos metraščių publikavimui, buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 13. – Nr. 85).

P. 157* – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą (orig.: *Stara Połąga leżała u podnożu wzgórza zwanego Hollenderski Kapelusz*), vietoje: „Tuo įtikina lietuviškas pavadinimas, reiškiąs „Prie – Uosto“ (*Nad – Portem*). Jūrų uostas grynai lietuviškai vadinasi Langas Marių, anga, pro kurią galima leistis į jūrą“ (*Ponieważ znaczenie Litewskiego namianowania o tem przekonywa: które znaczy: Nad Portem.*

Port morski w Litewskiej czystej mowie nazywa się „Langas mariu", okno morza, otwór, przez który można puścić się na morze) (PE. – L. 70–71).

P. 157** – Turimas omenyje Tado Čackio (1765–1813) darbas (*Czacki T.* O Litewskich i Polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszem statucie dla Litwy 1529 roku wydanem. T. I–II. – Warszawa, 1800–1801). Jis buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 14. – Nr. 118–119).

P. 157*** – *Święcki T.* Opis starożytnej Polski. – Warszawa, 1828. Būtent šis veikalo leidimas buvo T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 14. – Nr. 146–147).

P. 159* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas šios dainos vertimas buvo toks:

Lieciał Kaunis zdałeka,
Gdzie wieczne lato panuje.
To karlątko mnie powiedziało,
Że mój tam kochanek wojuje;
Na siwym koniu przyjedzie,
Z wielką zdobyczą drogich skarbów.
O wróc się, mały bożku,
Wezmij, go na swoje skrzydła,
Przynies mi go tylko zdrowego;
Nie chcę ja drogich klejnotów,
Dość mi jego uściskania.

P. 161* – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 75). T. Narbutas Šau-

rų dvaro bibliotekoje saugojo visą „Dziennik Wileński“ komplektą ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 19. – Nr. 322–389), kurį jam pavyko surinkti Vilniaus kolekcininkams padedant. Šį kartą istorikas turėjo omenyje straipsnį: Podróż Hrabiego Jana Potockiego do Astrachanu i okolic przyleglych, w roku 1797 // Dziennik Wileński. – 1828. – T. V. – S. 222–240; 284–304. Tado Bulgarino (1789–1859) veikalas (Россия в историческом, статистическом, географическом и литературном отношениях. Ручная книга для русских всех сословий, *Фадея Булгарина*. – Санкт-Петербург, 1837. – Ч. I–II) buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 13. – Nr. 91–94). Istoriko archyve buvo saugomas ir T. Bulgarino laiškas, rašytas T. Narbutui po LTI pirmo tomo pasirodymo (Dorpatas. 1836. I. 9(21). T. Bulgarinas T. Narbutui // MAB RS. – F. 18. – B. 185. – L. 27).

P. 162* – Be abejonės, data nurodyta klaidingai. Galbūt: „1807 metais“?

P. 163* – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 176). Jėzuitų istoriko Stanislovo Rostovskio (1711–1784) veikalas (Litvanicarum Societatis Iesu historiarum provincialium. Auct. *Stanislao Rostowski* ex eadem societate et provincia sacerdote. – Vilna, 1768) buvo T. Narbuto Šaurų bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 17. – Nr. 248).

P. 167* – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 85).

P. 170* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui, vietoje: „Derintojas“ (*Derfint*) (PE. – L. 81).

P. 173* – Tai žymaus lenkų poeto ir istoriko Adomo Stanislovo Naruševičiaus (1733–1796) veikalas (*Naruszewicz A.* Historya narodu Polskiego, od początku chrześciaństwa. – T. I–VII. – Warszawa, 1803–1804). Kaip byloja T. Narbuto bibliotekos knygų sąrašas, istorikas turėjo ir kitą, 1824 metų, leidimą ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 12. – Nr. 67–73).

P. 178* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „*Succubos et Incubos*“ (PE. – L. 88).

P. 178** – Cituojamas veikalas: *Schütz Caspar*. Rerum Prussicarum historia. – Gedani, 1769.

P. 180* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 95).

P. 183* – Turima omenyje Olafo Monsono (1490–1558) „Šiaurės tautų istorija“ (*Olaus Magnus*. Gentium septentrionalium historiae. – 1652 // [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 16. – Nr. 216).

P. 185* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 94). *Савельев П. С.* Странствование Арабского патриарха Макария из Алеппо в Москву, при царе Алексее Михайловиче, из записок его архидиакона // Библиотека для чтения. – Санкт-Петербург, 1836. – Т. XV. – Ч. III. – С. 1–23; 60–112 (Nikono pokalbis su samojedais: p. 94–96). Straipsnyje samojedų tautos vadinamos

lobanais (anot arkidjakono Povilo, tai rusiškasis šių Šiaurės tautų pavadinimas).

P. 186* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: *„Menes“* (PE. – L. 93).

P. 187* – T. Narbutas vartojo tiek žodį „Dainos“, tiek „Dainės“. Tačiau rengdamas antrąjį LTI leidimą, istorikas „Dainas“ beveik visur keitė į „Daines“ (PE. – L. 96 ir kitur). Galima spėti, kad nemažos įtakos tam turėjo ir S. Daukanto istorikui atsiųstos „Dainės žemaičių“ (Peterburgas. 1846. VI. 24 (VII. 6). S. Daukantas. T. Narbutui // *Simonas Daukantas.* Raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. – V., 1996. – P. 571).

P. 188* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Xiężyc pojął Słonce.
To była pierwsza wiosna.
Słoneczko wstawało rano,
A Xiężyc skrył się w dali.

Xiężyc samotnie chodził,
Zakochał się w Jutrzeńce.
Za co się rozgniewał Perkun,
Rozdwoil go mieczem.

Na coś Słońce opuścił?
Na coś się w Jutrzence rozmiłował?
Dla czegoś jeden po nocy chodził?

Čia cituojamos dainos „Mėnesio svodba“ lietuviškas originalas buvo patikslintas remiantis leidiniu: *Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. – P. 92–93.

P. 190* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Jutrzenka obchodziła wesele:
Perkun wyjechał przez bramę
I roztrzaskał zielony dąb.

Krwią wyprysłą z dębu
Opryśnięta została moja suknia.
I wianek mój opryśnięty.

Płakała córka słońca,
Przez trzy lata zbierała liście,
Powiędłe liście zbierała!

Gdzież ja, miła mamo,
Mam wymyć sukienkę?
Gdzie tę krew omyć?

Idź kochana córko,
Idź do jeziorka,
Do którego dziewięć rzek wpada.

Gdzie ja, miła mamo,
Będę suknię suszyć?
Gdzie rozwiesić do suzenia na wietrze?

O córko w ogródku,
Gdzie dziewięć róż kwitnie.

Gdzieś ja, miła mamo,
Wdzieję sukienkę?
I białą wymytą suknię mam nosić?

O córko, w tym dniu,
Kiedy dziewięć słóncow zaświeci.

Čia cituojamos dainos „Aušrinė svodbą kėlė“ lietuviškas originalas buvo patikslintas remiantis leidiniu: *Rėza L.* Lietuvių liaudies dainos. – P. 220–222.

P. 192* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Wczora wieczór, wczora
Przepadła moja owca.
Ah któż mi pomoże szukać
Mojej jedynej owieczki.

Poszedłam do Jutrzeńki,
Jutrzeńka odpowiedziała:
Ja muszę Słońcu z rana
Ogień rozżarzać.

Poszedłam do gwiazdy wieczornej,
Gwiazda wieczorna rzekła:
Ja muszę w wieczór Słońcu
Łoże pościełać.

Poszedłem do Xiężyca,
Xiężyc odpowiedział:
Ja jestem przecięty mieczem,
Smutne jest moje oblicze.

Poszedłem do Słońca,
Słońce powiedziało:
Dziewięć dni będę szukać,
A dziesiątego nie będę zachodzić.

P. 193* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Gdzieś się podziały konie bozkie?
Synowie boży pojechali na nich.
Gdzież pojechali synowie boży?
Córek Słońca szukać.
Słońce samo odpowiedziało:
Małe są moje dzieci,
Małe ich i posągi.

P. 195* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė skyrių, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 104–105). Galima spėti, kad šio laiško autorius, tai yra Raseinių korespondentas, galėjo būti ir Simonas Stanevičius (1799–1848).

P. 199* – Turimas omenyje veikalas: *Helmoldus et Arnoldus*. Chronica Slavorum. – Lubecae, 1760.

P. 201* – Pirmajame LTI leidime T. Narbutas Jono Lasickio sudarytą dievybių sąrašą buvo pateikęs tokia eilės tvarka: Atlaibas, *Salaus, Šluotražis, Tiknis,* Biržulis, Siričius, Dvargantis, *Klamals* ir *Prigirditis*. Rengdamas antrąjį leidimą, autorius nutarė jį spausdinti abėcėlės tvarka (PE. – L. 141–143).

P. 202* – Jono Dlugošo (1415–1480) „Lenkijos istorijos" Leipcigo leidimas (*Dlugoss Joannes*. Historiae Polonicae. – T. I–II. – Lipsiae, 1711–1712) buvo istoriko Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 21. – Nr. 464).

P. 205* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 115). Pastarasis

veikalas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 18. – Nr. 255).

P. 208* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 115). Tikriausiai T. Narbutas šią informaciją paėmė iš keliautojo ir mokslininko barono Frideriko Aleksandro fon Humbolto (1769–1859) kelionių aprašymo (*Humboldt A. von* und *Bonplandt A.* Reise in die Aequinoctiol-Gegenden des neuen Continents in den Jahren 1799, 1800, 1801, 1802, 1803 und 1804. – T. I–VI. – Stuttgart-Tuubingen, 1815–1832).

P. 212* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 114). Visa ši medžiaga T. Narbuto buvo paimta iš jau ne kartą minėto L. A. Jucevičiaus veikalo „Lietuva“, dalies, pavadintos „Metamorfozės lietuvių mitologijoje“.

P. 212** – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 114).

P. 213* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *zachodu*), vietoje: „rytų“ (*wschodu*) (PE. – L. 112).

P. 215* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: *kochanie*), vietoje „džiaugsmas“ (radość) (ten pat. – P. 113).

P. 217* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 124).

P. 220* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 124). Tai

1836 metų balandžio 16 (!) dienos Simono Stanevičiaus laiškas T. Narbutui (Raseiniai. 1836. IV. 16(28). S. Stanevičius T. Narbutui // *Simonas Stanevičius*. Raštai. – V., 1967. – P. 417–423).

P. 220** – Turimas omenyje straipsnis: *Narbutt T.* Badanie starożytności Litewskich. Domniemanie o dawnych Litwinach //Tygodnik Wileński. – 1817. – T. III. – S. 273–282.

P. 226* – Sakinys ir išnaša, kuriais T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 124).

P. 227* – Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas spaudai antrąjį leidimą (ten pat).

P. 229* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 133).

P. 230* – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 134).

P. 230** – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 133).

P. 232* – Sakinys, kuriuo autorius papildė pastraipą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 128).

P. 232** – Tai geografo Konrado Malte-Bruno (1775–1826) veikalas (*Malte-Brun C.* Dictionnaire geographique universal. – Paris, 1831). Knyga buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 15. – Nr. 184).

P. 238* – Tikriausiai tai poetas bei teologas Tomas Treteris (1550–1610) ir jo veikalas: Vitae Episcoporum Po-

snaniensium per Joannem Longini seu Dlugossium conscriptae, nunc primum opera *Th. Treteri* cum earundem supplemento in lucem editae. – Brunsberga, 1604.

P. 238** – Turimi omenyje straipsniai: Portret na blaszce rytowany teologa Pomorskiego Jakóba Fabriciusza, zachowujący się w zbiorze zabytków starożytności Litewskich Pana Dyonizego Paszkiewicza. Tudzież, wzmianka o pracach i badaniach profesora Królewieckiego Pana Rhesa w przedmiocie starożytności Litewskich // Dziennik Wileński. – T. VI. – Rok 1817. – S. 502–506; Wyjątek z pszczólki w Baublu. Poezije w języku Litewskim zawierającej z godłem: *Sed tamen et parvae nonnulla est gratia musae* (Martialis) // Dziennik Warszawski. – 1829. – T. XV (Nr. 44). – S. 12–16.

P. 239* – *Hennenberger C.* Erklärung der Preussischen grösseren Landtafel oder Mappen. – Königsberg, 1595.

P. 239** – *Adamus* (*Bremensis*). Historia ecclesiastica... eiusdem auctoris libellus de situ Daniae // Scriptores rerum Germanicarum. – Francofurti, 1609. – P. 1-76.

P. 241* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 136).

P. 242* – Sakinys, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 144).

P. 242** – Turimas omenyje pranciškonų pamokslininko Antano Gžibovskio (XVIII amžiaus pirmoji pusė) darbas (*Grzybowski A.* Skarb nieoszacowany OO. Fran-

ciszkanów Litewskich, to jest ciała Franciszkanów męczenników pod ziemią zachowane. – Wilno, 1740). Ši knyga buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 15. – Nr. 188).

P. 242*** – Tai keliautojo, istoriko Jono Potockio (1761–1815) knyga, išleista J. Klaproto (Klaproth) jėgomis Paryžiuje.

P. 244* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 144).

P. 245* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas spaudai antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 144). Šią informaciją, kaip minima pačiame tekste, T. Narbutas gavo iš M. Kosakovskio, kurią savo ruožtu jam buvo suteikęs S. Laurinavičius (Kaunas? 1835. XII. 14(26). S. Laurinavičius M. Kosakovskiui? //MAB RS. – F. 18. – B. 185. – L. 54).

P. 246* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 26). Tai ištrauka iš jau minėto T. Volianskio laiško T. Narbutui (p. 17).

P. 246** – T. Narbutas, rengdamas antrąjį leidimą, išnašą patikslino: šioje vietoje buvo išbraukti žodžiai „bene [istoriko] brolio“ (*podobno brata*) (PE. – P. 141). Tai rodo, kad T. Narbutas tuo metu, kai buvo daroma ši pataisa, jau neabejojo, kad Lietuvos bajorų herbyno autorius buvo pats A. Vijūkas–Kojalavičius. Dar daugiau, tuo metu, kai buvo tikslinama ši pataisa, jis jau buvo puikaus šio „Herbyno“ nuorašo, padaryto paties S. Daukanto ranka, savininkas. Išnašoje minimas Porickas – miestelis ir dvaras Vo-

luinėje, nuo 1694 metų priklausęs Čackių šeimai. Ilgą laiką Poricke gyveno ir Tadas Čackis (1765–1813) – istorikas, visuomenės veikėjas, švietėjas. Porickas garsėjo didžiule biblioteka, kurios dalį po T. Čackio mirties nupirko Čartoriskių šeima ir pergabeno į Pulavus.

P. 249* – Tai veikalas: *Spanheim E.* Dissertationes de usu et praestantia numismatum aliquorum. – Romae, 1664.

P. 249** – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 36). Turimas omenyje minėtas T. Volianskio laiškas (p. 12).

P. 250* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 26). Tekste minimi faktai paimti iš minėto T. Volianskio laiško (p. 12).

P. 251* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *kramnik*), vietoje: „auksakalys“ (*złotnik*) (PE. – P. 143).

P. 252* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: *lewo*), vietoje: „dešinę“ *(prawo)* (ten pat. – P. 146).

P. 253* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 155; PE. – L. 332). Monetų piešiniai, atlikti paties T. Narbuto ranka, taip pat įdėti į šį tomą.

P. 255* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 154–155). Vadinamosios „Naujosios mitologijos“ rankraštis suteikia galimybę patikslinti minėtos monetos istoriją.

Pasirodo, kad T. Bulgarinas (1789–1859) ją iš tikrųjų buvo pasiuntęs garsiam Vilniaus literatui, redaktoriui, leidėjui (žinoma, ir T. Narbuto LTI) Antanui Marcinovskiui (1781–1842). Šis peterburgiškio literato prašymu monetą turėjęs perduoti T. Narbutui, bet pažado neįvykdė: radinį įteikė Vilniuje viešėjusiam ministrui (kokiam – neaišku), o istorikui nusiuntė tik litografo Juozapo Ozemblovskio padarytą piešinį (MAB RS. – F. 17. – B. 247C. – L. 435).

P. 256* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 133). Dievo Kovo stabą T. Narbutas ypač vertino laikydamas jį vienu svarbiausių savo kolekcijos egzempliorių ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 2. – Nr. 9). Šio stabo kopija buvo eksponuojama Vilniaus senienų muziejuje. Yra išlikęs detalus Kovo stabo aprašymas (*Narbutt T.* Opisanie wizerunków bogów i ludzi historycznie pamiętnych w Muzeum Wileńskim znajdujących się. – L. 7).

P. 258* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 26). Tai informacija iš jau minėto T. Volianskio laiško T. Narbutui (p. 17).

P. 258** – Johano Foigto – Karaliaučiaus universiteto profesoriaus, istoriko, kryžiuočių Slaptojo archyvo tyrinėtojo, parašiusio daugiatomę „Prūsijos istoriją“ (*Voigt Johann.* Geschichte Preussens. – B. I–IX. – Königsberg, 1827–1839) veikalai buvo vieni dažniausiai cituojamų darbų T. Narbuto LTI. „Prūsi-

jos istorija“ buvo asmeninėje T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 12. – Nr. 29–37).

P. 260* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 16, 17, 45, 46, 48, 49). Tai informacija iš jau minėto T. Volianskio laiško (p. 10–11, 17, 18). Tekste minimas „ponas Tomsenas“ (Thomsen) – tai karališkasis Danijos patarėjas Kopenhagoje, karališkųjų senienų ir numizmatikos kabinetų, paveikslų bei kitų danų muziejaus skyrių direktorius, kuris apie 1833 metus pradėjo skelbti ir aiškinti jo paties ir privačių asmenų kolekcijose buvusias senienas (Nordisk Tidskrift for Oldkindighed. – 1833. – T. II; Annaler for nordisk Oldkyndighed. – 1842–1843). Daugelis čia aprašomų piešinių buvo paimta būtent iš Tomseno paskelbtų rinkinių.

P. 260** – T. Narbutas, rengdamas antrąjį leidimą, šioje vietoje atsisakė sakinio: „Bekmano veikale (Beschreibung der Mark Brandeburg. – B. II. – S. 376), kurio negalėjome gauti, esantys herulų stabų aprašymai itin įdomūs“ (*W dziele, którego dostać nie mogliśmy, Bekmanna (Beschreibung der Mark Brandeburg. T. II. str. 376) są opisania posągów Herulskich, wielce ciekawe*) (PE. – L. 148). Apskritai, T. Narbuto pageidavimu, paragrafo tekstas nuo 197 puslapio 6 pastraipos iki pat paragrafo pabaigos turėjo būti perkeltas į straipsnį „Stabai“ (ten pat).

P. 262* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „1333 metais“ (PE. – L. 149).

P. 263* – *Dusburg (de) Petrus.* Chronicon Prussiae..., collect Christophor Hartknoch. – Jenae, 1679. Petro Dusburgiečio kronika buvo T. Narbuto bibliotekos rinkiniuose ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 14. – Nr. 121).

P. 266* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 155).

P. 269* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 154). Tai informacija iš jau cituoto Kauno gimnazijos prefekto S. Laurinavičiaus laiško. Be kita ko, laiško autorius labai skeptiškai atsiliepė apie tai, kad šioje vietoje galėjo egzistuoti griaustinio ir žaibų dievo šventykla: „Aš mažai tikiu šiais padavimais, bylojančiais, tarytum čia iš tikrųjų buvo garbinamas Perkūnas“ (Kaunas? 1835. XII. 14(26). S. Laurinavičius M. Kosakovskiui? – P. 54).

P. 269** – Turimas omenyje Stanislovo Sarnickio (1532–1597) veikalas (*Stanislai Sarnicii.* Annales, sive de origine et rebus gestis Polonorum et Lituanorum. – Libri octo. – Cracovia, 1587).

P. 270* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui, vietoje: „1291 metais“ (PE. – L. 156).

P. 270** – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „1294 metais“ (ten pat).

P. 270*** – Iš tikrųjų Vilniaus Perkūno šventyklos aprašymai – T. Narbuto 1817 metais skelbtas ir čia toliau pakartotinai dedamas – tarpusavyje yra panašūs, bet ne tapatūs. Palyginti su 1817 metų tekstu, šio verti-

mo kalba yra paredaguota (pakeisti žodžiai, jų vieta sakinyje), pakeistos datos: šventyklos įkūrimo metai iš 1285–ųjų ištaisyti į 1265–uosius, 1282–ieji pakeisti 1263 metais; šventyklos išgriovimo data iš 1386–ųjų pataisyta į 1387–uosius; Vilniaus katedros gaisro metai nukelti iš 1403-iųjų į 1399–uosius; paženklintų plytų skaičius iš 101 ištaisytas į 122. Šiame vertime „altoriaus" (aukuro) aprašymas amplifikuotas žodžiais, kurių originale nėra (apie aukojimų aukuro viršaus aptvėrimą briedžių ragais). Šiame vertime pateikiami ir kitokie negu 1817 metų vertime šventyklos matmenys. Šiuos savo taisymus T. Narbutas aiškino tuo, kad ankstesnis, tai yra 1817 metų, vokiško teksto šifruotojas datas klaidingai perskaitęs (*Narbutt T.* Dzieje. – T. I. – S. 229. – Przypis 1), bet tuo sunku patikėti, nes J. F. R. (Rivijaus) kronikos rankraštyje bent jau metų datos yra visiškai aiškios, lengvai įskaitomos (Rimanto Jaso paaiškinimas).

P. 273* – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 164). Šią informaciją, kaip galima spręsti iš papildymo turinio, T. Narbutas gavo iš Vilniaus gydytojo ir visuomenės veikėjo Aniceto Renjė (Renier, Renjer, Regnier, 1804–1877), su kuriuo ilgus dešimtmečius susirašinėjo (didelė dalis šios korespondencijos pasiekė mūsų dienas).

P. 274* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą, vietoje sakinio: „Jis vadinosi *Antos*, dėl to priemiestis pramintas Antakalniu" (*Nazywał się on „Antos", ztąd przedmieście nazwane Antokolem*); (PE. – L. 158, PEĮ. – L. 16).

T. Narbutas turi omenyje J. I. Kraševskio veikalą „Vilnius“ (*Kraszewski J. I.* Wilno od początków jego do roku 1750. – Wilno, 1840–1841. – T. I–IV).

P. 277* – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 165). Autoriaus minimas rašytojas, be jokios abejonės, yra S. Daukantas. Tai patvirtina 1848 metų balandžio 15(27) dienos S. Daukanto laiškas T. Narbutui (*Simonas Daukantas*. Raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. – P. 610–615).

P. 277** – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 165). T. Narbutas turėjo omenyje šiuos straipsnius: Katedra Wileńska. Odnowa kaplicy św. Kazimierza, z historycznemi o dawnym jej stanie wiadomościami // Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – T. XIII. – S. 67–68; Dodatek do artykułów historycznych o kaplicy św. Kazimierza przy kościele Katedralnym Wileńskim, umieszczonych w Tomiku XIII i XIV „Wizerunków“, nowego poczetu drugiego // Ten pat. – P. 229.

P. 279* – Luko Davido kronika (Preussische Chronik nach der Handschrift des Verfassers, mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen... – Königsberg, 1812–1817) buvo T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 12. – Nr. 27–28).

P. 280* – Tai archyvisto, kalbotyrininko Valentino Majevskio-Skorochodo (1761–1835) darbas (*Majewski Walenty Skorochod.* Zbiór rozpraw podług działów nauk i

umiejętności historyą wędrówek, przesiedleń i przenosin, ogólną i szczególną, ludów odrębnych rass czyli plemieni, z jedney do drugiey krawędzi kuly ziemskiey wyjaśniających... – Warszawa, 1827–1828. – T. I–II). Veikalas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 13. – Nr. 89–90).

P. 281* – Minimas Aronas Kristijonas Lėrbergas (*Aron Christian Lehrberg*), kurio žymiausias veikalas: Untersuchungen zu Erläuterung der älteren Geschichte Russlands. – St. Peterburg, 1816.

P. 282* – Turimas omenyje vokiečių istoriko Henriko Liudeno (1780–1847) veikalas (*Luden H.* Geschichte des deutschen Volkes. – T. I–XII. – 1825–1837).

P. 283* – *Potocki J.* Voyage dans quelques parties de la Basse Saxe pour la récherche des antiquités Slaves fait en 1794. – Hamburg, 1795.

P. 286* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 174).

P. 289* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 171).

P. 291* – Tekstas, kuriuo istorikas papildė išnašą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 172).

P. 291** – *Tacitus*. De situ, moribus et populis Germaniae (kitaip – „Germania"). Tikriausiai T. Narbutas naudojo ir S. Naruševičiaus vertimą: *Korneliusz Tacyt*. Dzieła wszystkie. – Warszawa, 1804. – T. IV.

P. 294* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui, vietoje: „vedę“ (*žonaci*) (PE. – L. 175).

P. 294** – Felikso Bernatovičiaus (1786–1836) kūrinys (*Bernatowicz F.* Pojata córka Lezdejki, albo Litwini w XIV wieku. – Wilno, 1826. – T. I–IV).

P. 303* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 181).

P. 304* – *Alnpeke D.* Fragment einer Urkunde der ältesten Lievländischen Geschichte. – Riga, 1817. Ši kronika buvo T. Narbuto Šaurų bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 12. – Nr. 23).

P. 308* – Tai rusų istorijos ir literatūros paminklas (orig.: „Степенная книга“). Knygą metropolito Makarijaus iniciatyva parašė šventikas Andrejus (apie 1560–1563 metus).

P. 308** – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PE. – L. 185).

P. 310* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 186).

P. 311* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 191).

P. 319* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat. – L. 193).

P. 320* – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 194).

P. 322* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 201).

P. 326* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *Marca*), vietoje: „balandžio" (*Kwietnia*) (PE. – L. 198).

P. 328* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas spaudai antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 201).

P. 328**– Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoje teksto: „Šitaip dabar vadina Žaliąją šventę. Bet kadangi tai neturi jokio kalbinio ryšio su krikščionių šventc, todėl aiškiai yra senas mitologinis pavadinimas (*Tem nazwaniem dziś zowią Zielone Świątki. Lecz gdy to nie ma żadnego lingwicznego związku z tą chreściańską uroczystością, przeto wyraźnie jest dawnem, mytycznem mianem*) (ten pat. – L. 202). T. Narbutas turi omenyje straipsnį: *X. L. A. Jucewicz*. Gry i zabawy ludu Litewskiego na Żmudzi // Tygodnik Petersburski. – 1839. – T. 38. – S. 217–218.

P. 330* – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 202).

P. 338* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 209).

P. 345* – Istorikas turėjo omenyje Jono Lasickio (Łasicki, Lasicius, 1533 ar 1534 – po 1599) traktatą „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus" (*Lasicius Polonus Johannes*. De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum christianorum // *Michalo Lituanus*. De moribus Tartarorum, Lituanorum et Moschorum. – Basileae,

1615). Istorikas naudojosi ir lenkišku vertimu, dar 1823 metais išspausdintu Vilniaus periodikoje (Mitologija *Jana Łasickiego* Polaka, o bogach Żmudzinów i innych Sarmatów. Z łacińskiego tłumaczenie *Adama Rogalskiego* // Dziennik Wileński. – 1823. – T. I, III. – S. 248–255; 398–406).

P. 347* – T. Narbutas tikriausiai naudojosi 1790 metais Krokuvoje išleista Heziodo darbų rinktine, kurią parengė ir išvertė į lenkų kalbą J. Pšibilskis (Przybylski).

P. 347** – Plg.: *Vergilijus*. Bukolikos ir georgikos. – V., 1971. – P. 64–65. Vertė *A. Dambrauskas*. Žr. taip pat: *Tibullus*. – Kn. II. – Elegija 2 (Rimanto Jaso pastaba).

P. 350* – *Schütz Caspar*. Rerum Prussicarum historia. – Gedani, 1769; *Eneas Sylvius* (popiežius Pijus II, 1405–1464). Descriptio Prussiae // Corpus historiae Poloniae. – T. I; *Długoss Joannes*. Historiae Polonicae. – Libri XII. – T. 1. – Francofurti, 1709; *Miechowita* (Motiejus iš Mechovo, Mechovita, 1456–1523). Chronica Polonorum a prima propagatione ab ortu Polonorum usque ad an. 1506. – Cracoviae, 1519; *Cromer Martinus*. Polonia, sive de origine et rebus gestis Polonorum. – Libri XXX. – Coloniae Agrippinae, 1589; *Murinius Martinus*. Kronika mistrzów pruskich na polskie z niemieckiego przełożona z przydaniem rzeczy pamięci godnych z rozmaitych kronik zebranych. – Toruń, 1582.

P. 350** – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 219).

P. 351* – Žodis, kuriuo T. Narbutas papildė sakinį, rengdamas antrąjį leidimą (orig.: *szlachetnego stanu)* (PE. – L. 219).

P. 351** – Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 220). Apie Obelių kapinyno kasinėjimus T. Narbutas sužinojo 1840 metų pradžioje iš Juozapo Pomarnackio. Pastarajam tarpininkaujant, istoriko senienų rinkiniai pasipildė Obelių radiniais. T. Narbuto rankas pasiekė ir šių kasinėjimų, kuriuos vykdė tenykštis dvarininkas Karolis Kozakovskis (Kozakowski), aprašymas. „Kasinėjau tik dvi dienas, – rašė K. Kozakovskis J. Pomarnackiui, – radau daugybę daiktų, kuriuos padovanojau maršalkai Žageliui, maršalkai Sesickiui, Mazovijos vaivadijos gubernatoriui grafui Pranciškui Potockiui į jo įdomų numizmatikos ir senovės daiktų kabinetą; taip pat nusiunčiau į Lvovą, į Osolinskių muziejų. Bet ten, keleto sieksnių gylyje, dar yra tokia gausybė išbarstytų pelenų, kad šią kapavietę galima drąsiai vadinti Lietuvos Pompėja" (K. Kozakovskis J. Pomarnackiui. 1840. I. 27(II. 8) // MAB RS. – F. 18. – B. 185. – L. 153). Vėliau T. Narbutas šią informaciją įdėjo į vadinamuosius „Mažesniuosius istorijos raštus" (Pomniejsze pisma historyczne szczególnie do historyi Litwy odnoszące się. – Wilno, 1852. – S. 222–224). Obelių kapinyno radiniai užėmė vieną garbingiausių vietų Šaurų dvaro muziejuje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 2 (nr. 3); – L. 3 (nr. 29, 31).

P. 354* – T. Narbutas buvo vienas iš didžiausių Horacijaus kūrybos žinovų ir vienas pirmųjų jo vertėjų į lenkų

kalbą. 1835 metais, tai yra tais pačiais, kai pasirodė ir pirmas LTI tomas, Vilniuje atskira knygele buvo išspausdintos istoriko išverstos Horacijaus odės, prieš tai skelbtos Vilniaus periodikoje (*Horacego* ody wszystkie. Wierszem polskim przełożone przez *Teodora Narbutta*. – Tom I–II. – Wilno: w drukarni B. Neumana, 1835).

P. 362* – Tekstas, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PE. – L. 228).

P. 363* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 240).

P. 364* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 229).

P. 365* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 230).

P. 368* – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 233).

P. 371* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas spaudai antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 229–230).

P. 372* – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PE. – L. 234).

P. 372** – *Narbutt T.* Badanie starożytności Litewskich. O kurhanach // Tygodnik Wileński. – 1818. – T. VI. – S. 161–168.

P. 373* – Mykolas Šulcas (1769–1812) – architektas, Vilniaus

universiteto profesorius, T. Narbuto dėstytojas ir bičiulis. Plačiau apie jį skaitykite: *Griškaitė R.* Teodoras Narbutas ir pijorų edukacinė sistema // Naujasis židinys. – 1995. – Nr. 6. – P. 454–469.

P. 373** – Tai Ipolito Klimaševskio (Klimaszewski, 1802–1874) – poeto, istoriko, lingvisto, buvusio Vilniaus gimnazijos mokytojo – leidinys (Noworocznik Litewski na rok 1831. – Wilno, 1830).

P. 375* – T. Narbuto papildymas, padarytas rengiant antrąjį LTI leidimą (PE. – L. 237). Turima omenyje Ignoto Fonbergo studija (*Fonberg I.* Opisanie wody mineralnej Druskienickiej // Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – R. 1835. – Cz. XI. – S. 5–59).

P. 376* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 240).

P. 377* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 229–230). Apie papildymo genezę žr. paaiškinimą p. 490 (p. 351**).

P. 377** – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 239). Šaurų dvaro muziejaus kataloge T. Narbutas rašė: „Ašarinės: viena pagaminta iš stiklo, su ašaromis; antra stiklinis rutulėlis, bet viduje tuščias, su kapiliaro dydžio skylute; trečia panaši į ypatingos formos buteliuką; ketvirtosios, keramikinės, belikusi tik nuolauža, ypač meistriškai padaryta ir medžiaga labai reta. Visos jos iš įvairių palaidojimų“ ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 3. – Nr. 32). Ašarinės, greta dievo Kovo statulėlės, T. Narbutas lai-

kė pačiais vertingiausiais savo kolekcijos egzemplioriais.

P. 378* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PE. – L. 249). T. Narbutas turėjo omenyje straipsnį: Krótki spis niektórych starożytnych zabytków, znajdujących się w zbiorze obywatela prowincyi Żmudzkiej Dionizego Paszkiewicza pisarza ziem. ptu Rosieńskiego, przez *Kajetana Niezabitowskiego* // Dziennik Wileński. – 1823. – T. II. – S. 157–161.

P. 379* – Autoriaus pataisa antrajam leidimui vietoje žodžių: „kieto akmens – grinšteino. Tokių kirvukų turiu trejetą – du sveiki, o vienas sulaužytas (žiūrėk V lentelės 34–ąjį piešinį). Jų dydis beveik vienodas: ilgis 3, ašmens plotis 2 su ketvirčiu, storis prie skylės vienas colis su ketvirčiu, skylė iš vienos pusės skersmenyje turi 9 linijas, iš kitos – 7, vidus nugludintas iki blizgėjimo (*twardego kamienia grinsztejnu. Takie siekierki mam trzy: dwie całe, a jedna rozbita (Obaczyć wyobrażenie na figurze 34. Tab. V). Rozmiar ich prawie jednostajny, długości 3, szerokości w ostrzu 2 i ćwierć, miąższość przy dziurce jeden i ćwierć cali, dziurka z jedney strony 9, z drugiey 7 linij ma w średnicy, wnętrze jej do poloru wygładzone*) (PE. – L. 241).

P. 381* – Turima omenyje Konstantinopolio patriarcho G. Niceforo (XIII a.) daugiatomė (28 knygos) „Bizantijos istorija“, išleista 1829 metais Bonoje.

P. 381** – *Augustinus Aurelius.* De civitate Dei. – Libri XXII. – Vol. 1. – Liber. 8. – Paris, 1835–1841.

P. 382* – Tai italų archeologo, keliautojo H. Menu Minutolio (1772–1846) 1820–1822 metų kelionės po Egiptą aprašymas (Reise zum Tempel des Jupiter Ammon und nach Oberägypten. – Berlin, 1824).

P. 383* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *wnuk*) vietoje: „sūnus" *(syn)* (PE. – L. 244).

P. 383** – Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: *dziada*), vietoje: „tėvo" *(ojca)* (ten pat).

P. 383*** – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui (orig.: *dziad*), vietoje: „tėvas" *(ojciec)* (ten pat).

P. 383**** – Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: *wnuk*), vietoje: „sūnus" *(syn)* (ten pat).

P. 383***** – Kronika Niemiecka J. F. R. (Z rękopismu autentycznego, objaśnił, tłómaczenie polskie dołączył i do druku podał Teodor Narbutt // MAB RS. – F. 22. – B. 54). Kaip byloja šio parengto spaudai rankraščio pratarmė, Rivijaus kroniką T. Narbutas įsigijo 1808 metais Revelyje, tai yra per vadinamąjį Suomijos karą. Matyt, mintį išspausdinti šią kroniką istorikas brandino jau seniai. 1833 metais tuo klausimu susirašinėjo su K. E. Napierskiu, bet tik 1842 metais rankraštis buvo galutinai sutvarkytas (pratarmė rašyta 1842 metų sausio 1(13) dieną). Rivijaus kronika turėjo būti viena iš sudėtinių T. Narbuto plano leisti Lietuvos istorijos šaltinius dalių.

P. 384* – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 249). Tai ištrauka iš J. Lasickio darbo „Apie žemaičių, kitų sarmatų bei

netikrų krikščionių dievus“ (De diis Samagitarum caeterorumque Sarmatarum et falsorum christianorum. – Basileae, 1615). Lietuviškas tekstas cituojamas remiantis leidiniu: *Lasickis Jonas*. Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus. – V., 1969.

P. 387* – T. Narbutas tikriausiai naudojo tiek lotyniškąjį lenkų vyskupo Vincento Kadlubeko (apie 1150–1223) kronikos variantą ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. – L. 21. – Nr. 464), tiek ir vertimą į lenkų kalbą (*Wincenty Kadłubek*. Historya Polska. Skrócona (przez) *P. F. C.* – Łowicz, 1803).

P. 389* – Tekstas, kuriuo istorikas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 249). Tai ištrauka iš vadinamosios Bychovco kronikos, kurią 1846 metais T. Narbutas paskelbė atskiru leidiniu, kaip pirmąją Lietuvos istorijos šaltinių dalį (Kronika Litewska: Pomniki do dziejow Litewskich. Pod względem historycznym, dyplomatycznym, geograficznym, statystycznym, obyczajowym, archeograficznym i t. p. Z różnych rękopisnych lub rzadkich wydań dziejopisów, tudzież dyplomatów i dalszych zabytków przeszłości odkrytych, w archiwach tajnych królewieckich, tudzież w archiwach ryskich i innych krajowych. Zebrane przez *Teodora Narbutta*. Z ryciną i facsimile. – Wilno, 1846. – S. 10–11). Lietuviškas tekstas cituojamas remiantis leidiniu: Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. – V., 1971.

P. 397* – Turimas omenyje unitų bažnyčios istoriko Ignoto Kulčinskio (Kulczyński, 1707–1747) veikalas (Specimen Ecclesiae Ruthenicae ab origine suspectu fi-

dei ad nostra usque tempora in suis capitibus seu primatibus Russiae cum S. Sede Apost. Rom. semper unitae. – Roma, 1733).

P. 400* – Tai oratoriaus, publicisto, istoriko Stanislovo Ožechovskio (Orzechowski, 1513–1566) veikalas (Baptismus Ruthenorum Bulla de non rebaptisandis Ruthenis. – Cracoviae, 1544).

P. 400** – Turimas omenyje filologo Ignoto Benedikto Rakoveckio (Rakowiecki, 1782–1839) darbas (Prawda Ruska. – Warszawa, 1820–1828. – T. I–II).

P. 401* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 258).

P. 402* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 274). Informaciją apie užrašą T. Narbutas paėmė iš minėto T. Volianskio laiško (Bidgoščius. 1844. I. 17(29). T. Volianskis T. Narbutui. – P. 14).

P. 402** – Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 273; 291). Cituojamas Kasparo Neseckio veikalas: *Niesiecki Kasper.* Herbarz Polski... wyd. przez *Jana Nep. Bobrowicza.* – T. I–X. – Lipsk, 1839–1846.

P. 403* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 273). T. Narbutas turėjo omenyje Černigovo dvarininko Petro Malachovskio (Małachowski) veikalą: Zbiór nazwisk szlachty z opisem herbów własnych, familjom zostającym w Królestwie Polskiem i W. Ks. Litewskiem. – Łuck, 1780.

P. 404* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 273).

P. 406* – Tekstas, kuriuo istorikas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (ten pat. – L. 274). Informaciją T. Narbutas paėmė iš T. Volianskio laiško (p. 11).

P. 407* – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 416). Tai informacija iš minėto T. Volianskio laiško (ten pat).

P. 407** – Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 274). Tai informacija iš to paties T. Volianskio laiško T. Narbutui (ten pat).

P. 408* – Žodis, kuriuo T. Narbutas papildė sakinį, rengdamas antrąjį leidimą (orig.: *Trąby*) (PE. – L. 263).

P. 411* – T. Narbuto pateiktas lenkiškas dainos vertimas buvo toks:

Był tam mieszkający
Najwyższy Ewarte
Według pogańskiego zwyczaju
Kriwe było jego nazwanie.

P. 414* – Autorius, rengdamas antrąjį LTI leidimą, šioje sakinio vietoje išbraukė žodį „dar“ (*jeszcze*) (PE. – L. 275).

P. 428* – T. Narbuto pataisa antrajam leidimui, vietoje: „*scil. ad ann*“ (ten pat. – L. 285).

P. 431* – T. Narbutas, be jokios abejonės, naudojo 1818 metais L. G. Rėzos parengtą Kristijono Donelaičio

(1714–1780) pirmąjį „Metų“ leidimą (Das Jahr in vier Gesaengen ein laendliches Epos aus dem litthauischen des Christian Donaleitis, genannt Donalitius, in gleichem Versmass ins Deutsche uebertragen *von D. L. Rhesa*, Prof. d. Theol. – Koenigsberg, 1818 gedruckt in der Koenigl).

P. 432* – *Langebeck Jacques* et *Suhm Petrus–Frid.* Scriptores rerum danicarum. – T. I. – Hafniae, 1772.

P. 433* – *Leo Joannes*. Historia Prussiae. – Brunsbergae, 1725.

P. 438* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė LTI, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 301–302). Istorikas savo išvadas remia straipsniais: *D. P.* (Dionizas Poška. – *R. G.*) Rozmyśliania wieśniaka rolnika o Narodzie Litewskim i Żmudzkim, tudzież o jegu języku // Dziennik Warszawski. – 1829. – T. V. – Nr. 45. – S. 97–124; Niektóre dodatki do dzieła „Wilno“ przez *J. I. Kraszewskiego*. – Wilno, 1840–1841 // Wizerunki i Roztrząsania Naukowe. – 1842. – T. XXIII (poczet nowy, drugi). – S. 211-223. Lotyniška citata paimta iš M. Mechovitos veikalo: Tractatus de duabus sarmatiis Asiana et Europiana, et de continentis in eis. – Cracoviae, 1517. – Lib. II (De sarmatia Europiana).

P. 439* – Išnaša, kuria autorius papildė LTI, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 294). Turima omenyje garsaus vokiečių istoriko, Hegelio mokinio, Henriko Leo knyga, parašyta 1842–1845 metais.

P. 439** – Sakinys, kuriuo T. Narbutas papildė tekstą, rengda-

mas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 303). Istoriko minimi „mokslininkai" – tai Mykolas Višnevskis.

P. 440* – Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 302). Istoriko minimas Jonas Sniadeckis (1756–1830) – tai ilgametis Vilniaus universiteto rektorius, astronomas, matematikas, filosofas.

P. 443* – *Bohlen (von) Peter.* Über die Verwandtschaft zwischen der Lithauischen und Sanskritsprache. Vorgetragen am 6 Nov. 1828 // Historische und literarische Abhandlungen der Königlichen Deutschen Gesellschaft zu Königsberg. – Königsberg, 1830. – S. 111–140.

P. 443** – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė išnašą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 301). Turimas omenyje lenkų filologo Andriaus Kucharskio (1795–1862) straipsnis: *Kucharski A.* O dyalektach Sławiańskich i o języku Sanskryckim // Dziennik Wileński. – 1825. – T. I. – S. 17–34.

P. 446* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 301). Be abejo, informaciją apie profesoriaus Adrijano Balbi etnografijos atlasą (Atlas etnographique du globe... par *Adrian Balbi*. – Paris, 1826) T. Narbutas gavo 1828 metais, perskaitęs „Dziennik Wileński" straipsnį, skirtą šio geografo ir etnografo tyrinėjimams (Atlas etnograficzny kuli ziemskiey, przez *Adryana Balbiego*, przekład *Ignacego Klukowskiego* // Dziennik Wileński. – T. V. – S. 31–43).

P. 447* – Tekstas, kuriuo T. Narbutas papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 464–465). T. Narbutas apie 1804 metų komisiją sužinojo susipažinęs su M. Višnevskio „Lenkų literatūros istorija“ (*Wiszniewski M.* Historya literatury Polskiej. – Kraków, 1844. – T. VI. – S. 409–411). Visi komisijos nariai T. Narbutui, kaip galima spręsti iš papildymo teksto, buvo gerai pažįstami. Tadas Čackis (1765–1813), Juozapas Mickevičius (1743–1817), Pilypas Nerėjus Golianskis (1753–1824), Simonas Malevskis (1759–1832) ir Mykolas Angelas Šulcas (1769–1812) buvo Vilniaus universiteto profesoriai. Plačiau minėtos komisijos veiklą yra aptarę P. Augustaitis (*Augustaitis P.* Lietuvybės elementai lenkų romantizme. V., 1921. – P. 33) ir A. Piročkinas (*Piročkinas A.* Universitetas ir lituanistika // Vilniaus universiteto istorija 1803–1940. – V., 1977. – P. 98).

P. 447** – Išnaša, kuria T. Narbutas papildė paragrafą, rengdamas antrąjį LTI leidimą (PEĮ. – L. 304). Volfgangas Lazius (1514–1565), istoriografas ir geografas, pirmasis paskelbė šią heruliškąją maldą „Tėve mūsų“. Dauguma to meto istorikų, tarp jų ir S. Daukantas, herulus priskyrė prie baltų genčių, ir net tiesiog lietuvių. Vėliau paaiškėjo, kad ši malda buvusi latvių kalba.

P. 452* – Versta pagal leidinį: *Ovidijus.* Metamorfozės. – V., 1979. – P. 35–36. Vertė *Antanas Dambrauskas.*

P. 453* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoje ankstesniojo: „Apie stabmeldžių atvertimą Lietuvoje. Šį straipsnį ga-

vau iš Gardino; tai ištrauka iš lotyniško spausdinto veikalo *in folio*, su žemėlapiais ir žymiausių Europos miestų vaizdais, tarp kurių ir XVI amžiaus Gardino vaizdas – raižinys ant skardos, gana gerai atspaustas. Turiu to raižinio kopiją. Tame veikale turėtų būti ir Vilniaus vaizdas. Po trumpo miesto aprašymo ir žinutės apie Lietuvos seimą, posėdžiavusį Gardine 1567 metais (Ar posėdžiavo seimas Gardine 1567 metais, buvo abejonių, kurių vien kronikos nepašalino. Iš tikrųjų tais metais vyko Lenkijos seimas Piotrkove, trukęs ilgai ir sėkmingai posėdžiavęs. Tais metais karaliui Žygimantui buvo daug darbų ir rūpesčių; mat, be šito darbštaus seimo, dar kariavo šiaurėje karą su Rusija. Romanas Sanguška kovojo kruvinus mūšius su Rusija; įvyko taip, kad karalius, Piotrkovo seime parengęs abiejų tautų žygį, rudenį su kariuomene iššygiavo iš Vilniaus, bet pasiekė tik Radaškovičius; ten jis susitiko su caro pasiuntiniais, pareiškusiais pageidavimą taikytis. Nors karalius nenutraukė karo veiksmų, už kuriuos stojo Sanguška ir Jonas Chodkevičius, tačiau, matyt, skubėjo sušaukti seimą Gardine dar 1567 metų pabaigoje, išsiuntinėjęs universalus Lietuvai. Čia aprašomas seimas pradėjo posėdžiauti 1568 metų pavasarį, nes Gardino archyvuose yra likęs pėdsakas, jog tų metų balandžio 28 dieną karaliaus būta Gardine. Tą patvirtina ir įstatymų knyga: „Lietuvos seimas Gardine 1568 metais sutiko, kad karalius kiekvienu atveju išduotų apsaugos raštus, išskyrus atvejį, kai sugaunama nusikaltimo vietoje, tai yra išskyrus akivaizdų nusikaltimą, nuo kurio dar nepraėjo metai ir šešios savaitės“ (*Czacki.*

O prawach. – T. I. – S. 205. – Przypis nr. 1062). Tas seimas taip pat priėmė kitus Lietuvai svarbius įstatymus (ten pat. – P. 219–220). Tų metų pabaigoje atėjo laikas prasidėti abiejų tautų seimui, arba Liublino unijai (*Górnicki Ł.* – S. 166). Taigi čia turi būti klaida – atsiųstoje man kopijoje arba pačiame spausdintame originale vietoj 1568 metų parašyta 1567), pateikiamas straipsnis, kurį pridedu tokį, kokį gavau išvertęs iš lotynų kalbos, norėdamas juo paremti teiginius, išdėstytus anksčiau šiame tome. Minimo veikalo pavadinimas visai nežinomas, nes trūksta pradžios (Mokslininkai mato tokį pranešimą, pasikartojantį žodis į žodį, Šrioko veikale (*Schröck.* Kirchen Geschichte. – B. XXX. – S. 497), kaip ištrauką iš Enėjaus Silvijaus. Mūsų kompiliatorius įtraukė tą patį. Šiaip jau, nepažindami senųjų Enėjaus Silvijaus raštų leidimų, negalime teigti, kad tai buvo ne šio autoriaus rašinys, tačiau darau išvadą, kad jis turėtų būti iš XVI amžiaus antrosios pusės" (PEĮ. – P. 307).

P. 456* – Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 310). T. Narbutas turi omenyje geografo ir kartografo G. Brauno (1541–1622) didžiųjų pasaulio miestų atlasą (Civitates orbis terrarum).

P. 458* – Priedas (be pavadinimo), kuriuo T. Narbutas papildė pirmąjį LTI tomą, rengdamas antrąjį leidimą (PE. – L. 327).

P. 458** – Priedas (be pavadinimo), kuriuo autorius papildė pirmąjį LTI tomą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ. – L. 54). Priedas galėjo būti padarytas 1849

metais, susipažinus su I. Onacevičiaus straipsniu „Žvilgsnis į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją“; jis, kai kurių tyrinėtojų nuomone, buvęs Lietuvos istorijos kurso, skaityto 1826/27 mokslo metų pabaigoje, konspektas (*Onacewicz Ż.* Rzut oka na dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego // Pamiętnik Naukowo-literacki. Pismo zbiorowe umiejętności, literatury i sztuki. – Wilno, 1849. – T. I. – S. 7–27).

TURINYS

V. Berenis. Teodoras Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorija“ 5
N. Vėlius. Teodoras Narbutas – lietuvių mitologijos tyrinėtojas 16
R. Griškaitė. Apie „Lietuvių mitologijos“ genezę 47
Pratarmė 79

Pirmoji knyga
Lietuvių mitologija

I skyrius.
DIDIEJI DIEVAI

Pramžimas 89
Ukapirmas 91
Viršaitis 92
Perkūnas 93
Kovas 96
Ragutis 99
Santvaras (Sotvaras) 100
Atrimpas 103
Gardaitis 105
Poklius 106
Kriukis 108
Žemininkas 109
Patelas 111
Šneibratas 111
Kabirai 112

II skyrius.
DEIVĖS

Praurimė 114
Lada 115
Butė 116
Laima 117
Pelenų Gabija 124
Moterų Gabija 124
Perkūnaitėlė 125
Pilvytė 126
Lietuva 128
Veliona 130
Pergrubė 132
Milda 134
Krūminė 136
Nijolė 138
Alabatis 139
Aušra 139
Bežlėja 139
Brėkšta 139
Kruonis 140
Užsparinė 141
Verpėja 142
Gonda 144
Upinė 144
Ratainyčia 146
Valgina 146
Laibegelda 146
Mėšlų boba 147
Budintoja 147
Austėja 148
Ragutienė pati 148
Žemės motina 149
Gaila 149
Neris 150

Čeltyčios 152
Dugnė 153
Ragana 154
Lazdona 154
Medziojna 154
Pajauta 155
Birutė 155

III skyrius. MAŽESNIEJI DIEVAI, ARBA DIEVAIČIAI

Aušlavis 157
Kaunis 158
Datonas 160
Laukpatis 160
Slynksnis-Perlevenu 160
Varpas 162
Varpelis 163
Trotytojas kibirkščių 163
Kelio dievas 163
Numėjas ir Peskija 165
Bentis 166
Lietuvonis 166
Strutis ir Miechutėlė 167
Talavas 167
Gulbis dievas 168
Apidomė 168
Kremara 169
Priparšis 169
Gardunytis 169
Karvaičių dievas ir Ėraičių dievas 169
Lygičius ir Derintojas 169
Vaižgantas 170
Paukštinis 171
Liublenyčius 172
Kubilnyčius 172
Kirnis 172
Ganiklis 173
Šeimynos dievas 174
Kohma 174
Kerpečius ir Šilinyčius 175
Kenkams 176
Pucis 176
Girystis 177
Aitvaras 178
Rungis 179
Pušaitis 179
Markopoliai 180
Barstukai 180
Koboliai 182
Kaukai 183
Juodas 184

IV skyrius. DANGAUS KŪNŲ DIEVINIMAS

Saulė 186
Mėnuo 186
Aušra 188
Vakarinė 191
Žvaigždės 193
[Laiške iš Raseinių...] 194

V skyrius. PASLAPTINGOS DIEVYBĖS IR FETIŠAI

Apie paslaptis 196
Atlaibas 199
Biržulis 199
Dvargantis 199
Klamals (Klevelis?) *200*
Prigirditis 200
Salaus (Sala?) 200
Siričius 200

Šluotražis 201
Tiknis 201
Apie fetišizmą 201
Gyvatė 202
Žaltys 203
Rupūžė 205
Siauras 206
Simonaitė 206
Sidzia 207
Ventis 207
Rageziowan 207
Dievaitis 207
Nestustis 208
Guboja ir Tvertikas 208
Akmenys 208
Elnias 210
Gandras 212

VI skyrius. DIDVYRIAI, DIDŽIAVYRIAI

Gelonas 212
Vitolfas 216
Alcis 216
Palemonas 218
Nemunas 220
Kukovaitis 222
Murgiai 222

Antroji knyga
Su lietuvių mitologija susiję dalykai

I skyrius. RELIGINIO GARBINIMO OBJEKTAI

Šventoji ugnis 224
Šventosios upės 226
Šventieji ežerai 230
Šventieji medžiai 233
Alyva 235
Ąžuolas 235
Liepa 240
Pušis 240
Blindė 241
Vinkšna 241
Uosis 241
Aukurai 242
Stabai 243

II skyrius. ŠVENTOSIOS VIETOS

Šventieji kalnai 261
Šventieji miškeliai 262
Šventyklos 264

III skyrius. ŠVENTIEJI AŠMENYS

Žyniai 278
Krivių Krivaitis 279
Evarto Krivis 290
Krivis 290
Krivūlis 292
Vaidila 293
Viršaitis 294
Signotai 295
Puotininkas 296

Lygašonys ir tulisonys 296
Žvalgonys 296
Burtininkas 296
Putonys 298
Vėjininkai 299
Žvakiniai 299
Pūtikai 299
Saitininkai 299
Kannu Raugis 299
Zihlneeki 300
Labdarys 300
Vilkolakis 300
Vaidilutės 300
Ragutienė 302
Burtininkė 302
Ateities pranašavimas 303

IV skyrius. APIE AUKAS

Šventieji gėrimai 307
Aukos 310
1. Mažoji auka 311
2. Paprastoji auka 312
3. Metinė sumestinė auka 312
4. Didžioji, arba šlapioji, auka 313
5. Didžiausioji auka 314
6. Auka požemio dievams 314
7. Nuolatinė auka 315
8. Padėkos auka 315
9. Auka Laimos, arba Mėnesio, garbei 316
10. Permaldavimo auka 316
11. Auka už mirusiuosius 317
12. Auka už tėvynę 318
13. Juodoji auka 318
14. Pranašaujamoji auka 318
15. Apžado auka 318
16. *Prakeikimo auka* 319
17. Arklio auka 319
Išpažintis 320
Priesaikos 321

V skyrius. ŠVENTĖS, IŠKILMĖS

Nuomenujo 326
Sutinkai 326
Sekminės 328
Rasa 330
Papjūmenė 322
Dapjūmenė 333
Didžioji šventė 335
Chauturej 336
Ilgės 337
Vaižganto šventė
Mėsėdrinės 339
Okaatgimimas 340

VI skyrius. APIE APEIGAS

Religinės apeigos 341
Vestuvių apeigos 349
Laidotuvių papročiai 360

VII skyrius. APIE ŽMOGAUS MIRTIES DALYKUS

Kapai 371
Mirusiųjų garbinimas 383
Pomirtinio gyvenimo supratimas 387

VIII skyrius. DALYKAI, SUSIJĘ SU LIETUVIŲ MITOLOGIJA

Manicheizmas 391
Apie lietuvių herbus 400

LIETUVIŲ TAUTOS SENOVĖS ISTORIJOS I TOMO PRIEDAI

I priedas. Apie vyriausiąjį žynį 409
II priedas. Apie Nerčios upę 425
III priedas. Apie deives 426
IV priedas. Apie aukštųjų žynių ženklus 427
V priedas. Apie Biarmijos raidyną 434
VI priedas. Apie lietuvių kalbą 437
VII priedas. Apie pagonių atvertimą į Kristaus tikėjimą (pagal Jeronimą Prahiškį, kamaldulį) 452
VIII priedas. [Daug buvo ištyrinėta šaltinių...] 457
IX priedas. [Ignotas Onacevičius...] 458
Iliustracijos (lentelės) 459
Paaiškinimai 483

TEODORAS NARBUTAS

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA
I TOMAS

Meninis redaktorius *Romas Dubonis*
Techninė redaktorė *Danutė Navickienė*
Korektorė *Marijona Rėzienė*

SL 255. 1998.01.21. 26,64 leidyb. apsk. l. Tir. 1000 egz.
Užsakymas 93. Leidykla „Mintis", Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius.
Iš užsakovo pateiktų teksto plėvelių spausdino
SPAB spaustuvė „Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas.
Kaina sutartinė

ISBN 5-417-007-X;
5-417-00766-8

Narbutas, Teodoras

Na 162 Lietuvių tautos istorija, / Teodoras Narbutas; [redaktorių kolegija : A. Tyla... [et. al.]. – 2-asis patais. ir papild. leid. – Vilnius : Mintis, 1998 –
ISBN 5-417-00766-8

[T. 1]. – 534 p. : iliustr., faks. – Kn. taip pat: Teodoras Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorija" / Vytautas Berenis, p. 5-15. Teodoras Narbutas – lietuvių mitologijos tyrinėtėojas / Norbertas Vėlius, p. 16-46. Apie lietuvių mitologijos genezę / Reda Griškaitė, p. 47-77. – Bibliogr. išnašose. – ISBN 5-417-00765-X;

Žymus XIX a. istorikas, lietuvių tautos istorinės savimonės žadintojas, istorinės minties puoselėtojas T. Narbutas pirmajame tome sistemiškai išdėstė lietuvių mitologijos metmenis. „Jis atkreipė lietuvių ir kitų tautų mokslininkų dėmesį į lietuvių mitologiją, sukaupė į vieną krūvą ir bandė apibendrinti daugelį baltų rašytinių religijos ir mitologijos šaltinių, drąsiai naudojosi tautosakos ir etnografijos medžiaga, pateikė nemaža lietuvių ir kitų, pirmiausia antikinių, tautų mitologijos paralelių", - rašo N. Vėlius.

UDK 947.45+940.1